

LAIETANIA

Estudis d'arqueologia i d'història

Gènesi, fundació i període republicà de la ciutat romana d'Iluro (*Hispania Citerior*)

Joaquim Garcia Roselló



LAETANIA

Estudis d'arqueologia i d'història

LAETANIA

Estudis d'arqueologia i d'història

Gènesi, fundació i període republicà de la ciutat romana d'Iluro (*Hispania Citerior*)

Joaquim Garcia Roselló

Centre de Patrimoni Arqueològic i Natural

Laietania XIX, 2017



Ajuntament
de Mataró



CULTURA
MATARÓ

Consell de redacció de la revista LAIETANIA:

Director:

Joaquim Pere Isern

Vocals:

Immaculada Bassols Fernández

Josep Antoni Cerdà Mellado

Joan Francesc Clariana Roig

Carles Martí Garcia

Jaume Pujol del Horno

Carme Puerta López

Víctor Revilla Calvo

Secretari:

Joaquim Garcia Roselló

Edita: Ajuntament de Mataró – Direcció de Cultura

C: del text i de les il·lustracions: l'autor

Disseny de la col·lecció: Carles Soriano Blasco

Maquetació i impressió: www.cegeglobal.com

ISSN: 0212-8985

Dipòsit legal: B-23351-2003

Als amics i col·legues que ja no són entre nosaltres però que el seu record sempre ha estat present en l'elaboració d'aquest treball:

Jordi Arenas i Clavell, Josep Barberà i Farràs, Joan Bonamusa i Roure, Rafael Esteban i Salvador, Roser Fadó i Xifré, Jesús Illa i París, Ramon Juncosa i Castelló, Josep Lloansí i Rimundi, Ferran Martí i Garcia, Joan Noè i Pedragosa, Marià Ribas i Bertran, Jaume Soler i Jubinyà i Jaume Turà i Dalmau.

ÍNDEX

PRÒLEG	13
PRESENTACIÓ	17
CAPÍTOL 1: ALGUNES CONSIDERACIONS I INFORMACIONS PRÈVIES	
El marc geogràfic	21
Les vies de comunicació	25
Metodologia de treball	26
Breu història de la investigació. La recerca arqueològica al jaciment d' <i>Iluro</i> i el seu territori	27
- Els inicis: humanisme, erudició, col·leccionisme i falsificació (segles XVI-XVIII i part del XIX)	27
- El segle XIX. Un llarg camí cap a la identificació d' <i>Iluro</i>	28
- L' <i>Iluro</i> de Pellicer i els inicis de la historiografia moderna	28
- L'obra de Marià Ribas	29
- La tasca de la Secció Arqueològica. Els anys 70	30
- Les intervencions del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya als anys 80	30
- La normalització de la gestió del patrimoni arqueològic. L'Àrea d'Intervenció Arqueològica (1990-2010) i els darrers anys	31
CAPÍTOL 2: LA ROMANITZACIÓ A LA COSTA CENTRAL DE LA LAIETÀNIA IBÈRICA	
El procés de romanització. Les noves estructures del poder	39
Els centres del poder	41
- L' <i>Oppidum</i> de Burriac en els segles II-I aC. Decadència i fi de la capital laietana	41
- Ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon: la seu de l'administració romana del territori ...	42
Un nou model econòmic i d'organització territorial	44
- La colonització agrícola de la plana litoral	44
- Algunes novetats del nou model econòmic	46
- L'inici d'una nova activitat econòmica: la viticultura	48
CAPÍTOL 3: LA CIUTAT ROMANA D'ILURO	
La historiografia local i la problemàtica sobre la fundació de la ciutat	63
Cap a la recerca de la <i>forma civitatis</i> d' <i>Iluro</i> . Els precedents	65
Sobre el topònim <i>Iluro</i>	75
La documentació escrita	76
- <i>Iluro</i> en les fonts clàssiques	76
- L'epigrafia ibèrica i romana	77
- La numismàtica: la seca moneta d' <i>Iluro</i>	81

La documentació arqueològica	90
- El solar d' <i>Iluro</i> . Situació i característiques	90
- Les intervencions arqueològiques:	
Carrer de Sant Francesc d'Assís, 16 (1979-1980)	96
Carrer de Na Pau, 5 (1980)	107
Carrer El Carreró, 43-45 (1981-1982)	109
Plaça Gran (1982)	114
Carrer de Sant Cristòfor, 10 (1987)	122
Plaça de la Peixateria (1987)	124
Carrer de Sant Simó, 13 (1988 i 1998)	131
Carrer de Sant Cristòfor, 12 (1989-1990/1999-2000)	147
Carrer de Barcelona, 55-57 (1989-1990)	157
Baixada de Les Espenyas, 24-26 (1990)	185
Carrer d'en Pujol, 51 (1990-1991)	189
Carrer Nou, 54 (1991)	192
Carrer d'en Palau, 32-34 (1993-1995)	196
Carrer de Dom Magí de Villalonga, 16 (1994)	213
Carrer de Barcelona, 38 (1996)	219
Carrer de Barcelona, 45 (1996)	226
Carrer de Na Pau (1997)	233
Carrer El Carreró, 49 (1997)	243
Carrer de Barcelona, 44 (1999)	249
Plaça de can Xammar (1999)	258
Plaça Gran, 8 (2000)	262
Carrer de Sant Cristòfor, 10 (2000)	274
Carrer de Dom Magí de Villalonga, 8 i 10-12 (1999-2000)	279
Carrer d'en Pujol, 47 (2000)	290
Carrer Nou, 23 (2001)	296
Carrer de Sant Francesc d'Assís, 15 (2001)	300
Carrer d'en Palau, 22 (2001-2002)	320
Carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar (2002)	325
Carrer de Sant Francesc d'Assís (2003)	336
Baixada de Les Espenyas, 5 (2004)	341
Plaça del Beat Salvador (2006)	347
Baixada de Les Espenyas, 8 (2007)	359
Hort del Rector (basílica de Santa Maria) (2007)	366

CAPÍTOL 4: LA *ILURO* REPUBLICANA. UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Les fases: cronologia, evolució i característiques	370
- Fase <i>Iluro</i> 1 –preurbana–. El solar d' <i>Iluro</i> abans d' <i>Iluro</i>	371
- Fase <i>Iluro</i> 2. La fundació de la ciutat	373
- Fase <i>Iluro</i> 3. El desenvolupament de la <i>Iluro</i> republicana	376
- Fase <i>Iluro</i> 4. <i>Iluro</i> , de la República a l'Imperi	379

Algunes consideracions sobre el context històric del període	380
<i>Iluro. Oppidum civium romanorum</i>	382
<i>Iluro. La conseqüència d'un canvi econòmic</i>	386
CAPÍTOL 5: ILURO. ANÀLISI D'ALGUNS ASPECTES DE CULTURA MATERIAL	
Els materials d'importació. Les fases ceràmiques	392
- Primera fase (<i>Iluro 1</i>). 100-75 aC	392
- Segona fase (<i>Iluro 2</i>). 75-50 aC	393
- Tercera fase (<i>Iluro 3</i>). 50-25 aC	395
- Quarta fase (<i>Iluro 4</i>). 25 aC-canvi d'era	398
- Consideracions finals	401
<i>La forma civitatis Iluronensis</i>	419
- L'estat de la qüestió	419
FOTOGRAFIES	428
BIBLIOGRAFIA	436
RESUMEN	446

Pròleg

Com a la major part d'Europa, al nostre País l'estudi arqueològic de les ciutats romanes presenta, amb molt poques excepcions, dificultats considerables, degudes a la continuïtat històrica d'aquests assentaments fins a l'actualitat, amb tot el que això representa per a la preservació de les restes i a l'hora d'accedir als nivells més antics. És possible, a moltes àrees, excavar *villae* i altres instal·lacions romanes que són directament accessibles, com es deia abans, a la piqueta de l'arqueòleg. Però, com recordava sovint el professor Miquel Tarradell a les seves classes, dins dels territoris de la nostra àrea lingüística hi ha només quatre ciutats romanes on això és possible: l'Alcúdia d'Elx, al País Valencià; Pollentia, al nord de Mallorca; Empúries a la Catalunya sud-pirinenca, i Ruscino (Castell Rosselló) a la Catalunya nord.

No cal dir que el cas d'*Iluro* és ben diferent; ha estat un lloc ocupat intensament i de forma continuada, on l'activitat posterior ha afectat de manera molt intensa les restes antigues, per una altra part difícilment accessibles. Malgrat tot, i tal com demostra el llibre que tinc la satisfacció de prologar –però també l'activitat duta a terme en altres jaciments urbans (Tarragona, Barcelona, Girona, entre altres)– el treball perseverant durant diverses dècades permet assolir resultats importants, i de vegades espectaculars. Sovint les dificultats inherents a aquest tipus de jaciments han estat pal·liades, si més no en part, per l'entusiasme i la capacitat d'autoorganització de la societat civil. En el cas que ens ocupa, no està de més recordar la fundació del Museu de Mataró, l'any 1891, a instàncies de l'Associació Artístic-Arqueològica Mataronesa, ni la seva instal·lació a Can Serra el 1942, gràcies en part, al mecenatge dels *Amigos del Arte y de la Arqueología*, així com la Secció d'Història i Arqueologia del Museu de Mataró (1948-1950) i tampoc la constitució, l'any 1970, de la Secció d'Arqueologia, que ha dut a terme una activitat de recerca molt notable abans i també després de la creació del Servi d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, l'any 1980. Ni, evidentment, es pot oblidar totes les aportacions de Marià Ribas, que fou durant molts anys l'ànima de l'arqueologia mataronina i va dirigir diversos treballs a l'àrea urbana d'*Iluro*. Naturalment, no volem fer aquí una història de la recerca arqueològica a Mataró i el seu entorn, però no és superflu –o, més ben dit, és necessari– recordar que, d'una manera o una altra, el treball que el lector té a les seves mans –i també altres– ha

estat possible, en part, per l'existència d'entitats i persones que, en temps difícils, van mantenir viva la recerca i van contribuir a preservar i estudiar restes arqueològiques que, en altres circumstàncies, ni tan sols s'haurien documentat.

Com es pot suposar, la creació del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya va ser un punt d'inflexió crucial, que va permetre, en poc temps, una normalització i creixent professionalització de l'arqueologia mataronina. La declaració de Mataró com a monument el 1983 i la creació d'un servei municipal d'arqueologia (l'Àrea d'Intervenció Arqueològica-AIA) el 1990, així com l'elaboració d'un Programa d'Arqueologia Urbana, el 1992, i la declaració de la *Iluro* romana com Bé Cultural d'Interès Nacional el 1994 són altres fites crucials d'aquest procés de millora de la protecció i recerca sobre el patrimoni mataroní. Els resultats són impressionants: des dels anys vuitanta, i encara més des dels anys noranta, les intervencions a Mataró s'han multiplicat i han generat un gran volum de dades. És precisament aquest material el que constitueix la matèria primera bàsica –no l'única– de l'obra del Dr. Joaquim Garcia Roselló, dedicada a l'estudi de la primera etapa de la vida de la ciutat, i que complementa el treball anterior de Xabier Cela i Víctor Revilla sobre la fase tardana i final del jaciment, que va ser publicada l'any 2004 dins la mateixa sèrie en què apareix el present volum.

La revisió sistemàtica, en tots els seus aspectes, de la documentació generada per més d'un centenar d'intervencions realitzades entre 1979 i 2009, i que sovint han proporcionat un gran volum de material, constitueix la matèria primera bàsica d'aquest treball. Es tracta d'un treball immens, que demana no solament perseverança i capacitat de treball, sinó també uns sòlids coneixements, que no s'adquireixen fàcilment, sobre les fàcies de cultura material del període tardo-republicà, entre altres competències, en particular sobre arquitectura i urbanisme romans. El Dr. Joaquim Garcia posseeix aquest formació, i això, juntament amb el gran coneixement que té de l'arqueologia de la ciutat de Mataró –com correspon a la seva condició d'arqueòleg municipal d'aquesta ciutat– en fa la persona indicada per a la realització d'aquesta tasca. I el resultat –un catàleg excel·lent de la documentació i una planta que permet començar a restituir l'aspecte de la ciutat romana inicial, encara que sigui amb moltes mancances, per exemple en relació al fòrum– ho demostra abastament. Ara bé, el treball que presenta l'autor va molt més enllà d'aquesta recopilació i anàlisi de

les dades (per altra banda tan necessària). Perquè aquest llibre és, per damunt de tot, un excel·lent treball de recerca històrica sobre la primera etapa de la vida d'*Iluro*, fet a partir d'una documentació parcial i dispersa, de petits retalls que, considerats en conjunt, permeten dibuixar amb una certa precisió els diferents aspectes de la vida l'assentament i explicar-ne la fundació i evolució dins del seu entorn regional.

Per començar, queda ara perfectament afinada la cronologia inicial, vers 80-70 aC, damunt d'un petit assentament rural anterior que deu remuntar al segle III aC. És possible, com han suggerit també altres autors, que la fundació es fes en el marc d'una reorganització territorial més àmplia, planificada per Pompeu, que també hauria comportat les fundacions de *Gerunda* i de *Baetulo*. Tanmateix, el Dr. Joaquim Garcia justifica amb bons arguments la creació d'*Iluro* estigués relacionada amb l'expansió de l'economia vitivinícola de la zona, ben documentada des de fa temps. Per dir-ho amb les seves mateixes paraules, la importància d'aquesta nova activitat hauria fet necessària "...l'aparició nous centres de gestió, de control –productiu, fiscal, etc.– i de comerç, adequats a les noves necessitats i amb unes estructures organitzatives típicament romanes."

És ben clar que la nova ciutat romana, bastida seguint un traçat estrictament ortogonal que comença a ser ben conegut, i dotada d'una muralla –i, per tant d'un *pomerium*– de la que es coneix una porta protegida per dues torres, va funcionar molt ràpidament com a tal, amb cases de diferents grandàries i graus de complexitat estructural, amb edificis públics importants, com ara, entre altre de possibles, una gran cisterna i el mercat, i amb instal·lacions destinades a la producció vinícola, que devia ser comercialitzada a través d'unes estructures portuàries que no estan documentades (llevat de dos possibles ancoratges complementaris), però que sens dubte devien existir. L'èxit d'aquest sistema sembla prou clar: en el tercer quart del segle I aC, es va dotar d'una xarxa completa de clavegueram, a la vegada que es diversificaven els tipus d'habitatges i s'introduïen noves tècniques de construcció que van facilitar l'aparició de clavegueram domèstic. I poc més tard, en el darrer quart del segle I aC, es pot afirmar l'existència d'uns banys (que probablement no són els primers que existiren a la ciutat) i es documenten remodelacions importants als extrems nord i sud de l'assentament, coincidint, potser significativament, amb el principat d'August i la instauració del nou règim imperial. Com diu l'autor, *Iluro* havia esdevingut "un important pol econòmic i comercial

de la província”. És perfectament coherent, en conseqüència, que l'autor hagi incorporat a aquest treball una anàlisi detallada de les ceràmiques d'importació trobades al jaciment, ja que són susceptibles de reflectir, en alguna mesura –probablement important– el volum i naturalesa canviants d'aquestes relacions comercials, així com les zones d'origen dels béns importats; i tot això sense oblidar la informació que poden donar sobre les pràctiques culturals locals, per exemple en el camp de la cuina, que segueix sense dubte models itàlics –no hi pot haver una altra explicació per a la importació d'un volum important de recipients culinaris d'aquesta procedència–, però malgrat tot, de manera limitada, atès que els vasos de cuina de producció local segueixen sent àmpliament majoritaris. O pel que fa a les formes de consum dels aliments, tant sòlids com líquids o semilíquids, testimoniades per les importacions de vaixella.

En definitiva, el Dr. Joaquim Garcia ens ofereix amb aquest llibre un treball complet, metodològicament impecable, basat en una documentació relativament extensa i de qualitat, tot i que encara molt incompleta, de la qual ha estat ha estat capaç d'extreure un volum molt notable d'informació històrica. Cal felicitar-lo per la feina feta, i esperar, tanmateix, que aquest llibre envelleixi aviat i pugui ser substituït per un altre de la mateixa qualitat.

Joan Sanmartí Grego

Acadèmic Numerari de l'Institut d'Estudis Catalans
Catedràtic d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona

Presentació

Iluro és un jaciment arqueològic que s'ha començat a conèixer i ha pres un cert protagonisme a partir de l'últim terç del segle XX, tot i que les primeres notícies de troballes es remunten al segle XVI. Són les restes d'una antiga ciutat romana que comparteixen solar amb una ciutat actual: Mataró, situada a la comarca catalana del Maresme, a la costa central de Barcelona. Com a qualsevol ciutat viva, Mataró ha sofert constants canvis urbanístics, en ocasions intensos i profunds, que han ocasionat importants afectacions al seu subsòl i fins i tot variacions en la seva topografia. *Iluro* és, doncs, un jaciment maltractat al llarg de diferents èpoques, sobretot per l'activitat urbanística i constructiva que fins no fa massa temps desconeixia, obviava o menyspreava les restes arqueològiques que s'hi trobaven en el subsòl. La voluntat i els mitjans necessaris per controlar i aturar aquesta activitat destructora i, a la vegada, per possibilitar el creixement i desenvolupament d'una ciutat activa i la conservació del seu patrimoni, no han estat factibles fins les darreres dècades, quan les administracions competents i afectades han entès la necessitat de salvaguardar el patrimoni històric i arqueològic, com un element d'identitat i un important actiu cultural de la ciutat i del país.

Iluro, a diferència d'altres jaciments similars de Catalunya, no posseeix un conjunt patrimonial arqueològic monumental que permeti recuperar grans

conjunts de restes conservades. El seu grau d'afectació, de mutilació i de destrucció és alt. No obstant això, esdevé un jaciment de primer ordre per a l'obtenció de dades i, per tant, essencial alhora d'aportar coneixement del període de la romanitat.

La recerca metòdica i ordenada del jaciment no ha estat possible fins que s'ha pogut normalitzar i garantir la seva protecció integral i definitiva, sobretot a partir de la creació, l'any 1990, d'un servei municipal d'arqueologia: l'Àrea d'Intervenció Arqueològica (AIA). No hem d'oblidar, tanmateix, els esforços, l'entusiasme, la complicitat i la predisposició de persones i d'institucions que amb anterioritat havien lluitat per preservar, estudiar i difondre els valors d'aquest jaciment arqueològic que des de l'any 1995 gaudeix de la declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional (Zona arqueològica). En aquest sentit cal reconèixer l'ingent tasca portada a terme per Marià Ribas, pels membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i per la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

Una vegada assegurada la integritat i la protecció patrimonial del jaciment, així com la normalització de la seva gestió, és quan s'han plantejat projectes de recerca amb la finalitat de conèixer el jaciment i de difondre els resultats, per tal que pugui esdevenir un referent en l'àmbit de l'arqueologia catalana.

Quant a la recerca del jaciment, el plantejament metodològic que ha guiat les formes, els continguts i els objectius ha estat el de realitzar estudis de síntesi, bé per períodes cronològics o bé per àmbits temàtics, que fessin possible posar al dia tota la informació que fins el moment es disposa. En aquest sentit, s'endegaren dos projectes de recerca, ja publicats, l'un encaminat a cercar la *forma civitatis* d'*Iluro*, si més no una proposta teòrica del seu urbanisme (Cerdà *et alii* 1997), i l'altre a formular un exhaustiu estat de la qüestió de la fase tardana i final del jaciment (Cela, Revilla 2004). En aquesta línia presentem aquest treball que en el seu moment prengué forma de tesi doctoral i que té com objectiu efectuar un estat de la qüestió referent a la fundació i l'etapa republicana de la ciutat d'*Iluro*, situada en la província *Hispania Citerior*, més tard *Tarraconensis*.

Perquè entenem que la fundació d'*Iluro* formà part d'un llarg procés alhora que complex –la romanització de la Laietania–, el punt de partida del treball no és la mateixa fundació de la ciutat sinó els períodes precedents, on es gestaren i es desenvoluparen tota una sèrie de canvis profunds en el territori, transformacions que canviaren identitats i que crearen nous esquemes i noves realitats culturals i de comportament entre els seus habitants.

Quant a l'estudi pròpiament de la ciutat romana d'*Iluro*, a part del lògic i primordial interès d'aprofundir en el seu coneixement, també el creiem necessari per posar ordre a una ingent quantitat de dades, en bona part inconnexes i inèdites, que en els anys més recents s'han obtingut en diversos indrets del jaciment, sobre tot a partir de les intervencions arqueològiques dites d'urgència o preventives.

La informació que s'obté a partir d'aquest tipus d'intervencions, que precedeixen les activitats urbanístiques i constructives d'un territori tant intensament poblat com és la comarca del Maresme, sovint acaba oblidada en forma de memòries administratives dipositades en les prestatgeries d'un negociat de l'administració o d'un museu. En conseqüència, hi ha un desequilibri significatiu entre les actuacions arqueològiques realitzades i les publicades. Aquest fet dificulta, a la vegada, la connexió i la interrelació de dades entre els diferents jaciments, per tant, en definitiva, els estudis globals o de síntesi d'un determinat territori o d'un període històric. Aquests tipus d'estudis més generals només es concreten, tal com comentàvem a l'inici d'aquesta presentació, en projectes de recerques endegats per institucions científiques o en treballs personals com poden ser les tesis doctorals.

Aquesta problemàtica no és específica d'un determinat tipus de jaciment arqueològic o d'un període

històric. La desconexió entre la intensa activitat arqueològica que ha caracteritzat els darrers anys i el coneixement que de tot plegat en tenim, afecta totes les etapes del nostre passat.

L'estudi que es desenvolupa al llarg de les següents pàgines pretén ser a la vegada un estat de la qüestió, que es fonamenta en el que hem intentat sigui una acurada anàlisi i reflexió de les dades disponibles, essencialment arqueològiques, i una formulació de noves línies de recerca.

Per elaborar l'estat de la qüestió s'ha disposat d'un vast volum d'informació que prové essencialment del jaciment de la ciutat romana d'*Iluro* però també d'altres jaciments de la comarca en general, molt especialment els situats en el veí terme municipal de Cabrera de Mar, entre els quals cal destacar el de Burriac i el de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon.

Del jaciment arqueològic d'*Iluro*, situat en el subsòl del centre històric de la ciutat de Mataró, ja es tenien referències que es remuntaven al segle XVI. Han estat, però, les actuacions més recents, sobretot les de la dècada dels anys 90 del segle XX fins l'actualitat, realitzades per l'Àrea d'Intervenció Arqueològica, les que han proporcionat una major i fiable quantitat de dades. Tanmateix, el seu coneixement també és parcial, perquè s'ha actuat en les zones afectades per l'activitat urbanística, la qual cosa ha originat un desequilibri de coneixement en els diferents sectors del jaciment.

El jaciment arqueològic de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon fou descobert l'any 1997 arran de la urbanització d'uns terrenys situats molt a prop de l'actual nucli urbà del poble de Cabrera de Mar, i s'hi ha intervingut en diferents campanyes i sectors fins l'actualitat. De la seva existència no es tenia cap mena de referència tot i esdevenir, hores d'ara, un jaciment clau i únic per a la comprensió del procés de la romanització a la Laietania. Malauradament només s'ha pogut intervenir en sectors molt concrets del jaciment, per la qual cosa la informació que fins ara es té, tot i ser de primera magnitud, és parcial i, en ocasions, insuficient. D'altra banda, en tractar-se d'un jaciment recentment excavat, encara que molt parcialment, la informació que d'ell se'n té prové d'un registre arqueològic acurat i metòdic.

Burriac, tanmateix, segueix essent el gran oblidat. A diferència dels anteriors jaciments esmentats, la recerca arqueològica a Burriac es actualment inexistent. A aquesta manca d'interès científic s'hi ha d'afegir la manca de voluntat per part de les administracions per endegar la recuperació patrimonial de la muntanya. Per fortuna, fa pocs anys fou publicat un

excel·lent treball, un estat de la qüestió, que permet disposar de totes les dades existents i que planteja i formula interessants interpretacions que han de ser la base de referència de futures investigacions (Zamora 2006-2007).

De ben segur que les continuades i futures intervencions arqueològiques a Cabrera de Mar i a Mataró, municipis que afortunadament compten amb serveis municipals d'arqueologia, garanteixen un rigor i una continuïtat en les actuacions, les quals, inevitablement, s'hauran de concretar en ambiciosos projectes de recerca programats, forçosament en col·laboració amb altres institucions científiques del país, per tal d'avançar en l'estudi de la romanització molt particularment, sense oblidar, però, la possibilitat que se'ns ofereixen de coneixement d'altres períodes del passat.

En aquest sentit presentem i oferim el nostre treball com un punt de partida cap a noves i més intenses recerques, com una plataforma on fonamentar el coneixement a partir de la col·laboració entre diferents institucions científiques i, en definitiva, a facilitar una documentació que fomenti l'interès per reactivar la recuperació d'uns conjunts patrimonials de primer ordre per al nostre país.

I amb aquest desig i esperança ens endinsem en cada un dels capítols d'aquest treball, el qual si bé està signat per qui el subscriu, és ben cert que ha estat possible de realitzar-lo gràcies a la col·laboració, als ànims, a la paciència i a la saviesa de moltes persones que d'una manera o altra s'hi han trobat implicats.

És just, doncs, en primer lloc manifestar el meu agraïment als col·legues i diferents empreses que han estat generosos alhora de facilitar-me la informació que els hi requeria de les excavacions que impecablement han dirigit o efectuat. Tot esperant no oblidar-me'n de cap, han estat Joan Banús, Marc Bosch, Isabel Carpio, Núria Carreras, Xabier Cela, Josep Antoni Cerdà, Conxita Ferrer, Francesc Florensa, Josep Font, Montserrat Freixa, Miquel Gurrera, Esther Gurri, Marc Jiménez, Jordi Lara, Esther Medina, Iñaki Moreno, Vanessa Muñoz, Santi Pérez, Roser Pou, Carme Puerta, Antoni Rigo, Esther Rodrigo, Imma Subirats, Ariadna Travesset i Oscar Varas, i les empreses ACTIUM, ATENA, ATICS, ARQUEOANOIA, CODEX i FRAGMENTS.

La meva gratitud és també pels companys i bons amics de l'antiga Secció Arqueològica del Museu de

Mataró, en els quals he trobat alguna cosa més que un recolzament. El seu ànim, entusiasme i interès perquè aquest treball tirés endavant m'han fet superar períodes de desgana, de desencís i de cansament que aturaren en diverses ocasions la recerca. Em refereixo a Joan Bonamusa, Josep Antoni Cerdà, Joan Francesc Clariana, Josep Garrido, Joan Giménez Blasco (a qui, a més, haig d'agrair informació proporcionada referent a alguns aspectes de Mataró en època moderna), Robert Lleonart, Carles Martí, Jordi Miró, Joaquim Pera, Carme Puerta, Jaume Pujol, Víctor Revilla, Joan Turà i Jaume Turà. No és gens menys d'agrair la total predisposició i col·laboració del personal del Museu de Mataró, on es custodia el material arqueològic estudiat, en especial al seu ex director Carles Marfà i les conservadores Àngels Soler i Mireia Blesa.

Més que gratitud, estimació i reconeixement per la seva paciència, a la Dra. Dolors Zamora, que a part de compartir vida familiar, hem compartit temps i esforços en la recerca d'alguns capítols comuns de les nostres respectives tesis doctorals.

Estic també obligat amb Albert Martín, arqueòleg municipal de Cabrera de Mar, en qui he trobat un inestimable col·lega que m'ha permès accedir i utilitzar la informació de diverses excavacions dirigides per ell en diferents jaciments de Cabrera de Mar, entre els quals cal destacar, sens dubte, el de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon. L'ajut inestimable i prest l'he trobat sempre amb els tècnics del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que vull personalitzar, per amistat i perquè li corresponia pel seu càrrec, a Antoni Caballé, arqueòleg territorial del Maresme fins l'any 2009.

Molt especialment voldria dedicar un record sentit a quatre persones que malauradament ja no són entre nosaltres i que a part d'haver-me assessorat i guiat en alguns aspectes de la recerca d'aquest treball, he tingut el privilegi d'haver gaudit de la seva amistat. Són Marià Ribas, Josep Barberà, Joan Bonamusa i Joaquim Arxé.

I finalment, tot el meu reconeixement per al Dr. Joan Sanmartí, director de la tesi doctoral que fonamenta aquest treball, a qui dec, a part d'una bona i ja llarga amistat, la guia, l'assessorament, la supervisió i la visió crítica, ponderada i reflexiva pròpia del seu mestratge.

Algunes consideracions i informacions prèvies

El marc geogràfic

L'àmbit territorial del present estudi es concreta en el terme municipal de Mataró i en el seu entorn geogràfic més immediat, situat en la zona central de la comarca del Maresme.

El marc geogràfic i el medi natural sempre han estat condicionants per a les comunitats humanes alhora de triar l'indret on establir-se i desenvolupar cada un dels aspectes que els identificaran com a col·lectivitat. Les pautes d'assentament obeeixen a interessos i necessitats bàsiques per facilitar la seva existència: qualitat climàtica, estratègies de control i de defensa, centralitat, comunicacions i proximitat a les fonts de recursos, entre d'altres. En aquest sentit, es imprescindible conèixer i comprendre l'escenari amb el qual s'interrelacionaran.

L'escenari on es desenvolupa el relat que iniciem forma part d'un territori, l'actual comarca del Maresme, que presenta una clara unitat geogràfica, geològica i paisatgística: una estreta franja de terra de 398,9 km² entre el mar i la Serralada Litoral, situada de nord-est a sud-oest entre els rius La Tordera i El Besòs. Té una amplada entre 5 i 15 quilòmetres i una llargada d'uns 50 quilòmetres (fig. 1).

Actualment limita amb les comarques de la Selva, el Vallès Oriental i el Barcelonès, compta amb trenta

municipis i té com a capital administrativa la ciutat de Mataró.

La Serralada Litoral Catalana és una unitat geològica formada durant l'era primària, integrada en el sistema de relleu Hercinià. El seu component geològic bàsic és el granit, de la descomposició del qual en resulta un tipus molt característic de sorra: el sauló. El relleu de la Serralada Litoral –que és molt erosionat– està format pels massissos de la Conreria (l'elevació més alta del qual és el turó de Galzeran, de 485 m), de Sant Mateu (499 m), de Céllecs (534 m), del Corredor (632 m) i del Montnegre, que és el de més altura (762 m). També en són característics una sèrie de suaus turons, modelats constantment per l'erosió, i els dics. Els contraforts de la serralada, les falles transversals i l'efecte erosiu d'algunes de les rieres, han creat en algunes àrees unes petites valls interiors per on s'han configurat des d'antic els passos i camins naturals que comuniquen el litoral amb l'interior. La zona baixa del relleu més propera a la costa configura la plana litoral, una estreta franja que té entre 1 i 3 km, formada en el Quaternari per les aportacions al·luvials dels rius i de les rieres.

Des del punt de vista litològic, el terreny de la zona en estudi es compon bàsicament del granit de la muntanya, del sauló de la plana, i d'una platja sorrenca al llarg de gran part de la línia de la costa, que prové del

sauló erosionat i descompost del granit de les parts més altes de la serralada.

Només hi ha un curs d'aigua regular, el riu La Tordera, situat a l'extrem nord de la comarca. En l'antiguitat no sembla haver existit cap més altre riu malgrat la referència que es fa en un document de l'any 1063 a *...in rivo argentona qui discurrit tempus pluviarum...*. Segons Coral Cuadrada la riera d'Argentona no devia pas ser un riu veritable, atès que els documents medievals no fan diferència semàntica entre riu, areny o riera (Cuadrada 1988: 36-37).

Un dels trets naturals definidors de la part més costanera d'aquesta àrea és la xarxa hidrogràfica secundària, formada per les aigües superficials que ocasionalment es canalitzen per infinitat de torrents que afluïxen de les rieres. Al Maresme aquestes rieres són prou importants i van a parar directament de la Serralada Litoral, on neixen, al mar. Les principals rieres són les de Montgat, la d'Alella, la de Premià, la d'Argentona (la més important, que arriba terra endins fins a uns 12 km del litoral), la d'Arenys, la de Sant Pol i la de Pineda. Aquestes rieres tenen efectes molt erosius i fins i tot perillosos els dies de pluges fortes. Les riades i les inundacions són molt freqüents a la tardor, quan es dona la màxima pluviositat.

Quant a les aigües subterrànies, la geologia i la litologia de la zona no permeten l'existència de grans aquífers. El granit que apareix pràcticament arreu és molt poc permeable i només a les zones amb materials al·luvials i col·luvials (que es troben vorejant les rieres i La Tordera, i a la regió de la plana) hi ha aquífers que, tot i no ser de massa importància, són aprofitats per a l'agricultura. En destaca el de la riera d'Argentona, un dels més importants de la costa catalana per la seva capacitat d'emmagatzematge. L'ús i explotació excessiva d'aquests recursos ha comportat l'assecamment d'algunes rieres, entre elles la d'Argentona, provocant importants canvis en el paisatge.

La plana litoral, que representa aproximadament el 30% de la superfície de la comarca, és de formació bàsicament quaternària i ocupa la zona compresa entre la Serralada Litoral i el mar. Està constituïda pels sediments aportats per la serralada a través, fonamentalment, de les aigües marines i continentals, i aconsegueix una amplada que oscil·la entre 1 i 3 quilòmetres. Aquesta plana al·luvial és fèrtil i molt apta per a l'aprofitament agrícola perquè s'aprofiten les capes freàtiques del subsòl, aigües que tradicionalment s'han estret mitjançant mines i pous.

Malgrat els indicis de l'existència de marenys litorals al Maresme (alguns d'ells ben documentats, com els de

la zona de Malgrat de Mar, al delta de La Tordera, i el de Vilassar), l'origen del nom de la comarca és incert, ja que tant el podríem trobar en la possible existència d'aiguamolls com en el fet que és una zona de costa.

D'aquestes dues hipòtesis la primera és la que actualment té més defensors. Per a aquests, l'existència d'aiguamolls antigament en el litoral sembla clara, segons es desprèn de la documentació conservada. Actualment, però, només n'hi ha a la desembocadura de La Tordera. A la documentació medieval (segles X al XIV), els aiguamolls de l'andana litoral són esmentats com "ses illes", "salarn", "bardina" (Cuadrada 1988: 35). L'existència d'aiguamolls també sembla comprovar-se en el plànol de Miquel Garriga Roca de l'any 1847, conservat al Museu del Masnou, on encara en figura un. Marta Prevosti opina que la presència de les vil·les romanes més riques de la zona a la plana, davant del mar, fa pensar que l'home explotava els marenys com en tantes àrees similars de la riba mediterrània (Prevosti 1995: 19).

Tanmateix, Oriol Olesti manté un altre punt de vista sobre l'origen del nom de la comarca. Si bé no nega l'existència de maresmes en períodes precedents, creu que la presència d'aiguamolls en aquest territori fou esporàdica —potser lligada a èpoques de pluges torrencials— i, en tot cas, l'àrea que ocupaven no devia ser important. El topònim de la comarca provindria, doncs, no de l'existència d'aiguamolls sinó del terme medieval *Maritima*, proper al mar, el nom que rebien tots aquests territoris ja des del segle IX (Olesti 1995: 33).

La configuració de la línia de la costa determinada per la platja no afavoreix a la comarca l'existència de ports naturals, llevat d'alguns indrets on els vessants rocosos de la cadena litoral entre Caldes d'Estrac i Sant Pol de Mar arriben al mar. No està documentada l'existència a l'antiguitat de cap port al Maresme. Fins al segle XX la variació del traçat de la línia de la costa era motivada pels factors naturals d'erosió de la platja i per la sedimentació de sorres. El predomini d'un o altre factor implicava respectivament un avenç o retrocés de les platges. Durant el segle XX la construcció de ports i d'espigons ha alterat aquest procés natural. La variació d'aquesta línia, però, al llarg dels temps històrics no sembla haver estat massa important, segons demostra la ubicació dels jaciments romans més propers al mar i la situació dels llocs d'ancoratge antics.

Fins als anys 30 del segle XX el litoral del Maresme era una successió continua de platges estables. Les aportacions de sediments especialment de rieres, haurien regularitzat i igualat la línia de la costa i farcit els seus entrants, cales i badies, fins a adquirir l'aspecte regular i homogeni que actualment la caracteritza.

La costa del Maresme és baixa, amb pocs afloraments rocosos i sense accidents geogràfics naturals destacables. Les platges i el fons marí estan constituïts majoritàriament per materials sedimentaris: sorres de naturalesa quarsífera. Les platges són el tret més característic del paisatge litoral comarcal i estan formades per materials procedents de les aportacions torrencials i dels arrossegaments marins que el corrent de deriva aporta des del delta del Tordera cap el sud-est. En alguns punts hi ha alguna zona de costa rocallosa que arriba al mar.

Les dues oscil·lacions que hom accepta de la línia de costa es deuen a l'augment del nivell del mar, que ha submergit una extensió de costa considerable –sorres i roques– (moviment epirogènic), i al retrocés en l'aportació natural de sorres a les desembocadures de les rieres, fet motivat per la urbanització de camins, lleres i, en ocasions les mateixes rieres. Tema apart és el de l'existència de maresmes, abans comentat. Un altre aspecte que pot modificar l'aspecte de la línia de costa, sobretot pel que fa a les retencions, acumulacions o pèrdua de sorres, és el dels temporals, tot i que els canvis que provoquen són estacionals i poc significatius. Bàsicament hi ha dos tipus de temporals, els de garbí i els de llevant. Els primers provoquen acumulacions de sorres i els segons, menys freqüents però que poden arribar a ser molt intensos, erosionen les sorres i poden fer desaparèixer zones de platja.

El fons marí (fig. 3) presenta un paisatge geològic relativament homogeni a base d'extenses barres o planures de sorra, de quars i feldspats, alternats amb barres de roques i algun escull a no massa profunditat. Una característica de la costa és que a escassa distància del trencant de les ones s'assoleixen profunditats de 6 a 7 m, però a partir d'aquestes es declivi és molt suau. Les barres de roques pròximes a la línia de costa actual i amb una orientació paral·lela o lleugerament obliqua a aquesta, són formacions de gresos de platja que corresponen a nivells del mar anteriors a l'actual, atès que el seu origen es produeix a la costa, per la qual cosa pot assegurar-se que es tracta de veritables platges fòssils. L'origen i formació d'aquests barres de roques han estat poc estudiades, tot i que se situen en períodes geològics molt antics (Serra 2002: 9).

Una altra formació rocosa singular i característica de la costa situada entre Mataró (zona de Sant Simó) i Sant Andreu de Llavaneres (zona del Morrell) és un indret rocallós anomenat Roquer de Terra. Es tracta d'un extens aflorament a tocar de la costa, amb una profunditat que oscil·la entre els 0,5 i els 8 m. Són roques sedimentàries dendrítiques amb una erosió diferenciada força característica que provoca la formació

de petites cassoletes i ressals en relleu positiu (Giménez Esgleas 1999: 72). La mateixa erosió diferenciada ha provocat amb el temps que la superfície del rocam en alguns sectors sigui completament llisa, esdevenint una llarga plataforma de no més de 3 metres d'amplada que acaba sobtadament amb un ressalt en forma de graó i una paret vertical. La superfície actualment es troba entre 0,3 i 0,5 m de profunditat i, salvat el ressalt que la delimita, arriba a una profunditat de fins a 5 metres, on desapareix integrant-se en una barra de sorres. En dies de temporal és possible observar aquesta plataforma des de la costa. Les característiques d'aquest aflorament rocós ha generat diverses interpretacions quant a la seva naturalesa i funció en el costumari popular, essent un dels més freqüents identificar-lo amb un camí o calçada antiga, per alguns d'època romana.

És possible que en època romana aquesta zona rocallosa, o part d'ella, estigués emergida, atès que en els darrers segles el nivell del mar ha pujat un mig metre i que, per tant, la línia de costa estava més retirada. D'altra banda, cal recordar que un sector d'aquest Roquer de Terra es troba davant del càmping Costa de Llevant, on es trobaren les restes d'una terrisseria romana que fabricava àmfores. En aquests sectors, l'any 1962 el CRIS va recuperar diferents fragments d'àmfores i altres ceràmiques romanes (Llamas 2003: 28) dipositades en el fons marí.

Per intentar obtenir més dades referents a les possibles variacions que ha pogut patir la línia de costa, també és útil analitzar la documentació històrica més recent, medieval i moderna, així com de la cartografia antiga.

A part d'una cita d'Estrabó (*Geografia* III, 4, 8), que més endavant comentarem, no serà fins el 1787 que trobem la primera descripció minuciosa d'aquesta zona de la costa. Es tracta d'un derroter (Tojiño de San Miguel 1787: 125-126) que ens mostra un paisatge costaner molt similar a l'actual, tret d'alguna interessant diferència:

“... está la ciudad de Mataró en la orilla del mar. Aquí si se hubiese de ir por algun accidente, no obstante de ser playa descubierta, será necesario tener cuidado al fondear en la inmediación a tierra, porque hay una cordillera de piedras en figura circular, que sale desde la playa del este y finaliza en la del oeste, dexando por esta parte solo un canalizo para embarcaciones de poco porte, que fondean a la parte de tierra de estas piedras y quedan algo resguardadas de las mareas gruesas de los vientos del Golfo. Los que provisionalmente fuesen a esta playa, bastará la precaución de fondear a una milla del sud de la ciudad y estarán zafos de todos peligros ...”

Segons es desprèn d'aquesta descripció, la zona rocallosa del Roquer de Terra (“*cordillera en figura circular*”) constituïria un obstacle apreciable perquè les embarcacions de cert calat poguessin fondejar davant de Mataró.

En un document més modern, un portolà francès del 1824 hi trobem una descripció de la costa, que esdevé un testimoni de l'avanç de les aigües davant de la ciutat de Mataró (Michelet 1824: 97-98): “...*Il y avait autrefois vis à vis de la ville et proche la mer une forteresse: mais présentement il n'en reste que des ruines une méchante tour et quelques maisons de pêcheurs qui aident à la reconnaître. On peut mouiller devant Mataró à la portée du canon de cette tour, par neuf à dix brasses d'eau...*”

Existeixen algunes imatges del segle XVIII on es pot apreciar la torre citada en el portolà francès, situada a escassa distància del mar, separada del límit de la població. Ens referim a un gravat datat del 1724 en el qual hi ha una representació idealitzada, però topogràficament correcta, de la ciutat de Mataró vista des del mar, i al gravat de la patent de Sanitat de 1756. També en un plànol del segle XVIII, realitzat per Antonio Porta, hi apareixen unes estructures situades a la platja mataronina, aproximadament a l'alçada del carrer de Sant Antoni, que podrien correspondre a aquesta torre, anomenada “del mar” (Giménez Blasco 2007).

La variació del clima, típicament mediterrani, que ha pogut produir-se des del període en estudi fins a l'època actual no ha estat tant dràstica com per provocar un canvi substancial de la vegetació. A la vessant vallesana de la Serralada Litoral i, sobretot, a la plana marítima, hi ha una sèrie de microclimes amb més humitat i temperatures sensiblement més baixes que a la vessant de marina de la serralada, que sol tenir un clima més sec i càlid.

Els estudis teòrics de vegetació potencial ens donen a conèixer que l'alzina litoral (*Quercetum ilicis galloprovinciale pistacietosum*), situada en llocs secs i assolellats, devia ser l'espècie preponderant, si bé també era possible trobar roures (*Quercetum ilicis galloprovinciale cerroidetosum*) (*Sorbo-Quercetum canariensis*) en algunes vessants ombrívols del Vallès, especialment humides i amb sòls rics. El pi pinyoner (*Pinus pynea*), molt freqüent avui, és una espècie de recent implantació. En els boscos de ribera s'hi devien trobar oms (*Lithospermum-Ulmetum monoris*), gatells (*Carici-Salicetum catalaunicae*) i salzes (*Saponario-Salicetum purpurae*); i als marges dels rius l'albereda litoral (*Vinco-Populetum albae*), que devia viure en llocs amb un nivell freàtic elevat, la verneda (*Lamio-Alnetum glutinosae*), que primitivament devia habitar tota la ribera del Besòs, del Mogent i

de la riera d'Argentona, i l'alarcar (*Vinco-Viticetum agni-casti*). En les zones amb molta pendent i poc sòl hi haurien els prats secs i les brolles.

Tanmateix, a part dels elements de coneixement que pot aportar l'estudi, sempre teòric, de la vegetació potencial, són les diferents analítiques realitzades a partir de diverses campanyes d'excavació, i especialment, les efectuades en els jaciments de la vall de Cabrera de Mar –per la quantitat d'informació aportada–, les que proporcionen dades objectives. Les diferents analítiques efectuades, palinològiques, antracològiques i carpològiques, ens indiquen una gran abundància d'alzines, amb presència de roures i pi blanc, aquest darrer en petites proporcions. També han confirmat l'existència de faig com a espècie singular, no característica d'aquesta zona. El sota bosc, abundant, estava format per garrigues i altres espècies arbustives d'altura mitjana.

El coneixement de la fauna és essencial per refer el paisatge i el medi natural. L'anàlisi de les restes trobades han identificat diverses espècies salvatges: cérvol (*Cervus elaphus*), senglar (*Sus scropha*), llop (*Canis lupus*), cabra salvatge (*Capra pyrenaica*), conill (*Oryctolagus cuniculus*), teixó (*Meles meles*), marta (*Martes martes*), mostela (*Mustela nivalis*), voltor (*Gyps fulvus*), perdiu (*Perdix perdix*), tudó (*Columba palumbus*), merla (*Turdus merula*) i gralla de bec groc (*Pyrhocorax graculus*).

La ciutat de Mataró és l'actual capital administrativa de la comarca del Maresme. El seu terme municipal (fig. 2), el tercer en extensió de la comarca, té el punt més alt en una cadena de petits turons que el tanca pel nord-oest –la serra de can Bruguera amb altures de poc més de 400 m–. Aquest relleu és una mena d'estrep del bloc del Corredor que baixa per la banda de llevant fins molt a prop del mar –a l'indret del turó d'Onofre Arnau– i que per la de ponent s'estén d'una manera més oberta i cau sobre la vall formada per la riera d'Argentona. Els turons i els ressals més importants són el turó d'Onofre Arnau (133 m) a llevant, els de can Flequer (308 m) i d'en Tonyí (406 m) al nord, i tocant la riera d'Argentona, els turons d'en Dori (359 m), d'en Cabanyes (408 m) i de Cerdanyola (181 m). A mig pendent hi ha unes ondulacions suaus cobertes d'un mantell de sauló i, en alguns indrets, per clapes d'argiles roges antigues. En aquest replà s'hi han desenvolupat tradicionalment els camps de vinyes i els conreus de secà.

El terme mataroní, a l'igual que tota la comarca, és travessat per moltes rieres i torrents, que neixen a les extremitats de la serralada i s'adrecen cap a mar. El cursos principals, d'est a oest, són la riera de Mata,

la riera de Valldeix o de Sant Simó, la riera de Cire-ra –que anys enrere travessava la ciutat fins que fou desviada cap a la de Valldeix– i la riera d'Argentona (Llovet 1982) (GG.CC volum 6: 377-378 i 384), que fins el segle XIX posseïa un cabal d'aigua constant i regular tot l'any.

El nucli antic i històric de la ciutat de Mataró està situat al damunt d'una petita elevació, una mena de promontori amb dos desnivells molt marcats al sud i a l'est, d'uns 8 metres d'altura. Aquest promontori, d'uns 32 metres d'altura està actualment delimitat pels carrers de La Riera per una banda i de l'Hospital, de Sant Bonaventura i El Rierot per l'altra, dos dels quals encara conserven un topònim clarament relacionat amb la seva naturalesa originària.

Les vies de comunicació

La depressió del Vallès, que forma part de la Depressió Prelitoral Catalana, és i ha estat, ja des dels temps prehistòrics, un excel·lent passadís de comunicació, esdevenint en les èpoques ibèrica i romana un dels eixos bàsics que travessava longitudinalment el territori laietà. En època romana és per aquí on discorria un ramal de la Via Augusta.

En època ibèrica, la xarxa de camins que discorrien per la Serralada Litoral l'estimem força completa. Bàsicament seguien dues direccions: una de paral·lela a la línia de la costa, i una altra de perpendicular, que comunicava la costa amb les zones de l'interior. Pel que fa a les vies que seguien un traçat paral·lel a la costa en coneixem com a mínim dues que foren emprades durant aquesta època: el Camí de Dalt o de la Carena i el Camí dels Contrabandistes.

La via longitudinal que travessaria aquesta àrea a més alçada és el Camí de la Carena, testimoni d'una ruta d'arrel prehistòrica que té com a eix la Serralada Litoral i que vertebrava els camins que provenien de la costa en direcció al Vallès. Durant l'època ibèrica comunicava els *oppida* més apartats de la costa. A mitja alçada o bé per a la part baixa del vessant marítim de la serralada hi passava un camí que comunicava els *oppida* ibèrics d'aquesta zona: l'actual camí dels Contrabandistes. És molt possible que fos la principal via de comunicació d'aquest territori costaner entre els segles IV i I aC (Zamora *et alii* 2001).

Les vies transversals remuntaven les valls de la Serralada Litoral seguint rieres, torrents i camins, fins arribar als colls, de perfils més suaus, que en aquest sector de la serralada difícilment sobrepassen els

300 m d'altura. La presència d'*oppida* laietans a prop d'alguns d'aquests passos, com ara el de Céllecs, que controla el coll de Sant Bartomeu, i el del Turó del Vent, a la rodalia del coll de can Bordoï, són un clar testimoni de l'ús d'aquestes vies.

Moltes d'aquestes vies es mantingueren en època romana. Sobre aquest tema cal destacar els treballs de Marià Ribas (Ribas 1952), Jesús Illa (Illa 1973), Joan Francesc Clariana (Clariana 1990), Ramon Jàrraga (Jàrraga 1995) i Oriol Olesti (Olesti 1995). A un nivell més general, i pel cas concret de la Via Augusta, no podem deixar d'esmentar el treball de Federico Palli (Palli 1985) (fig. 4).

Pràcticament tots els autors convenen en acceptar que l'actual Camí del Mig segueix a grans trets l'antic traçat romà de la Via Augusta i que alguns trams fins i tot podien ser coincidents. Palli, en el seu estudi, interpreta que el ramal principal de la via Augusta era el de la costa, el que unia les ciutats de *Baetulo*, *Iluro* i *Blandae* (Palli 1985: 139). Venint de *Gerunda*, la via es bifurcava a *Aquis Voconis*, una *mansio* que s'identifica amb l'actual població de Caldes de Malavella. Una vegada arribada a la costa, des de les actuals poblacions de Malgrat fins a Arenys sembla ser que seguia el traçat de les infraestructures viàries que hores d'ara connecten el territori, és a dir la carretera Nacional II i la via del tren (Jàrraga 1995). A partir d'aquí fins a l'inici del terme municipal de Mataró no és segur el seu traçat.

Un cop entrat en el terme municipal de Mataró es recupera de nou el traçat en el paratge de les Cinc Sènies, un sector agrícola no urbanitzat que encara conserva la parcel·lació i la xarxa de camins des d'antic. Alguns autors consideren que discorria pel mateix camí de les Cinc Sènies (Olesti 1995), si bé és possible que fos pel camí paral·lel a aquest, anomenat de les Vinyes d'en Sumells, situat uns metres més al sud i més a prop de l'eix que configuren, ja dintre del casc urbà de Mataró, els carrers d'Antoni de Campmany, de Sant Ramon, baixada d'en Feliu de la Penya i de Sant Simó, on és possible que hi hagués una de les portes d'accés a la ciutat romana d'*Iluro*. L'alineació d'aquests carrers coincideix, un cop ja dintre de la ciutat romana, amb el traçat del *decumanus maximus*, el qual coincideix de nou, per la banda de ponent, amb el carrer del Carreró (Cerdà *et alii* 1997), on s'hi devia situar una altra porta d'accés a la ciutat. A pocs metres d'aquest teòric accés hi ha els carrers de La Riera i de Sant Josep, on repetides vegades l'arqueologia ha posat al descobert nombroses sepultures de la necròpolis d'*Iluro* situada a les afores més immediates de la ciutat romana.

El carrer de Sant Josep està perfectament alineat amb els carrers de sant Benet i d'en Miquel Biada, al final del qual s'inicia un llarg vial urbà que connecta amb les afores de Mataró, direcció Cabrera de Mar, que pren el nom de Camí del Mig. A l'inici d'aquest Camí del Mig, a la cantonada amb el carrer de Joan Larrea, l'any 1973 es trobaren de forma fortuïta unes estructures que han estat interpretades com les restes d'un tram de la Via Augusta (Clariana 1978) i alguns anys abans, el 1960, les restes d'un *gorgoneion* (Bonamusa 1977) (Bosch 1998). Seguint el Camí del Mig, a prop d'una bòvila, també hi ha notícia de la troballa d'una sèrie de sepultures romanes (Ribas 1952:80 i 81). Al nostre entendre, aquestes descobertes són indicis que cal tenir presents a l'hora de situar en el territori el traçat que, per l'oest de la ciutat, havia de tenir la Via Augusta.

De Mataró a Badalona el territori ha estat intensament urbanitzat, la qual cosa dificulta cercar el rastre de la via. Només podem fer referència a la troballa l'any 1954 d'un mil·liari a Vilassar de Mar, a l'altura del Camí del Mig (Fabrè, Mayer, Rodà 1983), fet que prova de forma categòrica el traçat d'aquesta via romana. Passat *Barcino*, els dos ramals de la Via Augusta es tornaven a unir a l'altura de Martorell. Hom accepta que cal situar en època d'August la construcció de la Via Augusta (Olesti 1995).

Les vies que podien connectar *Iluro* amb les terres de l'interior, l'actual comarca del Vallès Oriental, són més problemàtiques de cercar i de concretar. Tradicionalment s'ha acceptat l'existència d'una via romana que travessava la Serralada Litoral per la collada de Parpers. Alguns autors l'han volgut identificar amb la Via Sèrgia, la qual havia d'unir els territoris interiors de la plana d'Osona, especialment *Ausa* (Vic) i *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella) amb la costa, concretament amb la ciutat d'*Iluro* (Clariana 1990). Darrerament s'havia posat en dubte la romanitat de les restes constructives que actualment es conserven i que s'associaven a aquesta via, basant-se en arguments i criteris constructius i tecnològics, arribant a concloure que es tractaria d'un camí empedrat del segle XVIII (Martínez 2007) (Costa 2015). Les recents intervencions arqueològiques i de recuperació patrimonial efectuades l'any 2010 en l'indret han permès identificar definitivament l'entitat i cronologia de les restes conservades. Es tracta d'un camí datat del segle XVIII (1769-1780), construït per facilitar el comerç entre Mataró, llavors cap del Corregiment, i Granollers (Gurrera 2011), la qual cosa no desdiuma que aquest camí modern es construís en un indret on anteriorment podia haver-hi hagut un camí més antic d'època romana –no forçosament empedrat–, atès que el coll de Parpers és un dels passos naturals de comunicació entre la costa i l'interior.

També com a via secundària d'època romana, s'atribueix el tram d'una calçada feta amb lloses de pedra situada al veïnat d'Agell, a Cabrera de Mar (Illa 1973). Les úniques intervencions efectuades en aquest indret daten de l'any 1970 quan la Secció Arqueològica del Museu de Mataró en realitzà treballs de neteja i documentació (Bonamusa 1970) (Leonart *et alii* 1970) (Serlat, Roca 1970). L'any 1995 fou parcialment destruïda en urbanitzar la zona. Mai s'hi ha efectuat una intervenció arqueològica metòdica.

Metodologia de treball

El treball que presentem es fonamenta en la metodologia arqueològica com a principal font documental, d'on s'han extret les dades que un cop tractades ens han de permetre la seva interpretació històrica. És, per tant, un estudi essencialment arqueològic, que pretén aprofundir en el coneixement de determinats aspectes de la ciutat d'*Iluro* en les seves etapes inicials.

Els criteris emprats per encarar l'estudi de cada una de les intervencions que conformen el catàleg es basen en una tria selectiva d'aquelles excavacions de les quals s'han pogut obtenir contextos clars i fiables, amb un registre arqueològic acurat –susceptible de ser interpretat– i el material arqueològic ordenat. Per aquest raó no s'ha comptat amb les intervencions fetes al jaciment d'*Iluro* anteriors a l'any 1979, les quals, tot i no ser massa nombroses, no disposen d'aquests mínims requerits. Evidentment, tampoc s'han analitzat les intervencions posteriors a aquesta data en les quals no s'hagin documentat contextos del període en estudi. En total, han estat estudiades 33 intervencions que s'han efectuat des de l'any 1979 fins l'any 2009.

Cada intervenció ha estat analitzada seguint uns criteris i un esquema idèntics, concebuts per donar uniformitat i coherència a la presentació dels resultats. La font d'informació bàsica han estat les memòries de cada una de les intervencions arqueològiques, les quals s'han revisat amb detall i visió crítica, reinterpretant, quan ha calgut i ha estat possible, el registre arqueològic. D'igual manera s'ha comprovat tot el material arqueològic inventariat, revisant-lo, catalogant-lo i adequant-lo a les tipologies de classificació més actuals. La presentació de cada excavació consta d'una petita introducció on s'exposen les seves dades bàsiques, tant de situació com administratives, i es relacionen les memòries o publicacions que han generat. Segueix un apartat on s'analitzen el registre arqueològic i els materials per tal d'establir les fases corresponents i la cronologia de cada una d'elles. El darrer apartat és la interpretació concreta de la intervenció.

El treball no pretén ser un estudi de la cultura material del període, i molt menys de les produccions ceramològiques pròpies del moment. Tanmateix, en tant que l'arqueologia n'ha estat la principal font documental, i la fixació de cronologies, el més precises possibles, un dels objectius primordials, ha estat necessari identificar i catalogar una sèrie de produccions ceràmiques, sobretot d'importació d'altres zones de la Península Ibèrica i de la Mediterrània. Han estat essencialment la vaixel·la d'importació i les àmfores els tipus ceràmics que s'han utilitzat per obtenir cronologies. Quant ha estat possible també s'han emprat altres materials datadors, com les monedes, malgrat l'escassetat de les troballes. El fet de no analitzar els materials de producció indígena respon justament a la problemàtica que presenten la majoria d'ells quant a la seva concreció de dades cronològiques, ja que o bé se'ls associa a períodes o ventalls cronològics molts amplis o, senzillament, no aporten cronologia.

L'abundant material arqueològic de què disposem ens ha permès obtenir una visió global i diacrònica de l'evolució de les ceràmiques d'importació al llarg de pràcticament tot el segle I aC. Per aquesta raó, sense pretendre efectuar un estudi ceramològic aprofundit, entenem que disposem de suficient nombre de peces ceràmiques per poder presentar un panorama de la fases de cultura material d'aquest segle I aC, que creiem que pot ser representatiu i de referència per a altres jaciments de cronologia similar. Hem utilitzat per a totes les quantificacions dels conjunts ceràmics, el compte de fragments amb forma –vores o bases– expressada en el Número Mínim d'Individus (NMI), segons els criteris i pautes definides en el protocol establert a la taula rodona celebrada l'any 1998 a Gluxen-Glenne (Arcelin, Truffeau-Libre 1998).

Com a base cartogràfica i topogràfica del jaciment hem aprofitat la documentació generada en l'estudi publicat l'any 1997 sobre el *cardo maximus* d'*Iluro* (Cerdà *et alii* 1997), revisada en part l'any 2003 (Cela, García Roselló, Pera 2003) i actualitzada l'any 2007 i 2014 (inèdit). Per treballar aquesta documentació hem emprat, però, les versions més actualitzades de què disposen els serveis d'Urbanisme i de Plànol de la Ciutat de l'Ajuntament de Mataró, elaborada l'any 2004 a partir de la fotografia aèria encarregada l'any 1984 pel mateix ajuntament a l'Institut Cartogràfic de Catalunya. Sobre aquesta base, la informació arqueològica ha estat tractada amb els programes AUTOCAD MAP 2015 i ARC/INFO, i ARC/VIEW a l'hora d'utilitzar els sistemes GIS de processament de dades i anàlisis de territori, essencials en aquest tipus d'estudis.

Breu història de la investigació. La recerca arqueològica al jaciment d'*Iluro* i el seu territori

Avui en dia no hi ha cap dubte en identificar l'antiga ciutat romana d'*Iluro* amb l'actual Mataró. Les fonts epigràfiques i les arqueològiques permeten associar les restes d'època romana que es conserven en el subsòl del nucli antic i històric de Mataró amb la *Iluro* de les fonts escrites, esmentada per diversos autors clàssics.

Els inicis: humanisme, erudició, col·leccionisme i falsificació (segles XVI, XVIII i part del XIX)

La primera notícia referida a restes romanes trobades a Mataró és de l'any 1586. Es tracta de la transcripció fidel feta pel notari Joan Cortés de les inscripcions de dues ares descobertes molt probablement, com diu Marià Ribas (Ribas 1994: 9-12), durant les obres de construcció de set noves capelles a l'església de Santa Maria, autoritzades l'any 1579 pel bisbe de Barcelona (fig. 5).

Per arribar a l'estat actual del coneixement del jaciment d'*Iluro* han calgut anys de pacients i dedicats treballs d'erudició i d'investigació arqueològica, l'inici dels quals l'hem de situar al segle XVII, coincidint amb el ràpid desenvolupament de la vila d'època moderna. El primer autor que es referí al passat romà de Mataró fou el Dr. Jeroni Pujades. En la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1609) comenta que els precedents de la vila de Mataró es remuntaven a la *civitas fracta* o *tracta*, i la *Iluro* de l'època romana la situa a Lloret de Mar. En un manuscrit inèdit de la versió castellana de la mateixa obra, conservat a la biblioteca nacional de París, hi figuren tota una sèrie d'afegits i dades noves, entre les quals hi ha un primer intent de composició d'un *corpus* de les inscripcions romanes mataronines fins aleshores descobertes (Fabre, Mayer, Rodà 1983: 9).

En canvi, el rector Folquer, en el seu Memorial (1631-1638) associa per primera vegada *Iluro* a Mataró: “*La Vila de Mataró està murallada, fundada a tir de arcabús del mar y prop la vora del aygua té una torre ab peces de artilleria ab municions necessàries per a sa defensa. Dista de la Ciutat de Barcelona quatre llegues. Fonch dita Iluro ...*”.

L'any 1669 Joan Gaspar Roig i Jalpí va escriure un fals *Cronicó de Liberat*, atribuït a Liberat de Girona, on es fa l'equivalència entre Mataró i *Beturo* que a partir d'aquests moments tanta polèmica i confusió va gene-

rar, fins la publicació de la coneguda obra de Josep M. Pellicer l'any 1887 sobre *Iluro*. El mateix Roig i Jalpí, poc després, escrigué el *Libre de feyts d'armes de Catalunya* (1673-1675) que atribuï al rector de Blanes Bernat Boades, el qual, segons pretenia Roig i Jalpí, l'hauria escrit cap el 1420 i on es deia, entre altres coses, que la romana *Iluro* fou la pàtria de les santes i màrtirs Juliana i Semproniana. Basant-se en el fals cronicó, el pare carmelita José de la Ascensión (1677) continuà identificant Mataró amb *Beturo*. El mateix feu el 1678 Roig i Jalpí en la seva *Crònica general de Catalunya*, mentre que *Iluro* la situà a Pineda de Mar.

Deu anys separen aquesta obra de la de Pere de Marca: *La Marca Hispànica* (1688). L'arquebisbe de Tolosa de Llenguadoc identificava *Iluro* amb Mataró i donava a conèixer, per primera vegada, una sèrie d'objectes d'època romana trobats a Mataró, entre els quals hi havia tres pedestals de marbre dedicats pels sevirs augustals a Silvà, Juno i Minerva, trobats a prop del temple parroquial.

Per la seva banda, Feliu de la Peña en la seva obra *Anales de Cataluña* (1709) identificà *Beturo* amb Mataró i *Iluro* amb Lloret de Mar.

Baltasar Pi, en el seu *Breu resum de l'antiguitat y noblessa de la ciutat de Mataró* (1737) deia entre altres coses que la ciutat de Mataró la fundà Beto VI, rei d'Espanya, l'any 2.150 de la creació del món, i que Juli Cèsar, l'any 2.958, li donà el títol de colònia romana *Beturo*. A més dels pedestals de marbre comenta la troballa d'altres materials –mosaics, monedes, conduccions subterrànies, etc– que eren obra de romans. De la troballa dels pedestals se'n feu ressò el pare Flórez a la seva *España Sagrada* (1747) i Bernardo Espinalt en l'*Atlante Español* (1786-1789). Al 1786, Francisco de Zamora, en el *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, donà a conèixer un quart pedestal, trobat a Mataró, dedicat a *Bono Evento* pels sevirs augustals, i esmentà altres troballes de restes romanes a Mataró i les seves rodalies. A inicis del XIX, Alexandre de Laborde, en el *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* (1807-1818), es tornà a fer ressò de les troballes anteriors. En la mateixa època, al 1814, es produí la troballa fortuïta d'una làpida de marbre epigrafiada al carrer de La Riera, on figurava escrit el nom de la ciutat romana (CIL, II, 4616). Aquestes noves troballes foren recopilades gairebé simultàniament en dos treballs: un, el de Ceán Bermúdez *Sumario de las antigüedades romanas que hay en España* (1832), i l'altre una curta obra anònima titulada *La Gloria de Iluro*, de 1834.

La polèmica sobre la situació de la *Iluro* romana es mantingué amb els autors Josep Finestres *Sylloge inscriptionum romanorum* (1762) i Jaume Caresmar *Diser-*

tación histórica sobre la antigua población de Cataluña en la Edad Media, coneguda com *Carta al barón de la Linde* (1780), els quals afirmaven que calia identificar *Iluro* amb Mataró, cosa que negava Pascual Madoz en el seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar* (1845-1850), segons el qual, interpretant Ciceró, el nom de Mataró era *Fenicularia*. Per la seva banda, el Dr. Antoni Puigblanc identificava *Iluro* amb *Setelsis*.

El segle XIX. Un llarg camí cap a la identificació d'*Iluro*

A mitjan segle XIX, Modesto Lafuente, en la *Historia General de España* (1850-1859), encara col·locava en una de les làmines una moneda de *Lauro* sota l'epígraf *Iluro* (Lloret), idea que represa vint anys més tard Antonio Delgado en la seva obra *Nuevo método de la clasificación de las medallas autónomas de España* (1876).

En qüestió de pocs anys aparegueren diverses obres que tractaven de resumir la història de la ciutat de Mataró, dues de les quals eren degudes a mataronins: la de Joan de Palau *Apuntes históricos acerca de Mataró* (1850) i la de Josep Rius *Memorias históricas de la ciudad de Mataró* (1866); i una tercera, anònima, és la coneguda *Mataró a trozos, ó sea historia de la ciudad de Mataró, antes Civitas Fracta y anteriormente Iluro, por un sugeto que no es natural de ella*, manuscrit de 12 cartes aparegut en la *Historia de Cataluña y de la Corona d'Aragón* de Víctor Balaguer (1850-1863).

L'any 1869 el llatínia alemany Emil Hübner publicà a Berlín el segon volum del *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL, II), on es recullen i publiquen cinc inscripcions mataronines: els quatre pedestals trobats a Santa Maria i la làpida de *Lucius Marcivs Optatus* trobada a La Riera el 1814. Aquest autor defensà que el nom romà de Mataró era *Iluro*. Alguns anys més tard, però, encara continuava la confusió sobre la localització d'*Iluro*. Així, Antoni de Bofarull i Brocà, en la seva *Història crítica de Catalunya* (1876-1878) comentava que, interpretant *Ptolemeu*, calia identificar *Iluro* amb Arenys de Mar, perquè no podia ser Mataró, ja que aquesta es deia *Fenicularia*. Poc després, però, en una memòria presentada en un certamen literari, al 1883, canvià d'opinió i la identificà amb Mataró.

L'*Iluro* de Pellicer i els inicis de la historiografia moderna

Aquesta polèmica s'acabà durant la dècada dels anys vuitanta del segle XIX gràcies, fonamentalment, al treball de Josep Maria Pellicer i Pagès, amb el qual s'encetà una nova etapa en els estudis històrics mataronins. En la seva obra *Estudios histórico-arqueológicos*

sobre *Iluro, antigua ciudad de la España tarraconense, región Layetana*, publicada a Mataró l'any 1887, basada en autors clàssics i moderns, aquest autor barceloní escrigué una història de Mataró des de la prehistòria fins l'edat mitjana, recollint tota la informació arqueològica, documental i bibliogràfica possible. Es tracta, sens dubte, de la primera obra historiogràfica moderna referida a la comarca del Maresme i, més particularment, a la ciutat de Mataró. L'obra de Pellicer donà per acabada la polèmica sobre la correcta identificació d'*Iluro* amb Mataró. A partir de llavors augmentà l'interès pel passat romà de Mataró, i altres autors i investigadors iniciaren una continuada recerca que progressivament anava augmentant la informació referent al municipi romà.

Durant les dues darreres dècades del segle XIX va créixer notablement l'interès per la història de Mataró, la qual cosa originà la creació de la *Asociación Artístico-Arqueológica Mataronesa* l'any 1888, la primera exposició de materials arqueològics realitzada a la nostra ciutat l'any 1889 a les Escoles Pies, la publicació al mateix any de l'obra *Topografía Médica de Mataró y su Zona* d'Antoni Franquesa –on fa referència a la troballa de diverses restes d'època romana al carrer d'en Pujol– i la fundació l'any 1894 per part de Terenci Thos i Codina, Josep Vinardell –que en fou el primer director–, August Ribas i Josep Puig i Cadafalch del Museu Municipal de Mataró que s'ubicà provisionalment en l'edifici de l'Escola d'Arts i Oficis, creada l'any 1887, on es dipositaren i mostraren els objectes arqueològics procedents d'excavacions i de troballes fortuïtes.

De les darreres dècades del segle XIX i de començaments del segle XX són els treballs de Josep Puig i Cadafalch el qual, en la seva obra *Arquitectura romànica de Catalunya* (1909), publicà un gravat que corresponia a un fragment de mosaic romà donat a conèixer anys abans per Pellicer, que figurava sota una casa de la Plaça Gran. Aquest mosaic es redescobrí l'any 1981, en el decurs d'una actuació sense autorització feta sota la granaria de can Fradera.

Un altre fet cultural destacat d'aquesta època fou l'adquisició per part de l'Ajuntament de Mataró de l'edifici renaixentista de can Serra (1915) per a ubicar-hi el Museu de la ciutat.

L'any 1928 es publicà la coneguda obra de Josep de Calassanç Serra-Ràfols *Forma Conventus Tarraconensis I: Baetulo-Blanda*. Amb aquesta obra el territori de l'antiga *Iluro* començà a ser estudiat metòdicament i per primera vegada se'l posava en relació a altres jaciments romans, rurals i urbans, contextualitzant-lo històricament.

L'obra de Marià Ribas

Fou, però, el mataroní Marià Ribas i Bertran (1902-1996) qui encetà una nova i decisiva etapa de la investigació local i comarcal, ja que els seus treballs i estudis van representar l'inici de l'aplicació de la metodologia arqueològica moderna. L'any 1928 publicà el seu primer estudi d'arqueologia, la *Topografía ibèrica i romana de la nostra comarca*, al qual seguirien molts d'altres, molt especialment *Origen i Fets Històrics de Mataró* (1934) i *El Poblament d'Ilduro* (1952).

L'any 1931 es va constituir el primer patronat del Museu de Mataró, del qual Josep de C. Serra Ràfols en fou el secretari. Finalitzada la guerra civil s'emprengueren les obres d'adequació, impulsades, en part, per les subvencions de l'entitat cultural *Amigos del Arte y la Arqueología*, les quals finalitzaren l'any 1942, quan s'inaugurà el museu.

Amb el temps l'activitat arqueològica a Mataró i rodalies tingué com a pal de paller la figura de Marià Ribas, inicialment en solitari i més tard ajudat per un equip d'entusiastes col·laboradors que formaren la Secció Històrico-arqueològica del Museu de Mataró i que possibilitaren l'aparició, en els difícils anys de la postguerra, de la revista *Museu*, que fou editada íntegrament en català des de l'any 1948 al 1950, quan fou suprimida per ordre governativa, justament per estar escrita en aquest idioma.

Els antics col·laboradors de la revista *Museu* seguien publicant en altres mitjans de difusió els estudis històrics sobre Mataró, mentre que els d'arqueologia els van continuar Marià Ribas i Jaume Lladó. L'any 1948 Marià Ribas fou nomenat *Comisario Local de Excavaciones Arqueológicas de Mataró*. En aquest període es realitzaren les excavacions de la Plaça Xica (1946-1948), de la plaça del Beat Salvador (1948) i de la necròpolis tardoromana de la basílica de Santa Maria (1958). La troballa, en els estrats més profunds del Fossar Xic (1957), del que llavors s'interpretà com les restes d'una necròpolis d'incineració originà una interessant i encesa polèmica local entre Marià Ribas i Jaume Lladó sobre la fundació d'*Iluro*.

Una fita important en la història de l'arqueologia local fou el descobriment l'any 1961 de la vil·la romana de la Torre Llauder, al Pla d'en Boet, on s'hi efectuaren diverses campanyes d'excavacions fins l'any 1969. El jaciment fou declarat *Monumento Histórico-Artístico de Interés Nacional* per Decret de 23 de desembre de 1964 (publicat al BOE núm. 17 de 20 de gener de 1965), el mateix any que Marià Ribas publicà els seus *Orígens de Mataró*, guardonat l'any anterior amb un premi *Iluro*. En les campanyes d'excavació de Torre Llauder

es formà i consolidà un equip de treball dirigit per Marià Ribas, que fou l'embrió de la futura Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró. A més de la vil·la romana de la Torre Llauder, destruïda en part l'any 1970, aquest equip excavà part de les restes de l'edifici romà trobat a can Xammar, destruïdes l'any 1968.

La tasca de la Secció Arqueològica. Els anys 70

L'any 1970 es fundà la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró, moment a partir del qual s'encetà una nova etapa en què es realitzà una important tasca arqueològica en equip, no tan sols a Mataró, sinó també en altres llocs de la comarca. La trajectòria d'aquest col·lectiu s'inicià amb treballs com la topografia de la via de Parpers (Argentona), les excavacions de la necròpolis de ca La Madrona, dels forns de la riera de Sant Simó i de la vil·la romana dels Caputxins, les prospeccions als jaciments prehistòrics de la Serralada Litoral a la zona del Montalt (Sant Andreu de Llavaneres/Sant Vicenç de Montalt) i una sèrie de nombroses intervencions puntuals de salvament al jaciment d'*Iluro*.

L'any 1974 el Museu de Mataró passà a ser una fundació pública municipal regida per un patronat, i la seva Secció Arqueològica estrenà nous locals. També aquell mateix any s'inicià l'excavació a l'assentament iberoromà de can Majoral, a Mataró.

L'any 1979, després de tota una sèrie de gestions i d'una llarga campanya de sensibilització de l'opinió pública per part de la Secció Arqueològica del Museu Municipal per a protegir les restes de la vil·la romana de la Torre Llauder, s'aconseguí que el *Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo* construís un mur perimetral de protecció. El clos arqueològic de Torre Llauder s'inaugurà el 26 de març de 1980.

La voluntat i necessitat de difondre els treballs i estudis de la Secció Arqueològica es materialitzà l'any 1976 amb la publicació de les *Miscel·lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme* i, l'any següent, amb la *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Després es continuà, entre els anys 1977 i 1980, amb la sèrie periòdica dels *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, dels quals se'n publicaren 12 números.

Fou especialment important el fet de reflectir en la primera normativa bàsica urbanística municipal (el Pla General d'Ordenació Urbana i Territorial de l'any 1977) la voluntat de protegir el patrimoni arqueològic de Mataró. Aquest interès demostrat vers el patrimo-

ni arqueològic es refermà amb la inclusió de la *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró dins del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental de Mataró*, pla especial, que regulava i procurava la protecció de tot el patrimoni arquitectònic, arqueològic i mediambiental de la ciutat i el seu terme municipal, aprovat definitivament el 4 de maig de l'any 1983.

L'any 1979 s'excavà part del subsòl de l'immoble núm. 16 del carrer de Sant Francesc d'Assís (can Genissans); tanmateix, l'any 1980 es produïa una nova destrucció d'un sector important del jaciment, quan la Caixa d'Estalvis Laietana realitzà obres per construir-hi plantes subterrànies a l'edifici situat en el núm. 18-20 del carrer d'en Palau. En aquesta ocasió no es permeté l'entrada als arqueòlegs, ni tant sols per documentar les restes romanes que apareixien i es destruïen.

Les intervencions del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya als anys 80

A finals de l'any 1980 es creà el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, el qual es feu càrrec de les activitats arqueològiques en tot el territori nacional, i molt especialment en aquelles ciutats que tenien una important problemàtica arqueològica, però no posseïen una infraestructura arqueològica adient a les noves necessitats. En el cas de Mataró, la Secció Arqueològica, que des de la seva creació havia capitalitzat l'activitat arqueològica de la ciutat, lluny de perdre protagonisme o de desaparèixer, col·laborà estretament amb les excavacions de l'administració autonòmica, dirigides per professionals. En el període 1981-1984 s'efectuaren les de la Plaça Gran, El Carreró, 43-45 (can Ximenes) i la Plaça de l'Ajuntament, i es reprengueren de forma sistemàtica els treballs a la vil·la romana de Torre Llauder.

Des del punt de vista de la investigació cal destacar l'aparició l'any 1981 del primer número de la revista *Laietània*, publicació de la Secció Arqueològica del llavors Museu Comarcal del Maresme-Mataró, que substituï els anteriors *Quaderns*. El mateix any, Marta Prevosti publicava *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, i dos anys més tard, el 1983, Georges Fabre, Marc Mayer i Isabel Rodà publicaven *Inscripcions Romanes de Mataró i la Seva Àrea*.

Poc abans, l'any 1982 s'havia signat el conveni de creació del Museu Comarcal del Maresme-Mataró, i a l'any següent, a instàncies de la junta del patronat del nou museu, l'Ajuntament de Mataró sol·licità a la Generalitat de Catalunya la incoació d'un expedient per declarar monument el jaciment de la ciutat romana d'*Iluro*, la qual cosa es féu efectiva el mes d'octubre

d'aquell mateix any (DOGC núm. 383, de 23 de novembre de 1983).

Les excavacions realitzades durant el trienni 1987-1989 representaren la incorporació professional de les primeres promocions de llicenciats membres de la Secció Arqueològica. Al jaciment d'*Iluro* es realitzaren les excavacions al carrer de Sant Cristòfor, 10 (bar Oliveras); carrer d'en Xammar, 13-15; reculzada del carrer d'en Pujol; plaça de la Peixateria; carrer Baixada de Sant Simó, 13; carrer de Barcelona, 55 (can Castany); carrer d'en Pujol, 51; carrer de Sant Cristòfor, 12 (can Puig/can Fullerachs) i El Carreró, 47. En el terme municipal de Mataró s'efectuaren les del polígon industrial Mata-Rocafonda (assentament ibèric de can Bada i necròpolis altomedieval de ca la Madrona) i les de Torre Llauder (sector del mosaic de la palmera).

La Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme-Mataró també participà durant els anys 1986 i 1987 en l'elaboració de la *Carta Arqueològica de la comarca del Maresme*, realitzada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, la qual cosa permeté actualitzar la del terme municipal de Mataró de l'any 1977. Aquest document, lliurat a l'Ajuntament de Mataró el setembre de 1989, no només quantificava el ric patrimoni mataroní, sinó que en facilitava la gestió, alhora que esdevenia una important eina de treball de cara a plantejar una recerca acurada.

Tanmateix la problemàtica arqueològica que presentava Mataró no acabava de solucionar-se satisfactòriament. La continuada activitat constructiva i urbanística al nucli antic de la ciutat afectava sovint les restes arqueològiques, produint-se, en ocasions, situacions contradictòries en un moment en el qual el patrimoni arqueològic teòricament estava protegit.

La normalització de la gestió del patrimoni arqueològic. L'Àrea d'Intervenció Arqueològica (1990-2010) i els darrers anys

L'any 1989, el patronat del Museu Comarcal del Maresme-Mataró encarregà a un grup de membres de la Secció Arqueològica un informe en el qual s'havia d'exposar l'estat de la qüestió de l'arqueologia a Mataró i la seva implicació en el desenvolupament urbanístic de la ciutat. L'informe fou presentat en una reunió extraordinària de la junta del patronat el dia 16 de març de 1989, a la qual assistiren representants de l'Ajuntament de Mataró i del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Un dels punts que es considerava fonamental per agilitzar la gestió arqueològica i la seva aplicació era la constitució d'un servei municipal d'arqueologia estable.

El període de converses i negociacions entre les administracions competents i implicades coincidí amb una activitat arqueològica intensa, de nou originada per la reurbanització de diversos sectors del nucli històric de Mataró. En poc més d'un any l'INEM concedí dos "Plans de lluita contra l'atur", complementats per un bon nombre de contractacions de personal tècnic i auxiliar per poder assumir totes les urgències arqueològiques que sorgien. En total es realitzaren a Mataró 16 intervencions, llavors dites d'urgència. Fou en aquest període, mentre es realitzaven diverses excavacions simultàniament, quan començà a funcionar, d'una manera oficiosa, un arqueòleg coordinador. Mentrestant, les negociacions entre les diferents administracions implicades per la problemàtica arqueològica continuaren i, conscients que era necessari resoldre-la, arribaren a un acord per pactar un conveni, que es signà el dia 8 de juny de 1990.

En el pacte primer del conveni s'especificava que, per tal de salvaguardar el patrimoni arqueològic de la ciutat de Mataró, el Museu Comarcal del Maresme-Mataró, amb el suport de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Mataró, es dotava d'un servei municipal d'arqueologia: l'Àrea d'Intervenció Arqueològica (AIA). D'acord amb el pacte tercer es convocà públicament una plaça d'arqueòleg per coordinar el nou servei. L'AIA començà a funcionar el primer dia d'octubre de 1990.

L'existència de l'AIA ha permès el total desplegament, normalització i aplicació de les normatives existents encaminades a protegir el patrimoni arqueològic municipal. Així, el mateix any 1990 es signava un altre conveni entre l'Ajuntament de Mataró i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per desenvolupar el *Programa d'Arqueologia Urbana* a Mataró, amb la finalitat de promoure la salvaguarda, protecció i estudi d'aquest patrimoni arqueològic. El programa fou realitzat per professionals vinculats a la Secció Arqueològica i l'AIA, i s'enllestí el maig del 1992. L'any 1994 es completava l'expedient que va permetre que el 7 d'octubre de 1995 el Govern de la Generalitat de Catalunya prengué l'acord de declarar Bé Cultural d'Interès Nacional, en la categoria de zona arqueològica, el jaciment de la ciutat romana d'*Iluro*, a Mataró (DOGC 2146, de 22 de setembre de 1995). El nou Pla General d'Ordenació Urbana i Territorial de Mataró, de 12 de desembre de 1996 (DOGC 2378, de 24 d'abril de 1997), incorpora les mesures necessàries que garantien la total protecció i salvaguarda del jaciment d'*Iluro*.

En el període 1990-2009 es realitzaren més d'un centenar d'intervencions arqueològiques al jaciment d'*Iluro*, entre les quals cal destacar: baixada

de les Espenyas, 25-26 (1990), plaça de Santa Maria (1990), plaça de Santa Maria, 7 (1990), carrer Nou, 54 (1990), carrer de Sant Francesc d'Assís, 22 (1990), carrer d'en Palau, 26 (1991), carrer de Sant Francesc d'Assís, 26 (1991), carrer de Sant Francesc d'Assís, 9 (1991), carrer de Sant Francesc d'Assís, 19 (1993), carrer d'en Pujol, 43-45 (1994), carrer d'en Pujol, 15 (1994), carrer d'en Xammar (1994), carrer de Magí de Vilallonga, 16 (1994), carrer d'en Palau, 32-34 (can Palauet) (1993-1995), carrer d'en Pujol, 41 (1995), plaça del Beat Salvador, 8 (1996), carrer La Riera (1996), carrer de Barcelona, 38 (1996), carrer de Barcelona, 45 (1996), plaça de Na Pau (1997), El Carreró, 49 (1997), carrer de Sant Simó, 13 (1998), carrer de Barcelona, 44 (1999), can Xammar (1998-2000), carrer de Sant Cristòfor, 12 (2000), carrer de Sant Cristòfor, 10 (2000), carrer de La Palma, 15 (2000), plaça Gran, 8 (2000), carrer de Sant Francesc d'Assís, 15 (2001), carrer d'en Palau, 22 (2002), plaça Gran, 9 (2002), carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor, d'en Xammar i baixada de Les Espenyas (2002-2003), carrer de Sant Francesc d'Assís (2003), carrer La Riera (2004), carrer de La Palma (2004), carrer La Riera, 55 (2005), carrer de Sant Simó, 4 bis (2006), plaça del Beat Salvador (2006), baixada de Les Espenyas, 8 (2006-2007), basílica de Santa Maria (2007), can Cruzate (2008) i carrers de Beata Maria, de Sant Simó i de Sant Feliu de la Penya (2008).

Altres excavacions destacables realitzades per l'AIA han estat al Castell de Mata (1991), a l'assentament rural romà de can Soleret (1994), a l'assentament rural romà de Les Piques (1995), al *tugurium* iberoromà dels Vidals (1995-1996), a l'establiment industrial romà del Parc Central (1999), a la capella medieval de Sant Martí de Mata (2001), a la vil·la romana dels Caputxins (2005), a la muralla del segle XVI de Mataró –sector can Xammar i Espenyas (2004-2007)–, a la muralla de Sant Llorenç (2009), a la fàbrica de can Fàbregas i de Caralt (2009) i a la vil·la romana de Torre Llauder, iniciades l'any 2006 amb la previsió d'excavar en els següents anys la totalitat del clos arqueològic de Torre Llauder.

La intensa activitat arqueològica ha lliurat un important volum de materials i d'informació, l'estudi dels quals es canalitza a través de diferents projectes de recerca que es desenvolupen des de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, molts dels quals en col·laboració amb les universitats catalanes. Bona part dels resultats d'aquests projectes de recerca, així com altres estudis, es publiquen a la revista *Laietania*, de la qual des de l'any 1981 fins el 2008 el Museu de Mataró ha editat 18 números. La difusió didàctica del coneixement del jaciment d'*Iluro* s'ha plasmat en publicacions com *Iluro*.

Una ciutat per descobrir (1999), *Fem arqueologia, descobrim la ciutat* (2003) i *Iluro. Ciutat romana* (2004).

L'any 1997 es denuncià el conveni del Museu comarcal del Maresme-Mataró, que va passar a denominar-se Museu de Mataró i va desaparèixer com a ens autònom municipal per integrar-se al Patronat Municipal de Cultura (PMC). Amb una nova reestructuració, l'any 2003, el nou organigrama del PMC contempla l'AIA com un servei municipal d'arqueologia fora del Museu de Mataró, depenent directament del PMC.

L'any 1992, l'Ajuntament de Mataró promogué la revisió del Pla Especial del Patrimoni Arquitectònic de Mataró (d'11 de desembre de 2002), on s'actualitzava el catàleg de jaciments arqueològics del municipi i se'ls dotava de diferents categories de protecció legal. L'aplicació d'aquestes normes de protecció es reflecteix en la redacció de les diferents ordenances municipals implicades, essencialment les urbanístiques i la de llicències d'obra.

La voluntat municipal de posar en valor, fomentar i difondre el patrimoni arqueològic de la ciutat va empènyer l'administració local a promoure dos nous documents bàsics de gestió d'aquest ric patrimoni. Són el Pla Director del Patrimoni Cultural (informat favorablement l'any 2005), on s'estableixen bàsicament els criteris de difusió, i el Pla Director del jaciment de la vil·la romana de Torre Llauder, redactat l'any 2006 i aprovat definitivament el 10 de desembre de 2009. L'any 2007 ha estat encarregat un estudi per documentar el traçat de la muralla del segle XVI, el qual ha de ser la base d'un proper document legal de protecció d'aquest monument.

Com a conseqüència d'una nova remodelació de l'àrea de cultura de l'Ajuntament de Mataró, l'any 2008 el Patronat Municipal de Cultura es transformà en l'Institut Municipal d'Acció Cultural, el qual encara incloïa en el seu organigrama l'AIA. Tanmateix, fruit d'aquestes reformes, dos anys després (2010), es suprimí com a servei municipal l'AIA, tot i que es mantingué la figura de l'arqueòleg municipal com a tècnic gestor del patrimoni arqueològic de la ciutat de Mataró. Actualment la gestió, recerca i difusió de l'arqueologia mataronina es coordina des del Centre de Patrimoni Arqueològic i Natural, depenent de la Direcció de Cultura de l'Ajuntament de Mataró, creat l'any 2014, amb seu a la masia de Can Boet. Aquest centre també és la seu de l'entitat Centre d'Estudis d'Arqueologia i Història de Mataró, hereva de l'antiga Secció Arqueològica del Museu de Mataró.

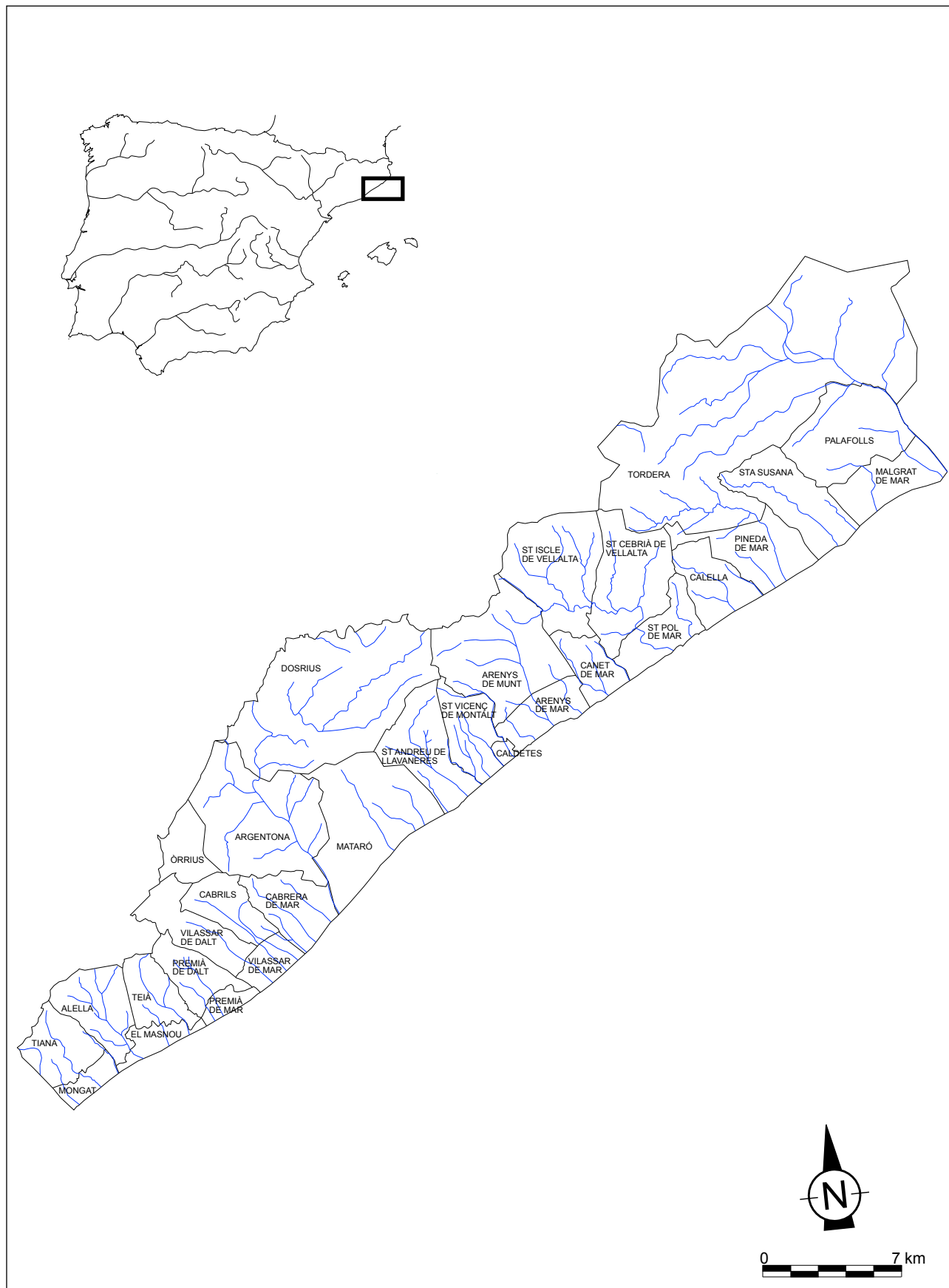


Fig. 1. La comarca del Maresme. Situació i termes municipals.



Fig. 2. Terme municipal de Mataró. Escala 1:30.000

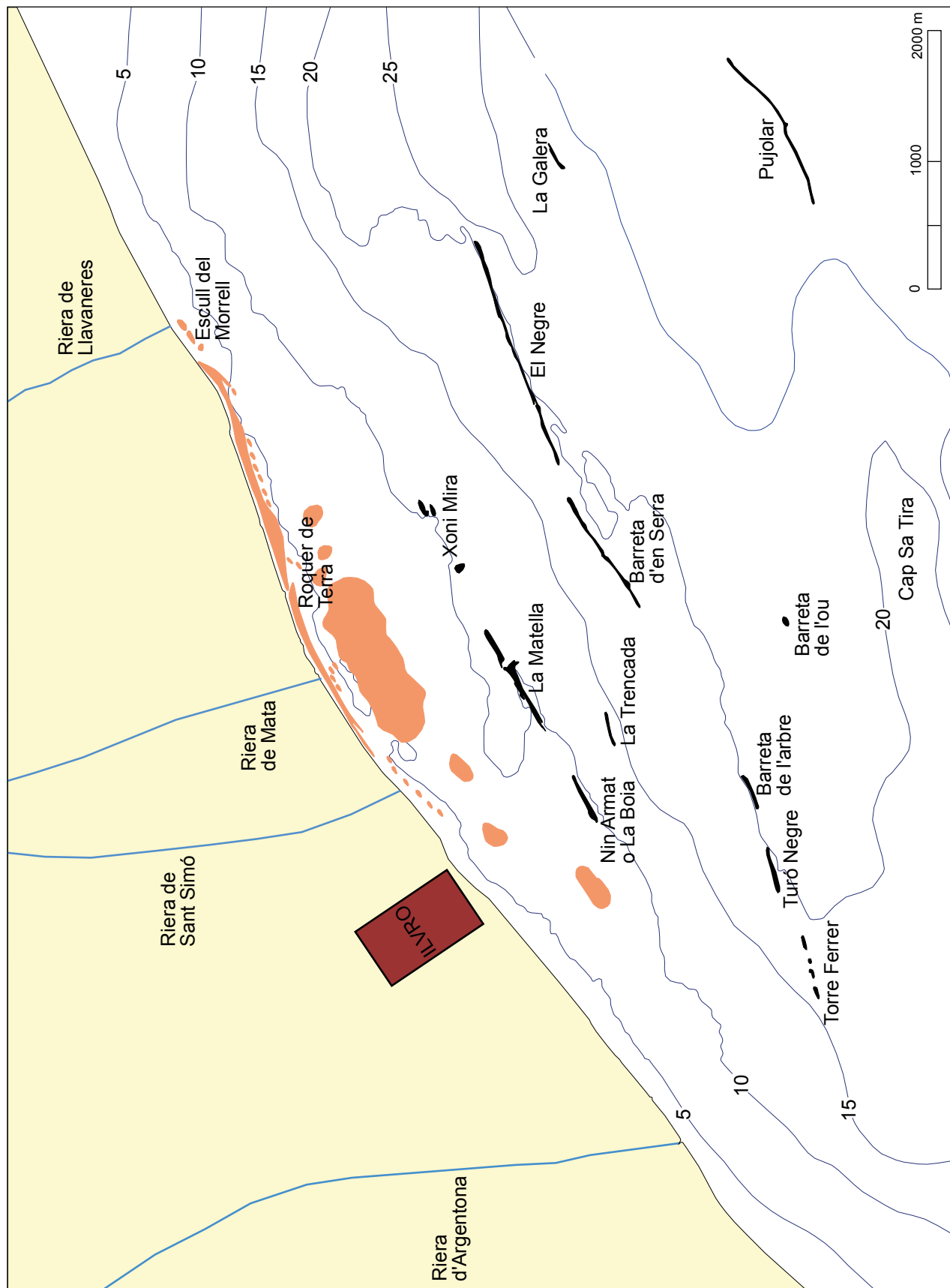


Fig. 3. Cartografia marina des de la riera d'Argentona fins la riera de Llanereres. Toponímia, batimetria i formacions rocoses més rellevants.



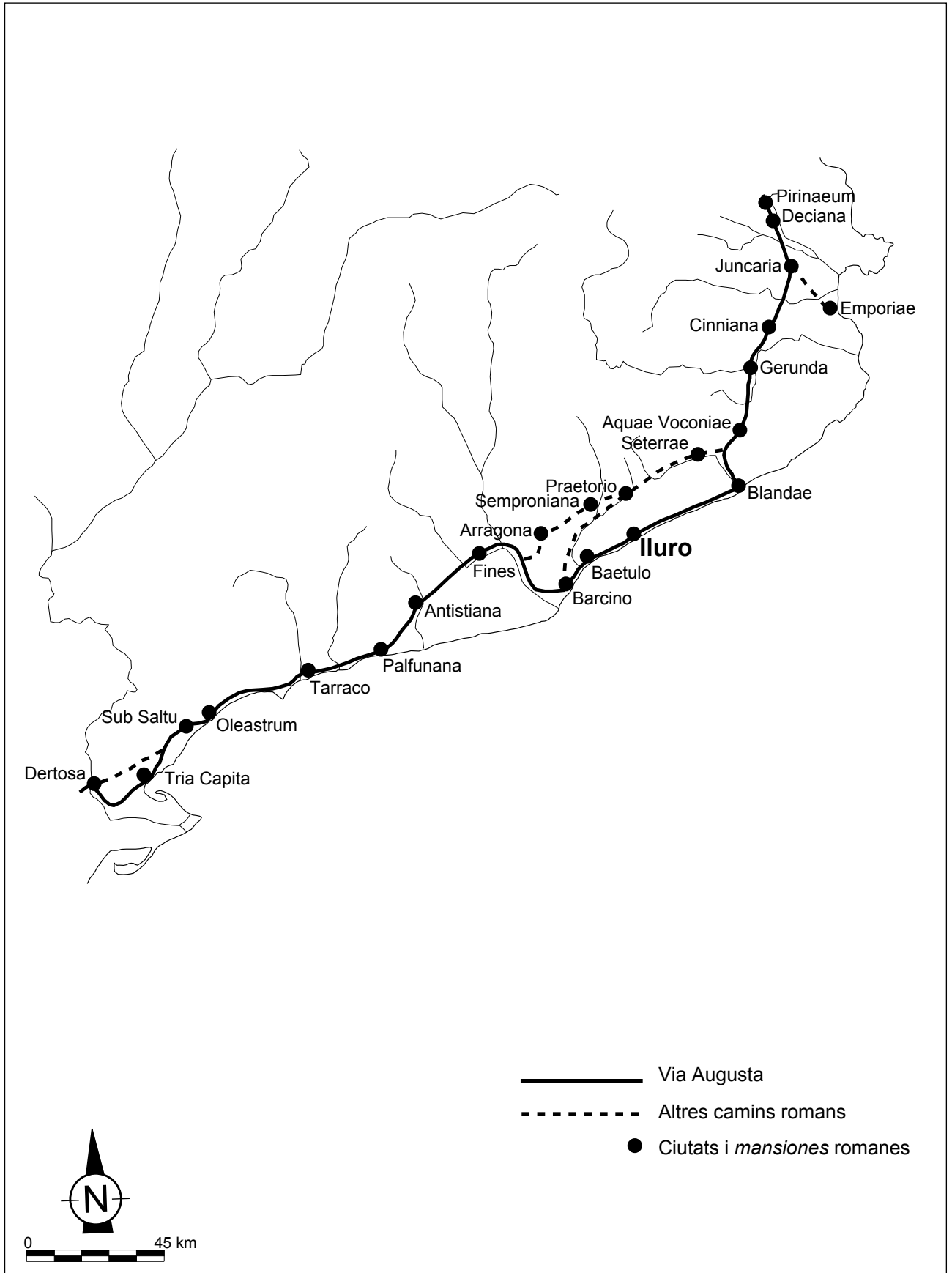


Fig. 4. La Via Augusta al pas per Catalunya (segons F. Palli 1985)

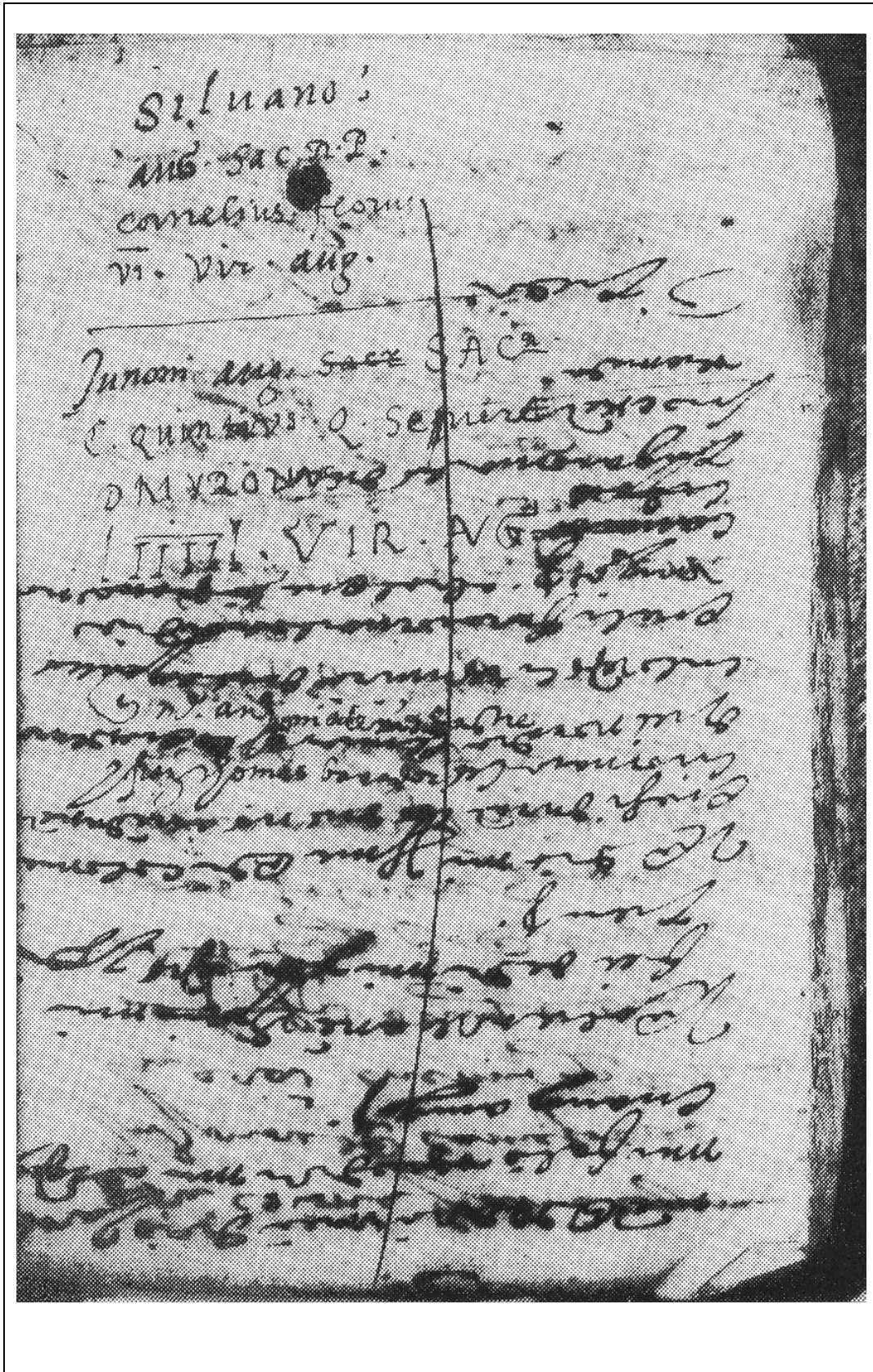


Fig. 5. El 23 de març de 1586, el notari mataroní Joan Cortés reproduïx les inscripcions de dos pedestals romans trobats a l'església de Santa Maria de Mataró. És el testimoni més antic conegut de troballes romanes a la ciutat (ACA, sec. Protocols notarials de Mataró, sèrie 126).



Fig. 6. Diverses publicacions de temàtica arqueològiques editades a Mataró.

La romanització a la costa central de la Laietània ibèrica

Arribat el segle III aC, la comunitat dels ibers laietans assolí tals cotes de progrés i de notorietat en la zona del nord-est peninsular que havia esdevingut un veritable estat, totalment consolidat en el territori i amb unes formidables expectatives de desenvolupament (fig. 7). La Laietània esdevingué una comunitat política perfectament organitzada, tant pel que fa a la jerarquització dels seus nuclis d'hàbitat com per l'especialització socio-econòmica dels mateixos (Garcia Roselló, Zamora 2006). El centre del poder polític laietà tenia el seu focus en una petita vall situada en la zona central i costanera del seu territori: la vall de Cabrera de Mar (fig. 8 i 9), on l'*oppidum* de Burriac n'exercia la capitalitat (Garcia, Zamora 1993) (Zamora 2006-2007).

El conflicte bèl·lic de la segona guerra púnica (2018-202 aC) primer, que significà la presència romana en el territori, i els episodis posteriors de revoltes indígenes (197 aC) i de repressió romana consegüent (195 aC), truncaren la possibilitat de desenvolupament dels laietans.

La pacificació del territori es produí en un curt període de temps tot i que els canvis que es pruíren foren profunds i, en ocasions, traumàtics. S'eliminaren moltes de les estructures d'estat indígenes que havien caracteritzat el període anterior i es suprimiren o s'afebliren un bon nombre dels trets culturals que els

hi conferien identitat. En definitiva, es transformava un poder sobirà per un poder tutelat i s'entrava en un nou ordre globalitzat que Roma estenia en aquells territoris que ocupava.

S'obria una nova etapa històrica, de quasi bé dos segles, de lentes però transcendents transformacions –la romanització–, que tindria com un dels fets culminants la fundació de la ciutat romana d'*Iluro*.

El procés de romanització. Les noves estructures del poder

Essencialment, la romanització ha d'entendre's com un canvi cultural. De fet fou el primer canvi cultural de la història que coneixem a partir de les fonts escrites, que es complementen amb la informació que ens aporta l'arqueologia a partir de la cultura material (Arasa 2001: 23). Tradicionalment, però, el concepte de romanització ha estat tractat de manera un xic simplista i mecanicista, entenent-se com una imposició premeditada, perfectament planificada i més o menys uniforme del poder romà, encaminat a substituir i eliminar els trets culturals de les comunitats indígenes, les quals suportaven passivament el procés. Aquesta visió, encara acceptada no fa gaire, té les se-

ves arrels en la historiografia del segle XIX, en què els historiadors, immersos en un context històric d'expansió colonial, encunyen i defenen conceptes com el d'aculturació i el de dominació cultural, en part per explicar i, si més no, per justificar unes polítiques determinades de les llavors potències colonials vers les àrees del món on exercien el seu domini.

Ara bé, tal com comenta el professor Manuel Bendala, la romanització degué ser en realitat un fenomen molt més ric i complex “de processos creuats i d'interaccions, d'acomodació d'uns i d'altres, d'aculturació en ambdós sentits, de continuïtats i de canvis”, on no hi van haver-hi “receptes rígides en l'actuació romana, ni tampoc respostes idèntiques” en les comunitats indígenes (Bendala 2003: 18). Els processos i resultats foren igualment diversos i heterogenis. En aquest sentit cal entendre la romanització com un fenomen que requeri uns processos lents i gens senzills perquè poguessin ser implantats, assimilats, assumits o acceptats per aquelles comunitats receptores.

Una àmplia, profunda i crítica visió comentada de la definició, del concepte i de l'anàlisi historiogràfic de la romanització en general, la trobem en un excel·lent estudi del professor Ferran Arasa, en abordar aquest tema en les comarques septentrionals del litoral del País Valencià (Arasa 2001). Arasa coincideix en destacar el paper fonamental que exerciren les ciutats en el procés de romanització. Certament, hom accepta que els dos factors determinants que propiciaren i feren possible aquest fenomen foren les ciutats i el comerç. Roma, conscient d'aquest fet cabdal, aprofità les ciutats com a nuclis bàsics de la romanització, bé fossin les indígenes ja existents o bé altres de noves, creades pels colonitzadors ja fos amb funcions originàriament militars –els *praesidia*– o centres urbans on convisqué l'element itàlic amb l'indígena. Les ciutats eren instruments de control –territorial, comercial, religiós, etc– de primer ordre, perfectament organitzats, i també elements catalitzadors de les transformacions en procés i gresols on es generava i difonia la cultura. A més, en els nuclis urbans existents hi residia l'aristocràcia indígena, les elits dominants, i per tant, el primer grup social que calia impregnar de la nova cultura.

Però la romanització no es concretà només en les ciutats. A mida que avançaven els processos de romanització el món rural prengué protagonisme. Existeix un paisatge rural de la romanització, diferent en els diversos territoris annexionats a Roma, però també diferent en cada territori del que existia en els períodes anteriors a la conquesta. Es tracta, per tant, d'un paisatge nou i propi, que caracteritza els diferents territoris en aquesta etapa.

Totes i cada una d'aquestes reflexions de caire generalista són aplicables de manera particular i específica a la Laietània i al territori d'*Iluro*, perquè afortunadament s'han conservat en la nostra comarca nombrosos jaciments arqueològics datables d'aquest període històric. La majoria han estat recentment excavats i, com a conseqüència, han proporcionat informació suficient, no tan sols per resseguir el fil històric dels esdeveniments, sinó per permetre formular un model teòric, el qual entenem que pot ser un marc de referència, tretes les singularitats pròpies, per a altres zones.

Els estudis referents al període de la romanització a la Laietània són relativament recents. En la historiografia bàsica de primera meitat del segle XX és un concepte inexistent (Serra Ràfols 1928) (Ribas 1934), o només mencionat puntualment, sense entrar en detall (Ribas 1952). És a l'obra de Marià Ribas titulada “*Els orígens de Mataró*” (Ribas 1963) que l'autor dedica un curt esment a la romanització, utilitzant aquest concepte com a pont per passar dels capítols que dedica al món ibèric als capítols on es descriu l'etapa romana de la comarca. Cal també fer esment dels treballs de Josep Maria Cuyàs (Cuyàs 1977) i de Joan Bonamusa (Bonamusa 1974), on analitzen respectivament, a Badalona i a Mataró, la transició del món ibèric al món romà, però, curiosament, sense utilitzar per aquest període el mot “romanització”.

Més recentment Josep Guitart i Marta Prevosti, en les publicacions de les seves tesis doctorals, dedicades respectivament a la ciutat romana de *Baetulo* (Guitart 1976) i al poblament rural dels territoris de d'*Iluro* i de *Baetulo* (Prevosti 1981), tot i que tracten el període en qüestió, no profunditzen en el seu coneixement ni en la seva transcendència com a precedent immediat i procés essencial previ a la romanització del territori.

A partir dels anys 90 del segle XX, es desperta l'interès per conèixer aquesta etapa històrica a la comarca, essencialment a partir de la identificació, i en alguns casos de l'excavació, de diferents jaciments rurals de cronologia tardo republicana, situats a les zones planeres del territori. Aquest interès dona peu a la publicació d'alguns treballs específics sobre el tema (Cerdà, Garcia Roselló 1987), (Garcia Roselló 1990 a), (Garcia Roselló 1990 b) (Pujol, Garcia Roselló 1994), (Guitart 1994), (Olesti 1995). Un fet cabdal fou el descobriment l'any 1997 del jaciment de ca l'Arnau, a Cabrera de Mar, que ha aportat valuosa informació sobre el període i ha incentivat nous estudis d'actualització sobre el tema, tant de síntesi com d'aspectes concrets (Garcia Roselló, Martín, Cela 2000) (Olesti 2000), (Clariana 2002), (Revilla 2004) (Revilla, Zamora 2006).

Si reprenem el fil narratiu històric, a finals de la primera dècada del segle II aC, ens trobem davant d'un panorama i d'un escenari complex, substancialment diferent del període anterior. Malgrat tractar-se d'un període interessantíssim de gestació dels nous canvis, l'arqueologia ens aporta escassa o nul·la informació al respecte. Aquesta migradesa d'informació també l'observem en les fonts escrites (Olesti 2010: 20). Certament, de les següents quatre dècades (entre el 190 i el 150 aC aproximadament) hi ha una enorme carència de dades arqueològiques pràcticament en tot el territori. Ni a la vall de Cabrera de Mar, ni al mateix *oppidum* de Burriac, ni en altres àrees properes tant de la plana com en indrets enlairats, no s'hi ha trobat jaciments i/o contextos que ens aportin informació sobre aquest període.

Aquest aparent *hiatus* de coneixement és hores d'ara difícil d'explicar. Una de les argumentacions, potser la més recurrent, seria considerar que la casualitat o la manca d'intervencions, metòdiques o no, en aquests jaciments de la vall de Cabrera de Mar han estat el factor determinant. El cert és que les intervencions arqueològiques efectuades en aquests jaciments que tenen una continuïtat cronològica han estat escasses i les més antigues es realitzaren amb metodologia inapropiada, fet que podia haver provocat no saber reconèixer en el seu moment els contextos i els materials d'aquest període.

Molts dels *oppida* ibèrics on arqueològicament s'han detectat afectacions importants que relacionem amb els esdeveniments històrics convulsos d'inicis dels segle II aC, acabaren essent abandonats. Aquest fet redueix notablement els jaciments susceptibles de poder aportar informació sobre aquest període.

En els nuclis de poblament que perduraren, com el cas de Burriac, l'arqueologia ens evidencia una sèrie de reformes urbanístiques generalitzades que es produïren, o com a mínim semblen concretar-se, a partir de mitjans segle II aC. És molt possible, ateses les característiques geomorfològiques i orogràfiques del terreny, que en efectuar-se aquestes reformes es veiessin obligats a destruir pràcticament la totalitat de les edificacions del període immediatament anterior. Tot i així és molt difícil que aquestes reformes, tot i que profundes, no deixessin cap rastre de les edificacions anteriors. En el cas de Burriac, cal tenir present que la superfície excavada és insignificant en relació a l'extensió total del jaciment.

A la Laietània només coneixem un gran nucli de població fundat *ex novo* durant el segle II aC. Ens referim al nucli urbà de ca l'Arnau, a Cabrera de Mar. Les intervencions efectuades fins al moment s'han efectuat

en sectors inconnexos, sovint de manera parcial i en certs casos tant sols s'ha documentat la planta, sense assolir els nivells més profunds; per tant, no ha estat possible excavar-los en tota la seva potència i no s'han pogut documentar els nivells fundacionals. En aquest sentit, la manca d'informació sobre la data inicial i els possibles nivells de la primera meitat del segle II aC pot provenir d'un coneixement parcial del jaciment.

Quant als petits nuclis rurals de nova creació que s'estableixen en les zones planes, l'arqueologia ens proporciona dades de la seva existència a partir de mitjan segle II aC.

Aquest buit aparent de contextos de la primera meitat del segle II aC ha donat peu a certs investigadors a suggerir un possible fenomen de despoblament del territori. Entenem, però, que no hi ha dades per arribar a conclusions de possibles moviments massius de població, ni tant sols de reducció demogràfica. En qualsevol cas, de ben segur que foren uns anys de gestació de canvis intensos, d'assumpció de les noves realitats, les quals es tornaren tangibles a partir de mitjans del segle II aC.

A diferència de la primera del segle II aC, de mitjan d'aquest segle cap endavant disposem d'una enorme quantitat de dades arqueològiques que permeten entreveure el nou panorama.

A la Laietània, els trets fonamentals que caracteritzaren la romanització foren la colonització de la plana litoral de manera generalitzada, la implantació d'una fiscalitat romana possiblement a partir d'un cadastre —que comportava l'ús de la moneda—, la introducció d'un nou model d'explotació econòmica del territori basat en la indústria vitivinícola i la creació de nous centres urbans per controlar el nou model socioeconòmic i territorial (ca l'Arnau primer i *Iluro* més tard).

Els centres del poder

L'*Oppidum* de Burriac en els segles II-I aC. Decadència i fi de la capital laietana

L'*oppidum* ibèric de Burriac (fig. 10) ha estat objecte d'un recent i exhaustiu estudi en el qual es revisen detingudament totes les campanyes d'excavació efectuades fins l'actualitat en el jaciment, tant pel que fa a les estructures constructives com als materials arqueològics, alhora que es proposen diferents interpretacions i hipòtesis pel que fa a la seva periodització cronològica, fases constructives, urbanisme i valora-

ció històrica. Per aquesta raó, prenem aquest treball de referència i ens remetem a ell com un estat de la qüestió actualitzat i aprofundit (Zamora, 2006-2007). No obstant, per tal de seguir avançant en el nostre relat, recordem molt resumidament els trets històrico-arqueològics que caracteritzaren l'*oppidum* en la seva etapa final.

Cap a mitjan segle II aC, i malgrat els esdeveniments anteriors d'inicis del segle II aC, Burriac seguia essent un dels nuclis de poblament més importants de la Laietània, residència encara de bona part de la població indígena d'aquesta zona, i potser d'una nova elit que havia substituït a la vella aristocràcia de l'etapa anterior.

L'arqueologia documenta una sèrie de nombrosos i notoris canvis i reformes que podríem interpretar com una "refundació" de l'*oppidum* ibèric. Aquesta nova situació es caracteritza bàsicament per dues evidències arqueològiques ben contrastades: en primer lloc, un nou plantejament urbanístic de l'*oppidum*, que, a partir de les noves necessitats, origina una sèrie de reformes generals que canviaren substancialment la fesomia del nucli urbà; en segon lloc, una eclosió, sense precedents, d'una cultura material quantiosa i de qualitat, tant pròpia com forana, provinent de tots els indrets de la Mediterrània (Zamora 2006-2007).

Aquesta nova etapa d'aparent prosperitat sembla indicar que al llarg de la segona meitat del segle II aC, s'havien superat definitivament els esdeveniments convulsos d'inicis del mateix segle, i que bona part de la població indígena ja estava immersa i assimilant els nous esquemes culturals que comportava el procés de romanització.

No obstant, l'arqueologia també sembla evidenciar que aquesta etapa no fou duradora. A Burriac, a inicis del segle I aC es produïren els primers símptomes de canvis que suggereixen el començament d'un període de declivi, els quals s'intensificaren a mida que avançava la primera meitat del segle I aC, reformes, inutilitzacions i abandonaments d'habitatges, d'edificacions i d'infraestructures públiques així semblen evidenciar-ho. Cap el 50-40 aC, Burriac ja devia ser un assentament pràcticament abandonat. No es tornà a habitar fins a l'època medieval, amb la construcció al seu cim d'un castell roquer.

Ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon: la seu de l'administració romana del territori

La descoberta l'any 1997 d'aquest conjunt arqueològic, les restes d'un extens nucli urbà fundat en època tardorepublicana, obligà a replantejar-se molts as-

pectes sobre el procés de la romanització a la Laietània. El jaciment es descobrí en reurbanitzar-se l'indret i està situat entre la base del vessant oriental de la muntanya del Montcabrer i les rieres de Cabrera i de Sant Feliu, dins del nucli urbà del poble de Cabrera de Mar, entre els 80 m i poc més dels 90 m sobre el nivell del mar i a uns 800 m de l'*oppidum* de Burriac. Tot i que encara no se'n coneixen els límits exactes, se li calcula una extensió de més de 3 ha. El nom amb el que es coneixen els sectors excavats són els de ca l'Arnau, can Mateu, can Benet, can Rodon i can Masriera, topònims de les masies i propietats a les quals pertanyien els terrenys. Per tal de simplificar el topònim designarem el jaciment, a partir d'ara, com conjunt de ca l'Arnau (fig. 11).

El coneixement que actualment es posseeix de les diferents parts del jaciment és desigual perquè els diferents treballs realitzats sovint han estat motivats per l'activitat urbanística de la zona, la qual cosa només ha permès la delimitació parcial del jaciment, amb la localització d'una sèrie d'estructures, algunes de les quals només s'han pogut documentar en planta, sense excavar-les en extensió ni en profunditat. Recentment s'estan efectuant treballs més sistemàtics d'excavació en col·laboració amb diferents universitats. Un recent estat de la qüestió del jaciment ha estat exposat per Albert Martín en una conferència de la Tribuna d'Arqueologia, l'abril de 2015, al qual ens remetem per tenir una visió àmplia i detallada dels treballs (Martín, 2015).

A manera de síntesi, però, recordem que des del 1997 s'ha intervingut en diversos sectors del conjunt arqueològic. Els anys 1997 i 1998 es localitzaren les termes, situades a l'antiga propietat de ca l'Arnau, i un extens sector d'habitat situat a l'antiga propietat de can Mateu, del qual es va ampliant la seva planta en els darrers anys. Els treballs efectuats el 1999, el 2002 i el 2013 al sector de can Benet, situat a uns cent metres al sud de can Mateu, van permetre la localització d'un carrer que separava un grup d'habitacions d'aspecte modest, situades al seu cantó nord, i les restes del que s'ha interpretat com una luxosa *domus* al cantó sud, de la qual fins al moment s'han pogut documentar uns 240 m², amb un mínim de vuit àmbits, dels quals sis estan pavimentats amb *opus signinum* tessel·lat. La datació de tot el conjunt és contemporània a de la del sector de ca l'Arnau/can Mateu. Poc més tard, l'any 2005, es va poder excavar un petit grup de construccions situades al costat oriental de la riera, que varen evidenciar per primer cop l'existència d'habitat de cronologia tardorepublicana en aquest indret.

Al nord del sector de ca l'Arnau, i al mateix costat occidental de la riera, també s'ha produït una troba-

lla similar, ja que, primer l'any 1999 i després l'any 2006, s'han efectuat al barri de La Guardiola tot un seguit d'intervencions que han posat de manifest que el conjunt arqueològic s'estén almenys uns cent metres riera amunt. A més, una intervenció feta el 2003 a la parcel·la de can Masriera, situada enfront de La Guardiola, al cantó oriental de la riera, va permetre localitzar unes estructures que han estat interpretades com una part de la façana d'un possible temple de tipus itàlic.

L'aportació més interessant, però, des del punt de vista de l'ordenació urbanística, es produí l'any 2006, al nord de la masia de can Rodon, també al cantó oriental de la riera i just enfront del jaciment de ca l'Arnau. Els treballs de delimitació del sector, actualment en curs, han permès documentar una superfície construïda de quasi 2.500 m², que s'articula a banda i banda d'un carrer de més de cinc metres d'amplada, orientat de nord a sud, tot delimitant *insulae* amb xamfrans de planta ortogonal. La seva cronologia és similar a la del sector de ca l'Arnau, sobretot pel que fa al moment d'abandonament, entorn del primer quart del segle I aC. Per sobre s'hi diposità un potent estrat d'aportació al·luvial, al damunt del qual es bastiren, ja dins el segle I dC, unes estructures, en molt precari estat de conservació, que en alguns punts aprofiten murs de contenció més antics i que creiem que responen a parts d'una instal·lació relacionada amb la fabricació d'àmfores per a vi, segons indiquen les restes ceràmiques que s'hi han trobat.

Val a dir que aquest nou sector del jaciment ofereix evidències clares de la seva continuïtat estructural en totes direccions menys vers l'est, lloc tallat per l'obertura d'un vial modern. En aquest aspecte, hem d'esmentar que cap al nord arriba a tocar el jaciment de l'Hostal (Cela, Zamora, Revilla 2002), i que el seu extrem est se situa a només una trentena de metres de distància del jaciment del Mas Català, fet que pot fer revisar la consideració d'hàbitat rural que per a aquest dos jaciments havíem suposat fins el moment (Garcia Roselló, Martín, Cela 2000) (Pérez-Sala, Garcia Roselló 2002) (Revilla, Zamora 2006).

De tot el conjunt destaquem, com a construccions singulars, les termes de ca L'Arnau i la *domus* de can Benet.

L'edifici termal ocupava una superfície aproximada de 450 m², era de planta quadrangular i constava d'un *tepidarium*, d'un *caldarium* amb els seus *alvei*, d'un *apodyterium*, d'un *laconicum* i de les àrees destinades a l'escalfament de l'aigua i la seva distribució per tots els àmbits. El seu excel·lent estat de conservació i la troballa dels sostres desplomats sobre els paviments

permeten refer amb certa aproximació la seva arquitectura original. Una descripció detallada de les característiques arquitectòniques d'aquest complex termal ha estat ja publicada (Martín 1999).

Per les seves mides, característiques constructives i acabats, ha de ser interpretat com unes termes públiques de caràcter urbà. L'avançada tecnologia emprada en la seva construcció —sobretot l'ús de voltes de *tubuli* afusats—, el refinament dels seus acabats i els materials emprats, mostren clarament la seva inspiració itàlica, possiblement de la Campània.

La cronologia de construcció de les termes s'ha de situar cap a mitjan segle II aC, amb una reforma important, que comportà la construcció del *laconicum*, datada cap el darrer quart del segle II aC. Foren abandonades vers la fi del primer quart del segle I aC.

L'aspecte general exterior del complex termal degué ser imponent, destacant els dos sostres amb superfícies corbes i revestits de calç, els quals reflectien la llum solar. La seva sumptuositat també s'evidenciava a l'interior, on els constructors tingueren especial cura en dotar l'edifici d'uns acabats de qualitat i de donar-li un aspecte impactant, on es combinaven el color rosaci dels revestiments hidràulics de les parets, dels seients i de l'*alveus*, amb els blancs dels sostres i de les motlures decoratives de morter que coronaven les parets. Els paviments, d'*opus segmentatum*, elaborats amb pedretes de color blanc i gris, possiblement importades, completaven l'aspecte interior d'uns espais en els quals es tractava de guanyar lluminositat aprofitant la claredat d'aquests colors.

És evident que una construcció d'aquestes característiques no havia estat mai vista pels habitants de la zona. Amb la construcció d'aquest edifici s'aconsegua reflectir també el poder dels seus promotors, s'introduïen nous conceptes culturals i possiblement s'afavorien nous hàbits de relació social.

La superfície mínima que ocupa la *domus*, situada al sector de can Benet, ultrapassa els 240 m², amb habitacions que oscil·len entre els 11 i els 35 m², pavimentades amb mosaics d'*opus signinum tesellatum*, amb decoració geomètrica, del qual en destaca un elaborat amb virolles de ferro, com a aglomerant de l'*opus signinum*. La utilització d'aquest metall, un cop finament polit, va permetre l'obtenció d'una superfície de color negre metàl·lic d'extraordinària bellesa, que fa destacar el color blanc de les tessel·les.

Tot i no disposar hores d'ara la planta complexa de l'edifici, es tracta sens dubte d'una construcció arquitectònica complexa, compartimentada segons els

usos i dissenyada a partir d'uns esquemes constructius i decoratius forans, que tenien els seus models més propers en l'edificació que es desenvolupava a la Península Itàlica.

La *domus* es construí cap el tercer quart avançat del segle II aC. Al llarg del primer quart del segle I aC es produïren una sèrie de reformes puntuals en algunes dependències i s'abandonà definitivament cap el 80-70 aC. La *domus* s'habità només durant uns seixanta anys. Aquest és un període extremadament curt d'ocupació per una residència d'aquestes característiques, la construcció de la qual degué representar un alt cost econòmic. No s'han trobat rastres de destrucció ni d'incendi, fet que suggereix que el seu abandonament fou premeditat. Si fou així, aquesta sumptuosa edificació fou habitada, com a molt, per dues generacions, essent possible que el propietari que la va construir, l'abandonés.

La informació, parcial i fragmentària, que actualment es posseeix d'aquest jaciment aconsella ser prudent alhora d'interpretar-lo. És obvi que es tracta d'un conjunt arqueològic excepcional, i que estem lluny de tenir una visió global i exhaustiva. Desconeixem si les cronologies que ara disposem són les més antigues, les de fundació, o s'hi poden haver-hi fases anteriors. S'ha insinuat, en alguna ocasió, la possibilitat de que aquest nucli urbà fos el resultat d'un desenvolupament urbanístic d'un *praesidium* precedent, implantat en el període de la conquesta, a prop de la capital dels laietans, en un punt estratègic equidistant entre *Emporion* i *Tarraco*. Aquesta és hores d'ara una hipòtesi indemostrable.

La fundació del nucli urbà de ca l'Arnau l'entendem com el resultat d'un procés encaminat a assumir funcions de control i d'administració territorial, que fins llavors es centralitzaven a l'*oppidum* de Burriac, així com d'esdevenir el centre gestor i difusor dels criteris de desenvolupament d'un nou model econòmic i el lloc de residència dels nouvinguts itàlics, que havien de tutelar el procés.

Després de la repressió de Cató es desmantellà l'organització territorial que havia caracteritzat a la Laietània en el període Ibèric Ple, tot i que l'*oppidum* de Burriac pervisqué, fins i tot s'engrandí i patí una transformació profunda des del punt de vista urbanístic. Burriac degué acollir bona part de la població indígena, la qual amb el temps també es diversificà en tenir la possibilitat de traslladar-se al nucli veí de ca l'Arnau o als assentaments rurals que es disseminaren pel territori a partir de mitjan segle II aC.

En aquest sentit, discrepen de la hipòtesi d'Oriol Olesti, que considera que l'*oppidum* de Burriac i el

nucli urbà de ca l'Arnau esdevingueren una mateixa estructura urbana, que defineix com a una ciutat-vall, essent el sector de ca l'Arnau, on hi havia les edificacions itàliques, un veritable barri extramurs situat en la zona perifèrica de l'*oppidum* roquer (Olesti 2010: 29). Les dades arqueològiques de què disposem d'ambdós jaciments semblen indicar-nos que els dos nuclis urbans tingueren evolucions i recorreguts diferents.

La presència de població itàlica al nucli urbà de ca l'Arnau està avalada pel mateix procés històric, però es palesa a partir de la realitat arqueològica. Les innovacions urbanístiques, tecnològiques i culturals que es desenvoluparen en aquest nucli urbà són evidents. La sèrie de processos de canvi incessants que es succeïren en el territori degueren implicar la presència continuada i cada vegada més nombrosa de nouvinguts. Colons, comerciants, artesans especialitzats, veterans de l'exèrcit i altres col·lectius humans, potser també d'altres indrets, no forçosament itàlics, degueren instal·lar-se en aquests nous territoris annexionats per Roma. En tot aquest procés, el seguiment i tutela del poder romà en el territori havia d'ésser controlat per representants de l'administració romana, especialment per fiscalitzar-lo. Aquests personatges de cert rang enviats per Roma són els que justifiquen l'urbanisme i les edificacions singulars que caracteritzen el nucli urbà de ca l'Arnau.

Tanmateix, l'enorme extensió edificada al nucli urbà de ca l'Arnau fa suposar una convivència entre ambdues poblacions, la forana minoritària i la indígena majoritària, entre la qual en degué destacar l'elit indígena laietana que així veia confirmats els seus privilegis, tal i com ja s'havia experimentat en altres assentaments de la península itàlica i posteriorment a Hispània, on es desenvoluparen governs indígenes locals sota una estructura política romana. Amb el temps la simbiosis d'ambdues poblacions conformà la societat hispana, difícil de diferenciar ètnicament ben entrat el segle I aC.

Un nou model econòmic i d'organització territorial

La colonització agrícola de plana litoral

Al territori laietà, cap a mitjan segle II aC o potser poc abans, es comencen a visualitzar una sèrie de canvis que contrasten amb l'etapa anterior. Un dels més notoris fou l'inici de l'ocupació sistemàtica de les àrees situades a la plana litoral. Aquesta zona, que en

el període anterior s'havia freqüentat puntualment, bàsicament per captar recursos naturals, es transformà en aquesta etapa en una rica àrea de producció. La colonització agrícola de la plana litoral no només significà la recuperació, la preparació i l'explotació de les seves terres fèrtils, sinó també la implantació progressiva d'assentaments humans estables (fig. 12).

Tret d'alguna excepció, els nous assentaments se situaren en zones planeres, sovint a prop de les rieres, perquè eren indrets fèrtils i ben comunicats. A la vall de Cabrera de Mar s'hi han localitzat els del Mas Català (Pérez-Sala, García Roselló 2002), tot i que actualment s'està replantejant la seva entitat, el del camí de can Segarra (Pérez-Sala, Cela 1995), el de can Bartomeu (Pou 1992) (García Roselló, Zamora 1993) (fig. 13 a), el de can Modolell (García Roselló, Zamora 1993) (Pujol, García Roselló 1994), el de ca l'Esteban (García Roselló, Zamora 1993) (Pujol, García Roselló 1994) i el de l'Hostal, encara que aquest darrer presenta algunes estructures que semblen indicar una activitat artesanal o industrial que sobrepassa l'àmbit estrictament domèstic (Cela, Zamora, Revilla 2002).

Fora dels límits de la vall de Cabrera de Mar, un altre grup nombrós d'assentaments rurals dispersos a la plana litoral és el que s'ha localitzat als voltants de l'actual ciutat de Mataró. Hi destaca, per la seva extensió, el de can Balençó, a Argentona (CODEX 1995) (fig. 14). Altres exemples, tots ells situats al terme municipal de Mataró, són els de can Bada, el de can Majoral, el del camí de la Geganta (Pujol, García Roselló 1994), el de Les Piques (Gallemí, Gurrera, Redolar 1995) (fig. 13 b) i un possible nou assentament recentment identificat en el mateix solar que poc després ocupà la ciutat romana d'*Iluro*.

El nombre d'aquests assentaments, però, havia de ser molt superior als trobats fins ara. La desmesurada urbanització que ha sofert la comarca del Maresme en els darrers cinquanta anys, de ben segur que ha causat la destrucció de molts d'ells. Treballs que contenen una catalogació exhaustiva d'aquests tipus d'establiments, com els de Marta Prevosti (Prevosti 1981) (Prevosti 1991), Joan Sanmartí (Sanmartí 1987) i Oriol Olesti (Olesti 1995) evidencien aquesta intensa ocupació. Cal tenir present també que algunes vil·les romanes d'època imperial es construïren al damunt o al costat d'aquests assentaments tardorepublicans, cosa lògica si es té en compte que aquests darrers, els primers que s'establiren en les àrees planes de la zona litoral, devien ocupar els indrets més idonis pel desenvolupament de les seves activitats. Aquesta superposició s'ha documentat en els assentaments tardorepublicans de can Bada i de can Majoral, on més tard

s'hi establiren les vil·les romanes de ca La Madrona i de can Majoral, respectivament.

La majoria dels hàbitats localitzats, tret d'alguna excepció, eren de mides reduïdes i d'estructura senzilla, petites granges amb poques dependències destinades alhora a habitatge i a activitats productives. En alguns casos podien presentar una organització un xic més complexa, a partir de patis o espais oberts centrals, com succeeix a can Balençó (CODEX 1995).

Tot i que alguns d'aquests petits assentaments estan situats en espais molt propers, no hi ha suficients evidències arqueològiques que permetin plantejar l'existència d'agrupaments de diverses unitats domèstiques, encara que no en descartem la possibilitat. En aquest sentit, tal com assenyala Víctor Revilla, les raons d'aquestes teòriques agrupacions dependrien de les formes de propietat i d'explotació adoptades, així com de la condició social i jurídica dels residents (Revilla 2004).

En relació a uns teòrics desplaçaments o redistribució de la població laietana, alguns autors han establert una relació directa entre els abandonaments d'*oppida* que es produïren a inicis del segle II aC i l'inici de l'establiment d'aquestes granges en les zones de la plana litoral, que s'inicià a partir del tercer quart del segle II aC (Olesti 1995).

Entenem que l'establiment dels nous assentaments rurals de plana degué obeir a una estratègia ben planificada, basada en la implantació d'un nou model d'explotació econòmica del territori, el qual podria ser conseqüència de l'evolució de les pròpies estructures polítiques i econòmiques indígenes propiciades pel poder romà.

L'establiment d'aquests primers assentaments a la plana no ha d'entendre's, però, tan sols com un pas de l'estratègia romana d'explotació agrícola sistemàtica de la plana litoral, sinó com una realitat més complexa, que cal analitzar amb una perspectiva molt més àmplia dins d'un procés general d'organització del territori i del seu poblament, així com de les estructures productives lligades a importants canvis d'ordre social i econòmic (Revilla 2004).

La colonització i ocupació intensiva dels territoris situats en les zones més planeres de la regió respongué a una nova organització territorial, que obeí essencialment a una clara funció productiva i d'explotació del territori, però també a altres plantejaments —de tipus estratègic, polític, cultural, etc.— que a més o menys llarg termini acabarien de configurar el paisatge de

la romanització en aquesta àrea, el qual, tot i presentar característiques peculiars, s'emmarcava en un plantejament més global de l'actuació romana, el de l'organització provincial, llavors també en procés de definició. Així, observem situacions similars en àrees veïnes de la Laietània, com a la Cosetània, on s'hi documenta també, encara que de forma incipient, cap a mitjan del segle II aC (Revilla, Miret 1994); també poc més tard, cap a finals d'aquest mateix segle, a les zones del nord-est català (Casas *et alii* 1995) (Nolla, Palahí, Vivó 2010).

Amb el temps, i de manera progressiva, el nombre d'aquests assentaments rurals tardorrepublikans augmentà fins a assolir la seva màxima distribució durant el segle I aC avançat. Aquest és un període molt ampli, que segurament comportà canvis substancials de tot tipus –tecnològics, econòmics, productius, jurídics, etc.– al llarg del procés d'implantació i de desenvolupament d'aquestes unitats d'explotació agrària, en bona part per l'evolució del mateix sistema, sovint condicionat als esdeveniments històrics, especialment intensos a Hispània en les darreries del segle II aC i especialment al segle I aC. No es pot parlar, per tant, d'una sola reorganització territorial rural iniciada a mitjans segle II aC i culminada amb la implantació d'un nou sistema, el de la vil·la, l'inici del qual encara es debat. Entenem que la fundació de ciutats al nord-est català –*Emporiae*, *Gerunda*, *Baetulo* i *Iluro*– cap a finals del primer quart del segle I aC, i que en el nostre territori coincidí amb l'abandonament definitiu del nucli urbà de ca l'Arnau, s'emmarcà en una nova reorganització territorial que també afectà al món rural.

No dubtem que en un moment inicial –segona meitat del segle II aC– de l'ocupació i de l'explotació de nous territoris, majoritàriament els de plana, en fossin els indígenes els grans protagonistes, però no exclusivament; així la presència de colons itàlics sembla evident, tot i que la intuïm minoritària. La colonització agrícola de les zones planes no implicà el despoblament dels grans centres urbans –Burriac i ca l'Arnau–, sinó la redistribució dels seus habitants.

En aquells moments la unitat bàsica d'explotació eren petites granges que, per la seva tipologia i la tecnologia emprada, no es diferenciaven massa de les unitats domèstiques que es localitzen a l'*oppidum* de Burriac i en sectors del nucli urbà de ca l'Arnau. En la majoria dels casos es tracta d'edificacions senzilles de tradició constructiva indígena, que incorporen noves tècniques i concepcions espacials d'influència itàlica –*opus signinum*, sostre de *tegulae*, arrebossats parietals de calç, patis centrals, etc.–. D'igual manera, poden compartir sistemes d'emmagatzematge tradicionals

–sitges– amb altres de nous –*dolia*–. No és fàcil, per tant, atribuir la propietat o l'explotació d'aquestes granges a un col·lectiu d'un determinat origen ètnic en funció de les característiques constructives de les seves edificacions.

Igual d'incerta és la identificació de les primeres vil·les, en el ben entès que aquestes no sols responen a una tipologia determinada d'edificació, sinó també a altres patrons socials i econòmics. Alguns autors situen l'aparició del sistema *villae* a cavall entre els segles II i I aC o poc després (Jàrraga, 2000) (Castanyer, Tremoleda 1999) (Sanmartí 1998), entenent que foren els colons itàlics els que impulsaren aquest procés. Aquest i altres aspectes relacionats amb l'origen de les vil·les romanes en el marc de la romanització del nord-est peninsular han estat analitzats amb rigor en un estat de la qüestió recentment publicat (Palahí 2010).

Al nostre entendre fou durant la reorganització territorial que es produí a partir de la fundació de les ciutats, entre elles *Iluro*, quan s'implantaren els models romans d'explotació agrària que paulatinament evolucionaren fins a l'època d'August, quan es fixaren definitivament, i es generalitzà associada a un tipus d'estructura arquitectònica que la caracteritzà. La gestació d'aquesta reorganització no s'entén sense la presència d'un col·lectiu itàlic significatiu, així com la d'una població indígena profundament romanitzada, especialment les elits, tot i que no té massa transcendència diferenciar aquests col·lectius ètnics en aquest període, els quals ja s'havien assimilats.

Algunes novetats del nou model econòmic

Tot i que és possible que en el període ibèric ple ja existís algun tipus de recaptació de tributs i d'imposicions, un altre dels aspectes claus de la romanització fou el control del sistema productiu, fet que comportava diferents necessitats i alguns canvis respecte del model econòmic de l'etapa anterior. A partir de la redistribució de la terra, de la seva explotació i de l'obtenció, l'elaboració i la comercialització dels productes, s'implantà la necessitat tributària i d'un sistema de recaptació de rendes: la fiscalitat. Amb la presència romana canvià el receptor i segurament les formes concretes d'imposició.

L'instrument bàsic de la fiscalitat romana era el cadastre. El cadastre romà, que podia o no plasmar-se físicament en el territori a partir d'una *limitatio*, potser una centuriació, també esdevenia un important instrument romanitzador en el ben entès que articulava el món rural i el supeditava a una estratègia econòmica tutelada des d'un poder centralitzador.

En aquest sentit cal valorar la proposta teòrica d'Oriol Olesti, que planteja l'establiment d'un cadastre amb una cronologia antiga –segona meitat del segle II aC– en el territori de l'antiga Laietània (Olesti 1995) (fig. 15). Olesti parteix del paisatge actual per estudiar l'antic i suggereix l'existència d'una *limitatio* en època tardorepublicana, de la qual en planteja un esquema teòric i en proposa una orientació. Es tractaria d'una estructura ortogonal de 20 x 20 *actus*, establerta essencialment en terrenys situats per sota de la cota dels 100 m sobre el nivell del mar. El model teòric que proposa sembla adaptar-se amb certa fiabilitat als jaciments arqueològics coneguts fundats a partir de la segona meitat del segle II aC, els quals se situen en general al llarg dels *limites* de la teòrica centuriació. Tanmateix, en jaciments datables del segle I aC i, sobretot, imperials, aquesta relació amb la *limitatio* formulada sembla inexistente. Per posar un exemple, observa que el cadastre que proposa no sembla tenir cap relació amb la ciutat d'*Iluro* (Olesti 2005). Tot i així, constata que en el territori més immediat de la ciutat romana, i en època imperial, hi ha alguna evidència de la pervivència d'aquest teòric cadastre. Efectivament, en el jaciment de can Soleret (Gurrera, Gallemí 1994) es trobà un límit de propietat senyalitzat per una sèrie de colls d'àmfores del tipus Pascual 1, alineats i clavats a l'inrevés, amb la mateixa orientació que el cadastre que proposa.

La nova organització territorial sembla suggerir, com veiem, importants canvis de caire econòmic tant pel que fa al sistema d'explotació i de producció com a la introducció de nous productes, a l'adopció de nous costums de consum, a la recaptació de tributs i de rendes, i segurament a una nova concepció de la propietat de la terra. L'ocupació i l'explotació de les zones de plana sembla provocar una atomització de les propietats, ja que en general es tracta de petites unitats camperoles o granges que no disposen de grans extensions de terres. Poques dades tenim sobre quin era el regim jurídic que regulava aquestes explotacions agràries i quin model de propietat imperava, tot i que segurament ens trobem davant d'un model basat fonamentalment en la propietat privada. Romà atorgà la possessió de la terra, no el domini (no aplicable llavors a un territori provincial) a una sèrie de persones indígenes o foranes –essencialment d'origen italià– per explotar-la econòmicament. L'accés a aquestes propietats és un altre tema suggeridor alhora que difícil de concretar. No disposem de gaire dades per esbrinar a qui i en concepte de què s'atorgaven o s'ocupaven les parcel·les, per saber si tenien les mateixes opcions d'accés i regim jurídic els diferents propietaris, fossin indígenes o italics. En qualsevol cas, no es degué tractar d'un model tancat, sinó que evolucionà amb el temps, i les dinàmiques d'ocu-

pació i d'explotació s'adequaren a les necessitats, als requeriments i a les exigències pròpies d'una sèrie de processos, els de la romanització, en constant canvi (Revilla 2004).

Un altre aspecte definidor del nou model econòmic que caracteritzà el procés de la romanització fou la introducció i la generalització de l'ús de la moneda. La seva implantació inicial sembla que cal relacionar-la amb els mecanismes fiscals i de recaptació, tot i que progressivament esdevingué un element bàsic de relació i de transacció en les diferents activitats econòmiques.

Tradicionalment s'ha considerat que les primeres monedes pròpies del territori laietà eren de filiació ibèrica i les seves seques sovint s'identificaven amb els grans *oppida* ibèrics. A la Laietània s'adscriuen una seca territorial, la de LAIESKEN, i tres de locals, o "cíviques": BAITOLO, LAURO i ILTURO. La seca d'*Iluro*, per associar-se al territori i als nuclis urbans que són objecte del present treball, l'analitzarem de manera més detallada en el següent capítol. En aquest període, a la Laietània també hi circulaven, tot i que en menor proporció, monedes de seques més llunyanes, d'entre les quals en destaquem els denaris de plata encunyats a la mateixa Roma. La seva circulació es degué essencialment a la presència de col·lectius que tenien una gran mobilitat: l'exèrcit i els comerciants –*negotiatores* i *mercatores*–.

Les monedes dites ibèriques mostren símbols i representacions figurades amb una evident iconografia ibèrica, així com llegendes en un sistema ibèric d'escriptura. Quant a la seva metrologia, semblen respondre a patrons d'encunyació romans republicans (Martí 2008: 63). Cada cop és més acceptat que els seus centres d'encunyació s'han de situar en nuclis urbans romans. En aquest sentit, cal destacar les troballes realitzades al jaciment de ca l'Arnau, on en uns nivells de farciment s'exhumaren una bona quantitat de fragments i de rebutjos de metall els quals, una vegada analitzats, resultaren estar compostats d'un aliatge de plom i d'estany. Si a aquest fet hi afegim l'aspecte formal que presenten –peces discoïdals en las que s'hi ha retallat porcions regulars– ens permeten suposar que podria tractar-se de lingots d'on s'extragué la matèria bàsica per a la fabricació de monedes. És versemblant, doncs, plantejar-se la possibilitat que no massa lluny del lloc de la troballa d'aquests lingots hi hagués un taller monetari, potser la mateixa seca d'*Iluro*, la qual fins ara s'havia associat a l'*oppidum* de Burriac.

Tal com ja hem comentat, en aquest model econòmic que caracteritzà la romanització, tingueren un

paper determinant els nuclis urbans. De fet no s'entenen les noves pautes d'organització territorial, que comportaren la colonització de les noves àrees, la implantació d'una fiscalitat i de l'ús de la moneda, sense l'existència en el mateix territori d'un centre administrador que organitzés l'ocupació, en fixés els criteris, la tutelés i en procurés el seu funcionament i desenvolupament.

L'inici d'una nova activitat econòmica: la viticultura

L'ocupació de les zones de plana anà lligada a profunds canvis en els models econòmics que fins llavors havien caracteritzat les comunitats indígenes del període Ibèric Ple. Des d'una perspectiva economicista, sovint s'associa l'existència dels nous assentaments situats a la plana amb un nou model d'explotació agrícola de la mateixa plana litoral, bàsicament especialitzat en el cultiu de la vinya. Excel·lents estudis com els de Jordi Miró (Miró 1988) o Víctor Revilla (Revilla 1995) (Revilla 2015) palesen i demostren que el conreu de la vinya, la producció del vi i la seva comercialització esdevingué el fenomen econòmic i comercial més important que succeí a les actuals terres catalanes durant els segles I aC i I dC. Tanmateix, aquesta activitat comercial basada en la viticultura és tangible, segons les dades arqueològiques més fiables, en contextos que cal situar al primer quart del segle I aC i es generalitza a mida que avança el segle. Manquen, doncs, els arguments per relacionar directament els primers assentaments que es situen a la plana amb el moment d'aparició dels primers indicis d'una activitat econòmica relacionada amb la producció del vi.

De fet, aquest binomi format pels assentaments de plana i la viticultura és difícilment sostenible fins que no s'han localitzat jaciments arqueològics on s'han pogut relacionar els assentaments amb les estructures de producció i comercialització del vi. Ens referim a la localització dels forns per a la fabricació de les àmfores, dels magatzems de *dolia*, o dels cups o dipòsits de fermentació, per exemple. Quan aquestes estructures s'han documentat en assentaments rurals, s'associen a cronologies relativament tardanes, dins del segle I aC, sovint avançat. Tot i així, la ja freqüent troballa d'àmfores amb la pasta pròpia de la ceràmica ibèrica, però de tipologia itàlica (Miró, Pujol, Garcia Roselló 1988) (Comas *et alli* 1998) (Garcia Roselló, Gurri 1996-97) (Martín, Garcia Roselló 2007) demostra una primerenca i incipient, però tanmateix destacada, activitat viticultora que es pot remuntar perfectament a inicis del segle I aC o finals del segle II aC. Podria ser que la viticultura formés part del projecte inicial del poblament de plana, però no amb l'abast que va arribar a tenir més tard.

Durant el període de funcionament del nucli urbà de ca l'Arnau, però ja en un moment avançat, detectem els primers indicis de canvi en el tipus de producció agrària. Es tracta de les àmfores de producció local amb tipologies associables a les grecoitàliques, Dressel 1A i Dressel 1C itàliques (Martín 2002) (Martín, Garcia Roselló 2007). Són produccions minoritàries i, per tant, mal conegudes, de les que encara no hem trobat cap abocador. La majoria dels exemplars que coneixem provenen dels nivells d'hàbitat d'alguns jaciments de la vall, fet que en dificulta una datació precisa, si bé creiem que es poden situar en el primer quart del segle I aC o en les darreries del segle II aC (López Mullor, Martín 2006, 448). El tipus més freqüent és la Dressel 1C.

Les excavacions efectuades en els jaciments de can Pau Ferrer (Martín 2000) i de ca l'Arnau (Martín 2002), han proporcionat dades significatives, encara en estudi, que situen en la vall de Cabrera de Mar els indicis més antics, fins ara coneguts a la Laietània, d'establiments relacionats amb la producció i amb la comercialització del vi.

Al nucli de ca l'Arnau, sobreposant-se a una sèrie d'estructures urbanes de la fase tardorepublica, s'instal·là un centre terrissaire, del qual no tenim una datació inicial precisa, si bé sabem que ja estava funcionant durant el segon quart del segle de I aC. Del conjunt de dependències de la terrisseria en destaca el forn, pel seu excel·lent estat de conservació i per la seva cronologia, sens dubte un dels més antics fins ara trobats a Catalunya.

Els treballs de sondeig i de delimitació del jaciment de 1997 i 1998 indiquen que aquest complex terrissaire podria abastar una superfície d'uns 600 m². El forn té una planta rectangular -7 x 6 m-. L'estructura acull el laboratori, la cambra de foc que hi ha per sota i la volta que defineix el *praefurnium*.

Tant els treballs d'excavació del forn com els d'alguns abocadors propers han permès documentar que en aquest complex terrisser es fabricaren àmfores de les formes Dressel 1/citerior (fig. 16), Tarraconense 1 i Pascual 1. A més d'àmfores, també es fabricaren, en menor mesura, *dolia*, materials constructius –*tegulae, imbrices* i maons– i vasos de parets fines i de ceràmica comuna. La producció d'àmfores del tipus Tarraconense 1 és la més abundant en les estratigrafies documentades a l'oest i al sud del forn, exceptuant les de davant de la porta del *praefurnium*, on les àmfores del tipus Pascual 1 són majoritàries.

El segon dels jaciments esmentats, can Pau Ferrer, està situat a uns 30 metres al nord de la Plaça del

Poble de Cabrera de Mar, a l'oest del torrent de Sant Feliu, darrera de l'antic mas de Pau Ferrer (Martín 2004a). Va ser excavat l'any 1997 i els treballs permeteren documentar un abocament d'àmfores del tipus Dressel 1 de producció local (fig. 17). La cronologia d'aquest abocament cal situar-la dins la primera meitat del segle I aC, segurament cap el segon quart. Al damunt d'aquest abocament, presumiblement fet en un moment concret de l'activitat de producció, hi havia un nivell amb material més fragmentat, però de similar tipologia, que evidenciava també la proximitat d'aquesta activitat productiva durant un període més llarg de temps, que podria haver finalitzat cap el tercer quart del segle I aC, atesos els escassos fragments d'àmfores de producció local de la forma Tarraconense 1 que s'hi han trobat.

El ventall cronològic que s'ha assenyalat per a la producció d'àmfores de les terrisseries de ca l'Arnau i de can Pau Ferrer és una dada força interessant. Amb el temps el territori de l'antic país dels laietans esdevingué un indret especialitzat en el conreu de la vinya, l'elaboració de vi i la seva comercialització. La comprensió i la sistematització del fenomen d'exportació de vi laietà en època romana no es pot realitzar sense tenir presents les dades que ofereixen els centres productors de la vall de Cabrera de Mar i àrees veïnes de la plana litoral (actuals termes municipals d'Argentona i Mataró, per exemple). A partir dels treballs efectuats en aquests jaciments sabem que l'exportació de vi laietà abans de mitjans segle I aC no fou un fet puntual i de poc abast, com apuntaven les dades anteriors, sinó una activitat consolidada, possiblement iniciada vers el darrer quart del segle anterior. Fou, però, a partir del primer quart del segle I aC, quan

la viticultura laietana esdevingué un motor econòmic d'aquesta regió, consolidant-se i expandint-se de manera continuada al llarg de tot el segle I aC i gran part de la centúria següent.

Aquesta activitat productiva emergent s'ha de relacionar inicialment amb els centres polítics, administratius i econòmics que se situen a la vall de Cabrera de Mar, en especial ca l'Arnau, que no només organitzava el territori més proper, sinó que cada vegada més incorporava noves àrees d'ocupació i d'explotació del territori. És possible que a part del consum propi de la zona i d'àrees properes on s'elaborava aquest vi, una important part de la seva producció es destinés a l'exportació, en especial als exèrcits romans, tal com s'ha pogut comprovar posteriorment amb la producció de vi envasat en les àmfores tarraconenses dels tipus Tarraconense 1 i Pascual 1 (Miró 1988) (Revilla 1995).

La generalització, la industrialització, la socialització i, per tant, l'èxit de la producció vitivinícola, veritable motor econòmic d'aquesta regió, degué deixar obsoleta l'estructura productiva i administrativa centralitzada fins llavors en el nucli urbà de ca l'Arnau. La necessitat d'adequar, de reconduir i de potenciar aquest creixement econòmic basat en la viticultura requeria un replanteig profund, entre els quals era imprescindible disposar d'un nou centre de gestió, condicionat a les noves realitats i necessitats, no tan sols econòmiques, sinó polítiques, culturals, etc, que tancaven una etapa, la de la romanització, i n'obrien una altra amb un territori i una població definitivament integrats a la romanitat. És en aquest sentit que cal entendre la fundació de la nova ciutat romana d'*Iluro*.

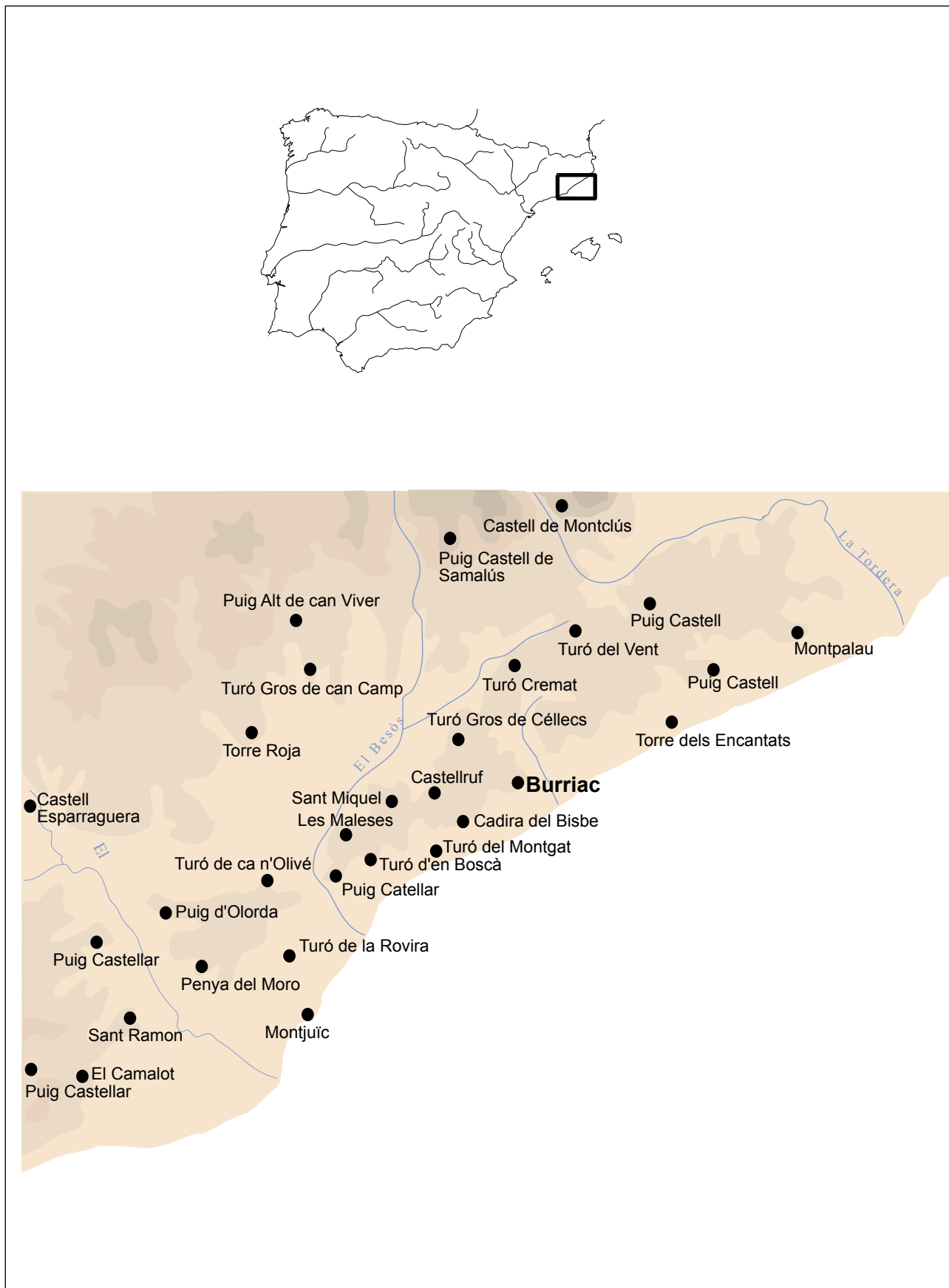


Figura 7. La Laietània ibèrica. *Oppida*.

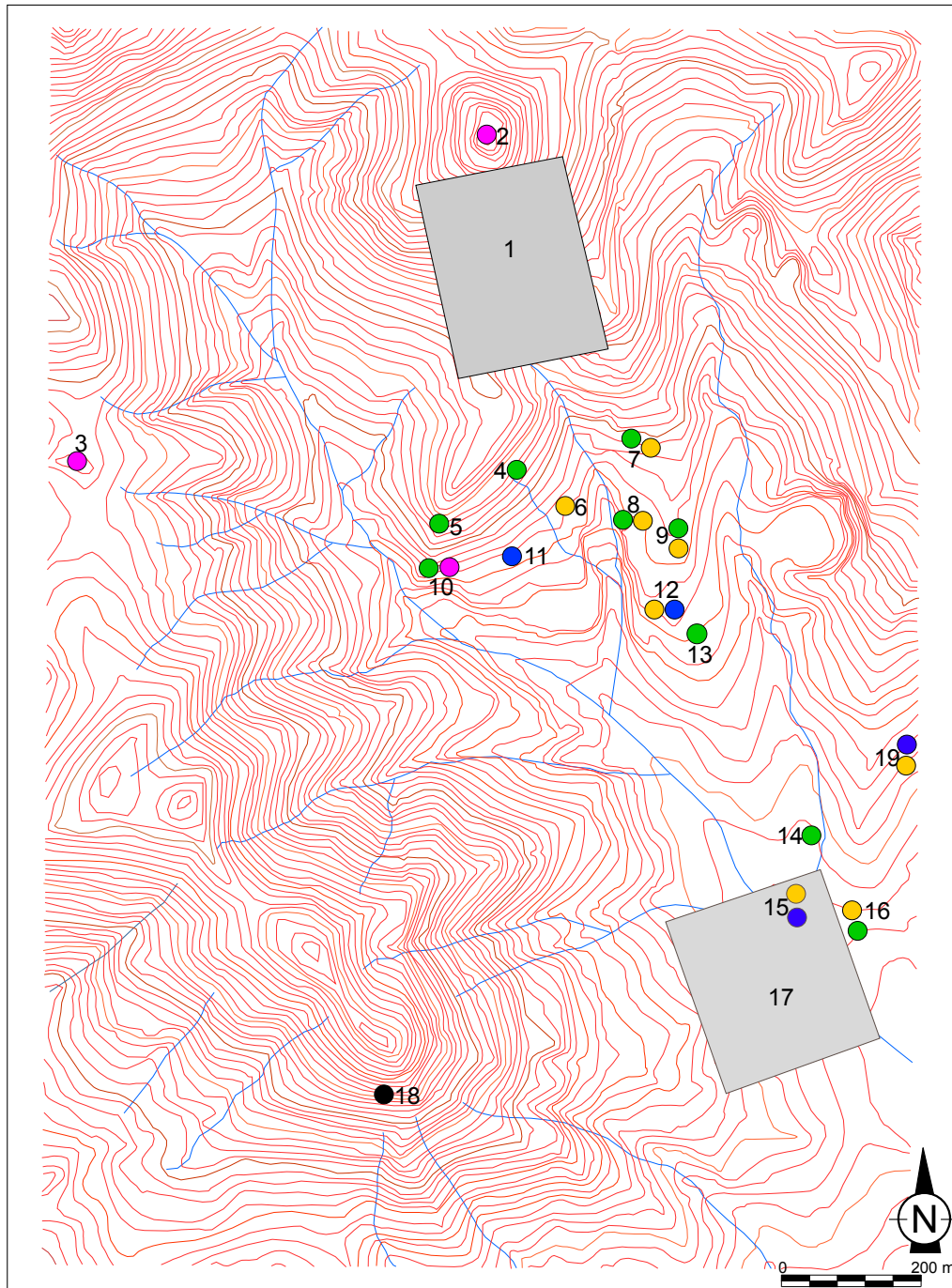


Fig. 8. Els jaciments arqueològics d'època ibèrica a la vall de Cabrera de Mar.

- | | |
|--------------------------------|-----------------------|
| ■ Grans nuclis de poblament | ● Sitges |
| ● Llocs de guaita i de defensa | ● Tombes i necròpolis |
| ● Assentaments dispersos | ● Santuari |

- | | |
|---|---|
| 1- <i>Oppidum</i> de Burriac. | 11- Necròpolis del Turó dels Dos Pins. |
| 2- Cim de la muntanya de Burriac. | 12- Can Miralles/can Modolell. |
| 3- Turó de l'Infern. | 13- Can Modolell. |
| 4- Can Borràs. | 14- L'Hostal. |
| 5- Assentament al nord del Turó dels Dos Pins. | 15- Necròpolis i sitges de can Rodon. |
| 6- Sitja de ca l'Angusto. | 16- Can Català. |
| 7- Ca l'Esteban i sitges Grandia. | 17- Ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon. |
| 8- Can Segarra. | 18- Cova santuari del Montcabrer. |
| 9- Can Bartomeu. | 19- Tombes i sitja de can Ros. |
| 10- Assentament i torre del Turó dels Dos Pins. | |

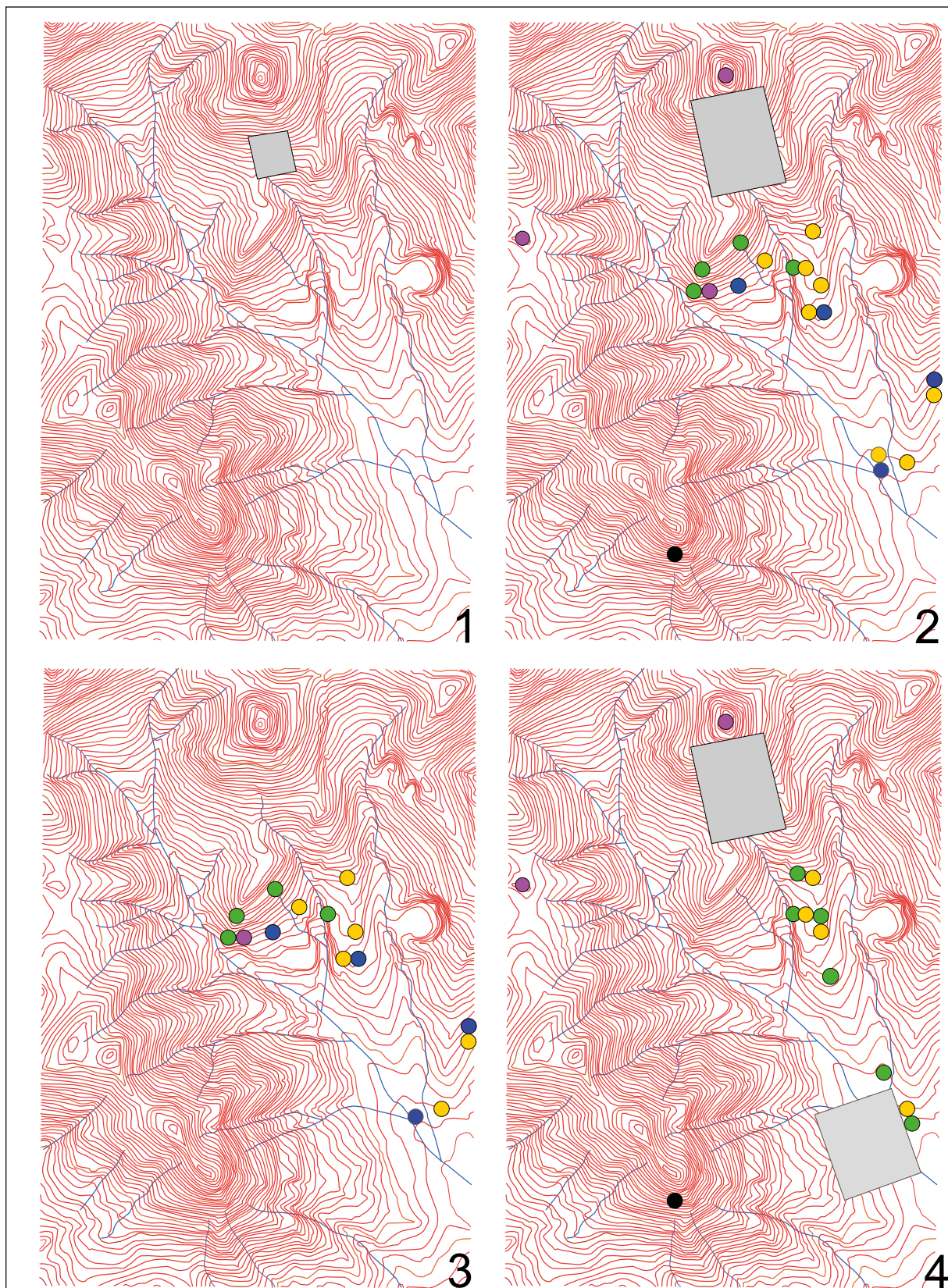


Fig. 9. Evolució cronològica dels jaciments arqueològics de la vall de Cabrera de Mar.

- 1- El poblament des de mitjan segle VI aC- segle IV aC.
- 2- El poblament des del segle IV aC fins a finals del segle III aC.
- 3- Abandonaments de finals del segle III aC - inicis del segle II aC.
- 4- El poblament des de mitjan segle II aC - mitjan segle I aC.



Fig. 10. Planta de l'oppidum ibèric de Burriac

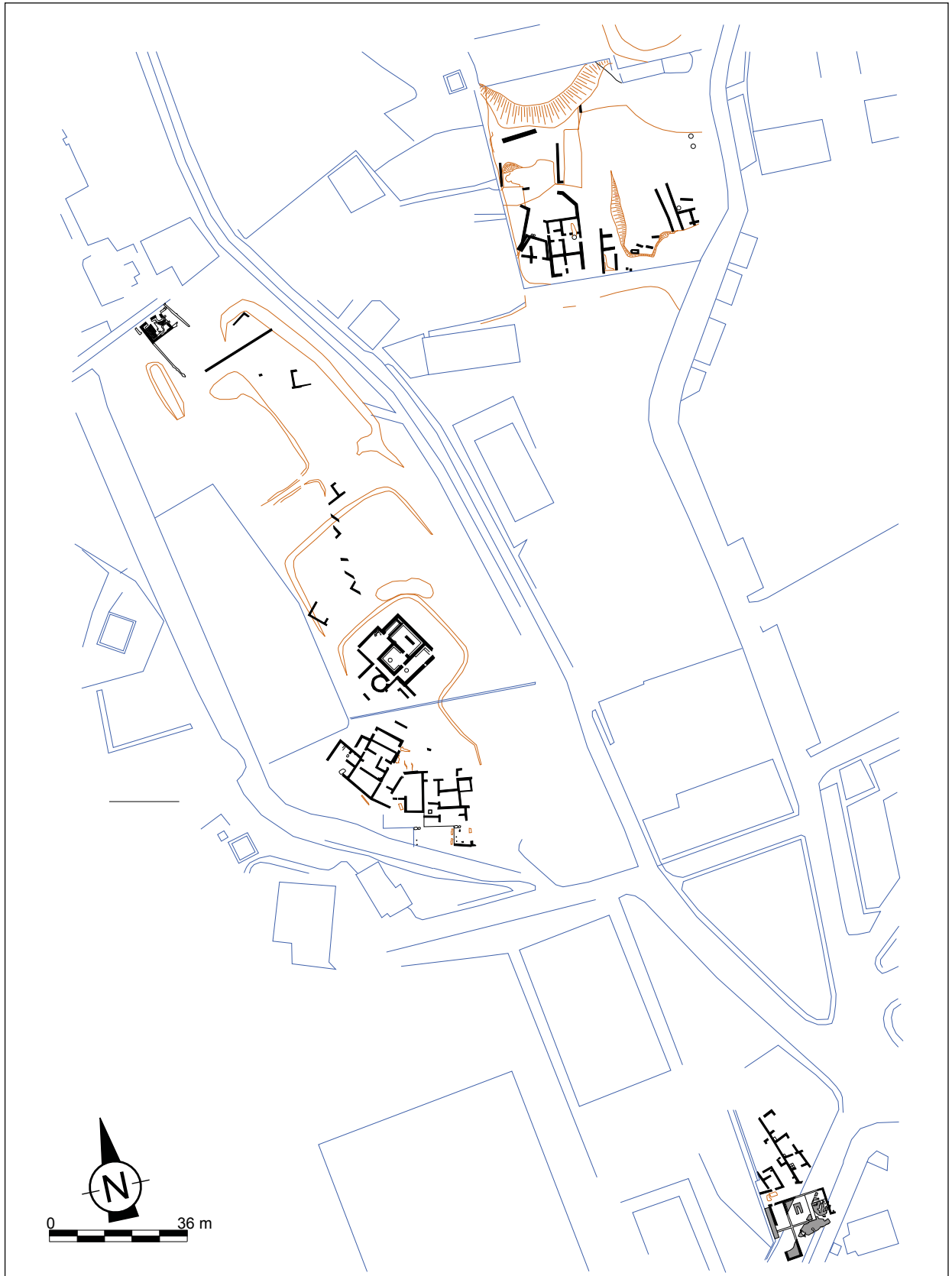


Fig. 11. Nucli urbà romanorepublicà de ca l'Arnau-can Mateu-can Benet-can Rodon (Cabrera de Mar).

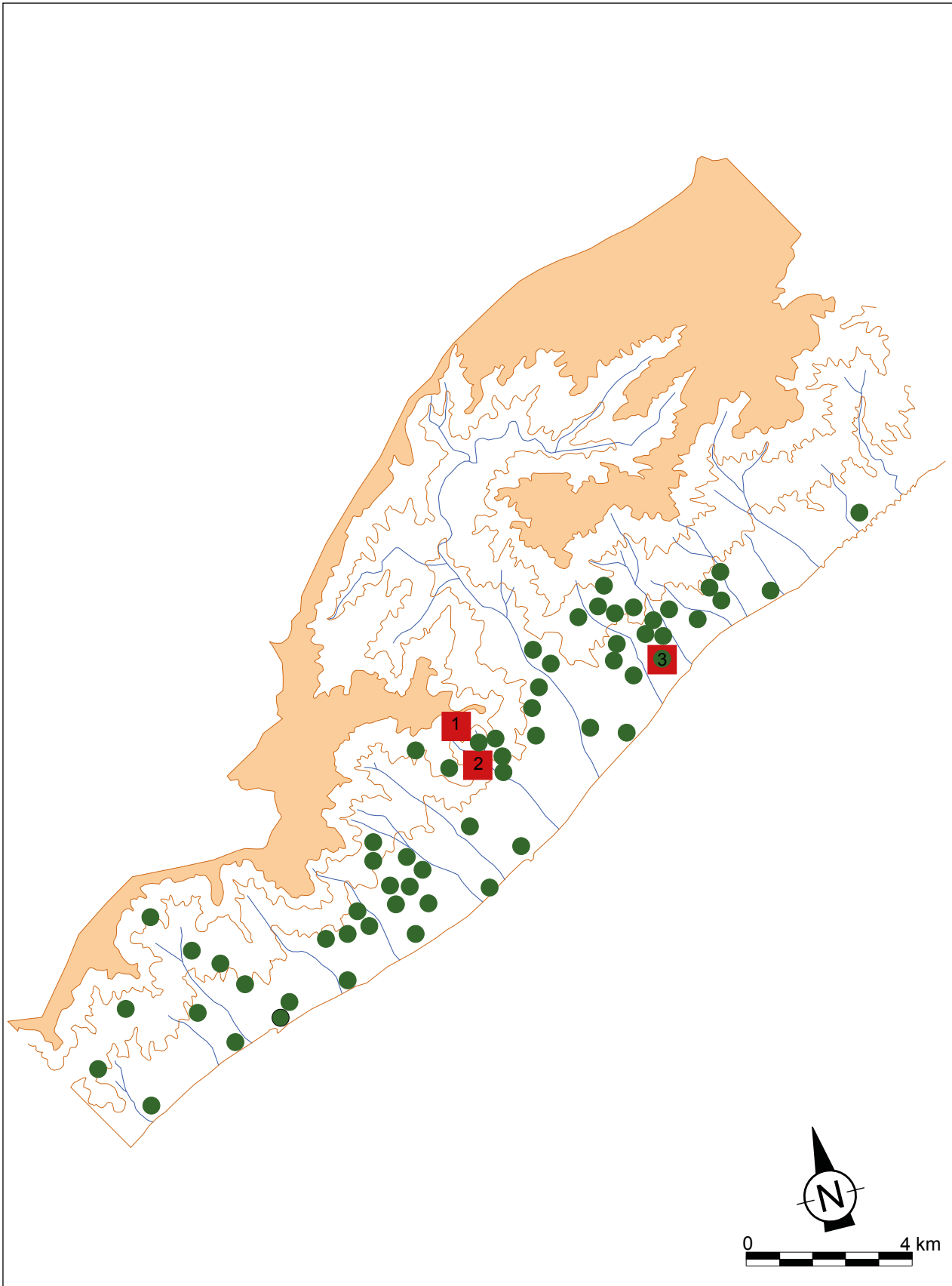


Fig. 12. El poblament a la comarca del Maresme entre el 150-50 aC.

- Centres urbans: 1) *oppidum* de Burriac 2) nucli urbà de ca l'Arnau 3) ciutat romana d'Iluro.
● Assentaments rurals.

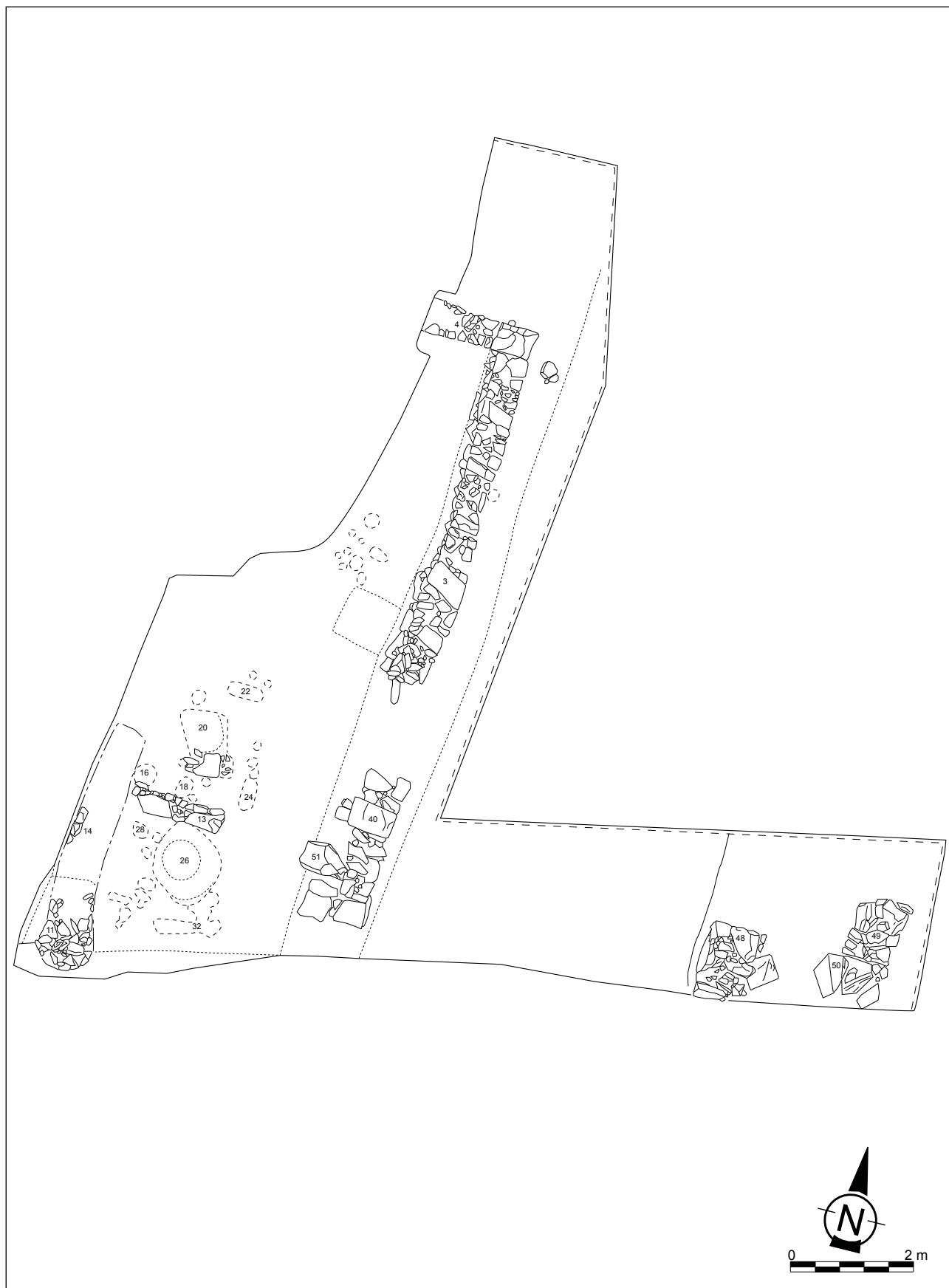


Fig. 13 a. Planta de l'edificació de can Bartomeu (Cabrera de Mar)
(Garcia Roselló, Zamora 1993).

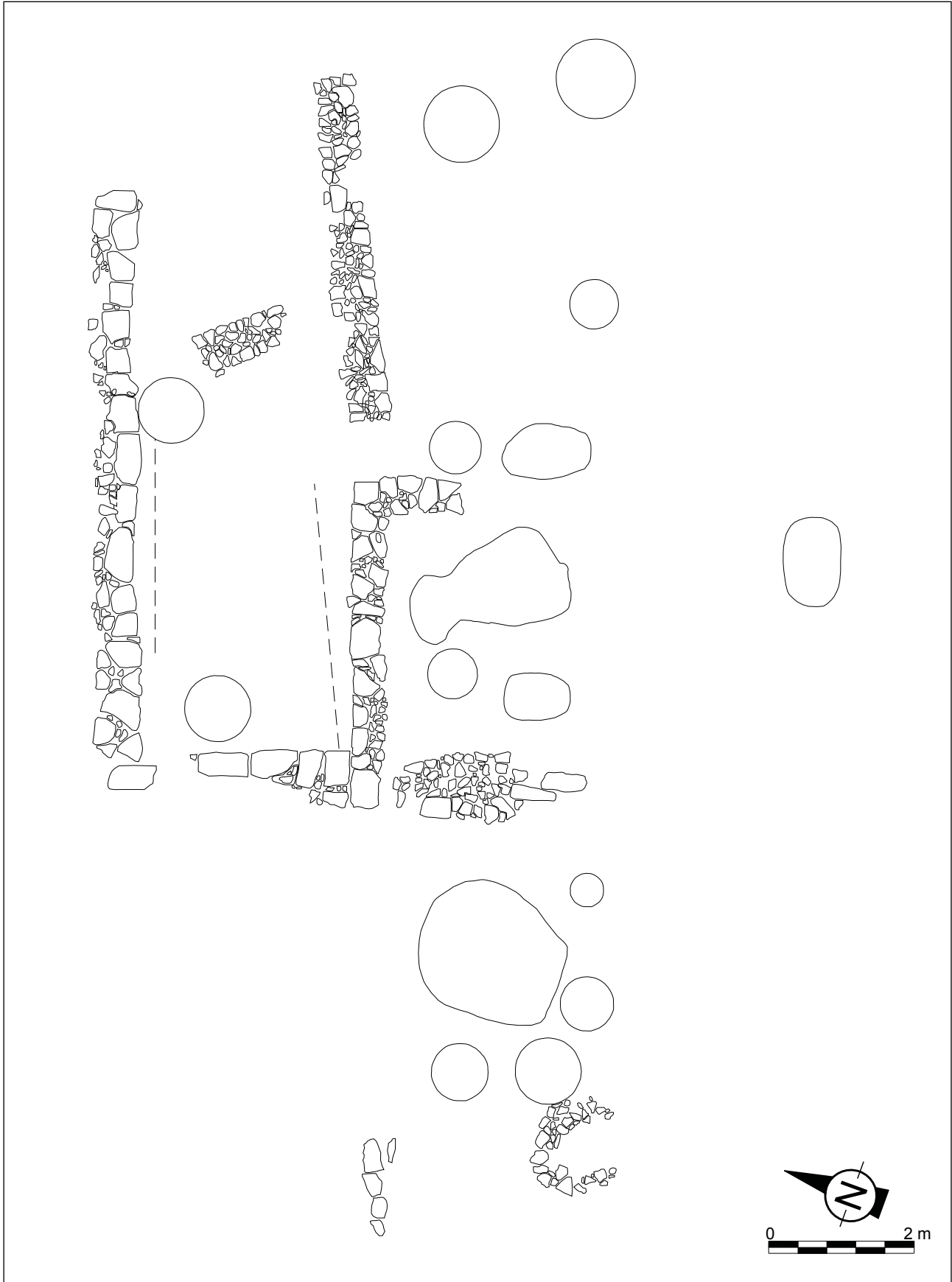


Fig. 13 b. Assentament rural romanorepublicà de Les Piques (Mataró).

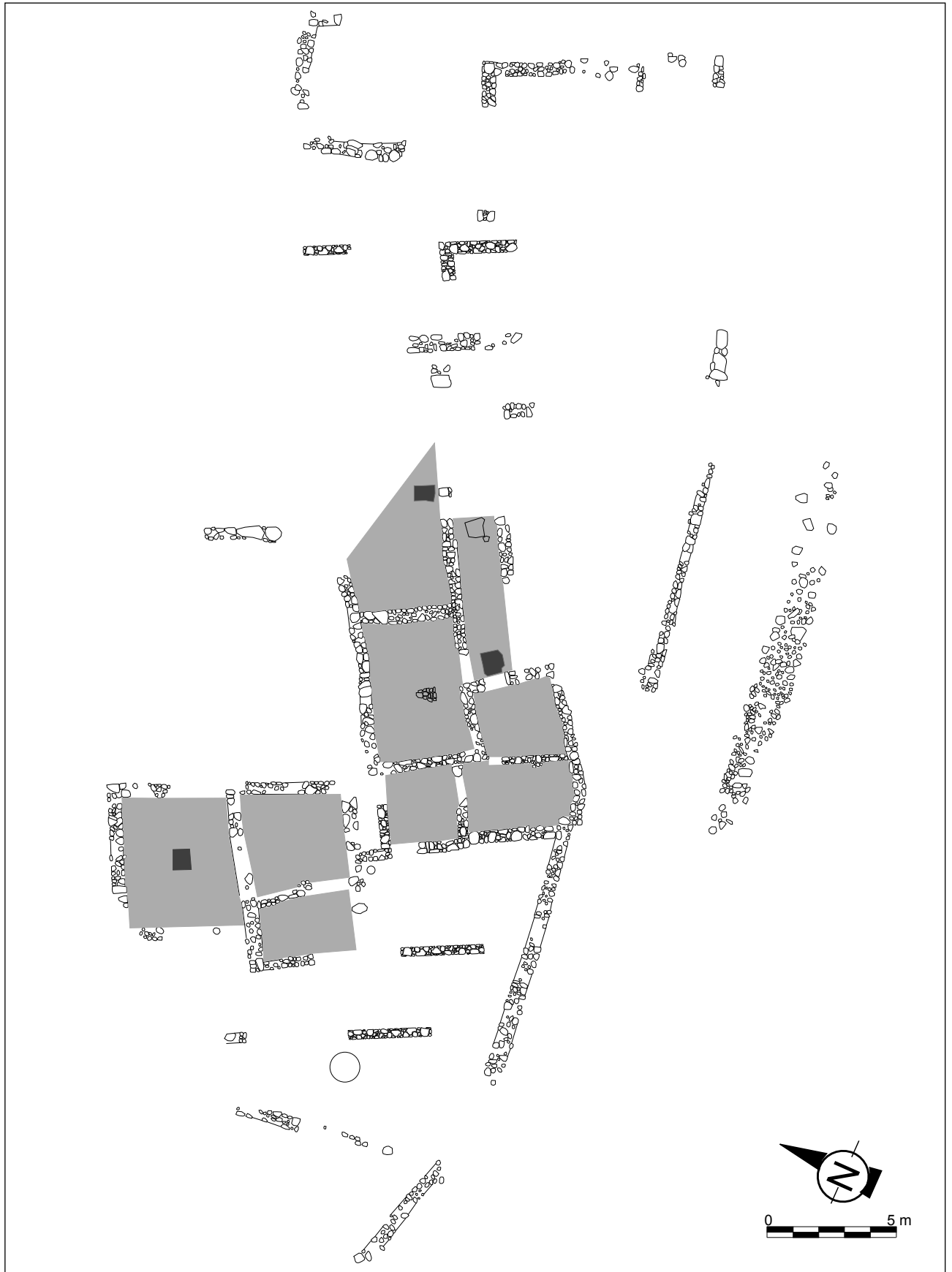


Fig. 14. Planta de l'assentament rural de can Balançó (Argentona) (Codex 1995).

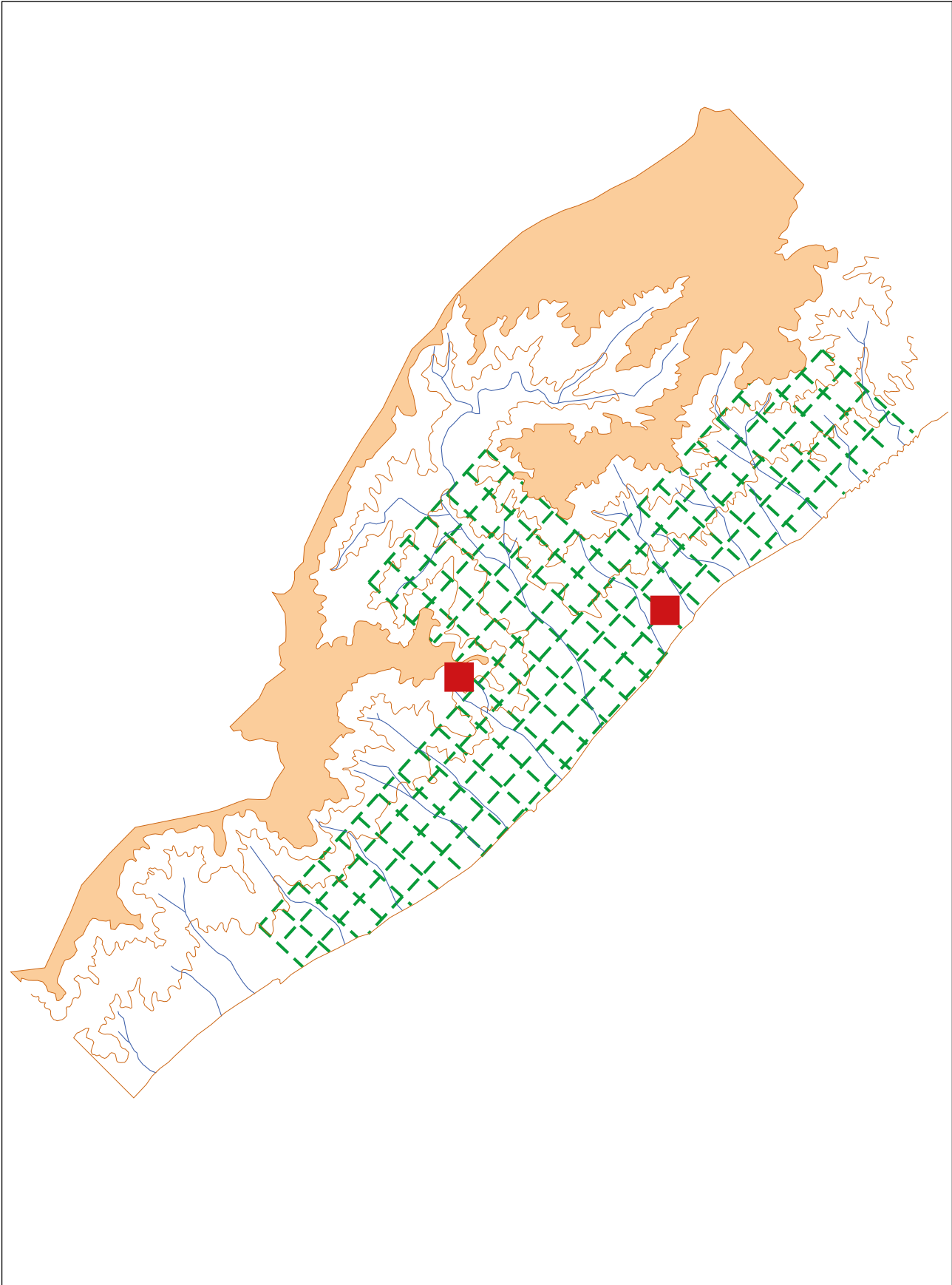


Fig. 15. Proposta teòrica d'una *limitatio* al territori d'*Iluro* durant la segona meitat del segle II aC (Olesti 1995).

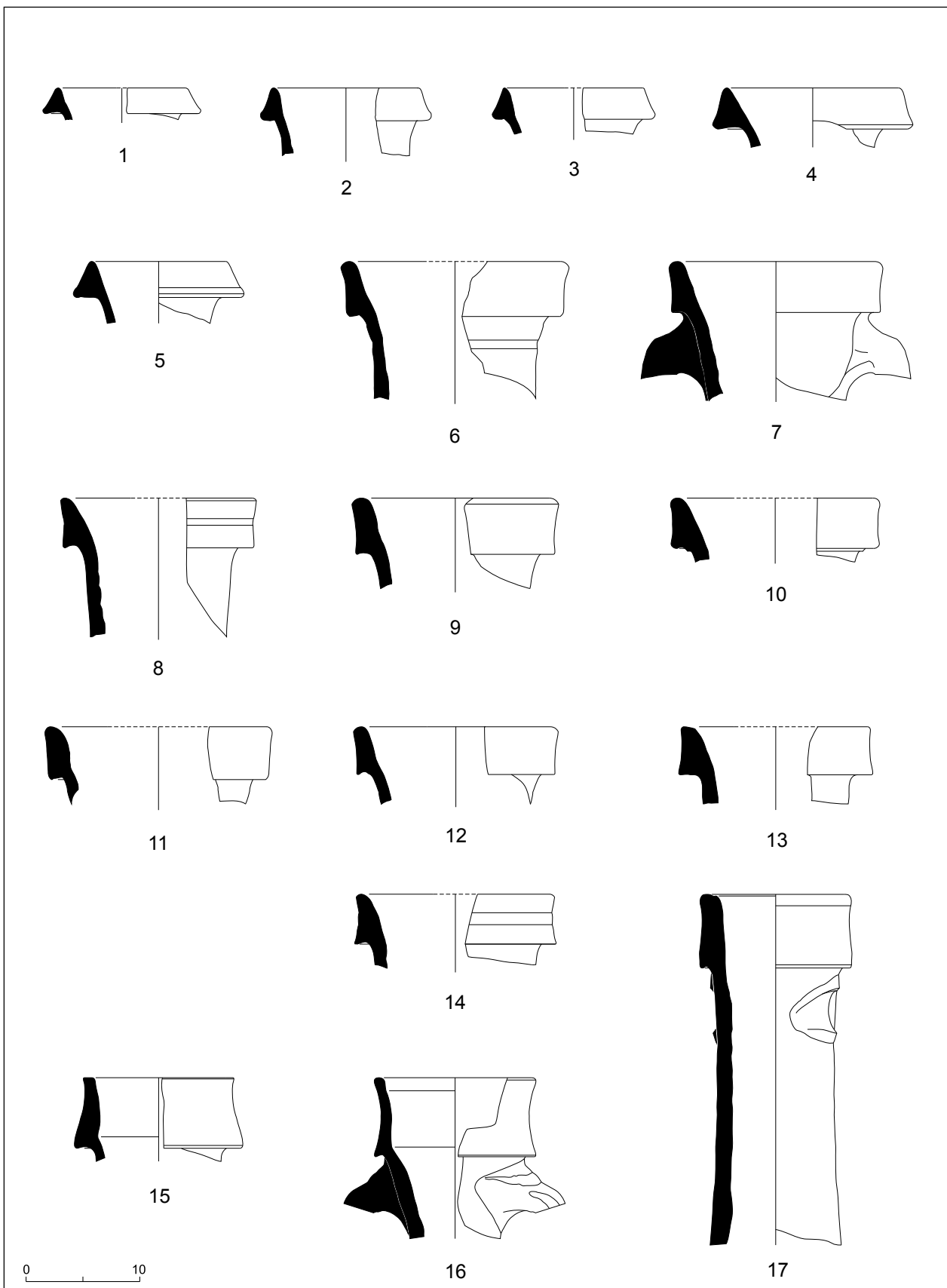


Figura 16. Àmfores Dressel 1/citerior procedents dels abocadors del centre productor de ca l'Armau (Martín 2004) i campanya d'excavacions 1997-98 (núm. 1 i 7). Núm. 1 grecoitàlica; núm. 2 a 5 Dressel 1A; núm. 6 a 14 Dressel 1B ; núm. 15 a 17 Dressel

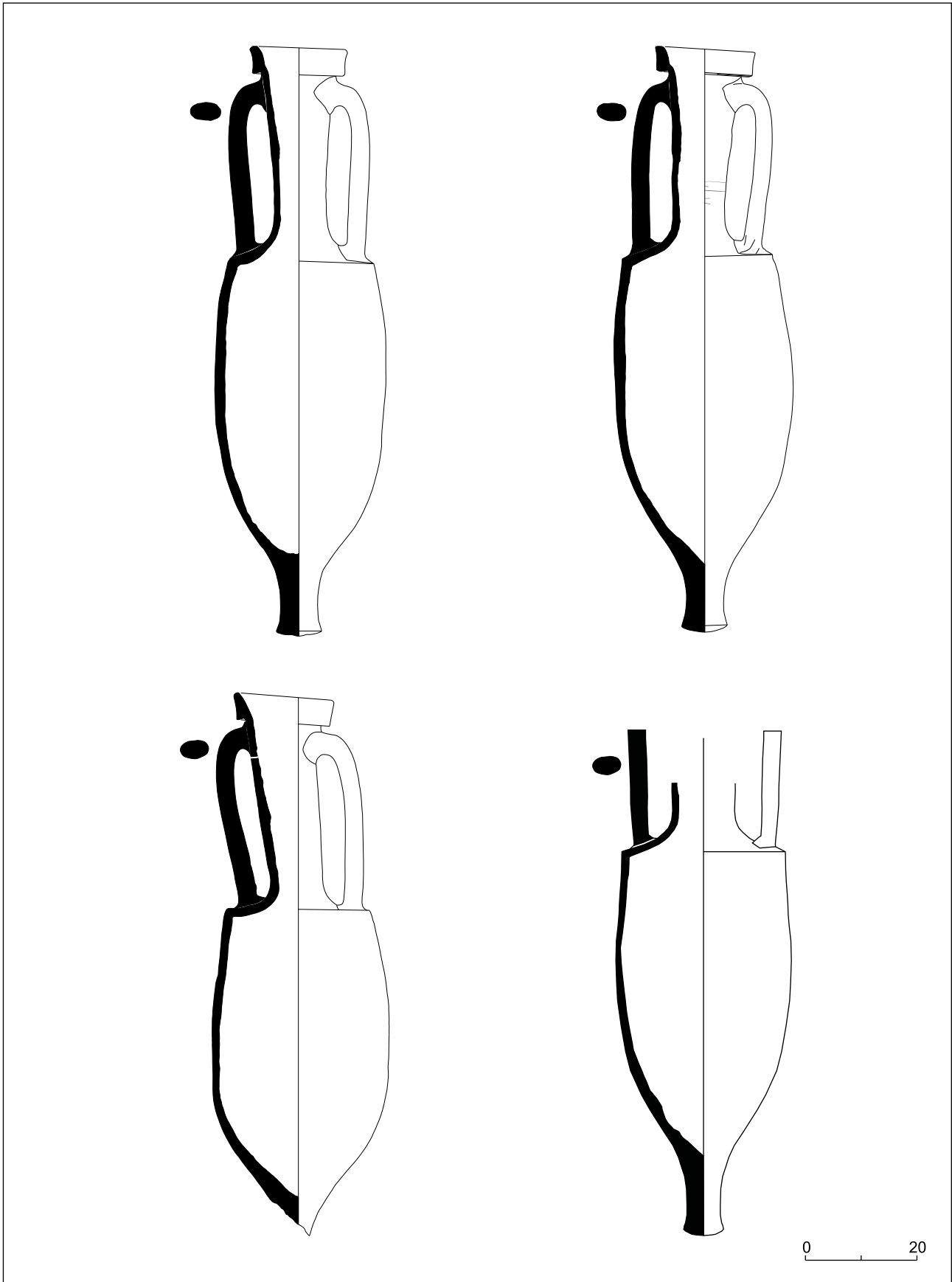


Figura 17. Àmfores Dressel 1/citerior procedents de l'abocador de can Pau Ferrer (Martín 2004a, fig. 3. 1,2 i 4).

La ciutat romana d'Iluro

A hores d'ara hom pot coincidir que l'estat de la recerca arqueològica al jaciment d'Iluro és prou satisfactori. En els darrers anys s'ha assolit situar Iluro en el mapa arqueològic de Catalunya. En aquests anys s'ha passat de ser una mínima referència, sovint citada per investigadors forans, a ser un jaciment amb suficient informació i un referent imprescindible quan es tracten temes relacionats amb el món romà hispànic.

La recerca al jaciment d'Iluro no és fàcil, en el sentit que fins al moment no ha estat possible intervenir-hi amb criteris de programació científica. Totes les actuacions efectuades han estat motivades per l'activitat urbanística, la qual cosa comporta un desequilibri del coneixement entre els diferents sectors del jaciment i una dificultat a l'hora d'intentar aprofundir en certes temàtiques d'estudi que poden quedar coixes quan s'intenta interpretar el jaciment de manera global.

Els projectes de recerca que s'han desenvolupat fins al moment s'han alimentat de les informacions extremes de les abans anomenades "excavacions d'urgència", ara dites "preventives". Mai s'hi han realitzat intervencions programades emmarcades en projectes de recerca. Aquests treballs han estat finançats amb mitjans i recursos propis de l'administració local i autonòmica i, en alguna altra ocasió, amb ajudes modestes d'altres administracions.

Tret dels estudis de Marià Ribas, fins la dècada dels anys 90 del segle XX només es podia comptar amb una sèrie de treballs publicats, la majoria en format d'article, que tractaven temàtiques puntuals, aspectes parcials o intervencions concretes relacionades amb el jaciment. El primer projecte de recerca que contemplava un estudi ambiciós global no es concretà fins l'any 1994. Fou titulat *Topografia urbanística de la ciutat romana d'Iluro*, endegat pel llavors Museu Comarcal del Maresme-Mataró, dirigit per Joaquim Garcia Roselló i subvencionat en part per la Direcció General de la Recerca de la Generalitat de Catalunya CIRIT (ACOM94-54). Aquest projecte es completà més tard (1997-1999) amb un altre titulat *Iluro, ciutat romana. Topografia i evolució urbanística*, també endegat pel Museu, dirigit per Joaquim Garcia Roselló i subvencionat en part per la mateixa Direcció General de la Recerca CIRIT (ACOM97-16).

Fruit d'aquests projectes, sobre tot del primer, s'elaborà un exhaustiu treball que, per primera vegada, analitzava en conjunt l'urbanisme de la ciutat romana i presentava una proposta teòrica d'estructura urbana, la qual, amb petites modificacions puntuals, ha estat la base de tot treball realitzat amb posterioritat. En el treball, publicat en tres volums en el núm. 10 de la revista *Laietania* (Cerdà *et alii*, 1997), s'argumentava la proposta a partir de l'estudi de diverses excava-

cions que afectaven el *cardo maximus* de la ciutat. També s'insinuaven, es plantejaven i s'encetaven temes i aspectes, bàsicament urbanístics i cronològics, que havien de propiciar noves línies de recerca. Prenent com a base aquest estudi s'edità una publicació didàctica, atractiva i alhora rigorosa –*Iluro una ciutat per descobrir*–, on s'exposava una síntesi del coneixement en tots els aspectes que es tenia llavors sobre la ciutat romana (Garcia Roselló, Cela, Revilla 1999).

L'any 2000 es donava llum verda a un nou projecte de recerca que pretenia analitzar de forma sintètica el període final del jaciment. El projecte *Contextos ceràmics dels segles IV al VI dC a Iluro. Intercanvis i consum a una ciutat tarδοantiga d'Hispania* fou endegat i finançat en la seva totalitat pel Patronat Municipal de Cultura de Mataró. Fou dirigit pel Dr. Víctor Revilla i publicat en el núm. 15 de la revista *Laietania* (Cela, Revilla 2004). El resultat del treball no només és un excel·lent estudi de la cultura material, bàsicament ceràmica, sinó un estat de la qüestió d'aquest període del jaciment, on s'analitza el declivi i ocàs de la ciutat romana i es reflexiona sobre l'entitat urbanística i sobre les connotacions històriques que en aquesta etapa tarδοantiga havia assolit aquest nucli de població.

Seguint aquesta línia de recerca, d'aprofundir en el coneixement de determinats períodes històrics de la ciutat romana, s'ha plantejat també el present estudi, basat en una tesi doctoral, que se centra en la fundació de la ciutat romana i el seu desenvolupament en el període republicà.

Pel que fa a dos dels aspectes que s'analitzaran en profunditat en capítols posteriors del present treball, la fundació d'Iluro i la seva *forma civitatis*, l'interès pel coneixement d'aquests temes ve de lluny, per la qual cosa val la pena fer-ne un repàs.

La historiografia local i la problemàtica sobre la fundació de la ciutat

Determinar la cronologia de la fundació d'Iluro ha estat i és una de les qüestions que més interès i debat ha suscitat en l'arqueologia mataronina. En no haver-hi documents escrits antics sobre aquest tema, l'arqueologia ha esdevingut la única font que ha proporcionat dades al respecte, però la insuficiència d'aquestes ha donat peu a plantejar hipòtesis diferents, en ocasions contraposades. En aquest sentit, no està de més fer un repàs de com s'ha tractat aquest tema fins el moment.

Les referències historiogràfiques més antigues relacionades amb la fundació de la ciutat es troben a les

primeres publicacions d'en Marià Ribas. Només s'hi comenta que els habitants d'Iluro havien d'ésser els mateixos ibers que abandonaven els seus *oppida* situats en les muntanyes de la Serralada Litoral (Ribas 1934: 51) (Ribas 1952: 51).

El 27 de desembre de 1956, Marià Ribas inicià una excavació arqueològica a la plaça del Fossar Xic de Mataró. El primer dia de treball ja anotà en el seu dietari que havia localitzat un potent estrat, el més antic, que anomenà iberoromà. El material associat a aquest estrat era, segons Ribas, el mateix que es trobava en el poblat ibèric de Burriac, i en destacava "les ceràmiques campaniana i comuna ibèrica".

Una segona etapa d'excavació en aquesta plaça es desenvolupà durant el mes d'agost de l'any següent. Una de les troballes més notòries foren sis petits forats fets al sòl natural que contenien cadascun un vas ceràmic, alguns dels quals estaven farcits amb cendres i restes òssies. Aquesta troballa la interpretà com una petita necròpolis d'incineració, que relacionava amb el nivell "iberoromà". Estudis recents han determinat que aquestes suposades urnes cineràries pertanyen a una producció local que es data del segle VI dC (Cela, Revilla 2004).

Mentre s'estava efectuant aquesta intervenció, tot usant les dades provisionals que s'obtenien i altres resultants d'una excavació feta també per Marià Ribas al carrer de Sant Cristòfor anys abans, Jaume Lladó publicà el 6 de juliol de 1957 un article en la premsa local, on proposava la hipòtesi de l'existència d'un assentament ibèric anterior a la fundació de la ciutat romana, en el qual s'hi encunyaven les monedes de la seca d'Iluro (Lladó 1957a).

Aquest article encetà un apassionat debat entre Jaume Lladó i Marià Ribas, que transcendí de ple a l'opinió pública. El 13 de juliol de 1957, Ribas, en un article de rèplica, defensava l'existència d'un sol nucli de població, la Iluro romana, una ciutat iberoromana fundada en el segle II aC. Per primera vegada es proposava una cronologia fundacional d'Iluro. A l'article també feia referències a l'origen preromà del mot *Iluro* i associava la seca d'Iluro a Burriac (Ribas 1957a).

La polèmica s'avivà en un nou article de Jaume Lladó publicat el 6 d'agost de 1957 (Lladó 1957b), on defensava la seva hipòtesi i aportava noves dades sobre la fundació del suposat nucli ibèric de Mataró, que datava en el segle III aC. També reflexionava sobre la filiació filològica dels mots Burriac –que considerava d'origen cèltic– i *Iluro* –que, a diferència de Ribas, suposava ibèric.

Marià Ribas replicà novament en un llarg article publicat en dues parts els dies 10 i 17 d'agost de 1957 (Ribas 1957b) (Ribas 1957c), on debatia sobre la viabilitat de la duplicitat i dels topònims Burriac i *Iluro*. En aquest article Ribas, introduí algunes interessants reflexions sobre el model d'organització territorial dels *oppida* laietans. En parlar de la fundació d'*Iluro* establí encertats punts de similitud entre *Iluro* i *Baetulo*, a la veïna Badalona.

Finalment, el 20 d'agost de 1957 ambdós autors publicaren respectius articles (Ribas 1957d) (Lladó 1957 c) on donaven per acabada la polèmica, mantenint-se, és clar, en les seves postures inicials amb un to més distès.

Fou un article de J. de C. Serra Ràfols, publicat en tres parts els dies 12, 14 i 23 de novembre de 1957 (Serra Ràfols 1957a) (Serra Ràfols 1957b) (Serra Ràfols 1957c) el que definitivament va concloure el debat. En l'article exposava de manera conciliadora la seva opinió sobre el tema. Considerava que les ciutats de Burriac, d'origen cèltic que es remuntava al segle VI aC, i la d'*Iluro* o d'*Iluro*, d'origen iberoromà fundada en el segle II aC, eren dos importants nuclis de poblament que havien conviscut durant un cert temps. Entenia, per tant, que la seca d'*Iluro* era pròpia de la ciutat d'*Iluro* i que la desaparició de Burriac, per motius d'organització estratègica del territori per part dels romans, afavorí la prosperitat i el desenvolupament de la romana *Iluro*.

Potser pugui haver semblat excessiu i innecessari recrear-se en l'exposició d'aquella vella polèmica; tanmateix considerem que el debat generat tingué una enorme transcendència social i científica, que hores d'ara sorprèn per l'actualitat dels seus plantejaments. Des de l'òptica social, tal com bé comenta Joan Francesc Clariana (Clariana 2002:19), fou la primera vegada que el debat científic es traslladava al públic en general i se'n feia participar els ciutadans. Desconeixem, però, quin ressò tingué entre els ambients culturals mataronins, tot i que sembla significatiu que fossin articles de primera plana de la premsa local del moment. Des del punt de vista científic, cal admetre que les tesis exposades, els arguments utilitzats i l'erudició mostrada pels protagonistes assoliren un alt nivell intel·lectual i de coneixement. No deixa de ser paradoxal que els temes debatuts ara fa quasi mig segle, siguin actualment línies prioritàries de recerca.

Uns anys més tard, Marià Ribas mantenia l'interès pel tema, i en un nou treball concretava la cronologia fundacional d'*Iluro* que havia defensat fins llavors. Segons Ribas, *Iluro* es fundà a finals del segle II aC o inicis del segle I aC (Ribas 1964:112). Joan Bona-

musa, en un breu però excel·lent treball on centrava l'estat de la qüestió, i prenent com a justificació l'estudi de la ceràmica de vernís negre de Burriac i de Mataró, i comparant-la, coincidia amb la datació de Ribas, si bé ampliava el ventall cronològic en uns 50 anys, és a dir, entenia que *Iluro* es fundà, per raons socioeconòmiques, durant el darrer quart del segle II aC o el primer quart del segle I aC (Bonamusa 1974, reproduït de nou a Bonamusa 1980).

Tot optant per una hipòtesi innovadora allunyada de les anteriors, Francesc Gusi, considerava que *Iluro* havia de ser una ciutat fundada en una fase avançada de l'època d'August, com a conseqüència d'unes motivacions econòmiques, més que per causes polítiques o militars (Gusi 1976:35).

Una nova generació d'investigadors, majoritàriament professionals de l'arqueologia, reprengueren l'interès per aquest tema durant la dècada dels anys 80 del segle XX, en un moment en què l'arqueologia mataronina iniciava un procés de maduració i de normalització quant a la protecció i recerca del patrimoni arqueològic de la ciutat. Com a tema d'estudi encara no resolt, la problemàtica fundacional d'*Iluro* seguia motivant l'atenció, amb l'avantatge, però, que es disposava de nova informació estreta d'excavacions efectuades a Mataró amb metodologia acurada, així com d'una sèrie d'estudis monogràfics on es caracteritzaven una sèrie de produccions ceràmiques imprescindibles per a poder obtenir cronologies fiables i, més o menys, concretes. Afortunadament, l'interès pel tema transcendí els límits estrictament locals i incentivà la participació d'investigadors forans, que han enriquit i fet avançar la recerca amb les seves aportacions, possiblement des d'una òptica menys apassionada.

Un dels investigadors locals que més aviat mostrà interès per aquest tema fou Joan Francesc Clariana (Clariana 1977), qui ben aviat s'alineava amb els defensors de les tesis que situaven l'origen de la ciutat a finals del segle II o inici del segle I aC (Clariana 1984:99). L'argument utilitzat, a part d'assumir els raonaments de tipus històric que ja havia exposat Marta Prevosti per *Iluro* i *Baetulo* (Prevosti 1981) tot seguint la tesi de Josep Guitart per *Baetulo* (Guitart 1976), era el de la troballa a *Iluro* de determinades produccions de ceràmica de vernís negre que, segons l'autor, eren característiques del darrer quart del segle II aC. El problema, però, no estava en el ventall cronològic d'aquestes produccions, algunes de les quals –no totes– podien ser d'aquest moment, sinó en la manca de context, ja que algunes eren troballes antigues i altres, tot i ésser més recents, no estaven associades a un registre arqueològic fiable.

Paral·lelament, i arran de les excavacions fetes l'any 1984 per la Generalitat de Catalunya a la Plaça de l'Ajuntament, l'equip director de les excavacions, en presentar els resultats obtinguts, semblava insinuar –tot i que no ho expressava clarament– que la ciutat es fundà en època d'August (Arxé *et alii* 1986). Argumentaven aquesta datació només a partir dels resultats de les excavacions que ells consideraven que tenien un mínim de fiabilitat, és a dir les seves de la Plaça de l'Ajuntament, la de can Xammar de l'any 1970 i la de la Plaça Gran de 1983.

En el marc d'una trobada local d'historiadors, l'any 1986 es presentà un treball que aportava noves propostes amb alguns aspectes nous a introduir en aquest debat sobre la fundació de la ciutat. Així, es plantejava l'existència d'una sèrie de petits assentaments rurals d'època ibèrica implantats en el territori a partir de mitjans del segle II aC. Es proposava una data de fundació d'Iluro de segon quart del segle I aC i es justificava la troballa al jaciment de contextos de cronologia un xic més antiga per l'existència en el solar d'Iluro d'un d'aquests petits assentaments rurals al qual se sobreposava la ciutat romana (Cerdà, García Roselló 1987:14 i 15).

Tret d'algun nou argument per fonamentar els diferents posicionaments, com el de Clariana, que introduïa com a altre element que justificava la seva proposta cronològica el de les vies de comunicació (Clariana 1988: 24), el debat científic s'enquistà sense haver-hi noves aportacions (Clariana 1989:18) (García Roselló 1990) (Clariana 1991) (García Roselló *et alii* 1993).

La celebració a Tarragona l'any 1993 del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica va permetre reobrir el debat amb nous plantejaments i estendre'l a altres fòrums supralocals. Josep Guitart en la seva ponència emmarcava la fundació d'Iluro en un programa de fundacions induïdes des del poder romà, desenvolupat en bona part per articular la defensa del territori –que havia resultat excessivament vulnerable a les incursions dels cimbri i dels teutons– i, a la vegada, per assentar veterans de l'exèrcit de Màrius (Guitart 1994: 98). Per tant, mantenia una cronologia fundacional de finals del segle II o inicis del segle I aC. A aquesta tesi s'hi oposava una altra, defensada per Oriol Olesti, que suggeria que Iluro, juntament amb altres ciutats de la *Citerior*, fou fundada cap el 75 aC per Pompeu Magne, després de vèncer Sertori, per assentar els veterans llicenciats d'origen hispànic (Olesti 1994: 316-317) (Olesti 1995). Una tercera proposta fou presentada per un grup d'investigadors del Museu de Mataró, els quals, a partir de la realitat arqueològica d'aquell moment, dataven la fundació de la ciutat cap a mitjan segle I aC (Cerdà *et alii* 1994:

99). Aquesta darrera proposta fou desenvolupada i argumentada amb més deteniment i extensament en un treball posterior (Pujol, García Roselló 1994).

Les propostes de Oriol Olesti i les de l'equip del Museu de Mataró foren immediatament replicades per Joan Francesc Clariana (Clariana 1994). Ben diferent fou la rèplica de Ramon Járrega, qui a part de rebatre de forma contundent les tesis abans exposades, elaborà una hipòtesi de periodització de l'etapa republicana d'Iluro on conjugava les dades arqueològiques amb una interpretació històrica ben fonamentada, tot i que no deixava de ser hipotètica. Així, Járrega entenia que Iluro es fundà durant la primera meitat del segle I aC o potser un xic abans i que cap a mitjans del segle I aC, la ciutat experimenta una “refundació” o reurbanització total del nucli fundacional, la qual cosa fins i tot podia haver implicat una ordenació urbana diferent. Aquesta “refundació” l'associà a un hipotètic establiment dels veterans de Juli Cèsar després del conflicte amb Pompeu, com a mesura de càstig per haver estat una ciutat partidària de Pompeu (Járrega 1996).

En anys posteriors, l'equip de l'Àrea d'intervenció Arqueològica de Mataró seguia obtenint noves dades del jaciment. La realitat arqueològica aportava una sèrie d'interessants observacions davant les quals es feia necessari reconduir l'estat de la qüestió. A l'estudi de l'any 1997 on es presentà una proposta d'organització urbanística de la ciutat, les dades de què llavors es disposava obligaren a situar una data fundacional àmplia de segon quart del segle I aC (Cerdà *et alii* 1977: 264), lligada a la primera trama urbana de la ciutat. Darrerament, a partir de l'avanç de la recerca arqueològica al jaciment, s'ha pogut concretat aquesta datació vers el 80-70 aC (García Roselló 1999) (García Roselló, Martín, Cela 2000), cronologia que sembla acceptada en general per la comunitat científica.

Cap a la recerca de la *forma civitatis* d'Iluro. Els precedents

Un dels objectius d'estudi que sempre ha engrescat els investigadors ha estat l'interès per situar els límits de la ciutat romana. Aquest interès s'observa a partir de la lectura de les primeres publicacions que tractaren el tema. D'igual manera es proposen unes teòriques distribucions i situacions dels eixos principals a partir dels quals s'havia de vertebrar la ciutat. S'iniciava la recerca per a concretar la *forma civitatis* d'Iluro.

Marià Ribas, en la seva obra *Origen i fets històrics de Mataró* proposà per primera vegada un emplaçament i un esquema molt senzill de planta urbana d'Iluro

(Ribas 1934: 53) (fig. 18), basant-se no tant en les troballes arqueològiques, que també en fa ús, sinó en la intuïció i en una suposada fossilització dels carrers romans en l'actual centre històric de Mataró. Ribas situà la ciutat romana en l'indret on actualment s'aixeca la basílica de Santa Maria i en els carrers i places adjacents. També hi situa el *cardo* i el *decumanus maximus*, en la intersecció dels quals hi emplaça el *forum*, en un indret que correspondria a l'actual Plaça Gran. Situà també un temple dedicat a August en el subsòl de la basílica de Santa Maria, i la necròpolis en l'actual carrer de La Riera (Ribas 1934: 42 i següents). Quant als habitants d'*Iluro*, Ribas els identifica amb els ibers que havien abandonat els seus poblats, tot i que accepta la presència d'un reduït col·lectiu d'origen itàlic (Ribas 1934: 51). Aquest plantejament primerenc d'enfocar la recerca de l'*Iluro* romana, tret dels canvis lògics produïts per l'evolució del coneixement, és el que ha marcat i pausat la investigació del jaciment durant tota la resta del segle XX.

A mida que es produïen més troballes de restes romanes en el centre històric de Mataró, així com algunes intervencions més o menys extenses en alguns indrets del jaciment, semblaven refermar les tesis de Marià Ribas. Aquest mateix autor, l'any 1952, publicava *El poblament d'Iluro*, on dedicava un capítol important a exposar les darreres novetats, protagonitzades per ell mateix. No feia massa temps que havia excavat dos amplis sectors, al carrer de Sant Cristòfor i a la plaça del Beat Salvador (Ribas 1948) (Ribas 1952), on es trobaren una sèrie de restes estructurals que refermaven la romanitat de l'indret. Tanmateix, aquestes troballes no foren suficients per aportar noves dades referents a la *forma civitatis* d'*Iluro*, tret del comentari que fa quan situa en la zona de can Xammar unes termes públiques (Ribas 1952: 52) (fig. 19).

Marià Ribas no tornà a realitzar un treball de síntesi on exposà el seu coneixement d'*Iluro* fins a la publicació de *Els Orígens de Mataró* l'any 1964. En aquest estudi reconegué que la traça urbanística romana no es corresponia amb la del Mataró medieval i modern (Ribas 1964: 111). Alhora, les seves diverses excavacions l'hi permetien anar afegint dades que augmentaven el coneixement d'*Iluro*. Així, comentava, si bé per intuïció, l'aspecte que devien tenir els carrers i, ja amb dades arqueològiques evidents, l'existència d'una xarxa de clavegueram domèstic i públic (Ribas 1964: 115), d'unes *thermae* públiques luxoses, de les quals en donava tota mena de detalls (Ribas 1964: 128 i següents), i d'una nova necròpolis cristiana situada al sector de Santa Maria (Ribas 1964: 142 i següents). En aquest treball Ribas introduí nous elements de referència, com ara la topografia, amb un plànol de la zona elevada del jaciment –el que ano-

menà “acròpolis d'*Iluro*”– i una secció transversal del jaciment, on va referenciar les fases cronològiques que ell considerava essencials (Ribas 1964: 113) (fig. 20).

Prenent com a base les excavacions realitzades l'any 1970 a can Xammar pel Museu Arqueològic de Barcelona, el director dels treballs, Francesc Gusi, va publicar anys després un assaig sobre l'urbanisme d'*Iluro* (Gusi 1976). L'article, de no gaire extensió, va tenir una discreta repercussió entre els estudiosos locals, tot i que al nostre entendre aportava una sèrie de reflexions i de dades força útils i interessants per anar acotant i concretant el coneixement de l'urbanisme de la ciutat romana. Per primera vegada es proposava una extensió de la ciutat, que el autor calculava entre 7 i 8 ha, i una planta, que imaginava irregular, però de traçat quadrangular. En la intersecció del *cardo maximus* amb el *decumanus maximus*, aquest com a prolongació de la via Augusta, s'obria el *forum* que ocupava l'actual espai de la Plaça Gran. Suposava també l'existència d'una muralla “simbòlica”, de tres portes d'accés, i d'una acròpolis (Gusi 1976: 36) (fig. 21).

L'any següent, el 1977, es publicà la Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró. En aquesta publicació es presenta un perímetre hipotètic d'*Iluro* (SAMM 1977). La proposta del perímetre de la ciutat romana la sobreposen al del perímetre de la vila emmurallada de Mataró al segle XVI. Consideren que els límits meridional i de llevant d'*Iluro* i de la vila del segle XVI són coincidents, mentre que el límit oest el situen a tocar de La Riera i el límit nord coincideix parcialment també amb el del Mataró del segle XVI. La proposta teòrica és estrictament perimetral (fig. 22).

No es tornà a plantejar un estat de la qüestió fins l'any 1984 (Clariana 1984). L'estudi, un article breu però dens de contingut, era una síntesi ben documentada, fonamentada en les dades que de forma constant s'efectuaven al jaciment, i per una revisió de les antigues. Com a aportacions novadores cal destacar la proposta del traçat de la muralla, la reubicació del *forum* en el sector de la basílica de Santa Maria i la identificació, a partir de les troballes del clavegueram, d'alguns vials, malgrat produir-se una confusió amb les orientacions de les conduccions (Clariana 1984: 91). En el treball es presenta una nova proposta de *forma civitatis*, signada per Robert Lleonart (Clariana 1984: 107), que mereix la nostra atenció (fig. 23).

Fins llavors, totes les plantes d'*Iluro* havien estat senzills croquis del centre històric de Mataró, on es delimitava un perímetre més o menys aproximat,

com a molt es senyalitzaven de forma teòrica els dos eixos principals de la ciutat, i se situaven mitjançant punts convencionals les troballes o les intervencions arqueològiques, generalment de forma exhaustiva. Tanmateix, en aquest nou document s'utilitzava com a element base una cartografia precisa, en la qual s'inserien les restes arqueològiques en el seu emplaçament exacte. Aquest simple exercici de lògica plasmat en paper va permetre fer una interpretació urbanística ben fonamentada, tot i que amb alguns detalls desencertats, com ara la proposta de situació del límit meridional de la ciutat, que deixava a fora les *thermae* de can Xammar. Aquest desencaixament era argumentat per l'autor de l'estudi com una ampliació de la ciutat fundacional en un moment posterior de creixement demogràfic, que implicava una expansió urbanística (Clariana 1984: 90). Un encert de la proposta fou el fet de tenir en compte la topografia de l'indret, la qual podia determinar en alguns sectors la fisonomia i els límits de la ciutat, sobre tot els de llevant i els del nord-est.

Una dècada després, la recerca sobre els diferents aspectes de la ciutat romana d'Iluro es començaren a plantejar en el marc de projectes ambiciosos de llarg abast. Aprofitant el XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, celebrat a Tarragona l'any 1993, un equip d'investigadors locals vinculats al Museu de Mataró presentà en forma de comunicació (Cerdà *et alii* 1994) l'avanç d'un projecte que s'estava gestant i que tenia com a finalitat una proposta teòrica de la *forma civitatis* d'Iluro. En el breu treball es presentava, de manera preliminar, una reinterpretació de la planta de la ciutat on es restituïen hipotèticament els límits, els vials i, per primera vegada, les *insulae* (fig. 24).

Els resultats de la recerca, un cop finalitzada, foren publicats en el núm. 10 de la revista *Laietània*, l'any 1997 (Cerdà *et alii* 1997). En aquella ocasió, per arribar a poder fer una proposta coherent i metòdica, tot i essent teòrica, es comptà amb una sèrie de mitjans, bàsicament informàtics, imprescindibles per assolir una cartografia real i exhaustiva del jaciment integrada en la trama urbana del Mataró actual. Els recursos informàtics també permeteren realitzar una sèrie de càlculs per tal d'aconseguir una proposta de retícula urbanística basada en mesures romanes, que s'ajustés el més possible al que podia haver estat la trama urbana d'Iluro.

La *forma civitatis* d'Iluro que es proposà l'any 1997 era la d'una ciutat amb una traça urbana ortogonal i regular, basada en *cardines* i *decumani* de la mateixa amplada i en illes de planta quadrada. En aquella hipòtesi, les illes tenien un costat de 120 peus romans, amb una amplada situada vora els 35 m, el *cardo maximus* i el *decumanus maximus* tindrien una amplada aproximada d'un quart d'actus (30 peus) i la resta de *cardines* i *decumani* una amplada aproximada d'un sisè d'actus (20 peus). Aquestes mesures tenien paral·lelismes clars a les ciutats romanes d'*Emporiae* i d'*Iesso*, ja que l'amplada que s'ha proposat per les *insulae* d'ambdues ciutats era igual a la que es proposava per a Iluro, és a dir 1 actus. En canvi a Baetulo es proposaven amplades diverses, algunes també de 1 actus. En aquestes ciutats, les illes serien rectangulars, amb una llargada generalment superior a l'amplada i que difereix en tots els casos: a *Emporiae* 2 actus, a *Iesso* 1'3 actus i diverses en el cas de Baetulo (per *Emporiae* Guitart 1993: 68; per *Iesso* Guitart, Pera 1994: 187; per Baetulo Guitart, Padrós, Fonollà 1994: 189).

L'equip d'investigadors del 1997 proposava una ciutat de planta rectangular, d'uns de 336 x 300 m, amb una superfície total de 10'10 ha. Prenent com a eixos vertebradors el *cardo maximus* i el *decumanus maximus*, es configurava una ciutat amb el principal carrer nord-sud descentrat, desplaçat cap a ponent i un *decumanus maximus* més o menys centrat. A l'est del *cardo maximus* plantejaven l'existència de tres *cardines* i tres *insulae* i mitja. A l'oest d'aquest carrer hi situaven dues *insulae* i dos possibles *cardines*. Al sud del *decumanus maximus* hi hauria 4 *decumani minores* i 4 *insulae*, i al nord, tot i que la proposta quedava oberta, com a mínim hi hauria tres *decumani secundaris* i tres *insulae*. També és cert que llavors ja s'era conscient que es tractava d'una retícula teòrica, útil com a esquema de treball i punt de partida de futures recerques, i en aquest sentit es comentava que no es podia assegurar que Iluro tingués una forma perfectament rectangular, ja que s'havia d'adaptar a la configuració peculiar del terreny, amb uns desnivells naturals molt pronunciats a l'est i al sud, i als cursos de dues rieres. La modulació teòrica proposada s'associava al primer planejament urbanístic de la ciutat romana, la fundació de la qual la fixaven en el segon quart del segle I aC (Cerdà *et alii* 1997:264).



Fig. 18. *Iluro* (Ribas, 1934)



Fig. 19. *Iluro* (Ribas, 1952)

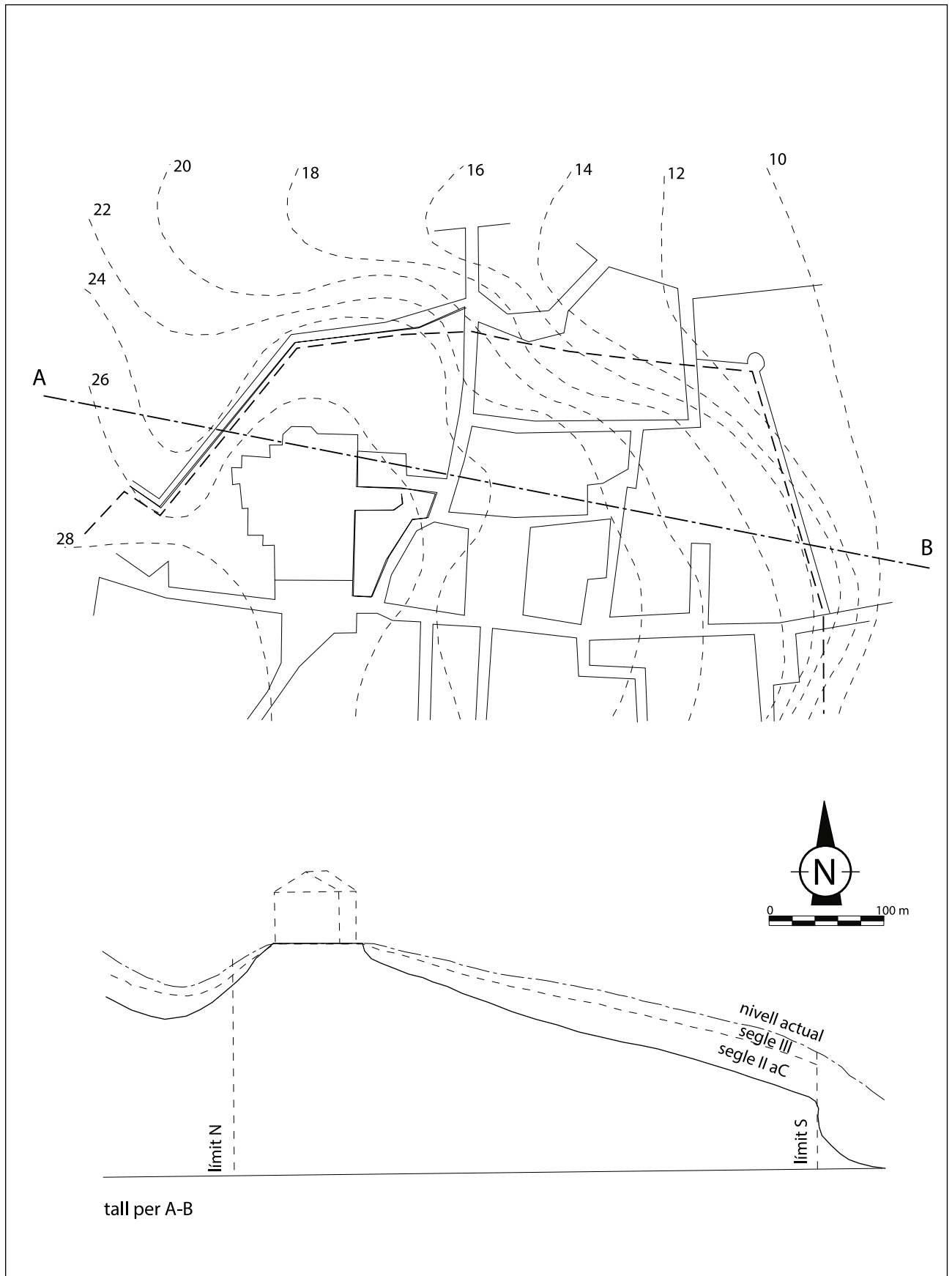


Fig. 20. *Iluro* (Ribas, 1964)



Fig. 21. *Iluro* (Gusi, 1976)

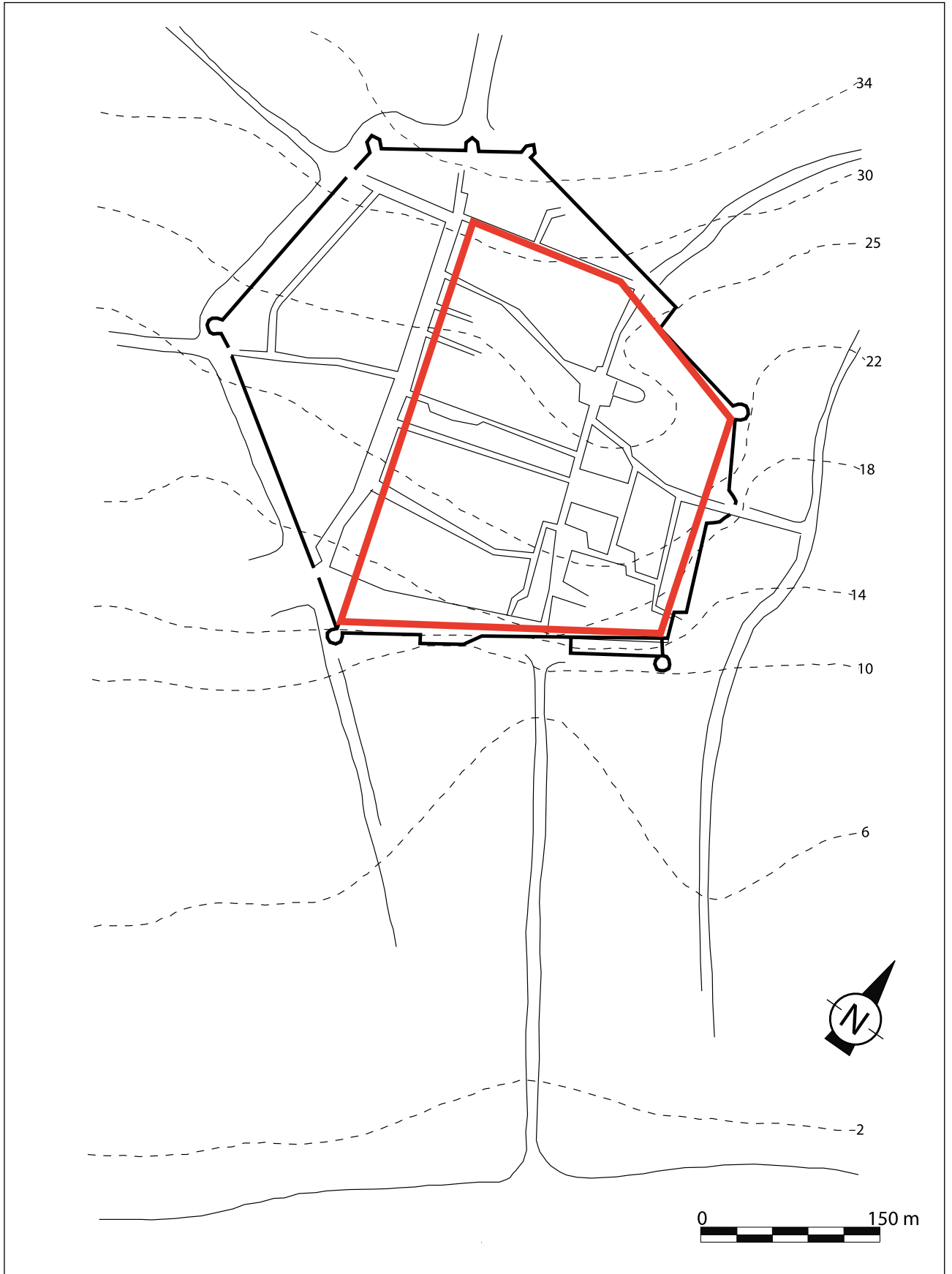


Fig. 22. *Iluro* (SAMM, 1977)



Fig. 23. *Iluro* (Clariana, 1988)



Fig. 24. *Iluro* (Cerdà et alii 1994)

Sobre el topònim *Iluro*

Actualment, quasi bé tothom accepta que el topònim *Iluro* és una evolució fonètica del topònim ibèric representat per la llegenda ibèrica que identificava la seca monetària d'*Illuro*. La llatinització en va fer desaparèixer la lletra t, la qual se suposa que havia de ser muda. Hi ha pocs estudis, però, que tractin de forma monogràfica i aprofundida l'origen lingüístic del mot *Illuro/Iluro*. Entre aquest en destaquem especialment el de Jaume Vellvehí (1996).

Una primera referència la trobem en un text anònim, *Mataró a trozos*, inclòs dins de la *Història de Catalunya i de la Corona d'Aragó* de Víctor Balaguer (Balaguer 1860). En aquest text, i seguint la tendència habitual de l'època, es proposa per primera vegada l'origen "ibèricobascoïde" del mot, i es considera que *Illuro* es tradueix per "poble d'aigua". El pare escolapi Josep Rius (Rius 1866) fou un continuador d'aquesta tesi, tot criticant la teoria d'Antoni Puigblanch, el qual, en identificar el mot *Iluro* amb el déu de la lluna, conclouïa que el nom de la ciutat romana significava "temple de la lluna". Josep Maria Pellicer, fidel exponent i continuador de les tesis ibèricobascoïdes, argumentava tota una sèrie de raons de caire filològic, tot sigui dit de no gaire fiabilitat, per deduir que *Illuro* era equivalent a un paratge alt amb aigua, no una població (Pellicer 1987). El filòleg Joaquim Casas (Casas 1929) en destacava la presència de l'element cèltic a partir de l'analogia amb altres topònims. Aquest origen cèltic o iber del mot fou un dels temes de debat que enfrontà Marià Ribas i Jaume Lladó en una sèrie de polèmics articles que publicaren en un diari mataroní l'any 1957 (Lladó 1957a) (Ribas 1957a) (Lladó 1957b) (Ribas 1957b) (Ribas 1957c) (Lladó 1957c) (Serra Ràfols 1957a, b i c).

Ja en la dècada dels anys 70 del segle XX, un estudi de Jesús Illa situà de nou a la palestra l'interès per l'origen i significat del mot *Illuro/Iluro*. L'autor proposava que aquest equivalia a territori i seguia relacionant-lo amb l'aigua "lloc d'aigua", interpretació que, segons ell, s'identificava amb l'actual comarca del Maresme (Illa 1976: 26). L'abans esmentat estudi de Jaume Vellvehí (Vellvehí 1996) ha estat el darrer que ha tractat el tema. A part de fer una excel·lent exposició historiogràfica i de presentar un exhaustiu estat de la qüestió, l'estudi no proporciona noves hipòtesis i es limita a prendre en part posicionament per les tesis del filòleg Joan Colomines, el qual dona una filiació d'origen ibèric-basc-aquitànic al mot *Iluro* (Colomines 1994). Aquesta nova filiació situada a l'Aquitània es fonamenta en l'existència o la pervivència d'una sèrie de topònims localitzats en aquesta zona, entre les que destaca especialment la de l'actual

petita població d'Oloron-Sainte Marie, situada concretament en la regió occitana del Bearn.

Segons Vellvehí, "el topònim *Iluro* referit a aquesta zona consta per primer cop en una làpida mil·liari on es llegeix *Ilur.*, al segle IV en l'itinerari d'Antoní consta novament amb les formes llatines "*Iluro*" / "*Ilurona*". Apareix sovint durant els segle IV-VI, amb diferents variants com *Civitas Elluronensium*, *Oloro civitas*, *Ecclesia Eloronensium*...". També d'Occitània prové la troballa, feta a l'any 1873 a Modilhan, prop de Bulogne-sur-Gesse, d'una ara dedicada a la divinitat ILVRO. El text és el següent: *Deo Ilvroni Maxuma Flori fil(ia). V(otum) S(oluit) L(ibens) M(erito)*, que es tradueix com: al déu *Iluro*, *Maxuma*, filla de *Florus*. En justa reconeixença del compliment del seu vot. Aquesta peça es conserva en el museu Saint-Raymond de Tolosa (Clariana, Vellvehí 1999).

La troballa d'aquesta ara evidencia l'existència d'un déu *Iluro*, molt possiblement d'origen preromà, el culte al qual, bé directament o bé de forma sincretitzada, pervisqué ben entrat el període romà en aquestes àrees del sud de la Gàl·lia. Fonamentant-se en aquest fet, alguns erudits i investigadors han proposat un origen teonímic per al mot *Iluro*. Aquesta possibilitat no és compartida per l'epigrafista Arturo Pérez, qui entén que no hi ha relació entre el deu aquità i el topònim de la ciutat romana de la Tarraconense, si bé pot ser acceptable amb l'*Ilurone* – actual Olorone – de l'Aquitània (Pérez 2001:28).

Pel que fa als topònims ibèrics que comencen pel radical ILTUR, sembla que cada vegada pren més força la hipòtesi que pugui significar ciutat o nucli fortificat –*oppidum*–. De fet, aquesta és una tesi que ja defensava amb arguments contrastats el professor Jürgen Untermann (Untermann 1990) i que té continuïtat amb el professor Arturo Pérez (Pérez 2001).

Sembla, doncs, fora de dubte l'origen preromà del topònim *Iluro*; si més no, aquesta és la hipòtesi més acceptada pels epigrafistes més destacats (Untermann 1990) (Velaza 1991) (Pérez 2001).

Quant a *Illuro*, una de les tres seques dites locals o cíviques pròpies de la Laietània ibèrica, hom accepta identificar-la amb un nucli de poblament concret, no amb un territori, com bé podria ser el cas de tots els topònims que acaben en .. SKEN, també present a la Laietània per la seca Laiesken. Amb quin centre de poblament cal, doncs, associar la seca *Illuro*?. Tradicionalment, ja des del segle XIX (Pujol i Camps 1887), s'havia relacionat amb Mataró, concretant-se més tard amb l'*oppidum* ibèric de Burriac (Ribas 1973), la capital laietana. Els arguments eren la quantitat de moneda d'aquesta seca trobada al jaciment, així com

la seva dispersió, amb nombre progressivament decreixent a partir d'aquest punt. Un altre argument, concloent per a alguns investigadors, era la proximitat de la ciutat romana d'*Iluro*, la qual havia adoptat clarament el topònim ibèric.

El descobriment l'any 1997 i excavació d'alguns sectors del jaciment de ca l'Arnau, a no massa distància de Burriac, encetà noves perspectives de recerca en aquest sentit. Així, la troballa en aquest jaciment d'una sèrie de lingots retallats de metall que han estat interpretats com la matèria base per a la l'encunyació de monedes, permeté plantejar la possibilitat d'identificar la seca d'*Iluro* amb aquest nucli urbà (Garcia Roselló, Martín, Cela 2000: 41).

D'altra banda, des de ja fa algun temps, s'estén l'opinió de que les anomenades "monedes ibèriques", en realitat són romanes però amb grafia ibèrica, i que els seus centres de fabricació s'han situat en nuclis de poblament romans (Martí 2004; Martí 2008). Algunes d'elles, sobretot les més tardanes – Eso, Iesso, *Baitolo* –, s'identifiquen sens dubte amb ciutats romanes fundades *ex novo* (Martí 2008). Entenem, però, que una cosa és la seca, que pot ser, o s'ha de situar, en un nucli romà, i l'altra és el topònim que la identifica, les quals no forçosament han de coincidir. Acceptem que el topònim de la seca *Iluro* és un mot preromà relacionat amb un indret, que cal identificar per la seva arrel fonètica *ILTUR* com un *oppidum*, segons alguns especialistes (Perez 2001). En aquesta zona aquest *oppidum* només podia ser Burriac, la capital laietana.

La seca d'*Iluro* és relativament moderna, ja que la seva primera emissió se situa cap el 150-140 aC (Martí 2008), per la qual cosa intuïm que quan els romans promogueren la nova seca adoptaren un topònim ja existent, conegut i important per a la població indígena, que l'identificava amb el vell centre del poder polític de la Laietània. Així, podria tractar-se d'un recurs tàctic per fer identificar, acceptar i generalitzar l'ús de la moneda entre la població indígena. Una altra cosa és la ubicació de la seca, que situem al nucli urbà de ca l'Arnau primer, i a la ciutat romana d'*Iluro* després. Les dades arqueològiques fan palès que al jaciment de ca l'Arnau no s'hi ha trobat monedes de la darrera emissió d'*Iluro* (Martí 2004), datada pels numismates a partir del 90-80 aC, moment que coincideix amb l'abandonament del nucli urbà.

A la perdurabilitat del topònim en una nova ciutat –*Iluro*–, ara llatinitzat, s'hi afegeix el fet, en el seu moment transcendent, de ser un centre d'emissió monetari. Durant uns pocs anys conviurien dues formes d'un mateix topònim, la ibèrica pròpia i la ibèrica

llatinitzada. És probable que la nova ciutat romana adoptés el nom de l'antiga capital dels laietans, compartint així topònim i funció, cada una en la seva etapa, com a centres de poder polític, vertebradors d'un extens territori.

La documentació escrita

Iluro en les fonts clàssiques

Quant a la informació que es pot extreure de les fonts clàssiques, no hi ha novetats. Les tres cites conegudes són:

La primera correspon a Plini el vell, originari de la Gàl·lia Cisalpina, que va viure entre els anys 23 i 79 dC. De la seva extensa obra en destaquem la *Naturalis Historia*, un compendi del saber d'aquell moment. En el llibre III d'aquesta obra es realitzà una completa descripció d'Hispania. El paràgraf que fa referència a *Iluro* és el següent:

(III, 4, 22) ... a la costa hi ha les ciutats de *Barcino* per sobrenom *Faventia*, les poblacions de ciutadans romans –*oppidum civium romanorum*– de *Baetulo* i *Iluro*, el riu *Arnum*, *Blandae*, el riu *Alba*, *Emporiae*, aquesta bessona d'antics indígenes i de grecs que foren descendència de focus, i el riu *Ticer*: D'aquesta dista 40.000 passos el santuari de *Venus Pyrenaea* a l'altra costat del promontori."

El segon autor, Pomponi Mela, va néixer al sud d'Hispania i va escriure *De Chorographia*, durant el mandat de l'emperador Claudi –vers el 44 dC–. El paràgraf on se cita *Iluro* és el que a continuació es tradueix:

"Des de aquí (*Emporiae*) fins a *Tarraco* hi ha les petites poblacions –*parva oppida*– de *Blandae*, *Iluro*, *Baetulo*, *Barcino*, *Subur* i *Tolobi*; els petits rius *Baetulo*, *Rubricatum*, al costat del mont de Júpiter a la costa de *Barcino* entre *Subur* i *Tolobi*. La ciutat de *Tarraco* és la més opulenta de les que hi ha a les riberes de les comarques marítimes: la banya el *Tulcis*, riu mitjà, i després el gran riu *Hiberum* banya a *Dertosa*".

El darrer autor és el geògraf grec Claudi Ptolemeu. Sembla ser que va escriure la seva obra, *Geographias Hyphegesis*, cap el segon quart del segle II dC. La cita que ens interessa està en el seu llibre II, on a partir d'uns càlculs dóna la posició geogràfica de diverses ciutats i accidents geogràfics d'Hispania (II, 6, 18):

“Litoral dels Laietans:

<i>Barcinon</i>	17° 15' 41°
Desembocadura del riu <i>Rubricatum</i>	17° 30' 41°
<i>Baitulon</i>	17° 50' 41° 20'
Promontori <i>Lunarium</i>	18° 30' 41° 20'
<i>Alluron</i>	18° 41° 45'
<i>Blanda</i>	18° 42°

Més endavant hi ha una darrera referència al territori laietà (II, VI, 72):

“i la ciutat de terra en dins dels laietans:

Rubricata 17° 20' 41° 25' ”

L'epigrafia ibèrica i romana

La documentació epigràfica d'època romana on es fa referència explícita a la ciutat, *Iluro*, és també escassa. Fins al moment només hi ha dos testimonis documentals d'aquest tipus.

La primera inscripció es trobà de forma casual l'any 1814, mentre es reformava un edifici situat davant de l'actual Ajuntament de Mataró, al carrer de La Riera (fig. 25). Es tracta d'una placa de marbre blanc d'origen italià que amida 60,5 x 103,5 x 6,7 cm on hi ha la següent inscripció:

L(ucius) · MARCIVS · Q(uinti) · F(ilius) · GAL(eria)
· OPTATVS
AEDIL(is) · TARRACONE · II · VIR · ILVRONE
ET · II · VIR QVINQVENALIS · PRIMVS
PRAEFECTVS · ASTVRIAE · TRIBVN(us) · MI-
LIT(um)
LEGIONIS · SECVNDAE · AVGVSTAE
ANNOR(um) · XXXVI · IN PHRYGIA · DECESSIT

Luci Marci Optat, fill de Quint, de la tribu Galeria, edil a *Tarraco*, duumvir a *Iluro* i duumvir quinquennal primer, prefecte d'Astúria, tribú militar de la Legió Segona Augusta, morí a Frígia als 36 anys.

És una inscripció honorífica on s'exposa el *cursus honorum* d'un personatge, Luci Marci Optat, de la classe equestre, possiblement originari de *Tarraco*. Una de les magistratures municipals que realitzà fou la de *duumvir* a *Iluro* on li fou encarregat per la primera vegada el *quinquennium* –el cens– de la ciutat. La inscripció es data en època d'August.

La segona inscripció es trobà l'any 2000 en l'excavació de l'immoble núm. 10 del carrer de sant Cristòfor (fig. 25). La placa, fragmentada i reaprofitada en un mur datat del segle III dC, és de marbre de Luni-Carrara i té la següent inscripció:

[PECVNI o ARE]A PRIVATA

[BALINEVM PVB]LICVM · FECIT

[- - - IL]VRONENS(*ium*)

...amb el finançament privat (o en un terreny privat), va edificar els banys públics. El consell ? dels Iluronenses

Placa honorífica que, tot i fragmentada, ens informa de la construcció d'uns banys públics a la ciutat. Pel tipus de lletra capital, molt similar a la de l'anterior inscripció, es data també en el període d'August, potser en un moment en què es desenvolupava un programa d'edificació de monuments públics a la ciutat.

Un altre tipus de manifestació epigràfica, aparentment menys magnífic, però no menys interessant, són els grafitos sobre suports ceràmics. Del període republicà de la ciutat hi ha algunes mostres d'aquesta epigrafia, tot i que cal fer notar la seva escassetat, malgrat la gran quantitat d'intervencions arqueològiques realitzades els darrers anys al jaciment. Totes les inscripcions estan fetes sobre vaixel·la de vernís negre. En tots els casos, els signes han estat esgrafats amb punxons, després de la cocció de la peça. Normalment se situen en els fons externs i, més rarament, al fons intern o en les parets exteriors. En general es tracta de textos curts, molts d'un sol signe, els més extensos de quatre o cinc. La qualitat del traç és desigual (fig. 26, 27 i 28).

Transcripció: **n.ti.o.ka.**

Ref: B38.96.41.56.

Procedència: carrer Barcelona, 38 (1996). UE 41. *Iluro* (Mataró).

Suport: fons de forma indeterminada de ceràmica Campaniana A.

Context: material residual en un context del segle IV dC.

Bibliografia: (Ferrer 1996) (Clariana 2002).



Transcripció: **l.tu.bo.r.**
 Ref: SS13.88.38.2.
 Procedència: carrer Sant Simó, 13 (1988). UE 38. *Iluro* (Mataró).
 Suport: Plat, forma Lamb. 5, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: segon quart del segle I aC.
 Bibliografia: (Garcia Roselló, Martín, Cela 2000) (Clariana 2002).



Transcripció: **n.**
 Ref: SS13.88.38.2.
 Procedència: carrer Sant Simó, 13 (1988). UE 38. *Iluro* (Mataró).
 Suport: Plat, forma Lamb. 5, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: segon quart del segle I aC.
 Bibliografia: (Garcia Roselló, Martín, Cela 2000) (Clariana 2002).



Transcripció: **ke.ka.l.l/(tu).ba.te.ti.ka**
 Ref: SFA90.3053.1.
 Procedència: carrer Sant Francesc d'Assís, 22 (2000). UE 38. *Iluro* (Mataró).
 Suport: plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: segle IV dC.
 Bibliografia: (Clariana 2002).



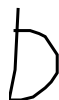
Transcripció: **ko.**
 Ref: SFA01.104.29.
 Procedència: carrer Sant Francesc d'Assís, 15 (2001). UE 104. *Iluro* (Mataró).
 Suport: plat, forma Lamb. 5, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: 20-10 aC.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **ta.**
 Ref: B38.96.21.34.
 Procedència: carrer Barcelona, 38 (1996). UE 21. *Iluro* (Mataró).
 Suport: plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: segon quart del segle I aC.
 Bibliografia: (Ferrer 1996).



Transcripció: **ka.ba.**
 Ref: XAM 60808.
 Procedència: can Xammar (1970). *Iluro* (Mataró).
 Suport: fragment informe de ceràmica de vernís negre del grup de la B.
 Context: època d'August.
 Bibliografia: (Clariana 1990a) (Clariana 2002).



Transcripció: **a**
 Ref: SCR02.2031.1
 Procedència: carrer de sant Cristòfor (2002). UE 2031. *Iluro* (Mataró).
 Suport: vas de la forma Lamb. 1 de la variant mitjana dels tallers de Cales.
 Context: 75-50 aC.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **l**
 Ref: PA.84.2135
 Procedència: plaça de l'Ajuntament (1984). *Iluro* (Mataró).
 Suport: base de vas, forma Lamb. 1, de la variant mitjana dels tallers de Cales.
 Context: època d'August.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **1**
 Ref: PA.84.421
 Procedència: plaça de l'Ajuntament (1984). *Iluro* (Mataró).
 Suport: base de got, forma Lamb. 2, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: època d'August.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **ka**
 Ref: PA.84.414
 Procedència: plaça de l'Ajuntament (1984). *Iluro* (Mataró).
 Suport: vora de plat, forma Lamb. 5, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: època d'August.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **a**
 Ref: PA.84.421
 Procedència: plaça de l'Ajuntament (1984). *Iluro* (Mataró).
 Suport: base d'un plat, forma Lamb.5, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: època d'August.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **ta**
 Ref: PA.84.1129
 Procedència: plaça de l'Ajuntament (1984). *Iluro* (Mataró).
 Suport: base d'un got, forma Lamb. 10, de la variant tardana dels tallers de Cales.
 Context: època d'August.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **u ?**
 Ref: pgran9.02.1077.
 Procedència: Plaça gran, 9 (2002). *Iluro* (Mataró).
 Suport: Peu d'un plat, forma Lamb. 5, de la variant tardana del tallers de Cales.
 Context: residual.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **CERDO**
 Ref: PA.84.40.
 Procedència: plaça de l'Ajuntament (1984). Sector 5. *Iluro* (Mataró).
 Suport: fragment informe de Campaniana A tardana.
 Context: residual.
 Bibliografia: (Clariana 1996) (Clariana 2002).



Transcripció: **to**
 Ref: no en té.
 Procedència: plaça Gran (1982). *Iluro* (Mataró).
 Suport: copa de la forma Lamb. 2 de la producció tardana dels tallers de Cales.
 Context: segon terç del segle I aC.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **n...?**
 Ref: PSS.06.1053.7
 Procedència: plaça del Beat Salvador (2006). Sector 1. UE 1053. *Iluro* (Mataró).
 Suport: fragment informe d'un vas de la producció mitjana dels tallers de Cales.
 Context: segon terç del segle I aC.
 Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **ta**

Ref: BE8-3018-1

Procedència: carrer Baixada de Les Espenyes, núm. 8 (2007). UE 3018. *Iluro* (Mataró).

Suport: vas de la forma Lamb. 1 de la producció tardana dels tallers de Cales.

Context: tercer quart del segle I aC.

Bibliografia: inèdit.



Transcripció: **ke.bo.ta ?**

Ref: BE8-3018-2

Procedència: carrer Baixada de Les Espenyes, núm. 8 (2007). UE 3018. *Iluro* (Mataró).

Suport: got de la forma Lamb. 3 de la producció tardana dels tallers de Cales.

Context: tercer quart del segle I aC.

Bibliografia: inèdit.

La troballa d'inscripcions amb grafia ibèrica sobre vasos ceràmics és un fet perfectament documentat en jaciments ibèrics laietans, tot i que no excessivament freqüent. Un exemple pot ser la propera àrea de Burriac, on s'hi troben jaciments de funció diversa que abasten tots els períodes de la cultura ibèrica. En aquesta àrea en total hem localitzat 24 inscripcions sobre ceràmica, de les quals només 4 són del període ibèric ple o d'inicis del segle II aC. La resta són grafits que es daten a partir de mitjan segle II aC, molt especialment del segle I aC. La inscripció documentada més antiga la tenim en un vas datat cap a mitjan segle III aC, trobat en la tomba núm. 51 de la necròpolis del Turó dels Dos Pins. Les inscripcions més antigues estan composades per més de dos signes, i algunes són relativament llargues. És durant el període tardà quan semblen generalitzar-se les inscripcions curtes, de dos o d'un signe. De les vint inscripcions que es daten d'aquest període, quinze són de grafia curta. Com hem vist anteriorment, les inscripcions trobades al jaciment d'*Iluro*, lògicament coetànies de les més modernes de Burriac, segueixen aquests mateixos paràmetres. La gran majoria són inscripcions de grafia curta; tret de tres, amb més de dos signes, la resta, dotze, només en tenen un.

La interpretació més acceptada pel que fa al significat d'aquests tipus de grafits és que són marques de propietat del suport on estan grafiats, essencialment vaixel·la de taula (Panosa 1993). Es tractaria, doncs, dels noms, les seves abreviacions o les inicials dels propietaris d'aquests objectes d'ús quotidià (Bonet, Mata 1989). També es proposa la hipòtesi de que fossin marques efectuades durant els processos de transaccions comercials (Pera 2003) (Pera 2005).

En principi sembla lògic interpretar aquests grafits com a marques d'identificació de propietat, o d'altres conceptes que fins al moment no s'arriba a copsar. En qualsevol cas, no sembla respondre a una pràctica generalitzada, fet que en dificulta la interpretació, ja que aquestes manifestacions epigràfiques no apareixen ni a un dos per cent de les peces de vernís negre trobades en les diferents excavacions d'*Iluro*. Cal recordar que aquest tipus ceràmic esdevé en aquest període –segle I aC– pràcticament l'única vaixel·la de taula, suplint, fins i tot, la de factura indígena.

L'epigrafia ibèrica és un indicatiu més de la pervivència de certs trets culturals del món ibèric en la ciutat romana. En el capítol dedicat a analitzar breument el procés de la romanització comentàvem que a partir d'un moment ja ben entrat el segle I aC, molt especialment a partir de la reestructuració territorial que comportà, entre d'altres, la fundació d'*Iluro*, és irrellevant intentar dissociar la població a partir del seu origen ètnic, tot i que hi devia haver-hi certs aspectes, sobretot culturals, que encara la diferenciaven. La presència de l'epigrafia demostra la pervivència, com a mínim, de l'ús d'aquest sistema d'escriptura fins pràcticament el canvi d'era, en plena època d'August.

La llengua i l'alfabet fou –i és– un dels trets culturals més importants que identifiquen la majoria de cultures o civilitzacions, possiblement dels darrers que desapareixen quan es produeix el fenomen d'un canvi cultural. La convivència de dues llengües en un mateix territori és el que generalment anomenem bilingüisme. El bilingüisme és sempre una convivència lingüística temporal, més o menys llarga, on la llengua pròpia dels grups dominants acaba afeblint, relegant i fent desaparèixer la dels grups dominats. En aquest procés, aquesta teòrica convivència lingüística en igualtat pot acabar manifestant-se en una disglòssia, és a dir, que ambdues llengües assoleixen funcions i rols culturals diferents, mentre la dominant passa a ser l'oficial en tots els àmbits públics, la més feble es relega a l'àmbit col·loquial i familiar (Arasa 2001: 39). Amb el temps, el resultat és la desaparició de la més feble, encara que el procés pot ser extremadament llarg.

La romanització lingüística fou la llatinització, i com no podia ser d'una altra manera, el llatí acabà fagocitant les llengües indígenes. No obstant, la llatinització fou un dels processos més lents de la romanització. N'és una prova evident la pervivència de l'epigrafia ibèrica fins ben entrat el període d'August, quan altres processos de la romanització havien conclòs feia temps. A *Iluro*, la desaparició de l'epigrafia ibèrica, coincideix amb les primeres manifestacions conegudes d'epigrafia romana monumental, que també es data del darrer decenni anterior al canvi d'era. Tot i així hem trobat convivència cronològica d'ambdues llengües i escriptures en algun suport ceràmic, com ara el plat, anteriorment descrit, on hi ha la inscripció llatina CERDO (que deu ser un antropònim).

A *Iluro* no tenim epigrafia funerària ibèrica, però volem destacar una descoberta excepcional efectuada l'any 2000 a la veïna ciutat de *Baetulo*. Reapropitades en la coberta de la claveguera del *cardo maximus* de la ciutat es trobaren dues esteles funeràries epigrafiades amb caràcters ibèrics on s'hi llegeixen els noms dels difunts: un pare i el seu fill respectivament (Comas 2001:9) (Comas, Padrós, Velaza 2001). L'interès de la troballa rau en el fet que la inscripció del fill, a més d'haver-hi el seu nom també hi ha la seva filiació, fet que indica l'adopció d'unes formules onomàstiques i funeràries típicament romanes.

La numismàtica: la seca monetar d'Iluro

Leandre Villaronga i Jaume Benages, en el darrer treball de síntesi (Villaronga, Benages 2011), agrupen les anomenades seques ibèriques del nord-est peninsular en cinc grups:

Indigetes: seca d'*Untikesken*.

Kesetans: seques de *Kese*, *Masonsa* i *Kaio*.

Ilergetes: seques d'*Iltirta*, *Arketurki*, *Eso* i *Usekerte*.

Ausetans: seques d'*Ausesken*, *Eustibaikula*/*Eusti* i *Ore*.

Laietans: seques de *Laiésken*, *Iluro*, *Lauro*, *Oskumken*, *Baitolo*, *Ieso* i *Iltirkesken*.

Actualment s'accepta que la seca d'*Iluro* cal relacionar-la amb la zona geogràfica que aplega els actuals municipis de Cabrera de Mar i de Mataró, i més concretament amb els jaciments arqueològics de Burriac, ca l'*Arnau* i *Iluro*. Això, però, no ha estat sempre així.

El primer autor que relacionà les monedes de la seca d'*Iluro* amb la Laietània fou Celestino Pujol i Camps, que féu encertadament la reducció *Ilduro* = *Iluro* = Mataró (Pujol i Camps 1887). Amb posterioritat, els germans Joan i Marià Ribas atribuïren aquestes monedes al poblat ibèric de Burriac, a Cabrera de Mar, (Ribas 1924; Ribas 1934; i Ribas 1973) i des d'aquest

moment va ser generalment admesa aquesta darrera atribució (Villaronga 1974) (Villaronga 1982) (Villaronga 1994). Aquest canvi de localització va ser possible perquè l'any 1916 Lluís Bonet i Garí descobrí l'*oppidum* de Burriac.

Recentment, l'atribució de la seca d'*Iluro* a l'*oppidum* de Burriac ha estat matisada. Segons Arturo Pérez Almoguera, si bé el gruix de les emissions d'aquesta seca hauria correspost al poblat ibèric de Burriac, la darrera emissió és molt probable que s'hagi d'atribuir a Mataró (Pérez 1996); matisació que ha estat acceptada per Ma. Paz García-Bellido (García-Bellido, Blázquez 2001).

En els darrers anys l'atribució territorial d'aquestes monedes s'ha tornat a replantejar a partir de les recents excavacions arqueològiques efectuades al terme municipal de Cabrera de Mar, concretament al jaciment de ca l'Arnau. Els seus investigadors defensen la possibilitat d'ubicar en aquest nucli urbà tard republicà –millor que en el poblat ibèric de Burriac– la seca ibèrica d'*Iluro* (Martín 2000) (García Roselló, Martín, Cela 2000).

Carles Martí, en base a l'estudi de les monedes trobades en les excavacions del jaciment de ca l'Arnau/can Mateu i a la cronologia que se'n desprèn, ha proposat que totes les monedes d'*Iluro* podrien haver estat encunyades en aquest jaciment llevat de la darrera que hauria estat encunyada a la ciutat romana d'*Iluro*, a Mataró (Martí 2004). Aquesta hipòtesi ha estat acceptada per García Sinner (Sinner 2012) (Sinner, tesi doctoral de 2014).

Per la cronologia de les monedes ibèriques en general, i les de la seca d'*Iluro* en particular, no es poden obviar de cap manera els estudis de Leandre Villaronga, qui al llarg dels anys 70 i inicis dels 80 del segle passat, en diversos articles, va sistematitzar la numismàtica ibèrica catalana fent ús de l'epigrafia monetària, la tipologia, la el patró monetari emprat, l'anàlisi de les troballes –generalment tresors–, etc. Pel que fa a les monedes d'*Iluro*, en el darrer treball publicat conjuntament amb Jaume Benages es daten de la següent manera: en la primera meitat del segle II aC s'haurien encunyat les emissions 1 i 2, en la segona meitat del segle II aC s'haurien encunyat les emissions 3 i 4, i al tombant dels segles II-I aC s'hauria encunyat la 5a i darrera emissió (Villaronga, Benages 2011) (fig. 29).

D'acord amb les darreres investigacions, recollides en la tesi doctoral de García Sinner (García Sinner 2014), la cronologia s'ajusta i precisa molt més. Així, per a aquest autor, les emissions 1 i 2 serien de c. 150-

125 aC, les emissions 3 i 4 serien de c. 125-100 aC i l'emissió 5 –la darrera– seria de 90/80-72 aC.

Determinada la cronologia, es pot intentar esbrinar el seu patró monetari, que tant pot ser original com manllevat. Finalment, si en sabem el patró monetari, podrem intentar detectar els diferents valors que es varen encunyar. Altres aspectes que cal valorar per tal de fer l'ordenació interna de la seca són la tipologia emprada, l'existència o no de marques diferenciadores de valors, l'existència o no de marques diferenciadores d'emissió, variants epigràfiques, etc. També resulta evident que una qüestió fonamental per a l'ordenació és l'existència d'una quantitat relativament important de monedes diferents (no se'n escapa que si només se'n coneguessin dues o tres de diferents, intentar una ordenació seria com a mínim complicat).

Quant al patró monetari, gairebé des del començament, els investigadors, en acceptar com a cronologia general de les monedes ibèriques –la d'*Illuro* entre elles– la cronologia de la república romana a partir de l'arribada i desembarcament a Empúries, les varen ordenar segons el seu pes, seguint de manera més o menys estricta el sistema de pesos republicans amb les seves successives reduccions de pes.

Fou Leandre Villaronga qui primer va plantejar l'existència de més d'un sistema metrològic: un sistema romà, utilitzat per *Untikesken* i algunes emissions d'altres seques ibèriques, i un altre sistema introduït pels cartaginesos per a les seves encunyacions hispanes, utilitzat fonamentalment per la seca de *Kese* i altres seques ibèriques.

En el cas d'*Illuro*, sembla que utilitzà clarament els dos sistemes en moments i encunyacions diferents. D'acord amb les darreres investigacions (Sinner 2014) *Illuro* va encunyar les dues primeres emissions seguint el patró romà republicà en voga –basat en un as uncial reduït–, les emissions 3 i 4, en canvi ho van fer amb un patró en el qual la unitat era d'uns 10,00 gr. (seria grosso modo l'introduït pels cartaginesos) i finalment l'emissió 5 es basa en una unitat d'uns 14,00/15,00 gr.

L'ordenació definitiva de les monedes de la seca d'*Illuro* la va establir Leandre Villaronga l'any 1974 (Villaronga 1974). Segons aquest autor es componia de cinc emissions, les característiques definitòries de les quals les ha recollides i actualitzat García Sinner en la seva tesi (Sinner 2014). Són les següents:

- L'as de la primera emissió té a l'anvers un cap nu, mirant cap a la dreta, i al darrera del clatell, com a símbol, un porc. La metrologia seguida seria la ro-

mana republicana i la L de la llegenda monetària és de la variant antiga.

- L'as de la segona emissió té a l'anvers un cap diademat, mirant cap a la dreta, sense símbol darrera el clatell. La metrologia sembla continuar essent la romana republicana, i la L de la llegenda monetària és encara la de la variant antiga.
- La unitat de la tercera emissió té a l'anvers un cap llorejat, mirant cap a l'esquerra, sense símbol darrera del clatell. La metrologia sembla ser la utilitzada per *Kese* i la L de la llegenda monetària continua essent la de la variant antiga.
- La unitat de la quarta emissió té les mateixes característiques que la tercera, llevat del fet que la L de la llegenda monetària és de la variant moderna.
- La unitat de la cinquena emissió té a l'anvers un cap llorejat, mirant cap a la dreta, amb símbol orella darrera del clatell. La metrologia està basada en una unitat d'uns 14,00/15,00 gr. i la L de la llegenda de la moneda continua essent de la variant moderna.

En la numismàtica ibèrica del nord-est peninsular, per a diferenciar els diferents valors de les monedes es va utilitzar, en general, la tipologia dels reversos: genet per a l'as/unitat, cavall sol per al *semis*/meitat, i part davantera de Pegàs per al *triens*-*quadrans*/terç-quart.

En concret, la seca d'*Illuro* va utilitzar el genet per a l'as/unitat, el cavall sol per al *semis*/meitat, dos dofins –contraposats o no– per al *triens*/terç, part davantera de Pegàs per al *quadrans*/quart, i el dofí sol per al *sextans*/sisè; a més a més, en alguns valors, per tal de reforçar-ne –o aclarir-ne– el valor va utilitzar el sistema romà de marques, per exemple els tres punts per al *quadrans*/quart de la 5a emissió.

Seguint García Sinner (tesi doctoral de 2014), els diferents valors que trobarem per a cada una de les diferents emissions són:

- 1a emissió: as i *sextans*.
- 2a emissió: as, *semis*, *triens* i *sextans*.
- 3a emissió: unitat, meitat, terç i quart.
- 4a emissió: unitat.
- 5a emissió: unitat.

En total al jaciment d'*Illuro* s'han trobat 20 monedes de la seca d'*Illuro*. Observem que pràcticament la meitat, tot i trobar-se en excavacions recents, cal considerar-les residuals i, per tant, fora de context.

La resta s'han localitzat en estrats datats del període republicà del jaciment. D'aquest total de 20 monedes, 10 pertanyen a emissions anteriors (3 són de la tercera emissió, 5 són de la quarta i una és o bé de la tercera o bé de la quarta) i 11 corresponen a la cinquena emissió. La proporció de moneda trobada a *Iluro* de la 5a emissió és força alta i significativa (quasi el 50%). La relació d'aquestes monedes és la següent:

Intervenció: Plaça Gran
 Campanya: 1983
 Datació de l'estrat: possiblement segon quart del segle I aC
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Sant Francesc d'Assís, 19
 Campanya: 1993
 UE: 2014
 Datació de l'estrat: època de Tiberi
 Seca: **Iluro**
 Nominal: Unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Plaça Gran
 Campanya: 1983
 Datació de l'estrat: possiblement segon quart del segle I aC
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Sant Francesc d'Assís, 19
 Campanya: 1993
 UE: 2014
 Datació de l'estrat: època de Tiberi
 Seca: **Iluro**
 Nominal: Unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Sant Francesc d'Assís, 16
 Campanya: 1979-80
 Sector: quadre 2
 Datació de l'estrat: darrer quart segle I aC.
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 8

Intervenció: El Carreró, 49
 Campanya: 1997
 UE: 1042
 Datació de l'estrat: tercer quart segle I aC
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Plaça de la Peixateria
 Campanya: 1987
 UE: 1009
 Datació de l'estrat: segon quart segle IV dC.
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Plaça de l'Ajuntament
 Campanya: 1984
 Sector: 1, quadre 1
 UE: 24
 Datació de l'estrat: tercer quart segle I dC.
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 13

Intervenció: Plaça de l'Ajuntament
 Campanya: 1984
 Sector: 5, quadre 1
 UE: 36
 Datació de l'estrat: segle V dC
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 13

Intervenció: Plaça de l'Ajuntament
 Campanya: 1984
 Sector: 2, trinxera 1
 UE: 4
 Datació de l'estrat:
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: Inicis segle I aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: carrer de Barcelona, 38
 Campanya: 1996
 UE: 20
 Seca: **Iluro**
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: carrer de Na Pau
 Campanya: 1997
 UE: 10663
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: carrer de Na Pau
 Campanya: 1997
 UE: 1023
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 13

Intervenció: carrer d'en Palau, 32
 Campanya: 1995
 UE: 41021
 Datació de l'estrat: segle IV dC.
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 13

Intervenció: carrer de Sant Crisòfor, 10
 Campanya: 2000
 UE: 2031
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 8

Intervenció: carrer de Sant Cristòfor, 12
 Campanya: 1989-1990
 UE: 2077
 Datació de l'estrat: mitjan-tercer quart segle I aC.
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 8 o CNH 13

Intervenció: carrer d'en Xammar
 Campanya: 2002
 UE: 3012
 Datació de l'estrat:
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 8

Intervenció: Plaça Gran, 9
 Campanya: 2002
 UE: 1088
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: Unitat
 Cronologia: segona meitat segle II aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 13

Intervenció: Plaça Gran, 9
 Campanya: 2002
 UE: fossa
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: Inicis segle I aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14

Intervenció: Plaça Gran, 9
 Campanya: 2002
 UE: 1020
 Seca: ***Ilturo***
 Nominal: unitat
 Cronologia: a partir de 90 aC.
 Ref. bibliogràfica: CNH 14



Fig. 25. Inscripcions en plaques de marbre, trobades a Mataró, on se cita *Iluro* o els iluronenses.

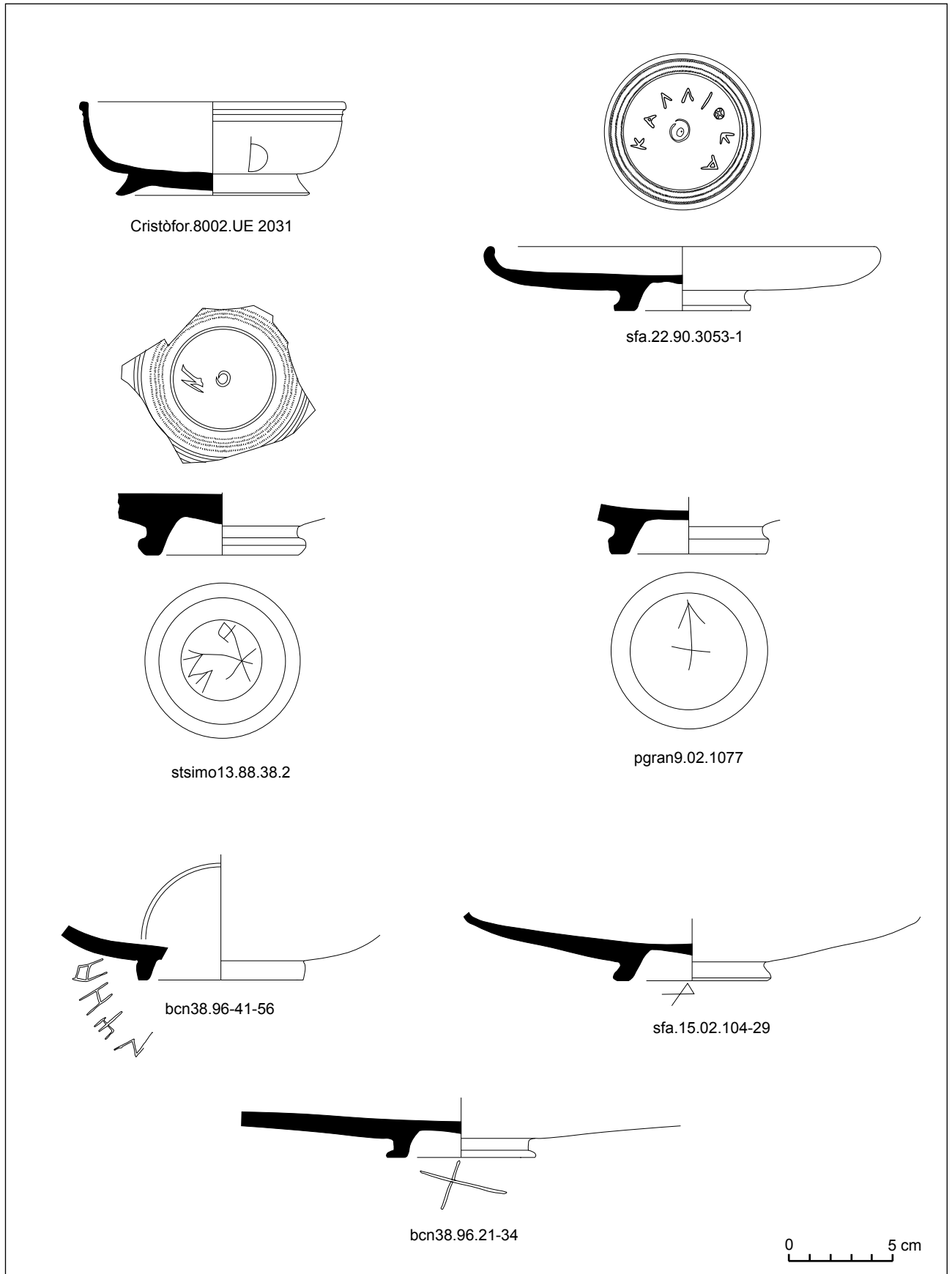


Fig. 26. Epigrafia ibèrica sobre suport ceràmic trobada al jaciment d'Iluro (1).

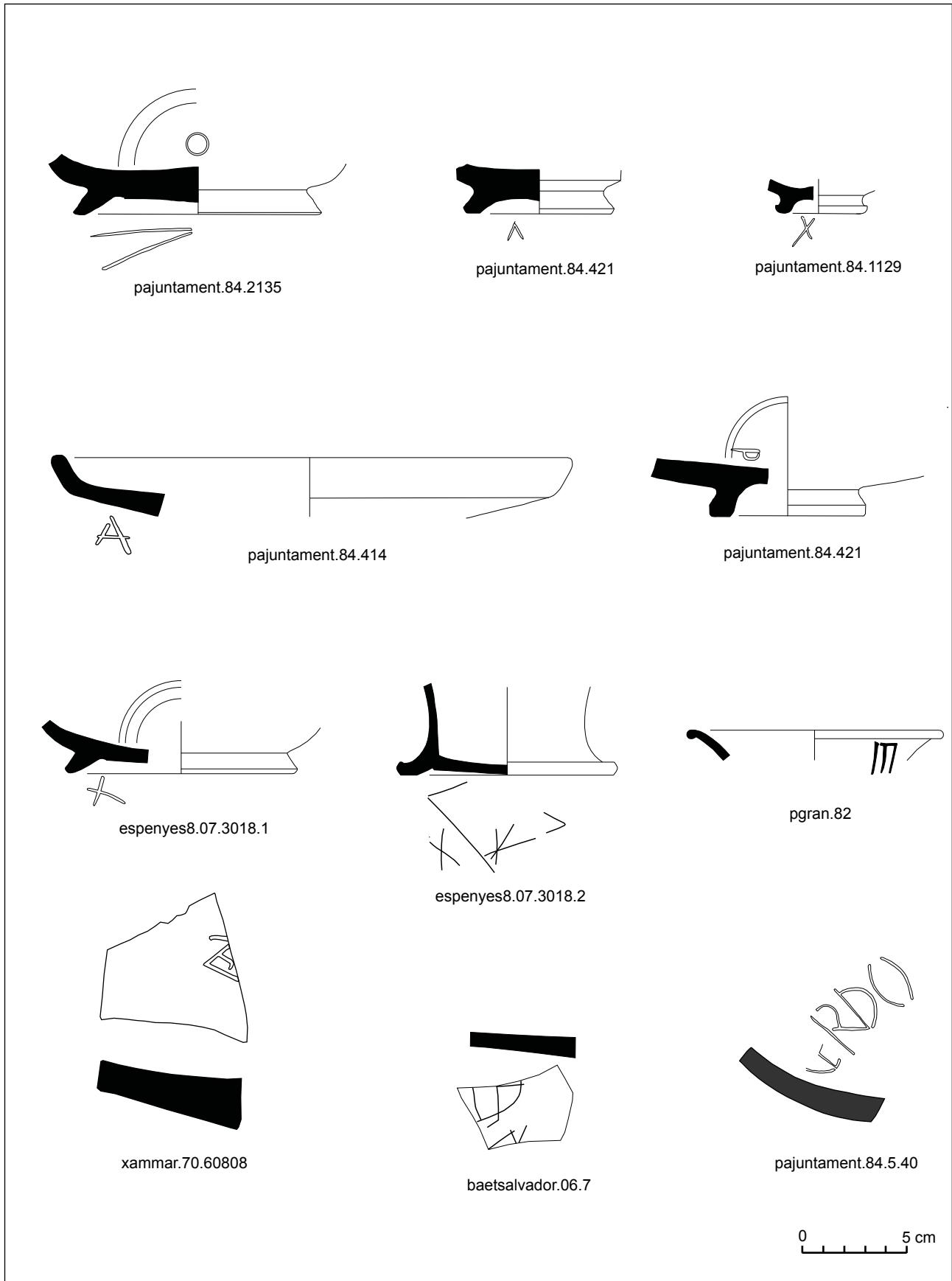


Fig. 27. Epigrafia ibèrica i llatina sobre suport ceràmic trobada al jaciment d'Iluro (2).

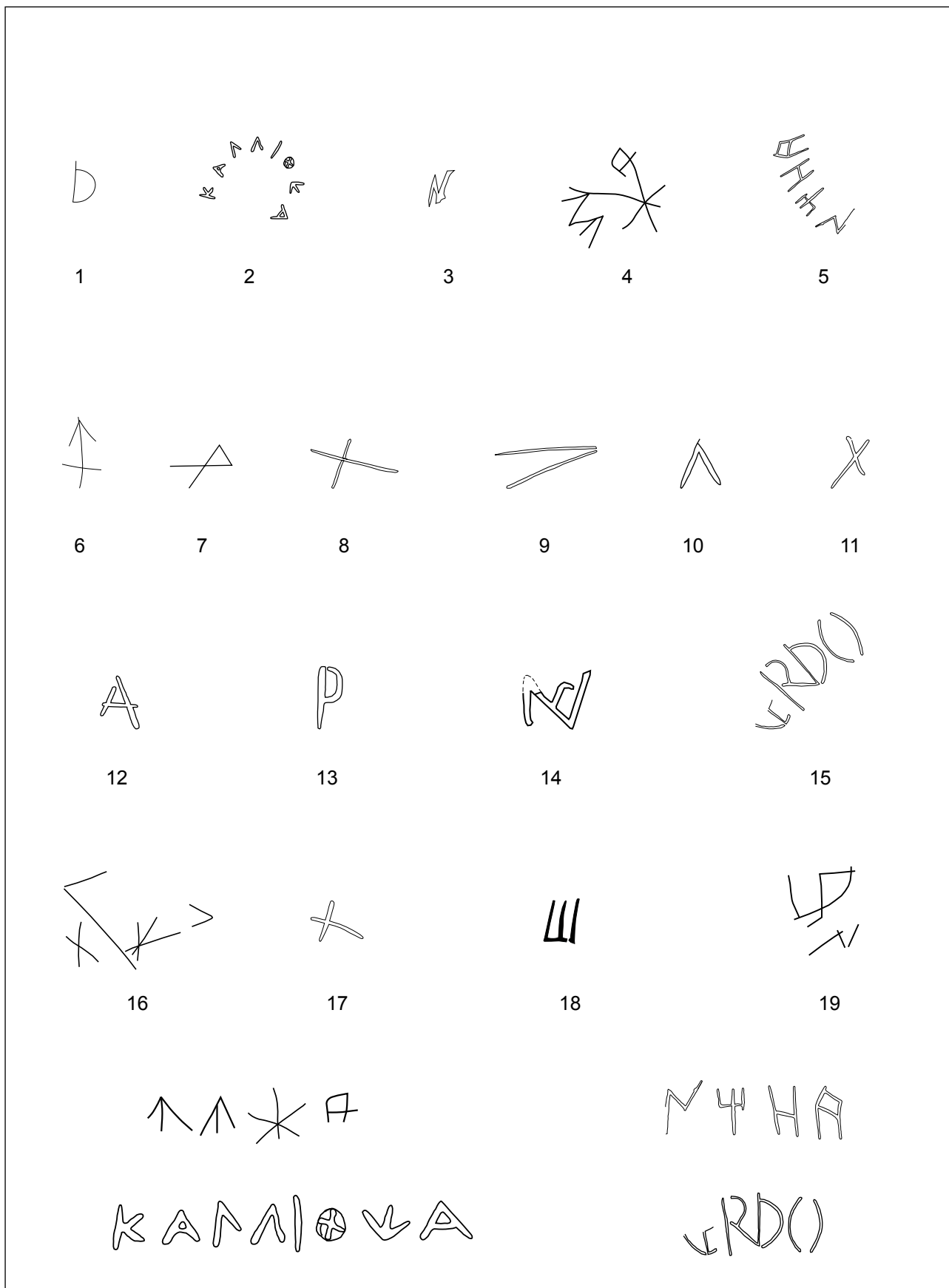


Fig. 28. Epigrafia ibèrica i llatina sobre suport ceràmic trobada al jaciment d'Iluro.



Fig. 29. Unitats/asos de la seca d'Iluro, ordenats per emissió (Villaronga 1994).

La documentació arqueològica

El solar d'Iluro. Situació i característiques

El jaciment arqueològic de la ciutat romana d'*Iluro* s'estén pel subsòl del nucli històric de la ciutat de Mataró. Tot i que els límits no en són coneguts amb exactitud, s'emmarca aproximadament dins del perímetre delimitat pels actuals carrers de Bonaire al nord, de La Riera a ponent, de l'Hospital a llevant i la plaça de la Peixateria al sud. Aquesta àrea inclou els següents vials i espais públics: carrer de Bonaire, carrer de sant Francesc d'Assís, plaça d'en Perich, plaça de Santa Maria, carrer de Santa Maria, carrer Nou, carrer de la Beata Maria, plaça Gran, El Carreró, plaça de l'Ajuntament, carrer d'en Palau, carrer de Sant Simó, carrer de Dom Magí de Vilallonga, plaça del Fossar Xic, plaça del Beat Salvador, carrer de Na Pau, carrer de Sant Cristòfor, carrer Pujol, carrer d'en Xammar, plaça de can Xammar, Baixada de les Espenyas, carrer de La Palma, carrer de Barcelona, plaça de la Peixateria, carrer de La Riera i carrer d'en Pedró.

Les coordenades UTM que delimiten aquest sector són:

Cantonada carrer de Bonaire amb La Riera:

X: 453.727 y: 4.599.192

Cantonada carrer de Bonaire amb carrer Sant Francesc d'Assís

X: 453.886 y: 4.599.240

Cantonada límits dels horts de Santa Maria

X: 454.014 y: 4.599.200

Cantonada carrer La Riera amb carrer de Barcelona

X: 453.801 y: 4.598.872

Torre de la muralla del segle XVI (plaça de la Muralla)

X: 454.085 y: 4.599.002

Geològicament, es tracta d'una àrea integrada en el marc geomorfològic de la Serralada Litoral Catalana, a la zona de la plana litoral. La Serralada Litoral està constituïda per batòlits granítics d'origen plutònic intrusiu, que formen el massís rocós. La intrusió d'aquests granitoides va produir-se a les acaballes de l'orogènia herciniana. El medi físic d'aquesta zona està condicionat per l'existència d'aquest subsòl granític, que presenta una alteració molt generalitzada.

El solar on s'aixecava l'antiga *Iluro* està situat en una zona d'alta i constant sedimentació (curs mig i inferior de les rieres) i per aquest motiu s'hi troba un sòl de tipus sedimentari o transportat, on predominen les sorres derivades de la disgregació del granit alterat. El pas del temps ha compactat aquests materials fins

a conformar un sediment que pot arribar a 10 metres de profunditat, constituït per unes sorres argiloses d'un característic color marró vermellós i d'una consistència i compacitat heterogènies. Tot depenent de l'indret, el sòl natural pot aparèixer a escassos centímetres o fins a 3 metres de profunditat en relació a la superfície actual. Malgrat la proximitat del mar –uns 600 metres– el sòl natural no està afectat pel nivell freàtic.

L'orografia actual dibuixa un promontori d'unes 8 ha, que té un pendent continuat d'un 4,05 % de nord a sud, amb accessos plans al nord i a ponent, mentre que a migdia i llevant hi ha uns desnivells molt marcats, d'uns de 6 a 9 metres d'altura. La visió des de la línia de costa és la d'un petit turó que s'alça enmig d'una zona plana. El punt més alt està en un angle del pati anomenat l'Hort del Rector –dins de la propietat de la basílica de Santa Maria– i correspon a la cota de 29,08 metres sobre el nivell del mar. El punt més baix està en el bell mig del carrer de Barcelona i correspon a la cota 17,33 metres sobre el nivell del mar.

L'actual trama urbana d'aquest sector de la ciutat es començà a definir al segle XVI, amb algunes escasses restes de traça que havia heretat de l'incipient urbanisme de la petita vila medieval. Com veurem més endavant, la trama urbana de la *Iluro* romana no s'ha fossilitzat en l'actual. A partir del segle XVI, quan aquest sector de la ciutat pren l'actual configuració, l'activitat urbanística ha estat constant. Des de la construcció de la muralla moderna a partir de l'any 1569 fins l'actualitat, el centre històric de Mataró ha sofert importants canvis urbanístics que n'han canviat la topografia. Tot i així han perdurat uns accidents topogràfics que encara avui en dia defineixen i caracteritzen la traça urbana del centre històric de Mataró. Ens referim als desnivells situats a ponent i a migdia, els quals separen i delimiten un petit promontori de la zona plana més propera a la línia de costa i de la plana de ponent, una zona homogènia d'extensa superfície que connecta la línia de costa amb els primers contraforts de la Serralada Litoral. La traça d'alguns carrers que havien estat antigues rieres són altres elements urbans que singularitzen la fisonomia del nucli antic. Així, carrers com els de La Riera o El Rierot, orientats de nord a sud, conserven una toponímia inequívocament relacionada amb la seva antiga naturalesa.

El jaciment de la ciutat romana d'*Iluro* va gaudir d'una primera protecció legal l'any 1977, en formar part de la Carta dels Vestigis Arqueològics del Terme Municipal de Mataró (AAVV 1977), vinculada com a apèndix al Pla d'Ordenació Urbana i Territorial de Mataró, aprovat definitivament el 25 de febrer

d'aquell any 1977. Amb posterioritat, la Carta Arqueològica s'integrà al Pla Especial del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental de Mataró de 1983, essent en aquest document on es determinaven el tipus de protecció i de normativa que afectaven el jaciment arqueològic.

El 16 de desembre de 1982, la junta del patronat del Museu Comarcal del Maresme-Mataró acordà remetre al Ple de l'Ajuntament de Mataró la sol·licitud de declaració de Monument historicoartístic a favor del jaciment arqueològic de la ciutat romana d'Iluro. El Ple municipal aprovà per majoria absoluta sol·licitar al departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya la incoació de l'expedient, cosa que es fa fer el 5 d'octubre de 1983 (DOGC 383, de 23 de novembre de 1983). El 7 de novembre de 1995 el Govern de la Generalitat de Catalunya prengué l'acord de declarar Bé Cultural d'Interès Nacional, en la categoria de zona arqueològica, el jaciment de la ciutat romana d'Iluro, a Mataró (DOGC 2146, de 22 de desembre de 1995. R-I-55-0000-116) (fig. 31). Des de llavors, la voluntat de protegir i de fomentar el jaciment d'Iluro s'ha vist reflectida en les noves normes municipals, entre les quals en destaquem el nou Pla General d'Ordenació de Mataró, de 12 de XII de 1996, i text refós de 3/IV/1997 i el nou Pla Especial del Patrimoni Arquitectònic de Mataró, d'11 de desembre de 2002.

L'estat de conservació de les restes que conformen el jaciment és en general deficient. Tret de les afectacions que es degueren produir en època medieval, que intuïm foren mínimes, la primera mutilació important que patí el jaciment remunta al segle XVI. La construcció de les muralles i la configuració urbana de la nova vila comportaren uns treballs previs de planificació urbanística, la primera que es realitzava després de l'època romana. Efectivament, l'arqueologia ha mostrat que abans de la construcció de les estructures urbanes s'hi realitzaren treballs de condicionament dels terrenys, els quals en determinats indrets foren de gran calat. Així al sector nord s'hi efectuaren importants rebaixos de terres, segurament per anivellar el terreny i suavitzar el pendent que devia haver-hi. Aquests treballs comportaren la destrucció total de les restes d'estructures arquitectòniques d'anteriors poblaments, molt especialment les romanes. Actualment per damunt de la cota de 28,70 metres sobre el nivell de mar ja no s'hi troben restes arqueològiques. Just per sota de les actuals pavimentacions de carrers i cases hi aflora el sòl natural.

Pel costat de llevant, on hi ha un dels dos grans desnivells del promontori, l'arqueologia també ha posat de manifest que en construir-se la muralla del segle

XVI s'hi realitzaren treballs de canalització, o si més no de reconducció, de la riera que discorria per l'indret. Per evitar problemes relacionats amb avingudes d'aigües se'n desplaçà el curs, i es seccionà en part el desnivell del promontori amb la finalitat de fer-lo retrocedir, com a mínim, una quinzena de metres, amb la qual cosa es destruï un altre important conjunt de restes romanes, les corresponents al límit oriental de la ciutat. El sector destruït devia incloure com a mínim la meitat de totes les *insulae* i el sistema de tancaament i defensiu d'aquell sector. Com a conseqüència, doncs, serà molt difícil, per no dir impossible, conèixer els límits exactes de la ciutat romana d'Iluro en aquests sectors.

L'estat de conservació de la resta del jaciment depèn de les continuades reformes urbanístiques i constructives que al llarg dels segles s'han anat produint, essent especialment intenses les del segle XVIII i, sobretot, les del segle XX fins aproximadament la dècada dels anys setanta. Quan les restes arqueològiques no han estat destruïdes del tot, generalment es conserven les estructures negatives, retallades al sòl natural, els nivells de pavimentació i els murs, en el millor dels casos en una altura no superior a un metre. Tot i així, encara és possible plantejar estudis de topografia antiga. Per a endinsar-nos en aquest tema comptem amb la cartografia antiga del segle XVI en endavant, a més de les dades que ens proporciona l'arqueologia i, darrerament, les que s'extreuen de les proves geotècniques, cada vegada més freqüents en els prolegòmens de les obres.

Amb aquesta informació, no massa abundant de moment, sabem que Iluro es fundà en una zona mitja de la plana litoral –entre 17 i 30 metres sobre el nivell del mar– dessorbe el promontori abans descrit. L'emplaçament d'aquesta petita elevació, encaixada entre dues rieres secundàries de la xarxa hidrogràfica –la de Cirera i la del Pou de Vall–, dista poc menys de 600 metres de la línia de costa, uns 2.100 metres de la riera d'Argentona, a ponent, i uns 650 metres de la riera de Sant Simó, a llevant. El seu règim hidrològic es conservà fins a inicis del segle XX (Montserrat 1968), quan es documenten els darrers boscos de ribera que les acompanyaven fins pràcticament la seva desembocadura a la mar.

Per un document de l'any 1292 sabem que a mitja distància entre la ciutat d'Iluro i la riera d'Argentona hi havia el "*llac natural de Salarns*", que es dessecà aquell any per a obtenir noves terres agrícoles. És molt possible que aquest "llac" formés part d'una sèrie de maresmes o d'aiguamolls, possiblement no massa nombrosos, situats a la plana litoral. La zona de platja havia de ser una àmplia franja arenosa que s'anava

regenerant de forma natural gràcies a les aportacions de sorra dels torrents i de les rieres. A poc metres de la costa, mar endins i davant de la ciutat romana, hi havia dues formacions rocoses submarines a no massa profunditat –dites la Força i el Niny Armat Gran– que destacaven en el paisatge submari. Actualment es pot resseguir encara part d'aquest relleu submari.

Aquesta zona de la plana litoral no havia estat ocupada de forma estable abans de la presència romana al territori, si bé havia de ser una important àrea de captació de recursos naturals, tant terrestres com marítims. L'indret, òptim en molts aspectes, després de certs treballs de condicionament, fou el triat per aixecar-hi la ciutat romana d'*Iluro*.

Desconeixem com havia de ser des del punt de vista topogràfic la ciutat d'*Iluro*. El desnivell de migdia, que mirava al mar, devia oferir des de la línia de costa una escenografia natural d'una ciutat fortificada elevada per sobre de la plana natural gràcies al promontori on s'assentava. El suau pendent del terreny on s'aixecava no feia necessari fer terrasses en diferents sectors de la ciutat per procurar superfícies constructives més o menys anivellades. En aquest sentit, cal afegir que fins al moment, els treballs arqueològics efectuats no han documentat terrasses ni naturals ni construïdes. La gran quantitat de pous naturals que s'abastaven de les aigües subterrànies, situades a no massa profunditat, degueren proporcionar a la ciutat una quantitat d'aigua potable considerable. Segons documenta l'arqueologia i alguna documentació escrita, aquesta tècnica d'extracció dels recursos hídrics subterranis fou usada a Mataró amb normalitat fins inicis del segle XX.

Amb el temps, la continuada ocupació de la plana litoral en modificà l'aspecte, adequant-la a les noves necessitats ja des de l'època romana. Des de llavors, la seva ocupació, tant per habitar-la com per explotar-la agrícolament, ha estat constant durant segles, i d'aquest fet n'és un bon testimoni la considerable quantitat de jaciments arqueològics que es coneixen i l'actual configuració i estructuració de la comarca.

Les intervencions arqueològiques

De les moltes intervencions que s'han realitzat al jaciment, les que han proporcionat contextos arqueològics d'època republicana o d'inicis del principat d'August són nombroses, per la qual cosa, amb el temps, ha estat possible disposar de suficient informació per poder encarar un estudi en profunditat d'aquesta etapa. La relativa abundor de material arqueològic recuperat en aquests treballs ens ha permès afinar

cronologies i, fins i tot, com veurem més endavant, establir fases teòriques de l'evolució, no tant sols de la cultura material mòble, sinó també de la urbanística.

Per a l'anàlisi arqueològica del jaciment hem utilitzat la informació proporcionada en un total de 33 excavacions (fig. 32), la gran majoria de les quals han estat efectuades en els darrers 30 anys, aplicant-hi una metodologia acurada, el que ha garantit l'obtenció d'un registre arqueològic rigorós i, en conseqüència, d'una ingent quantitat d'informació que calia relacionar i interpretar. Aquestes han estat les feines prioritàries, juntament amb la revisió dels materials arqueològics d'aquest capítol de l'estudi, que té com a document bàsic de treball les memòries d'excavacions que han generat cada una de les intervencions, les quals, per ordre cronològic són:

1. Carrer de Sant Francesc d'Assís, 16 (1979-1980)
2. Carrer de Na Pau, 5 (1980)
3. El Carreró, 43-45 (1981-1982)
4. Plaça Gran (1982)
5. Carrer de Sant Cristòfor, 10 (1987)
6. Plaça de la Peixateria (1987)
7. Carrer de Sant Simó, 13 (1988-1998)
8. Carrer de Sant Cristòfor, 12 (1989-1990/1999-2000)
9. Carrer de Barcelona, 55-57 (1989-1990)
10. Carrer Baixada de Les Espenyas 24-26 (1990)
11. Carrer d'en Pujol, 51 (1990-1991)
12. Carrer Nou, 54 (1991)
13. Carrer d'en Palau, 32-34 (1993-1995)
14. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, 16 (1994)
15. Carrer de Barcelona, 38 (1996)
16. Carrer de Barcelona, 45 (1996)
17. Carrer de Na Pau (1997)
18. El Carreró, 49 (1997)
19. Carrer de Barcelona, 44 (1999)
20. Can Xammar (1999)
21. Plaça Gran, 8 (2000)
22. Carrer de Sant Cristòfor, 10 (2000)
23. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, 8 i 10-12 (2000)
24. Carrer d'en Pujol, 47 (2000)
25. Carrer de Sant Francesc d'Assís, 15 (2001)
26. Carrer Nou, 23 (2001)
27. Carrer d'en Palau, 22 (2001-2002)
28. Carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar (2002)
29. Carrer de Sant Francesc d'Assís (2003)
30. Carrer Baixada de Les Espenyas, 5 (2004)
31. Plaça del Beat Salvador (2006)
32. Carrer Baixada de Les Espenyas, 8 (2007)
33. Hort del Rector (basílica de Santa Maria) (2007)

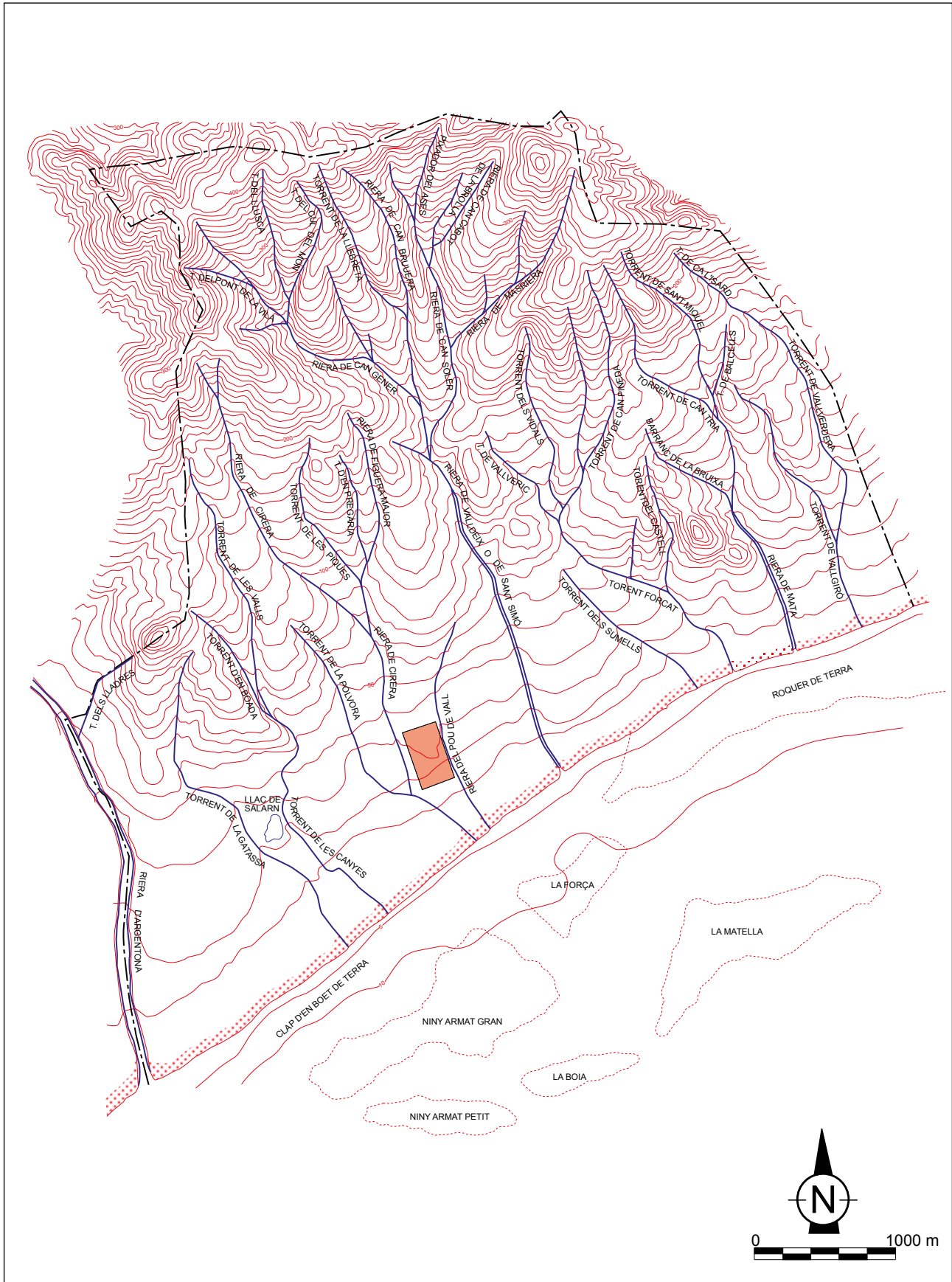


Fig. 30. Topografia del terme municipal de Mataró.



Fig. 31. Delimitació del BCIN (zona arqueològica) del jaciment de la ciutat romana d'Iluro. (Mataró, El Maresme).



Fig. 32. Situació de les zones estudiades

Carrer de Sant Francesc d'Assís, 16 (1979-1980)

Amb motiu d'unes obres de reforma de l'aquest immoble es va poder efectuar una cala de 2 x 2 m en una habitació de la planta baixa de l'edifici. Els treballs foren dirigits per Josep Antoni Cerdà i Mellado, i es perllongaren alguns caps de setmana dels mesos de novembre i desembre de l'any 1979, i de gener de 1980. L'immoble, conegut llavors com a can Genissans, està situat en el límit septentrional del jaciment. Les coordenades UTM són x: 453874 i y: 4599198. Està situat a una altura de 28,70 m sobre el nivell del mar.

CERDÀ, J.A. 1982-83. Troballes a can Genissans, al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 16 (Mataró). *Laietania*, 2-3. 286. Mataró.

CLARIANA, J.F. 2004. Consideracions sobre la gran cisterna romana del carrer sant Francesc d'Assís de Mataró. *Filibrejada*, 69. 10-13. Mataró.

PUERTA, C. 2010. Els contextos augustians de la cisterna romana del carrer de Sant Francesc d'Assís (Mataró). *Contextos ceràmics de época augustea en el Mediterráneo occidental*. Barcelona, 12-13 de abril de 2007. 112-145. Universitat de Barcelona.

El registre arqueològic. Estructures, materials i cronologia

No existeix un registre arqueològic acurat dels treballs que s'hi realitzaren; tan sols algunes anotacions i un croquis que han permès, juntament amb l'estudi del material trobat, refer parcialment el procés de l'excavació. Quant a les estructures trobades només sabem que s'excavà a l'interior d'un dipòsit de grans dimensions, del qual no es trobaren els límits. A aquesta estructura pertanyia un mur, perpendicular a la línia de façana de l'actual edifici, fet amb pedres de diferents mides i tipus, unides amb morter de calç. D'aquest mur, que tenia una amplada de quasi 0,60 m, es localitzà un tram d'uns 14 m de llargada, que conservava una altura de 2,65 m. Per la part interna estava arrebossat amb *opus signinum*, el mateix que el fons de l'estructura, de la qual es va poder documentar uns 4 m².

A l'interior del dipòsit s'identificaren tres estrats de farciment, dels quals només els dos més profunds eren d'època romana. D'aquests, el que cobria directament el paviment d'*opus signinum* es data abans del canvi d'era.

El material arqueològic trobat fou abundant. De vaixel·la de vernís negre hi havia algun bol de cam-

paniana A, de la forma Lamb. 33 (fig. 33, núm. 1) o plats de la forma Lamb. 5 (fig. 33, núm. 2). La producció més abundant, però, correspon als tallers de Cales. De la seva variant mitjana hi ha vasos de les formes Lamb. 1 (fig. 33, núm. 3 i 4), copes de la forma Lamb. 2 (fig. 33, núm. 5), plats de la forma Lamb. 5 (fig. 33, núm. 7) i bols de la forma Lamb. 8 (fig. 33, núm. 6). De la seva variant tardana hi ha vasos de les formes Lamb. 1 (fig. 33, núm. 8), Lamb. 2 (fig. 33, núm. 9), Lamb. 3 (fig. 33, núm. 10 a 13), Lamb. 5 (fig. 33, núm. 14 i 15) i Lamb. 10 (fig. 33, núm. 16). També de vernís negre hi ha un plat de la forma Lamb. 7 d'aretina de vernís negre (fig. 33, núm. 17) i un plat de la forma Lamb. 6 de campaniana C (fig. 33, núm. 18). Per últim, hi ha dos vasos elaborats amb tècnica reduïda que imiten la vaixel·la de vernís negre: l'un de la forma Lamb. 1 (fig. 33, núm. 19) i l'altre de la forma Lamb. 2 (fig. 33, núm. 20).

La vaixel·la de terra sigil·lata itàlica també està força ben representada. Hi ha plats de la forma Consp. 1.1 (fig. 34, núm. 1 a 3), Consp. 12.1 (fig. 34, núm. 4 a 6), Consp. 18.2 (fig. 34, núm. 16 a 18); copes de les formes Consp. 14.1 (fig. 34, núm. 9 i 10), Consp. 14.2 (fig. 34, núm. 12), Consp. 8.1 (fig. 34, núm. 13 a 15), Consp. 22.1 (fig. 34, núm. 1 a 5), Consp. 36.4 (fig. 34, núm. 20), Consp. 32 (fig. 34, núm. 19), Consp. 2.3 (fig. 35, núm. 7), potser una copa de la forma Consp. 2.2 (fig. 34, núm. 11) i Atlante III (fig. 34, núm. 7 i 8). Hi ha també una sèrie de vasos que imiten les produccions de vernís roig (fig. 36, núm. 1 a 8).

Els gots de parets fines són d'origen itàlic i n'hi ha de les formes Mayet III (fig. 36, núm. 9 a 11 i possiblement 15 i 16), Mayet XVII (fig. 36, núm. 14), Mayet XXXIII (fig. 35, núm. 13), i un altre de forma indeterminada (fig. 36, núm. 12). També d'origen itàlic hi ha un morter del tipus *Emporiae* 36.2 (fig. 36, núm. 17) i dues llànties (fig. 36, núm. 18 i 19).

Es trobà un abundant nombre d'envasos amfòrics de diferents procedències. A la zona de l'estret de Gibraltar cal atribuir un exemplar del tipus T-7.4.3.3 (fig. 37, núm. 1) i, amb certes reserves, també d'aquesta zona o bé de l'àrea sud-hispànica més concretament, hi ha una sèrie d'àmfores de pastes molt similars, però de tipologia diferent que van des de envasos amb vores triangulars (fig. 37, núm. 3), amb vores ametllades possiblement per contenir oli (fig. 37, núm. 4) i un altre amb una boca i coll de gran diàmetre, potser per a salaons (fig. 37, núm. 2). De procedència bètica hi ha altres tres àmfores oliaries, també de vora ametllada, associables al tipus Oberaden 83 (fig. 37, núm. 5 a 7).

Les àmfores itàliques són minoritàries. N'hi ha una procedent del sud de la península, potser de l'àrea

de Bríndisi (fig. 37, núm. 8), i dues més, una del tipus Dressel 1A (fig. 37, núm. 10) i una altra del tipus Dressel 1B (fig. 37, núm. 9).

La resta d'àmfores, les més abundants, són fabricades a la Tarraconense. Tret d'algun envàs que podria atribuir-se a imitacions del tipus Dressel 1/Citerior (fig. 38, núm. 1 i potser fig. 39, núm. 5), la resta són majoritàriament del tipus Tarraconense 1 (fig. 38, núm. 2 a 10 i fig. 39, núm. 1 a 4, i 6 a 8) i Pascual 1 (fig. 39, núm. 9 i 10, fig. 40, núm. 1 a 10 i fig. 41, núm. 1 a 5). Tan sols hi ha dues àmfores del tipus Dressel 2-4 (fig. 41, núm. 6 i 7).

També es trobaren cinc monedes: una unitat de la seca d'*Iluro* de la tercera emissió; dos denaris d'argent, l'un de l'any 49 aC i l'altre de l'any 63 aC; i dos asos de la seca de Roma, el primer es data entre el 179-170 aC i el segon entre el 206-195 aC.

Per acabar, i en tant que material poc habitual, cal destacar la troballa d'uns 190 projectils de plom per a fona, alguns dels quals estaven gravats. Cal fer especial esment d'un parell amb signes epigràfics i d'un altre que porta una mena d'insígnia –un feix de llamps de Júpiter– que recorda la de les legions romanes.

La cronologia de formació de l'estrat ens la proporciona la presència de la vaixel·la de terra sigil·lata itàlica i d'alguns tipus d'àmfores. Tret de la forma Consp. 1.1, la més antiga, que ja no es fabricava en època d'August, la resta de vaixel·la de terra sigil·lata itàlica s'emmarca perfectament en el període d'August anterior al canvi d'era. Així la Consp. 14.1 es començà a fabricar cap al 25-20 aC, tot i que fou molt difosa entre el 15-10 aC; la Consp. 12.1 tingué els seus inicis cap al 15 aC; la Consp. 17.3 i Consp. 22,2 ja es fabricaven en els dos darrers decennis del segle I aC; la Consp. 14.2 s'inicià entre el 20 i el 10 aC; la Consp. 18.2 ja es trobava a partir del 10 aC i la resta, amb datacions no tant precises, foren pròpies del període d'August –Consp. 2.3, Consp. 8.1 i Goudineau 7. Quan a les àmfores, s'observa un predomini

aclaparador de les de l'àrea de la Tarraconense, sobre tot dels tipus Pascual 1 i Tarraconense 1, les quals pràcticament s'equiparen numèricament, fet que ens situaria en el darrer terç del segle I aC. La presència, encara que molt incipient, dels tipus Dressel 2-4 delimita aquesta cronologia cap a finals de l'últim terç d'aquest segle. Proposem, doncs, com a cronologia de formació d'aquest sediment, un curt període de temps que abastaria del 15/10 aC fins el canvi d'era.

Interpretació de les restes trobades

No massa cosa se'n va poder dir d'aquella campanya d'excavació un cop havia finalitzat. Les condicions d'excavació, la manca de temps per actuar-hi i la impossibilitat de poder ampliar els treballs, només permeteren apuntar alguna interpretació del que s'havia trobat. Tanmateix, ja llavors s'entreveia la importància de les estructures trobades. El dipòsit fou interpretat, potser sense dades suficients, però amb intuïció, com part d'una cisterna, la qual, per les seves dimensions, podia ser una obra pública, potser per emmagatzemar una important reserva d'aigua de la ciutat romana. La cronologia d'amortització, poc abans del canvi d'era, evidenciava que es tractava d'una construcció pública feta en les primeres etapes de la ciutat.

Quan el dipòsit deixà d'usar-se, es convertí en un immens abocador de deixalles, tant domèstiques com industrials, com així ho testimonia una gran quantitat d'envasos amfòrics que es concentraven en un punt determinat del farciment d'amortització, degut molt possiblement a un abocament sobtat i quantios d'aquest tipus de material.

No fou, però, fins anys més tard, amb les actuacions fetes els anys 2001 a l'immoble núm. 15 del carrer de Sant Francesc d'Assís i 2003 al bell mig del mateix carrer de Sant Francesc d'Assís, quan ha estat possible –vegeu apartats corresponents– tenir coneixement de les mides, sistema constructiu, abast i importància de la troballa.

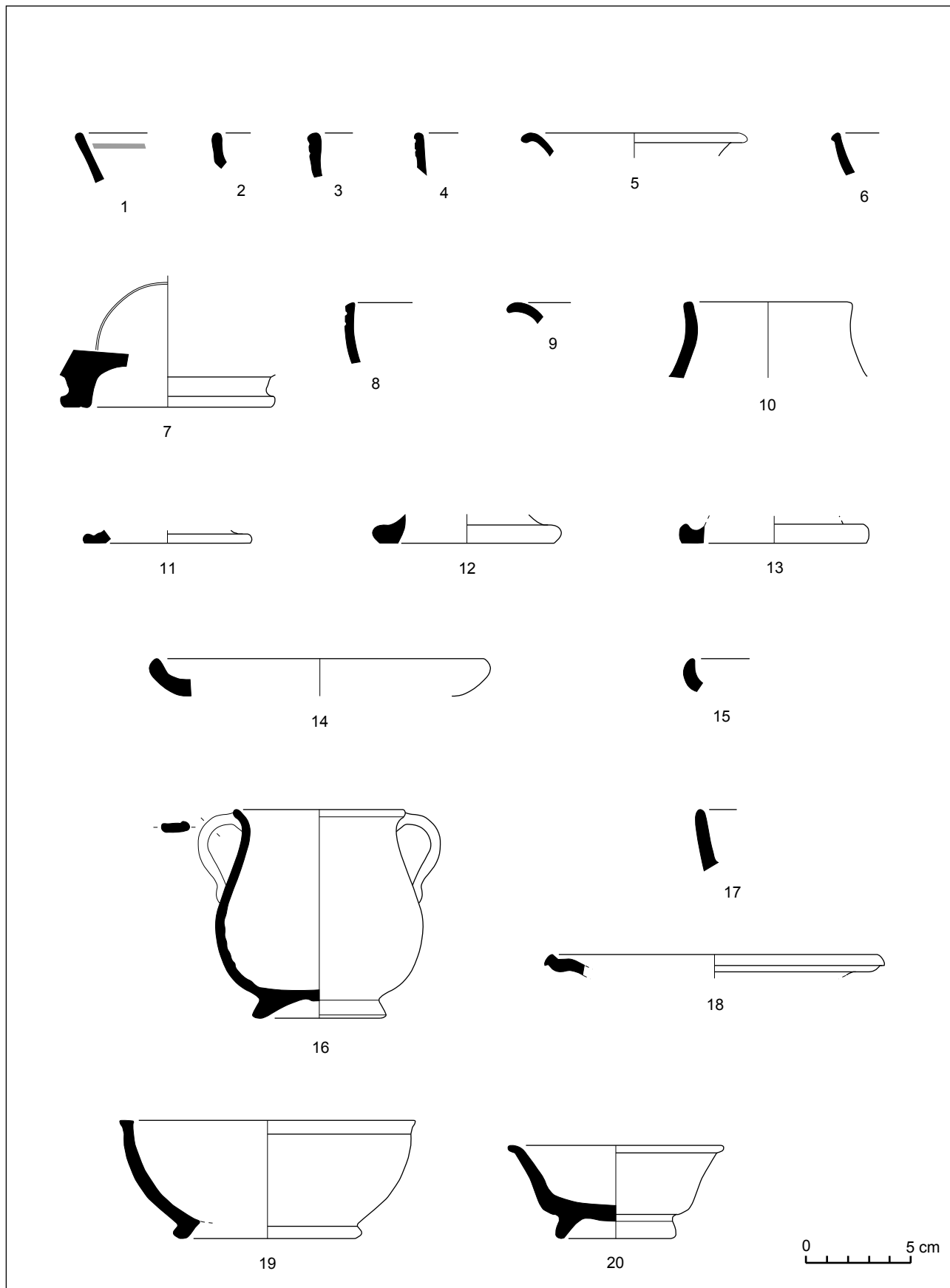


Fig. 33. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

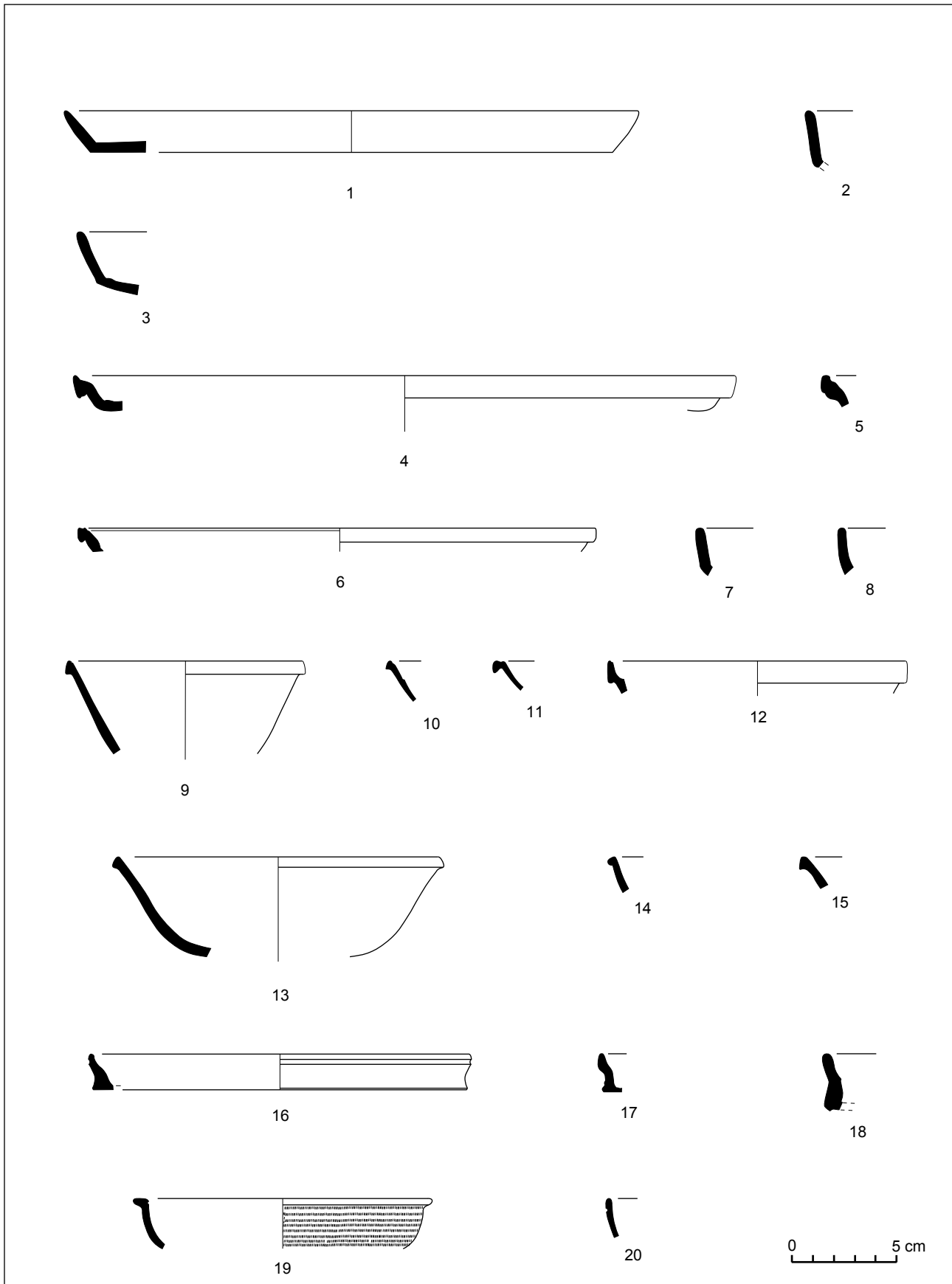


Fig. 34. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

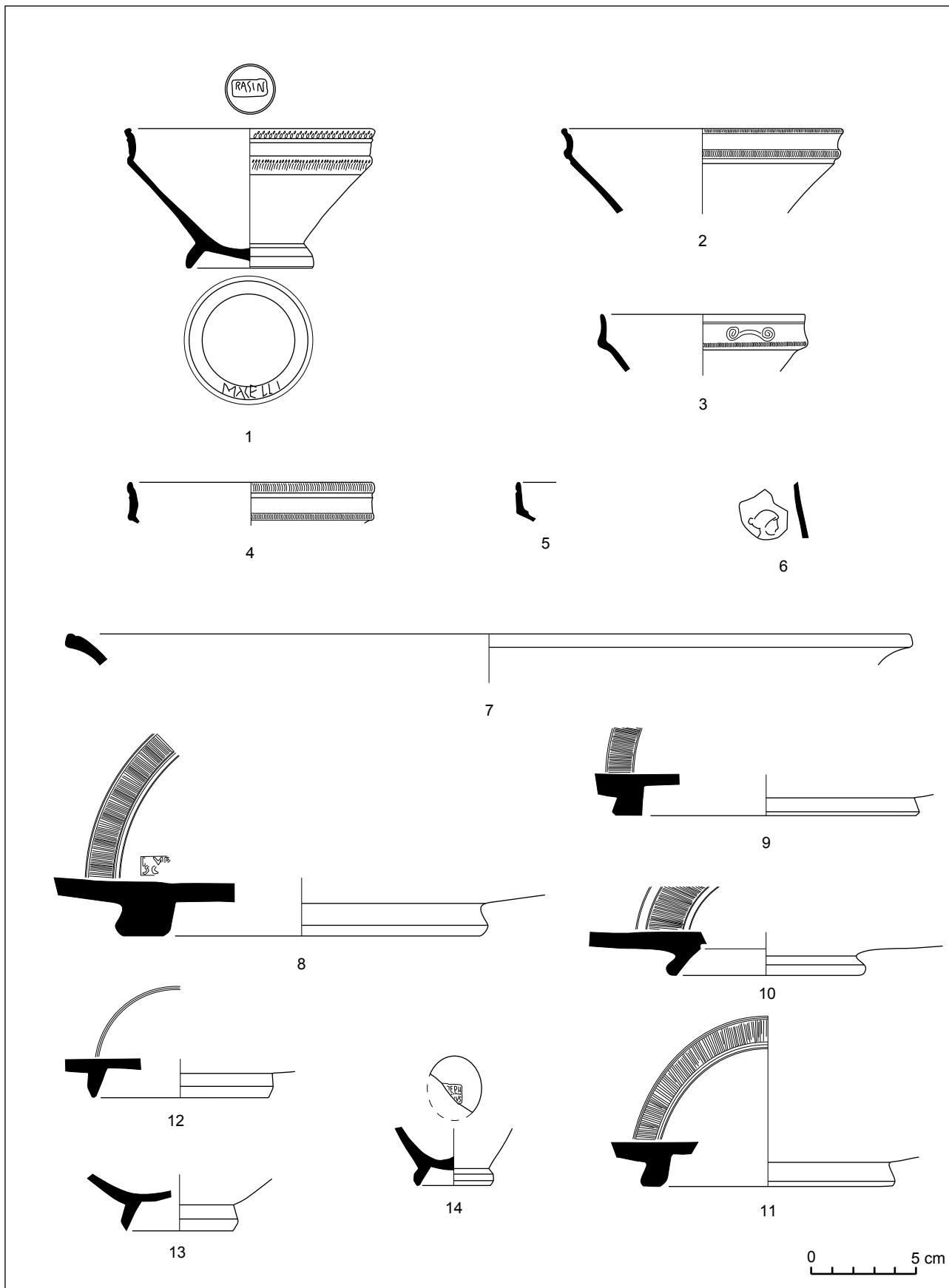


Fig. 35. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

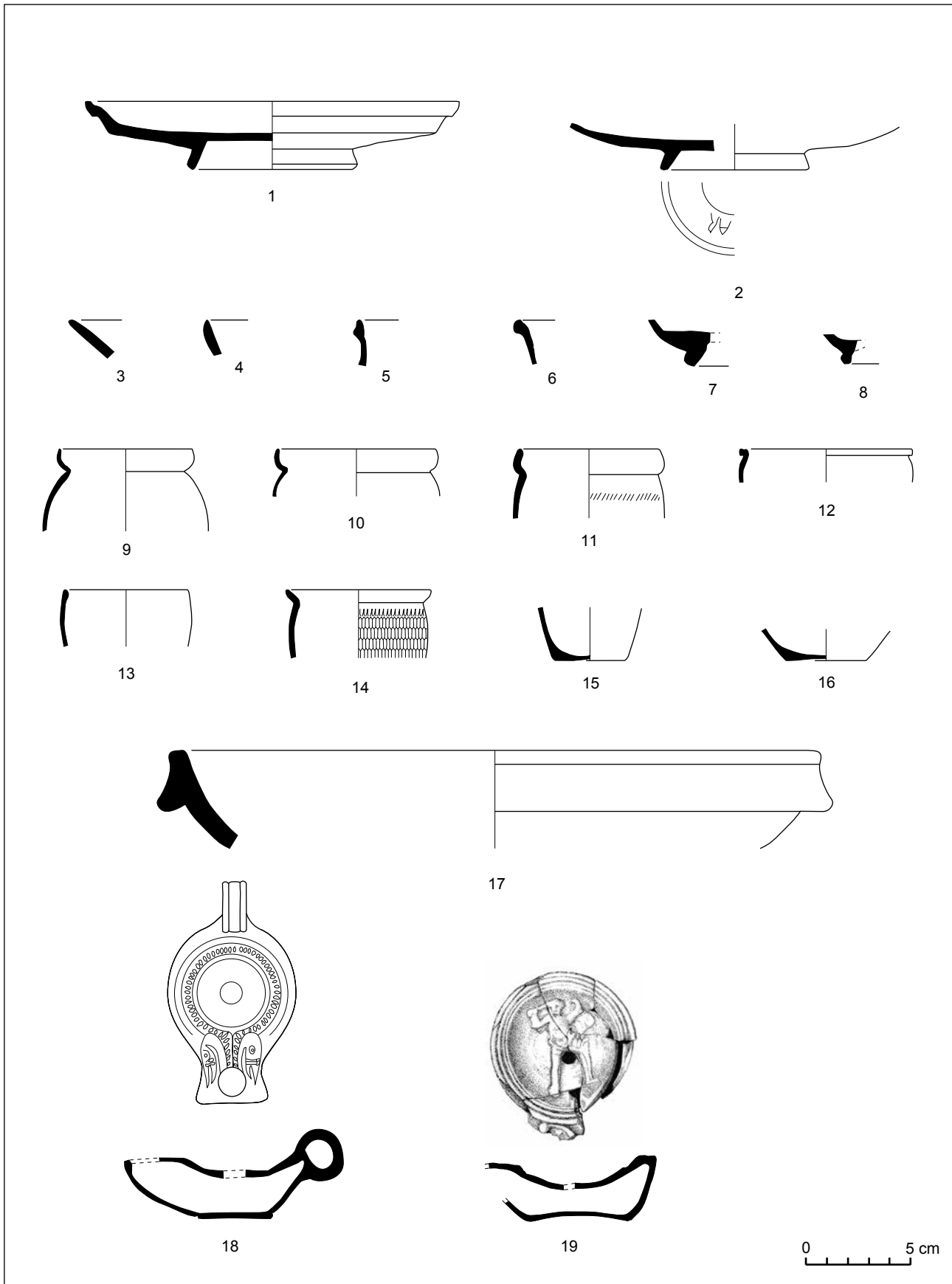


Fig. 36. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

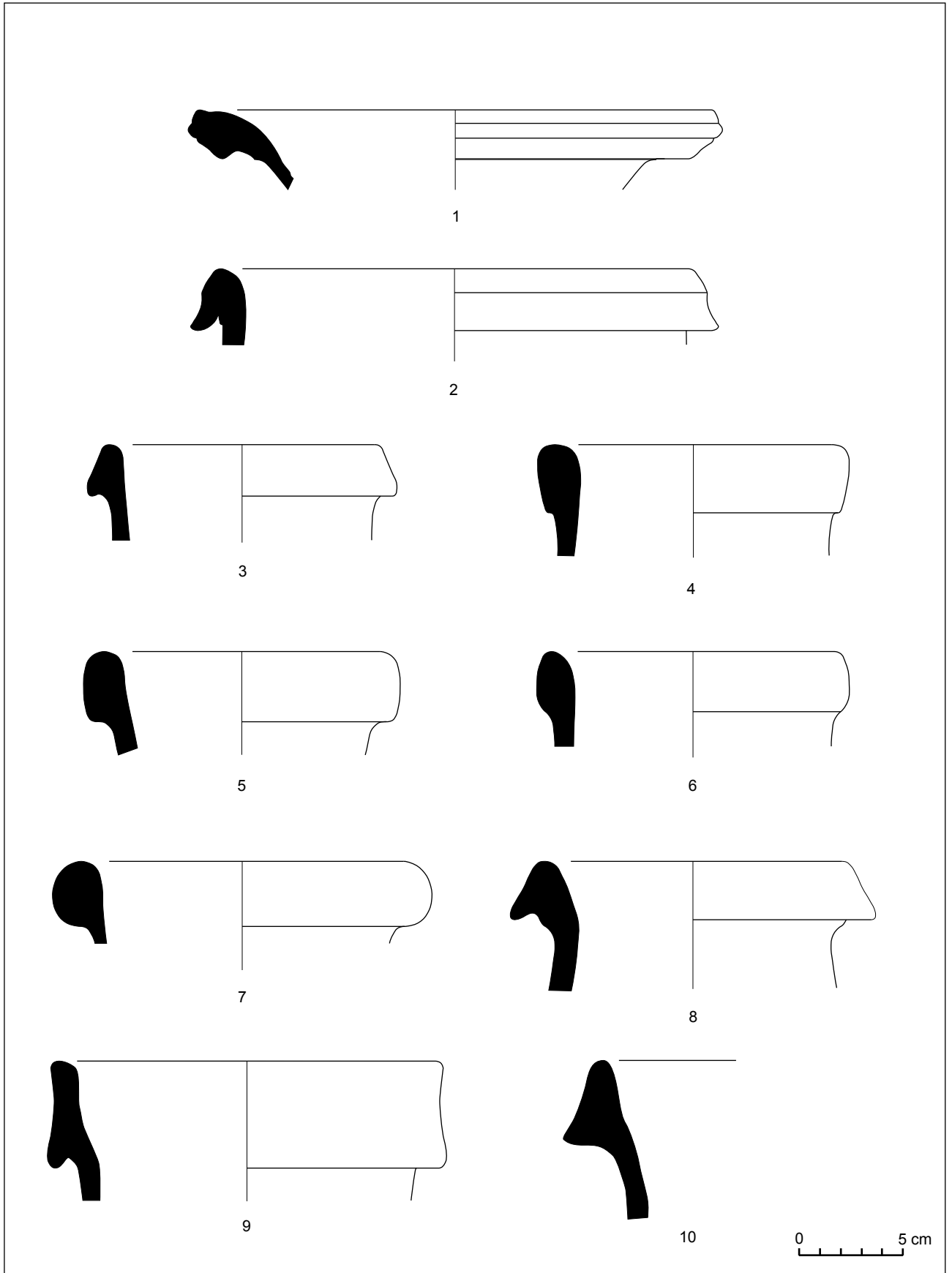


Fig. 37. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

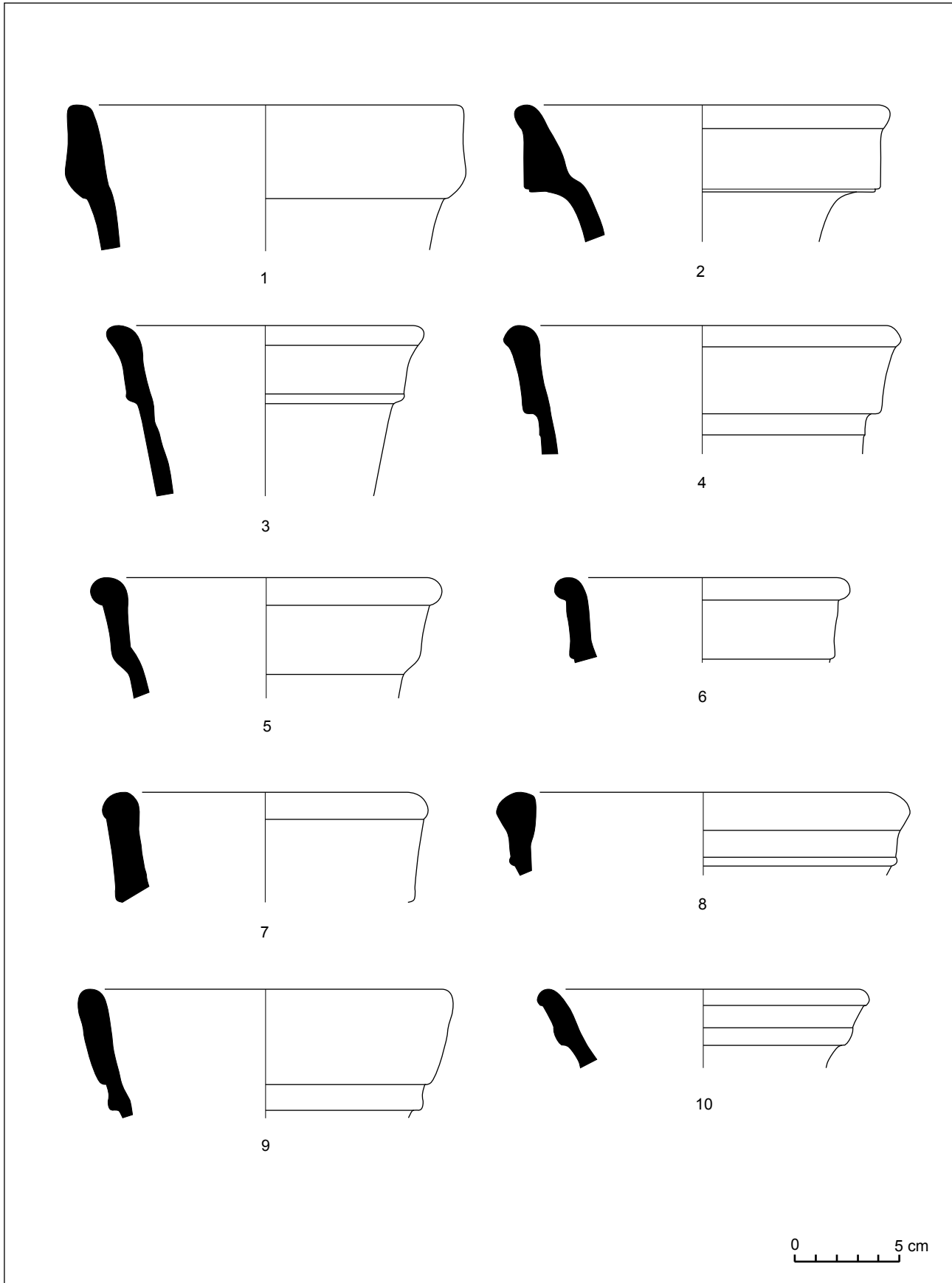


Fig. 38. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

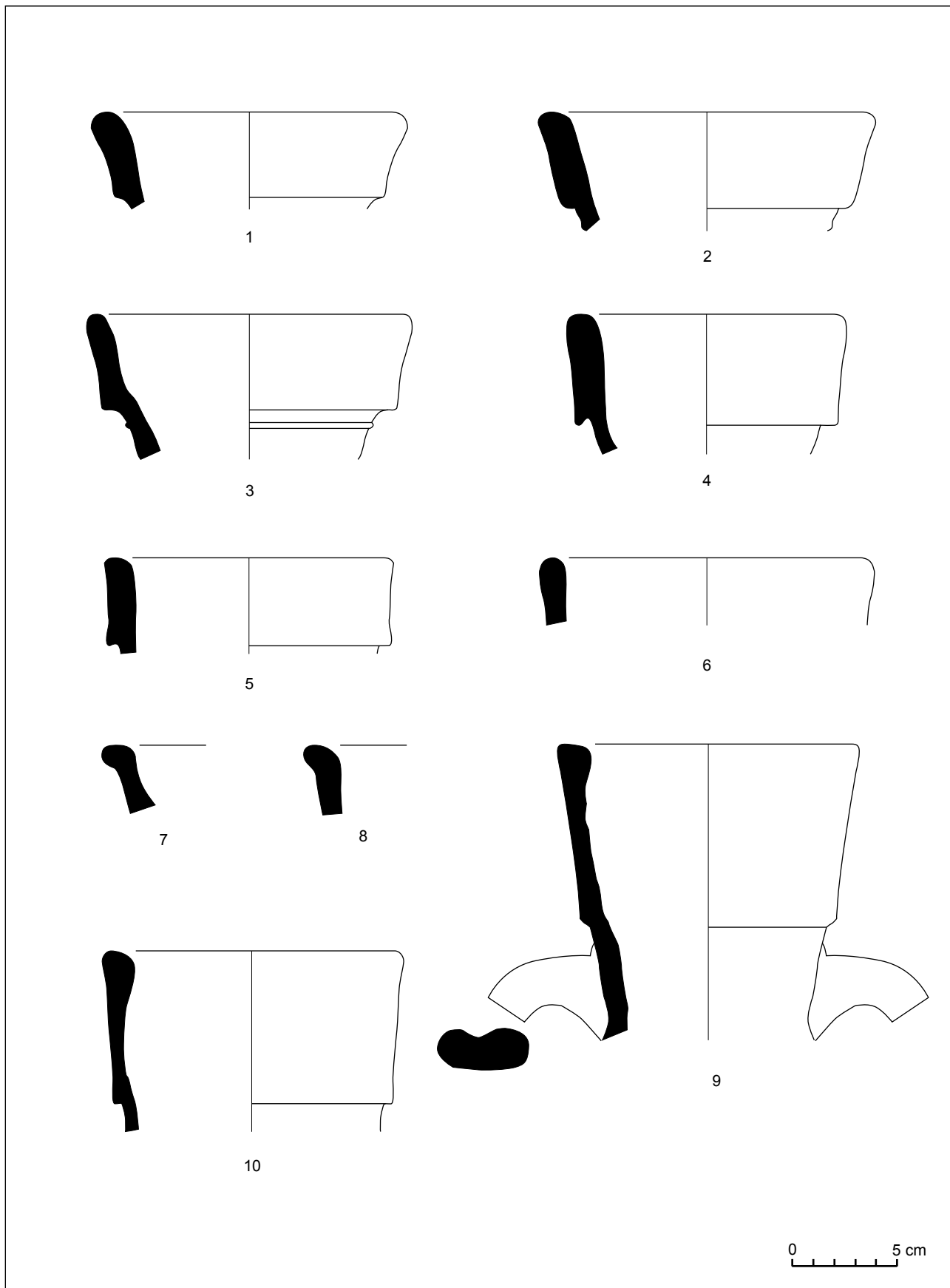


Fig. 39. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

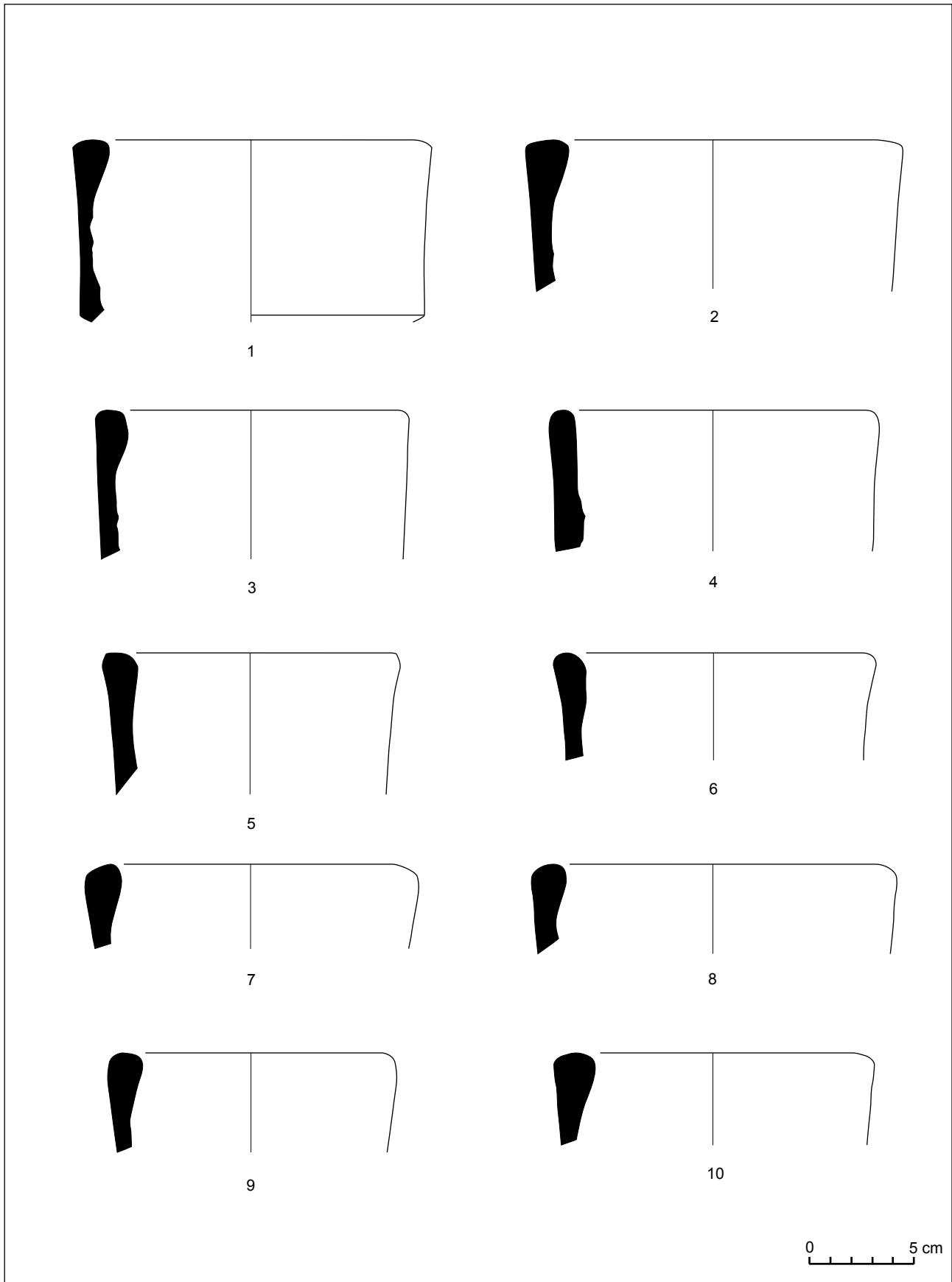


Fig. 40. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

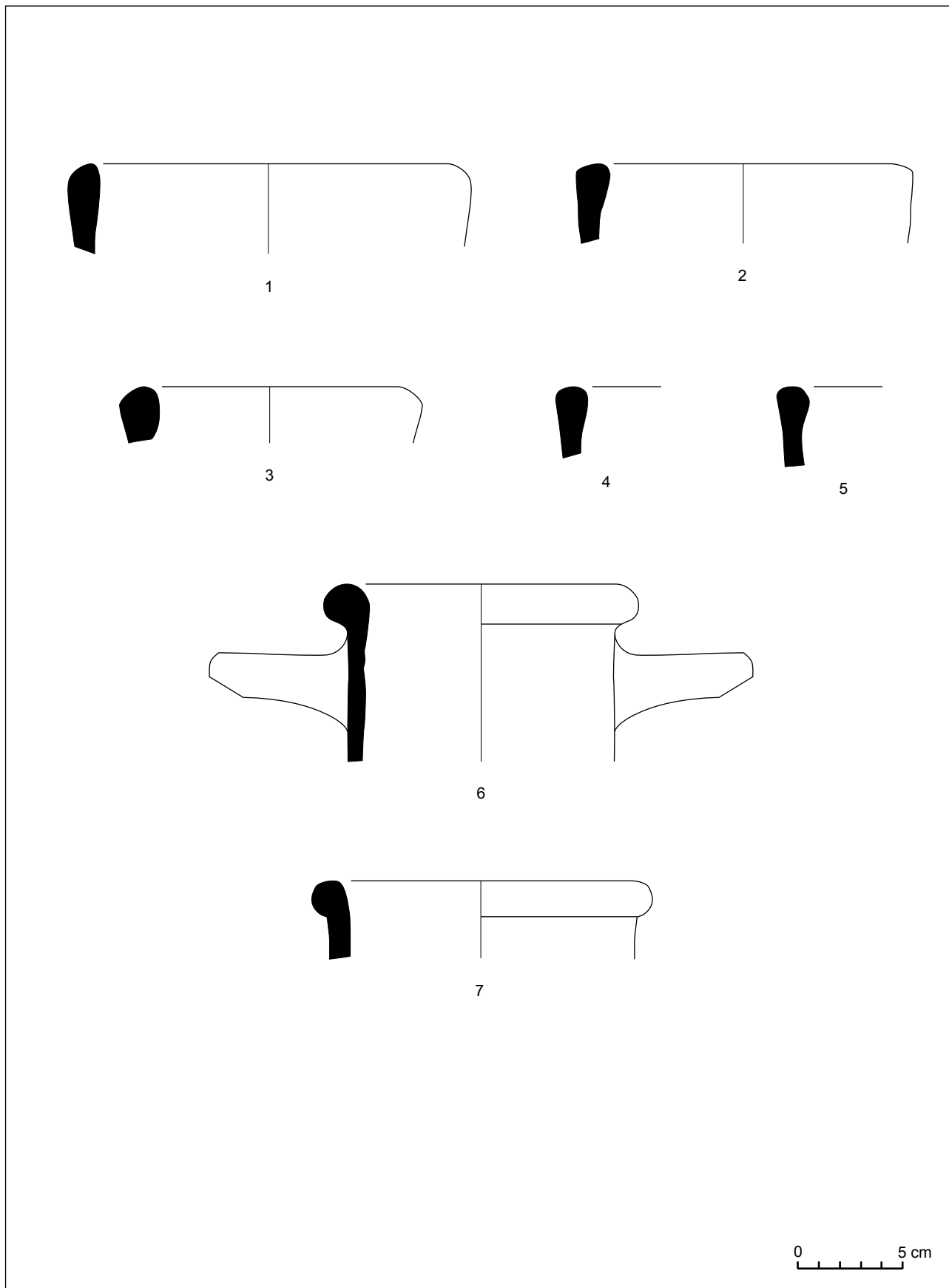


Fig. 41. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 (1979-1980).

Carrer de Na Pau, 5 (1980)

A la primavera de l'any 1980 s'enderrocà un antic edifici que s'aixecava en aquest indret, fet que va aprofitar la Secció Arqueològica del Museu de Mataró per efectuar-hi un sondeig arqueològic. L'actitud negativa de la propietat, però, va fer impossible que la intervenció es realitzés amb normalitat, per la qual cosa els treballs es reduïren a la recuperació de materials arqueològics que anaven apareixent mentre una màquina excavadora rebaixava els terrenys. L'actuació fou coordinada per Josep Antoni Cerdà i Mellado. Les coordenades UTM són $x=453979$ i $y=4599057$ i estava a una altura de 22,80 m sobre el nivell del mar.

CERDÀ, J.A. 1981. Troballes arqueològiques al carrer de la Pau (Mataró). *Laietania*, 1. 65-82. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

No es conserva cap registre de la intervenció. Tan sols sabem, gràcies a una comunicació personal del llavors coordinador dels treballs, que es localitzà un estrat romà d'època republicana. Certament, el material arqueològic associable a aquest sediment és força homogeni.

Tret d'alguns fragments de vasos –de campaniana B segons es publicaren en el seu moment–, però que

no han estat possible de localitzar, tant sols hem pogut recuperar un fragment del fons d'un plat de la forma Lamb. 7 d'aretina de vernís negre (fig. 42, núm. 1), un suport de la forma Lamb. 4 de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 42, núm. 2) i una petita copa de la forma Lamb. 20 de campaniana C (fig. 42, núm. 3).

Entre les àmfores, el material més nombrós, dominen les d'origen tarraconense, tot i que n'hi ha dues de procedència itàlica, una del tipus Dressel 1B (fig. 42, núm. 4) i l'altra del sud de la península (fig. 42, núm. 5). El tipus predominant entre les primeres són les Tarraconenses 1 (fig. 42, núm. 6 a 11), i en menys nombre hi ha també àmfores del tipus Pascual 1 (fig. 42, núm. 12 i 13).

La presència i proporció de les àmfores tarraconenses del tipus Tarraconense 1 i Pascual 1 semblen situar la cronologia de formació de l'estrat cap al tercer quart avançat del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

Pocs comentaris suggereixen les dades obtingudes en aquesta intervenció. Tan sols és possible documentar un possible estrat format cap al tercer quart del segle I aC, que per les seves característiques –segons la informació oral que se'ns ha transmès– podria interpretar-se com l'amortització d'una fase cronològicament anterior, la qual ens és totalment desconeguda.

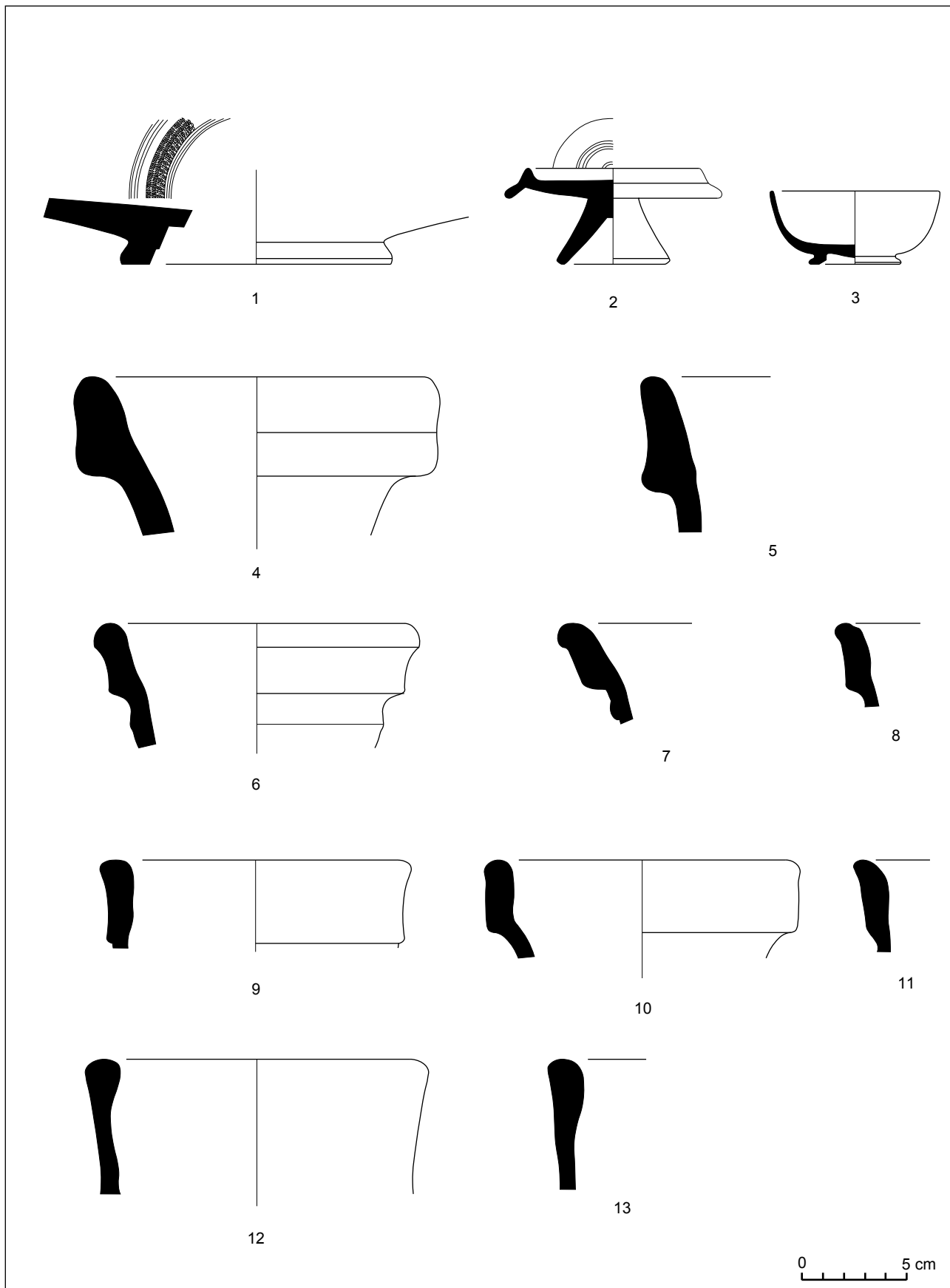


Fig. 42. Carrer de Na Pau, núm. 5 (1980).

El Carreró, 43-45 (1981-1982)

Es tracta d'un immoble situat a la zona central del jaciment, lleugerament desplaçat cap a l'oest. Les coordenades UTM són: $x= 453.900$ $y= 4.599.100$ i està a una altura de 25,60 m sobre el nivell del mar. L'excavació, dirigida per Josep A. Cerdà Mellado, fou realitzada per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró en dues fases durant els anys 1981 i 1982. En la primera campanya –1981– s'obriren un total de sis cales en diferents indrets de la casa, la qual, un cop enderrocada possibilità l'excavació en extensió del solar l'any 1982. S'excavà una superfície aproximada d'uns 160 m².

CERDÀ, J.A. 1982-1983. Informe de les excavacions efectuades a Can Ximenes. Mataró. *Laietania* 2-3. 288. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. ARXÉ, J. BACARIA, A. BANÚS, J. CERDÀ, J.A. i PERA, J. 1993. Intervencions a Iluro (1982-1989), Mataró. *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. 147-153. Barcelona.

PUJOL, J. GARCÍA ROSELLÓ, J. 1994. El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania*, 9. 89-129. Mataró.

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*. *Laietania* 10. Tres volums. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries* 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Només es localitzà un nivell sense relació amb cap estructura, que es pot situar cronològicament en època republicana. Es tracta de la UE 4 de la cala 2.

De ceràmica campaniana A es trobaren només tres plats de la forma Lamb. 5 (fig. 45, núm. 1 a 3). La resta de vaixel·la de vernís negre pertany quasi bé tota a la variant mitjana dels tallers de Cales, amb les formes Lamb. 1 (fig. 45, núm. 4 i 5), Lamb. 2 (fig. 45, núm. 6) i Lamb. 5 (fig. 45, núm. 7 i 8). Només es trobà un fragment d'un vas, de la forma Lamb. 2, de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 45, núm. 9). També d'origen itàlic hi ha la vora d'un got de la

forma Mayet II de ceràmica de parets fines. Quant a les àmfores, hi ha algun fragment d'origen púnic civissenc i una nansa de la forma Dressel 43, possiblement de l'illa de Cos.

Per la presència majoritària de ceràmica calena de la variant mitjana, juntament amb una bona proporció de ceràmica campaniana A, cal situar la cronologia de l'estrat dins del primer quart del segle I aC. La troballa d'un sol fragment de vas de la variant tardana dels tallers de Cales pot indicar un moment avançat dins d'aquest primer quart del segle I aC. Proposem, doncs, per a aquest estrat una cronologia de primer quart avançat del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

Pel fet de tractar-se d'un estrat excavat parcialment, que no pot relacionar-se amb cap estructura, no és possible cap interpretació de caràcter funcional. Tan sols és útil per situar un nou punt amb una cronologia possiblement anterior al segon quart del segle I aC.

És interessant fer esment, però, del resultat final de l'excavació feta en extensió, una vegada s'havia enderrocada l'edifici vell. Llavors es pogueren interpretar de forma global les dades estretes de cada una de les cales, la qual cosa permeté visualitzar en planta les restes d'una construcció romana de característiques singulars, associada a una claveguera, localitzada en part en la cala núm. 5, i que per les seves mides i característiques havia de ser d'un carrer. D'aquesta claveguera romana se n'excavà un tram d'uns 6,20 m, que en part s'endinsava per sota de l'estructura i es recuperava a l'altre extrem, amb una longitud total d'uns 9,20 m.

La construcció romana (fig. 44) estava bastida al damunt d'un empedrat, documentat a les diferents cales; estava fet amb morter de pedra i calç i es conservava en un tram de 8 x 5 m. Aquesta estructura constava de tres cossos, un de central de forma rectangular, de 4'00 x 2'50 m, amb paviment d'*opus signinum*, i dos de laterals idèntics de forma absidal, de 3'00 x 1'60 m cadascun, un dels quals conservava també un paviment d'*opus signinum*. El gruix de les parets del cos central era de 0'46 m i el de les parets dels cossos laterals de 0'30 m. Els murs dels cossos laterals tenien quatre grans carreus que devien formar una mena de costellam, tot lligant les parets. Cal destacar també que la paret divisòria entre el cos central i els cossos laterals estava feta amb blocs de pedra sorrenca de Montjuïc.

Al costat oriental de la construcció, sobre l'empedrat, hi havia al terra les empremtes de dues columnes circulars de 0'48 m de diàmetre, possiblement

fetes amb *semilateres* recoberts amb un enlluït. La seva disposició fa suposar que originàriament eren quatre. Al cos lateral, al nord-est de la construcció, en haver desaparegut el paviment, es podia veure la mitja volta de la coberta de la claveguera que hi passava pel dessota.

La interpretació que es va fer de l'estructura romana, i que nosaltres subscriuim, és que es tracta d'una font pública que estaria situada al bell mig del *cardo maximus*. L'existència d'aquesta font monumental, situada al centre del carrer i construït al damunt d'un empedrat més extens que no pas la seva pròpia planta, suggereix que el carrer estava empedrat, com a mínim en aquest tram.

Quan es construí la base d'aquesta font monumental s'amortitzà una claveguera secundària que desguassava a la principal. La font es construí en època d'August, tal vegada per embellir la zona propera al *forum* de la ciutat. Per bastir aquesta construcció calgué reforçar l'estructura de la claveguera del *cardo maximus*; per això foren substituïdes les *tegulae* del terra per lloses de pedra de dimensions semblants, i la coberta es construí amb una volta feta amb encofrat de pedra i calç.

És difícil precisar fins quan de temps estigué en ús la font. Hi ha constància d'un estrat de la primera meitat del segle II dC que cobria una part de l'empedrat i d'un altre estrat de finals del segle III dC o de començaments del segle IV dC que en cobria una altra, a l'altre costat de la font.

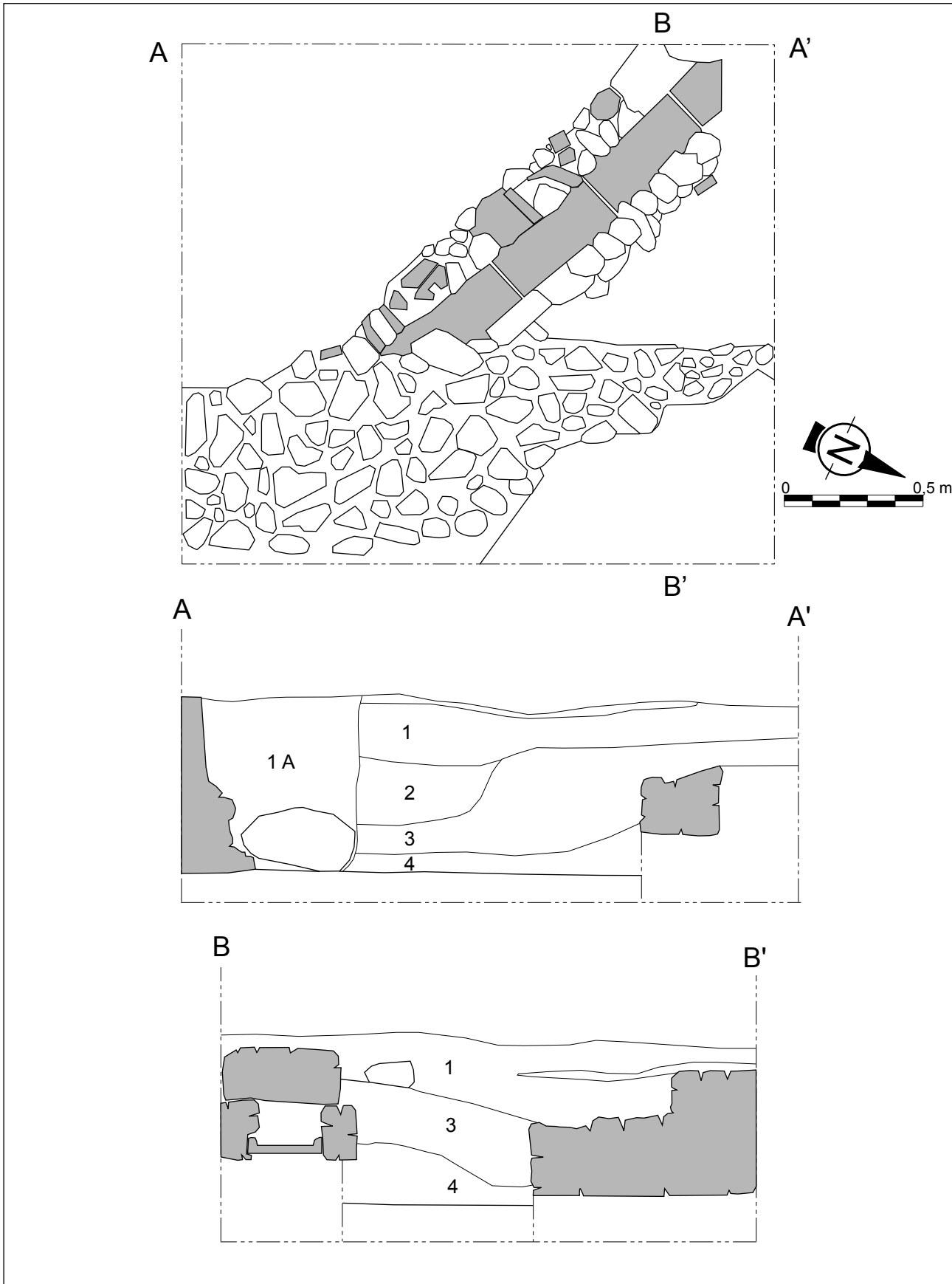


Fig. 43. El Carreró, núm. 43-45 (1981-1982). Cala núm. 2. Planta i seccions.

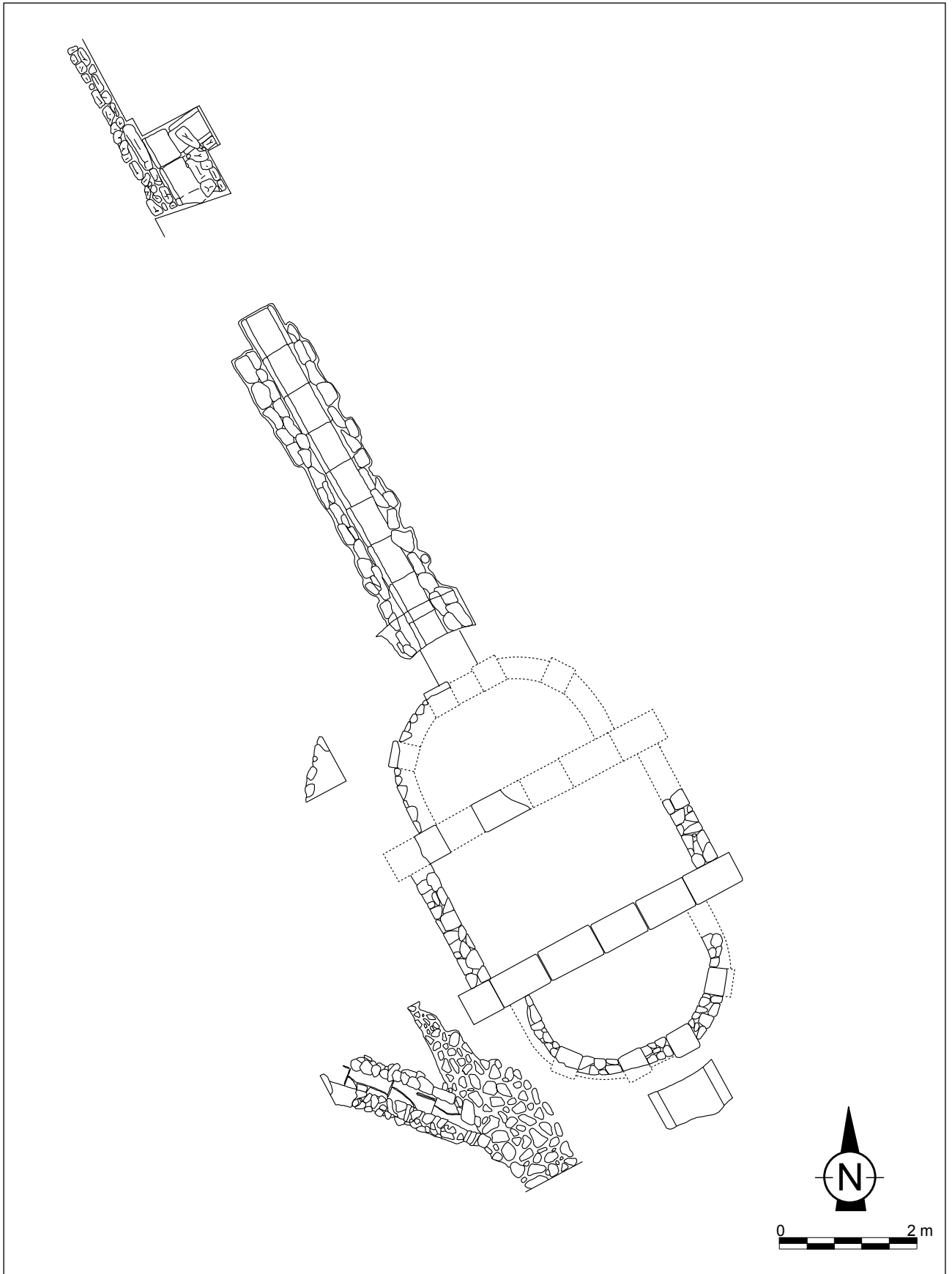


Fig. 44. El Carreró, núm. 43-45 (1981-1982). Planta general.

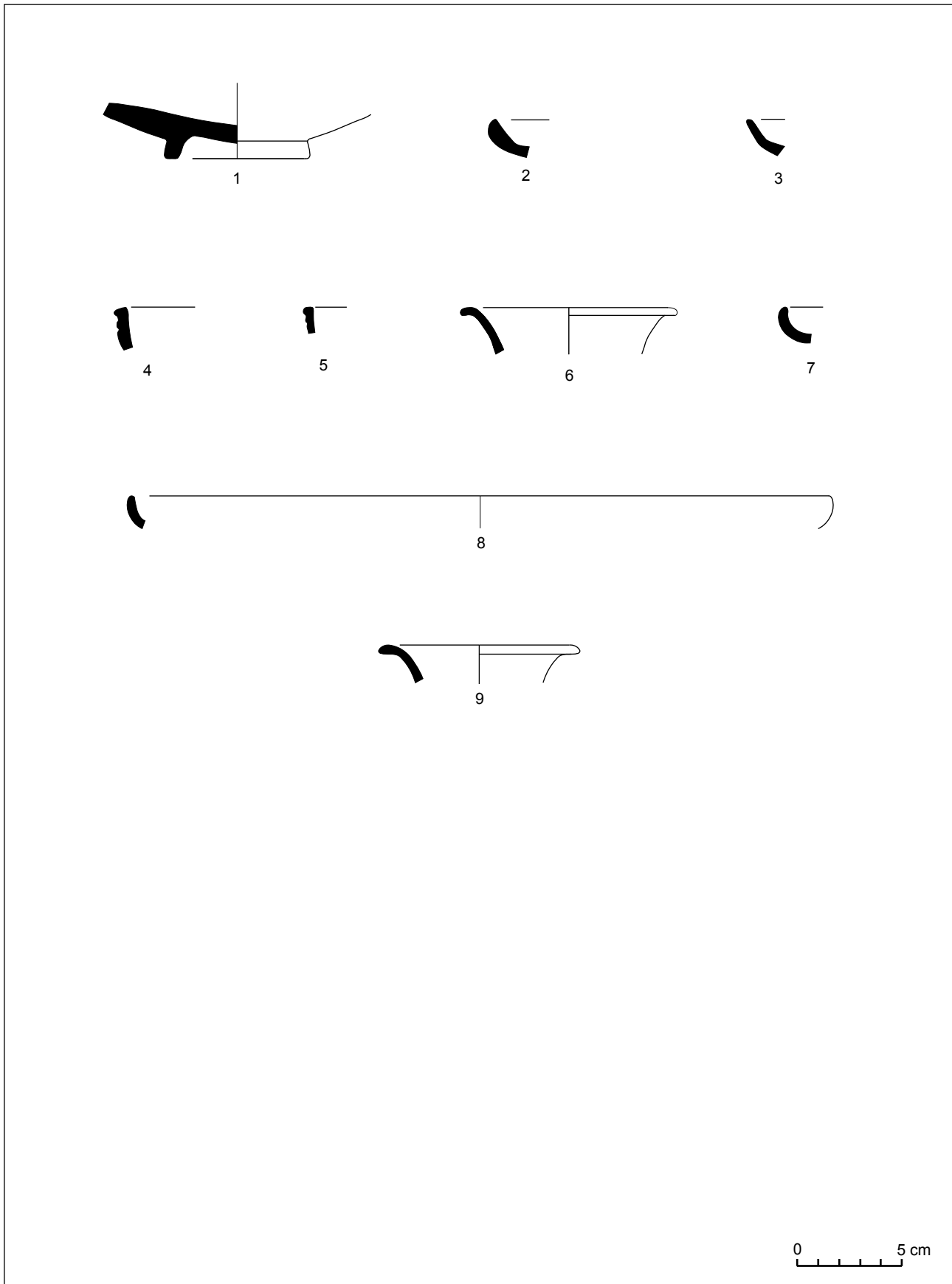


Fig. 45. Carrer El Carreró, núm. 43-45 (1981-1982).

Plaça Gran (1982)

Aquest espai públic està situat al centre del nucli històric de Mataró, aproximadament al sector central del jaciment d'*Iluro*. Les coordenades UTM són: x= 453973 y= 4599084 i està a una altura de 23,96 m sobre el nivell del mar. L'excavació fou realitzada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya el mes de novembre de l'any 1982, i fou dirigida per Joaquim Arxé Gálvez i Josep Antoni Cerdà Mellado. Aproximadament s'excavà una cinquena superfície de la plaça, uns 161 m².

RIBAS, M. 1980. Troballes de restes romanes en una casa de la Plaça Gran de Mataró. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 11-12. 372-380. Mataró.

ARXÉ, J. CERDÀ, J.A. (inèdit). Informe de l'excavació de la Plaça Gran de Mataró (Maresme). Memòria d'Activitats de la Secció Arqueològica, 1982. 15-17. Mataró.

MARTÍ, C. 1982-1983. Notícia sobre les darreres actuacions arqueològiques a la Plaça gran de Mataró. La intervenció de l'any 1981. *Laietania* 2-3. 289. Mataró.

ARXÉ, J. CERDÀ, J.A. 1982-1983. Notícies sobre les darreres actuacions arqueològiques a la Plaça Gran de Mataró. L'excavació de l'any 1982. *Laietania* 2-3. 289-290. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. ARXÉ, J. BACARIA, A. BANÚS, J. CERDÀ, J.A. i PERA, J. 1993. Intervencions a *Iluro* (1982-1989), Mataró. *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. 147-153. Barcelona.

PUJOL, J. GARCÍA ROSELLÓ, J. 1994. El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'*Iluro*. *Laietania*, 9. 89-129. Mataró.

CLARIANA, J.F. JUHÉ, E. 1997. Noves dades sobre el programa decoratiu de la *domus* de la Plaça Gran (Mataró). *Actes de la XIII Sessió d'Estudis Mataronins*. 133-159. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de *Iluro* (Hispania Tarraconensis). *Empúries* 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: Estructures, materials i cronologia

L'excavació de la Plaça Gran de Mataró de l'any 1982 fou originada per les reformes de millora d'alguns serveis soterrats i pel canvi del paviment de la plaça. Tanmateix, amb anterioritat s'havien realitzat dues actuacions arqueològiques en el sector, les protagonitzades per Joaquim Aguilar i Marià Ribas l'any 1980 a l'interior de l'immoble núm. 3 de la plaça, i els sondeigs de l'any 1981 a la mateixa plaça, dirigits per Carles Martí de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró (fig. 46).

La intervenció arqueològica de més abast fou la de l'any 1982, tot i que no arribà a realitzar-se en extensió, havent-se d'aturar quan només s'havia excavat aproximadament una cinquena part de la plaça. Malauradament, tampoc es pogué arribar a excavar en profunditat el sector obert, documentant-se només les restes romanes que hi apareixien fins als paviments de les dependències que s'hi trobaven. Per sota d'aquestes, en alguns punts concrets, es pogueren identificar algunes estructures, també romanes, que devien correspondre a fases anteriors. Dissortadament, tampoc es conserva el registre de la intervenció arqueològica, per la qual cosa no ha estat possible refer la seqüència estratigràfica de l'excavació. La pèrdua del registre no ha permès contextualitzar el material arqueològic que es conserva. Per tant, només ha estat possible descriure les restes trobades i intentar datar-les a partir dels escassos comentaris i referències que se'n fan en alguns informes i publicacions. Hem optat per unificar els resultats de les tres intervencions alhora de presentar els vestigis romans d'època republicana que es trobaren en el subsòl de la Plaça Gran.

Els diferents treballs efectuats a la zona posaren al descobert les restes de diverses dependències d'una edificació, de la qual s'han identificat cinc àmbits diferents: un *cubiculum* amb un paviment d'*opus signinum* decorat amb tesselles amb motius geomètrics i figurats –dofins– (àmbit 1); una estança pavimentada amb mosaic *opus tessellatum* blanc i negre (àmbit 2); una altra estança pavimentada amb *opus signinum* amb teselles escampades (àmbit 3), una quarta estança pavimentada amb rajoles *opus spicatum* (àmbit 4), i dos laterals d'un porxo, pavimentat també amb un *opus signinum* tesellat, que emmarcava un pati interior (àmbit 5). Per a la descripció d'aquestes dependències prenem com a publicació de referència la de J. Fran-

cesc Clariana i Enric Juhé de l'any 1997 (Clariana, Juhé 1997). També es localitzà un petit tram d'un *cardo* que conservava la seva claveguera central.

L'àmbit núm. 1 fou descobert a partir dels treballs de Joaquim Aguilar i Marià Ribas de l'any 1980. Sens dubte es tracta de les restes millor conservades del conjunt i segurament les més notables. D'aquest àmbit només és trobà un tram del mur oest. Estava pavimentat amb un *opus signinum* tesel·lat, conformant un mosaic que presenta una decoració geomètrica que ocupa pràcticament tota l'estança i que consisteix en un gran rombe inscrit en un rectangle, emmarcat per una sanefa d'esvàstiques i quadrats, el mateix tema que trobem a l'interior del rombe. En cada angle del mosaic hi ha representats dos dofins i una palmeta. La composició simètrica del mosaic i el mur que el delimitava permet refer les mides i superfície de l'estança, d'uns 50 m² (fig. 47).

El mur anteriorment esmentat separava aquesta estança d'una altra –àmbit núm. 2–, també localitzada durant els treballs de l'any 1980. Només es pogué documentar que també estava pavimentada amb un mosaic, aquest d'*opus tesellatum*, de color blanc i negre. El reduït espai descobert no permet esbrinar el tipus de decoració.

Fruit de les excavacions del 1982 s'identifica una estança situada a la zona sud-oriental de la gran cala oberta. D'aquest àmbit –el núm. 3– es documentaren dos murs, un portal i el paviment, d'*opus signinum* decorat amb tesel·les blanques disperses sense cap ordre aparent. La impossibilitat d'ampliar l'excavació no permet reconèixer els límits de la dependència.

Annexa a aquesta darrera estança se situava una altra –àmbit núm. 4–, amb mur mitger i un tram d'un altre que la delimitava. Estava pavimentada amb petites rajoles disposades amb la tècnica de l'*opus spicatum*. En un racó de l'estança, encabida en un clot excavat per sota del paviment, s'hi trobà encaixada una gerra sencera de ceràmica grisa ibèrica (fig. 50, núm. 5), a l'interior de la qual hi havia una moneda, una unitat de la cinquena emissió de la seca d'Iluro. S'ha interpretat aquesta troballa com una deposició ritual relacionada amb el moment de construcció de l'edifici o de l'estança.

Només hem pogut relacionar algun material amb nivells que, segons consta en la seva identificació, estaven per sota dels paviments dels àmbits núm. 3 i 4 i que, per tant, entenem que han de ser del moment de construcció de les dependències, o anteriors. Són un vas de la forma Lamb. 31 de campaniana A (fig. 50, núm. 1), un vas de la forma Lamb. 2, amb un grafit ibèric

(fig. 50, núm. 3) i un altre de la forma Lamb. 1 (fig. 50, núm. 2) de la variant tardana dels tallers de Cales.

L'espai millor documentat de l'excavació de l'any 1982 és el que s'ha interpretat com les restes d'un pati porxat de l'edifici –àmbit núm. 5–. D'aquest, que ocupava pràcticament tota la cala, només es pogué excavar una superfície d'uns 85 m². Tot i així, fou possible localitzar dos dels límits de l'espai, el qual en part ja havia estat localitzat durant els treballs de l'any 1981. Fruit de les dues campanyes es descobriren les restes del porxo del peristil, un corredor que tenia una amplada de 2,60 m amb columnes d'uns 0,60 m de diàmetre, de les quals se'n localitzaren tres. La distància entre columnes era d'uns 3,40 m. El porxo conservava un mosaic d'*opus signinum* tesel·lat decorat amb un camp de fileres rectangulars de petites creus fetes amb cinc tesel·les, emmarcades per meandres d'esvàstiques i quadrats. Els elements arquitectònics trobats permeten refer un dels costats –per tant tres límits– del peristil, que amb porxo inclòs amidava, com a mínim, uns 16 m de costat. La superfície mínima era d'uns 224 m², que possiblement podria correspondre a poc més de dues tercers parts de la superfície total l'espai (fig. 48).

En el sector sud de la cala excavada l'any 1982 es realitzaren alguns sondeigs per sota de les estructures de l'edifici romà, la qual cosa permeté constatar que hi havia restes estructurals i sediments de, com a mínim, una fase anterior, que assolien una potència de fins a 0,50 m. Malauradament, desconexem l'entitat, funcionalitat i cronologia precisa d'aquestes restes.

En una de les quatre cales excavades l'any 1981, la situada davant de l'actual xarcuteria de can Serrat, es localitzà el tram d'una claveguera ben conservada, d'orientació, mides i característiques constructives idèntiques a les documentades en altres excavacions del jaciment que han estat interpretades com pertanyents a *cardines* de la ciutat. En aquesta claveguera hi desguassava una altra de mides més petites, però de característiques constructives similars, interpretada com a domèstica (fig. 49).

Formant part del material constructiu d'un dels murs de la claveguera es trobà un fragment ceràmic que, segons el responsable de l'excavació, era d'un vas de la forma Lamb.1 de campaniana B. A partir d'aquesta troballa, Carles Martí datà el moment de construcció de la claveguera cap a mitjans del segle I aC (Martí 1982-83). El fragment trobat és certament d'un vas de la forma Lamb. 1, tanmateix de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 50, núm. 4), la qual cosa ens proporciona una data *post quem* de 80-70 aC.

Interpretació de les restes trobades

És acceptat per tots els investigadors que en alguna ocasió han tingut interès per aquests vestigis, que la interpretació més versemblant és que es tracta de les restes de diferents dependències que devien constituir una sumptuosa *domus* de la ciutat. De la *domus* es pot identificar perfectament el pati interior, format per un corredor porticat que emmarcaria una àmplia zona oberta, que ordenaria l'espai, al voltant del qual es distribuïrien una sèrie de *cubicula*, un dels quals, per les seves mides i característiques decoratives, s'ha interpretat com un *triclinium* (Ribas 1980) o com una alcova (Clariana, Juhé 1997). La importància de la *domus* també la suggereix la seva situació en la trama urbana d'*Iluro*, ja que devia fer xamfrà entre un *cardo minor* i el *decumanus maximus* de la ciutat.

La impossibilitat de relacionar el material arqueològic de què es disposa amb les restes estructurals i sediments associats, no permet concretar una cronologia de construcció i d'ús de la *domus*, basada en l'estudi dels materials associats. Partint de la tipologia de l'edifici i del programa decoratiu dels paviments, alguns autors han proposat diverses cronologies per a la construcció d'aquesta casa senyorial. Així, Jaume Pujol i Joaquim Garcia (Pujol, Garcia Roselló 1994) la situaven cap el darrer quart de segle I aC, mentre que Joan Francesc Clariana i Enric Juhé (Clariana, Juhé 1997) proposaven una datació de primer quart del segle I aC. Més recentment, Joaquim Garcia, Albert Martín i Xabier Cela s'inclinen per una cronologia de segon quart del segle I aC (Garcia Roselló, Martín, Cela 2000).

Carmen Guiral i Antonio Mostalac, en un estudi realitzat sobre aquets tipus d'edificacions en la zona de l'Ebre, tot analitzant els programes decoratius de paviments i pintura parietal i la seva influència itàlica, conclouen que són característics de les grans mansions a partir del mitjàns del segle II aC i que es generalitzen durant tot el segle I aC (Guiral, Mostalac 1993). Essencialment són edificacions que es troben

en assentaments d'estructura urbana o en ciutats amb presència d'una immigració itàlica novvinguda, segurament no massa nombrosa, però també de col·lectius indígenes que havien assumit un alt grau de romanització.

L'anàlisi detallada de cada un dels temes i motius decoratius dels mosaics trobats a la *domus* ilurenca permeten situar cronològicament, a grans trets, el moment de la seva elaboració i construcció en uns programes decoratius més o menys ben coneguts. Així, sabem que els esquemes de rombes inscrits en rectangles que ordenen motius geomètrics i figurats són un xic més moderns que altres combinacions. Paral·lels del nostre mosaic els podem trobar a *Glanum* (Rolland 1952), Celsa (Beltran Lloris *et alii* 1984), Caminreal (Vicente *et alii* 1986), Empúries (Barral 1979) i Cartagena (Ramallo 1985).

Especial atenció en aquest sentit mereixen les restes trobades de la *domus* de can Benet, que forma part del conjunt de ca l'Arnau, a Cabrera de Mar, on es trobaren una sèrie de dependències amb paviments d'*opus signinum* decorats amb teselles. Tanmateix, la decoració no és exactament igual i així mateix cal recordar que la *domus* de can Benet es data de tercer quart avançat del segle II aC fins al 80-70 aC, quan s'abandonà.

Atenent-nos al context, a la tipologia arquitectònica de l'edifici, a l'anàlisi dels programes decoratius, essencialment dels mosaics, i a l'estudi dels escassos materials que hem pogut associar a les restes constructives, entenem que la construcció de la *domus* de la Plaça Gran ha de situar-se cronològicament en els primers anys de vida de la ciutat d'*Iluro*, potser en època fundacional. Altra tema és interpretar les restes estructurals que, aparentment de fases anteriors, es trobaren amortitzades per sota de les estructures de la *domus*. Aquestes són de difícil interpretació ja que pel moment només es tracta de referències gens documentades i poc fiables.

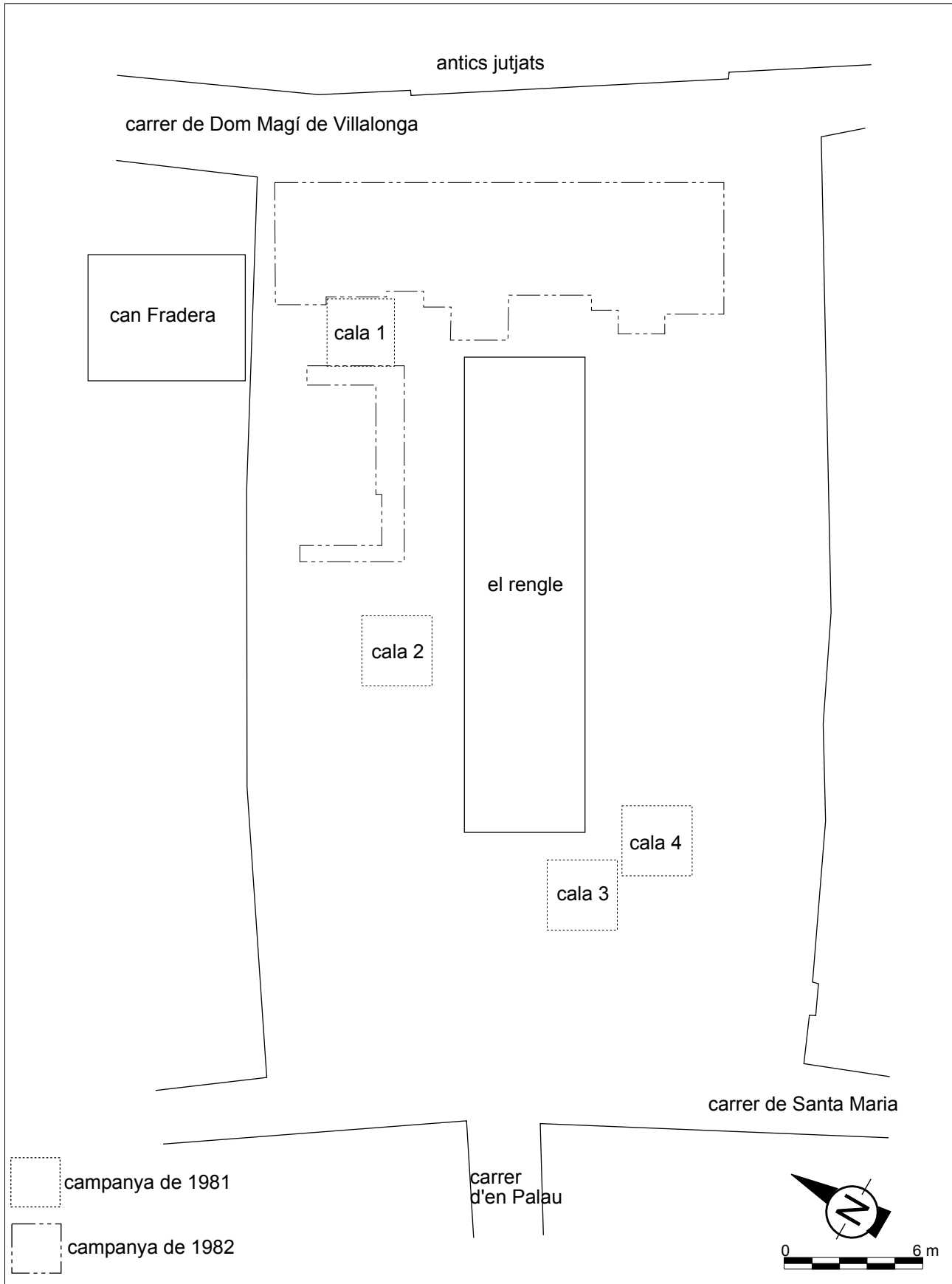


Fig. 46. Plaça Gran (1981-1982). Situació de les campanyes d'excavació.

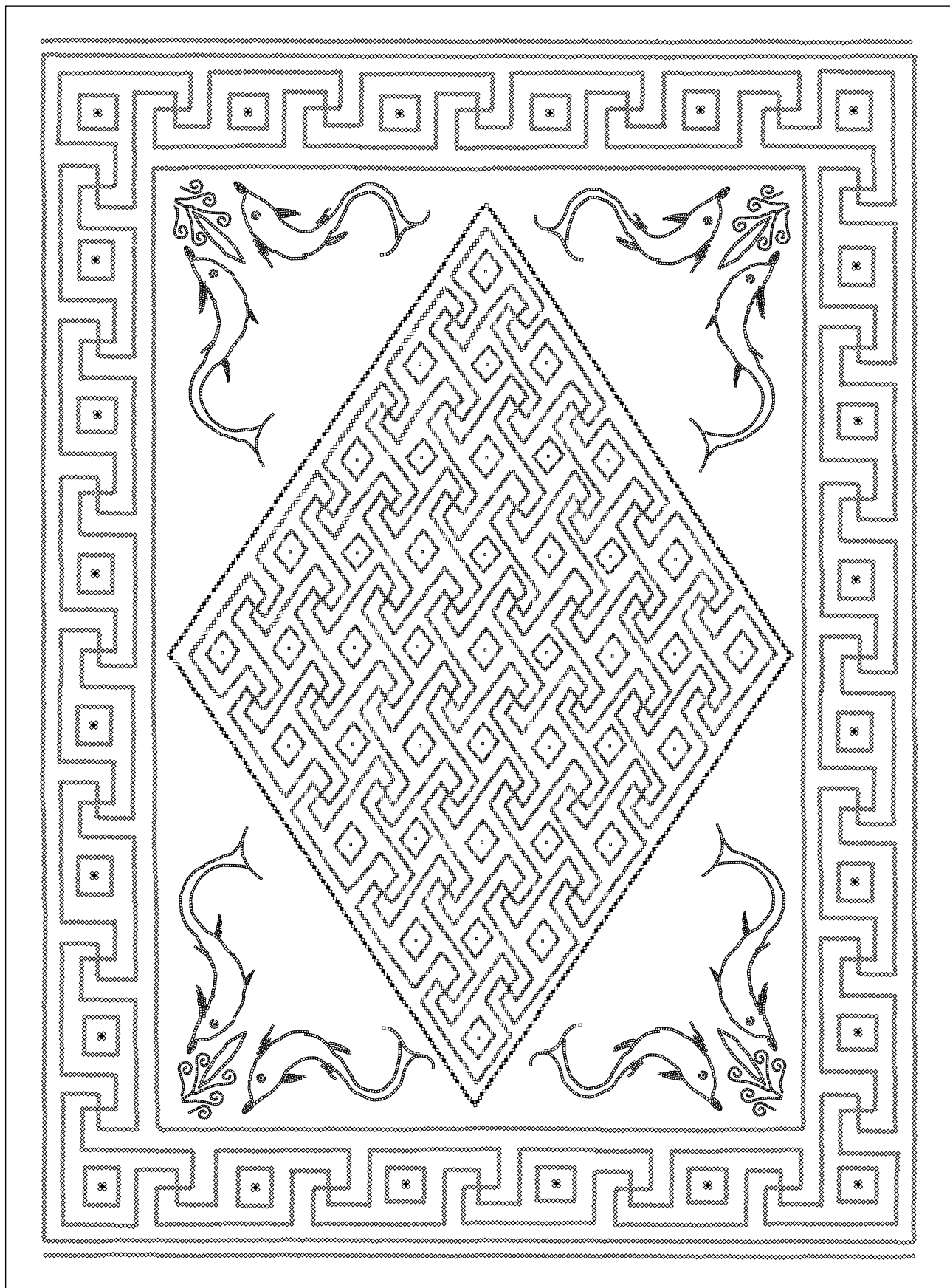


Fig. 47. Plaça Gran (1981-1982). Reconstrucció del mosaic dels dofins.

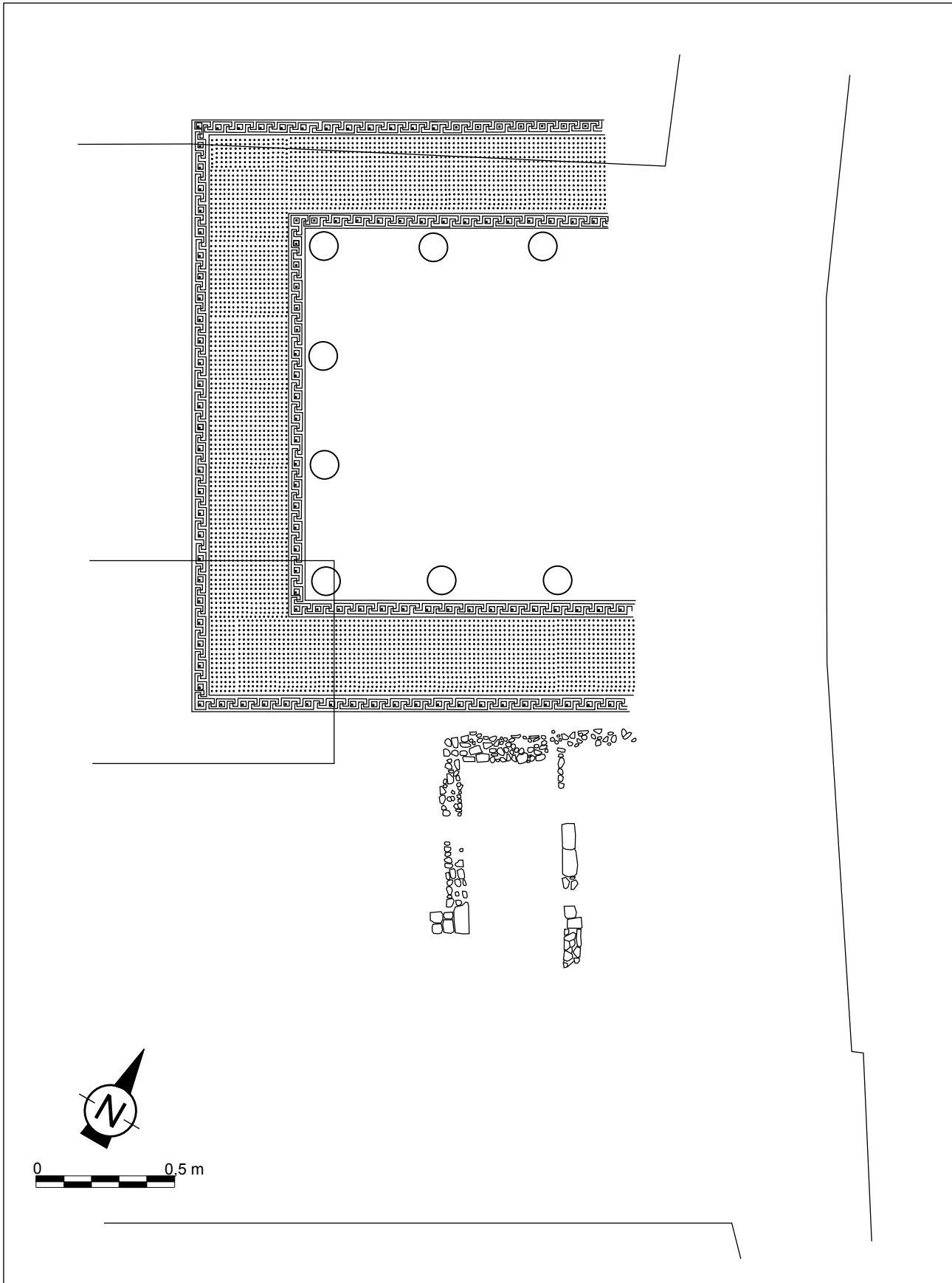


Fig. 48. Plaça Gran (1981-1982). Planta de les estructures de l'excavació de l'any 1982 i restitució del peristil de la *domus*.

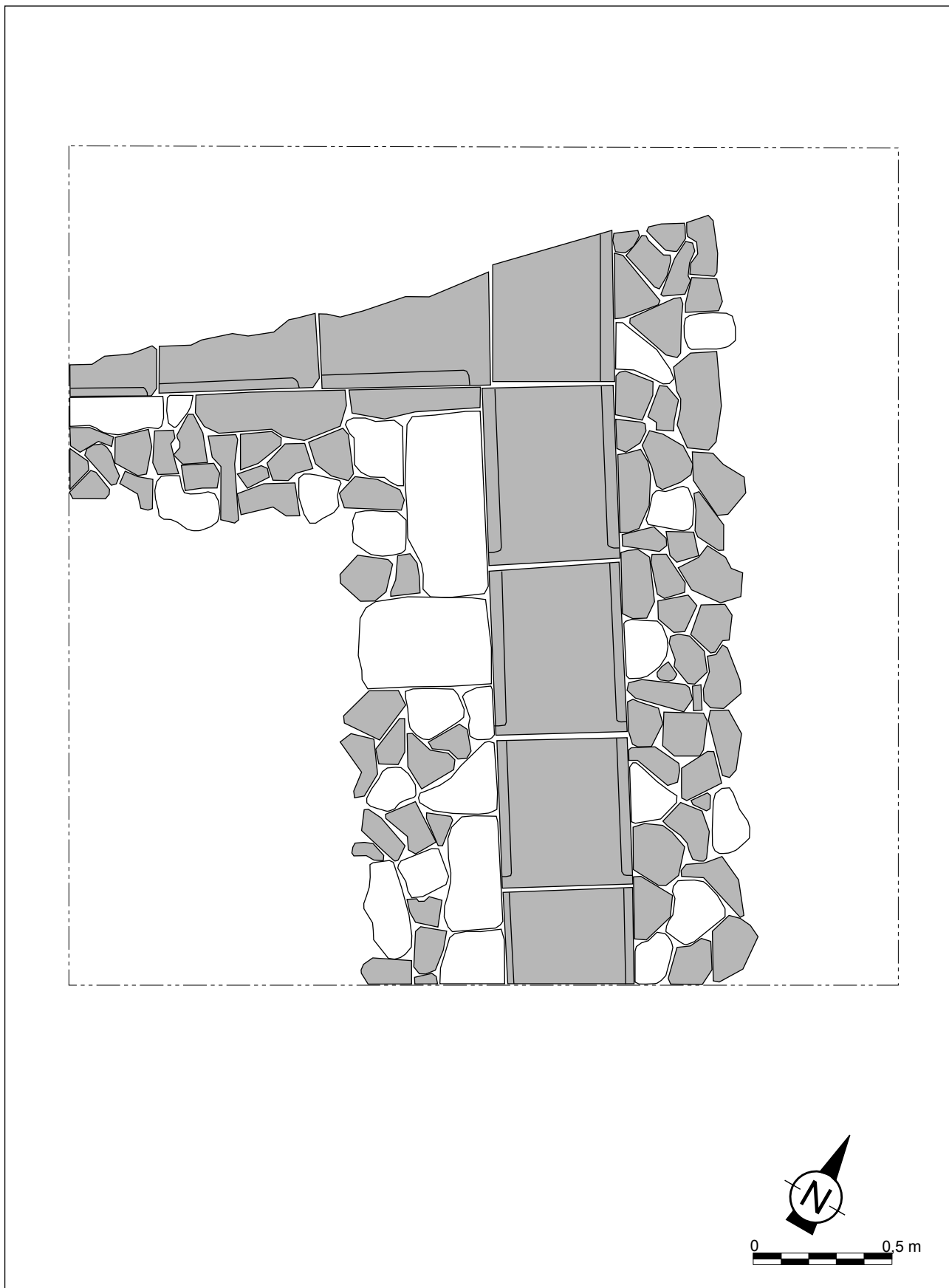


Fig. 49. Plaça Gran (1981-1982). Planta de la cala núm. 2.

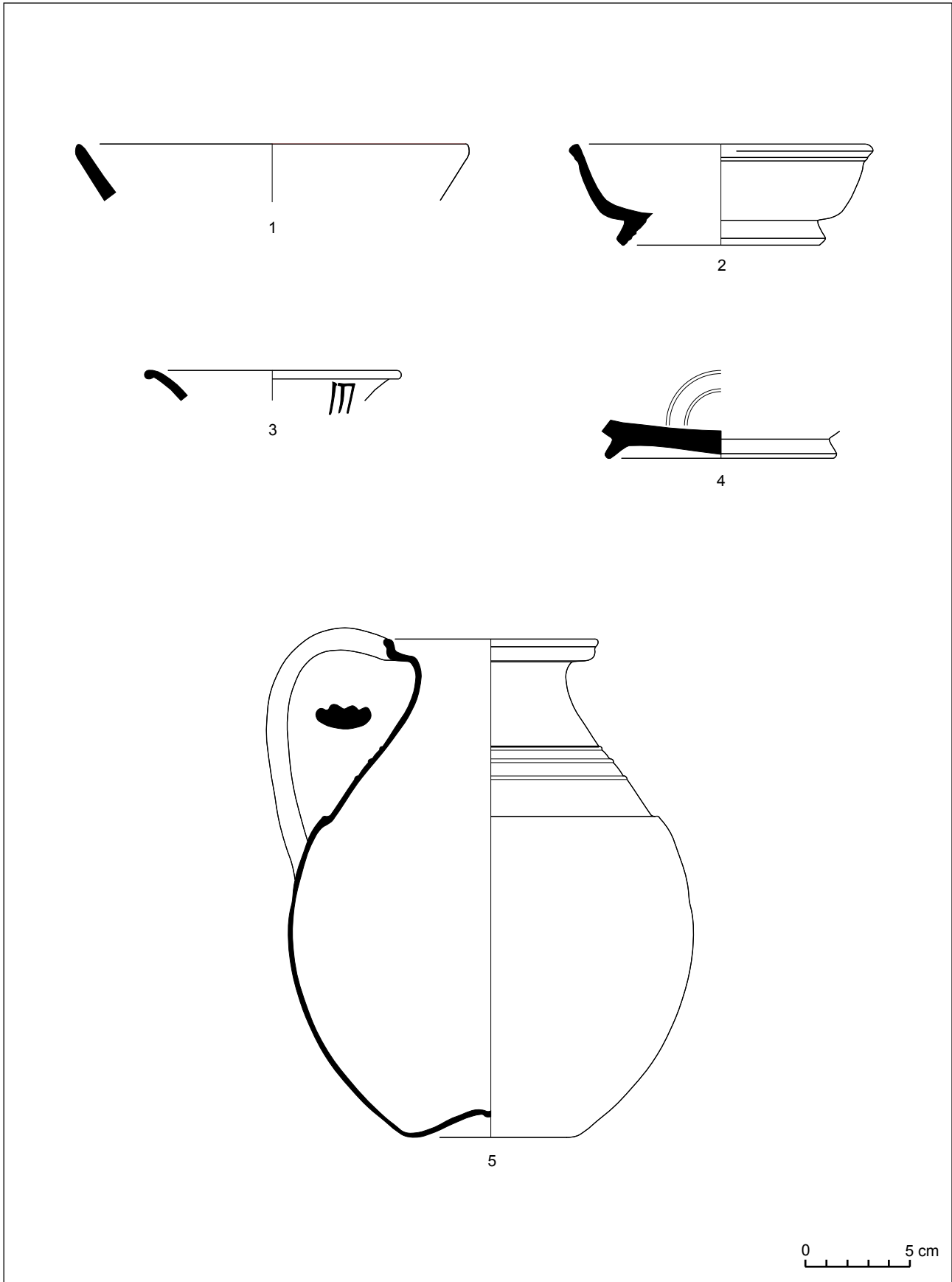


Fig. 50. Plaça Gran (1981-1982).

Carrer de Sant Cristòfor, 10 (1987)

Excavació motivada per l'enderroc d'un edifici, on hi havia l'antic bar Oliveras, per tal d'obrir un pas de comunicació directa entre el carrer d'en Pujol i el de Sant Cristòfor-Plaça Xica. La intervenció consistí en l'obertura d'una cala de 4'70 x 2'50 m, situada a l'habitació del davant de la casa. Fou dirigida per Joaquim Arxé, Josep Antoni Cerdà i Joaquim Pera i es realitzà entre els dies 21 de gener i 4 de febrer de 1987.

Les coordenades UTM de l'indret són $x = 453.950$ i $y = 4.599.005$, i està situat a 21'30 m sobre el nivell del mar.

PERA, J. CERDÀ, J.A. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al carrer de sant Cristòfor, núm. 10 (bar Oliveras) de Mataró (El Maresme). Gener de 1987*. Mataró.

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*. Laietania 10. Tres volums. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Durant l'excavació arqueològica s'enregistraren 15 unitats estratigràfiques, de les quals només una pot emmarcar-se dins del període romà republicà. Es tractava d'un potent mur -UE 14- de 0'82 m de gruix i 1'40 m de llargada conservada, orientat nord-sud, paral·lel al carrer de Sant Cristòfor. Estava fet amb pedres de granit sense treballar, de mides irregulars, lligades amb fang, i disposades de manera que presentessin una cara plana en contacte amb la paret de la rasa UE 15, aconseguint un encaix perfecte. Aquesta tècnica no va fer necessària l'obertura de trinxeres de fonamentació que haurien permès, tal vegada, precisar més el moment de construcció. Aquest mur estava encabit dins de la UE 15, retallada al sòl natural UE 10. Les mides del retall eren 0'82 m d'amplada i 0'50 m de profunditat (fig. 51).

No es trobà cap sediment relacionat amb la construcció del mur, ni amb la seva amortització, tan sols

alguns estrats d'un moment tardoantic, que documenten que s'hi realitzaren rebaixos i moviments de terres per tal d'arribar al sòl natural, possiblement per extreure'n argiles, la qual cosa fou aprofitada per espoliar parcialment aquest mur. Per tant, no disposem de materials arqueològics trobats amb context del període romà republicà.

Durant l'excavació, els arqueòlegs responsables dels treballs interpretaren, per la tècnica constructiva del mur, que aquest podia emmarcar-se cronològicament en un moment incert de l'etapa republicana d'*Iluro*.

Interpretació de les restes trobades

Les dades aportades per aquesta intervenció arqueològica foren escasses per les reduïdes dimensions de la cala i pels rebaixos posteriors d'època tardoantiga. Llavors es considerà que aquest tram de mur devia correspondre a una construcció amb façana al *cardo maximus*.

També es destacava la troballa en aquesta zona d'alguns tambors de columna: ... *és interessant d'assenyalar la concentració de tambors de columna de pedra de granit, en total 8 (l'últim aparegut l'any 1987 en refonamentar la casa veïna un cop enderrocat el "Bar Oliveras"), apareguts en aquesta zona (Carrer Sant Cristòfor/Plaça Xica), dels quals malauradament no disposem de massa dades. La troballa de tantes peces d'aquesta mena havia fet pensar que podien haver format part d'alguna construcció monumental desconeguda. Ara bé, les dades de què ara disposem mercès a les darreres excavacions fetes en aquest sector d'Iluro ens fan pensar que més aviat podem trobar-nos en patis interiors d'algunes edificacions, possiblement peristils, ara sabem que els llocs on es realitzaren les troballes corresponen a la part interior d'una insula de la ciutat romana (Cerdà et alii 1997: 129-130).*

Com veurem més endavant, fou en les excavacions dels anys 2000 al mateix immoble i 2002 als propers carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar quan es va poder conèixer l'abast de la troballa, així com obtenir una datació precisa i l'entitat, tipologia i funcionalitat de l'edifici al qual pertanyia el tram de mur localitzat l'any 1987.

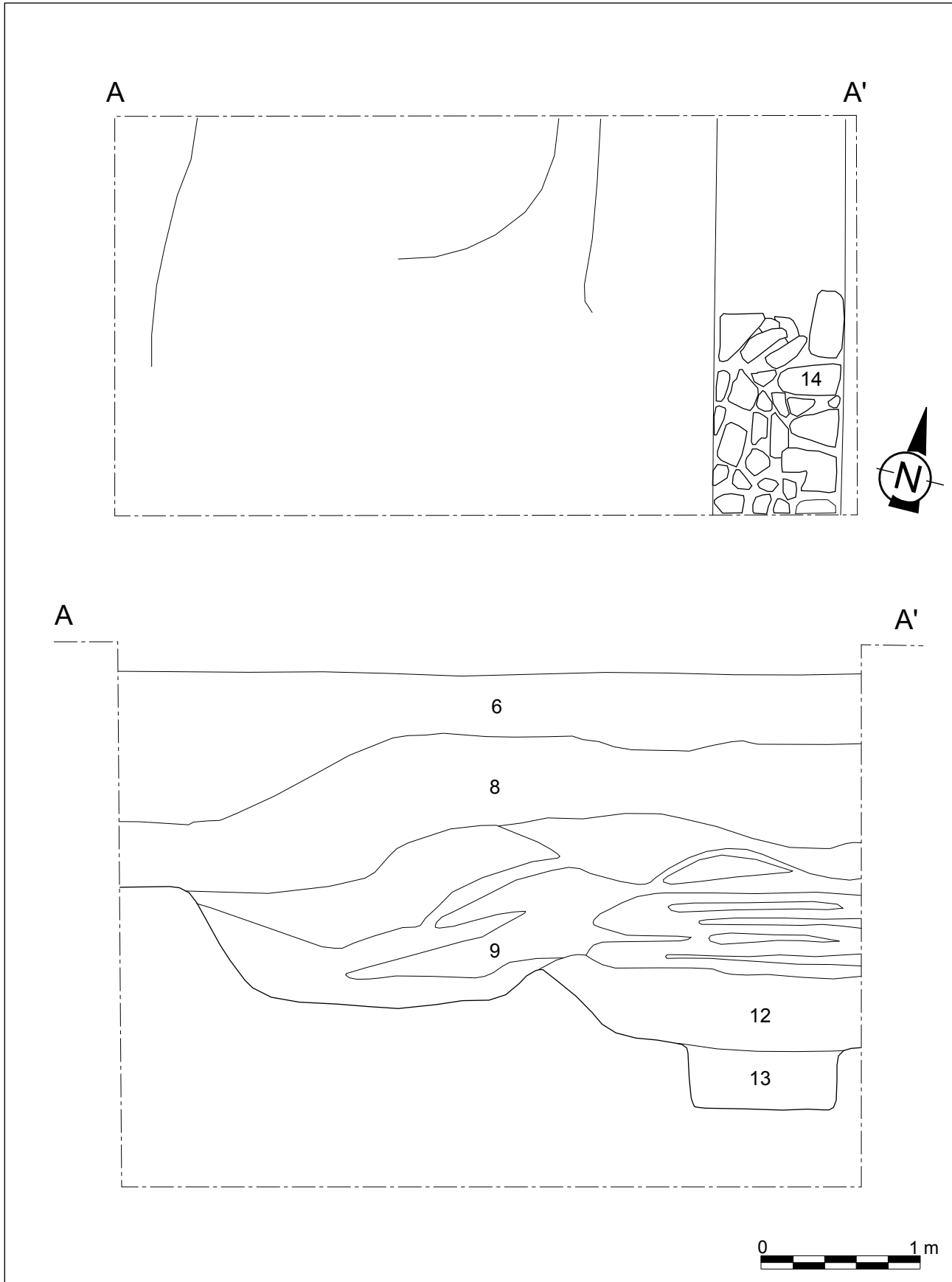


Fig. 51. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 10 (1987). Planta general i secció.

Plaça de la Peixateria (1987)

Plaça situada en el sector més meridional del jaciment, on comença la zona aturonada del nucli antic de Mataró. Les coordenades UTM són $x = 453.965$ i $y = 4.598.940$. Està situada a una altura de 18'20 m sobre el nivell del mar. L'excavació arqueològica, motivada per unes obres de reurbanització, s'efectuà els mesos d'octubre a desembre de 1987 i fou dirigida per Joaquim Garcia Roselló i Isabel Carpio Pérez. Els treballs consistiren en obrir dues cales de 2,70 x 2,70 m en mig de la plaça. Només en una d'elles, en la segona, es trobaren sediments d'època romana.

GARCÍA ROSELLÓ, J. i CARPIO, I. (inèdit). *Informe-memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència efectuades a la Plaça de la Peixateria (Mataró, El Maresme). Octubre-desembre de 1987.*

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluuro (Hispania Tarraconensis). Laietania 10. Tres volums.* Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

En la segona cala es documentà un potent sediment –UE 2005– que contenia abundant material arqueològic (fig. 52).

La vaixel·la de vernís negre està representada per un total de 24 peces. De campaniana A, totes de la variant tardana, s'han identificat un nombre mínim de tres peces, concretament dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 53, núm. 1 i 2) i una copa de la forma Lamb. 31 (fig. 53, núm. 3).

La vaixel·la de la variant tardana dels tallers de Cales és la més abundant del conjunt de materials de vernís negre, amb 19 peces. Hi ha sis vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 53, núm. 4 a 9), tres gots de la forma Lamb. 3 (fig. 53, núm. 10 a 12), cinc plats de la forma Lamb. 5 (fig. 53, núm. 13 a 18) i un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 53, núm. 19). Es trobaren, a més, tres fons que podrien correspondre a plats de la forma Lamb. 5 o Lamb. 7 (fig. 53, núm. 20 a 22).

A part de les produccions calenes hi ha un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 53, núm. 23), assimilable al tipus Morel 2284 e1. L'exemple que il·lustra aquesta forma a la tipologia de J. P. Morel és classificat com una producció B-oïde. Els únics paral·lels, quant a forma i característiques tècniques, són un conjunt de peces trobades al jaciment romà de Magdalensberg, a Àustria. Morel atribueix aquestes peces, amb interrogants, a

una producció local o regional de la zona d'Aquileia, a un taller anomenat *Poröses Fabrikat*, que funcionà durant el segle I aC. Morel data les peces trobades a Magdalensberg de la segona meitat del segle I aC. En realitat es tracta d'una producció nord-itàlica, de l'àrea padana.

Associable, per la pasta i acabat, a produccions fabricades a Sicília, només s'ha identificat una peça (fig. 53, núm. 24). El vas no té un equivalent clar amb cap de les formes sistematitzades per N. Lamboglia, però recorda els tipus Morel 1161 a1 o 1162 a1, la primera relacionada amb una producció local o regional de l'àrea de Siracusa, i la segona classificada com a campaniana C. La peça en qüestió es pot associar amb una producció siciliana relacionada amb el món de les campanianes C o les seves imitacions.

De ceràmiques que imiten les de vernís negre n'hi ha un nombre mínim de 4 peces. Quant a formes, hi ha la Lamb. 1 (fig. 54, núm. 1), un possible plat de la forma Lamb. 5 o 7 (fig. 54, núm. 3), la vora d'un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 54, núm. 4) i la vora d'un vas de forma indeterminable (fig. 54, núm. 4).

Quant a la terra sigil·lata itàlica, es conserven 5 fragments de vores de les formes Consp. 1.1 (fig. 54, núm. 6), Consp. 11.1 (fig. 54, núm. 8), Consp. 13.2 (fig. 54, núm. 9), Consp. 14.1 (fig. 54, núm. 10), i una altra de classificació incerta (fig. 54, núm. 7). Hi ha també un fons (fig. 54, núm. 11) i dos fragments de fons amb la marca de terrisser de lectura difícil. En un la impressió és defectuosa i en l'altre manca quasi bé tota la part central del fons. El primer (fig. 54, núm. 13) té un segell, possiblement rectangular, amb els noms distribuïts en un doble registre. La lectura és la següent: () CA / () ITI. Un paral·lel proper pot ser CACA () / TITI NEPOTIS, conegut a Roma, Elx i Solunto (C.V. Arr. 2016). Com en el nostre cas, aquest segell és rectangular i de doble registre, encara que la grafia i la unió entre lletres és un xic diferent. Un altre exemplar, més semblant a C.V. Arr 2016 el recull Goudineau a Bolsena (Goudineau 1968, 160-161, marca 40 i fig. 1, pàg. 162): CACA (los) C TITI NE (potis). En desconèixer la forma sobre la que fou aplicat aquest segell, no podem donar una cronologia aproximada. L'exemplar de Bolsena pertany al tipus Consp. 30.1.1, que s'inclou dins de les formes arcaïques, amb una data d'aparició anterior al 30 aC (Goudineau 1968: 282), encara que recollit en un context que l'autor situa entre l'any 1 i el 5 dC (dipòsit 2B de la zona B). Si més no, sembla ser que el tipus 3 perdurà fins després del 15 aC. El segon (fig. 54, núm. 12) té més dificultats de lectura i d'interpretació. Com l'anterior, té un nom amb lletres en relleu dins d'un segell. No es pot establir la forma d'aquest

ni la lectura completa –potser III (–). No n'hem trobat cap paral·lel.

Els gots de ceràmica de parets fines són escassos. En total s'han identificat un nombre mínim de 8 peces, el que representa un 6,15 % del total del conjunt de l'estrat. Exceptuant una peça d'origen local (no dibuixada), la resta són d'origen itàlic. Les formes trobades són la Mayet II (fig. 54, núm. 14), Mayet III (fig. 54, núm. 15, 16 i possiblement 19), Mayet V (fig. 54, núm. 20), Mayet XIV A (fig. 54, núm. 17), i Mayet XII (no dibuixat). De difícil classificació són una vora (lám. 54, núm. 18) i un fons (fig. 54, núm. 21).

En total s'han trobat un nombre mínim de 8 peces de ceràmica de cuina itàlica, tres de les quals peces són del tipus roig pompeïà. Són les formes Aguarod 3/Luni 1 (fig. 54, núm. 25) i Aguarod 6/Luni 5 (fig. 54, núm. 23 i 24). També hi ha cassoles del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 54, núm. 26 i 27) i un plat tapadora (no dibuixat). Hi ha també dos morters d'origen campanià, del tipus *Emporiae* 36.2 (fig. 54, núm. 28 i 29).

El material itàlic es completa amb una llàntia de la forma Dressel 4 (fig. 54, núm. 22) i dos ungüentaris (fig. 54, núm. 30 i 31).

Les àmfores constitueixen numèricament un important conjunt dins del total de materials ceràmics de l'estrat. S'han identificat un nombre mínim de 32 peces. Quant a l'origen d'aquestes produccions, hi ha presents dos envasos del tipus Maña C2b/T-7.4.3.1 (fig. 54, núm. 32 i 33), provinents de l'àrea nord-africana o de l'estret de Gibraltar. Hi ha també tres exemplars del sud d'Hispania, un del tipus Dressel 12 (fig. 54, núm. 35) i els altres dos del tipus Haltern 70 (fig. 54, núm. 36 i 37). De procedència itàlica es trobà un envàs de la Campània, de tipus indeterminat (fig. 54, núm. 34). Corresponents a les produccions de la Tarraconense hi ha un envàs del tipus Dressel 1/Citerior (fig. 55, núm. 1), 14 envasos del tipus Tarraconense 1 (fig. 55, núm. 2 a 15) i 11 envasos del tipus Pascual 1 (fig. 55, núm. 16 a 26). S'observa, doncs, un clar predomini de les àmfores fabricades a la Tarraconense. Quant al contingut, són majoritàriament envasos per a vi.

Per datar la UE 2005 cal analitzar el conjunt de materials de terra sigil·lata itàlica, perquè són els més moderns amb cronologia precisa. La presència d'aquests materials fixa el terme *post quem* cap al 40-30 aC. El terme *ante quem* el proporciona l'absència a l'estrat de les àmfores tarraconenses del tipus Dressel 2-4, l'inici de fabricació de les quals es data en el darrer decenni del segle I aC. D'entrada, doncs, aquest estrat té un

marc cronològic ampli comprès entre l'any 40 aC i el 10 aC/canvi d'era. Si considerem la cronologia de les formes de la terra sigil·lata itàlica podrem concretar més la de l'estrat. Les formes Consp. 10.1 i Consp. 13.2 formaven part del servei 1-a de Fellmann, el qual sembla que ja estigué en ús poc abans de l'any 20 aC. La copa de la forma Consp. 14.1 pertany al servei de taula 1-b de Fellmann, que data la seva utilització entre els anys 20-10 aC. Aquesta datació coincideix amb la que proposa Goudineau: com a molt tard aparegué cap el 15 aC. Tenint en compte aquestes dades, proposem una cronologia per la formació d'aquest estrat entre 15 aC i el canvi d'era. Cal tenir present, d'altra banda, que a l'estrat 2005 no es trobà cap fragment ceràmic de terra sigil·lata itàlica classificable dins del servei de taula 1-c de Fellmann, que es data dins de la dècada següent, entre el 10 aC i el canvi d'era.

Interpretació de les restes trobades

L'actuació arqueològica no fou generosa quant a troballes d'elements estructurals que aportessin noves dades en relació a l'urbanisme de la ciutat romana. Tanmateix, els resultats obtinguts permeten replantejar algunes hipòtesis que des de feia temps havien formulat alguns estudiosos i investigadors sobre la topografia i l'urbanisme pel que fa a la delimitació del nucli urbà per la zona sud.

Marià Ribas situava el límit meridional del nucli romà just on comença el desnivell del carrer Baixada de Les Escaletes, tocant la plaça de la Peixateria. En la mateixa publicació donava la notícia de la descoberta d'un gran mur de quasi dos metres d'ample, just a la cantonada de la plaça de la Peixateria amb el carrer de Sant Cristòfor, que en cap moment no identificà com a muralla (Ribas 1964: 93 i 184). Joan Francesc Clariana, tot interpretant aquesta troballa comenta que podria tractar-se d'un pany de la muralla, i que correspondria a una ampliació del recinte inicial emmurallat (Clariana 1984: 90-91) (Clariana 1994: 50). Francesc Gusi situà la muralla al carrer de Barcelona i incloïa dintre muralles la plaça de la Peixateria (Gusi 1976: 35-39). Per últim, els autors de la Carta Arqueològica de Mataró també situaven la plaça de la Peixateria dins del recinte emmurallat (SAMM 1977: 18).

L'excavació de la plaça de la Peixateria ens ha documentat a la cala núm. 2 un estrat romà de considerable potència, amb una datació propera al canvi d'era, que interpretem com un farciment. Com veurem més endavant, és el mateix estrat –UE 1003– localitzat en les excavacions del proper immoble núm. 55-57 del carrer de Barcelona. D'altra banda, a la cala núm. 1, es trobà l'únic indicatiu, si és que se'l pot considerar

així, d'una estructura constructiva: un regueró fet al sòl natural que sembla coincidir amb el traçat de la claveguera romana del *cardo maximus*, documentada també a l'excavació del núm. 55-57 del carrer de Barcelona. Quan es redactà la memòria de l'excavació, els arqueòlegs interpretaren que el regueró UE 1011 semblava de formació natural, fruit d'una progressiva erosió provocada per les aigües residuals provinents de la claveguera romana del *cardo maximus*; per tant no es tractava de cap estructura d'origen antròpic. També interpretaren l'abocament de terres UE 2005 com a un anivellament de la zona on començava el pendent que delimitava el nucli antic. En conseqüència, varen suggerir que tant l'anivellament com el regueró, que seria un desguàs extern, estarien situats ja fora de la ciutat romana, i situaven la muralla pel dessota de les actuals edificacions entre els carrers de Barcelona i d'en Pujol. Aquesta interpretació s'havia anat mantenint en treballs publicats posteriorment (Garcia Roselló *et alii* 1993: 150), (Cerdà *et alii* 1994: 97), (Garcia Roselló 1995: 11).

Noves excavacions realitzades al carrer Barcelona 38 i 45 l'any 1996, molt a prop de la Plaça de la Peixateria, han posat al descobert unes noves estructures que fan pensar en l'existència d'una altra illa de cases més al sud d'on es creia que havia de passar la muralla romana. Creiem que això indica que l'anivellament detectat pot situar-se possiblement a tocar de la muralla però dins del seu perímetre i no fora. Ara sembla possible, doncs, que el regueró natural trobat a la plaça, més que un desguàs natural extern situat fora muralles pugui ser interpretat com l'empremta, o rasa d'espoli, deixada en haver-se desmuntat un tram de la claveguera del *cardo maximus*. Quant a l'anivellament UE 2005, també considerat extern a la muralla, per la mateixa interpretació, caldria ubicar-lo dins del recinte emmurallat, atès que sembla que es tracta d'uns abocaments pràcticament horitzontals.

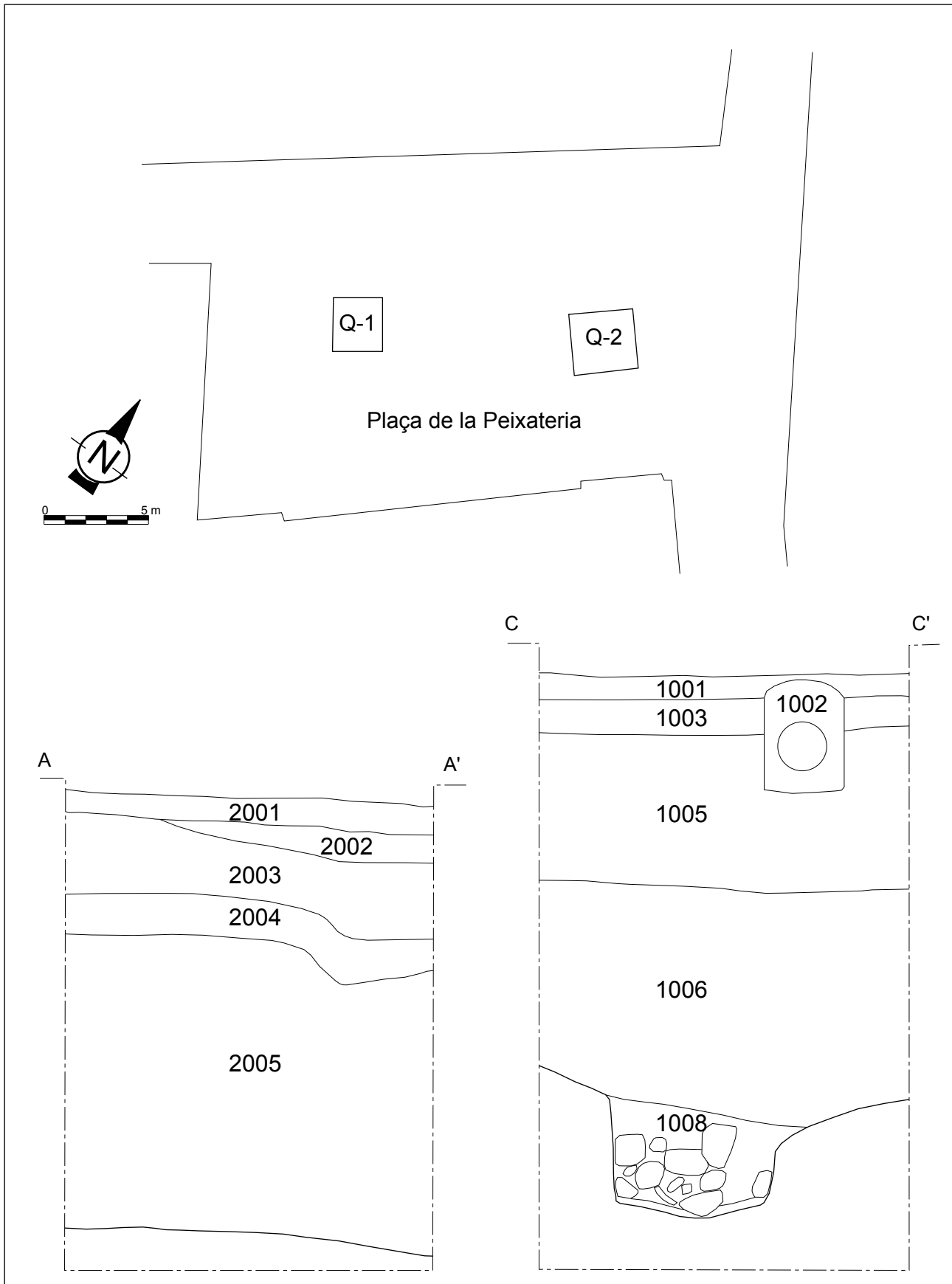


Fig. 52. Plaça de la Peixateria (1989). Planta i seccions de les cales 1 i 2.

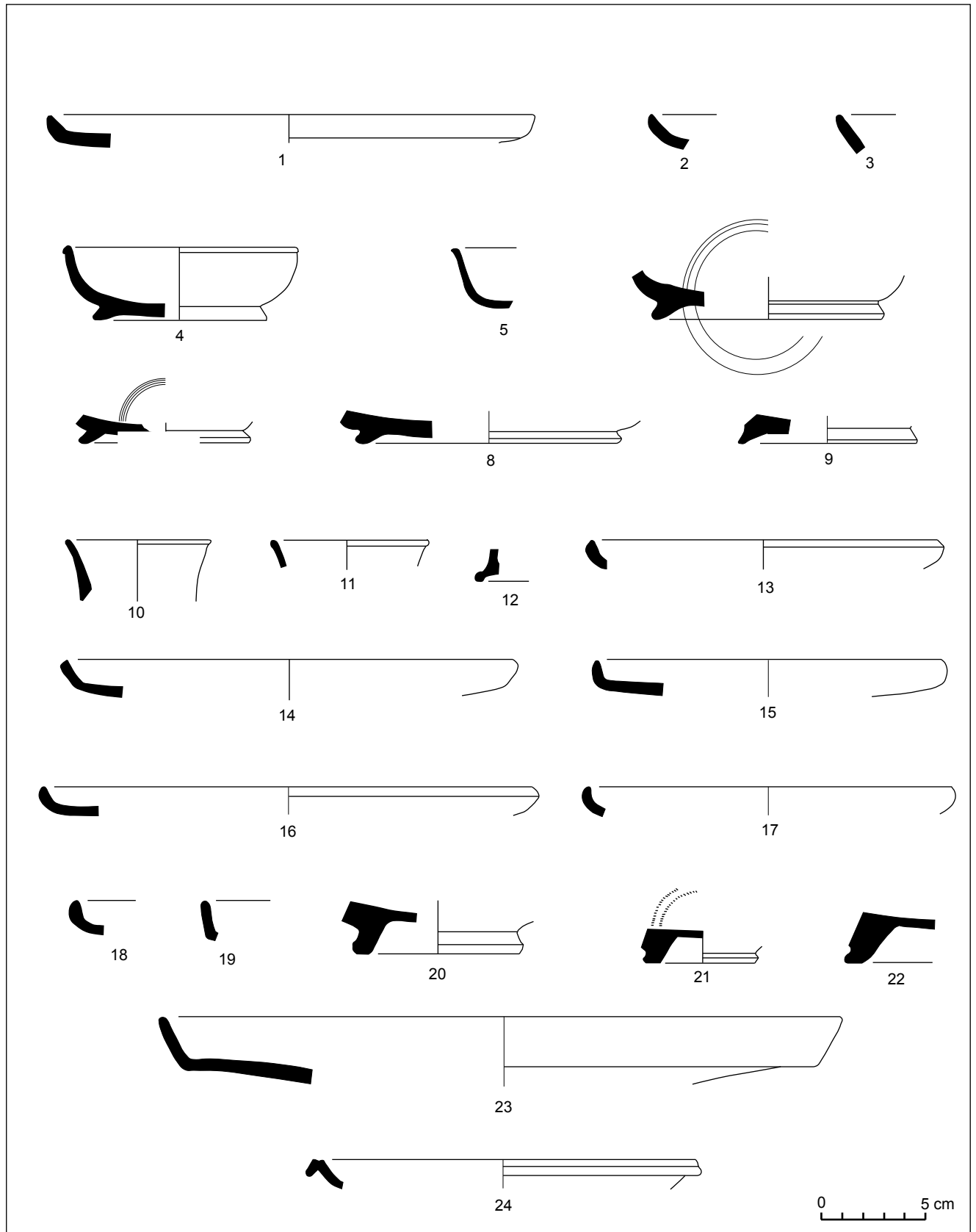


Fig. 53. Plaça de la Peixateria (1989).

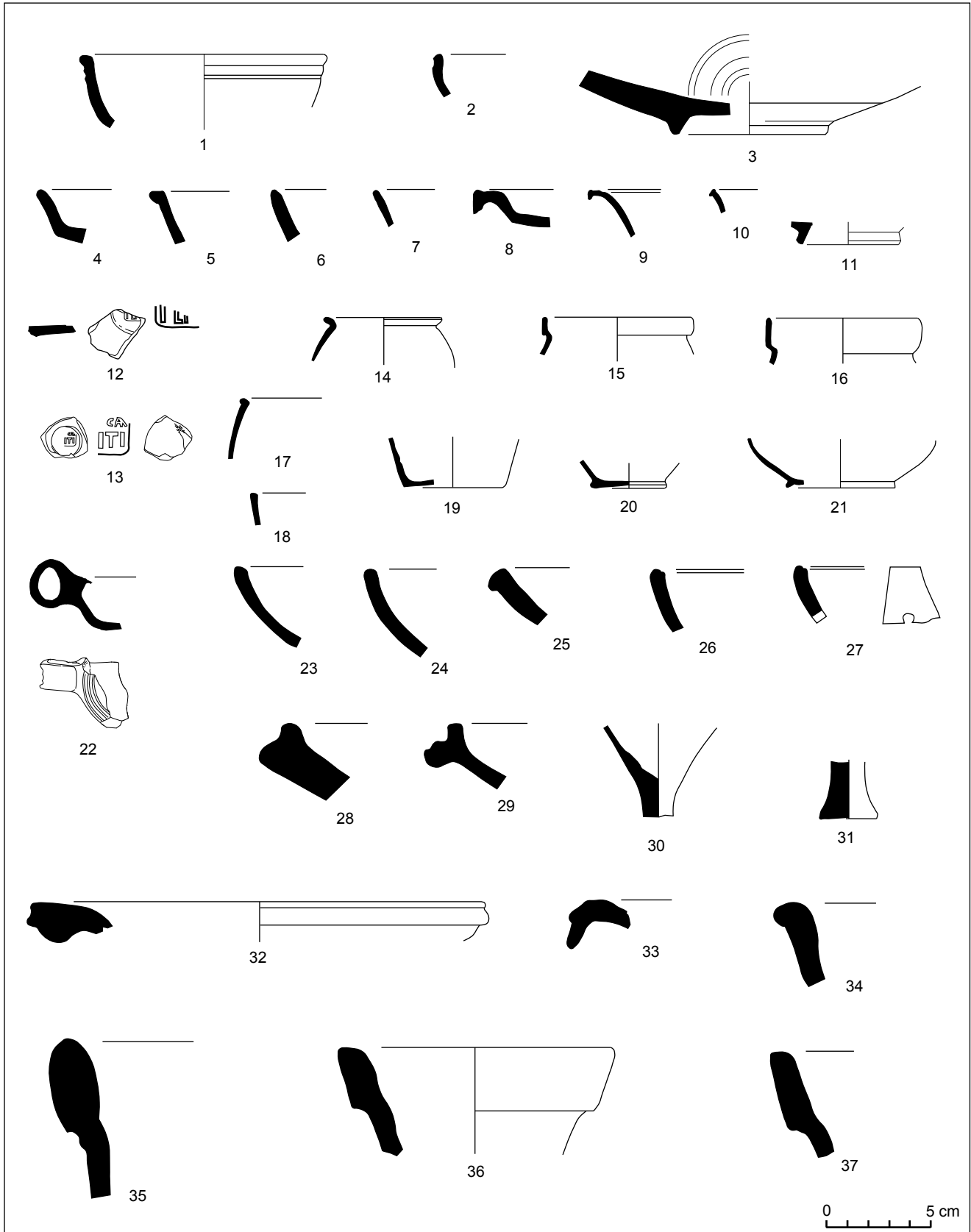


Fig. 54. Plaça de la Peixateria (1989).

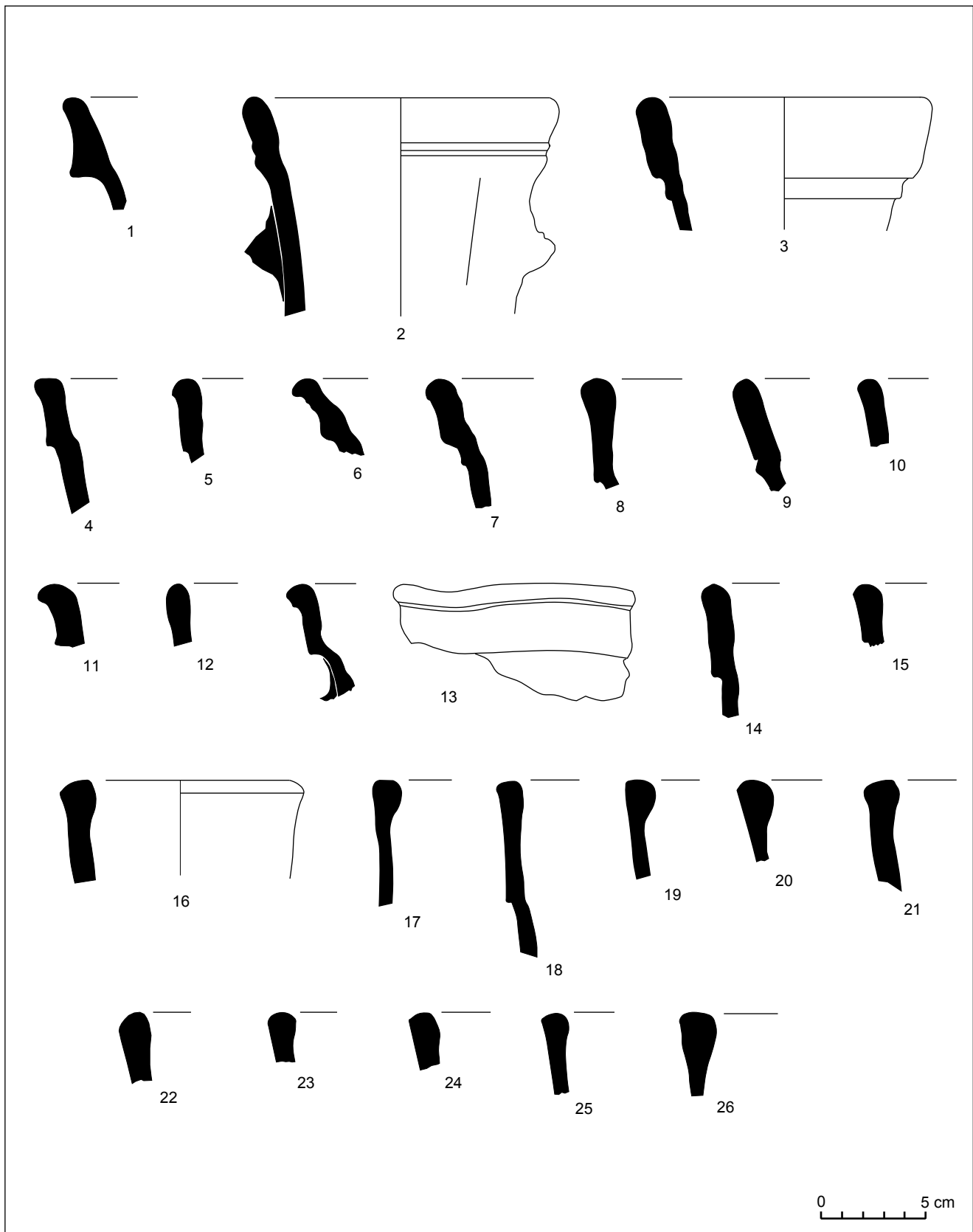


Fig. 55. Plaça de la Peixateria (1989).

Carrer de Sant Simó, 13 (1988 i 1998)

Immoble situat a la part baixa del quadrant nord-est del jaciment. Les coordenades UTM són $x=454.007$ i $y=4.599.132$ i està a una altura d'uns 24 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada en dues campanyes –1988 i 1998–, se centrà en el pati de l'edifici del que avui és la seu de l'entitat Armats de Mataró i que llavors era el Centre municipal d'acollida i d'atenció a l'immigrant. La primera campanya es realitzà durant els mesos de setembre i octubre de l'any 1988 i fou dirigida per Joaquim Garcia Roselló. La segona es desenvolupà el mes d'abril de l'any 1998, dirigida per Xabier Cela Espin. En total s'excavà una superfície d'uns 75 m².

GARCÍA ROSELLÓ, J. (inèdit). *Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència efectuades a la baixada de Sant Simó, núm. 13 (Mataró)*.

CELA, X. (inèdit). *Memòria de les excavació arqueològica d'urgència realitzada a la baixada de Sant Simó, núm. 13 (Mataró, El Maresme)*.

PUJOL, J. GARCÍA ROSELLÓ, J. 1994. El poblament dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania* 9. 89-129. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries* 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'excavació possibilità la descoberta d'un interessant conjunt arqueològic (fig. 56), en el qual destaquen una sèrie de restes romanes d'època republicana, que poden agrupar-se en quatre fases constructives diferents.

1a fase

Tot i que amb interrogants, es podria associar a aquesta teòrica fase l'excavació de dos retalls circulars al sòl natural –UE 37–, que van ser interpretats pels seus excavadors com a fosses. Val a dir que els retalls estaven situats per sota d'algunes estructures romanes de fases posteriors, per la qual cosa no es va poder resseguir el seu perímetre, cosa que en dificultà el reconeixement de la planta. Si bé no es pot datar el moment d'excavació d'aquests retalls, la quantitat de

material arqueològic trobat en els estrats que les farcién –UE 38– permet datar amb certa precisió quan s'hi realitzà l'abocament que les inutilitzà.

La vaixella de vernís negre majoritària pertany als tallers de Cales. De la variant mitjana només s'han trobat plats de la forma Lamb. 5 (fig. 62, núm. 2, 3, 4, i 7), i de la variant tardana vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 62, núm. 5) i Lamb. 2 (fig. 62, núm. 6). Altres produccions presents són la campaniana A, de la qual s'ha trobat un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 62, núm. 1), i la campaniana C, de la qual s'ha trobat un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 62, núm. 8).

Els gots itàlics de parets fines són de la forma Mayet II (fig. 62, núm. 10) i Mayet III (fig. 62, núm. 9). Cal destacar, pel nombre de fragments trobats, el conjunt amfòric, el qual és majoritàriament d'origen itàlic. Un 14,2 % pertany al tipus Dressel 1A (fig. 64, núm. 1) i la majoria, un 71,4 %, és del tipus Dressel 1C (fig. 63, núm. 1 a 4 i fig. 64, núm. 2 i 3). Hi ha una possible Dressel 1B –14,2 %– (fig. 62, núm. 11). Hi ha també una àmfora púnica ebussitana, del tipus PE 18/T-8.1.3.3 (fig. 64, núm. 4). A excepció d'algun fragment informe de vas d'origen itàlic, la majoria del material ceràmic d'ús comú són produccions ibèriques (grises, engalba blanca, oxidades i fetes a mà).

La presència de vaixella de la variant tardana dels tallers de Cales proporciona una data *post quem* de 80-70 aC. L'absència d'àmfora tarraconense emmarca l'amortització en el segon quart del segle I aC. Tanmateix, una anàlisi més acurada del material pot proporcionar una datació més precisa. Així, la preponderància d'àmfores itàliques del tipus Dressel 1C, associades a una altra del tipus Dressel 1A i la presència d'una única àmfora del tipus Dressel 1B sembla ser més pròpia del primer quart del segle I aC. Tanmateix, l'equilibri numèric entre els materials de les variants mitjana i tardana del taller de Cales suggereix una cronologia antiga dins del segon quart del segle I aC.

Proposem per a l'amortització d'aquests retalls una datació entorn de 80-70 aC.

2a fase

En aquesta segona fase cal situar la construcció dels murs UE 2 i 3, que formen una cantonada, i un altre mur, desmuntat posteriorment, per la qual cosa només es documentà la seva rasa d'espòli –UE 32–. D'aquesta fase només es localitzà un paviment de terra compactada –UE 36– situat directament sobre el sòl natural, el qual prèviament havia estat retallat i anivellat. Sens dubte, però, la troballa més singular, pel seu estat de conservació, fou la de dos dipòsits

contigus soterrats, construïts amb tècniques idèntiques, però de mides diferents –UE 1035, 1016, 1043, 1020, 1059 i 1060–.

El dipòsit més petit amidava 1,90 x 1,50 m i conservava una profunditat d'1,17 m. Centrat en el paviment hi havia una cubeta de decantació de 0,48 m de diàmetre. El segon dipòsit, de mides més grans i de forma rectangular, no s'excavà completament, pel fet d'endinsar-se per sota de l'actual edifici. El costat curt amidava 2 m, mentre que del costat llarg només es va poder documentar en una llargada de 2,80 m. Tenia la mateixa altura que el dipòsit petit, a l'igual que una cubeta de mides idèntiques en el paviment. En un dels laterals hi havia tres graons que permetien accedir a l'interior. Ambdós dipòsits estaven revestits amb una gruixuda capa d'estuc d'un color ocre. No hi havia connexió interna entre ells. No es documentaren estrats associats a aquestes estructures que permetin datar-ne la construcció.

L'amortització de bona part de les estructures d'aquesta fase es produí com a conseqüència d'una sèrie de reformes que caracteritzen la següent fase. Entre elles s'ha de destacar l'obliteració dels dos dipòsits, que deixaren d'usar-se –UE 1039 i 1041–, i l'espoli –UE 33– del mur de la rasa UE 32.

La vaixel·la de vernís negre que documenta l'amortització d'aquesta segona fase correspon majoritàriament a les produccions dels tallers de Cales. De la campaniana A, de la qual hi ha un bol de la forma Lamb. 27 (fig. 65, núm. 1) i una base d'una forma indeterminada (fig. 65, núm. 2). La resta del material trobat pertany tot a la variant tardana dels tallers de Cales. D'aquesta producció hi ha el peu d'un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 65, núm. 3), un altre peu d'un suport de la forma Lamb. 4 (fig. 65, núm. 4), quatre plats de la forma Lamb. 5 (fig. 65, núm. 5 a 8) i un bol possiblement de la forma Lamb. 8 (fig. 65, núm. 9).

Hi ha també tres gots de ceràmica de parets fines, dos del tipus Mayet III (fig. 65, núm. 10 i 11) i l'altre possiblement del tipus Mayet V (fig. 65, núm. 12). De ceràmica itàlica de cuina hi ha restes de dues tapadores, potser del tipus Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 65, núm. 13 i 14), i d'una cassola de vora bífida del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 65, núm. 15).

Només s'ha trobat un petit pivot d'una àmfora de tipus indeterminat, d'origen sud-hispànic (fig. 65, núm. 16). No es trobaren fragments informes d'àmfora tarraconense.

La troballa de vaixel·la de la varietat tardana dels tallers de Cales i l'absència de material amfòric amb

pasta tarraconense, situa l'amortització dels dipòsits al segon quart del segle I aC.

3a fase

En aquesta fase hi situem una sèrie de reformes que reestructuraren l'espai. A part de l'espoli del mur de la rasa UE 32 i de la inutilització i cobriment dels dos dipòsits, es construïren els murs UE 4 i UE 9. Aquest darrer s'ha d'associar al paviment UE 34.

L'únic sediment clar que contenia material arqueològic associat al moment de construcció d'aquesta fase, tret de les UE 33 i UE 1039 i 1041, és un estrat de regularització –UE 27– de l'àmbit que delimiten els murs UE 2 i UE 4. També podria pertànyer a aquesta fase l'estrat UE 25.

La ceràmica de vernís negre està ben representada, amb un total de nou peces més dues imitacions en ceràmica gris. La producció majoritària correspon als tallers de Cales, equiparant-se numèricament les peces de les variants tardana i mitjana. De la variant mitjana hi ha un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 66, núm. 2), un got de la forma Lamb. 3 (fig. 66, núm. 3) i un vas de la forma Lamb. 4 (fig. 66, núm. 4). De la variant tardana hi ha un got de la forma Lamb. 2 (fig. 66, núm. 5) i tres plats de la forma Lamb. 5 (fig. 66, núm. 6 a 8). Com a produccions minoritàries hi ha un bol de la forma Lamb. 31 de campaniana A (fig. 66, núm. 1) i un plat de la forma Lamb. 7 de campaniana C (fig. 66, núm. 9). Les imitacions en gris ho són d'un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 66, núm. 10) i d'un plat, possiblement de la Forma Lamb. 5 (fig. 66, núm. 11).

D'origen itàlic també hi ha un vas de la forma Mayet V (fig. 66, núm. 12) de ceràmica de parets fines, a l'igual que altres fragments de forma indeterminada (fig. 66, núm. 13 i 14), el fons d'un ungüentari (fig. 66, núm. 16) i una vora de cassola de ceràmica de cuina de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 66, núm. 15). D'àmfora només es trobà una vora d'un recipient itàlic del tipus Dressel 1A (fig. 66, núm. 23).

Proposem per a aquest conjunt i, per tant, com a cronologia de construcció, una datació de segon quart del segle I aC.

Aquestes estructures són amortitzades per un potent estrat –UE 30 i UE 22– farcit de *tegulae*, possiblement la teulada caiguda. També podria pertànyer a aquesta fase l'estrat UE 20.

Quant als materials, en les ceràmiques de vernís negre hi ha un equilibri numèric entre la campaniana A i la ceràmica dels tallers de Cales, la major part de la

qual correspon a la variant tardana. De campaniana A hi ha un bol de la forma Lamb. 31 (fig. 66, núm. 17), altres dos bols de la forma Lamb. 27/31 (fig. 66, núm. 18 i 22) i tres vasos més de forma indeterminada, potser Lamb. 5 o Lamb. 27/31 (fig. 66, núm. 19 a 21). De la variant tardana dels tallers de Cales es trobaren fragments de vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 66, núm. 24) i de la forma Lamb. 2 (fig. 66, núm. 25). De difícil adscripció a una variant o una altra són un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 66, núm. 26) i un peu de la forma Lamb. 4 (fig. 66, núm. 27). Hi ha també tres peces ceràmiques que imiten en gris les ceràmiques de vernís negre: dues imitacions de vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 66, núm. 28 i 29) i de la forma Lamb. 18 (fig. 66, núm. 32).

Corresponents a altres tipus ceràmics, només es trobà un got de la forma Mayet III (fig. 66, núm. 30) de ceràmica de parets fines i la vora d'un plat de la forma Atlante 4a de ceràmica sigil·lata oriental (fig. 66, núm. 31).

La cronologia d'amortització d'aquesta fase ve determinada per la presència quasi majoritària de vaixel·la calena de la variant tardana. Aquesta dada situa la fase en un moment posterior al 80-70 aC. La troballa de material amfòric, si bé informe, amb pasta tarraconense fa encara més moderna aquesta cronologia inicial, portant-la, com a mínim fins a mitjans del segle I aC.

Proposem per a l'amortització d'aquesta fase una cronologia de mitjans o tercer quart del segle I aC.

4a fase

L'estrat –UE 30 i 22– que amortitzava la fase anterior també serví per regularitzar el terreny i permetre construir-hi al damunt. D'aquesta quarta fase només se'n conserva un tram de claveguera, la qual tenia com a característica destacable el sòl, fet amb *opus signinum*. L'estrat que data la formació d'aquesta fase és el d'amortització de la fase anterior –UE 30 i 32– atès que entenem que la seva formació i la construcció de les estructures es realitzà de forma consecutiva. L'estrat que data l'amortització de la claveguera és la UE 7.

L'escassa vaixel·la de taula que es trobà eren alguns fragments de ceràmica de vernís negre de procedència calena. Els gots de parets fines són la producció millor representada. N'hi ha de la forma Mayet III (fig. 67, núm. 1, 2, 4, 8 i potser 5) i Mayet V (fig. 67, núm. 3). De ceràmica de cuina itàlica hi ha una cassola del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 67, núm. 7) i una tapadora de tipologia imprecisa (fig. 67, núm. 6).

Es trobà també un fragment d'un morter itàlic del tipus Dramont 1 (fig. 67, núm. 12) i el fragment d'una vora d'una àmfora del tipus Pascual 1 (fig. 67, núm. 13).

La claveguera fou amortitzada en època d'August, possiblement en un moment anterior al canvi d'era. Les fases constructives posteriors són ja d'època augustal o de l'alt imperi.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació del pati d'aquesta dependència municipal possibilità la recuperació d'un conjunt notable de restes arqueològiques, les quals, tal com s'interpreten en l'apartat anterior, pertanyen a diverses fases constructives que es succeïren molt ràpidament en el temps. Tanmateix, la fragmentació i desconexió entre moltes d'aquestes estructures, així com el reduït espai excavat, no ha permès, en la majoria de casos, refer els àmbits, la qual cosa dificulta la seva relació i comprensió. El fet que caracteritza aquesta excavació, doncs, fou la troballa d'una sèrie d'estructures que definien espais domèstics i industrials que patiren un elevat nombre de reformes en un curt període de temps.

Els retalls fets al sòl natural que caracteritzen la primera fase són de difícil interpretació, tant funcional com cronològica, atès que l'única dada cronològica fiable és la de la seva amortització. Des del punt de vista funcional, tot i que foren en el seu moment interpretades com a fosses, no hi ha prou evidències que ho corroborin, podent-se tractar també de fons de sitges o de forats per encabir-hi *dolia*. Les construccions, reformes i desmantellaments que caracteritzen la segona i tercera fase se succeeixen en un espai de temps d'aproximadament d'uns 25 anys, durant el segon quart del segle I aC. De fet, l'adscripció d'aquestes estructures a una fase o a l'altra, atès que la cronologia absoluta és similar, s'ha resolt a partir de la relació física entre les diferents estructures, és a dir, per cronologia relativa, la qual cosa fa que en alguns casos sigui difícil precisar amb certa fiabilitat on situar el moment de construcció i d'ús d'una o d'altra estructura.

Tret de les restes d'alguns murs, que per la seva mutilació difícilment poden ser interpretats i relacionats, les estructures més notables de la segona fase són els dos dipòsits. Des del punt de vista cronològic, sobta el curt període de temps que estigueren en ús, com a molt uns 25 anys. Aquesta infrautilització temporal potser explica l'excel·lent estat de conservació en què es trobaren. Malauradament, durant l'excavació no fou possible recuperar restes orgàniques susceptibles

de poder ser analitzades, per la qual cosa no hi ha dades objectives que ens informin de quin producte s'hi elaborava. Tot i així, per la seva tipologia i mides semblen dipòsits destinats a la fermentació del vi. La gran capacitat dels dipòsits suggereix una indústria de certa envergadura, que devia generar una important producció de vi.

Les reformes de les fases posteriors palesen la remodelació de l'espai i, possiblement, un canvi d'ús. La construcció de la claveguera en un moment no anterior a mitjans del segle I aC, torna a posar de manifest la inexistència d'aquest tipus de desaigües en fases del segon quart del segle I aC.

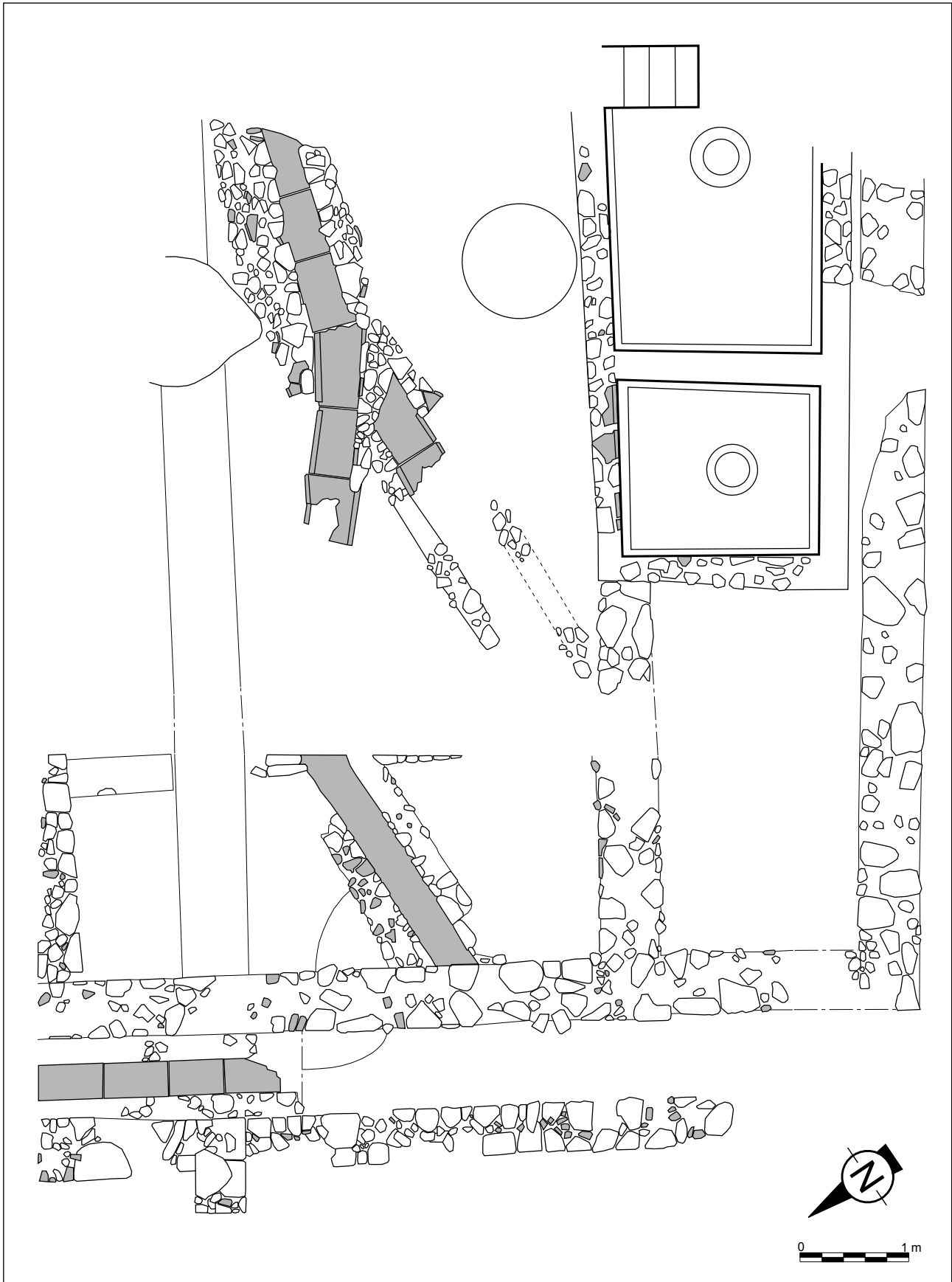


Fig. 56. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1988-1998). Planta composta d'ambdues campanyes.

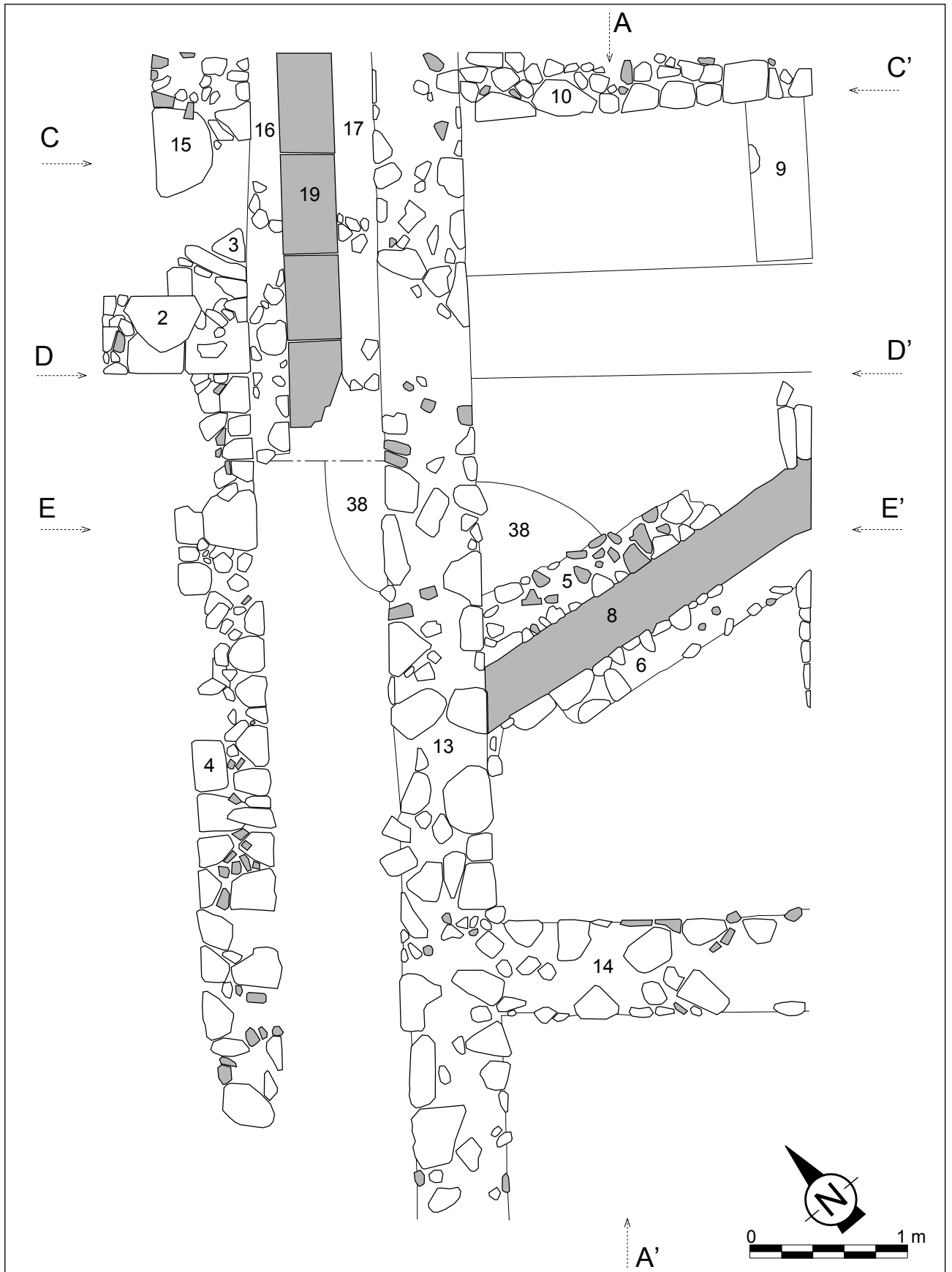


Fig. 57. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1988). Planta general.

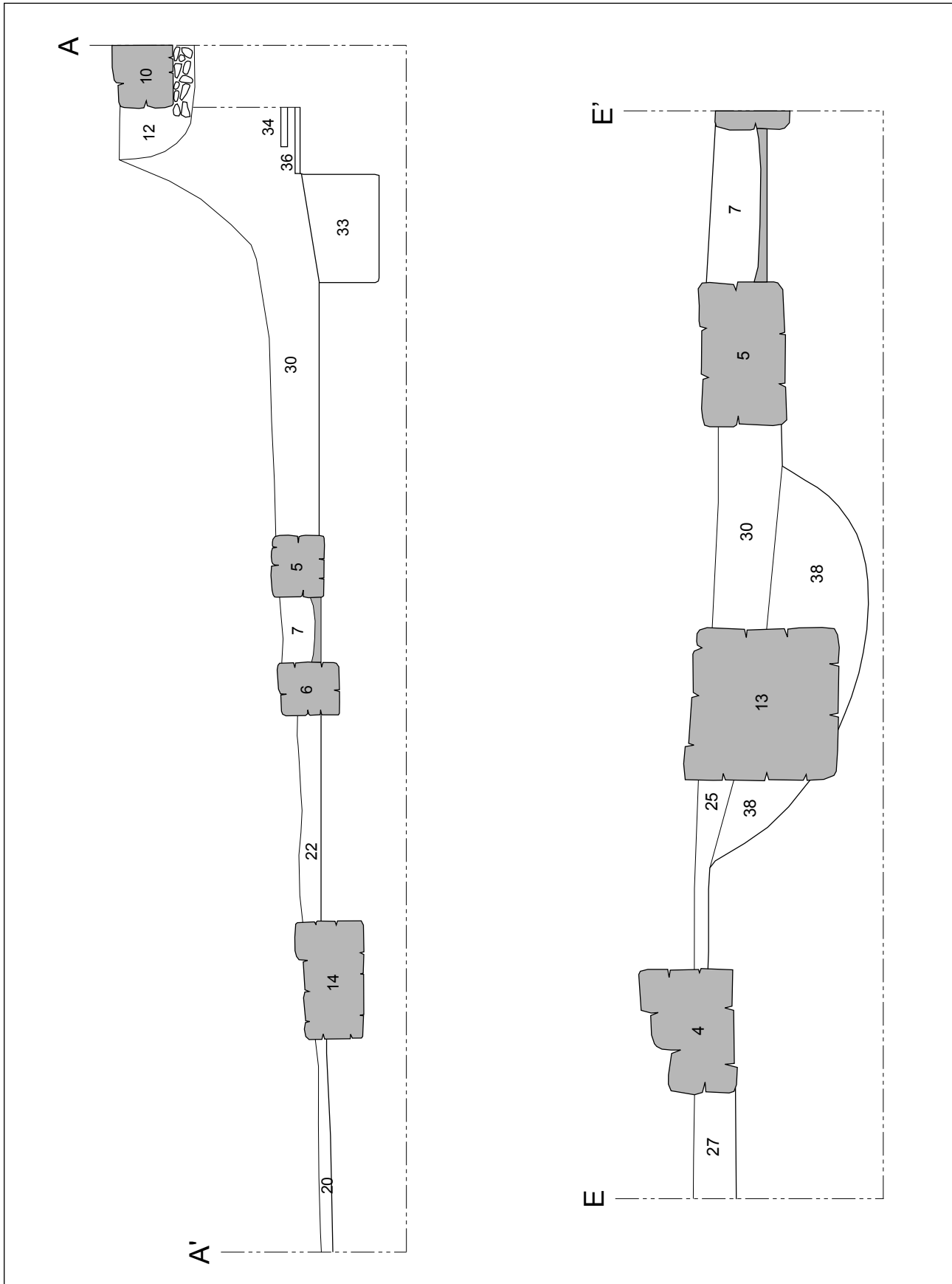


Fig. 58. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1988). Seccions per A-A' i E-E'.

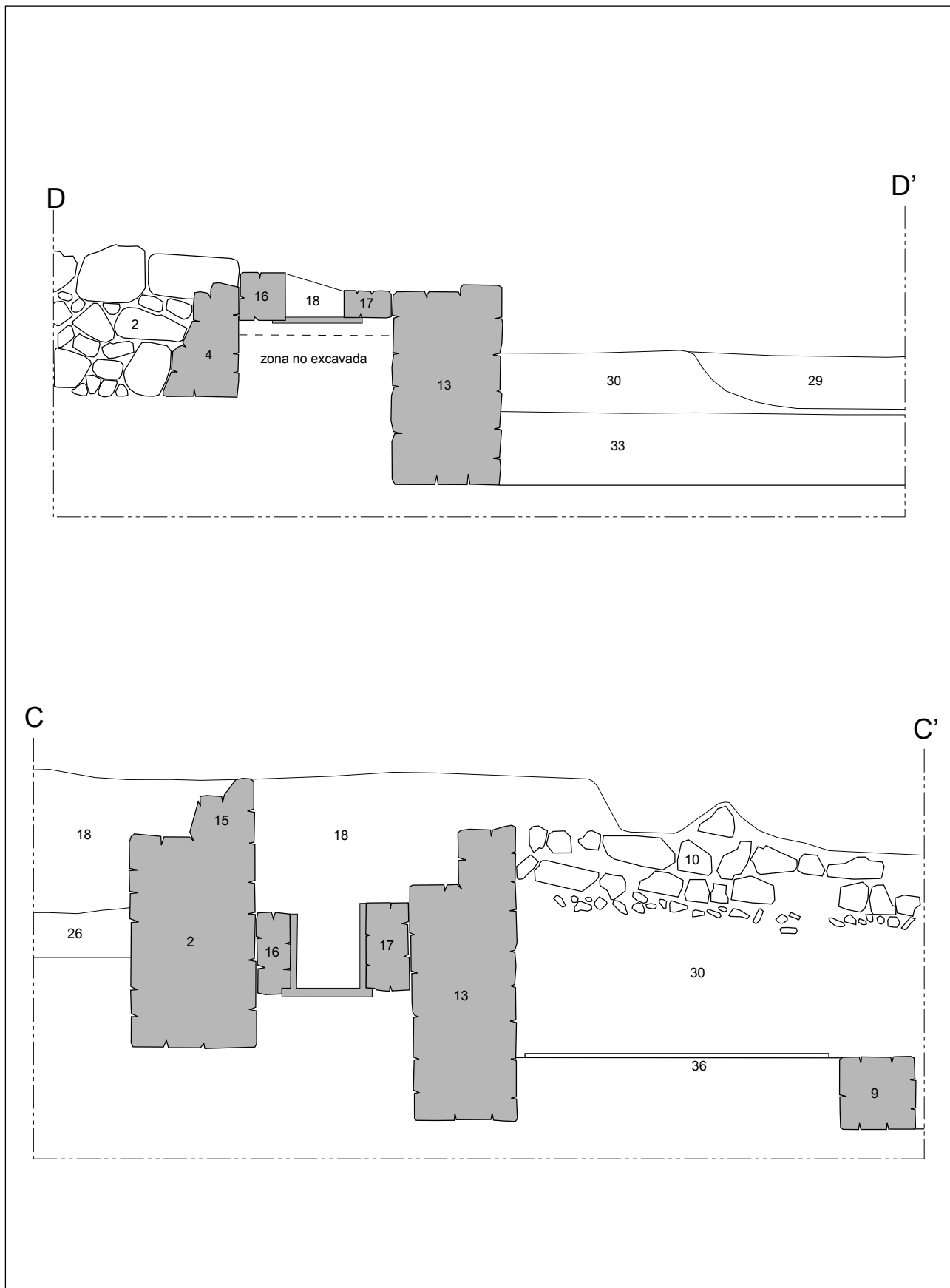


Fig. 59. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1988). Seccions per C-C' i D'.

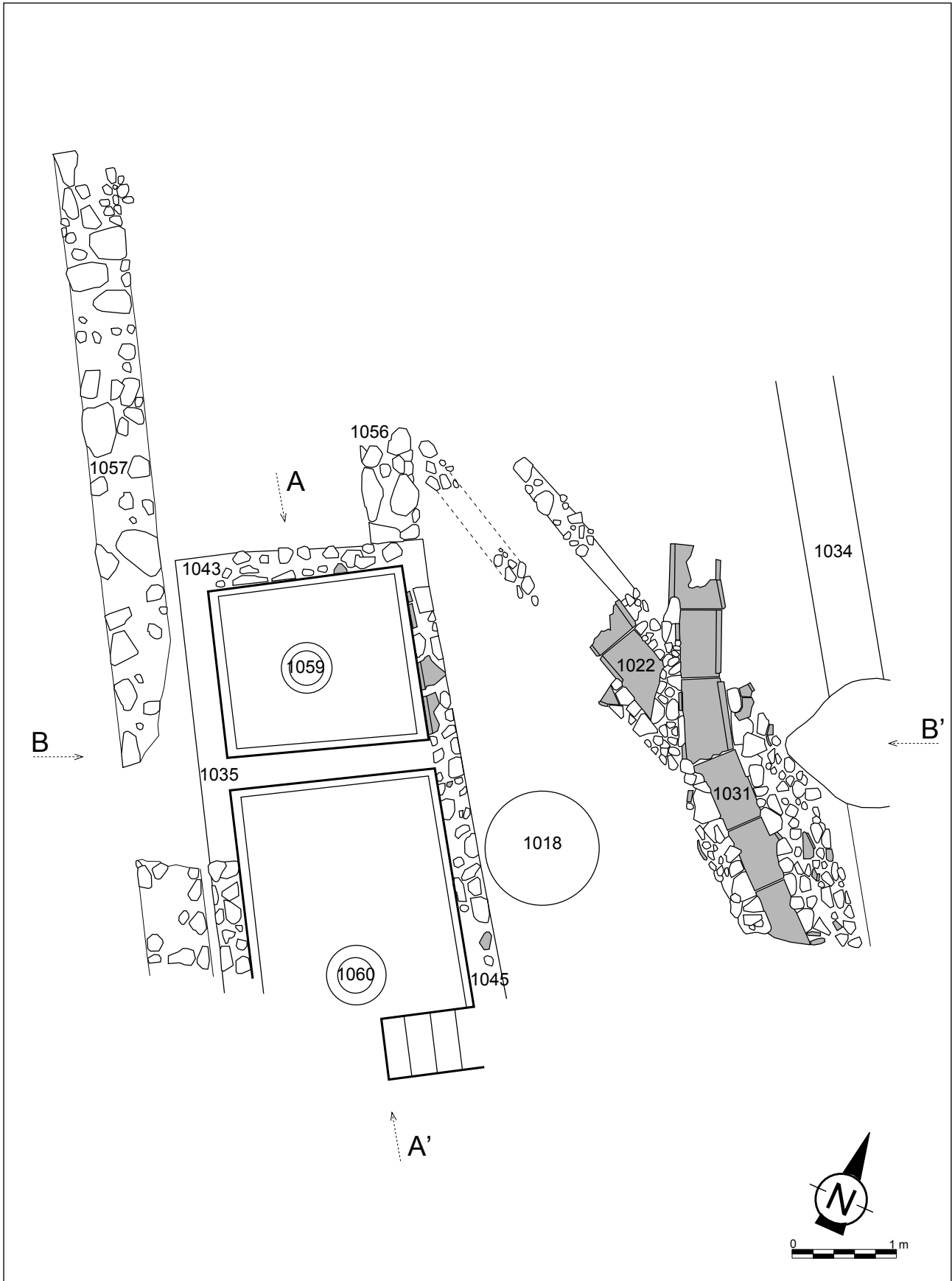


Fig. 60. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998). Planta general.

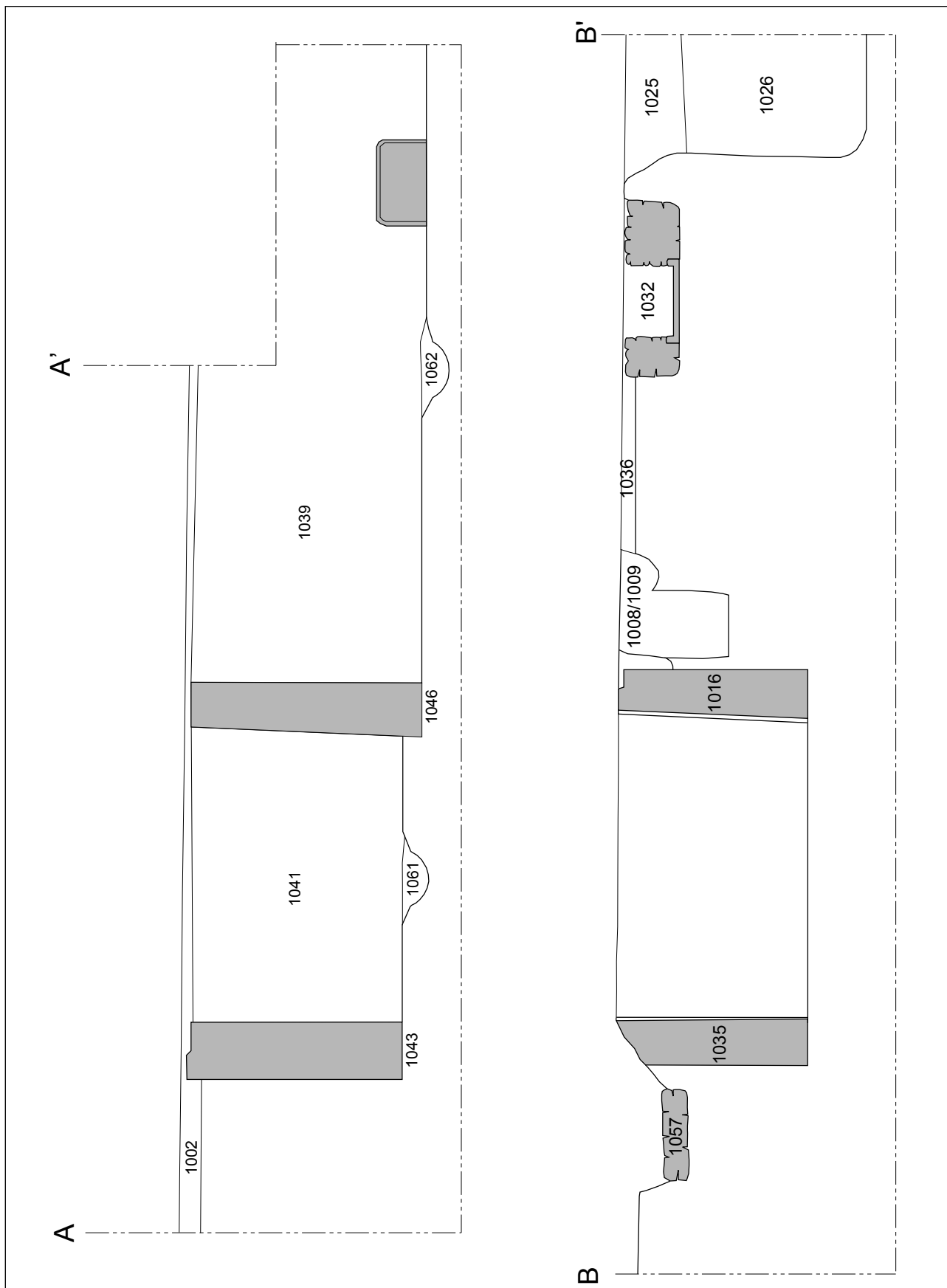


Fig. 61. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998). Seccions per A-A' i B-B'.

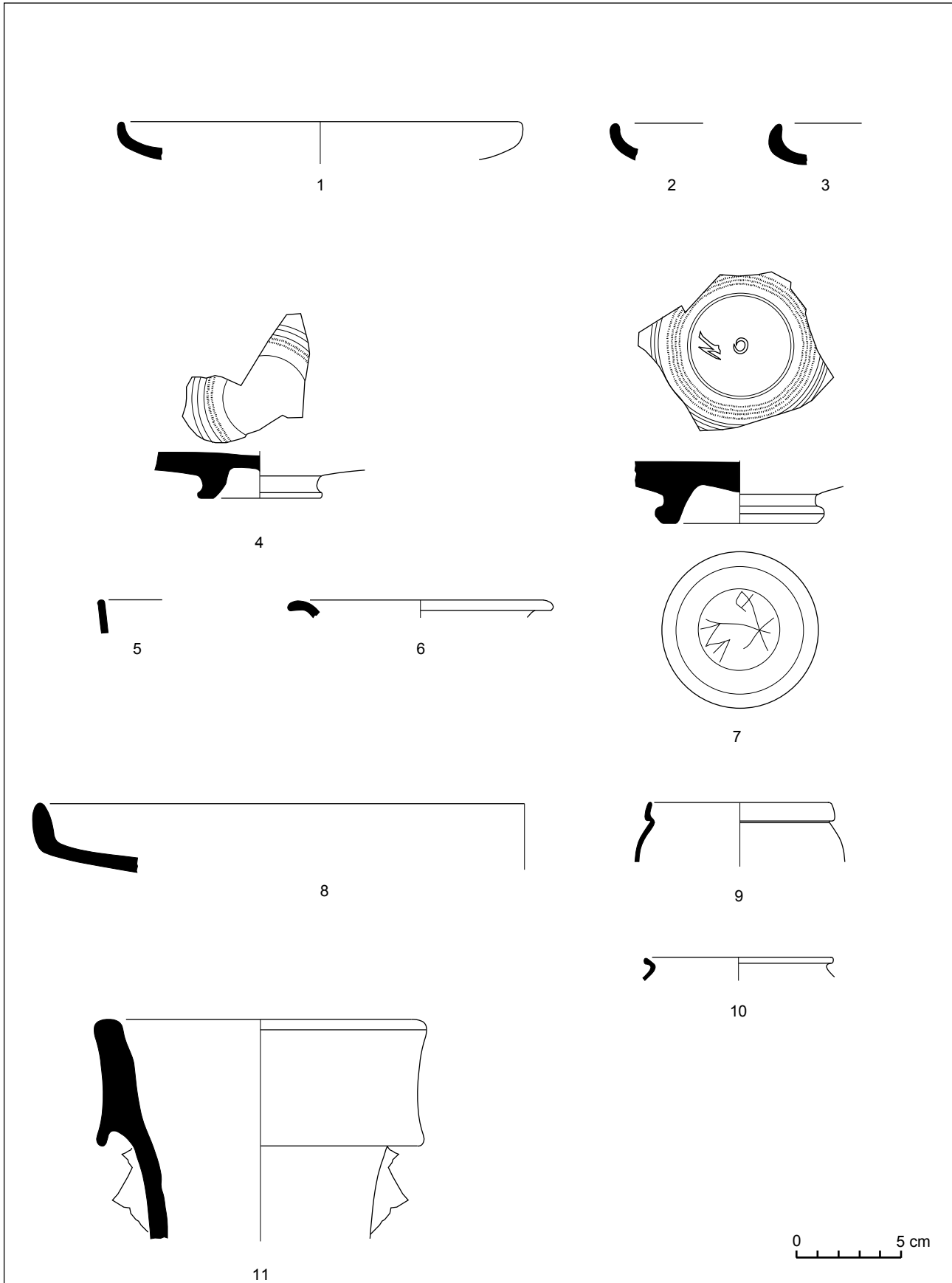


Fig. 62. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998-1998).

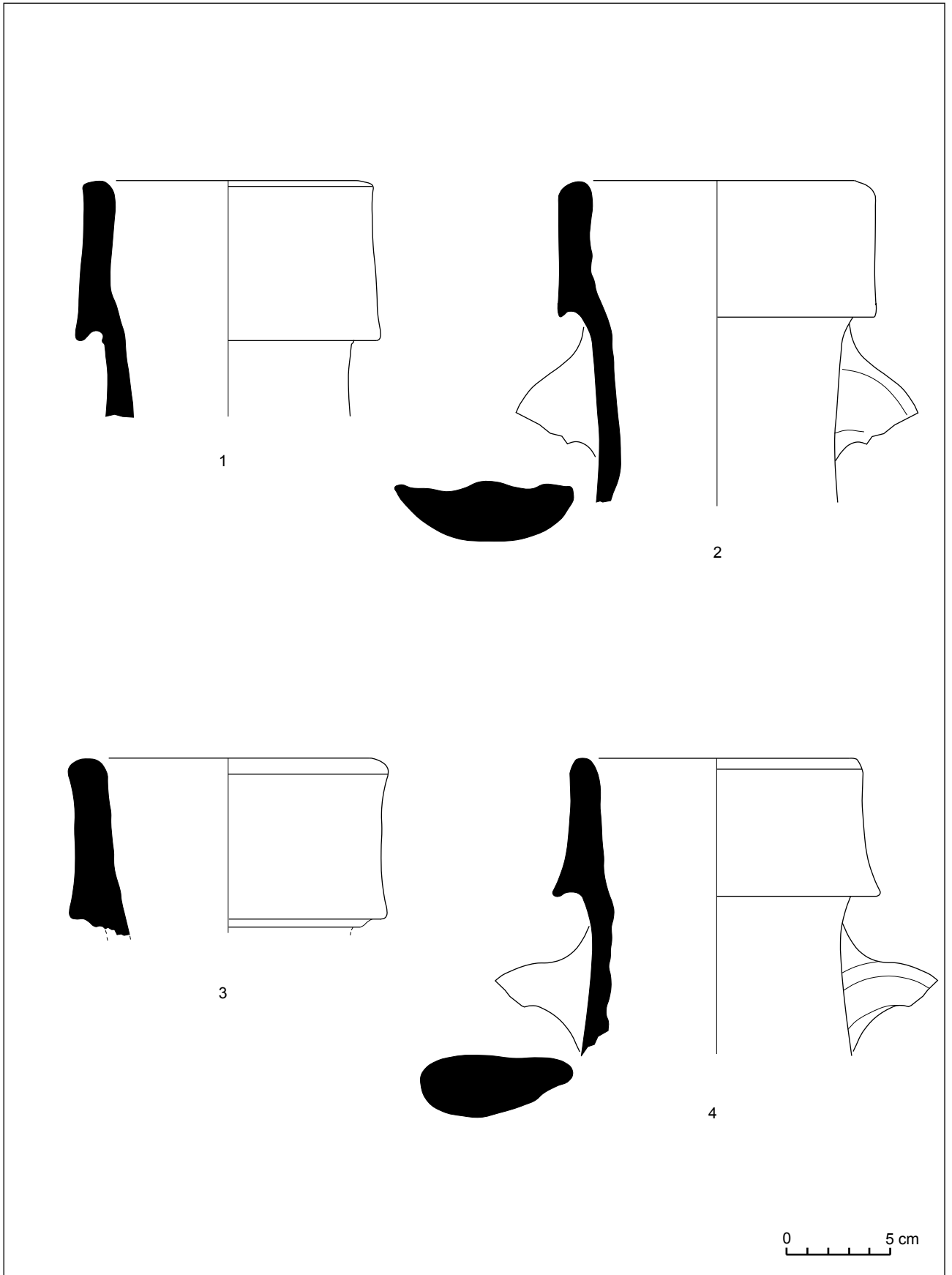


Fig. 63. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998-1998).

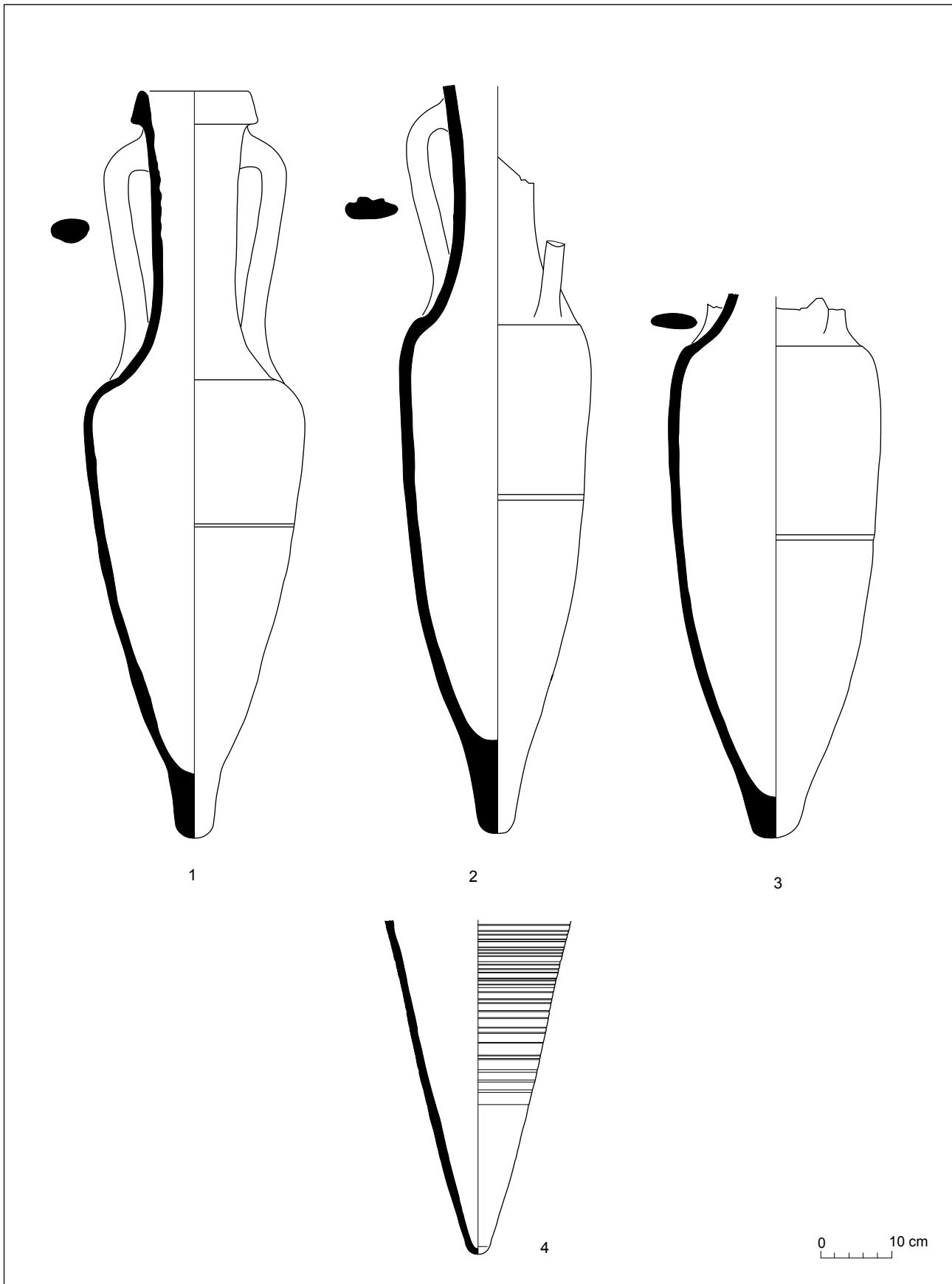


Fig. 64. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998-1998).

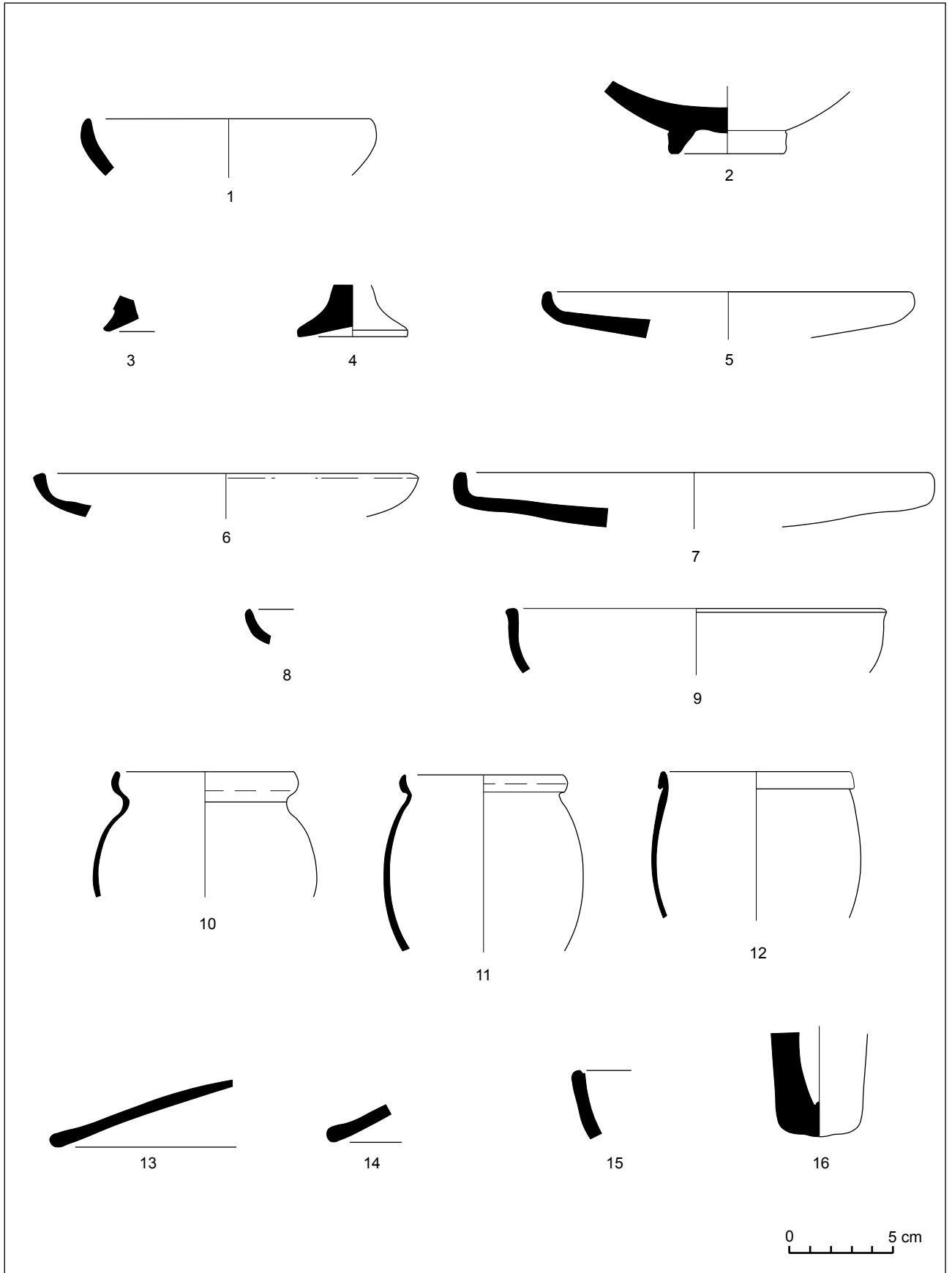


Fig. 65. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998-1998).

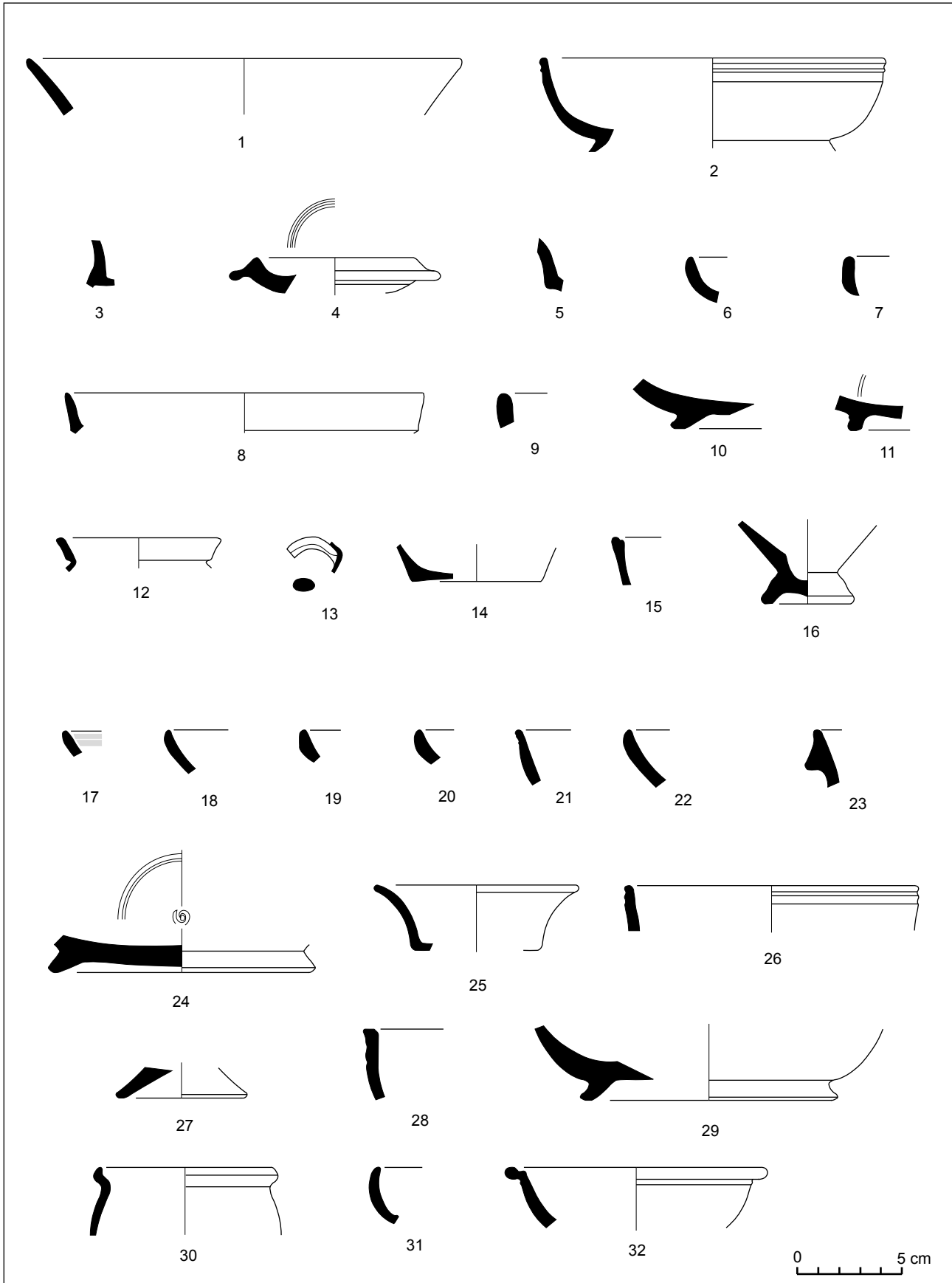


Fig. 66. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998-1998).

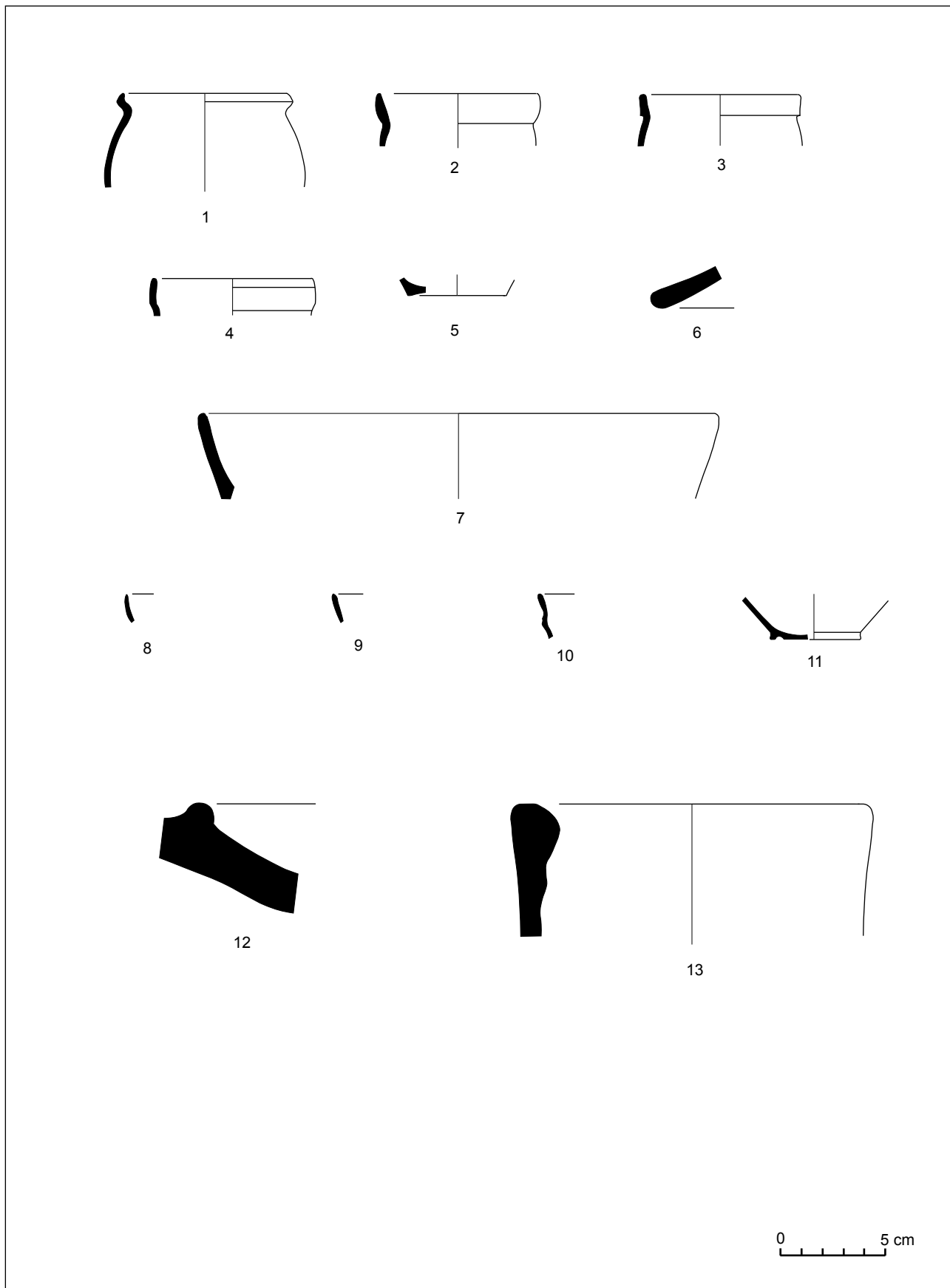


Fig. 67. Carrer baixada de Sant Simó, núm. 13 (1998-1998).

Carrer de Sant Cristòfor, 12 (1989-1990/1999-2000)

Immoble situat en el quadrant sud-oest del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 453.945 y= 4.598.990 i està a una altura de 21 m sobre el nivell del mar. L'excavació del solar, d'uns 460 m², es realitzà en diverses campanyes, essent la primera la realitzada l'any 1989 sota la direcció de Joaquim Garcia Roselló, Josep Antoni Cerdà i Joan Banús. L'any 1990 es realitzà una nova campanya, dirigida per Joaquim Garcia Roselló, Antoni Rigo i Santi Pérez. La darrera es realitzà al llarg de diversos mesos dels anys 1999 i 2000, i fou dirigida per Marc Bosch i Xabier Cela.

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*. *Laietania* 10. Tres volums. Mataró.

GARCIA ROSELLÓ, J. CERDÀ, J.A. BANÚS, J. RIGO, A. PEREZ, S. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al solar núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor (Can Puig/Can Fullerachs) de Mataró (El Maresme)*. Mataró.

BOSCH, M. i CELA, X. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència realitzada al solar núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor de Mataró (El Maresme)*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Campanya 1989-1990

Campanya d'excavació que posà al descobert nombroses restes d'època romana, les més antigues de les quals, que poden agrupar-se en una sola fase constructiva, pertanyen al període republicà.

1a fase

Corresponen a aquesta única fase la construcció de la claveguera UE 2082-UE 2084 i UE 2138, els trams de paviment –UE 2185, UE 2144, UE 2079, UE 2151 i UE 2155 i el petit mur UE 2074. També corresponen a aquesta fase la façana UE 2167 i la mitgera UE 2165, respectivament, de l'edifici situat a la banda est de l'excavació, les parets UE 2038, UE 2039, UE 2040 i UE 2042, i UE 2041 de la banda oest del carrer; el carreu UE 2043 de la façana oest, així com el paviment UE 2155 i el carreu UE 2158 de l'habitació núm.1 trobada al costat est.

A aquesta fase cal associar també la construcció de cinc clavegueres domèstiques, les núm. 1 (UE 2047-UE 2049), núm. 3 (UE 2061-UE 2064), núm. 4 (UE

2093-UE 2096), núm. 6 (UE 2107-UE 2109, UE 2111 i UE 2113) i núm. 9 (UE 2130-UE 2131), la construcció del lacus UE 2135 i UE 2136 i les restes de basament UE 2072.

Els estrats que cal relacionar amb aquesta fase són el farciment UE 2077 que anivellava les irregularitats del sòl natural per obtenir una superfície plana on col·locar el paviment UE 2185 i la UE 2140, una bossada de sorres que farcia els clots adossats a la claveguera UE 2082-UE 2084 i UE 2138 i servia per anivellar la superfície i preparar la col·locació del paviment UE 2144 i un estrat d'anivellament –UE 2177– on s'hi assentava el paviment UE 2079.

Es relacionen amb aquesta fase els farciments UE 2169 de les rases de fonamentació UE 2170 i UE 2171 de la façana UE 2167 i de la mitgera UE 2165, respectivament, de l'edifici situat a la banda est del carrer, les rases de fonamentació UE 2037, UE 2036, UE 2034 i UE 2035 de les parets UE 2038, UE 2039, UE 2040 i UE 2042, i UE 2041, respectivament, de la banda oest del carrer.

El material d'importació és força abundant, essent el més nombrós la vaixela de vernís negre. La campaniana A és minoritària, i només hi ha representats els bols de la forma Lamb. 31 (fig. 72, núm. 1 i 2) i Lamb. 27 (fig. 72, núm. 3). Encara més minoritària és la campaniana C, de la qual només es trobà un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 72, núm. 4) i l'aretina de vernís negre, de la qual es conservava un fons molt fragmentat d'un possible plat de la forma Lamb. 7 (no dibuixat). La producció majoritària és l'originària dels tallers de Cales, tota de la variant tardana. Hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 72, núm. 6 i 9), de la forma Lamb. 3 (fig. 72, núm. 10), plats de la forma Lamb. 5, els més abundants d'aquesta producció (fig. 72, núm. 11 a 14 i 16, 18, 19 i 20), i una mena de plat de llavi alt (fig. 72, núm. 15). Hi ha també tres peces de forma i producció indeterminada (fig. 73, núm. 1 a 3). Inclouem dins del grup de les ceràmiques de vernís negre les imitacions en gris, de les quals s'han trobat dos exemplars, un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 73, núm. 4) i un altre de forma indeterminada (fig. 73, núm. 5).

De gots de ceràmica de parets fines n'hi ha de la forma Mayet III (lám. 73, núm. 8 i 10), Mayet XIV (fig. 73, num.12 i 13) i altres de difícil classificació (fig. 73, núm. 6, 7, 9 i 11). La ceràmica de cuina itàlica està present amb les cassoles de vora bífida de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 73, núm.15 a 17), les tapadores, potser una de la forma Aguarod 3/Celsa 80.8145 (fig. 73, núm. 20) i l'altra de tipologia incerta (fig. 73, núm. 21), les safates amb engalba interna roig

pompeïa de la forma Aguarod 3/Luni 1 (fig. 73, núm. 14) i una cassola de vora exvasada de la forma Celsa 79.28 (fig. 73, núm. 19). També d'origen itàlic s'han trobat dos peus d'ungüentari (fig. 73, núm. 22 i 23).

Les àmfors són nombroses. L'àmfora itàlica és del tipus Dressel 1 B (fig. 74, núm. 1 a 4). També hi ha altres produccions més minoritàries, com les d'origen tripolità (fig. 73, núm. 24), ebusità, de la forma PE 23 (fig. 73, núm. 25), i sud-hispànic (fig. 74, núm. 5 i 6). Les àmfors tarraconenses són les majoritàries, totes del tipus Tarraconense 1 (fig. 74, núm. 7 a 13), a excepció d'una del tipus Pascual 1 (fig. 74, núm. 14).

Es trobaren tres monedes: un sisè de *Cese*, possiblement de la 16^a emissió, una unitat de la seca de *Baitolo*, de la tercera emissió, i un quart que pot ser de les seqües de *Turones* o de *Sequanes* (Gàl·lia).

La troballa de monedes a les trinxeres de fonamentació de la claveguera que discorre en direcció de nord a sud facilita l'obtenció d'una cronologia força precisa, en concret una d'elles, la de la seca gal·la, determina una data *post quem* de mitjan segle I aC, ja que és posterior a la batalla d'Alèsia. Aquesta cronologia la complementa el material ceràmic, atès que la notable quantitat d'àmfors tarraconenses trobades ens situa de ple en la segona meitat del segle I aC. D'altra banda, l'absència de vaixel·la de terra sigil·lata itàlica i l'escassetat d'àmfors del tipus Pascual 1 semblen delimitar la cronologia dins del tercer quart del segle I aC. Proposem, doncs, per a aquesta fase una cronologia de tercer quart del segle I aC.

Les estructures i els estrat que amortitzen aquesta fase es daten d'època augustal en alguns casos i en d'altres en època de l'alt imperi avançat.

Campanya 1999-2000

En aquesta campanya es localitzà i s'excavà un nou tram de la claveguera que travessava el solar i el seu entorn més immediat. Només es pogueren documentar algunes unitats estratigràfiques que pertanyen al període republicà i que aparentment semblen constituir una sola fase.

1a fase

Només podem associar a aquesta fase un possible paviment o nivell d'ús –UE 5021–. Els sediments que ens proporcionen el material per datar aquest paviment són un estrat d'anivellació –UE 5022– per sota del paviment i un petit clot fet a la UE 5021, que contenia un farciment –UE 7038– on s'hi trobà un vas sencer de ceràmica de vernís negre –de la forma

Lamb. 1–. També a aquesta fase cal associar el tram d'un mur seccionat per les construccions modernes, que tenia una amplada considerable –gairebé 1 m– i que no es pogué relacionar amb cap altra estructura documentada durant l'excavació.

El material d'importació és escàs. La ceràmica de vernís negre pertany tota a la producció tardana dels tallers de Cales i s'hi troben vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 72, núm. 7 i 8) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 72, núm. 17). També s'hi trobà una vora de cassola de ceràmica itàlica de cuina de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 73, núm. 18).

Proposem una cronologia de segon terç del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

Les excavacions fetes al solar núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor posaren al descobert restes pertanyents a un tram d'uns 10 m d'un carrer romà, que per la seva situació, mides i característiques s'identificà llavors amb el *cardo maximus*. Del carrer es conservaven la claveguera que hi passava pel centre, paviments i restes de voreres. A banda i banda hi havia les façanes dels edificis, dels quals s'identificaren dues estances.

A mitjan/tercer quart del segle I aC es construí la claveguera principal del carrer i les clavegueres domèstiques núm. 1, 3, 4, 6 i 9. El carrer es pavimentà, si bé desconeixem si es tracta del paviment original o d'una reforma feta sobre un altre ja existent. La documentació arqueològica sembla evidenciar també que es construïren o es reformaren alguns dels edificis que tenien façana al carrer. Totes les clavegueres domèstiques esmentades desguassaven a través dels murs de façana a la claveguera del *cardo maximus*.

Paral·lela a la façana dels edificis, equidistant entre aquesta i el centre del carrer, es va documentar part del que hauria d'haver estat la vorera del costat oest del carrer. El *cardo maximus* devia disposar de voreres d'uns 1'70 m cadascuna i una calçada d'uns 5'80 m.

Els paviments de les voreres i de la calçada tenien un desnivell, en direcció muntanya a mar, aproximadament igual al que tenia el fons de *tegulae* de la claveguera romana del *cardo maximus* –un 3,60% de pendent–, mentre que la secció transversal de costat a costat del carrer demostra que el paviment d'aquesta via era gairebé pla en el tram comprès entre la façana dels edificis i la vorada, i suaument pendent des d'aquesta fins al centre del *cardo maximus*. A la banda oest del carrer, tocant la vorera per la part del paviment en pendent, hi havia les restes d'un possible

basament, corresponent potser a una zona porxada. L'estructura general del carrer romà no va patir modificacions significatives fins al seu final, durant l'etapa del baix imperi.

A la banda est del carrer es varen localitzar al menys dues dependències adossades. La núm. 1 estava pavimentada, conservava un pilar i hi havia diversos clots circulars que podrien correspondre a forats per a col·locar-hi contenidors, segurament petits *dolia*. Pel fet que la façana tenia diverses obertures, interpretem que podia tractar-se d'una *taberna*. A l'habitació núm. 2 no s'hi va trobar cap paviment, el qual podia haver estat el mateix sòl natural aplanat i compactat. El terra estava a una cota inferior en relació al de l'habitació anterior. La paret que separava les dues habitacions conservava restes d'un estuc blanc per la banda de l'habitació núm. 2. Per les restes conservades de les façanes dels edificis de la fase més antiga documentada, sembla que estem davant de *tabernae*

potser associades a altres espais de caire industrial. Situem també cap a mitjans/tercer quart del segle I aC la construcció d'un lacus, que estava situat al costat est del carrer, adossat a la part interior de la façana.

A la banda oest del carrer també es varen localitzar dues dependències. En aquest cas, però, sembla que estaven separades per una gran obertura d'uns 4 m, espai que podria interpretar-se com un carreró.

Pel que fa al mur UE 4049, de dimensions considerables, no es pogué datar en el moment de la seva localització, ni tampoc interpretar. Tanmateix, s'observà que estava alineat i era de les mateixes característiques constructives que el trobat pocs anys abans en l'excavació de l'immoble núm. 10 del mateix carrer de Sant Cristòfor. Anys més tard, altres excavacions realitzades a l'entorn més immediat permetren contextualitzar-lo cronològicament i esbrinar la seva entitat.

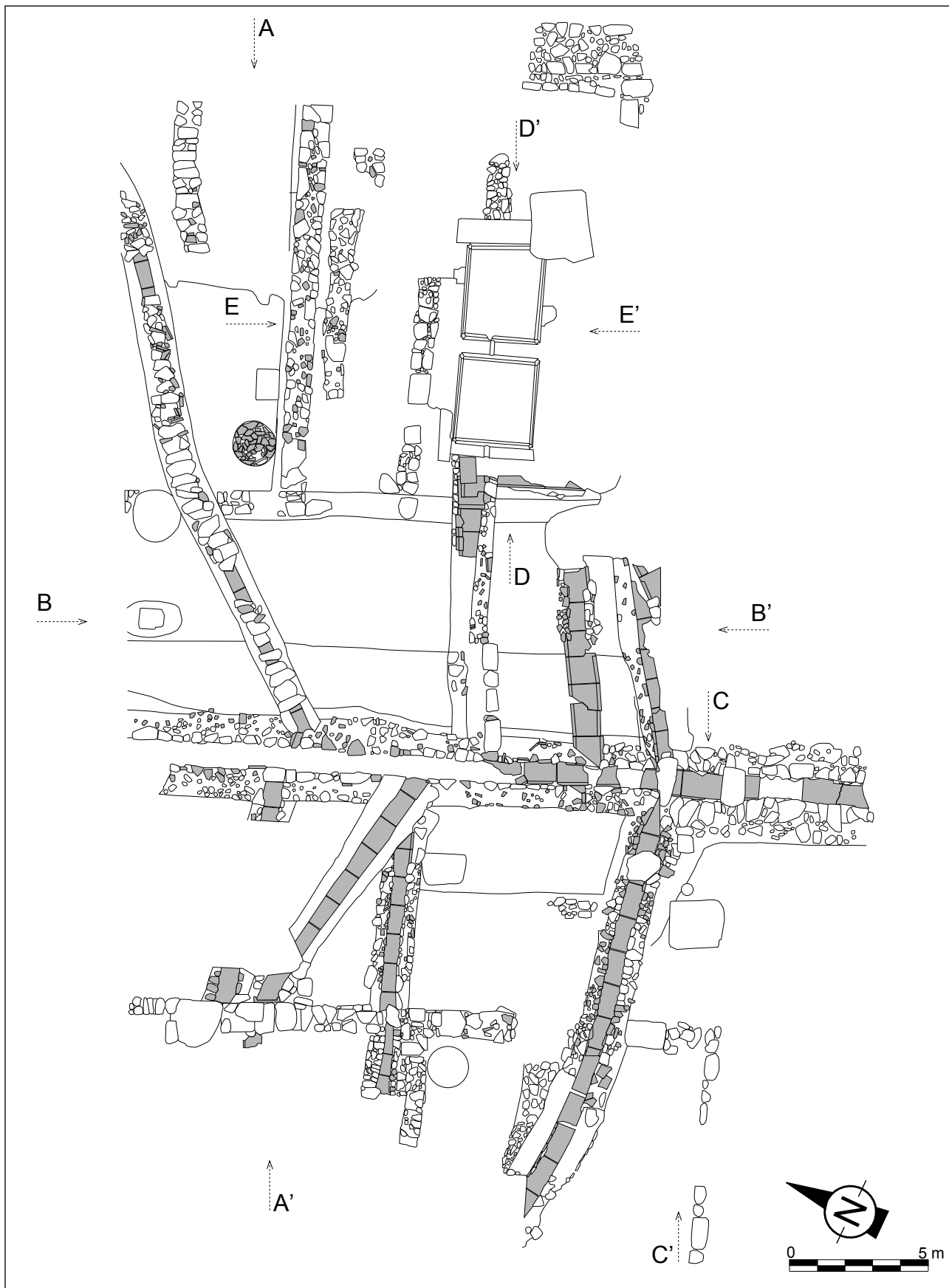


Fig. 68. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000). Planta general.

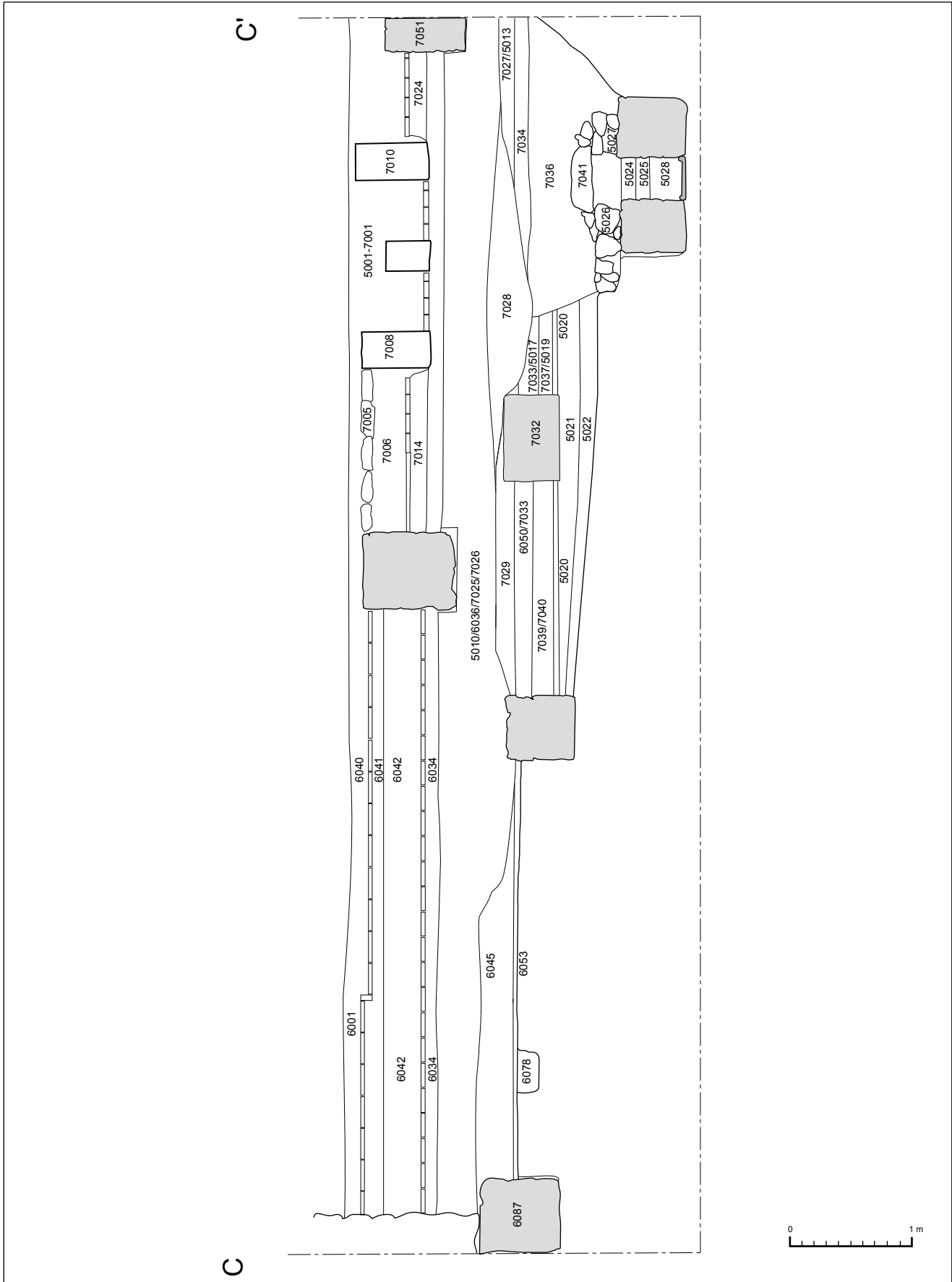


Fig. 69. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000). Secció per C-C'.

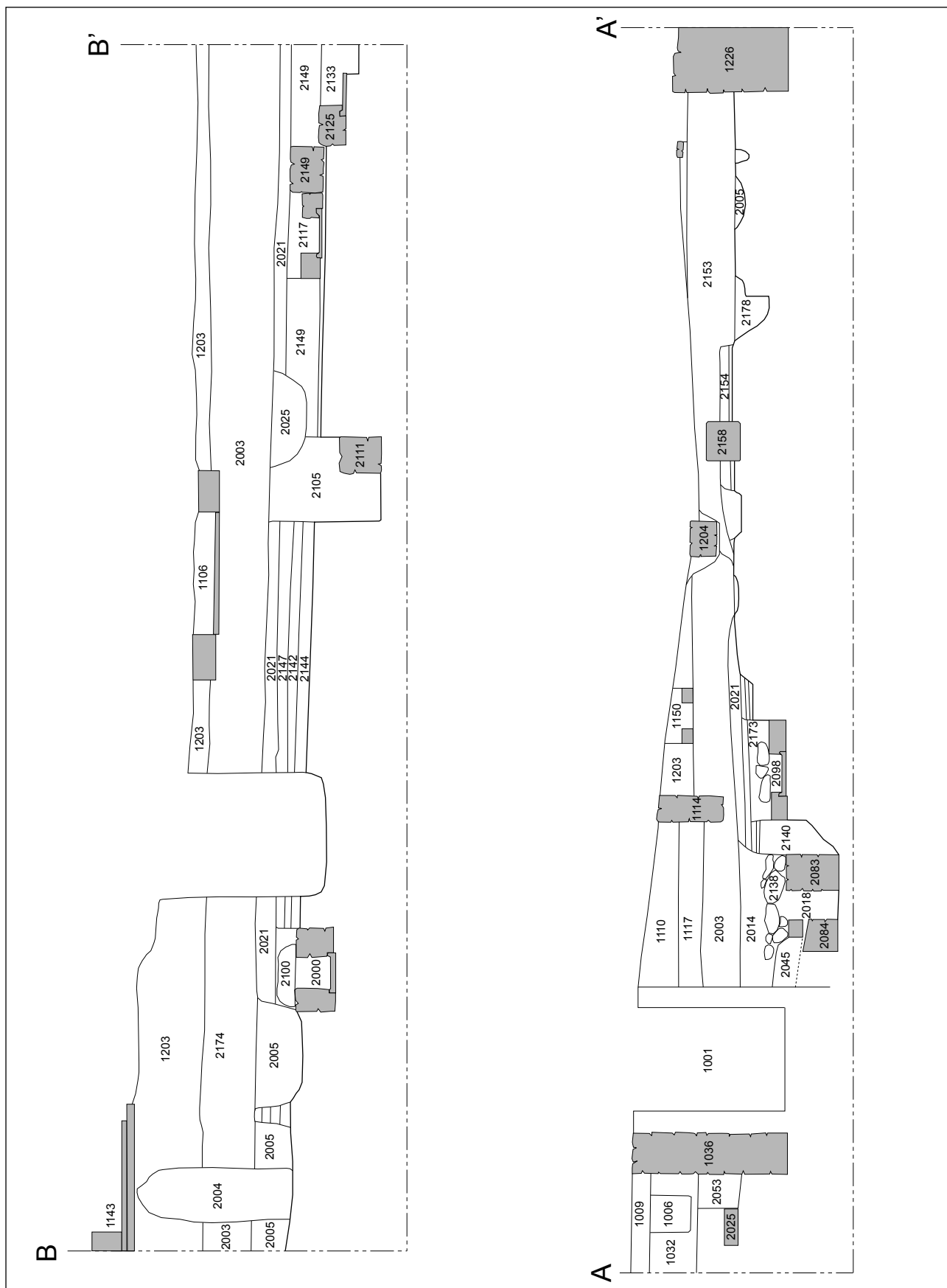


Fig. 70. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000). Seccions per B-B' i A-A'.

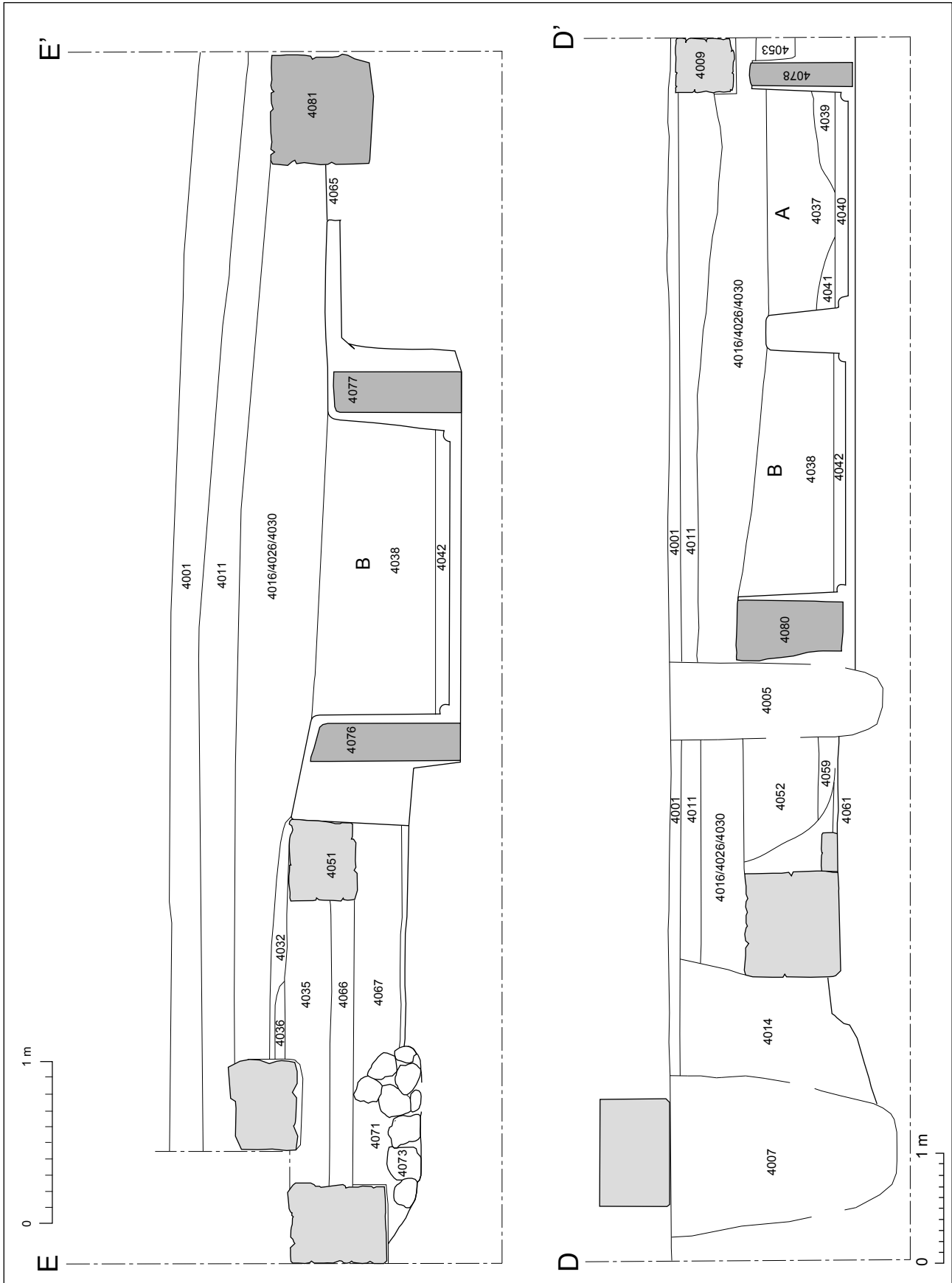
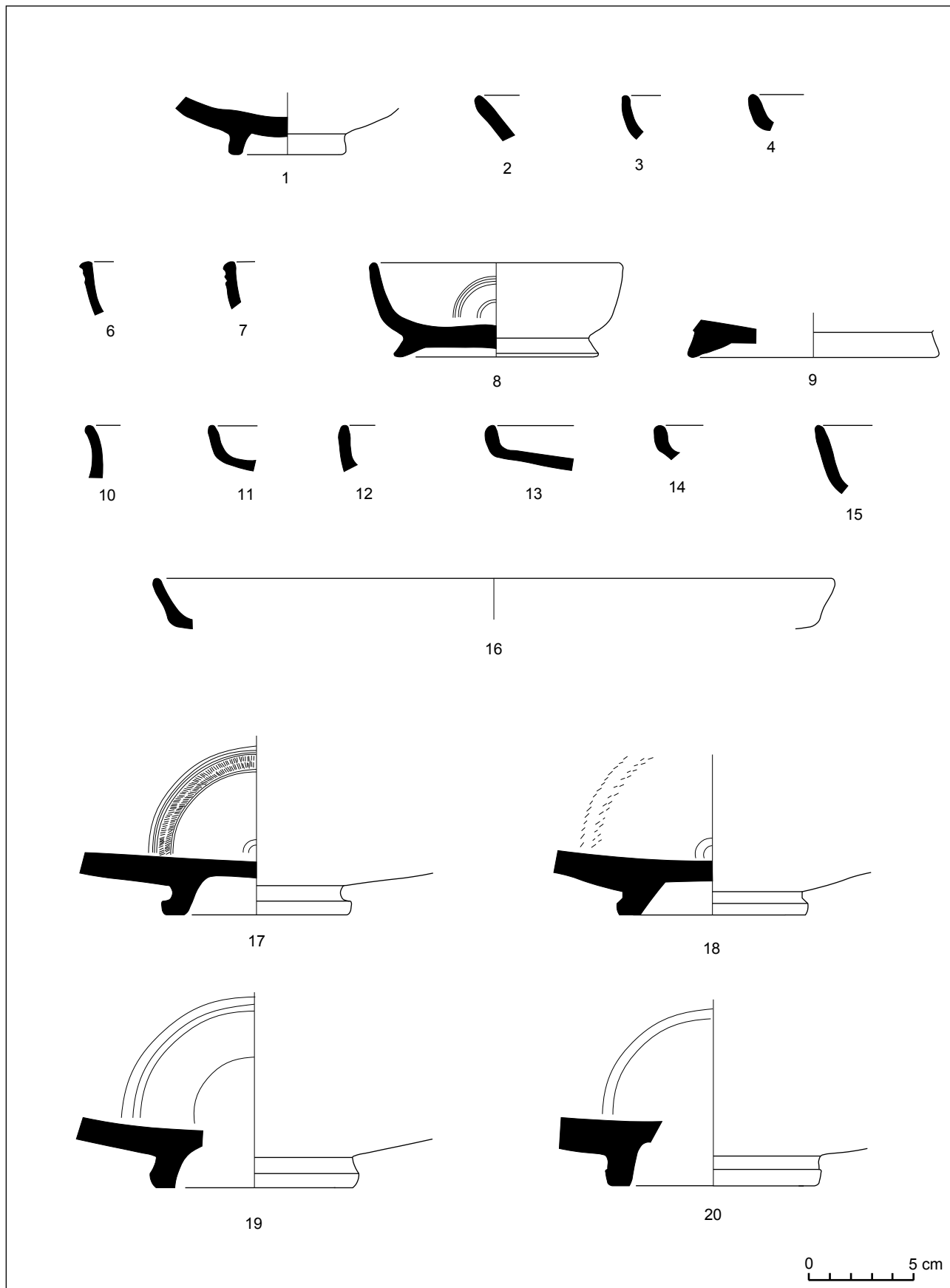
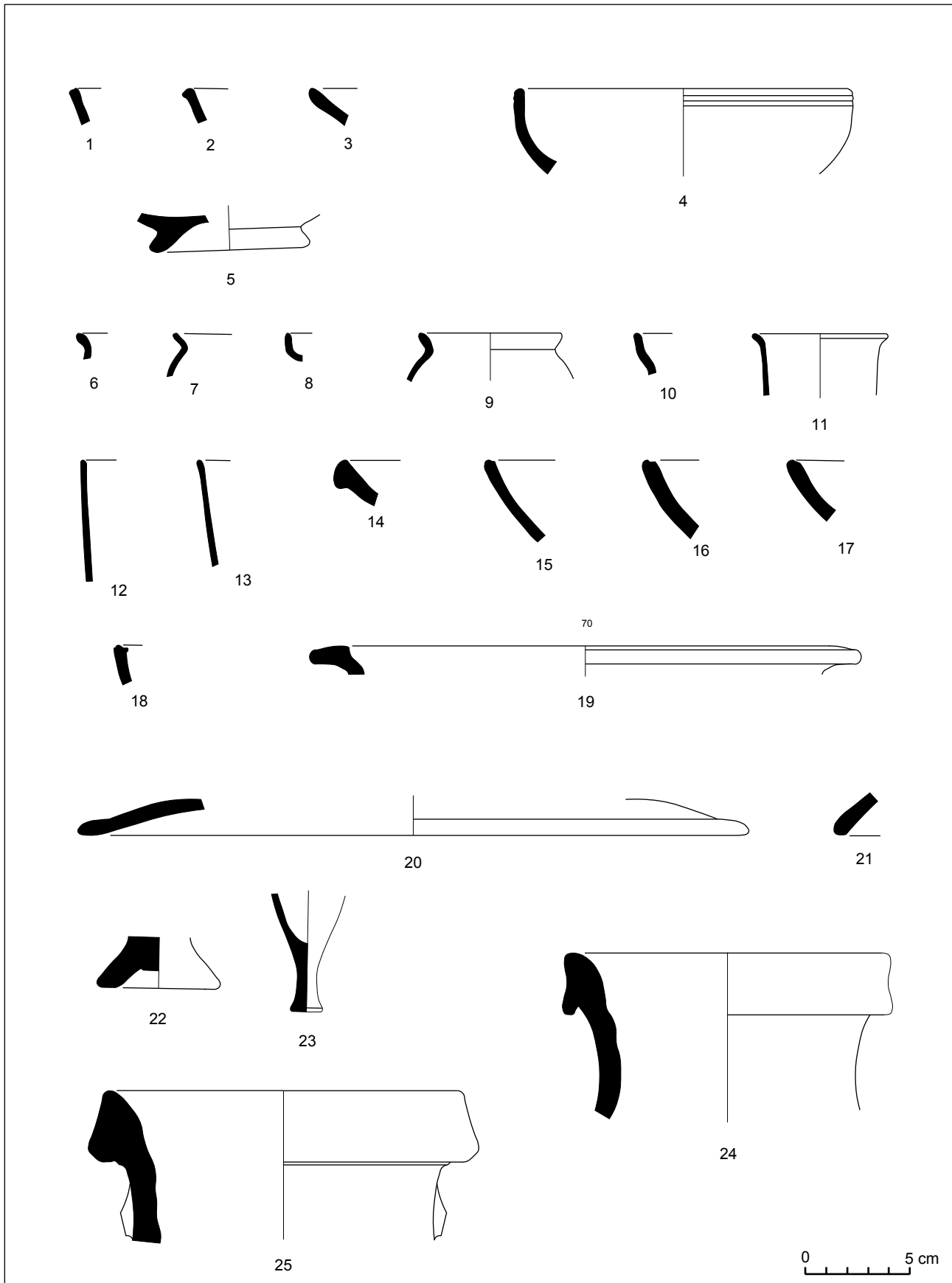


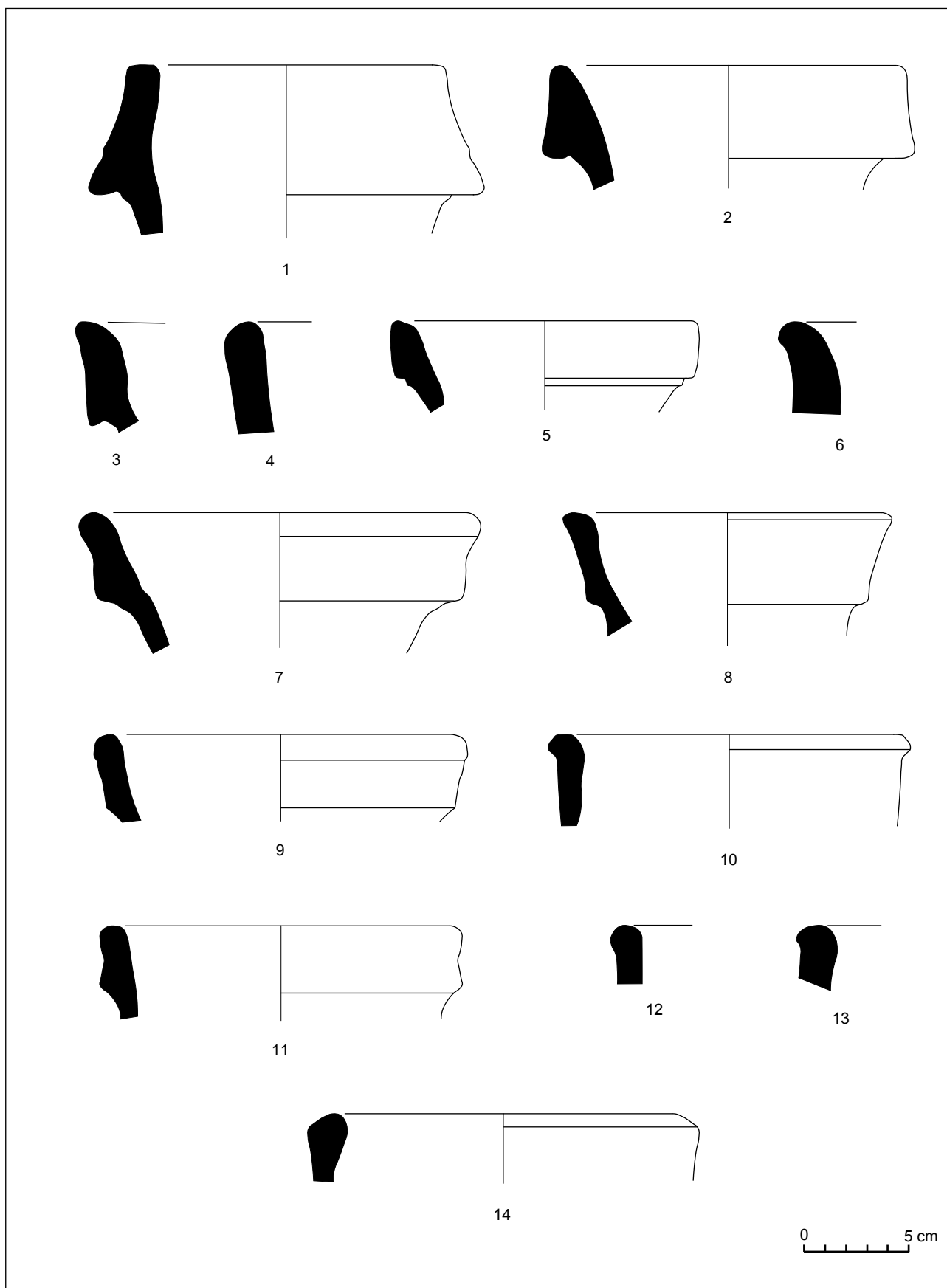
Fig. 71. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000). Seccions per E-E' i D-D'.



Làm. 72. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000).



Làm. 73. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000).



Làm. 74. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 12 (1989-1990/1999-2000).

Carrer de Barcelona, 55-57 (1989-1990)

Aquest immoble està situat en el quadrant sud-oest del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 453.960 y= 4.598.995 i està a una altura de 19,60 m sobre el nivell del mar. L'excavació arqueològica del solar la realitzà el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i es desenvolupà en dues fases. La primera –sector 1– es féu durant el mes de desembre de 1989 i fou dirigida pels arqueòlegs Joaquim Garcia Roselló, Josep Antoni Cerdà Mellado i Joan Banús Tort i consistí en l'obertura de cinc cales en diferents punts de la casa. La segona fase d'excavació –sector 2– es realitzà durant els mesos de març i abril de l'any 1990 i la dirigiren els arqueòlegs Joan Banús, Isabel Carpio, Joaquim Garcia Roselló i Santiago Pérez Tort. En aquesta segona fase s'obrí una gran cala de 10 x 4'6 m que ocupava pràcticament tot l'antic pati de l'immoble.

GARCÍA ROSELLÓ, J. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència efectuada a l'immoble núm. 55-57 del carrer de Barcelona (Can Castany) (Mataró, El Maresme). Agost de 1989 a gener de 1990.* Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. CARPIO, I. PÉREZ, S. BANÚS, J. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència efectuada a l'immoble núm. 55-57 del carrer de Barcelona (Can Castany) (Mataró, El Maresme). Abril de 1990.* Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. ARXÉ, J. BACARIA, A. BANÚS, J. CERDÀ, J.A. i PERA, J. 1993. *Intervencions a Iluro (1982-1989), Mataró. Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989.* 147-153. Barcelona.

CERDÀ, J.A. GARCÍA, J. MARTÍ, C. PERA, J. PUJOL, J. REVILLA, V. 1994. *Iluro, oppidum civium romanorum: estado de la cuestión*, *Actes XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, La ciutat en el món romà*, 97-99. Tarragona.

GARCÍA ROSELLÓ, J. 1995. Una aproximació al coneixement de la ciutat romana d'Iluro. *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 52. 4-19. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. GURRI, E. 1996-1997. Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. XXXVI.* 397-424. Girona.

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis). Laietania 10.* Tres volums. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

1r sector

En el primer sector s'obriren cinc cales d'1'10 x 1'00 m, en els punts on havien de situar les sabates de fonamentació del nou edifici (fig. 75). En totes hi aparegué la mateixa sedimentació, amb cotes de profunditat molt similars. Els directores de l'excavació decidiren unificar el registre arqueològic i el material aparegut en les cinc cales. Un dels sediments era un potent estrat –UE 1003– farcit de material arqueològic.

En la UE 1003 s'ha trobat un nombre mínim de 65 peces de vaixela de vernís negre, un 18,96% del total del material ceràmic de l'estrat. D'aquestes, un bol de la forma Lamb. 27 d'una producció indeterminada dels tallers occidentals del segle III aC (fig. 80, núm. 1) és sens dubte residual.

De la producció de la campaniana A s'ha comptabilitzat un nombre de 9 peces, totes de la seva variant tardana. Hi ha vasos de les formes Lamb. 31 (fig. 80, núm. 2, 3 i 4) i plats de la forma Lamb. 5/7 (fig. 80, núm. 5, 6 i 7), així com els peus de tres vasos de forma indeterminada (fig. 80, núm. 8 a 10).

Amb un total de 41 peces, un 66,12 % del total de la ceràmica vernís negre, la vaixela del grup de la campaniana B és la majoritària. D'aquestes tan sols una és de l'àrea etrusca, dels tallers d'Arezzo (fig. 83, núm. 12), i una altra –un plat de la forma Lamb. 7/ Morel 2286– d'una producció de l'àrea padana (fig. 84, núm. 1). La decoració del fons intern del plat aretí consta de quatre canaletes concèntriques que emmarquen tres bandes d'estries a rodeta. Aquest motiu decoratiu tanca el centre del fons, on hi ha una canaleta central i tres palmetes conservades, possiblement d'un conjunt de sis. Les palmetes, de forma quadrangular, contenen una mena de composició reticulada, que podria interpretar-se com un anagrama.

Les produccions dels tallers de Cales són les més abundants, dominant les de la seva variant tardana.

Tot i així, hi ha algunes peces de la variant mitjana, de les formes Lamb. 1 (fig. 80, núm. 11 a 15) i Lamb. 5 (fig. 80, núm. 16 i 17). De la variant tardana hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 81, núm. 1 a 17), gots de la forma Lamb. 2 (fig. 81, núm. 18 a 22), de la forma Lamb. 3 (fig. 81, núm. 23), suports de la forma Lamb. 4 (fig. 81, núm. 24), plats de les formes Lamb. 5 i Lamb. 7 (fig. 82, núm. 1 a 12 i fig. 83, núm. 1) i vasos de la forma Lamb. 10 (fig. 83, núm. 9 a 11). Entre els fons dels vasos de la variant tardana d'aquesta producció n'hi ha dos que estan decorats en el fons intern amb l'emblema losange (fig. 83, núm. 7 i 8), característic d'aquest taller.

Identificables amb produccions originàries de Sicília s'han comptabilitzat un nombre mínim de 5 peces. D'aquestes, tan sols dues poden relacionar-se amb seguretat amb produccions dels tallers siracusans de la campaniana C, més concretament un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 84, núm. 2) i una copa Lamb. 17/Morel 1253 (fig. 84, núm. 3). La resta de material, si bé per l'anàlisi de les pastes sembla que calgui considerar-lo origen sicilià, no pot ser atribuït a la producció típica de la campaniana C. A excepció d'una peça identificable com un plat de la forma Lamb. 7 (fig. 84, núm. 5), la resta tenen formes que no són pròpies d'aquella producció. Així, trobem una mena de plat de gran diàmetre (fig. 84, núm. 4), que recorda els tipus Morel 1250, i un vas de difícil classificació (fig. 84, núm. 6).

En total, hem identificat un nombre de 14 peces corresponents a les imitacions grises de la vaixel·la de vernís negre, un 17,74 % del total si les incloem dins del grup de la vaixel·la de vernís negre. Hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 85, núm. 1 a 6) i Lamb. 5 ò 7 (fig. 85, núm. 7 a 14).

La producció de la terra sigil·lata itàlica està representada per un total de 16 peces, que suposen el 4,89 % del total de ceràmiques de l'estrat. Algunes de les formes identificades pertanyen als moments inicials de la producció, com els plats de la forma Consp. 1.1 (fig. 85, núm. 15 a 17) o els plats de la forma Consp. 10.1, (fig. 86, núm. 1 i, potser, el núm. 2). La resta se situa clarament en el període central del principat d'August. Aquest grup inclou copes del tipus Consp. 14.1 (fig. 86, núm. 3, 5, 6, 7, 8, 11 i 12), dos fragments de vora de plat que recorden la forma Consp. 12.1/Atlante VIII, 1 (dins la que Pucci inclou les formes Goud. 15, 17 i 23) (fig. 86, núm. 4, 9 i 10). Finalment, cal assenyalar que algunes formes tenen una cronologia àmplia dins d'època augustiana, com les copes Consp. 7.1 (fig. 85, núm. 18 i 19).

L'única marca de terrisser trobada, A() VIB()/FIG-VL (fig. 86, núm. 13), està en el fons intern d'un vas

de forma indeterminada, dins d'una cartel·la gairebé quadrada i voltada per una franja d'estries a rodeta (Oxé, Confort 1968). Aquesta marca de terrisser està ben representada al litoral català en contextos del mateix període.

De la producció anomenada de vernís roig corall, d'origen sud-gal·lic, s'ha identificat un nombre mínim de tres peces (fig. 86, núm. 14 a 16).

De llànties s'ha trobat un nombre mínim de 5 peces, un 1,52 % del total de la ceràmica de l'estrat. Una és d'origen cartaginès, del tipus Ponsich I-C/Deneauve XIII (Deneauve 1969) (fig. 86, núm. 17). En l'espai que hi ha entre el broc i el cos de la llàntia hi ha un petit segell de forma oval amb la representació esquemàtica de la deessa Tanit. D'origen itàlic són les dels tipus Dressel 2/Deneauve (fig. 86, núm. 18), que té com a característiques el gravat puntillat en la part superior del cos i un fi vernís que cobreix bona part de la peça, una altra del tipus Dressel 4 (fig. 86, núm. 19), que té en el fons extern una marca de terrisser en negatiu, i una darrera de difícil classificació, tal vegada del tipus Dressel 4 o d'una llàntia de volutes o prevolutes (fig. 86, núm. 20). D'aquest darrer tipus sembla ser també un altre exemplar (fig. 86, núm. 21).

Hi ha un nombre mínim de 21 gots de ceràmica de parets fines, totes d'origen itàlic, que corresponen a les formes Mayet II (fig. 86, núm. 22 i 26) i Mayet III (fig. 86, núm. 23 a 29 i possiblement fig. 86, núm. 14). També hi ha copes de la forma Mayet IX (fig. 87, núm. 5), Mayet X (fig. 87, núm. 6) i gots de les formes Mayet XIV (fig. 87, núm. 9, a 12), Mayet XII (fig. 87, núm. 8), Mayet XVII (fig. 87, núm. 13) i possiblement Mayet V (fig. 87, núm. 3 i 4). La resta són fons i fragments informes decorats, de forma indeterminada.

Hem identificat un nombre mínim de 25 peces diferents de ceràmiques de cuina d'origen itàlic, que representen un 7,64 % del total del material ceràmic de l'estrat. D'aquestes, només hi ha tres peces amb engalba interna "roig pompeïà", que corresponen a safates de les formes Aguarod 3/Luni I (fig. 87, núm. 19) i Aguarod 4/Luni 2/4 (fig. 87, núm. 20 i 21).

De la resta de peces itàliques de cuina la més abundant és la tapadora, que amb un nombre mínim de 12 individus representa un 54,5 % dels materials de cuina itàlics. Tot i que són de difícil classificació, podrien correspondre als tipus Aguarod1/Burriac 38.100 (fig. 88, núm. 3, 7, 8, 9 i fig. 89, núm. 1, 2, 3 i 8); Aguarod 3/Celsa 80.8145 (fig. 88, núm. 5 i 10); Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 88, núm. 4 i 5 i fig. 88, núm. 4) i la resta de tipologia incerta (fig. 89, núm. 5 a 7). També cal destacar la presència de les cassoles del

típus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 87, núm. 22 a 26 i fig. 88, núm. 1) i del típus Celsa 79.28 (fig. 88, núm. 2). Pel que fa als morters, n'hi ha un del típus Dramont 1 (fig. 89, núm. 16) i altres dos de la forma *Emporiae* 36.2 (fig. 89, núm. 14 i 15). D'origen itàlic hi ha també hi ha alguns unguentaris (fig. 89, núm. 9 a 13).

Dins de la UE 1003 s'ha identificat un nombre mínim de 45 recipients amfòrics, que suposen el 13,76% de les produccions ceràmiques. Quant a procedències, el grup més important és el de les àmfores de producció tarraconense. Aquestes, amb un total de 21 exemplars representen el 46,66 % del conjunt. Les formes més nombroses són la Pascual 1, amb 14 individus (fig. 92, núm. 6 a 9 i fig. 92, núm. 1 a 11), un 31,11 % del total d'àmfores de l'estrat, i la Tarraconense 1, que amb un nombre mínim de 4 peces (fig. 92, núm. 2 a 5) representa un 8,88 % de l'estrat. També hi ha dos exemplars que imiten el típus Dressel 1 itàlic (fig. 91, núm. 13 i fig. 92, núm. 1), i que representen un 4,44 % de l'estrat, i un altre que sembla imitar el típus Lamb. 2 itàlic (fig. 91, núm. 12), que representa un 2,22 % de l'estrat.

El segon grup quantitativament important és el de les àmfores sud-hispàniques. El conjunt inclou els primers recipients per contenir oli de la forma Oberaden 83 (fig. 91, núm. 8 a 11), dels quals s'ha trobat un nombre mínim de 4 peces, un 8,38 % de les àmfores. També s'ha trobat una peça de la forma Dressel 12 (fig. 90, núm. 10), que representa el 2,22%. La forma Haltern 70 (fig. 91, núm. 2 a 6) està representada per 5 peces, un 11,11 % de les àmfores. Finalment, hi ha dos fragments de recipients per contenir salaons de la forma Dressel 7-11 (fig. 90, núm. 11 i fig. 91, núm. 1). És possible que també es pugui incloure dins d'aquest grup una tercera peça (fig. 91, núm. 7).

Hi ha també, però en menor quantitat, àmfores provinents de la Península Itàlica. Amb un nombre de 5 peces, són majoritaris els envasos vinaris del típus Dressel 1 del litoral tirrènic (fig. 90, núm. 6 a 9). L'àrea de l'Adriàtic també està representada, amb dues àmfores de la forma Lamb. 2 (fig. 90, núm. 4 i 5). Finalment, hi ha també un recipient del típus Dressel 2-4 (fig. 89, núm. 17). Els envasos d'origen nord-africà són una vora d'àmfora tripolitana del típus Van der Weerf 3 (fig. 89, núm. 18) i 2 fragments d'àmfora púnica de la forma Mañá C2b/T-7.4.3.1 (fig. 90, núm. 2 i 3).

Pel que fa als continguts de les àmfores, s'observa un marcat predomini dels recipients vinaris, la majoria dels quals són, òbviament, d'origen tarraconense. Ocupen el segon lloc les àmfores per portar oli, de diverses procedències, seguides dels recipients per salaons. Les

àmfores d'origen hispànic dominen clarament el repertori, ja que representen el 75,4% del total.

El marc cronològic de la UE 1003, establert per la presència de certes formes i serveis de la terra sigil·lata itàlica, se situa, a grans trets, entre els anys 40-30 aC i el canvi d'era. La terra sigil·lata itàlica inclou un total de 16 peces que suposen el 4'89% de totes les ceràmiques. Malgrat el limitat nombre de formes, aquest conjunt permet realitzar algunes precisions cronològiques, ja que la gran majoria del material se situa clarament en un moment avançat dins el període central del principat d'August. A aquest moment corresponen les copes que s'agrupen dins els típus Consp. 14.1 i 2 (Goud. 13, 16, 18), que trobem, en algun cas cap el 25-20, i que són especialment abundants a partir de 15-10 aC, quan són fabricades tant pels tallers itàlics com pels de Lió (ATLANTE II, 1985:389; CONSPECTUS 1990: 76). Al mateix moment corresponen els fragments de plat de perfils que s'inclouen dins els grups Atlante VIII i Consp. 12, produïts a partir del 15 aC (ATLANTE II 1985: 382; CONSPECTUS 1990: 72). La resta de peces (un got Goud. 22 i una marca) encaixen perfectament en aquest marc. Dominen clarament, doncs, les formes que es poden integrar en els serveis presents en els campaments romans del *limes* renà, que corresponen a una cronologia de 15/10 aC fins a canvi d'era.

Quant a l'avaluació cronològica que aporten les àmfores, cal posar de relleu que el recipient majoritari en aquest estrat és la de la forma Pascual 1, típica de contextos augustians. Destaca l'absència de l'àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4, que apareix molt poc abans del canvi d'era.

Proposem, doncs, per a la formació d'aquest estrat una cronologia de 15/10 aC- canvi d'era.

2n sector

L'obertura d'una rasa en aquest indret de l'immoble provocà la descoberta i parcial destrucció d'una claveguera romana, així com d'una sèrie d'estrats de diferents èpoques (fig. 76). Travessant la cala en diagonal es descobrí un tram d'uns 4,80 m de la claveguera, la qual estava construïda amb parets de pedra revestida amb morter de calç -UE 2009 i 2014-, sòl de lloses planes també revestides amb morter -UE 2016- i una coberta de pedra vista tallada de forma irregular -UE 2008-. L'altura mitjana dels murs era d'uns 0,40 m, i la seva amplada d'uns 0,30 m. L'altura total de la claveguera era d'uns 0,80 m i l'amplada 0,90 m. Aquesta estructura s'encabí en una rasa excavada al sòl natural d'uns 1,40 m -UE 2010-, adossant-se a un costat de la trinxera i deixant per l'altra costat un petit espai d'uns 0,30 m d'amplada per

0,50 m de profunditat, que fou omplert amb un farciment –UE 2013– que anivellà el terreny i només deixava al descobert la coberta de la canalització.

Molt a prop de la rasa de la claveguera s'excavà també part d'un retall de forma circular, fet al sòl natural, d'uns 1,30 m de diàmetre per 0,50 m de profunditat conservada, que s'interpreta com les restes d'una fossa –UE 2012–.

Els materials trobats que farcien la trinxera de la claveguera UE 2013 i la fossa UE 2017 són contemporanis, la qual cosa ens indica que la fossa fou arranada i amortitzada quan es construí la claveguera. El material trobat fou escàs. De vaixel·la de vernís negre hi havia un plat de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 94, núm. 1), un altre plat de la forma Lamb. 7 de campaniana C (fig. 94, núm. 2) i un vas de la forma Lamb. 1 corresponent a una imitació en gris de la vaixel·la de vernís negre (fig. 94, núm. 3). A més, es trobaren alguns fragments informes de terra sigil·lata itàlica. Tant sols hi havia un got de ceràmica de parets fines, de la forma Mayet III (fig. 94, núm. 4). La ceràmica itàlica de cuina està representada per una cassola del tipus Aguadod 4/Vegas 14 (fig. 94, núm. 10) i per algunes tapadores del tipus Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 94, núm. 5, 6, 7 i 9) i Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 94, núm. 8). Les àmfores són majoritàriament de la Tarraconense, del tipus Pascual 1 (fig. 95, núm. 2 a 6), tot i que també n'hi ha d'altres orígens. Així, hi trobem envasos procedents de la Tripolitània (fig. 94, núm. 11), de l'àrea de l'estret de Gibraltar –una Mañà C2b/T-7.4.3.3 (fig. 94, núm. 12)– i del sud de la Península Ibèrica –una Dressel 12 (fig. 95, núm. 1).

El material trobat proporciona una cronologia de darrer quart del segle I aC.

3r sector

En aquesta segona fase s'obrí una gran cala de 10'00 x 4'60 m, que ocupava pràcticament tot l'antic pati de l'immoble. Malauradament, algunes de les estructures romanes ja havien estat localitzades mentre es realitzaven les obres d'enderroc de l'antic edifici i foren malmeses per una màquina excavadora quan intentava aplanar aquesta zona. Afortunadament, però, la compactació i duresa de les restes feren desistir la màquina de seguir endavant. Durant l'excavació es descobriren una sèrie de restes d'època romana, la majoria de les quals poden encabir-se en una única fase constructiva d'època republicana.

1a fase

A aquesta fase cal relacionar un tram d'uns 6'50 m d'una claveguera, la qual combinava dues tècniques constructives diferents, una a base de pedres irregulars de mida petita i mitjana, unides amb morter de calç –UE 3012 i 3013–, i una altra molt propera a l'*opus quadratum* –UE 3010 i 3011–. El sòl era de *tegulae* –UE 3015–. Adossat a la claveguera, concretament en el tram construït en *opus quadratum*, es va trobar un fonament –UE 3008– força arranat d'una estructura construïda al mateix temps que la claveguera. El fonament feia 5'60 x 3,20 m aproximadament i tenia una potència mitjana de 0'50 m. Era un bloc de forma rectangular fet amb pedres de diverses mides unides per un morter amb gran quantitat de calç, la qual cosa li conferia una duresa extraordinària (fig. 77). També podria correspondre a aquesta fase la construcció d'una altra claveguera de mides més petites –UE 2009, 2014, 2016 i 2008–.

L'únic estrat associat a aquestes estructures que és susceptible de datació precisa és la UE 3018, un farciment de terres que s'adossava al fonament UE 3008 i als murs de la claveguera annexa.

La ceràmica de vernís negre pertany a la variant tardana dels tallers de Cales i només hi ha dos vasos, els dos de la forma Lamb. 1 (fig. 96, núm. 1 i 2). S'exhumaren també algunes peces d'imitació en pasta grisa de ceràmica del grup de la B, amb les formes Lamb. 1 (fig. 96, núm. 3 i 4) i Lamb. 2 (fig. 96, núm. 5). També de procedència itàlica cal destacar la troballa d'un fragment informe de grans dimensions, que possiblement correspon a un plat de la forma Consp. 1.1 (no dibuixat). També hi ha el fons d'un plat de vernís roig, possiblement d'una producció que imita la terra sigil·lata aretina, roig corall (fig. 96, núm. 6). La vaixel·la de taula la completaven dos gots de la forma Mayet III (fig. 96, núm. 7 i 8) i un altre de la forma Mayet V (fig. 96, núm. 9) de ceràmica de parets fines itàlica. La ceràmica itàlica de cuina estava representada per una cassola de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 96, núm. 10) i per una tapadora, potser del tipus Aguarod 6/Burriac 38.100 (fig. 96, núm. 11).

La majoria de les àmfores localitzades eren del tipus Tarraconense 1 (fig. 97, núm. 2 a 5), però també es trobà una àmfora originària del sud de la Península Ibèrica, d'un tipus proper a la Dressel 1; potser es tracta d'una imitació no massa reeixida de l'envàs itàlic (fig. 97, núm. 1).

El plat de ceràmica terra sigil·lata itàlica i les àmfores del tipus Tarraconense 1 situen l'estrat en el tercer quart del segle I aC.

No es localitzaren per sobre de les restes d'aquesta fase els estrats d'amortització d'aquestes estructures ni reformes posteriors; degueren ser destruïts en construir-se l'actual casa i en reformes posteriors.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació realitzada en aquest immoble posà al descobert un nou tram d'uns 6'50 m de la claveguera romana del *cardo maximus*. En aquest cas però, s'observa com les parets de la claveguera estaven fetes amb dues tècniques constructives diferents, una és la ja vista en altres trams del *cardo*, i l'altra és feta amb una tècnica molt propera a l'*opus quadratum* (fig. 79). Adossat a la claveguera, concretament en el tram en *opus quadratum*, es varen trobar uns fonaments força arranats d'una construcció no conservada. Això suggereix que ambdós elements foren construïts al mateix temps, com a molt tard en el tercer quart del segle I aC, segons la datació que aporta la UE 3018, estrat que s'adossava a l'estructura.

Els fonaments detectats feien 5'60 x 3,20 m aproximadament i tenien una potència mitjana de 0'50 m, la qual cosa suggereix que podria haver-se tractat de la base d'un monument o estructura de gran pes (tal vegada un arc) fet que permetria explicar el canvi de tècnica constructiva observat en el tram de claveguera a la qual s'adossava. Intuïm que a l'altra costat de la claveguera, que no va poder ser excavat perquè pertanyia a una altra finca, hi devia haver la continuació dels fonaments esmentats. Si això fos així, tindríem una base rectangular de 5,60 x 7,80 m, tenint en compte que la claveguera del *cardo maximus* en aquest tram té una amplada d'1,40 m –amb el gruix de les parets incloses–. Sols en un altre tram del *cardo maximus* (excavació feta al solar núm. 45 de El Carreró) s'havia observat un reforçament de la claveguera del carrer, en aquest cas per a bastir-hi al dessorre una font. Aquesta possibilitat de l'existència

d'una estructura pública monumental l'avalua també el fet que, fos el que fos, estava situat al mig del *cardo maximus* de la ciutat.

Les dues parets romanes en angle trobades en el quadre, per la seva situació amb relació als fonaments i perquè una d'elles anava paral·lela a la claveguera del *cardo maximus*, les interpretem com a parets de façanes; la més llarga seria la façana del *cardo maximus*, i la més curta la d'un *decumanus*. Si fos així, el *cardo maximus* en aquest punt sols tindria uns 7 m d'amplada, en el supòsit que la claveguera passés pel centre. Del possible *decumanus* no s'hauria localitzat l'altra façana; només podem suposar que estava situada aproximadament pel lloc on s'acabaven els fonaments; l'amplada d'aquest possible carrer seria d'uns 6 m.

Pel que fa a la claveguera del segon sector, les seves mides, característiques, direcció i orientació són elements que fan identificar-la com un tram d'una conducció domèstica que discorria per sota del paviment del carrer i que desguassava al tram final de la cloaca del *cardo maximus*. Aquesta troballa confirma que el *cardo maximus* es prolongava vers el sud, com a mínim fins al punt on la claveguera domèstica hi havia de desguassar.

Quant a l'estrat UE 1003 del primer sector, l'interpretem com un sediment abocat artificialment per fer un gran anivellament dins del recinte emmurallat de la ciutat, a tocar de la porta meridional del *cardo maximus*, formant part d'una profunda remodelació d'aquesta zona de la ciutat en època augustiana –entre el 15 aC i el canvi de l'era–. Malgrat que es tracta de petites cales, el fet de no haver trobat cap mena d'estructura suggereix la possibilitat que es tractés d'un espai obert.

En resum, doncs, la inutilització d'una fossa d'una fase anterior, la construcció d'aquesta claveguera i el terraplenament proper a la muralla, realitzats en un moment cronològic concret, semblen raons suficients per poder pensar en una important remodelació d'aquest sector de la ciutat romana poc abans del canvi d'era.

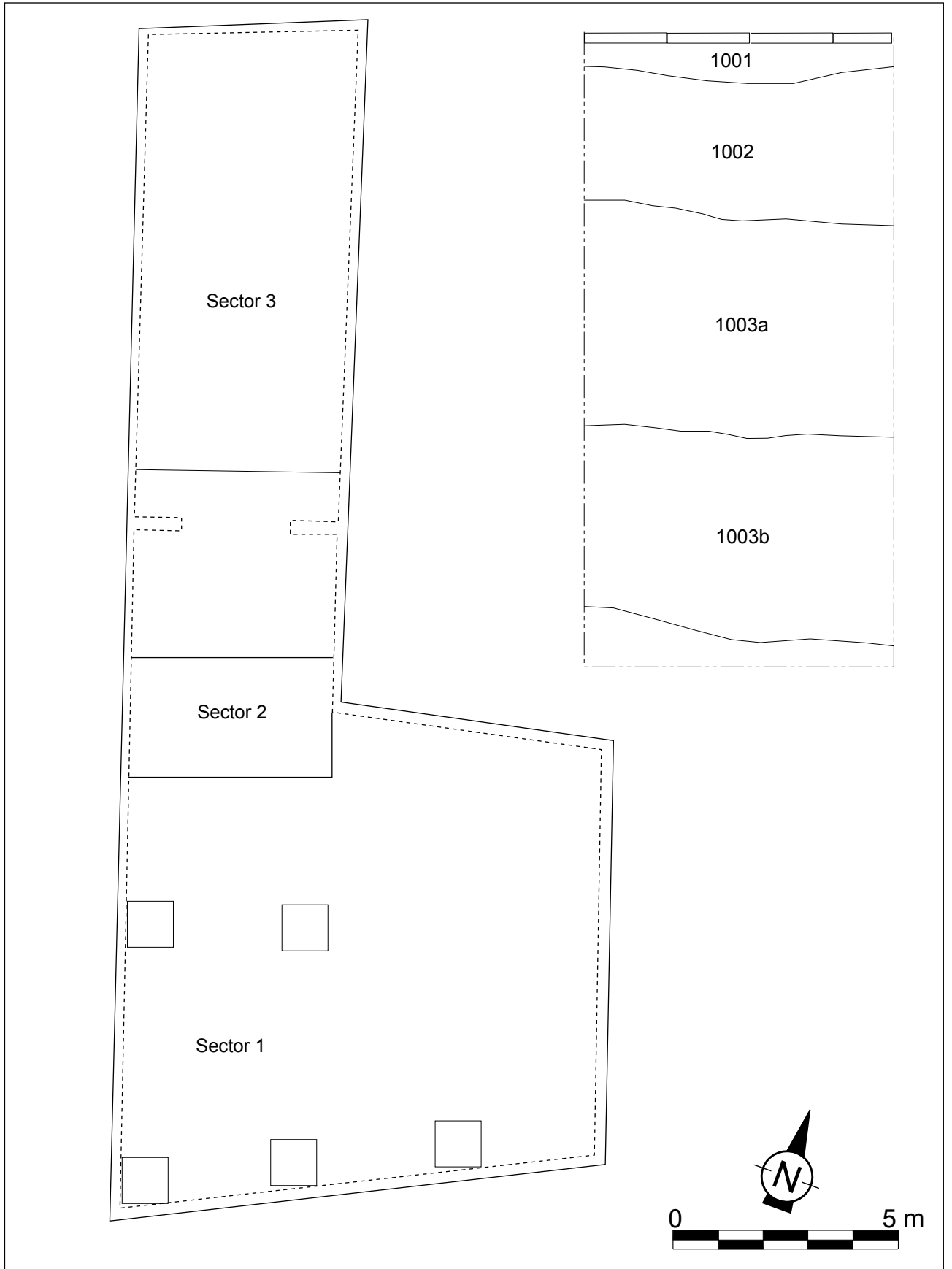


Fig. 75. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990). Localització dels sector excavats i tall estratigràfic d'una de les cales del sector 1.

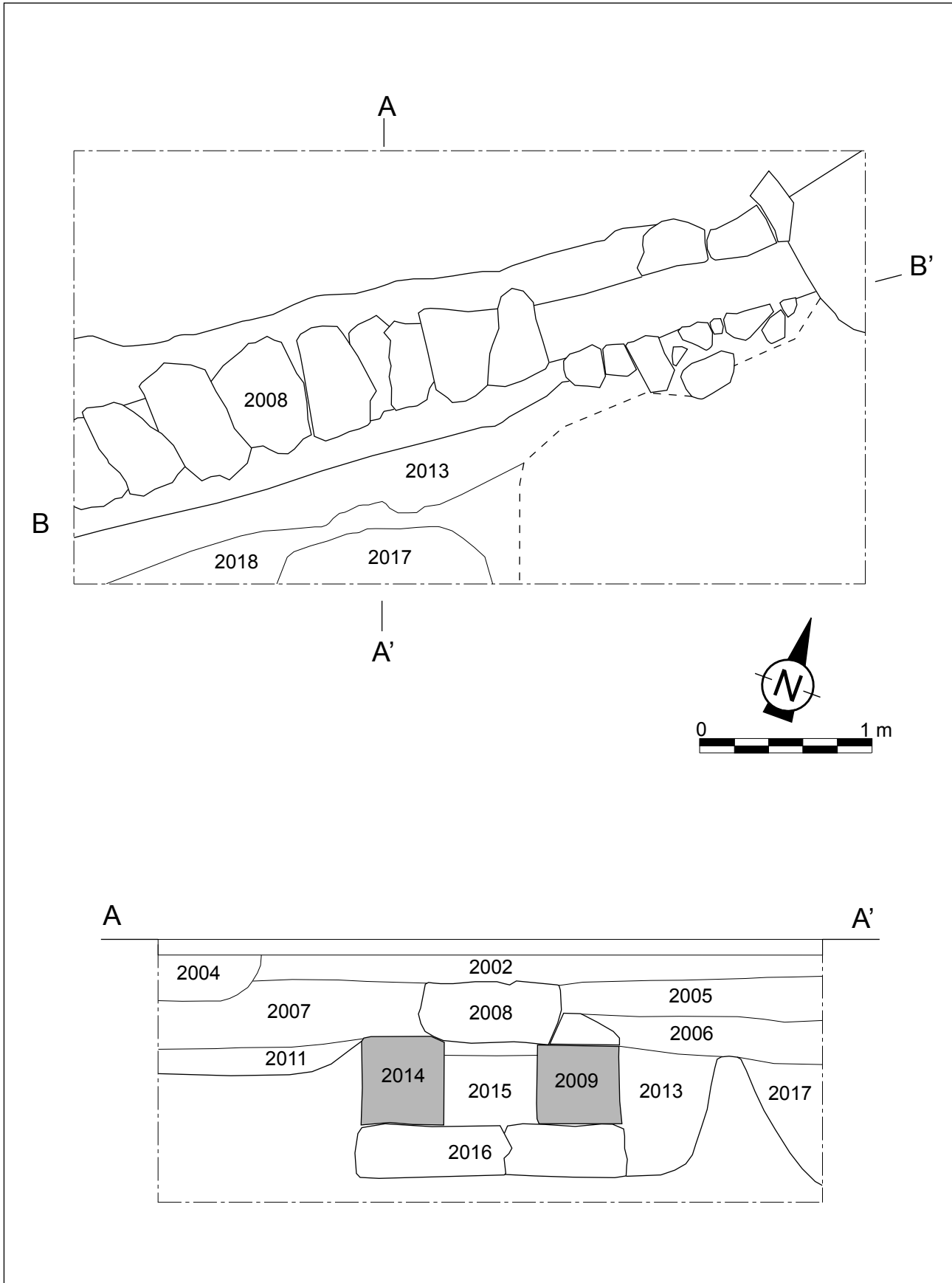


Fig. 76. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990). Planta i secció de la cala del segon sector.

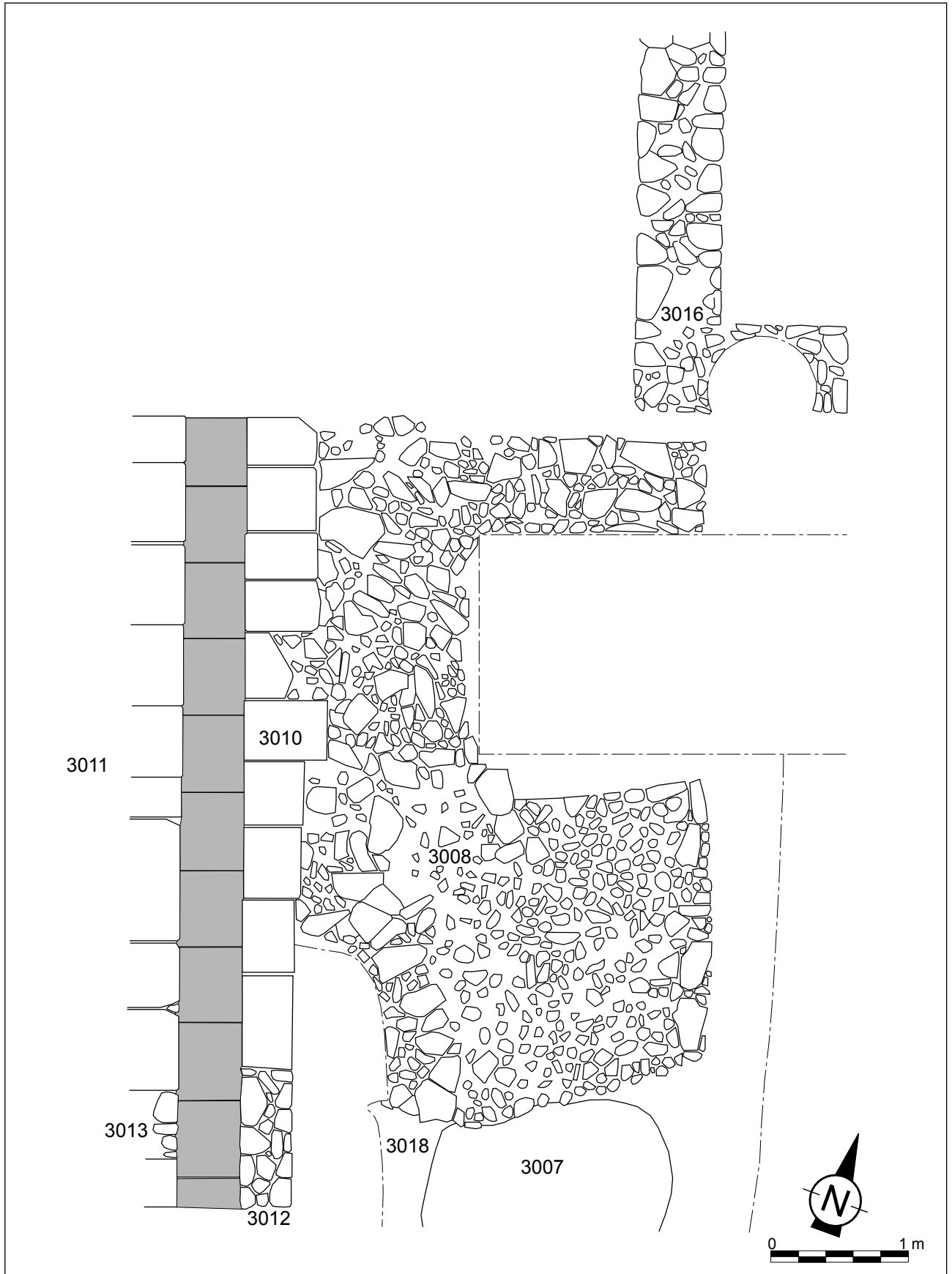


Fig. 77. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990). Planta del sector 3.

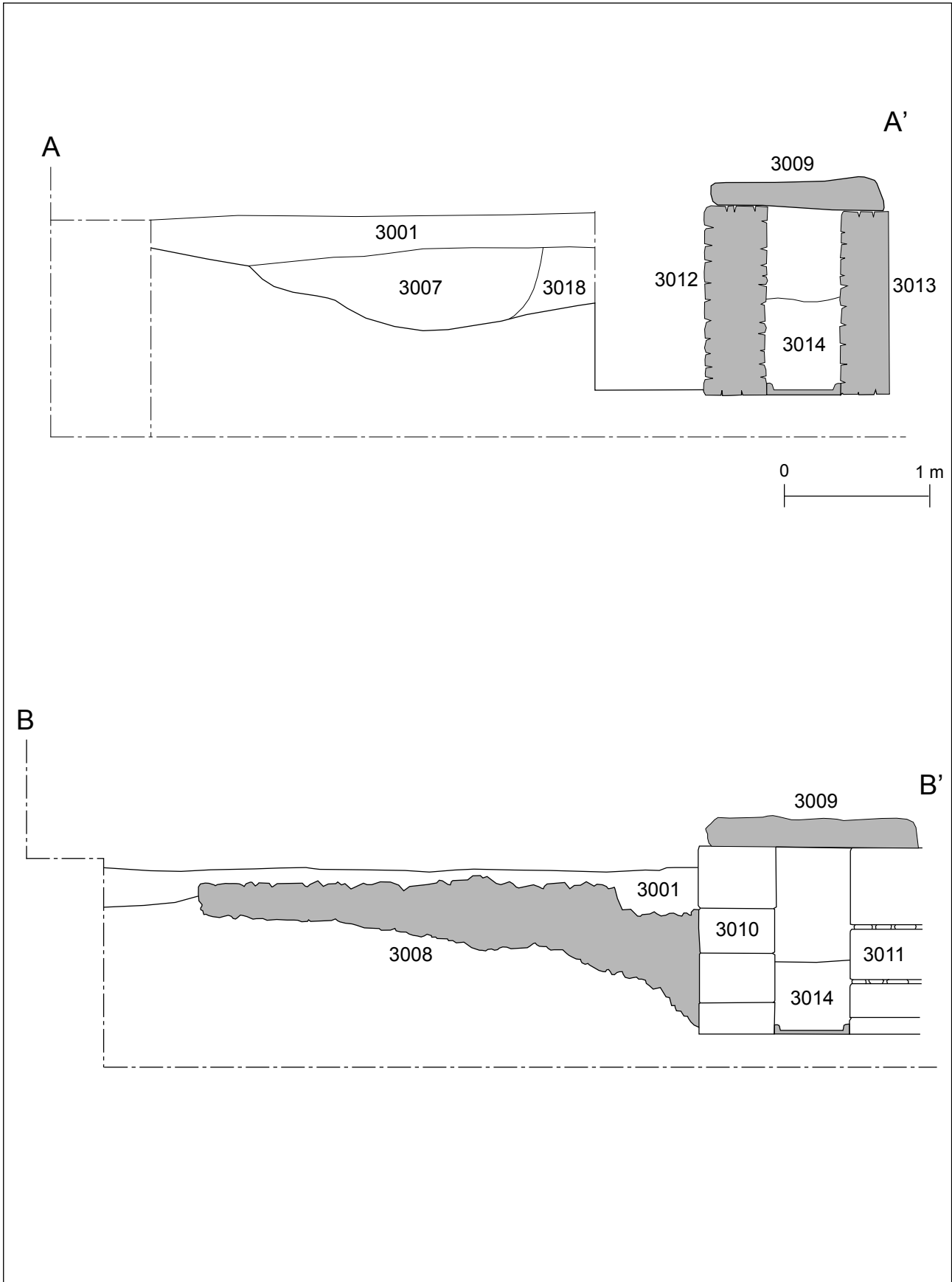


Fig. 78. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990). Sector 3. Seccions per A-A' i B-B'.

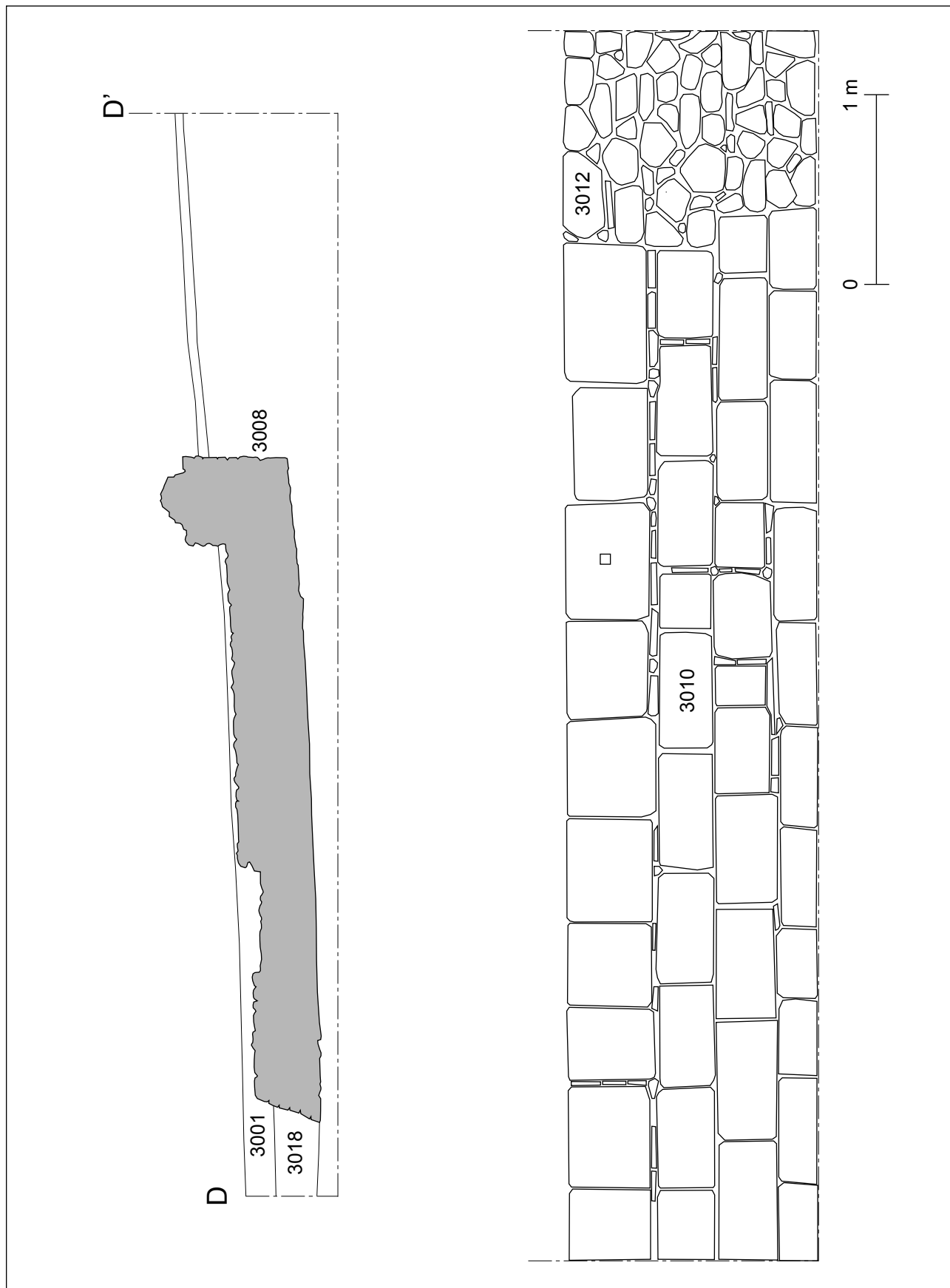


Fig. 79. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990). Sector 3. Secció per D-D' i alçat dels murs 3010 i 3012.

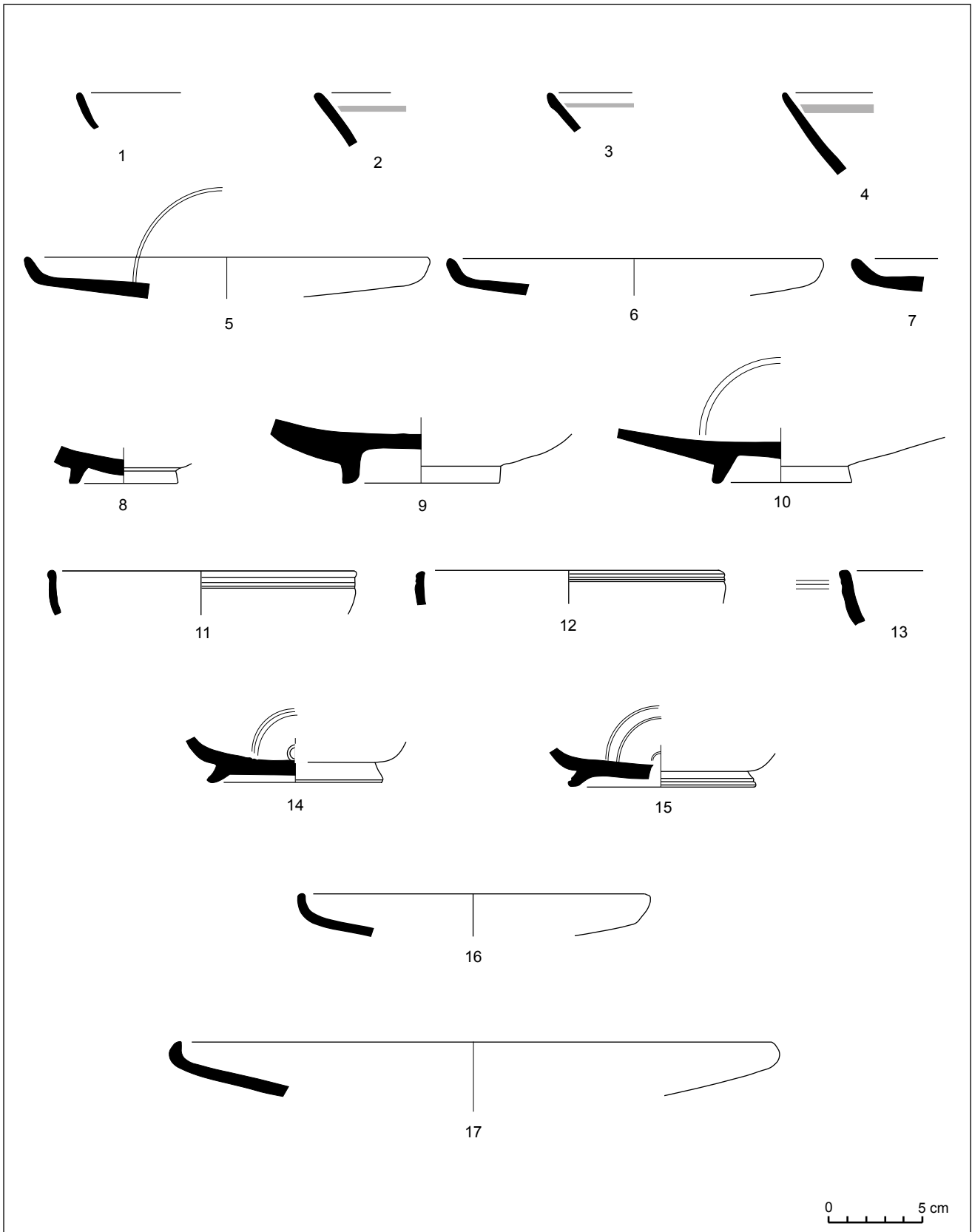


Fig. 80. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

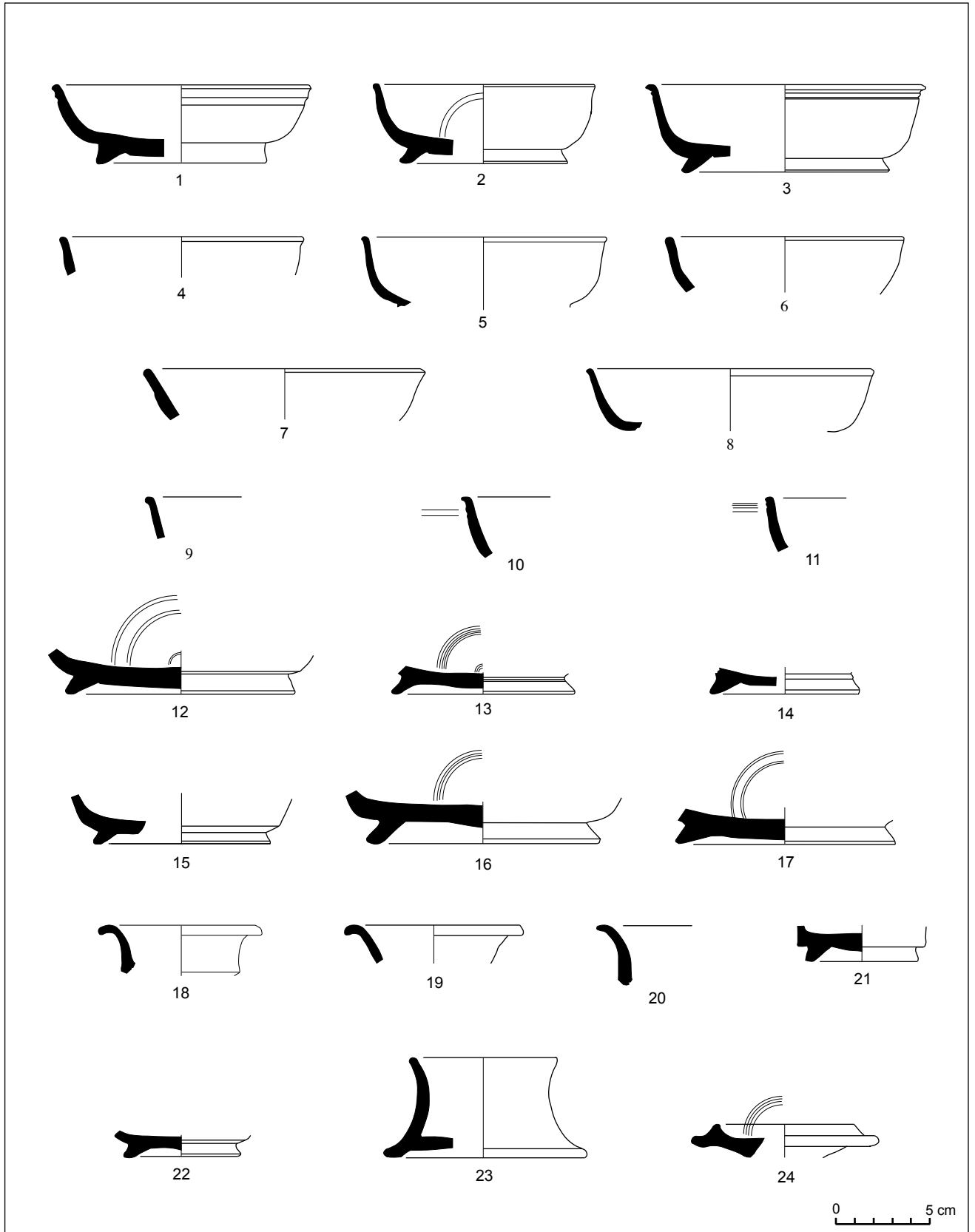


Fig. 81. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

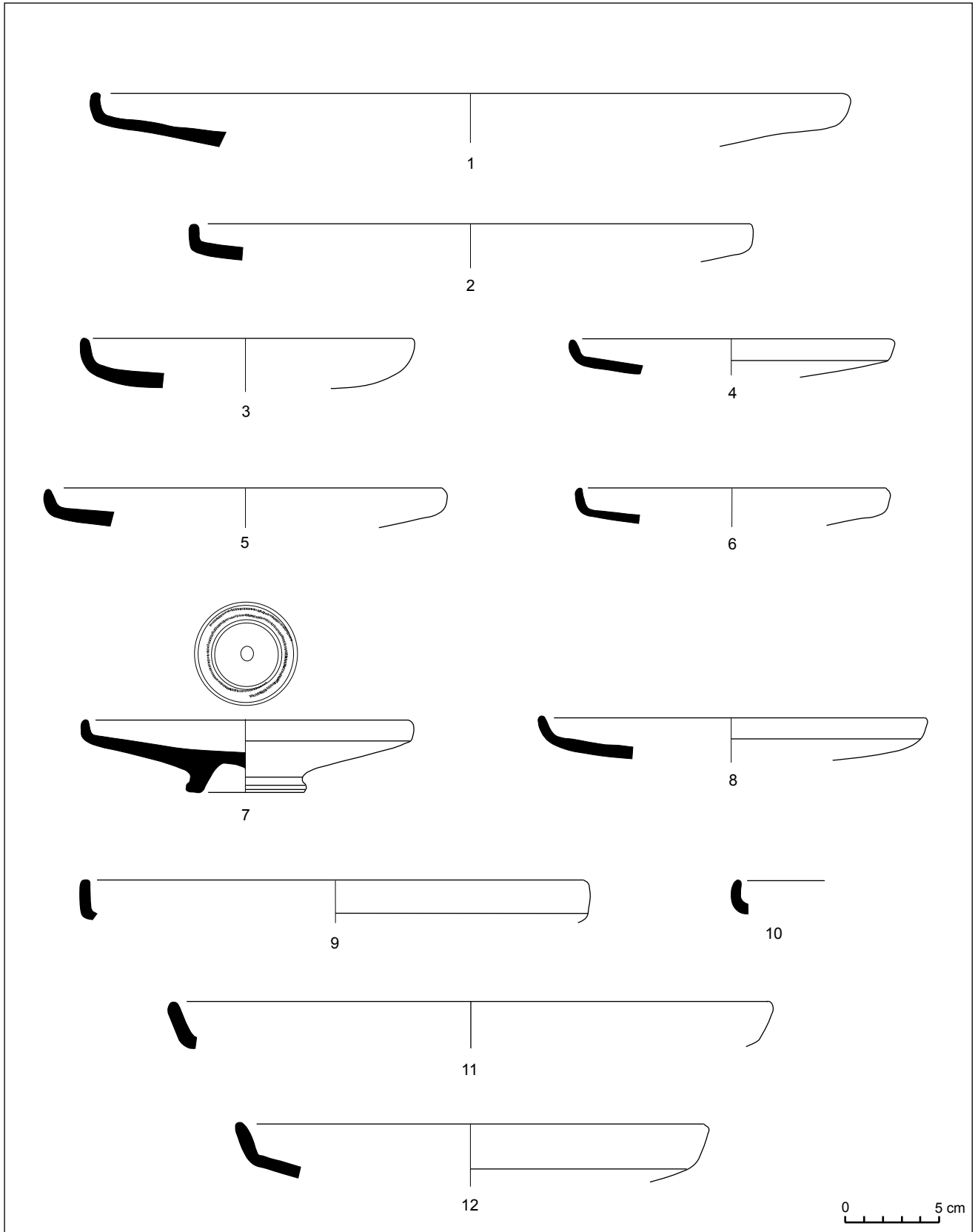


Fig. 82. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

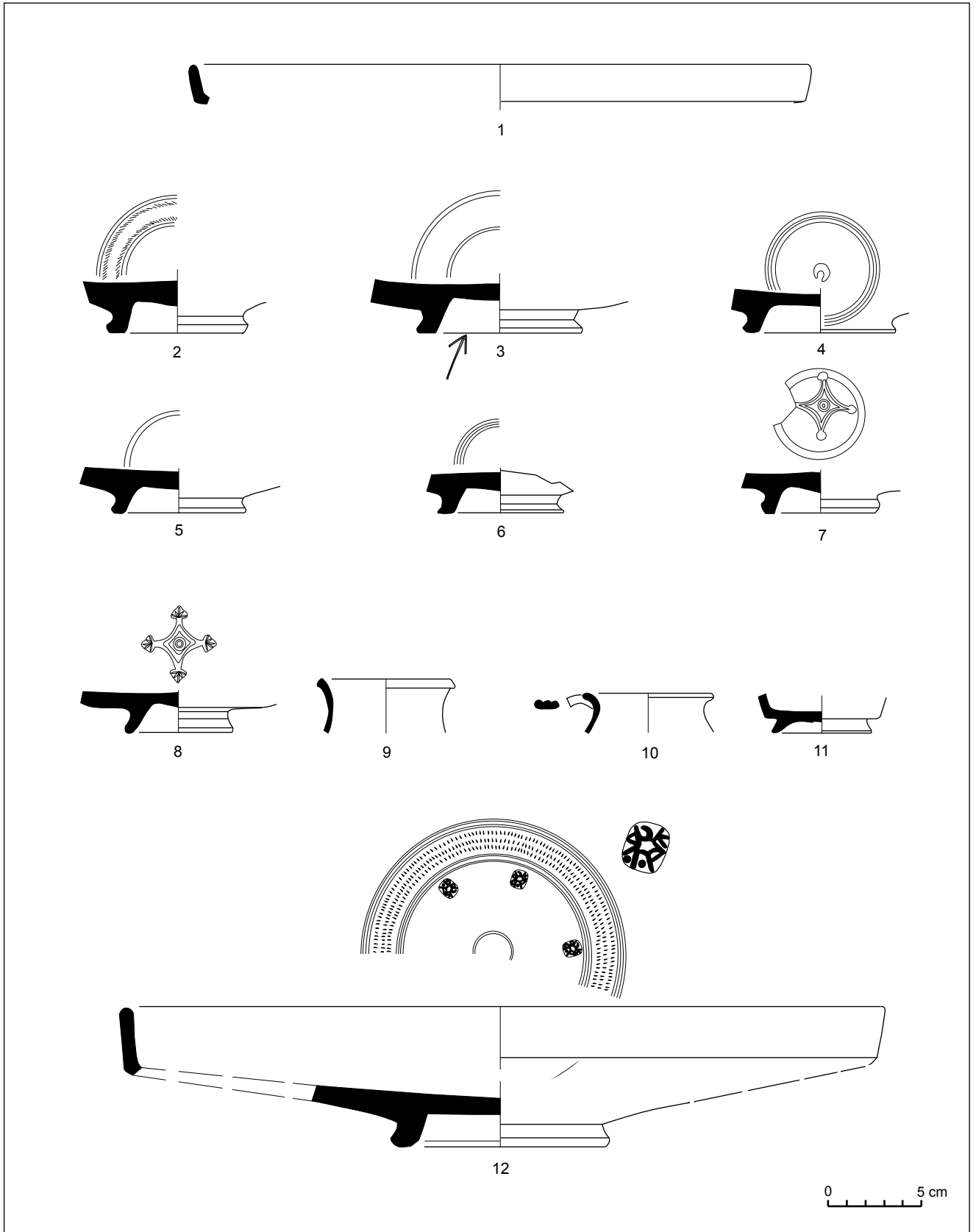


Fig. 83. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

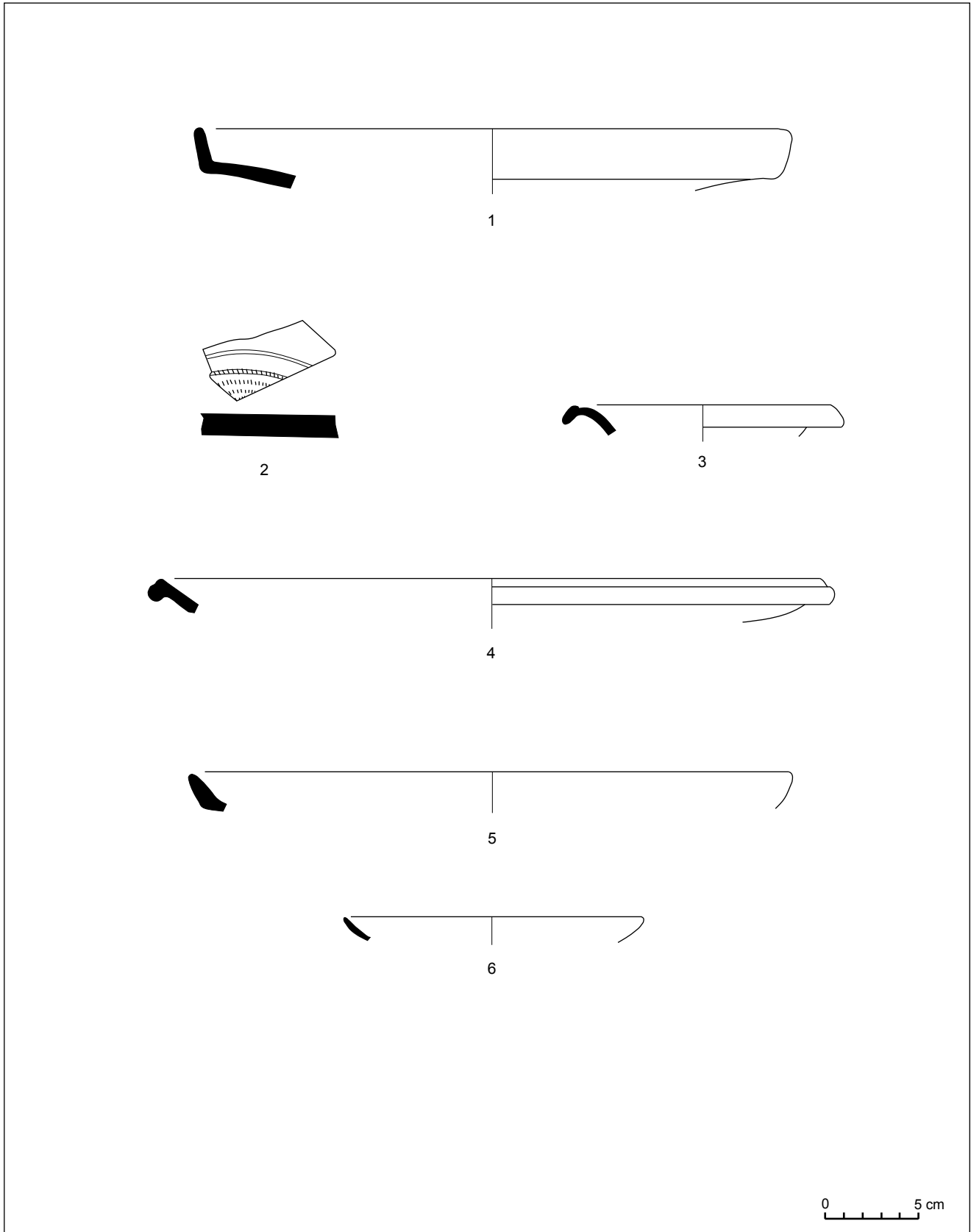


Fig. 84. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

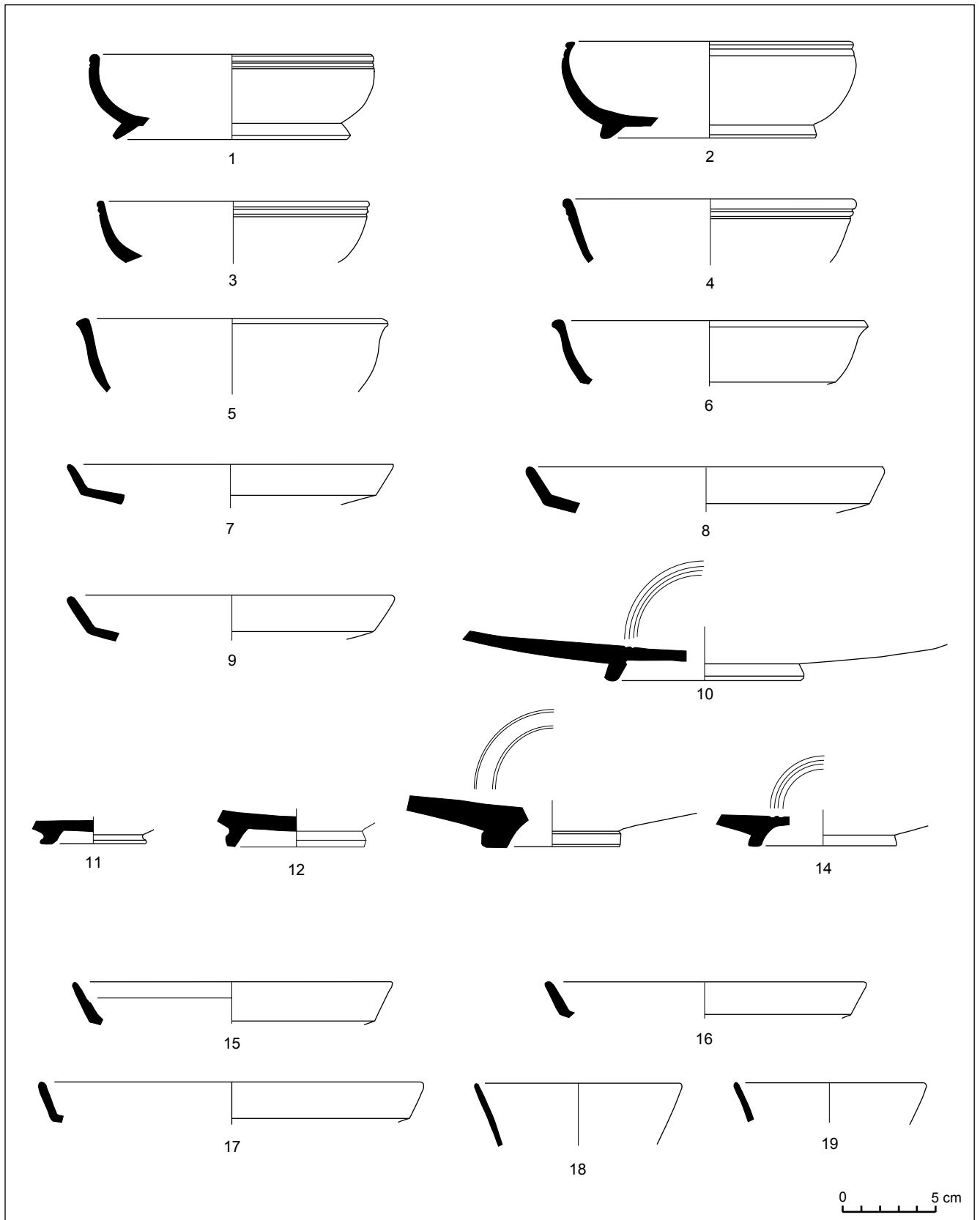


Fig. 85. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

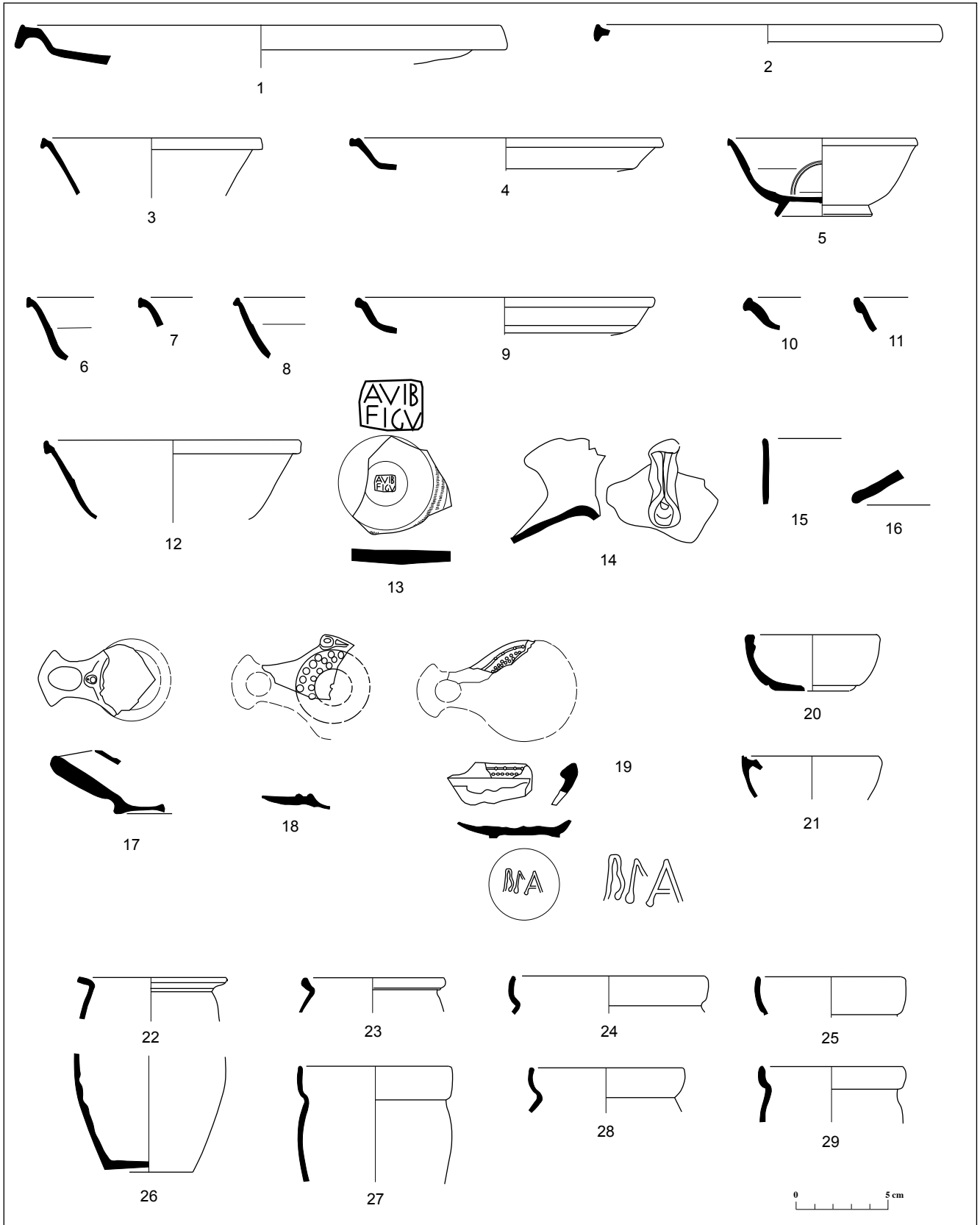


Fig. 86. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

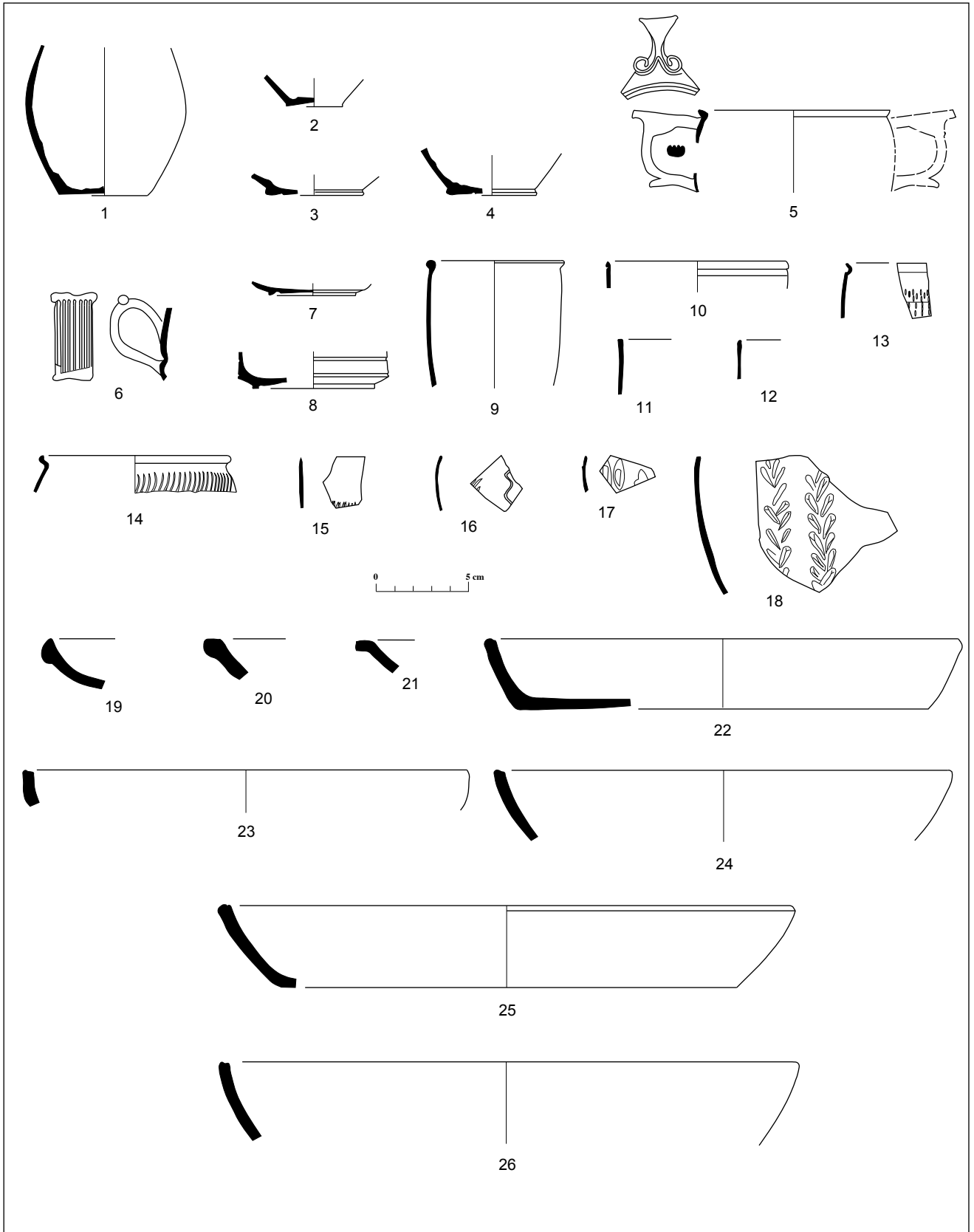


Fig. 87. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

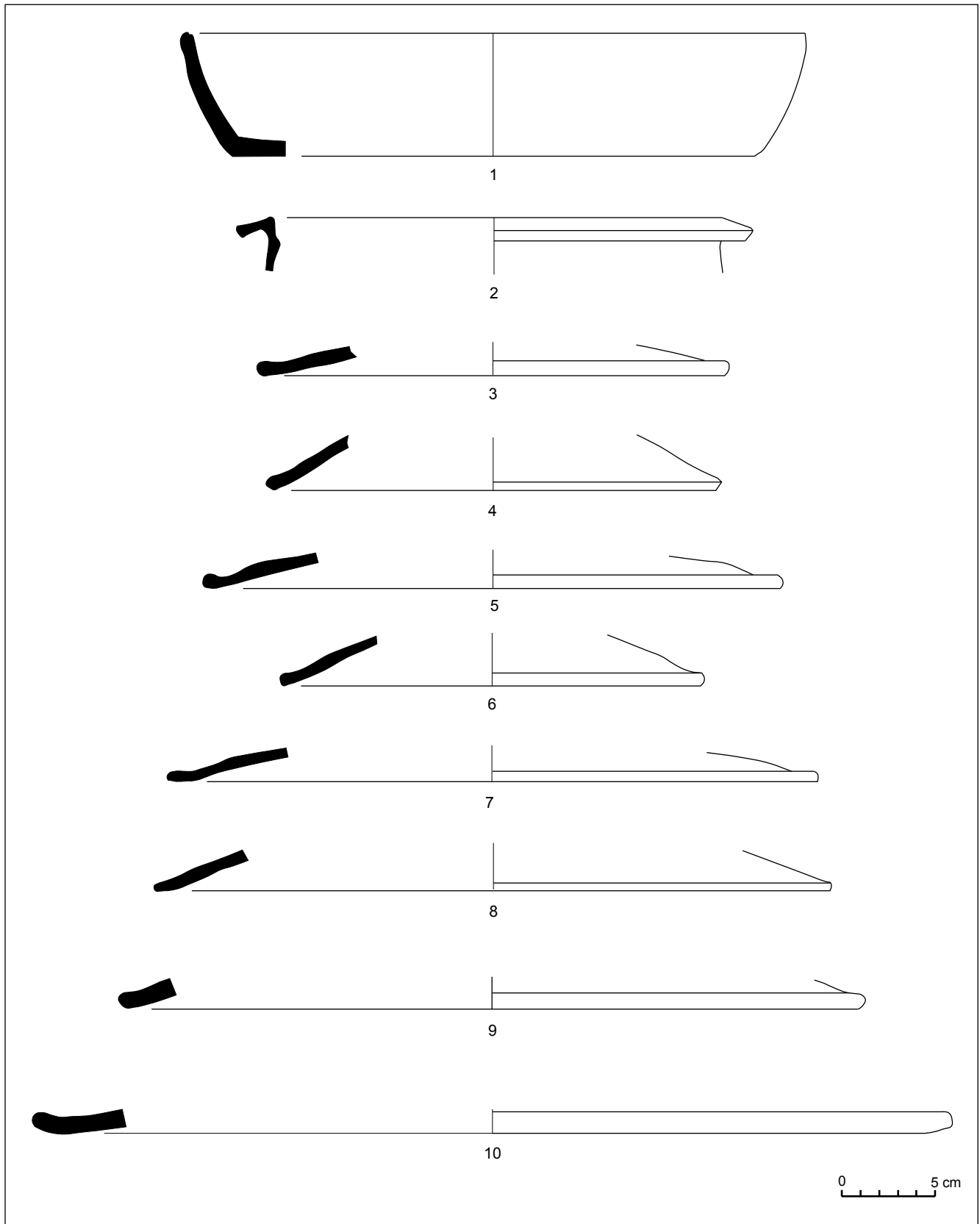


Fig. 88. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

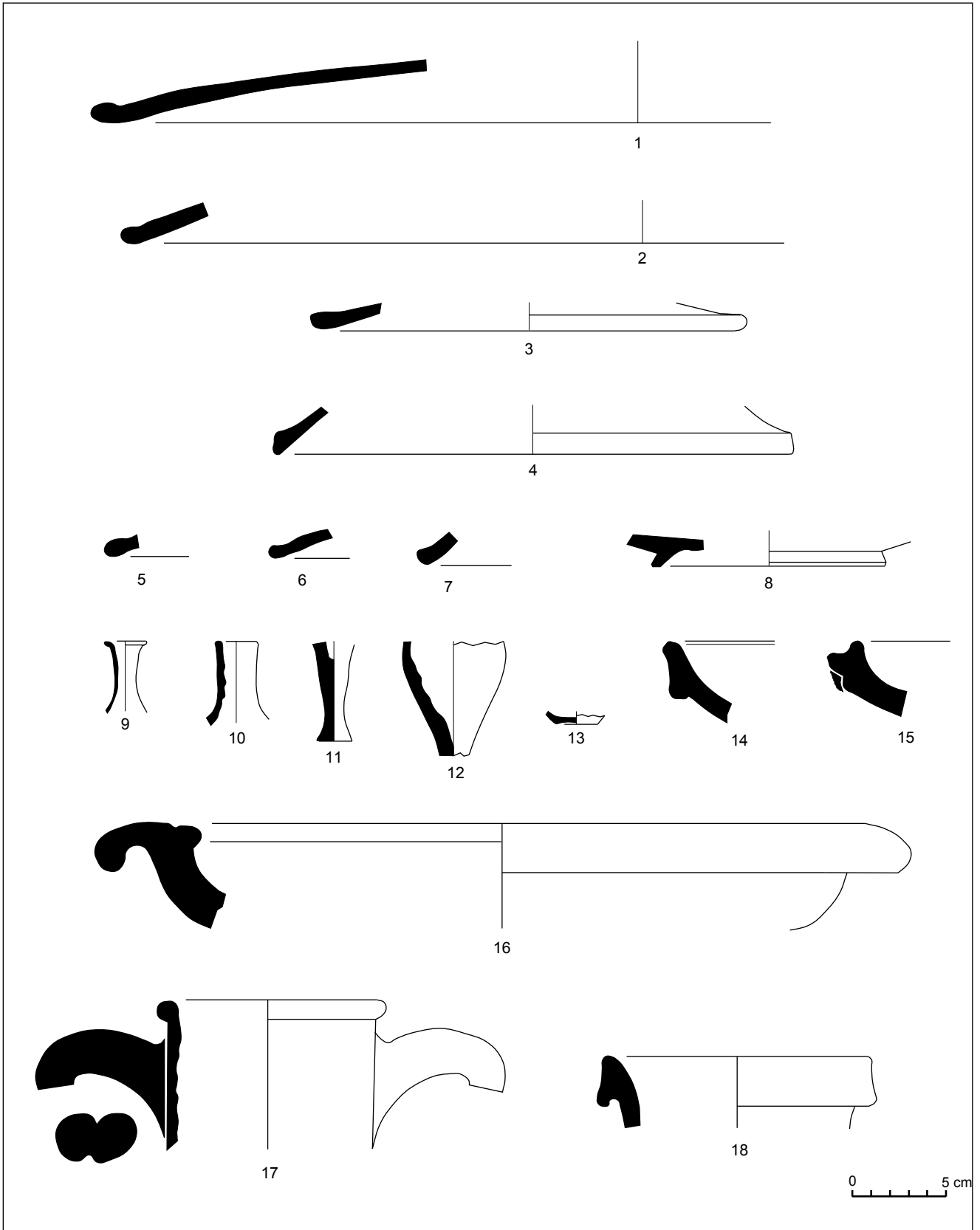


Fig. 89. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

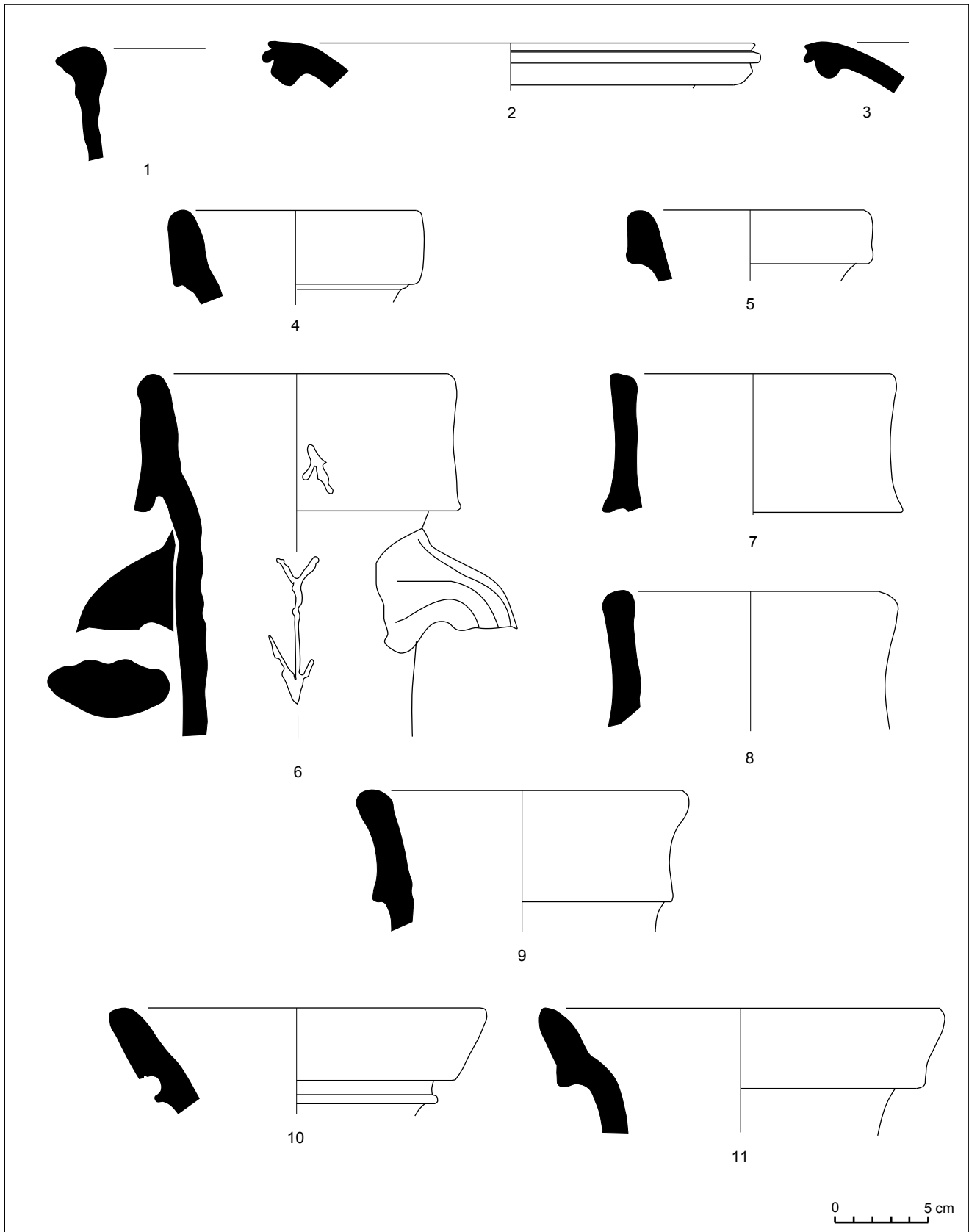


Fig. 90. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

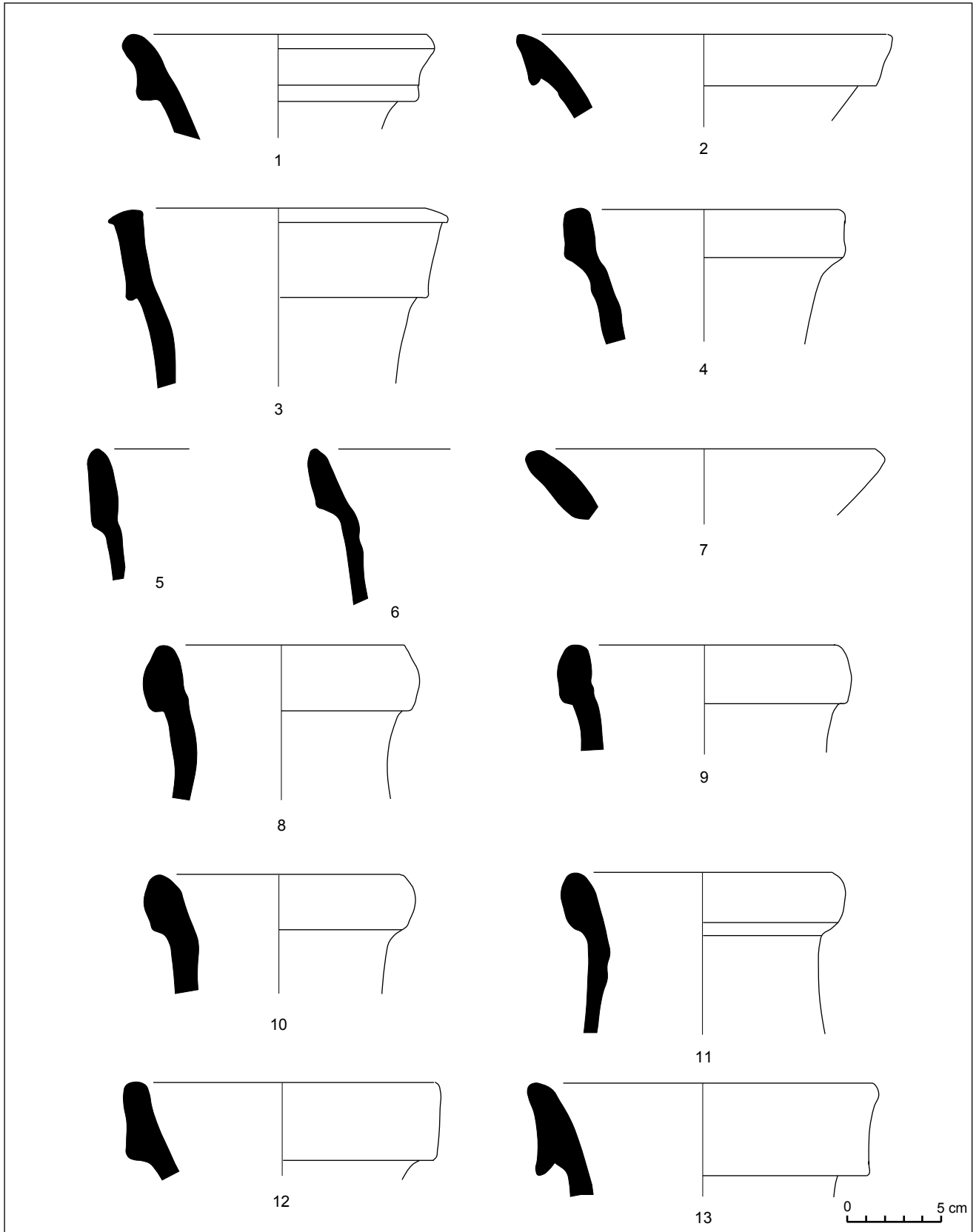


Fig. 91. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

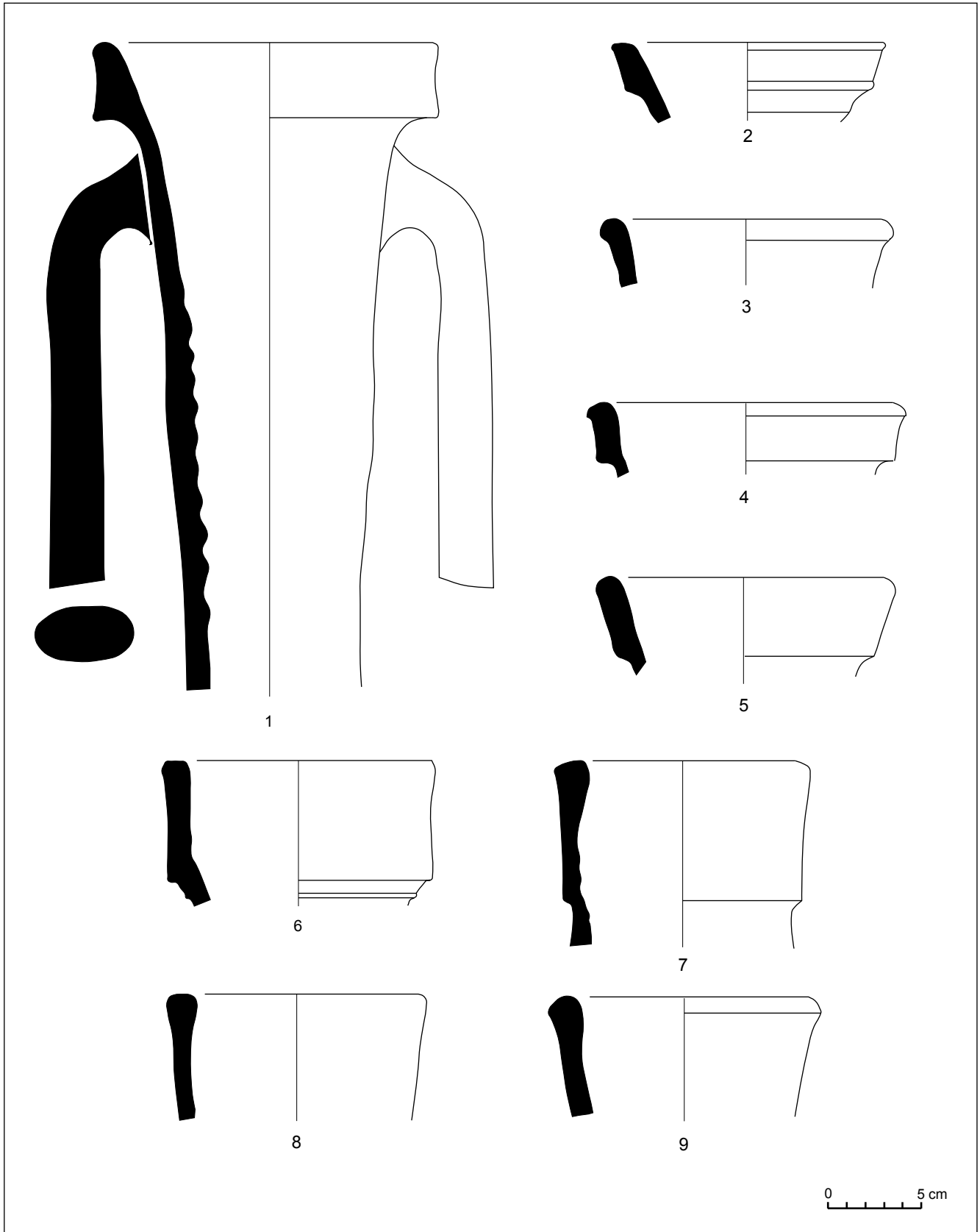


Fig. 92. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

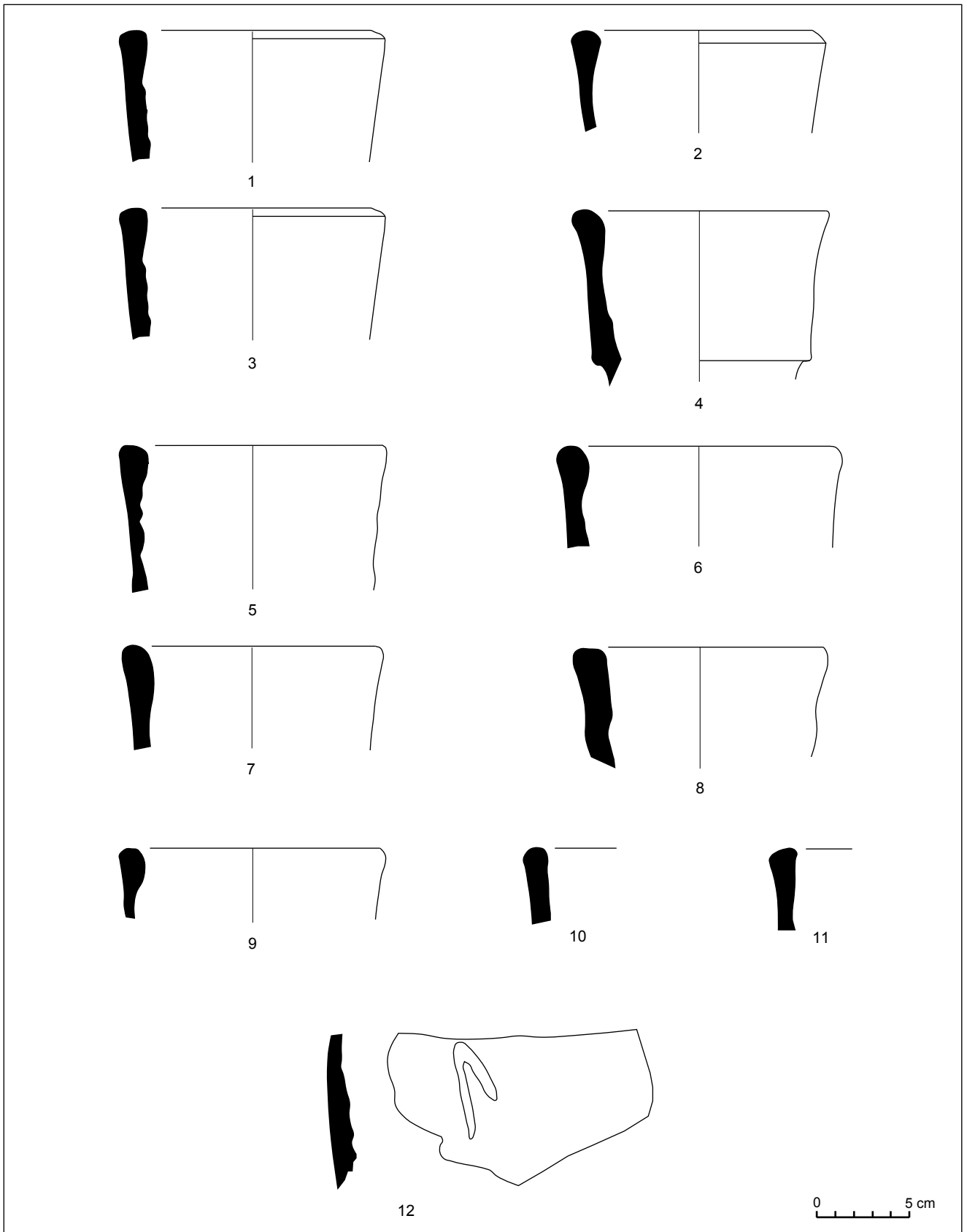


Fig. 93. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

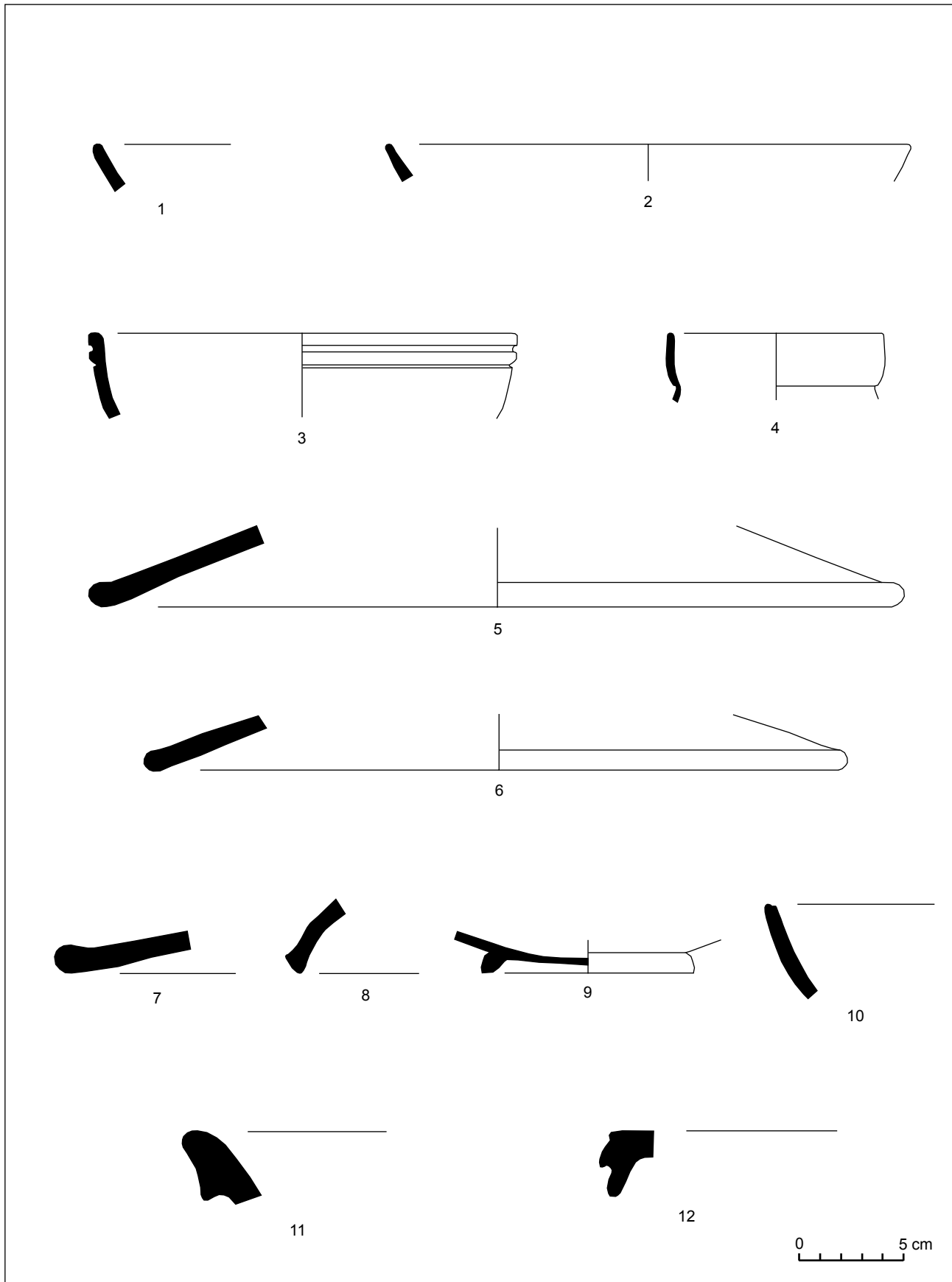


Fig. 94. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

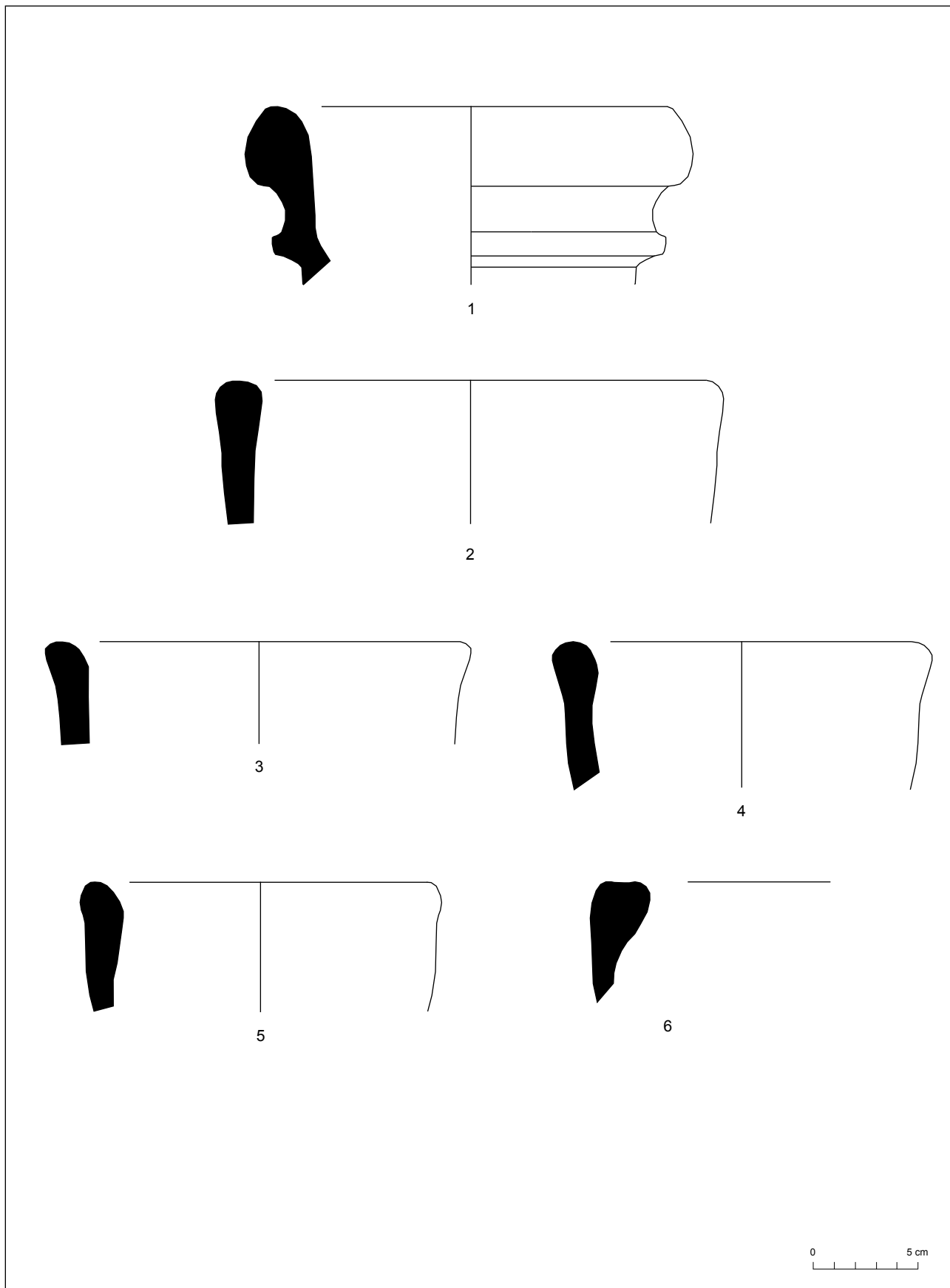


Fig. 95. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

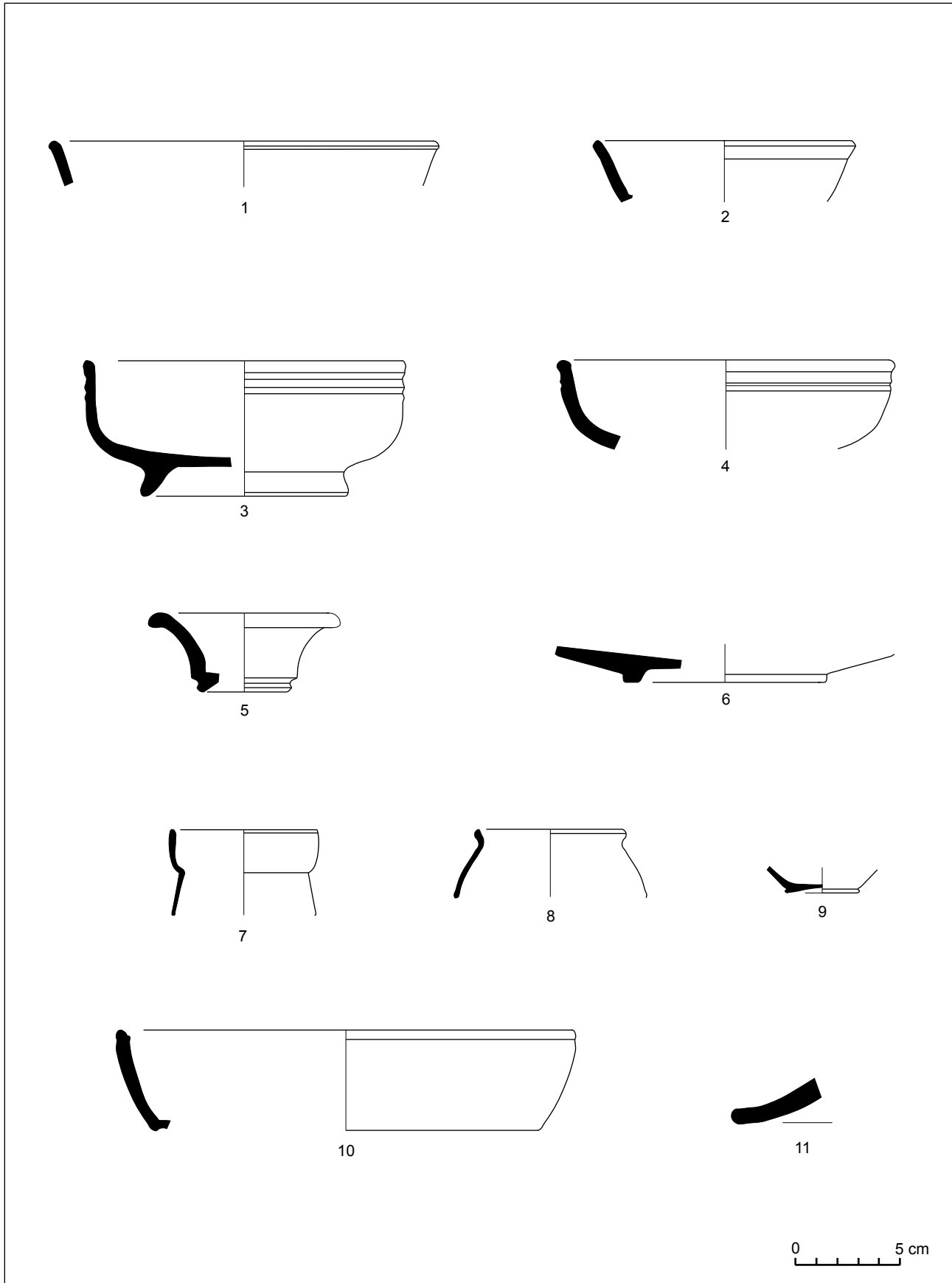


Fig. 96 Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

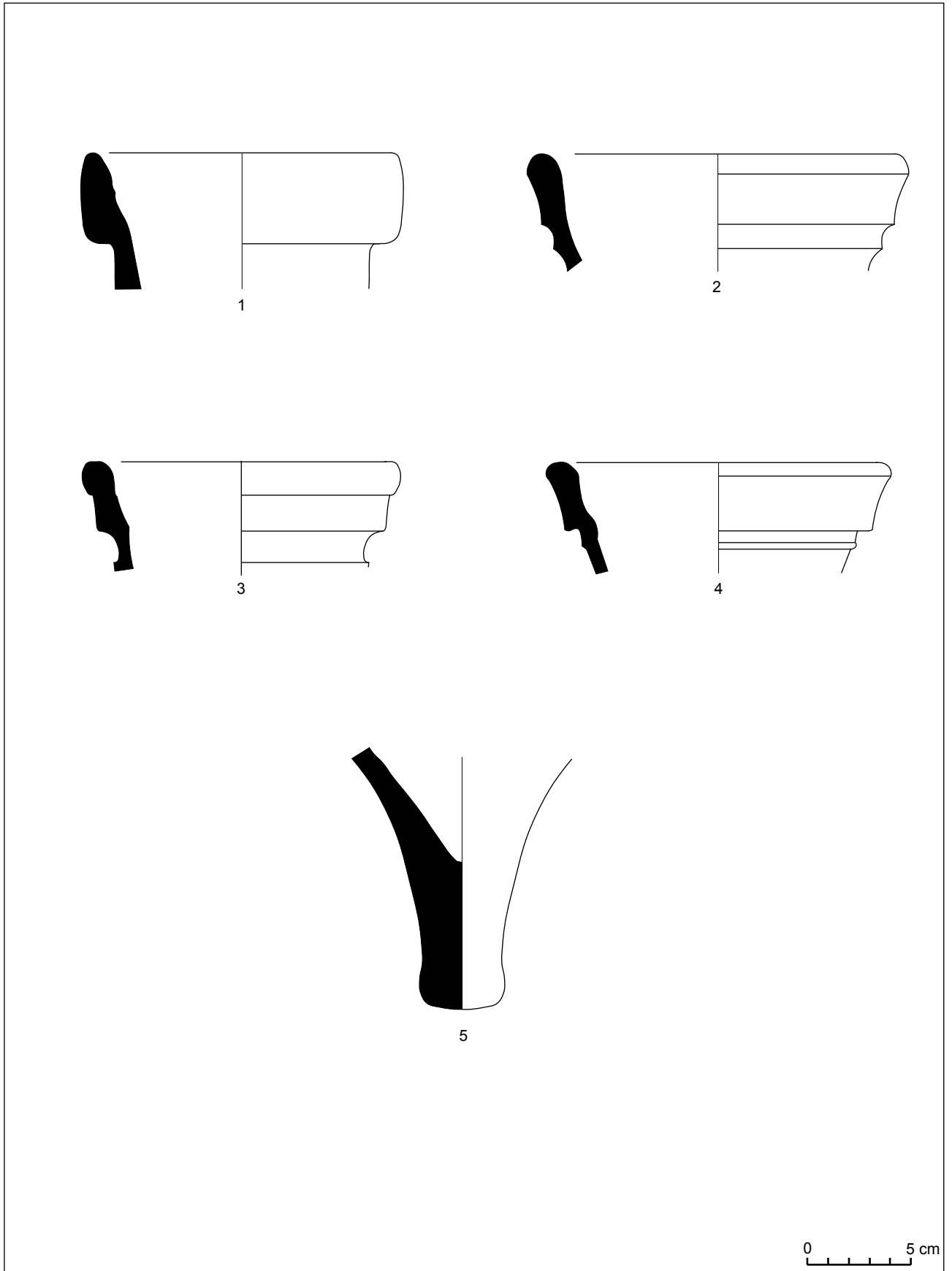


Fig. 97. Carrer de Barcelona, núm. 55-57 (1989-1990).

Baixada de Les Espenyes, 24-26 (1990)

L'immoble excavat està situat en el quadrant sud-est del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 454070 y= 4599045 i està a una altura d'uns 15,78 m sobre el nivell del mar. L'excavació s'efectuà del 4 d'abril al 4 de maig de 1990, i fou dirigida per Joan Banús, Santi Pérez, Isabel Carpio i Joaquim Garcia Roselló. Els treballs arqueològics es van autoritzar quan s'havia destruït bona part de les restes, en rebaixar el nivell del terreny almenys uns 3 m. Només es pogueren excavar tres petits sectors desconnectats entre si, que s'havien salvat de les obres d'enderroc de l'antic edifici i de l'arrasament del solar.

BANÚS, J. PÉREZ, S. CARPIO, I. GARCÍA ROSELLÓ, J. (inèdit). *Memòria de l'excavació d'urgència efectuades al solar de la baixada de Les Espenyes, 24-26 (Mataró, El Maresme)*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

En els sectors núm. 1 i 3 es trobaren restes romanes d'època republicana, si bé només en el primer sector fou possible obtenir una datació precisa a partir dels materials arqueològics. De les restes documentades només es pot establir una única fase del període republicà.

1a fase

A aquesta fase cal associar el tram d'una claveguera, que per les seves mides i característiques intuïm domèstica, els murs de la qual –UE 6 i 9– estaven construïts amb pedres i fragments ceràmics lligats amb calç. El fons –UE 10– era fet amb teules planes, i conservava part de la coberta –UE 8–. Perpendicularment a la claveguera es trobà una filada del fonament del mur UE 5, bastit amb pedres de mides petita i mitjana, que s'assentava en el sòl natural.

El mur i la claveguera tallaven un mateix estrat –UE 2– que cobria directament el sòl natural, format possiblement per regularitzar el terreny abans de construir-hi. Aquest estrat és el que data la construcció de les estructures descrites.

El material més abundant és la vaixel·la de vernís negre, que, a excepció d'una sola peça de campaniana A, concretament un plat de la forma Lamb. 36 (fig. 100, núm. 1), pertany tota a la producció dels tallers de Cales, majoritàriament a la seva variant tardana. Mentre que de la variant mitjana hi ha un o dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 100, núm. 2 a 4),

de la tardana hi ha com a mínim altres dos vasos de la mateixa forma (fig. 100, núm. 5 i 6), una copa de la forma Lamb. 2 (fig. 100, núm. 7) i dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 100, núm. 8 i 9).

De ceràmica de parets fines itàliques hi ha dos gots, un de forma indeterminada (fig. 100, núm. 11) i l'altre de la forma Mayet III (fig. 100, núm. 10). El conjunt d'àmfores és reduït, ja que només es trobaren un fragment d'una vora d'una possible Dressel 1 itàlica (fig. 100, núm. 12) i una altra del tipus Mañá C2/T-7.4.3.1 de l'àrea de l'estret de Gibraltar (fig. 100, núm. 13). També es trobaren alguns fragments informes d'àmfores amb pasta tarraconense.

La presència d'un got de parets fines de la forma Mayet III, així com d'alguns fragments d'àmfora tarraconense, suggereix una cronologia per a la formació de l'estrat i, per tant de la construcció de la claveguera, de mitjan/tercer quart del segle I aC.

Per sobre d'aquestes estructures no aparegueren ni sediments ni altres construccions d'època romana, les quals possiblement foren destruïdes en erigir-se les edificacions en època moderna i etapes posteriors. Desconeixem, doncs, la cronologia d'amortització d'aquesta única fase documentada en aquesta excavació. Ben al contrari, sí que es pogué datar el moment en que deixà d'usar-se la claveguera: mitjan segle II dC.

Interpretació de les restes trobades

A part de refermar l'ús domèstic de la claveguera excavada, les restes descobertes en aquest indret, encara que mutilades, permeten reflexionar sobre un aspecte que fins el moment de l'excavació no s'ha havia apreciat i que considerem interessant. Efectivament, quan es pogué intervenir arqueològicament en el solar, tal com ja havien descrit anteriorment, les restes que no havien estat destruïdes es trobaren en una cota bastant alta en relació a la del carrer actual de la Baixada de Les Espenyes. Aquest fet demostra que la topografia en aquest indret en època romana no coincideix amb l'actual. És molt possible que el desnivell que avui caracteritza aquest carrer s'originés quan s'emmurallà la vila en el segle XVI. El límit est de la ciutat romana, per tant, pot ser que no coincidís amb l'actual carrer de l'Hospital i del Rierot, on sempre s'havia suposat que hi baixava una riera. La cota on es situen les restes romanes localitzades no coincideix amb el traçat de l'actual riera i, per tant, cal suposar que en època romana aquesta estava desplaçada més cap a llevant, de manera que la ciutat romana devia ocupar un espai actualment perdut i reculat alguns metres.

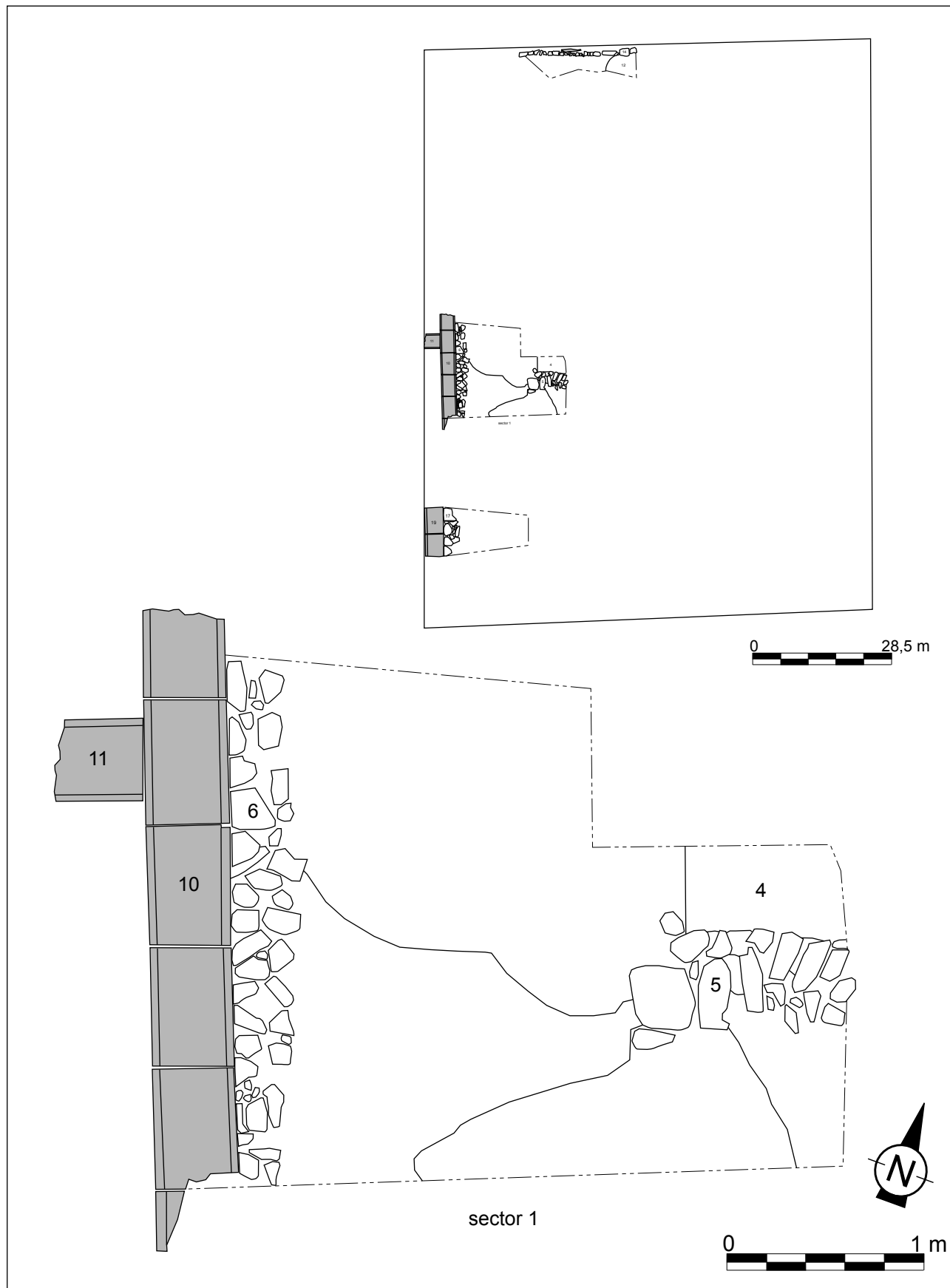


Fig. 98. Carrer baixada de Les Espenyas, núm. 24 (1990). Localització de les restes trobades i planta del sector 1.

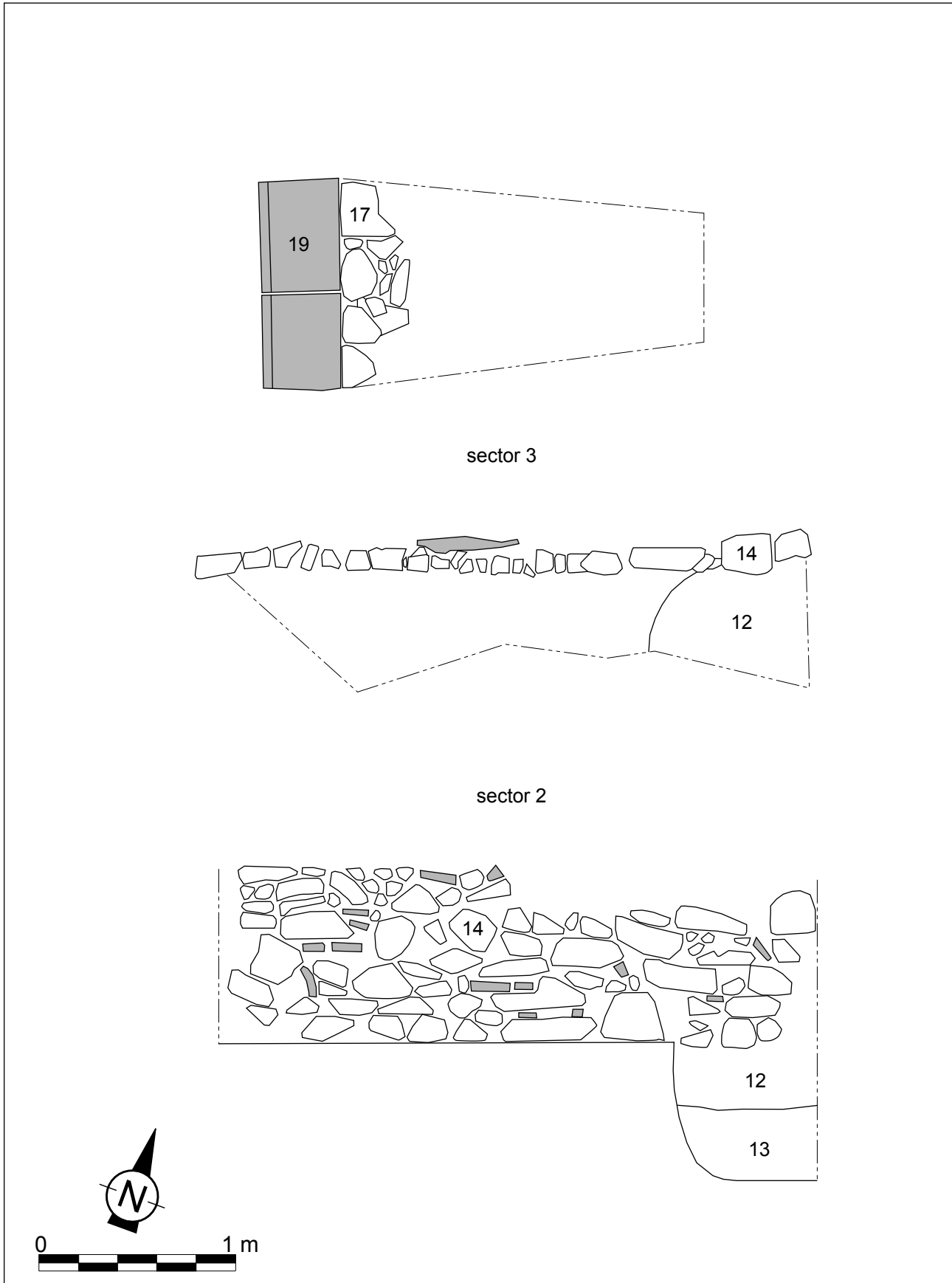


Fig. 99. Carrer baixada de Les Espenyes, núm. 24 (1990). Planta del sector 3 i planta i alçat del sector 2.

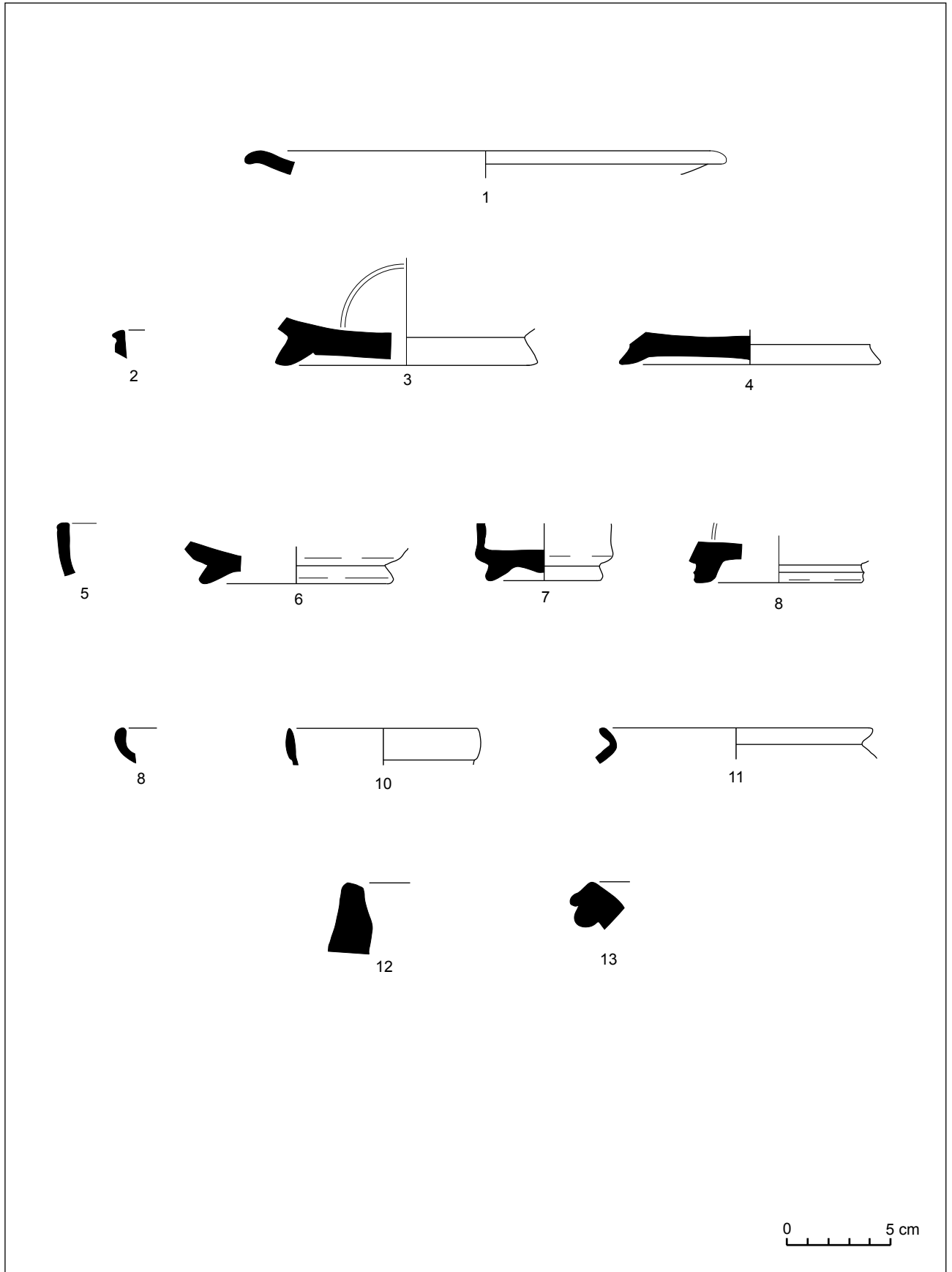


Fig. 100. Carrer baixada de Les Espenyes, núm. 24 (1990).

Carrer d'en Pujol, 51 (1990-1991)

La finca està situada en el quadrant sud-oest del jaciment. Les seves coordenades UTM són X = 453.922; Y = 4.599.015 i està a una altura de 23 m sobre el nivell del mar. Es realitzà una primera tanda d'excavacions del 18 d'abril al 4 de maig de 1990, obrint-se quatre cales de sondeig en diferents indrets de l'interior de l'edifici. La direcció dels treballs arqueològics s'encarregà a Joan Banús, Isabel Carpio, Joaquim Garcia Roselló i Santi Pérez Tort. En una segona campanya, del mes de desembre de 1990 fins el 15 de gener de 1991, s'excavà el pati, sota la direcció de Joan Banús i Esther Gurri.

BANÚS, J. CARPIO, I. GARCÍA ROSELLÓ, J. GURRI, E. PÉREZ, S. (inèdit). *Memòria de les excavacions del solar del carrer d'en Pujol núm. 51 (Mataró, El Maresme)*. Mataró.

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*. Laietania 10. Tres volums. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Només es trobaren restes romanes d'època republicana en l'excavació, que es realitzà en el pati de l'immoble. Aquestes restes foren parcialment destruïdes per diverses reformes que en època moderna es succeïren

a l'edifici. La migradesa de restes i dades només permet establir una sola fase constructiva.

1a fase

Corresponen a aquesta fase el mur romà UE 5037, fet amb pedres i algun element constructiu ceràmic.

L'única unitat estratigràfica que s'associa a aquesta estructura és l'estrat UE 5036, format artificialment, possiblement per regularitzar el terreny i construir-hi al damunt el mur UE 5037.

En aquest sediment s'hi trobaren alguns vasos de la variant tardana dels tallers de Cales de les formes Lamb. 1 (fig. 102, núm. 1) i Lamb. 3 (fig. 102, núm. 2), una safata de cuina itàlica del tipus roig pompeïà de la forma Aguarod 3/Luni 1 (fig. 102, núm. 4), un got de ceràmica de parets fines de producció local propera a la forma López 212.29.3 (fig. 102, núm. 3) i àmfores itàliques de les formes Dressel 1 C (fig. 102, núm. 5) i Dressel 1-B (fig. 102, núm. 6), a part d'una moneda de la seca d'*Iesso*. No es trobà terra sigil·lata itàlica ni àmfores tarraconenses. Proposem, amb reserves, per a aquest estrat una cronologia de segon quart del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

La mutilació de les restes d'època romana ha impedit l'obtenció d'un registre arqueològic mínimament significatiu, per la qual cosa pocs comentaris calen afegir a les dades fins ara relacionades.

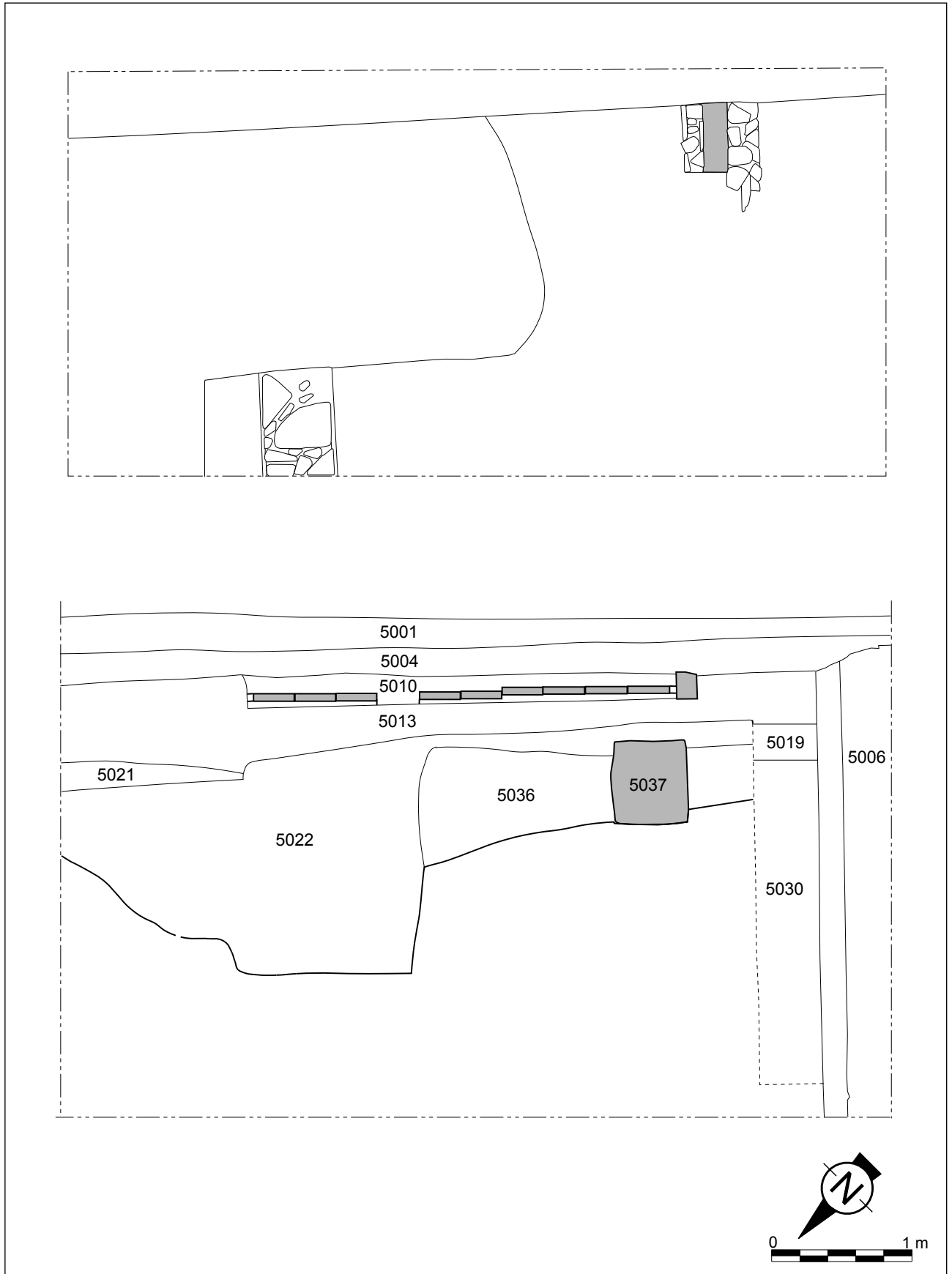


Fig. 101. Carrer d'en Pujol, núm. 51 (1990). Planta i secció del sector 5.

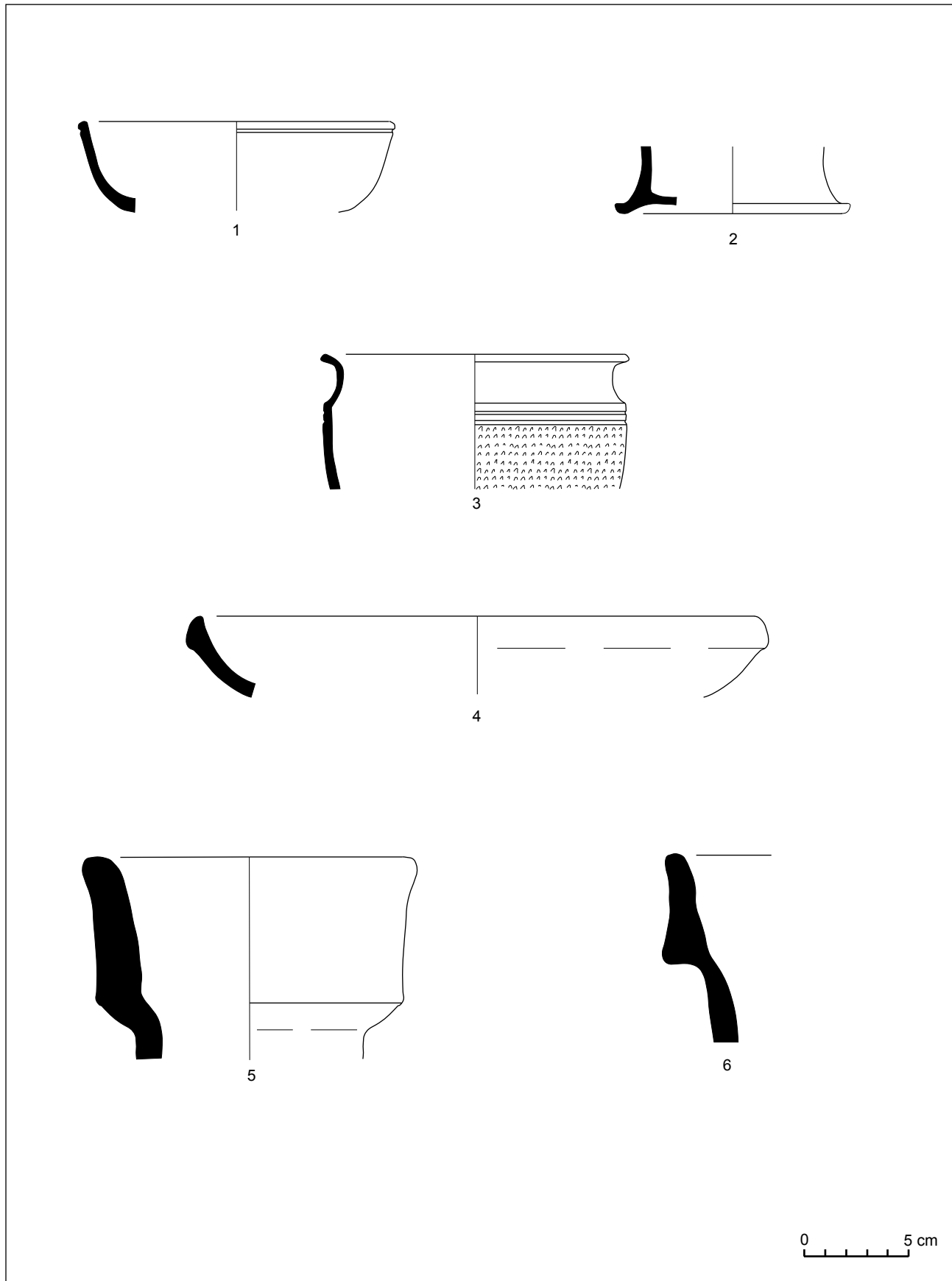


Fig. 102. Carrer d'en Pujol, núm. 51 (1990).

Carrer Nou, 54 (1991)

Immoble situat en el quadrant nord-oest del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 453.880 y= 4.599.135, i està a una altura de 27,30 m sobre el nivell del mar. L'excavació fou realitzada per l'Àrea d'intervenció arqueològica de Mataró, essent dirigida per Isabel Carpio, Esther Gurri i Joaquim Garcia Roselló. Només s'excavà el pati de la finca, uns 16 m².

GURRI, E. (inèdit). *Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència al carrer Nou, 54. Mataró. 1990*. Mataró.

CERDÀ, J.A. GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍ, C. PERA, J. PUJOL, J. REVILLA, V. 1994. *Iluro, oppidum civium romanorum: estado de la cuestión*, Actes XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, *La ciutat en el món romà*, 97-99. Tarragona.

GARCÍA ROSELLÓ, J. GURRI, E. 1996-1997. Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXXVI. 397-424. Girona.

CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis)*. *Laietania* 10. Tres volums. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Durant l'excavació es descobriren una sèrie de restes d'època romana, de les quals només es documentà una sola fase d'època republicana. A aquesta fase cal relacionar un sol estrat –UE 51– consistent en un sediment de terres que cobria directament el sòl natural i que no tenia relació amb cap estructura.

De vaixel·la de taula de vernís negre només es trobaren dues peces pertanyents a la variant tardana dels tallers de Cales: un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 104,

núm. 1) i una copa de la forma Lamb. 2 (fig. 104, núm. 2). Sens dubte, però, la troballa més interessant fou un conjunt d'àmfores vinàries de les formes Dressel 1/Citerior –3 exemplars– (fig. 104 làm. 3, 4 i 6) i Lamb. 2/Citerior –7 exemplars– (fig. 104, núm. 5 i 7 i fig. 105, núm. 1 i 2).

Proposem per a aquest estrat una cronologia de segon quart avançat o mitjans del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació del pati de la finca núm. 54 del carrer Nou permeté documentar un estrat format artificialment per anivellar o regularitzar el terreny abans de construir-hi un edifici que tenia façana al *cardo maximus*. D'aquest edifici no s'han conservat restes, tret, potser, d'un paviment i d'una claveguera domèstica, molt malmesos per construccions posteriors, sobretot d'època moderna i actual.

L'aportació de terres per anivellar el terreny s'aprofità per abocar-hi deixalles, entre les quals destaca una bona quantitat d'envasos amfòrics. No només sorprèn la relativa quantitat d'envasos trobats, sinó també l'origen i tipologia d'aquests. Com hem vist, es tracta de contenidors de fabricació segurament local o, com a molt, d'una àrea propera, que imiten prototipus itàlics d'àmfores vinàries. Sobta encara més que la majoria d'aquests envasos copiïn el tipus itàlic de la Lamb. 2, ja que el més freqüent de trobar són imitacions dels tipus Dressel 1. Aquest fet ens suggereix la possibilitat que en un indret proper s'hi pogués localitzar una indústria dedicada a l'elaboració de vi, que utilitzava aquest lloc com un abocador d'àmfores.

Aquest nivell de regularització cobria directament el sòl natural, el qual no semblava haver estat afectat anteriorment. Aquest fet pot indicar que els treballs de preparació del terreny i de construcció es realitzaven per primer cop en aquest sector de la ciutat, possiblement no edificat amb anterioritat.

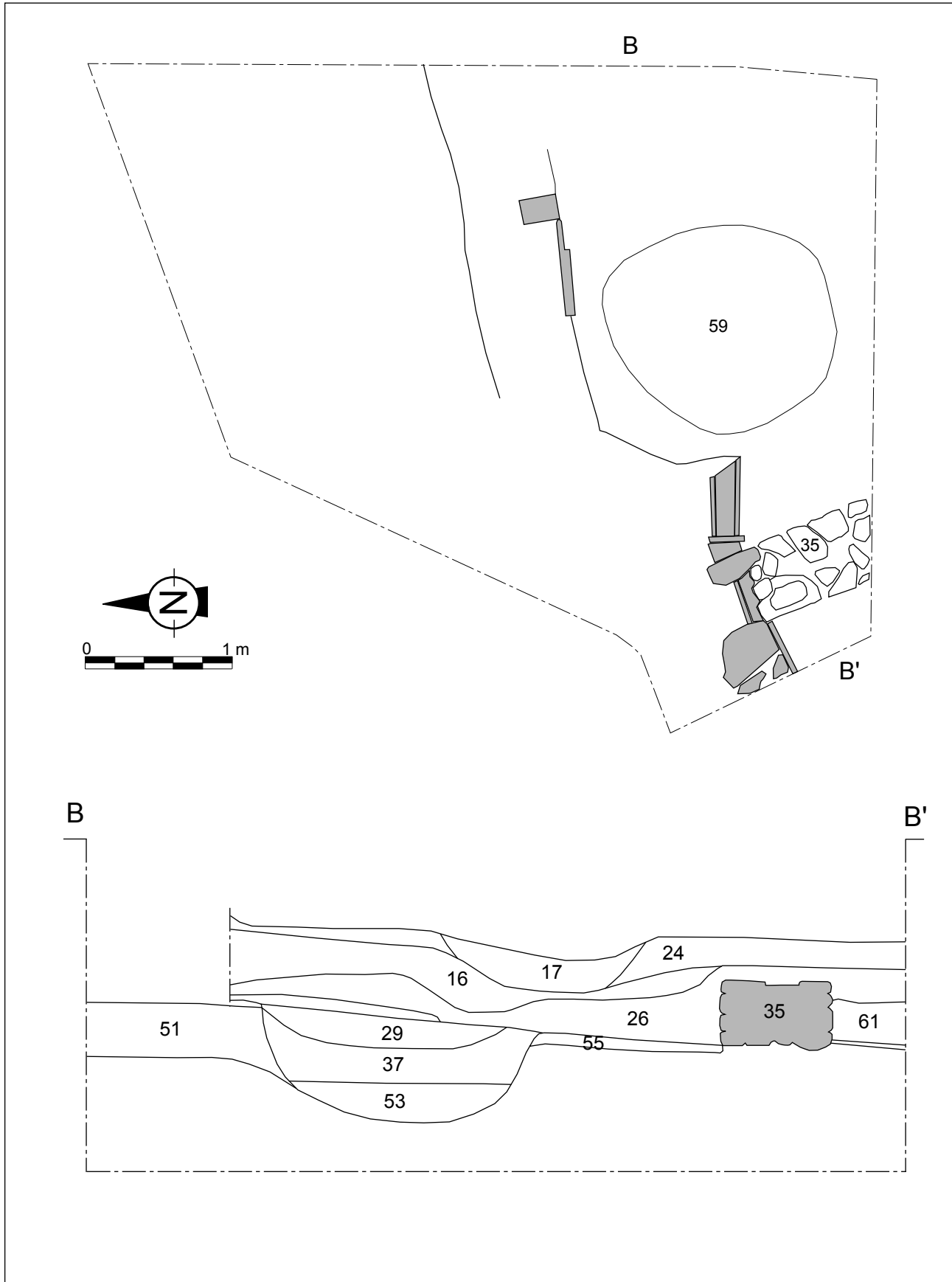


Fig. 103. Carrer Nou, núm. 54 (1990). Planta i secció.

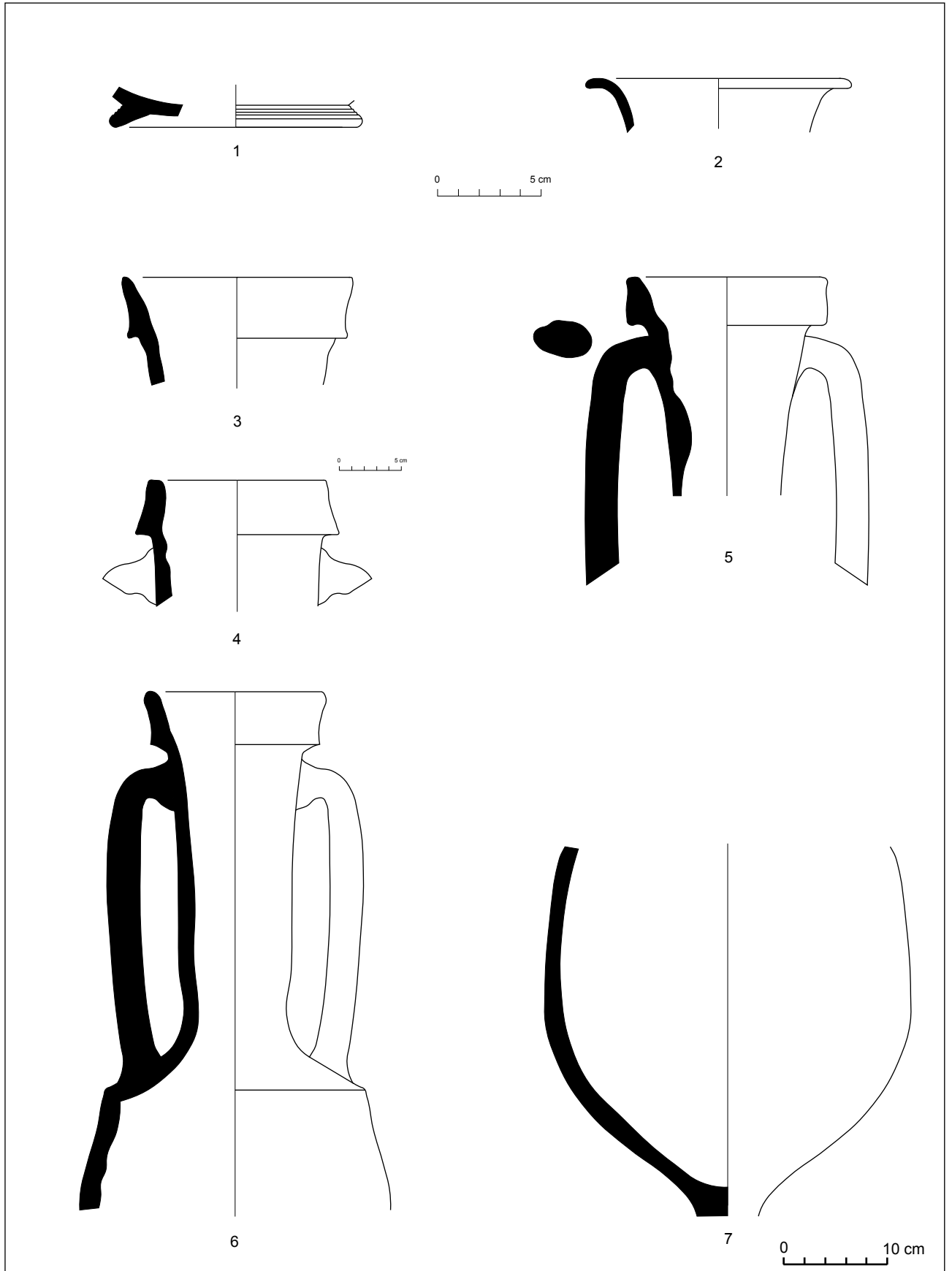


Fig. 104. Carrer Nou, núm. 54 (1990).

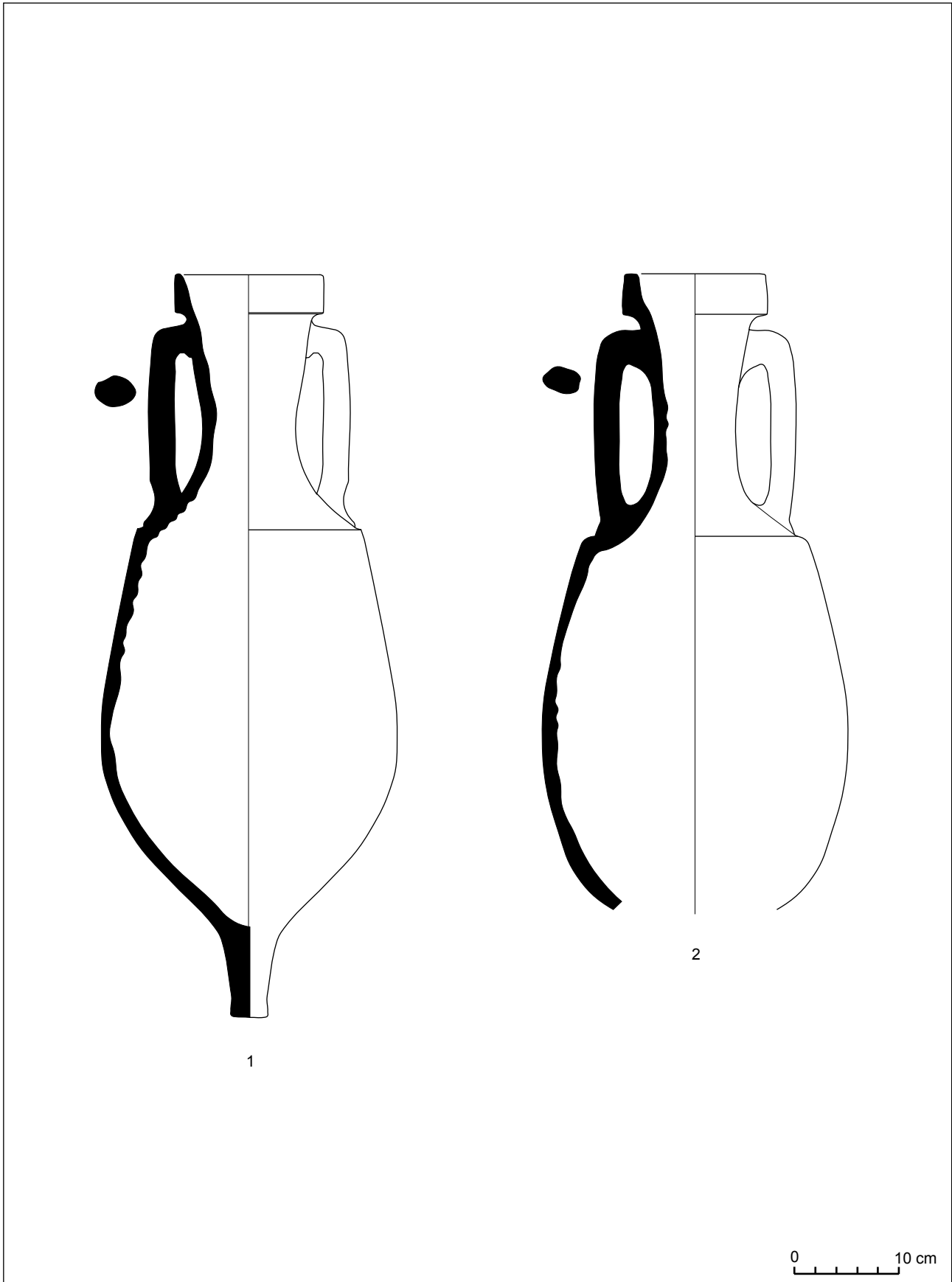


Fig. 105. Carrer Nou, núm. 54 (1990).

Carrer d'en Palau, 32-34 (1993-1995)

L'immoble està situat a la part alta del quadrant sud-oest de la ciutat romana. Les coordenades UTM són $x= 438.890$ i $y= 4.599.020$ i està a una altura d'uns 23 m sobre el nivell del mar. L'excavació es realitzà en diverses campanyes, la primera de les quals fou dirigida per Antoni Rigo i Núria Carreras, durant els mesos d'octubre i novembre de l'any 1993. En aquesta campanya s'excavà el pati posterior de l'antic edifici. La segona campanya es realitzà un cop s'havia enderrocat l'edifici, durant els mesos de març a abril de 1994 i de gener a març de 1995. Fou dirigida per Antoni Rigo, Núria Carreras, Xabier Cela, Carme Puerta i Jordi Lara. En total s'excavà una superfície d'uns 200 m².

CODEX SCCL (inèdit). *Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència a Can Palauet (Mataró, El Maresme). Octubre-novembre de 1993.*

CARRERAS, N. RIGO, A. PUERTA, C. CELA, X. LARA, J. (inèdit). *Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència a Can Palauet (Mataró, El Maresme). Campanyes de 1994 i 1995.*

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de *Iluro* (Hispania Tarraconensis). *Empúries* 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

En aquest immoble, les restes arqueològiques d'època romana quedaren restringides a dos sectors clarament diferenciats i separats per una àmplia zona on les estructures d'època medieval i moderna havien destruït per complet les restes romanes. El primer sector, situat al pati posterior de l'antic casal, s'excavà per fases al llarg de les campanyes de 1993, 1994 i 1995. El sector es concentrava en la zona oest de l'edifici, a tocar amb la façana del carrer i amb la mitgera de la casa veïna. Atesa la inconnexió dels dos conjunts de restes arqueològiques, presentem l'estudi per sectors.

1r sector

Ocupava una àrea aproximada de 64,5 m². Les restes romanes d'època republicana poden agrupar-se en dues fases constructives diferents.

1a fase

No se n'ha documentat cap estructura construïda. Només se li pot associar una fossa –UE 4056– ex-

cavada al sòl natural, i potser una llar de foc –UE 3038–. La fossa, de planta circular, amidava 1,30 m de diàmetre per 1,10 m de profunditat conservada.

L'únic estrat associat a aquesta fossa és el del seu farciment –UE 4055– que en data el moment d'amortització. També pot situar-se en aquesta fase un estrat de terres –UE 41023–, possiblement format per regularitzar el terreny, que no tenia relació física amb cap altra unitat estratigràfica d'època romana.

Llevat d'un plat de la forma Lamb.5 (fig. 112, núm. 1) i la base d'un vas de forma indeterminable (fig. 112, núm. 2) de campaniana A, la resta del material pertany a la variant tardana dels tallers de Cales. Hi ha restes de vasos de les formes Lamb. 1 (fig. 112, núm. 3, 4 i 10) i Lamb. 2 (fig. 112, núm. 5) i de plats de la forma Lamb. 5 (fig. 112, núm. 6 a 8). També es trobà la vora d'una tapadora Aguarod 1/Burriac 38,100 (fig. 112, núm. 9) i una cassola de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 112, núm. 11) de ceràmica itàlica de cuina.

A l'interior de la fossa no es trobà cap fragment amb forma d'àmfora, però sí que hi havia nombrosos fragments informes, els més abundants pertanyents a envasos itàlics, seguits de lluny pels d'origen ebusità i els de la Tarraconense, els quals, per la pasta, podrien correspondre a imitacions locals de formes itàliques. Tanmateix, en l'estrat de regularització UE 41023 es trobaren àmfores itàliques del tipus Dressel 1B (fig. 112, núm. 12 i 14) i Dressel 2-4 (fig. 112, núm. 13). D'àmfora tarraconense hi havia una vora d'una Dressel 1/Citerior (fig. 112, núm. 15).

Pel fet de dominar quantitativament la vaixel·la calena de la variant tardana i per la presència, encara que escassa, de material amfòric local, possiblement d'imitació, cal situar la cronologia d'aquesta fase en el segon quart, potser avançat, del segle I aC.

En el nivell UE 41023 es trobà una peça que cal qualificar de singular (fig. 113, núm. 1). Es tracta d'un peu de cremador o de canelobre de ceràmica de fabricació local, que té un dibuix incís fet abans de la coccio de la peça. Per les característiques de l'argila, la mateixa que s'observa en les àmfores locals que imitaven els tipus itàlics Dressel 1 i Lamb. 2, cal situar-la cronològicament en el segon quart del segle I aC.

Pel que fa a la decoració, en el fris més ample, emmarcat per dues motlures decoratives hi ha el dibuix incís, que representa una escena amb tres figures humanes, un cavall i un edifici, la traça i detalls dels quals recorden una estètica ibèrica. La representació

de l'edifici és frontal i, per les seves característiques, sembla representar l'entrada monumental d'un *oppidum* o d'una ciutat. L'entrada la constitueixen dues torres que emmarquen un ampli accés coronat per un frontó. Les torres semblen estar construïdes amb dos tipus diferents de paraments, dels quals l'inferior està decorat amb columnes aplicades. Estan cobertes per una teulada a doble vessant. En una de les torres sembla haver-hi representada una porta lateral o una poterna. Al voltant d'aquest edifici s'hi desenvolupa una mena de processó, amb tres personatges i un cavall representats en moviment en una mateixa direcció. El primer personatge, del que només es conserva la meitat inferior del cos, està representat amb un enorme fal·lus. El precedeix un altre que sembla cofat amb una corona de lloret, i que en una mà porta una palma i a l'altra una gerra. Davant d'ell hi ha el cavall, del qual no s'ha conservat el cap ni part de les extremitats anteriors, i el tercer personatge, del qual en resta solament part d'una cama i el peu.

Atesa la singularitat de la peça i de l'escena representada, de la qual no hem pogut trobar paral·lels ni referències documentals, és possible qualsevol interpretació de caràcter ritual: seguici funerari, ritus de fundació, ritus propiciatori, acte religiós, etc. Tanmateix, alguns elements de l'escena representada ens suggereixen certs comentaris. Per tractar-se d'una peça d'elaboració local, potser realitzada per un artesà d'origen indígena, no sembla inversemblant pensar en la possibilitat que l'artesà volgués plasmar gràficament, en el material que tenia més a mà, una escena i un paisatge que li havien de ser molt propers i familiars, relacionats amb el seu entorn més immediat. La minuciositat dels detalls amb què representà els personatges i l'edifici així sembla indicar-ho. Dóna la impressió que està descrivint de forma plàstica o, si es vol, retratant, un model que tenia al davant, o almenys quelcom que coneixia directament. En aquest sentit, és possible que ens trobem davant d'un document únic, la representació d'una de les portes d'accés de la ciutat d'Iluro, la qual serveix de marc o està estretament relacionada amb l'escena ritual que l'artesà ha volgut plasmar.

2a fase

A aquesta segona fase cal relacionar les primeres estructures construïdes. Es tracta de quatre murs, dels quals només s'han conservat els fonaments – UE 3081, 4062, 3081, 30042, i 30048=28010–. La desconexió entre aquestes estructures i el seu deficient estat de conservació no permeten identificar cap àmbit. Només s'identifica un nivell d'ús –UE 30038=30039– associat a aquests murs, ja que la resta havien estat arranada per reformes posteriors.

Els estrats associats al moment de construcció d'aquesta fase i que contenen material arqueològic són les UE 4057, 3079, 30040, 30050, 30051, 30045 i 28019, que farcién les rases de fonamentació dels murs esmentats. També es poden relacionar amb aquesta fase els sediments –UE 30038 i 30039– que poden interpretar-se com a nivells d'ús. En aquests, només es trobà una vora d'àmfora del tipus Pascual 1 (fig. 114, núm. 1).

De campaniana A hi ha el fons d'un vas de forma indeterminada (fig. 114, núm. 2), un altre fons possiblement d'un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 114, núm. 3) i la vora d'un bol de la forma Lamb. 31 (fig. 114, núm. 4). Originària de l'àrea etrusca, possiblement de la zona d'Arezzo, es trobà una petita copa de forma indeterminada, propera al tipus Morel 2040 (fig. 114, núm. 5). La resta del material, el més nombrós, pertany a la variant tardana dels tallers de Cales, dels quals hi ha el fons d'un vas (fig. 114, núm. 7) i una vora (fig. 114, núm. 6) de la forma Lamb. 1; tres vores i un fons de plats de la forma Lamb. 5 (fig. 114, núm. 8 a 11 respectivament) i el fons d'un vas de forma indeterminada (fig. 114, núm. 12).

D'origen itàlic també hi ha un got de parets fines de la forma Mayet XIV (fig. 115, núm. 1), una cassola (fig. 115, núm. 3) i un fragment de vora d'una tapadora (fig. 115, núm. 2).

Les àmfores més nombroses són les del tipus Tarraconense 1 (fig. 115, núm. 4 a 9), tot i que també n'hi ha una del tipus Dressel 1/Citerior (fig. 115, núm. 10). Les àmfores d'importació provenen una de l'illa d'Eivissa –tipus PE 18/T-8.1.3.3– (fig. 115, núm. 11), dues Dressel 1B (fig. 116, núm. 1 i 2) itàliques i una sud-hispànica del tipus Dressel 7-11 (fig. 116, núm. 3).

La presència d'àmfores del tipus Tarraconense 1 situen el moment inicial d'aquesta fase a partir de mitjan segle I aC. L'escassa presència d'àmfora del tipus Pascual 1 i de vaixel·la de terra sigil·lata itàlica és una altra dada que cal valorar. Proposem per a aquesta fase una data inicial de tercer quart del segle I aC.

La següent fase constructiva, que amortitza aquesta segona fase, correspon a un moment avançat del període augustal, possiblement passat el canvi d'era.

2n sector

Ocupava una àrea aproximada de 135 m². Les restes romanes d'època republicana poden agrupar-se, amb certes reserves, en una sola fase constructiva. D'aquesta fase es localitzaren i excavaren una sèrie d'estructures que definien quatre àmbits diferents

i dos més de possibles. Per a la descripció i l'estudi d'aquestes àmbits mantindrem la nomenclatura usada pels seus excavadors: àmbits A, B, C, D, F i G.

Estructuralment, totes aquestes construccions semblen haver estat bastides contemporàniament. En tots els casos es tracta de murs construïts amb pedres de mida mitjana i petita, unides en sec o amb fang, i assentats sobre potents fonaments fets amb pedres de mida considerable, encabides dins de rases. S'han trobat restes d'un estuc de color blanc en bona part dels murs. Els paviments, quan s'han conservat, eren de terra compactada, i en dos casos s'han trobat ofrenes de fundació a sota. Travessant dos d'aquests àmbits es localitzà una claveguera orientada de nord a sud, construïda coetàniament als murs.

L'àmbit A només conservava els murs del costat oest i sud-oest –UE 19014=42058 i 42030=39013=40030–, mentre que el tancament est i sud-est havia estat desmuntat en una època posterior, conservant només les restes del que podia haver estat els seus fonaments –UE 37032 i 40030–. A la resta només quedaven rastres de la rasa de fonamentació (UE 40050=37031 i 40031). El nivell d'ús estava arrasat i només es detectà un nivell compactat que podia haver estat una preparació –UE 40055, 39018 i 39016, 42062–. El tancament nord només es detectà en part –UE 42075–. Pel centre de l'àmbit hi passava un tram de la claveguera –UE 40066=10011=39021=18019=25081=37028–. En el mur de tancament sud hi havia l'obertura d'accés a l'àmbit. En la paret oest encara hi havia restes d'estucat.

L'àmbit B tenia gairebé tots els murs de tancament –UE 42058, 8006=42046, 42068 i 42030. D'aquest espai només es conservaven els sediments que els excavadors varen considerar anivellaments –UE 42055, 8014 i 42057–. En tots els murs, excepte el tancament sud, hi havia restes d'estuc blanc.

De l'àmbit C es descobrí tan sols una cantonada –UE 33015, 42046=8006. Per sota d'un paviment de terra compactada –UE 33012=8008–, en un forat fet al sòl natural, hi havia dipositada una ofrena de fundació consistent en una gerra de ceràmica ibèrica oxidada (lám. 118, núm. 14), tapada amb fang, que contenia un ou de gallina.

De l'àmbit D només es pogué excavar una estreta franja, ja que s'endinsava cap el solar veí. Les dues cantonades que es conservaven –UE 16019=25052=25084=33019, 16019=25052 i 25053– estaven cobertes per un estucat blanc. Es documentà part d'un paviment de terra compactada –UE

16028–, per sota del qual hi havia una altra ofrena de fundació: una gerra tapada de ceràmica ibèrica, que contenia l'esquelet d'un pollet (no representada).

L'àmbit E estava força espoliat i destruït; només se'n conservava part dels murs UE 39013=42030, els quals estaven revestits amb estuc de color blanc. En aquest àmbit es documentaren una sèrie de nivells –UE 25060, 42047, 42040, 18021 i 18022– que han estat interpretats com a preparació del nivell d'ús. Per aquest àmbit hi discorria un nou tram de la claveguera anteriorment citada.

L'àmbit F estava mal definit, només es pogué identificar el mur UE 14030=32008 i una sèrie d'estrats que també s'interpretaren com anivellacions –UE 25074=36034=38023=40060–.

No tots els estrats documentats associats al moment de construcció d'aquestes estructures aportaren material arqueològic. Aquests estrats eren regularitzacions o anivellacions del terreny prèvies a la construcció de les dependències, els farciments de les rases de fonamentació i els paviments, nivells d'ús o ofrenes fundacionals.

Els estrats de regularització eren les UE 40055, 40060, 42055, 42057, 42063, 25063, 25060, 25074, 42047, 39019, 36034, 8014 i 18022. Els farciments de les rases de fonamentació eren les UE 40057, 42053, 40047 i 25075. Els paviments eren les UE 33012, 42062, 40055, 39016, 39015, 16028, 33014 i 8008. Les ceràmiques de vernís negre estan ben representades, amb un total de 27 peces. De campànica A hi ha plats de la forma Lamb. 36 (fig. 116, núm. 4) i bols de la forma Lamb. 31 (fig. 116, núm. 5) i Lamb. 27 (fig. 116, núm. 6 i 7), a més de tres fons de forma indeterminada (fig. 116, núm. 8 a 10). Hi ha una peça, potser una copa, de forma indeterminada, molt probablement de l'àrea etrusca (fig. 116, núm. 11), i la vora d'un possible plat, de producció i forma indeterminada (fig. 116, núm. 12). La producció més corrent és la dels tallers de Cales –77,7 %–. La majoria de peces són de la variant tardana –66,6 %– i la resta de la variant mitjana. De la darrera, la forma més abundant és el plat de la forma Lamb. 5 (fig. 116, núm. 14 a 17), seguida del vas de la forma Lamb. 1 (fig. 116, núm. 18 i fig. 117, núm. 1) i d'un plat d'una forma propera a la Lamb. 7 (fig. 117, núm. 2). La forma més abundant de la variant tardana és el vas de la forma Lamb. 1 (fig. 117, núm. 5 a 10), seguida pel plat de la forma Lamb. 5 (fig. 117, núm. 13 a 17) i la copa Lamb. 2 (fig. 117, núm. 11 i 12).

D'origen itàlic també hi ha gots de parets fines de la forma Mayet III (fig. 117, núm. 19 i 20) i un altra

de forma indeterminada (fig. 117, núm. 18), així com alguns atuells de ceràmica de cuina: dues safates amb engalba interna roig pompeïa de la forma Aguarod 3/Luni 1 (fig. 118, núm. 1 i 2), una tapadora de tipologia incerta (fig. 118, núm. 3) i una cassola de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 118, núm. 4).

Curiosament la majoria de les àmfors trobades són de filiació púnica. N'hi ha una de difícil classificació (lám. 118, núm. 5), una altra del tipus Mañà C2b/T-7.4.2.1 originària de la zona de l'estret de Gibraltar (fig. 118, núm. 6) i una tercera del tipus PE 18/T-8.1.3.3 d'origen eivissenc (fig. 118, núm. 7). Tan sols es trobà una àmfora d'origen itàlic, possiblement del sud de la península (fig. 118, núm. 8). Tot i que no es localitzà cap forma, en molts d'aquests estrats es trobaren abundants fragments informes d'àmfors produïdes a la Tarraconense.

Proposem una cronologia d'entorn del 50 aC per al moment inicial d'aquesta única fase.

En aquest segon sector s'excavà també una cala, sense connexió amb cap resta estructural ni amb els sediments fins ara relacionats. Els escassos materials trobats testimonien una fàcies republicana, possiblement coetània de l'única fase descrita. Hi ha un plat de la forma Lamb. 5 de campaniana A (fig. 118, núm. 9), tres plats més de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 118, núm. 10 a 12) i una tapadora difícil de classificar (fig. 118, núm. 13).

L'amortització d'algunes d'aquestes estructures o les reformes d'altres cal situar-les en un moment avançat del període augustal, potser passat el canvi d'era.

Interpretació de les restes trobades

La distància existent entre els dos sectors excavats, uns 18 m, no permet associar els dos conjunts de restes, que fins i tot és possible que estiguessin situats en dues *insulae* diferents. Les restes del sector núm. 1 semblen definir una sèrie d'espais domèstics en ambdues fases. Aquesta interpretació sembla evident per a la primera, atesa l'existència d'una llar de foc i una fossa obliterada amb deixalles domèstiques. Malauradament, d'aquesta primera fase aquestes són les úniques estructures trobades, de manera que poc més se'n pot dir, tret del fet que demostren que aquest sector de la ciutat, en una etapa possiblement fundacional o de poc després, era ocupat per cases. Atribuïbles a la segona fase d'aquest sector hi ha una sèrie d'estructures construïdes que semblen delimitar quatre àmbits,

aparentment també d'ús domèstic, atesa la simplicitat del tipus de construcció i la senzillesa dels elements que la defineixen –paviments de terra compactada, murs aixecats en sec, manca d'enlluïts parietals, etc. Sembla clar que la construcció de les edificacions de la segona fase provocà la destrucció de les construccions de la primera.

L'excavació del sector núm. 2 permeté recuperar una sèrie de restes estructurals d'interpretació complexa, atesa la seva superposició. La relació entre els diferents murs sembla definir fins un màxim de sis àmbits en un espai força reduït, la qual cosa sembla suggerir que es tracta de compartimentacions d'una mateixa edificació, potser d'ús domèstic. A diferència de les construccions del sector anterior, aquestes presenten elements i acabats més acurats. Ens referim a l'existència d'un clavegueram, que per les seves mides i característiques no identifiquem com de carrer, i al tipus constructiu –amb murs cohesionats amb morter de calç i estucs–. Cal tenir en compte també que la cronologia de fundació d'aquestes estructures ja se situa en un moment més avançat del segle I aC que les del sector anterior. La manca d'altres dades i elements arqueològics més indicatius no ens permet teoritzar sobre compartimentacions, usos i relació entre els diferents àmbits detectats.

És interessant destacar la troballa de les dues deposicions trobades en sengles petits sots excavats al sòl natural, segurament de caire ritual, associades al moment de construcció de les edificacions, ja que es troben per sota del primer paviment documentat. En ambdós casos es tracta de dues gerretes de factura indígena (fig. 118, núm. 14), que foren enterrades contenint, en un cas, un ou de gallina i l'altra un pollet, elements que de ben segur responien a una creença de llarga vida, fecunditat, prosperitat o sort. Entenem que ambdues deposicions rituals no tenen perquè estar directament relacionades, i potser no foren simultànies, ja que es trobaren en àmbits diferents. Tot i així, s'emmarquen en un mateix període i s'afegeixen a altres deposicions rituals trobades en altres indrets i excavacions de la ciutat, com per exemple la localitzada l'any 1982 al dessota d'una edificació, també d'època republicana, a la Plaça Gran. La proximitat cronològica i la manca de troballes similars en època de l'alt imperial suggereix un costum lligat a la tradició indígena, perfectament documentat en jaciments ibèrics de la zona. El fet de que en tots els casos la gerra que conté l'ofrena sigui de factura ibèrica abona aquests hipòtesis.

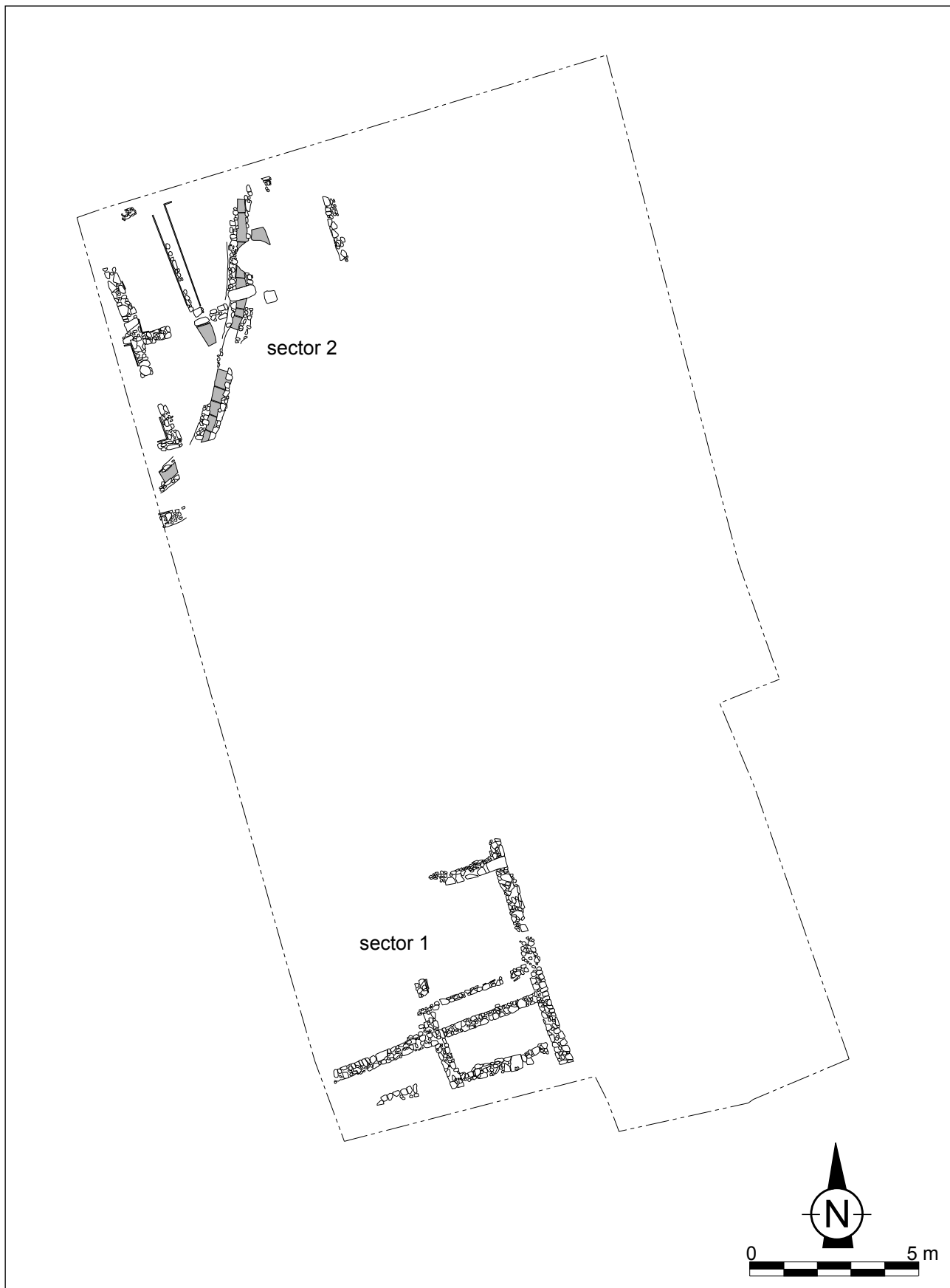


Fig. 106. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995). Planta general i localització dels sectors.

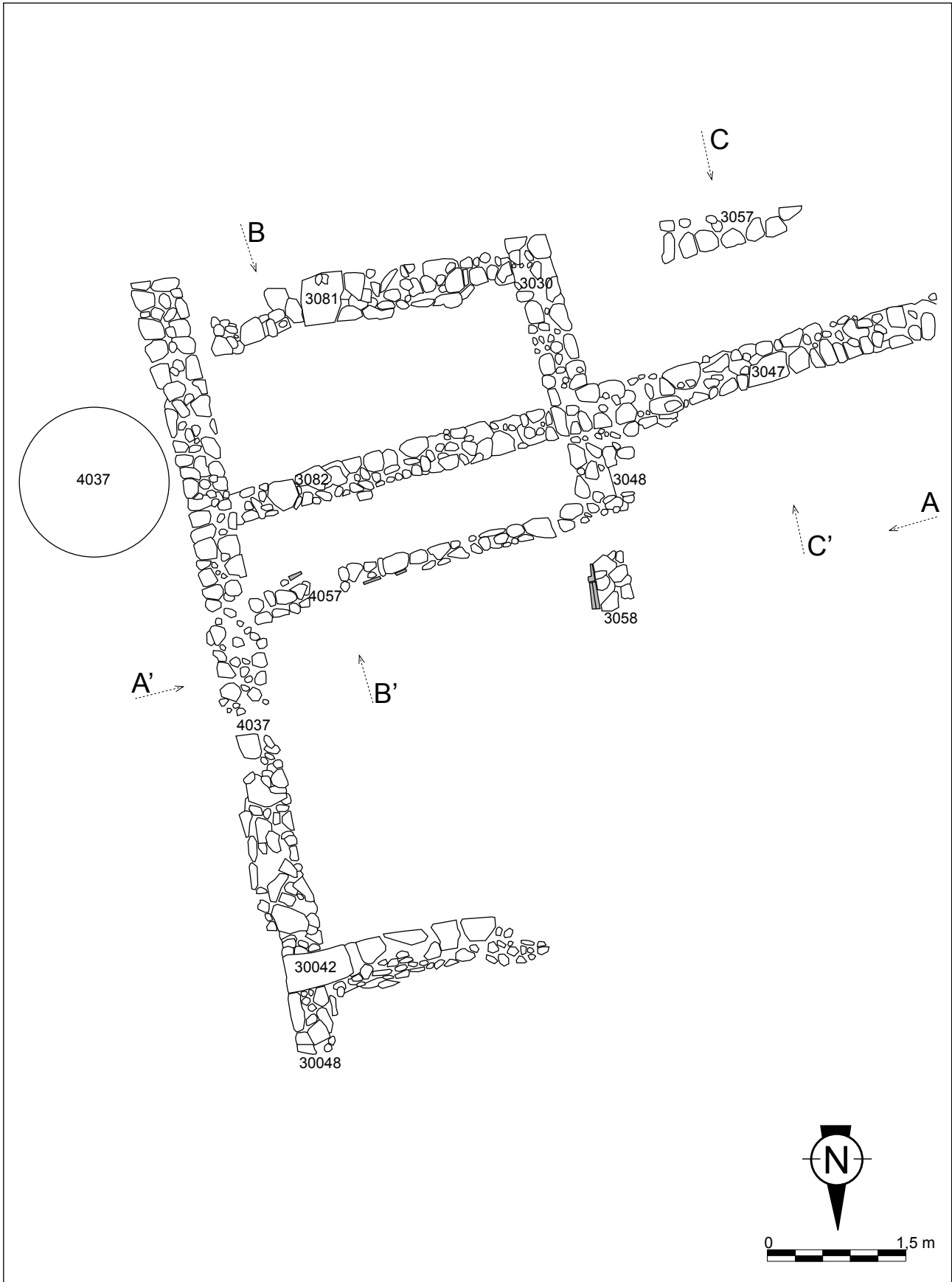


Fig. 107. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995). Sector 1. Planta.

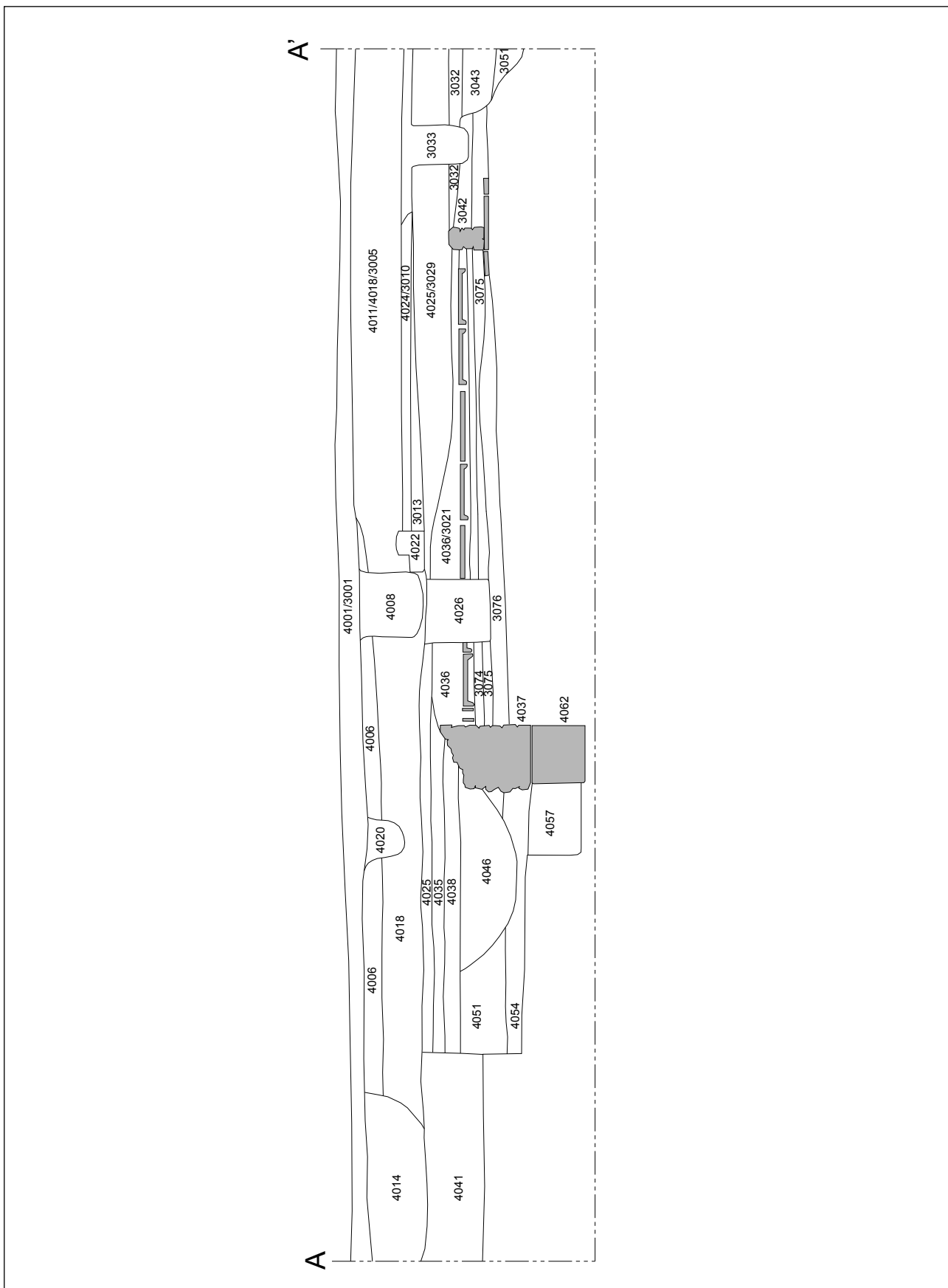


Fig. 108. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995). Sector 1. Secció per A-A'.

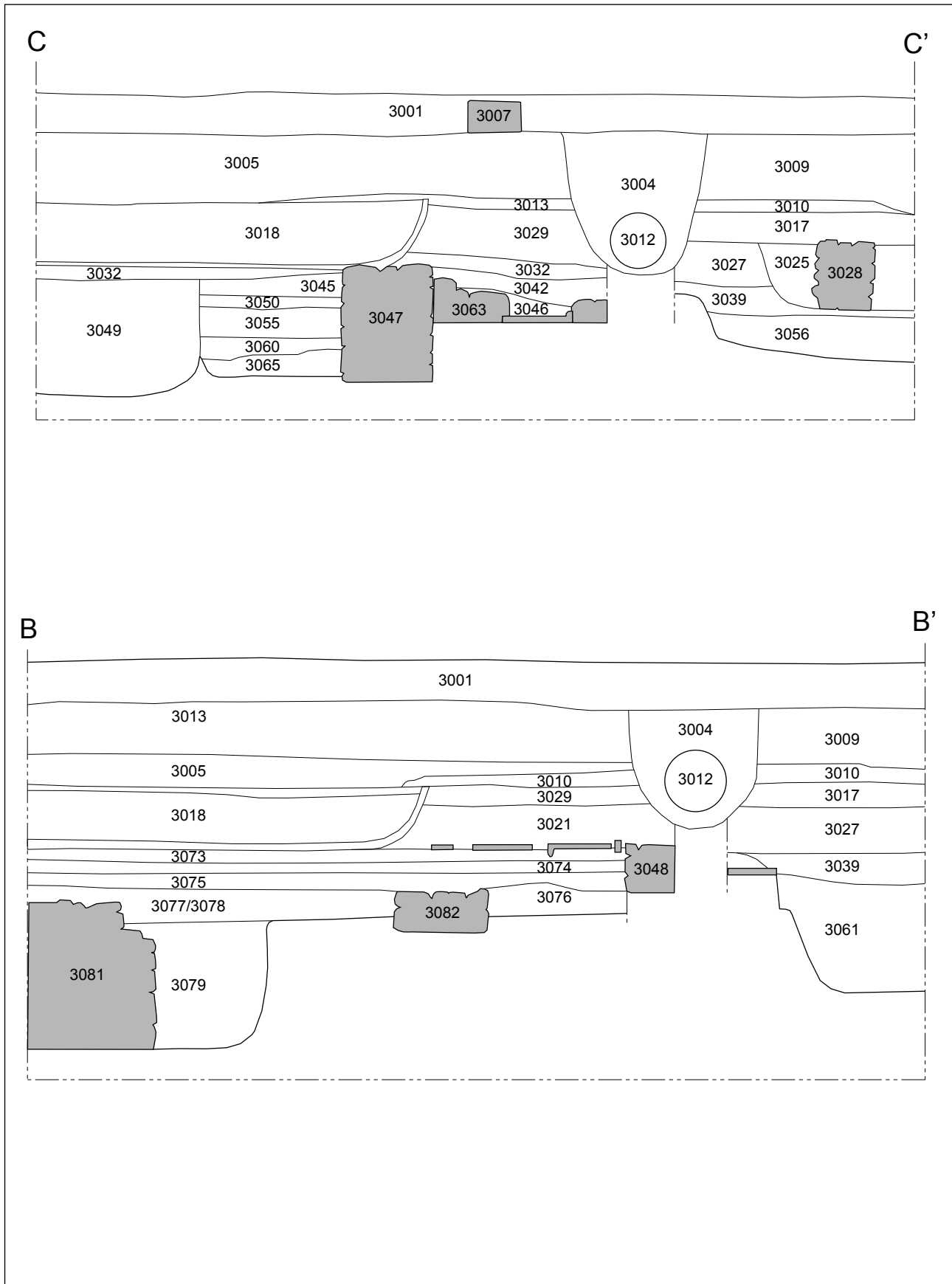


Fig. 109. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995). Sector 1. Seccions per B-B' i C-C'.

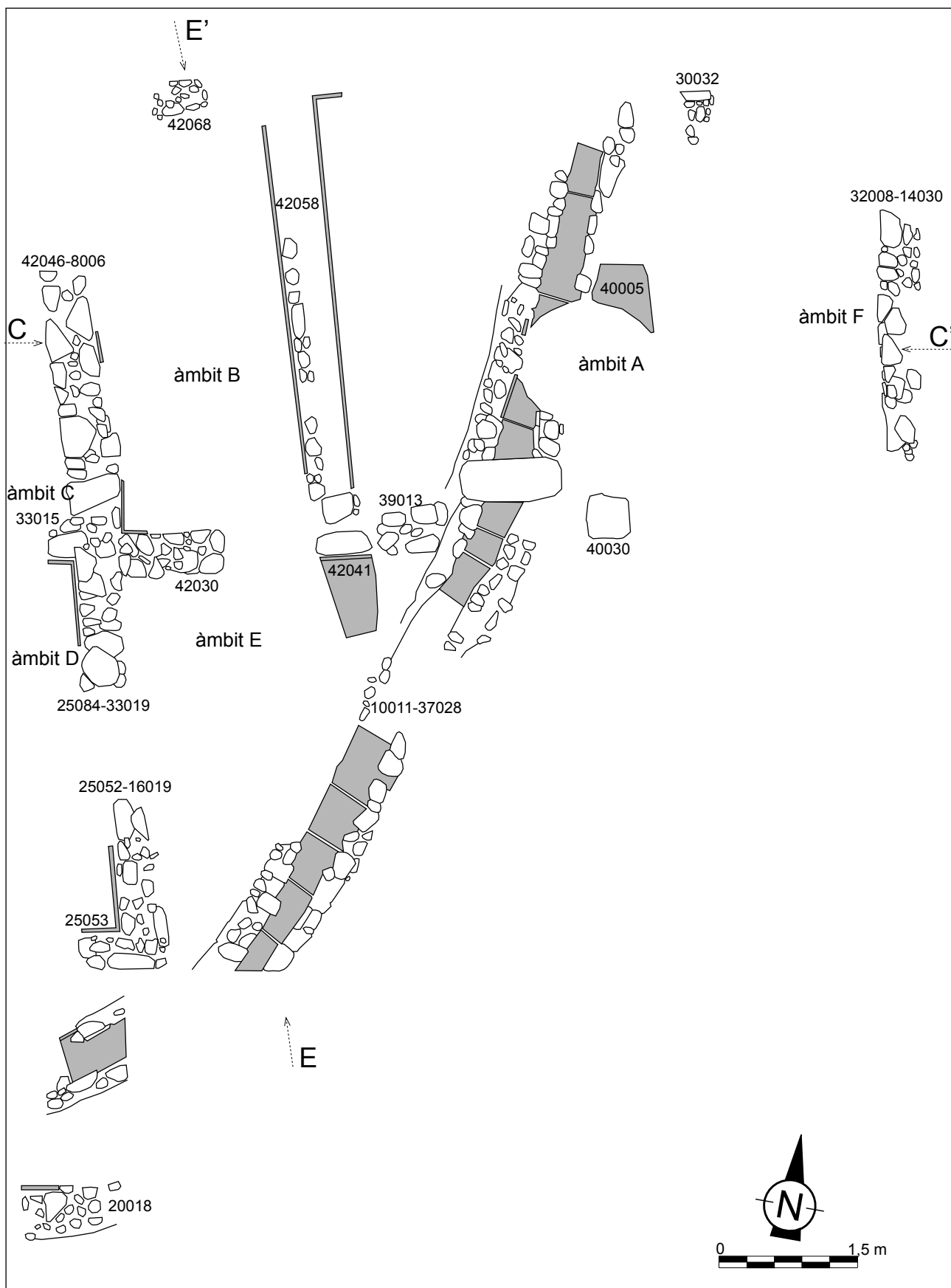


Fig. 110. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995). Sector 2. Planta de les restes d'època tardorepublicana.

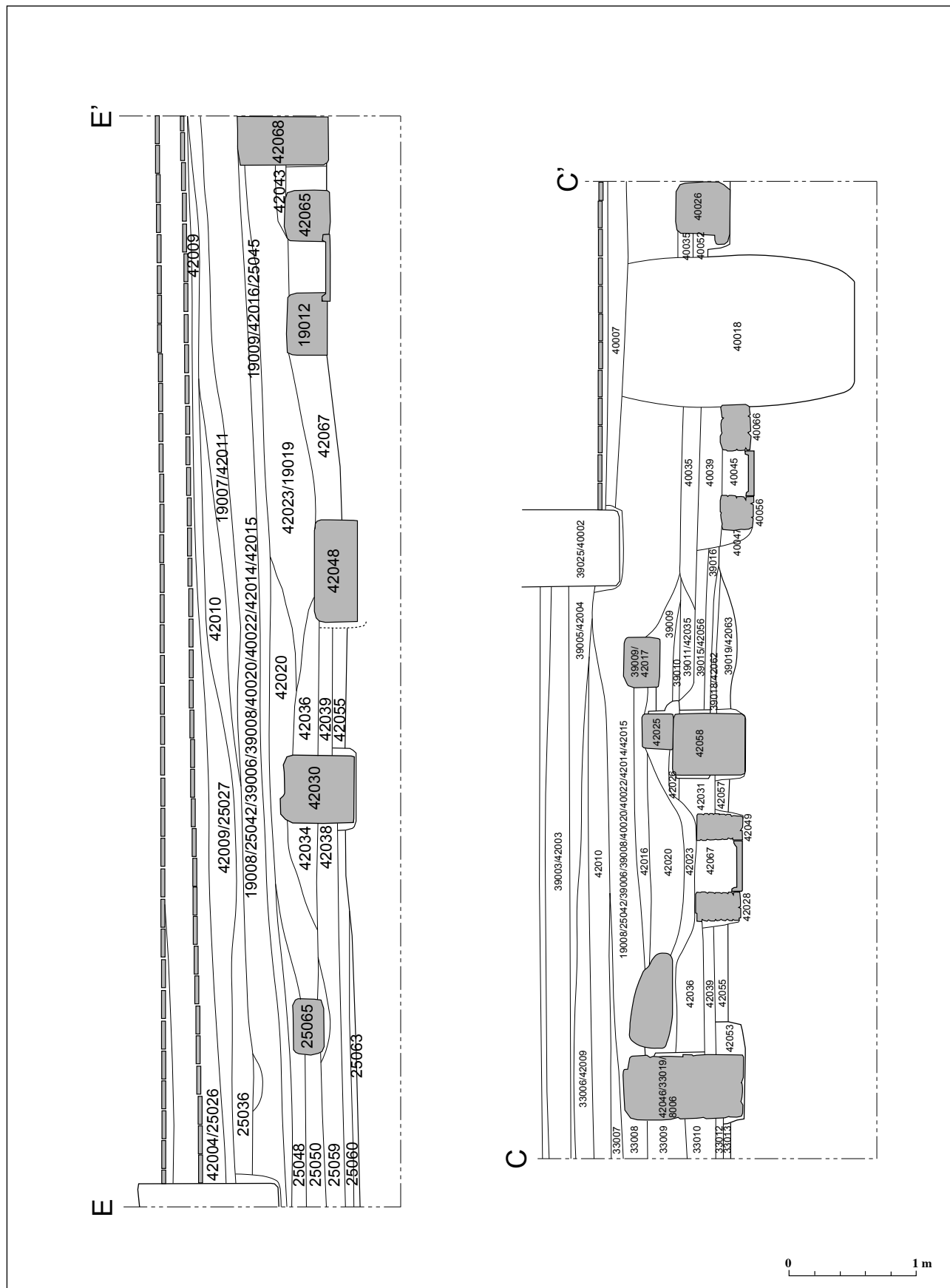


Fig. 111. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995). Sector 2. Seccions per E-E' i C-C'.

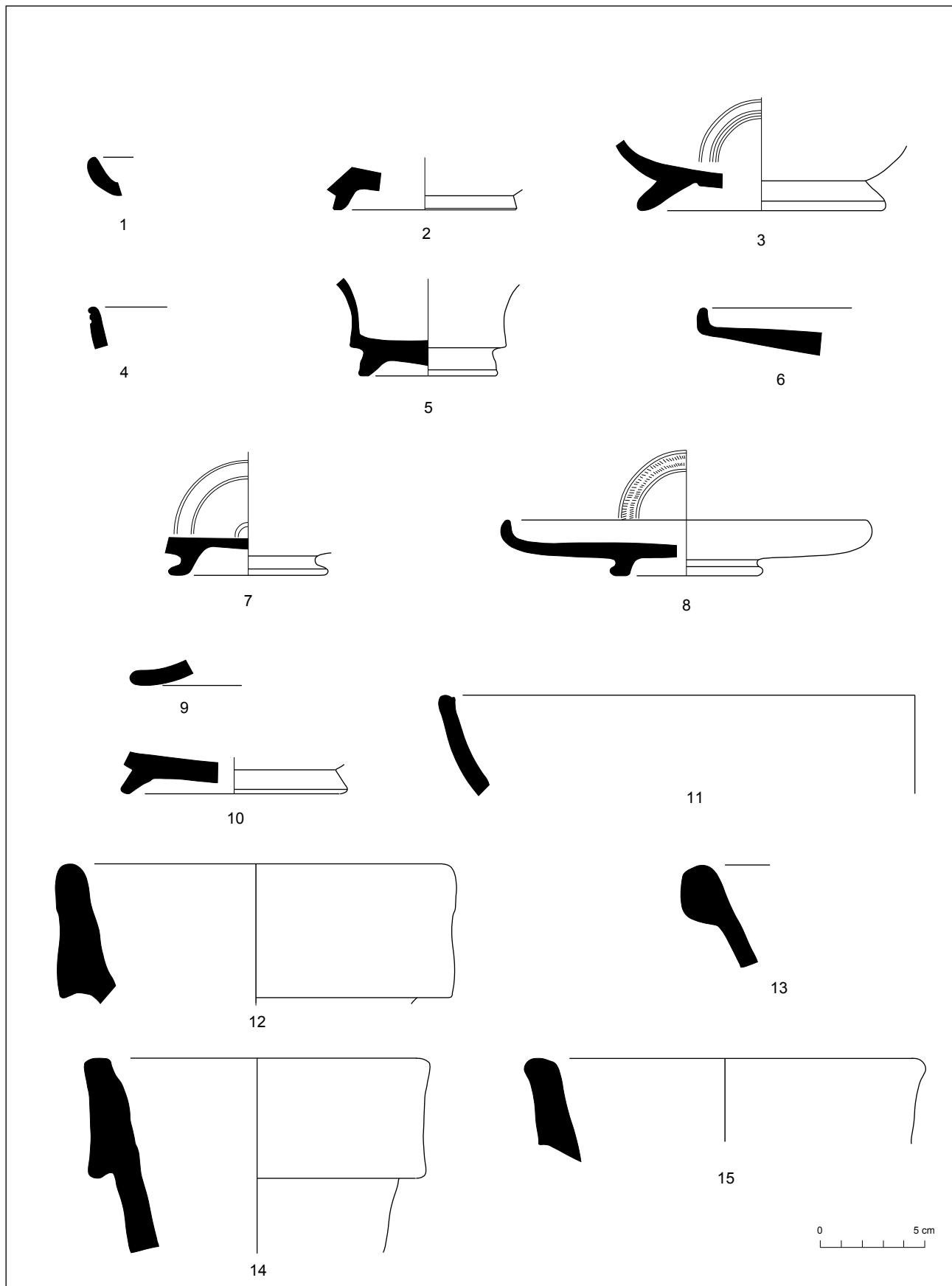


Fig. 112. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

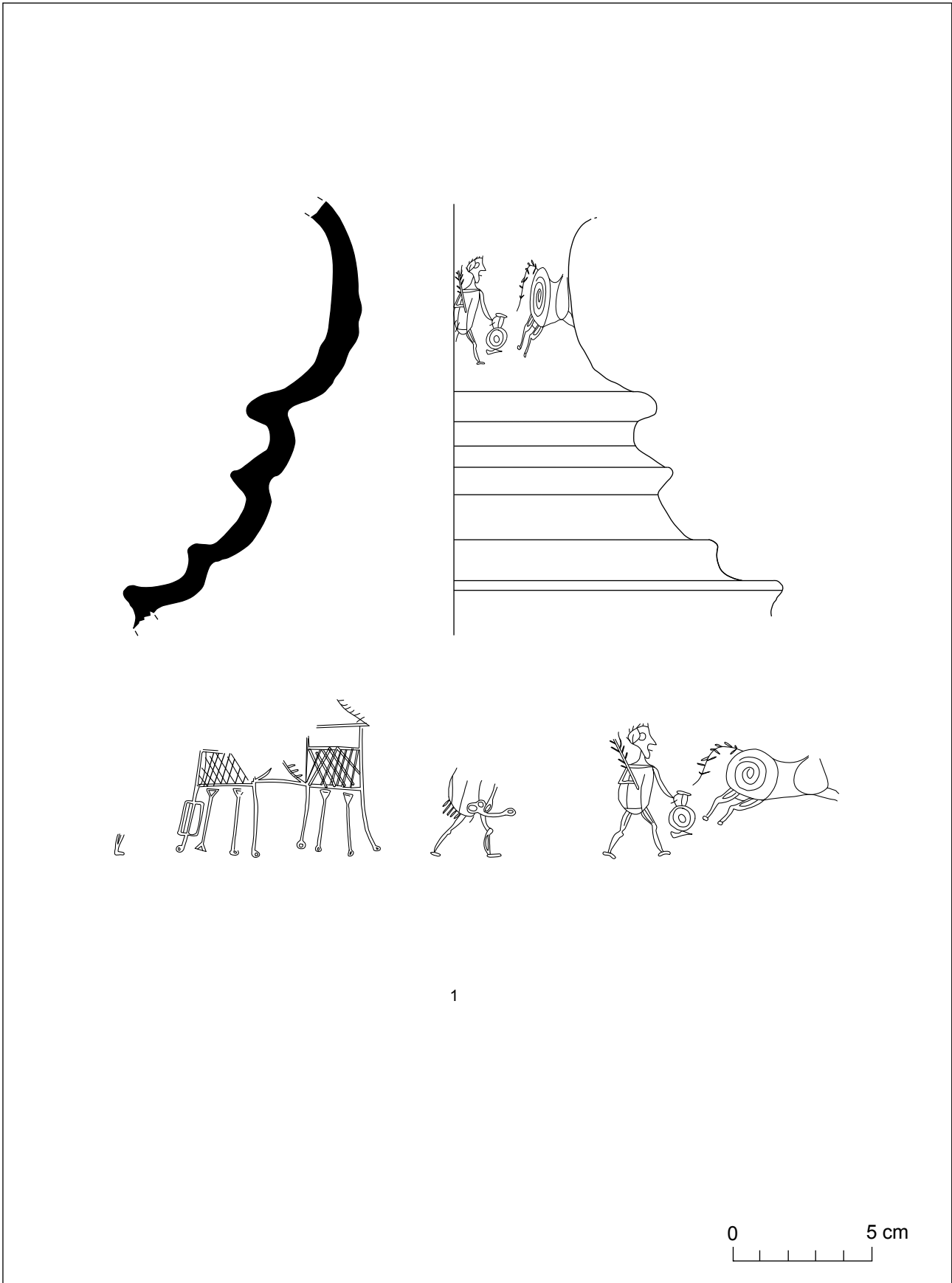


Fig. 113. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

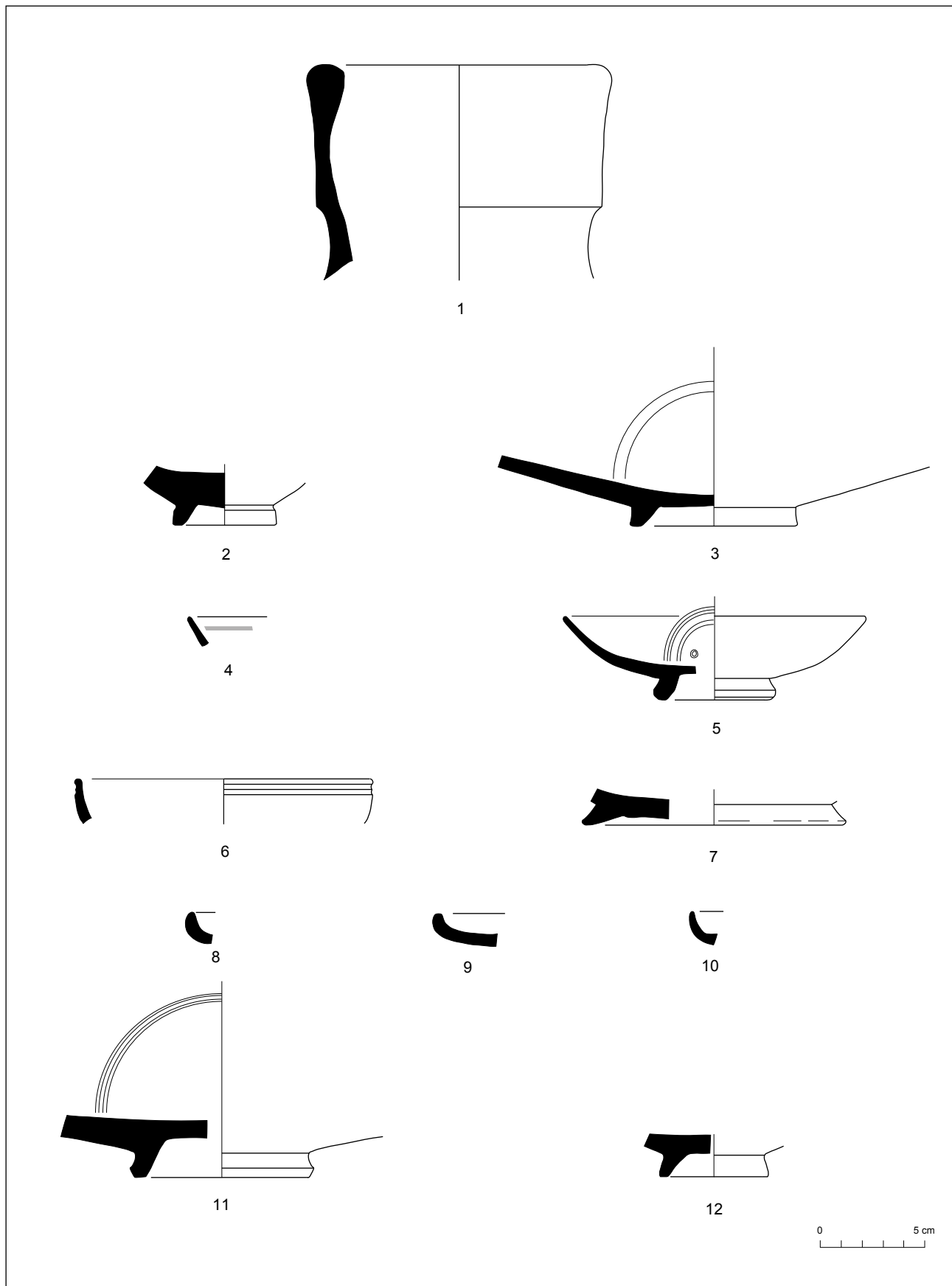


Fig. 114. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

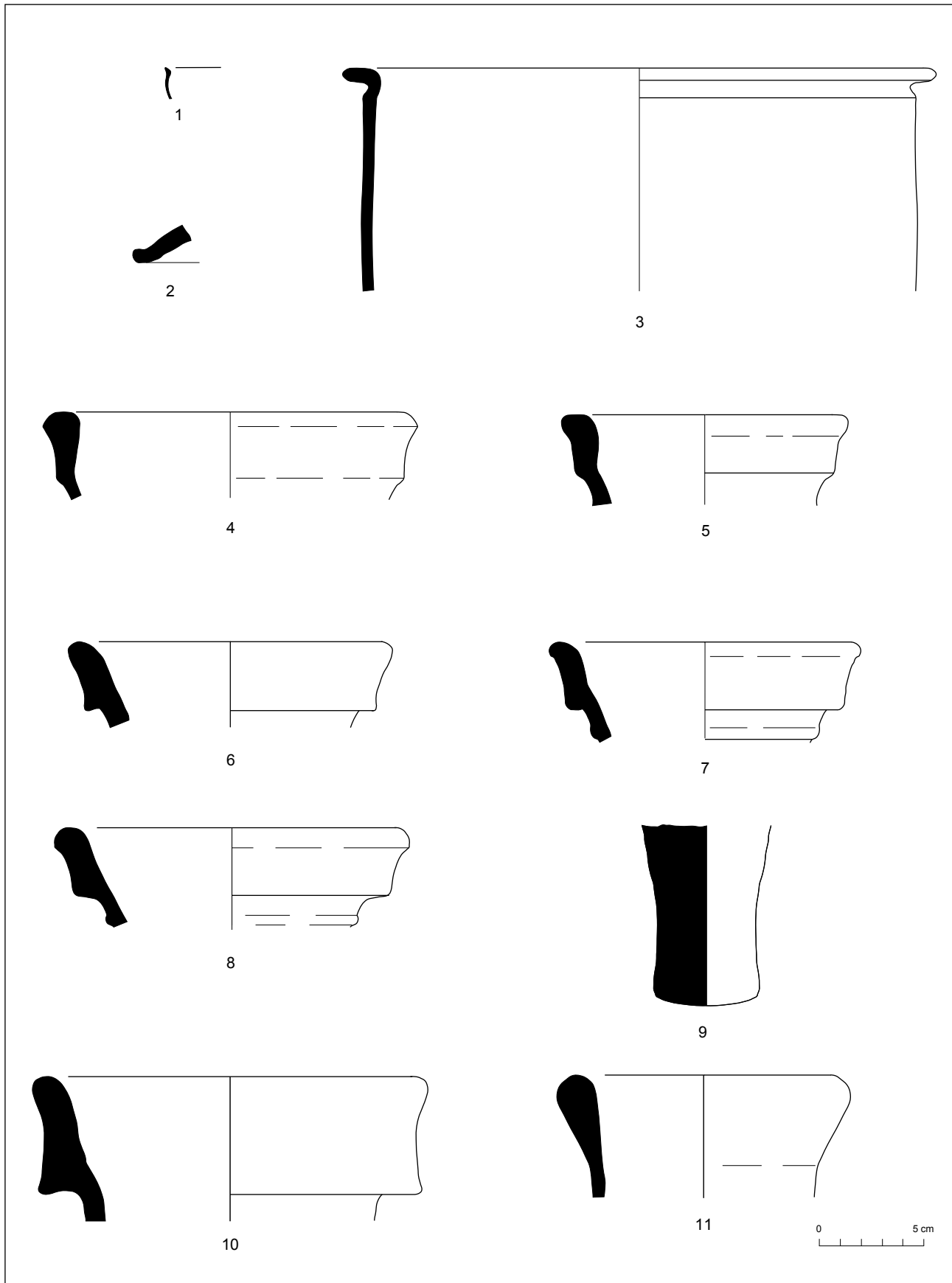


Fig. 115. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

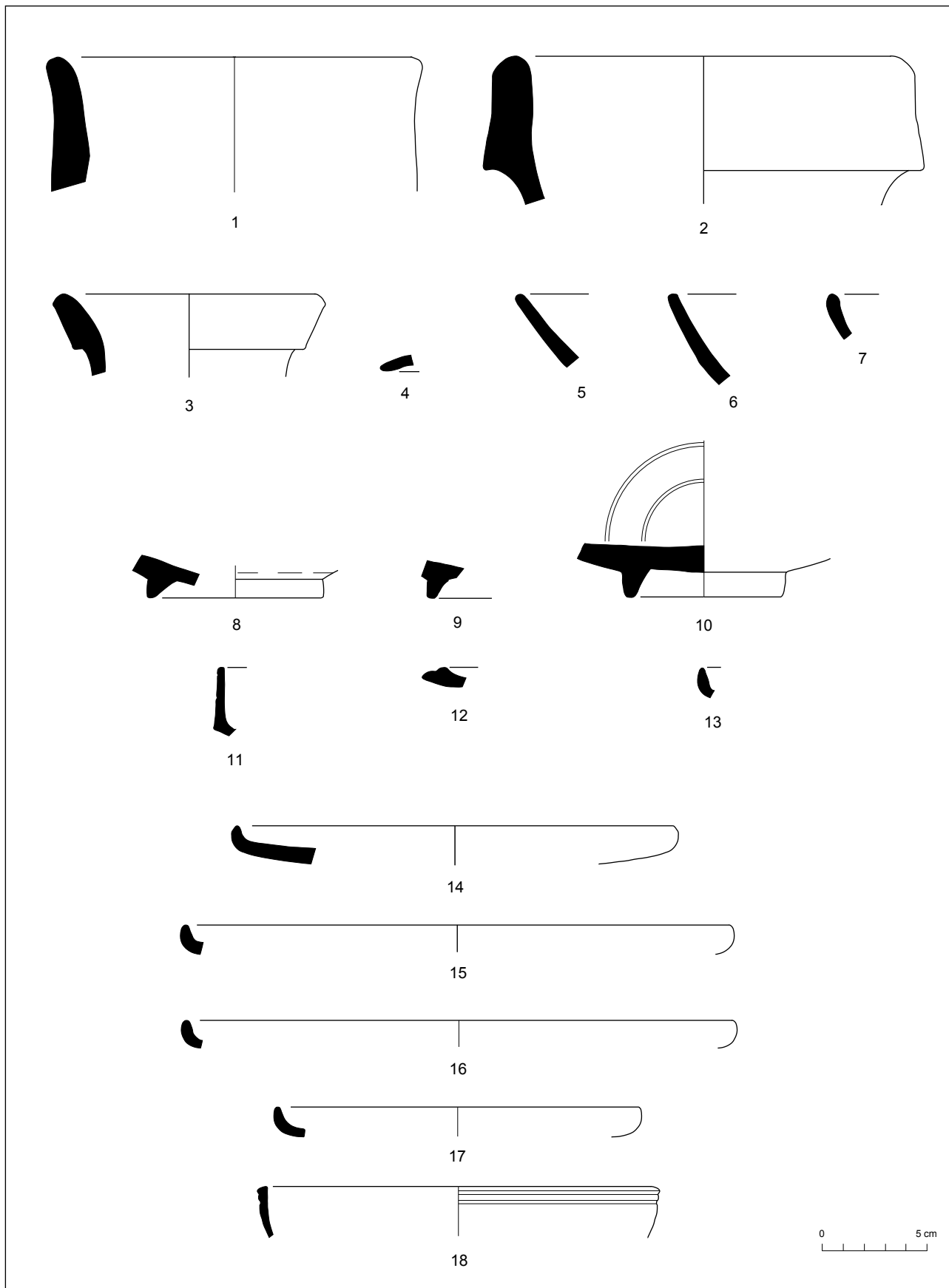


Fig. 116. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

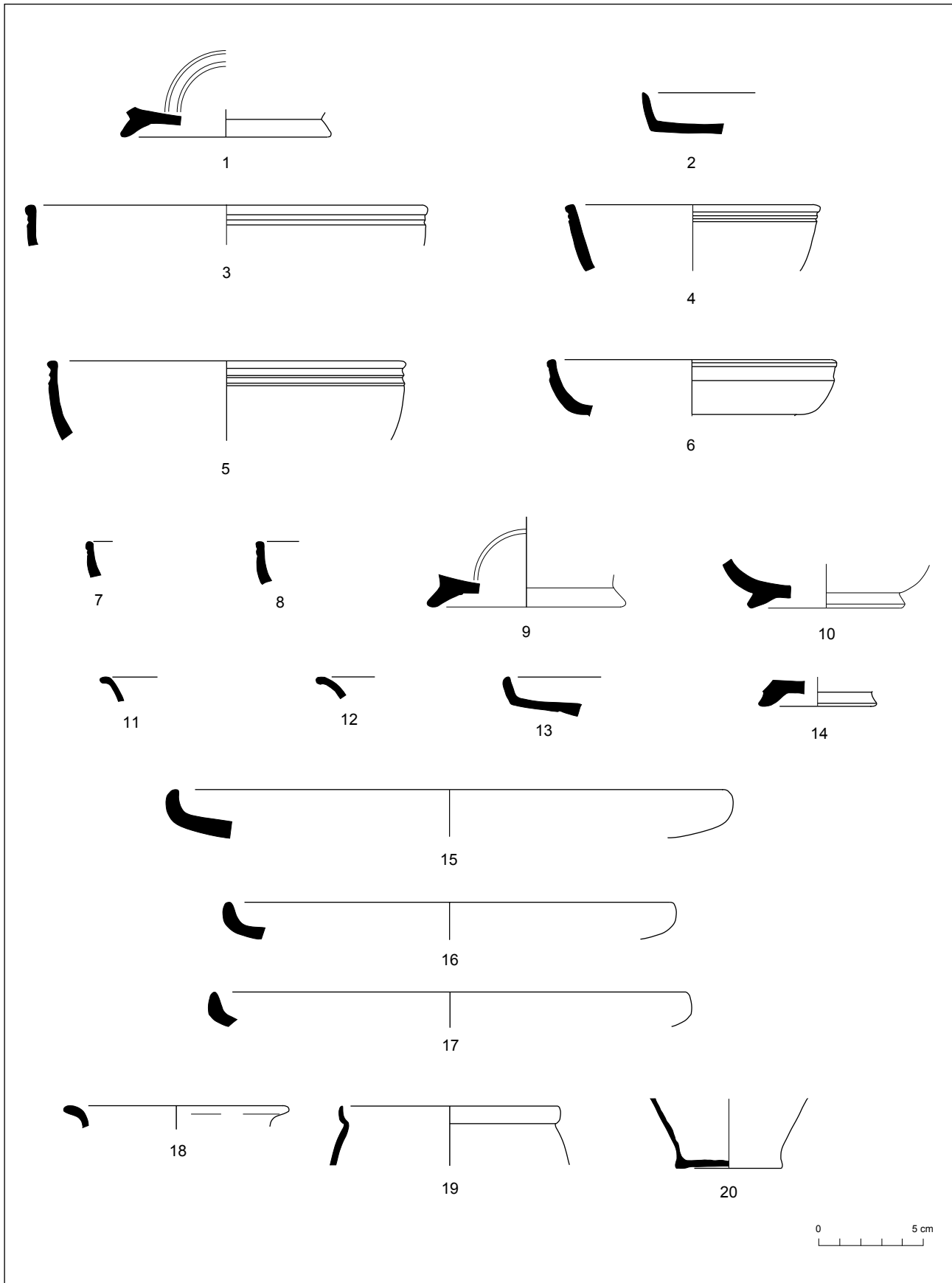


Fig. 117. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

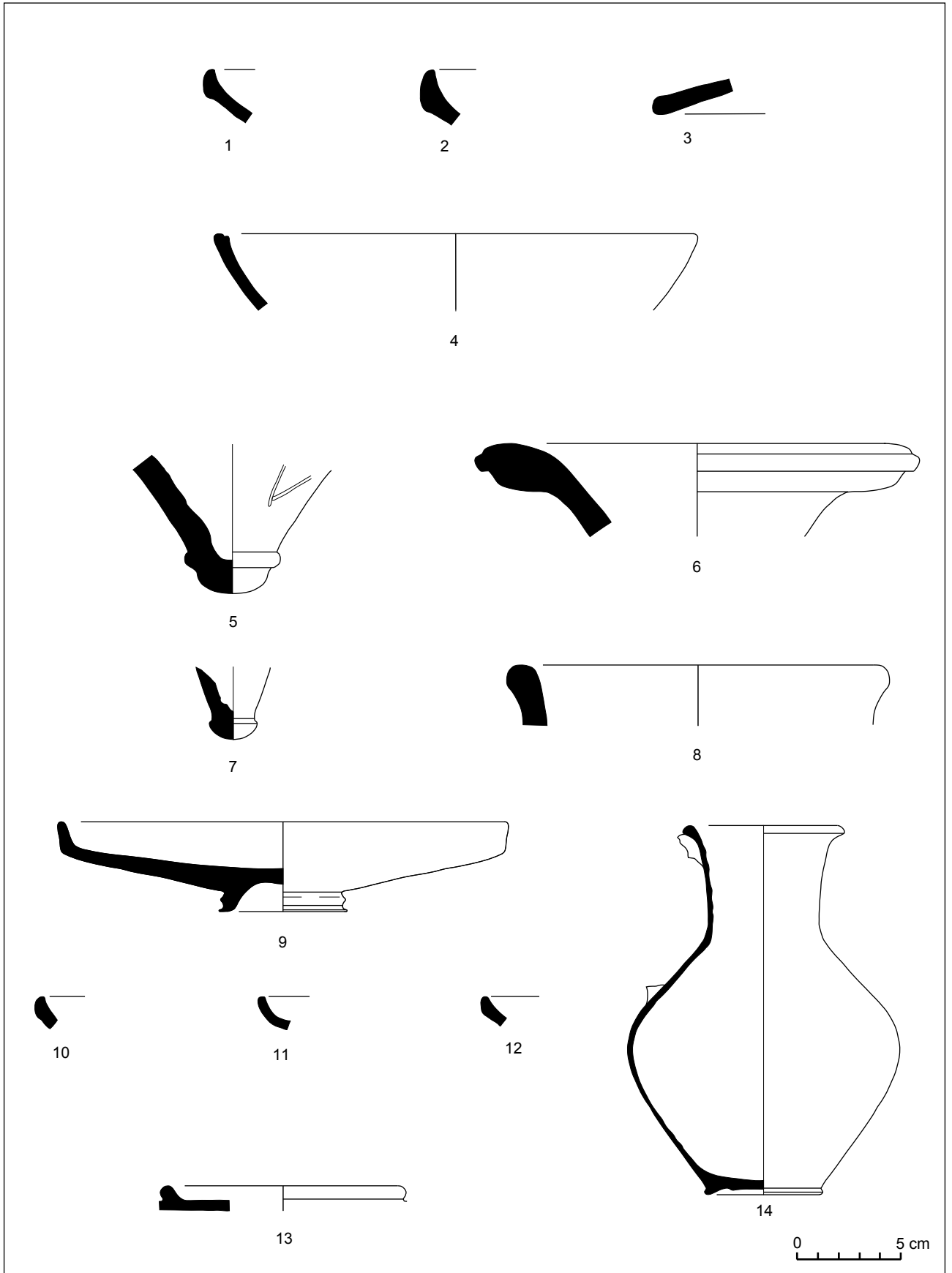


Fig. 118. Carrer d'en Palau, núm. 32-34 (1993-1995).

Carrer de Dom Magí de Villalonga, 16 (1994)

Aquest immoble està situat en el quadrant sud-est del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 453986 y= 4599042 i està a una altura de 22,35 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada per l'Àrea d'Intervenció Arqueològica de Mataró del 13 de setembre al 13 d'octubre de 1994, fou dirigida per Xabier Cela i Carme Puerta. Els treballs consistiren en l'obertura de 9 cales de sondeig de 2 x 2 m en diferents indrets de l'immoble (fig. 118).

CELA, X. PUERTA, C. (inèdit). *Memòria de l'excavació d'urgència al carrer Dom Magí de Villalonga, 18 (Mataró, El Maresme) durant els mesos de setembre-octubre de 1994*. Mataró.

PUJOL, J. GARCÍA ROSELLÓ, J. 1994. El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania*, 9. 89-129. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis). *Empúries* 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'únic sondeig que proporcionà troballes romanes d'època republicana fou la cala núm. 6. De les restes documentades es poden establir dues fases dins d'aquest període.

1a fase

Situable en la primera fase es trobà un *dolium* –UE 6011–, al qual només li mancava la boca, i el forat circular on estava enterrat –UE 6039–. Per fet d'haver-se excavat un espai reduït, no es va poder-se associar-lo a cap estructura ni àmbit concret. En fer-se el forat per encabir-hi el *dolium* es tallaren els sediments UE 6023-37 i 6026-38, els quals proporcionaren escàs material arqueològic, per la qual cosa es fa difícil concretar una cronologia inicial per a aquesta fase. L'únic material trobat és un morter d'origen itàlic de la forma *Emporiae* 36.2 (fig. 122, núm. 1) i el fons d'un got de parets fines de forma indeterminable (fig. 122, núm. 2), juntament amb algun fragment informe de ceràmica de vernís negre dels tallers de Cales i d'àmfora itàlica.

L'amortització del *dolium* la documenten els estrats trobats al seu interior i per sobre d'ell –UE 6040, 6035

i 6036–, els quals contenien material arqueològic suficient i representatiu per poder concretar-ne la cronologia. La vaixel·la de vernís negre és en la seva totalitat de la variant tardana dels tallers de Cales, de la qual s'han trobat dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 122, núm. 4 i 5) i un vas de la forma Lamb. 3 (fig. 122, núm. 3). El material més abundant, però, és l'amfòric, de diverses procedències. Hi ha tres àmfores del tipus Dressel 1 B itàliques (fig. 122, núm. 6 a 8), una altra també del tipus Dressel 1B, però d'origen sud-hispànic (fig. 122, núm. 9), una àmfora per salaons del tipus Maña C2b/T-7.4.3.3, de l'àrea de l'estret de Gibraltar (fig. 122, núm. 12), una possible àmfora ebusitana del tipus PE 16/T- 8.1.3.1 (fig. 122, núm. 10), sens dubte fora de context, i una Tarraconense 1 de producció local o regional (fig. 122, núm. 11).

La presència d'una àmfora del tipus Tarraconense 1 proporciona un terme *post quem*. Proposem per a l'amortització del *dolium* i, per tant de la fase, una cronologia de mitjans/tercer quart del segle I aC.

2a fase

A l'amortització del *dolium* segueix de forma consecutiva la construcció d'un mur –UE 6022– fet amb fragments de *tegulae*, *imbrex* i àmfora, lligat en sec o amb fang. El fonament –UE 6007– d'aquest mur era de pedres i terra i la seva rasa –UE 6006– tallava l'estrat UE 6037-23. Aquest mur tenia una obertura que possiblement devia ser una porta –UE 6008–.

Del nivell d'ús exterior a l'estança original es conservava un possible llindar –UE 6020– de forma rectangular, d'uns 0,20 x 0,30 m, fet amb fragments de *tegulae* i ceràmica. Aquesta estructura s'assentava sobre la superfície de la UE 6019, la qual s'interpreta com el nivell d'ús UE 6056.

Els estrats UE 6019 i 6033 són d'anivellació i de preparació dels sòls, una vegada construït el fonament i el mur de l'estança. De la pavimentació interior només es conservava una capa prima de calç d'1 o 2 cm de gruix –UE 6005–, que es trobava només per sobre de les restes del *dolium* de la fase anterior i que no arribava a relacionar-se amb el mur.

Fem extensible la cronologia d'amortització de la fase anterior a la inicial d'aquesta fase, en entendre que ambdós fets, l'amortització del *dolium* i la construcció del mur, foren contemporanis. Els escassos materials sense forma que farcién les UE 6019 i 6033, tot i que no aporten dades cronològiques concretes, tampoc contradiuen aquesta cronologia de mitjan/tercer quart del segle I aC.

Els estrats i reformes que configuren la fase següent, es daten dins del període d'August.

Interpretació de les restes trobades

A part del *dolium* que caracteritza la primera fase, en una altra cala oberta en aquest solar es trobà un retall –UE 1005– fet al sòl natural, i que s'interpreta com el forat deixat per un altre *dolium* un cop aquest havia estat retirat. Amb algunes reserves, aquest fet pot fer pensar que hi hagués un magatzem, datat de segon quart del segle I aC.

La quantitat d'àmfores trobades i la seva diversitat, en relació a altres materials de caire més domèstic, en els estrats d'amortització de la primera fase poden ser arguments per valorar alhora d'atribuir a aquest espai un ús de magatzem, fins i tot potser comercial. Després d'un espai de temps relativament curt, l'indret sembla transformar-se, adoptant un ús diferent al que fins llavors tenia.

La petita àrea excavada no permet determinar les característiques de la nova dependència que es construeix, així com tampoc la seva nova funcionalitat.

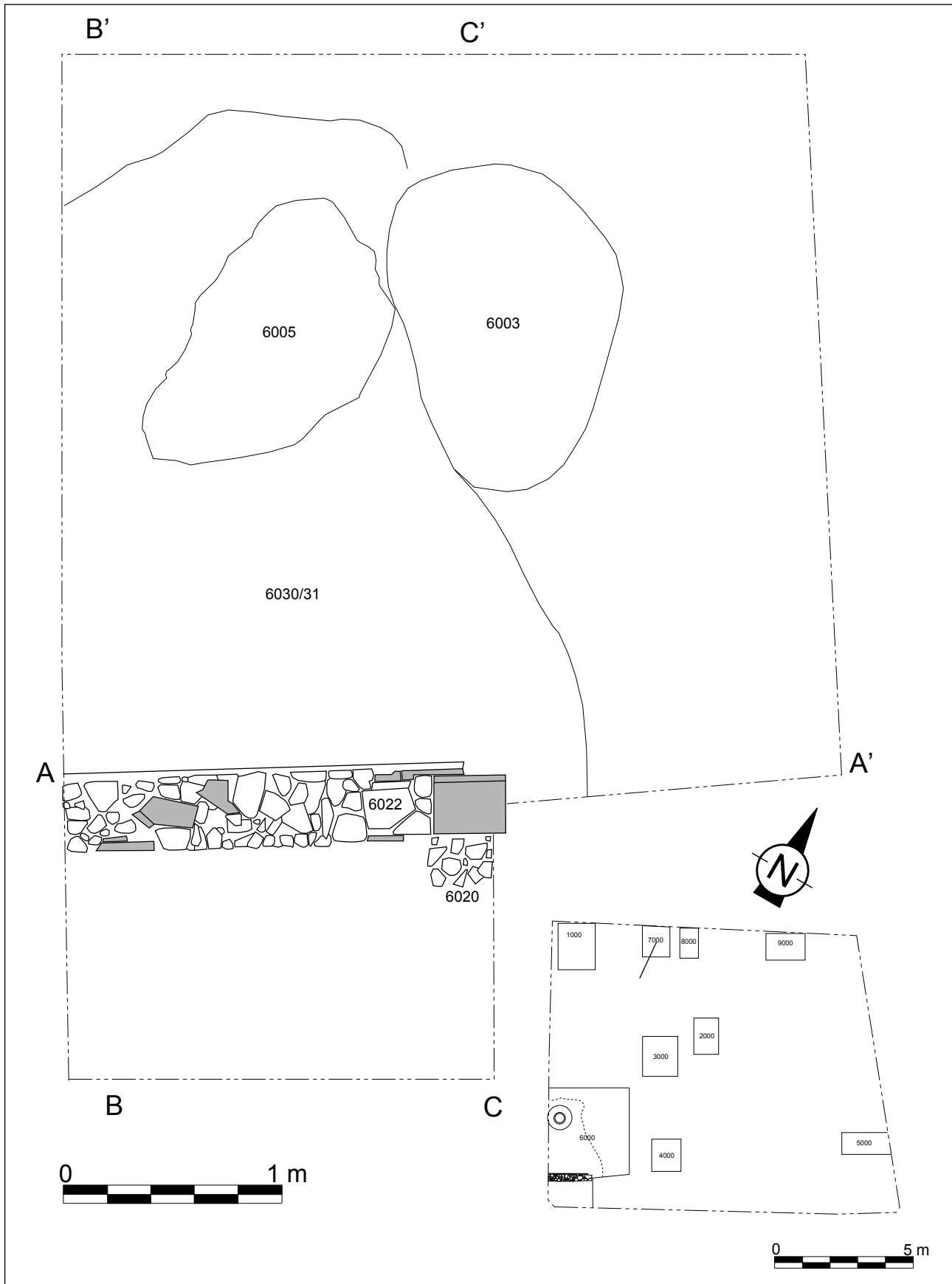


Fig. 119. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 16 (1994). Situació de les cales i planta general de la cala núm. 6.

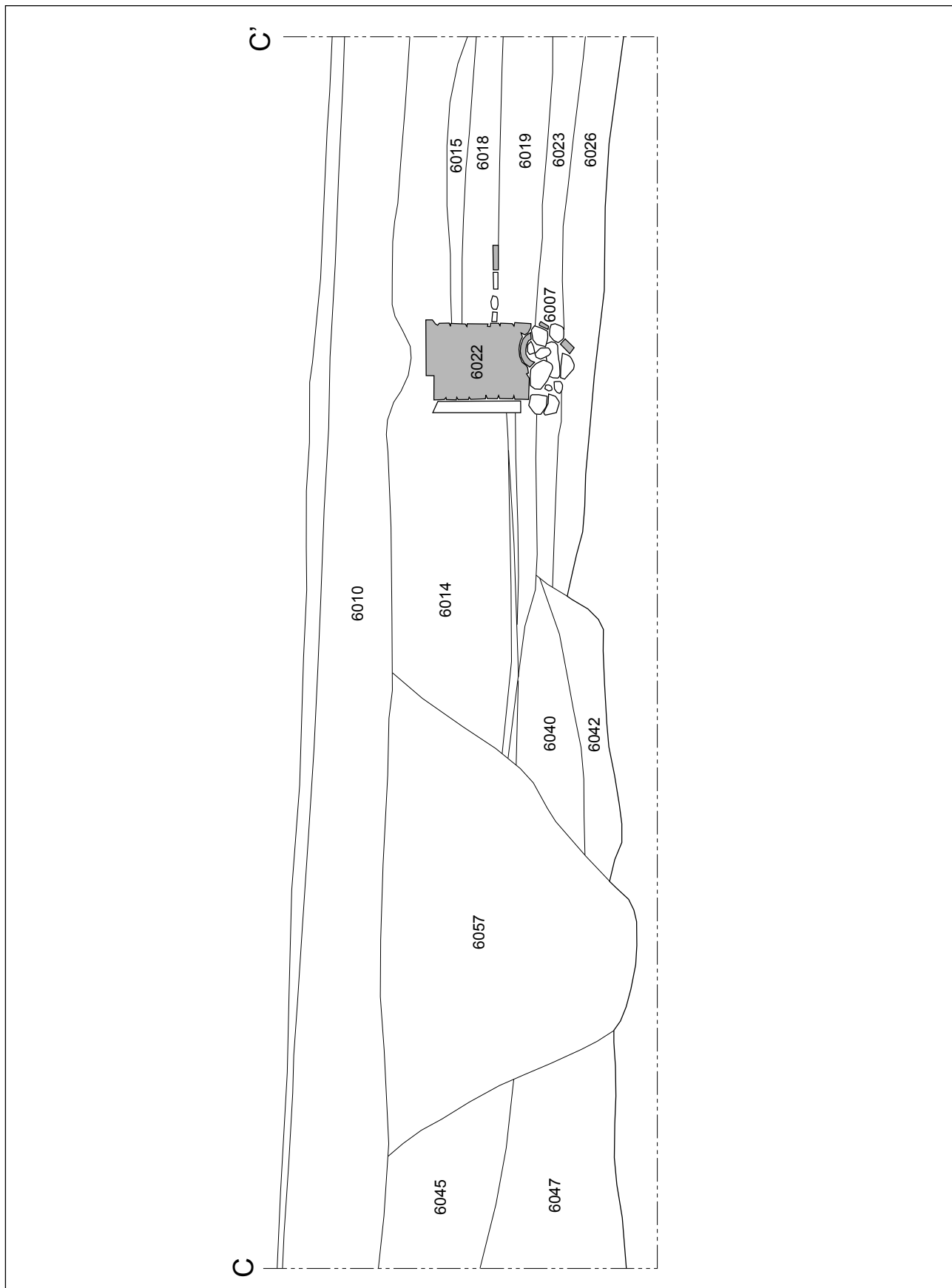


Fig. 120. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 16 (1994). Secció per C-C' de la cala núm. 6.

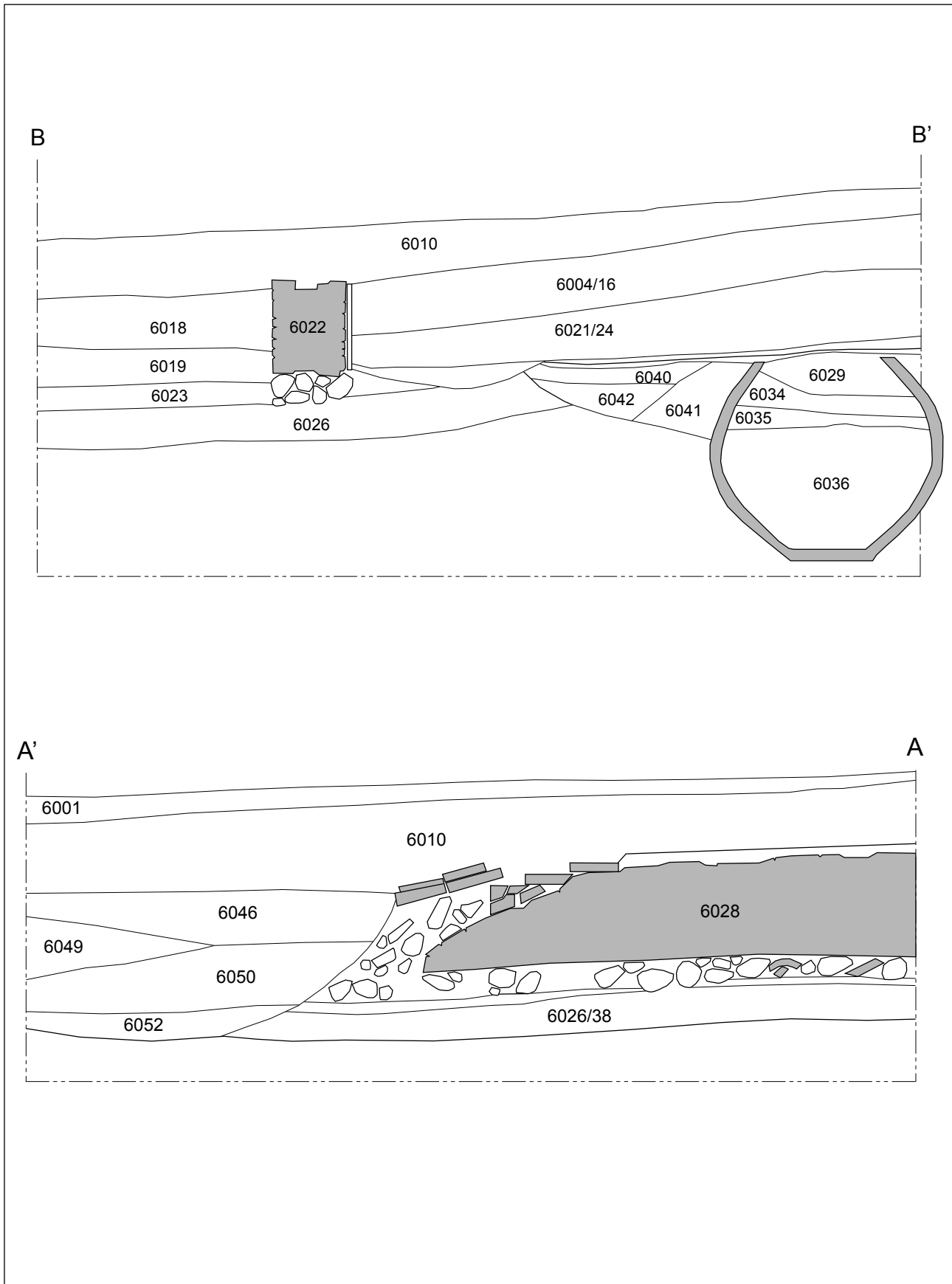


Fig. 121. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 16 (1994). Seccions per A-A' i B-B' de la cala núm. 6.

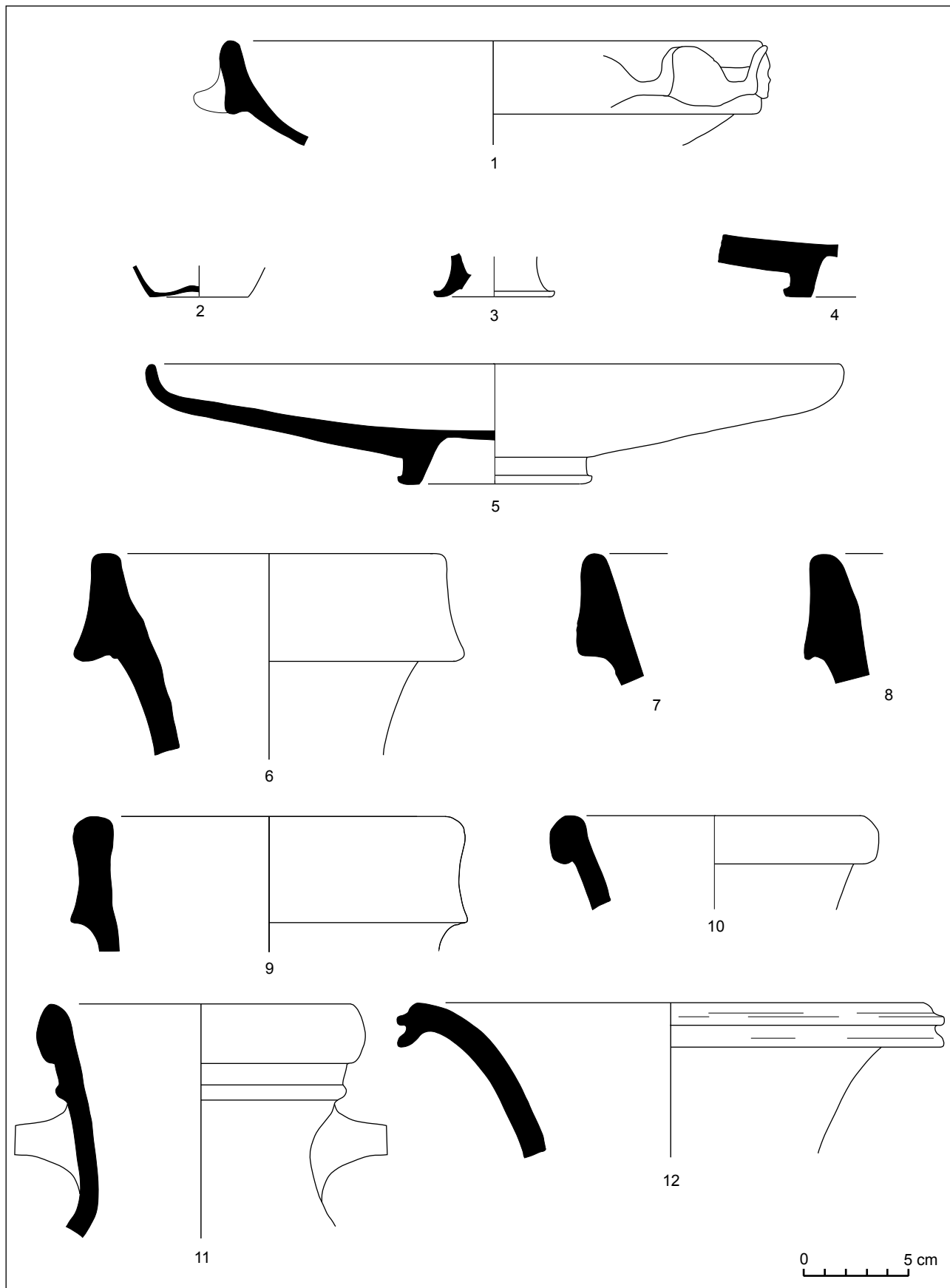


Fig. 122. Carrer Dom Magí de Vilallonga, núm. 16 (1994).

Carrer de Barcelona, 38 (1996)

L'immoble està situat en el límit sud-oest del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 453930 y= 4598910, i està a una altura de 14,49 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada els mesos de juliol a setembre de l'any 1996, la dirigí Conxita Ferrer. S'excavà una superfície d'uns 96 m² en la zona davantera d'aquest immoble, ja que en la resta hi havia un subterrani.

FERRER, C. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència realitzada al solar del carrer Barcelona, 38 de Mataró (El Maresme)*. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro. *Empúries*, 52, 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics permeteren descobrir una sèrie d'estructures d'època republicana, que poden agrupar-se en tres fases constructives.

1a fase

Fase establerta a partir d'un sediment -UE 59 i UE 69- de no gaire potència, documentat en algunes zones de l'excavació, just per sobre del sòl natural. No té relació amb cap resta estructural.

El material de vernís negre és majoritàriament campaniana A, sobretot de la varietat tardana. S'han trobat restes de vasos de les formes Lamb. 31 (fig. 126, núm. 1 i 2), Lamb. 27 (fig. 126, núm. 3), Lamb. 5 (fig. 126, núm. 4) i potser Morel 68 (no dibuixat). Pertanyents al grup de la campaniana B hi ha escassos fragments sense forma. D'origen itàlic hi ha un got de parets fines del tipus Mayet III (fig. 126, núm. 5) i un altre de la forma Mayet V (fig. 126, núm. 8). De ceràmica de cuina itàlica hi ha una safata amb engalba "roig pompeïà" de la forma Aguarod 3/Luni 1 (fig. 126, núm. 6) i una cassola de vora bifida de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 126, núm. 7). Si bé no es trobà cap fragment d'àmfora amb forma, hi ha fragments informes d'àmfores d'origen itàlic, púnic eivissenc i sud-hispànic. La ceràmica comuna és tota de factura ibèrica. Cal destacar la troballa d'un denari de plata de la seca de Roma, del 141 aC.

A l'hora d'establir la cronologia d'aquesta fase, el primer que cal destacar és el domini de la campaniana A per sobre de la del grup de la campaniana B. La majoria de les peces de campaniana A pertanyen, com s'ha dit, a la variant tardana, la qual cosa ens situa bà-

sicament dins del segle I aC. Les proporcions abans esmentades concreten la cronologia dins del primer quart d'aquest segle, on sembla ser que la campaniana A encara era majoritària en relació a les campanianes del grup B. La resta de materials no aporten gaires més dades que ajudin a afinar aquesta cronologia.

Proposem per a aquesta fase una cronologia de primer quart del segle I aC.

2a fase

A aquesta segona fase cal associar una sèrie d'estructures molt mal conservades, parcialment destruïdes i sense connexió entre elles, la qual cosa en complica la interpretació. Són els murs M6, M12 i M13, així com uns possibles nivells d'ús -UE 96, 31 i 77 al sector oest del mur M6, i UE 68 al sector est del mateix mur-, formats per sobre dels corresponents estrats d'anivellament i regularització del terreny. Malauradament cap de les rases de fonamentació d'aquests murs, constituïdes per rases molt estretes, aportaren material arqueològic, per la qual cosa els únics estrats són els mateixos nivells d'ús suara relacionats.

El material arqueològic trobat en estrats d'aquesta fase és escàs i molt fragmentat. Hi ha cinc fragments de ceràmica de vernís negre, dues de les quals, un bol de la forma Lamb. 27 (fig. 126, núm. 9) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 126, núm. 10), són de campaniana A tardana. Equiparades numèricament hi ha les produccions tardanes dels tallers de Cales, representades per un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 126, núm. 11) i un petit vas de la forma Lamb. 10 (fig. 126, núm. 12). També es trobà un plat de la forma Lamb. 7 de campaniana C (fig. 126, núm. 13).

Altres importacions d'origen itàlic són un fons d'un got de parets fines de la forma Mayet I o II (lám. 126, núm. 14) i una vora d'una cassola del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 126, núm. 15). Si bé no es trobà cap forma, la majoria de fragments amfòrics són d'origen itàlic. No hi ha àmfora de producció tarraconense.

Amb aquest escàs material no és possible datar amb precisió. La troballa de vaixel·la de la producció tardana dels tallers de Cales proporciona una cronologia *post quem* de 90-80 aC. L'absència d'àmfora tarraconense ens situa en una cronologia anterior al tercer quart del segle I aC. Amb reserves, proposem per a aquesta fase una cronologia de segon quart del segle I aC.

Els estrats d'amortització d'aquesta segona fase són les UE 62 i 63. Malauradament, no es trobà material arqueològic suficientment representatiu per poder datar aquestes amortitzacions.

3a fase

Està caracteritzada per la construcció de noves estructures, les restes de les quals s'han conservat de forma molt deficient. A aquesta fase cal associar el mur M11, la claveguera CL5 i dues menes de fonaments de planta quadrada –E10 i E7– de característiques i mides similars –0,80-0,90 m de costat–. A aquesta fase també cal relacionar una rasa –UE 79– que originàriament degué acollir una estructura, potser un mur, possiblement de la fase anterior, espoliat durant les reformes d'aquesta tercera fase.

Els estrats que es relacionen amb aquestes estructures són les rases de fonamentació, els farciments de les quals no proporcionaren material arqueològic, i els estrats de regularització –UE 62 i 63– que a més d'amortitzar la fase anterior, possiblement també caldria interpretar-los com els nivells d'ús que devien funcionar amb aquestes estructures, si bé és possible que fossin arranats en fases posteriors. D'igual manera pertany a aquesta fase el sediment UE 78 que farcia la rasa d'espoli UE 79 i el farciment d'amortització –UE 33– de la claveguera CL5.

Els material, molt escàs, es redueix a tres fragments de vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales. Hi ha dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 127, núm. 1 i 2) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 127, núm. 3). Hi ha també dos pivots d'àmfora tarraconense (fig. 127, núm. 4 i 5).

La presència d'àmfora tarraconense situa la cronologia d'aquesta fase en un moment posterior a mitjan segle I aC, sense poder precisar més.

Excepte l'estrat de farciment de la claveguera, la resta d'estructures semblen amortitzar-se en fases imperials molt posteriors.

Interpretació de les restes trobades

Per la inconnexió i deficient estat de conservació de les estructures trobades, aquesta excavació és de difícil interpretació. Les diferents estructures documentades, tant les de la segona com les de la tercera fase constructiva, presentaven una tècnica constructiva molt similar. Amb la documentació obtinguda es fa difícil esbrinar si es tracta d'estructures de carrer o d'edificis, o d'ambdues coses.

De la primera fase, datada dins del primer quart del segle I aC, tan sols hi havia un estrat de poca potència, la qual cosa només documenta l'ocupació de l'indret en un moment anterior a la fundació de la ciutat. Les primeres estructures arquitectòniques documentades, l'ús de les quals tampoc no és possible d'esbrinar, cal situar-les en el segon quart del segle I aC, potser coincidint amb el moment de fundació de la ciutat.

La tercera fase sembla caracteritzar-la una reforma urbanística del sector; es deixen d'usar algunes estructures, bé desmuntant-les parcialment bé espoliant-les totalment, i se'n construeixen altres de noves. Per les mides, orientació i característiques constructives, sembla versemblant identificar com a domèstica l'única claveguera trobada, al marge que estigués situada a l'interior d'un espai habitat o fos un tram que ocupés part d'un carrer. Sobta el fet que calgui situar la seva construcció, concretada per cronologia relativa, i amortització, justificada pels materials arqueològics trobats en el seu estrat d'inutilització, en la mateixa fase constructiva.

També cal destacar els dos fonaments de planta quadrada, perfectament alineats i que, amb reserves, podrien interpretar-se com les bases per sostenir columnes o pilars.

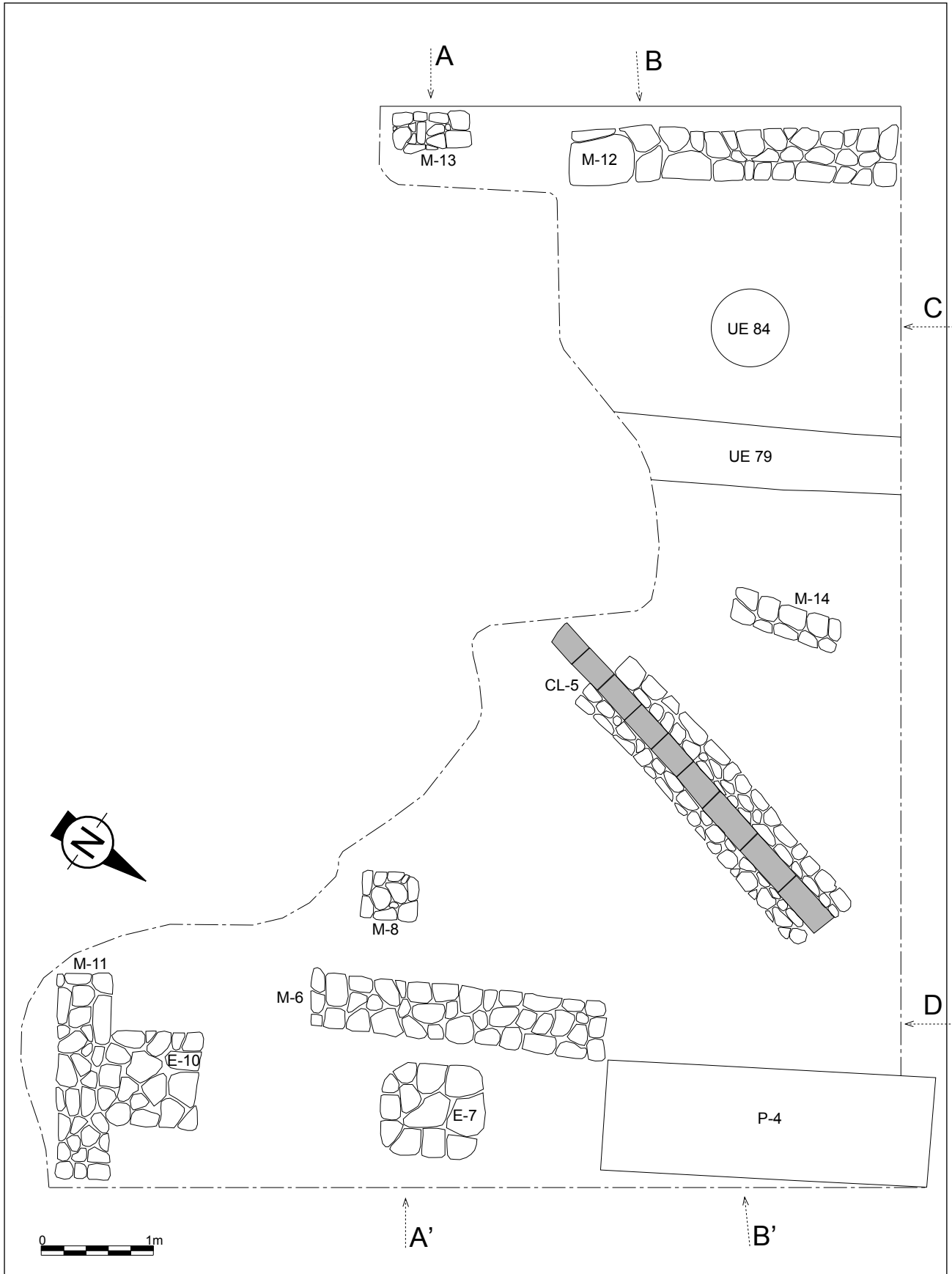


Fig. 123. Carrer de Barcelona, núm. 38 (1996). Planta general.

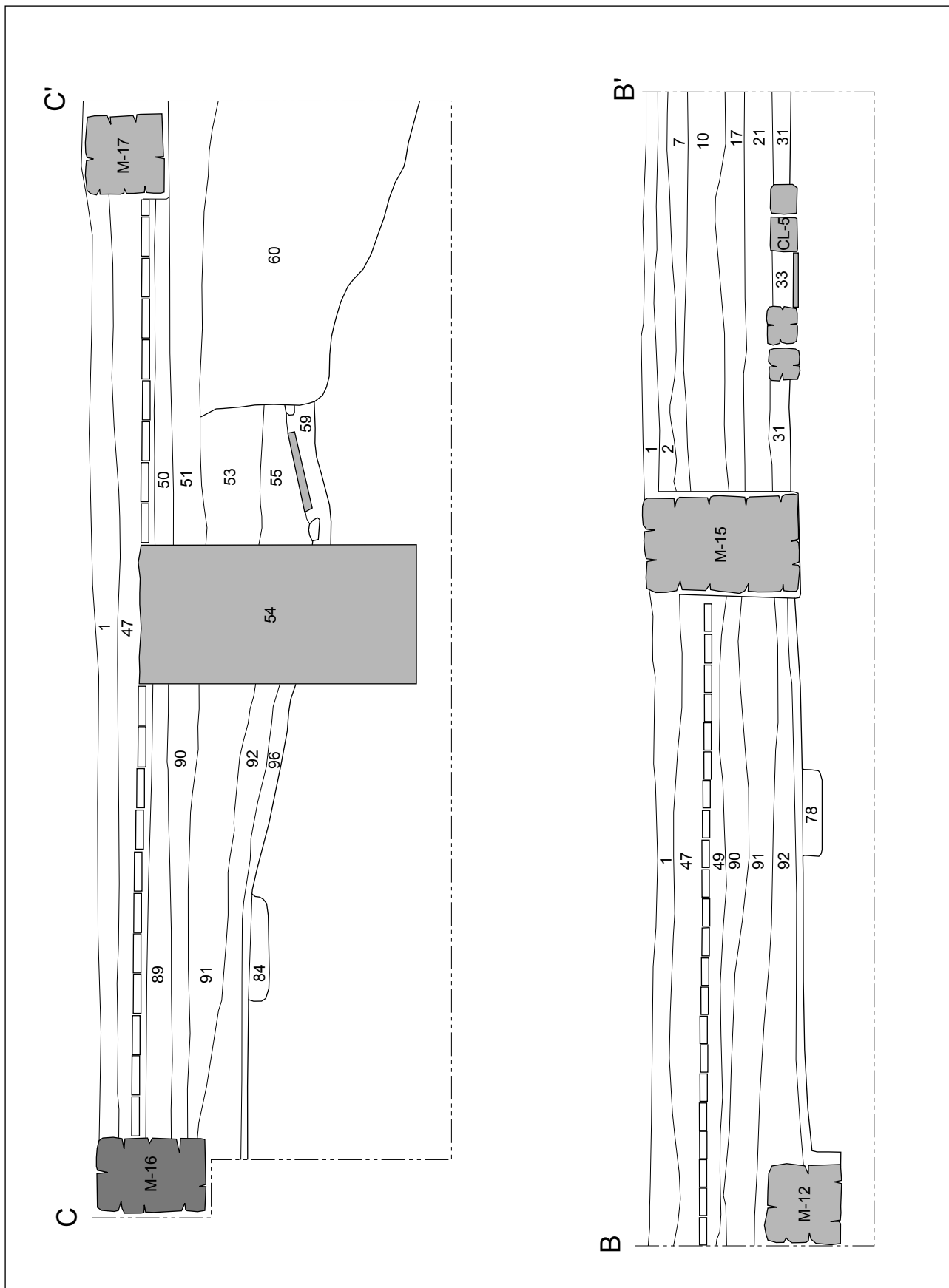


Fig. 124. Carrer de Barcelona, núm. 38 (1996). Seccions per C-C' i B-B'.

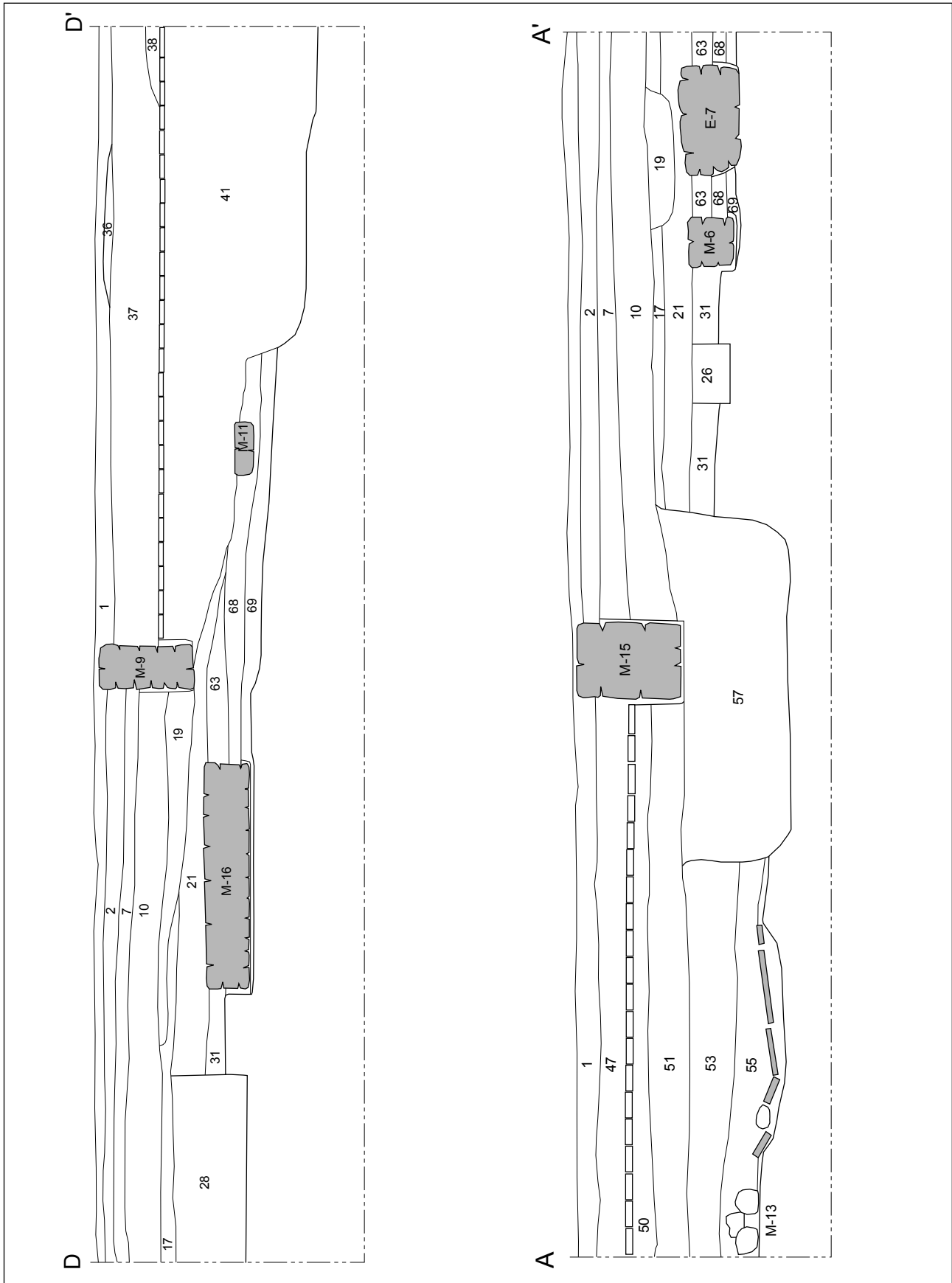


Fig. 125. Carrer de Barcelona, núm. 38 (1996). Seccions per D-D' i A-A'.

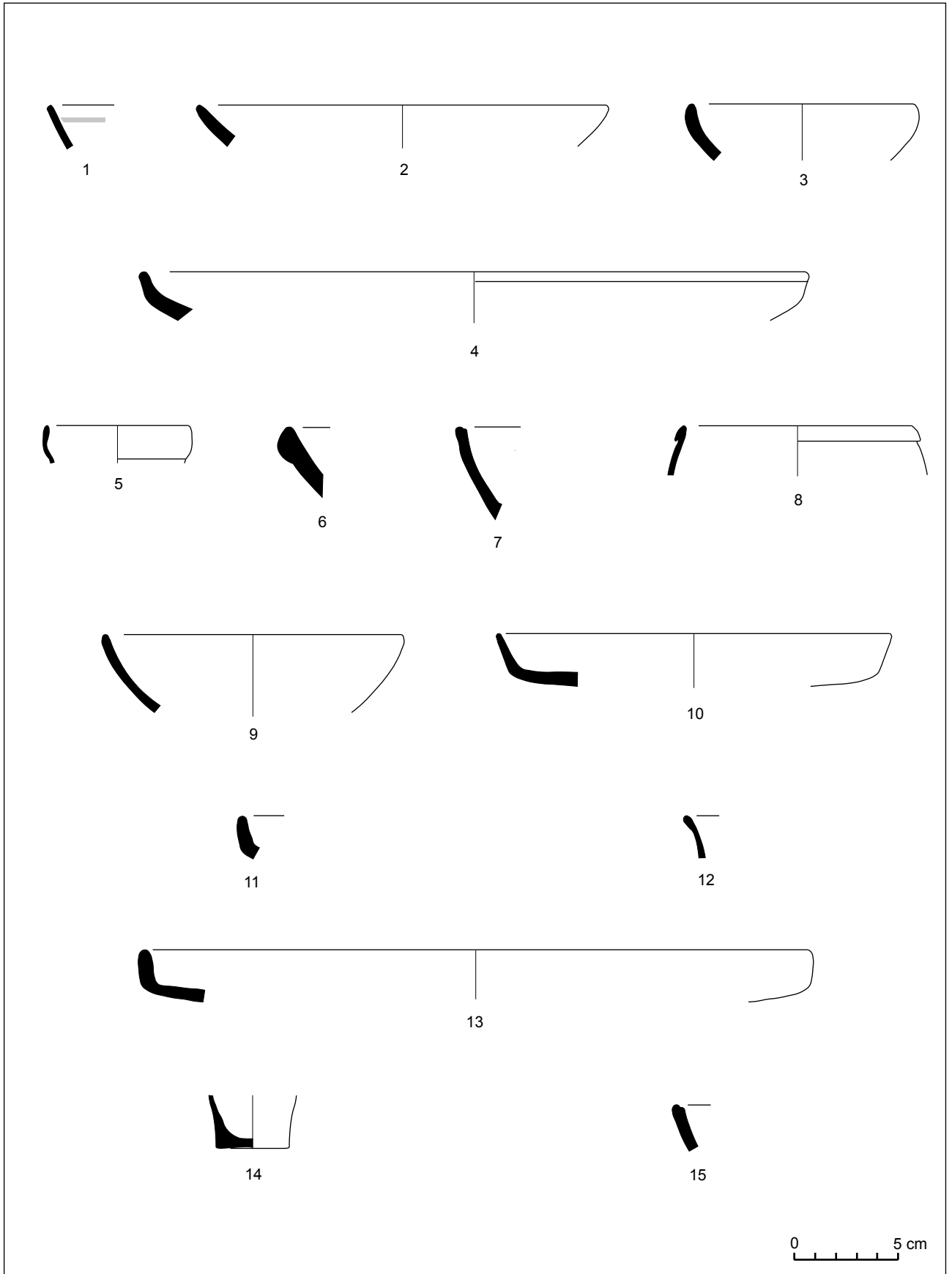


Fig. 126. Carrer de Barcelona, núm. 38 (1996).

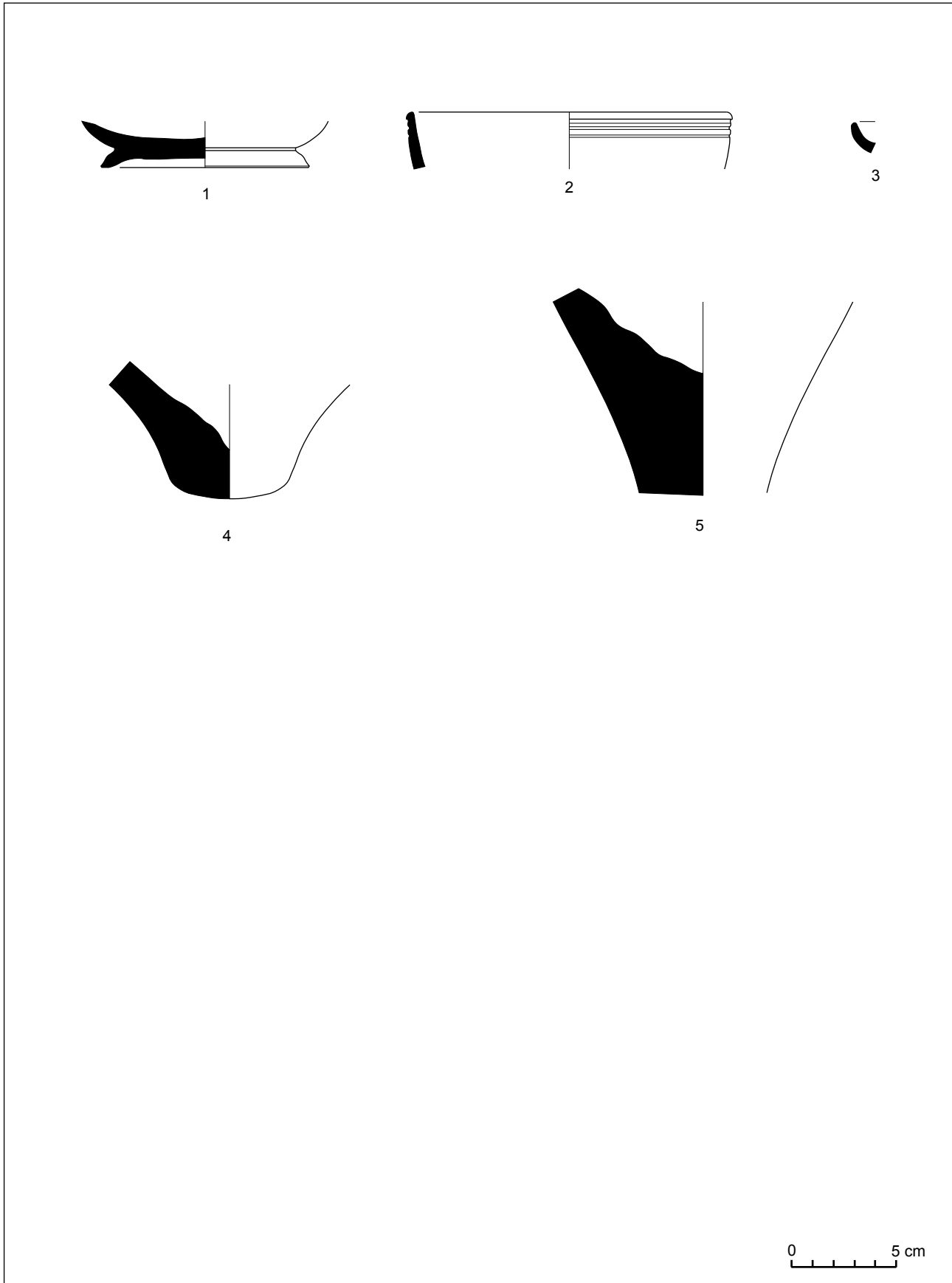


Fig. 127. Carrer de Barcelona, núm. 38 (1996).

Carrer de Barcelona, 45 (1996)

Immoble situat en el límit sud-oest del jaciment. Les coordenades UTM són: x= 453922 y= 4598998, i està a una altura de 17,79 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada al setembre de l'any 1996, fou dirigida per Xavier Cela. S'excavà una superfície d'uns 17 m² en la zona davantera.

CELA, X. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al solar del carrer Barcelona, 45 (Mataró, el Maresme)*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'excavació arqueològica posà al descobert una sèrie de restes d'època romana, a partir de les quals s'han pogut establir dues fases constructives del període republicà.

1a fase

Corresponen a aquesta fase un tram d'un mur –UE 4022– i un paviment de terra compactada –UE 4027– format directament sobre el sòl natural. El mur, del qual només se'n conservava una filada i una llargada de poc menys d'1,90 m, tenia unes característiques constructives peculiars fins el punt d'esdevenir l'únic mur trobat fins al moment al jaciment amb aquest tipus de parament. Es tractava de dues fileres de lloses clavades al sòl, de mida mitjana, perfectament treballades, separades entre si uns 0,20 m. L'interior d'aquesta caixa de lloses estava farcit amb pedres irregulars i amb picons de mida més petita barrejades amb fang.

L'únic estrat amb material arqueològic associat a aquesta estructura era una bossada de terres –UE 4028– per anivellar el terreny situada just per sota del mur.

El material arqueològic trobat no és abundant, però és significatiu. La campaniana A és minoritària en relació a la campaniana del grup de la B. Només sols hi ha un vas de la forma Lamb. 31 de la variant tardana (fig. 131, núm. 2) i el fons d'un vas de forma indeterminada (fig. 131, núm. 1). La vaixella del grup de la B, majoritària, pertany tota a la variant mitjana dels tallers de Cales. Hi ha dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 131, núm. 3 i 4), un bol (fig. 131, núm. 5) i plats de la forma Lamb. 5 (fig. 131, núm. 6 i 7).

Es trobaren també fragments de dues cassoles de ceràmica itàlica de cuina de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 131, núm. 9 i 10) i una tapadora, potser de la forma Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 131, núm. 8).

El material d'importació es completa amb alguns fragments informes d'àmfora itàlica i púnica ebusitana.

Pot semblar aventurat datar aquesta fase amb l'escàs material arqueològic trobat, tot i que és força homogeni i, per tant, pot ser indicatiu. L'absència de vaixella calena de la variant tardana ens situa en un període anterior al segon quart del segle I aC. D'altra banda, la presència de campaniana A tardana, producció característica del segle I aC, ens concreta la cronologia. Amb certes reserves, proposem situar-la al primer quart del segle I aC.

Els estrats que amortitzen aquesta fase són les UE 4016 i 4029. Aquests estrats varen aportar molt poc material arqueològic; tan sols cal destacar un vas de la forma Lamb. 3 (fig. 131, núm. 11) de la variant mitjana dels tallers de cales i escassos fragments informes d'àmfores d'origen itàlic i ebusità. Amb aquest material és difícil proposar una cronologia. Tanmateix, per posició relativa i per l'absència de material amfòric d'origen tarraconense, pot aventurar-se una datació àmplia de primera meitat del segle I aC.

2a fase

Està caracteritzada per la construcció d'una sèrie d'estructures que retallen el sòl natural i d'un fonament quadrangular; totes elles estan possiblement relacionades. Així, en primer lloc, es documentà una fossa de base plana d'uns 1,51 m de diàmetre i 1,20 m de profunditat –UE 4035–.

També es descobrí una mena de dipòsit de forma rectangular –UE 4031– amb les parets verticals, un graó o banquetta interna i la base plana, al fons del qual es diposità un llit o fonament rectangular d'obra fet amb fragments ceràmics reaprofitats units amb calç –UE 4034–. Per sobre d'aquest fonament s'hi aixecava un petit mur de fang, del qual es conservava una altura de 0,20 m –UE 4032–. Aquesta estructura estava tota recoberta per un arrebossat de calç. El dipòsit amidava 1,50 d'amplada per una llargada conservada de 1,58 m, i tenia una profunditat de 0,80 m.

El tercer element és la fonamentació quadrangular –UE 4005– de prop de 0,80 m de costat, construïda a base de pedres molt petites unides amb morter de calç. Associat a aquestes estructures es documenta un paviment de terra compactada –UE 4017–.

Els únics estrats que han aportat material arqueològic que permet datar el moment de construcció d'aquestes estructures són els estrats d'amortització de la fase anterior –UE 4016 i 4029–, en el ben estès que aquests sediments es dipositaren per regularitzar

el sector i poder construir al damunt, per la qual cosa ens remetem a la descripció dels material arqueològics i cronologia anteriorment descrits i comentats.

Els estrats d'amortització d'aquesta fase són els rebliments de la fossa –UE 4034– i del dipòsit –UE 4030–. El material trobat és suficient per extreure'n una cronologia més o menys precisa.

La ceràmica d'importació més nombroses és la vaixel·la de vernís negre. La campaniana A hi és testimonial, ja que només es trobà un fragment d'un vas de forma indeterminable (fig. 132, núm. 1). La resta pertany a la producció dels tallers de Cales, amb una important presència de peces de la variant mitjana. Així, hi ha un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 132, núm. 2), un vas de la forma Lamb. 3 (fig. 132, núm. 3) i dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 132, núm. 4 i 6). De la variant tardana d'aquesta producció es trobà el fons d'un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 132, núm. 7) i, possiblement, una vora d'un plat de la mateixa forma (fig. 132, núm. 5).

De ceràmica de cuina itàlica hi ha una safata amb engalba “roig pompeïà” de la forma Aguarod 3/Luni 1 (fig. 132, núm. 8).

Dels tres fragments d'àmfores trobats, dos són del tipus Tarraconense 1 (fig. 132, núm. 10 i 11) i el tercer pertany a una àmfora per transportar salaons produïda a l'àrea púnica de la Mauritània, del tipus Sala 1 (fig. 132, núm. 9).

La cronologia d'amortització d'aquesta segona fase la proporcionen els envasos amfòrics tarraconenses, freqüents a partir de mitjans del segle I aC. Sobta, però, la quantitat de vaixel·la de vernís negre que pertany a la variant mitjana dels tallers de Cales, de cronologia més antiga. L'absència d'àmfores del tipus Pascual 1 i de terra sigil·lata itàlica són altres indicadors cronològics a tenir en compte.

Proposem per a l'amortització d'aquesta segona fase una cronologia de tercer quart del segle I aC.

Per sobre d'aquestes UE del període republicà se'n documentaren d'altres que corresponen ja a fases imperials.

Interpretació de les restes trobades

El poc espai excavat i la inconnexió de les estructures localitzades dificulten la interpretació de les restes trobades. Tret de tornar a insistir en la singularitat de la tècnica constructiva emprada en el mur UE 4022 de la primera fase, poca cosa pot afegir-se, ja que només comptem amb un tram d'un mur i un paviment de terra compactada.

La segona fase es caracteritza per una dràstica remodelació de l'indret, la qual parteix d'un anivellament que inutilitza les estructures anteriors. Els tipus d'estructures documentades –una fossa, un dipòsit i la base quadrangular–, la seva proximitat i contemporaneïtat ens suggereix un ús industrial d'aquest espai.

Tot i així no deixa de ser decebedor el desconeixement quant a funcionalitat, ús i utilitat que tenim de cada una de les estructures localitzades, sobretot del dipòsit UE 4031 i de l'estructura que acull al seu interior. El fonament quadrangular UE 4005 podia haver estat la base d'un pilar o d'algun altre element arquitectònic, o potser d'alguna maquinària d'ús industrial que pel seu pes necessités estar fonamentat amb fermesa. En qualsevol cas, cal recordar que a escassa distància, en l'excavació realitzada l'any 1996 en l'immoble situat davant d'aquest que ara ens ocupa, el núm. 38 del carrer de Barcelona, es trobaren altres dos fonaments alineats de mides i característiques quasi idèntiques. Tanmateix, aquests estan alineats amb el trobat en l'excavació que ara estudiem, ja que estan desplaçats uns metres més a l'oest.

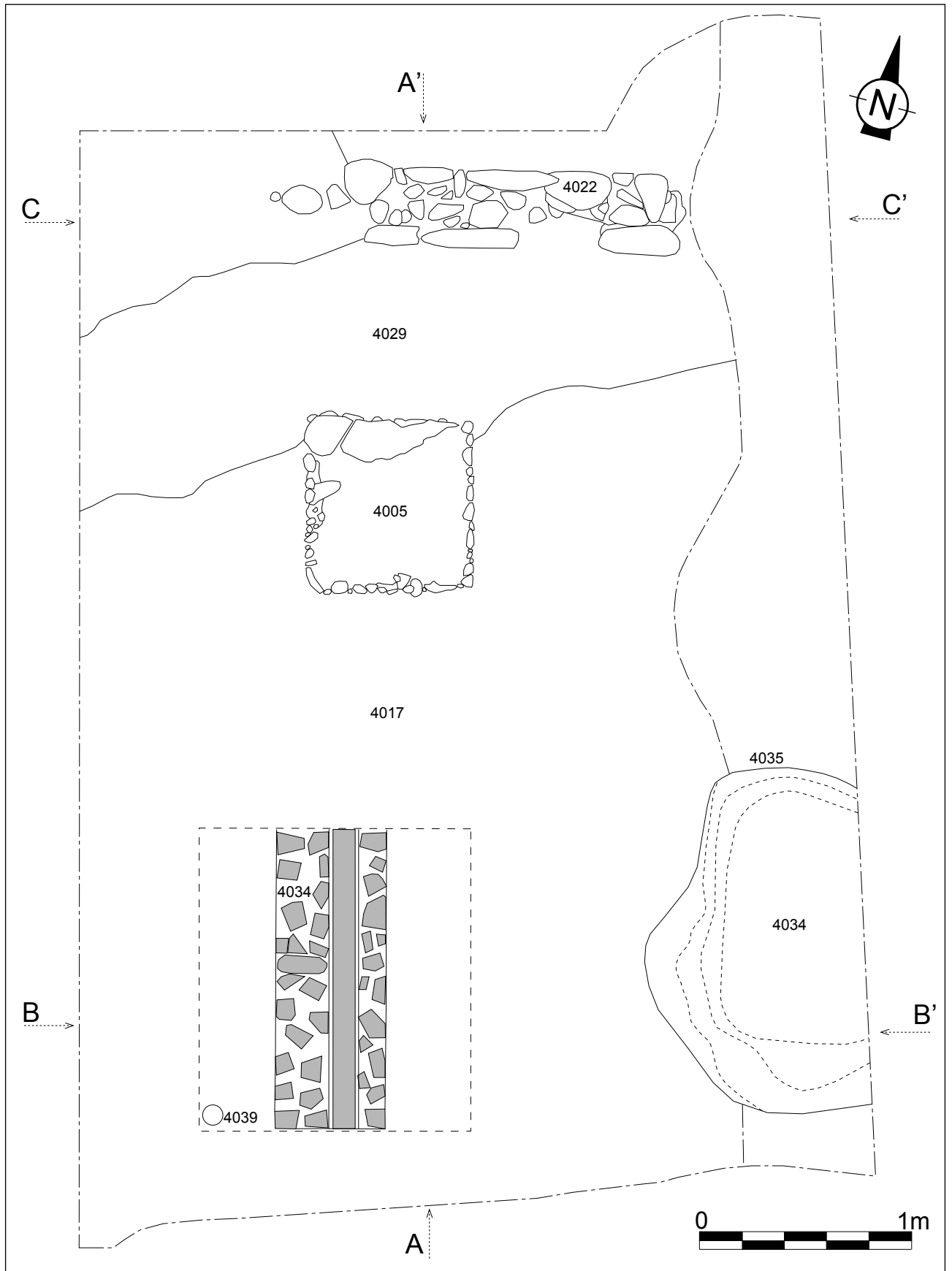


Fig. 128. Carrer de Barcelona, núm. 45 (1996). Planta de la fase tardorepublicana.

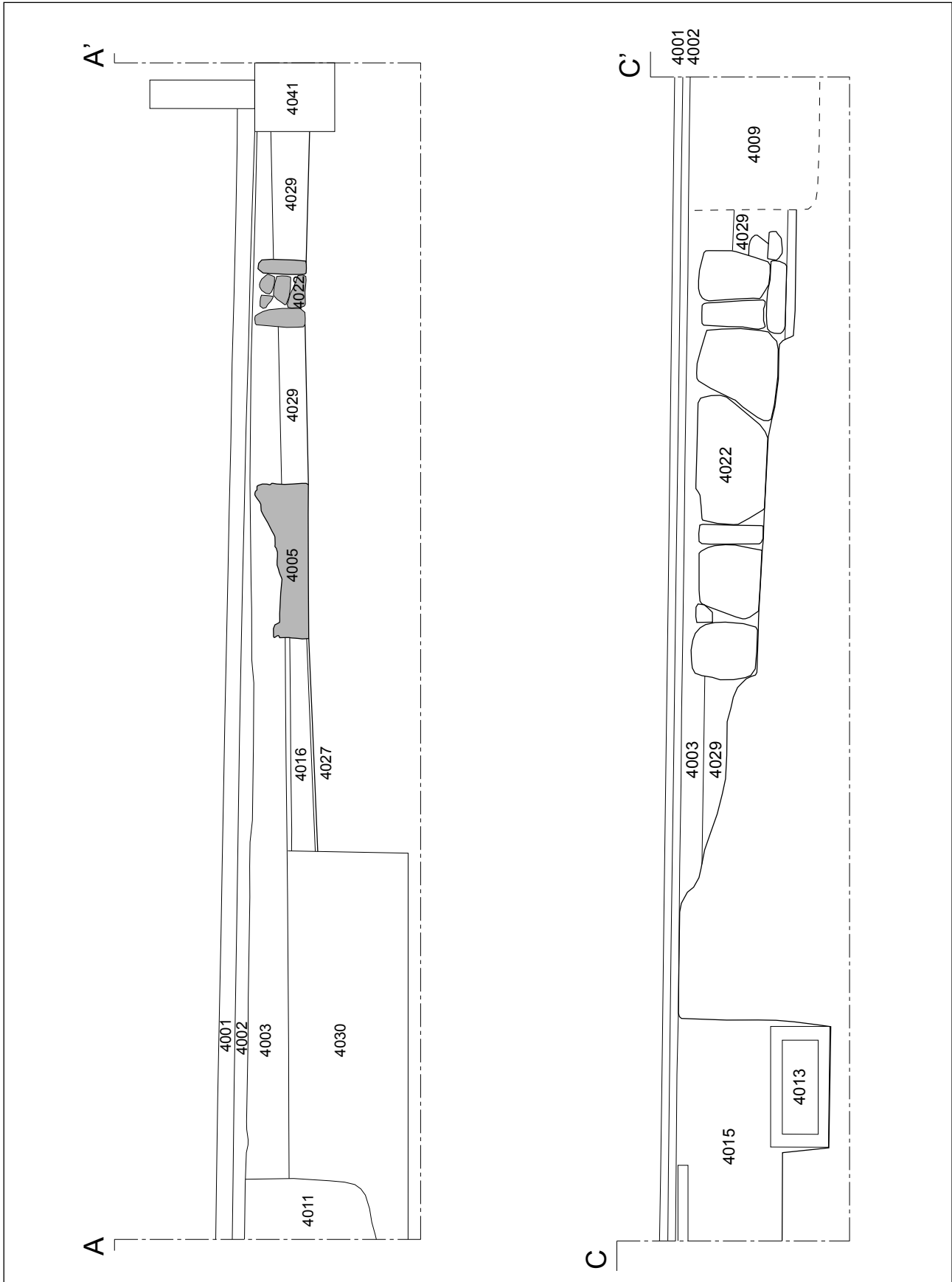


Fig. 129. Carrer de Barcelona, núm. 45 (1996). Seccions per A-A' i C-C'.

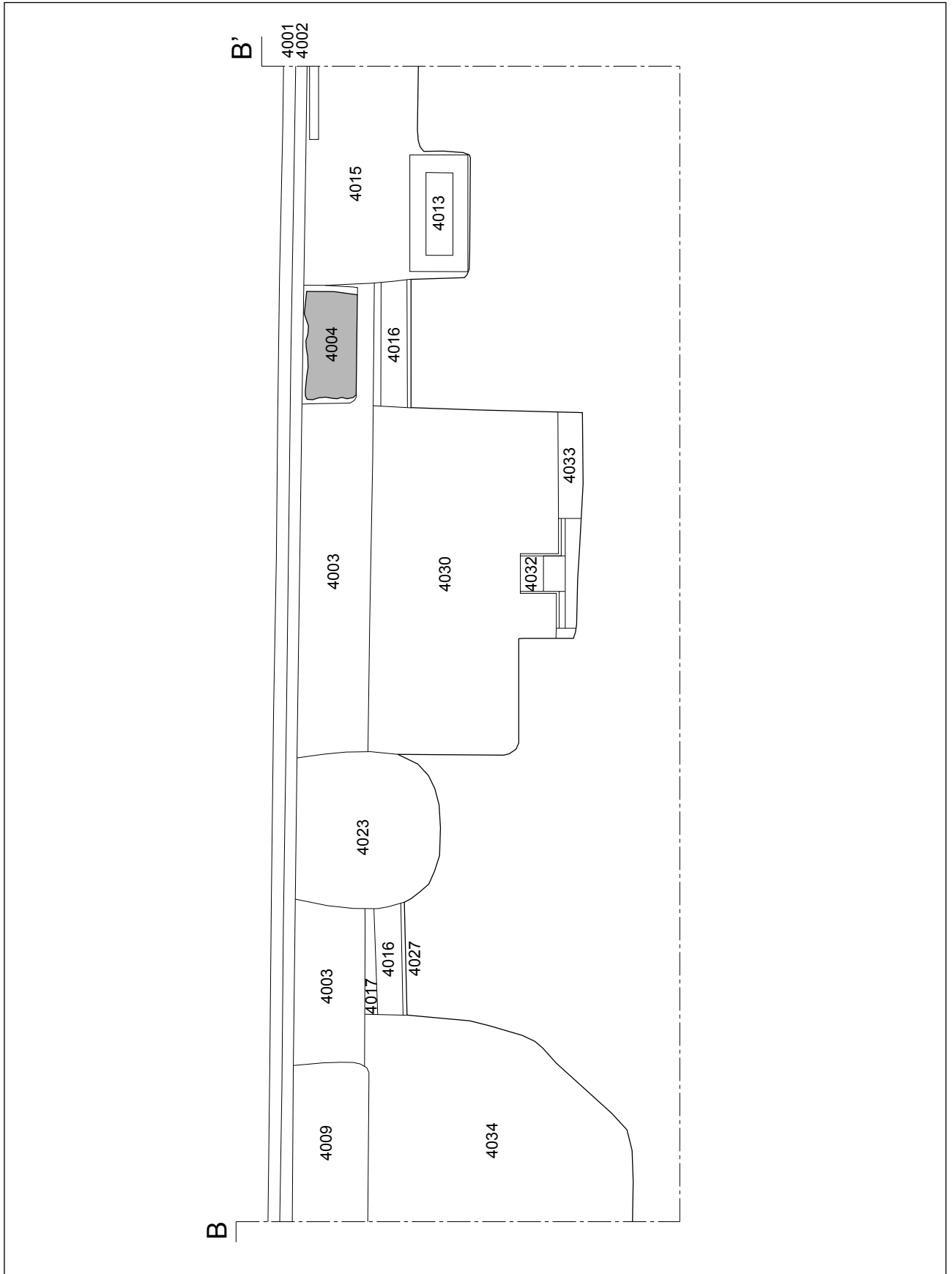


Fig. 130. Carrer de Barcelona, núm. 45 (1996). Secció per B-B'.

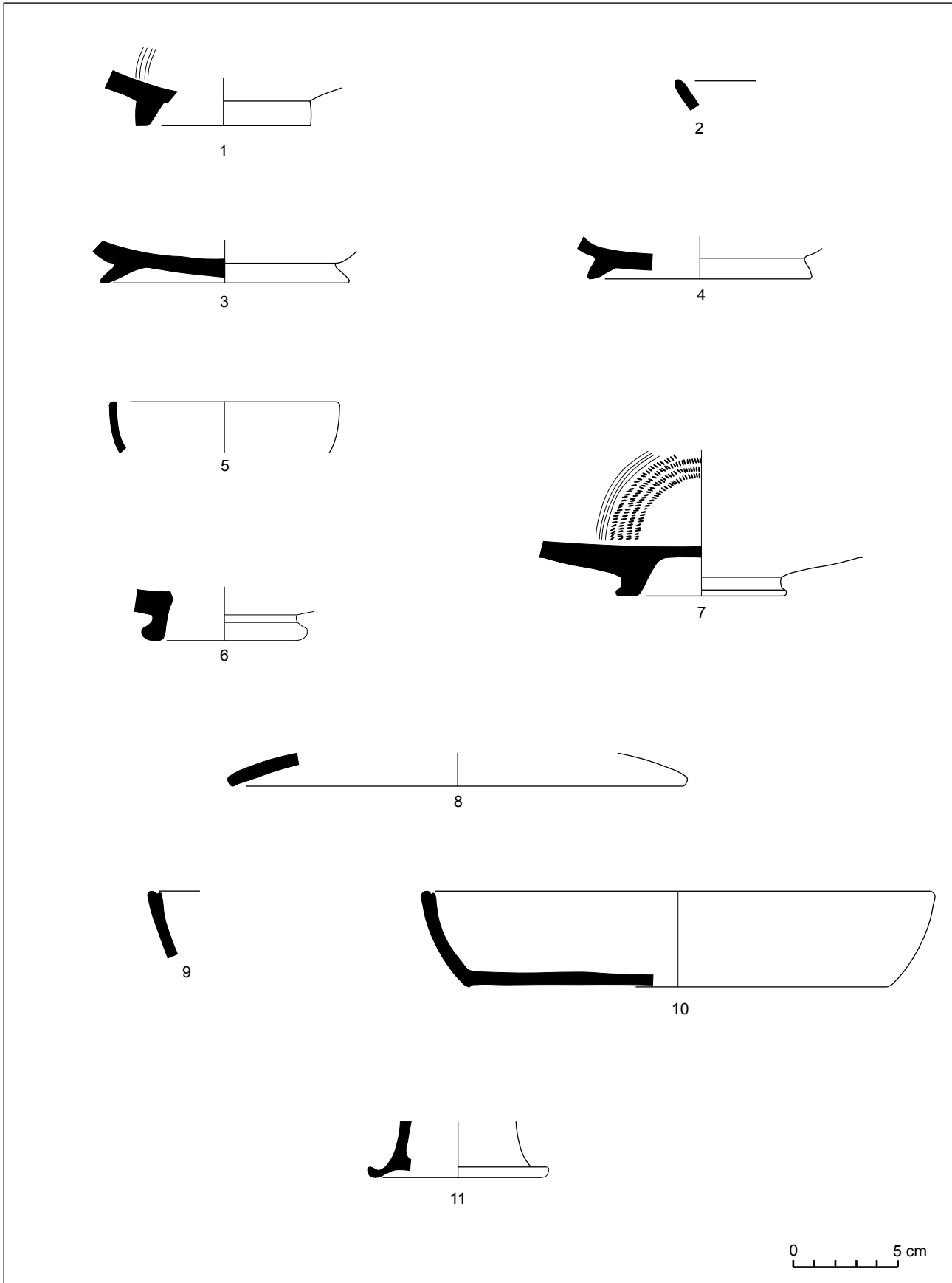


Fig. 131. Carrer de Barcelona, núm. 45 (1996).

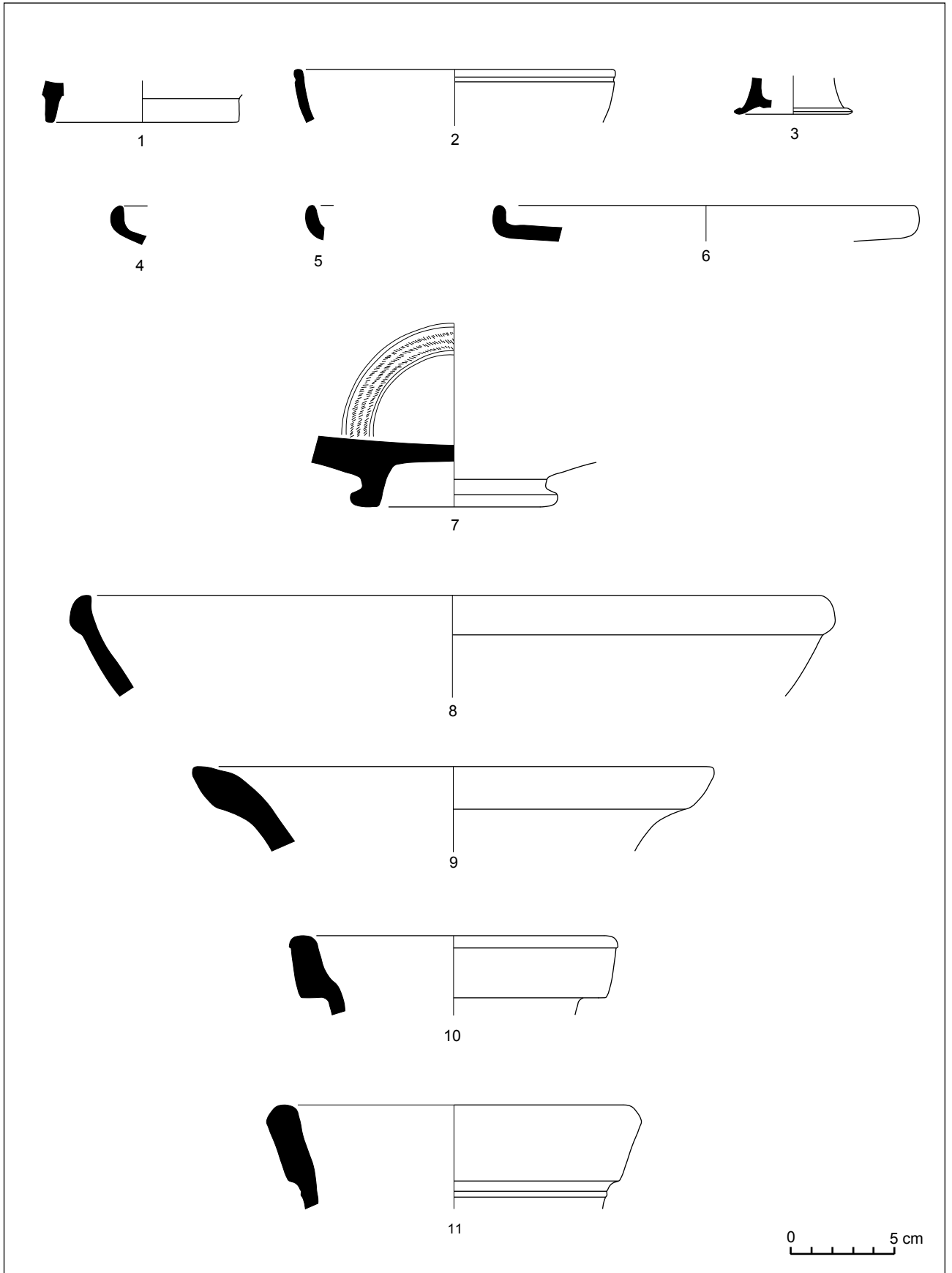


Fig. 132. Carrer de Barcelona, núm. 45 (1996).

Carrer de Na Pau (1997)

La reurbanització d'un tram d'aquest carrer del centre històric de la ciutat originà l'excavació arqueològica. Aquest indret està situat aproximadament en el centre del sector sud del jaciment. Les coordenades UTM són: $x= 453976$ $y= 4599035$, i està a una altura de 22,31 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada a inicis de l'any 1997, la dirigí Imma Subirats. S'excavà una superfície d'uns 105 m².

CELA, X. SUBIRATS, I. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència realitzada al carrer Na Pau (Mataró, el Maresme)*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

D'època republicana s'han pogut diferenciar dues fases constructives diferents.

1a fase

Les estructures que associem a la primera fase es trobaren en un estat de conservació precari, degut a les remodelacions realitzades en períodes posteriors. A aquesta fase cal associar el tram d'un mur corregut –UE 1045 i 1088– i un mur mitger –UE 1052– que separa dos àmbits –que denominarem A1 i A2–, els paviments dels quals no s'havien conservat. En l'àmbit A2 hi havia una petita fossa que contenia restes d'una ofrena ritual –UE 1113–. Paral·leles a aquest mur corregut, a una distància d'uns 4,8 m, es localitzaren dues rases de fonamentació –UE 1102–, espoliades en una etapa posterior, que degueren acollir un mur corregut i una paret mitgera que també separava dos àmbits –que denominarem B1 i B2–, els quals tampoc conservaven paviments. Entre els dos murs correguts, la UE 1045/1088 i el que degué contenir la rasa UE 1102, hi havia el paviment UE 1091, 1106 i 1109.

Les unitats estratigràfiques relacionades amb el moment de construcció d'aquestes estructures són les UE 1061, 1064 i 1066 –farciments per anivellar i preparar la primera pavimentació dels àmbits A1 i A2, les quals no s'han conservat–; UE 1112 –farciment del petit clot ritual–; UE 1107/1110, 1108 i 1096 –farciments per anivellar o d'ús dels àmbits B1 i B2; i els mateixos paviments UE 1091, 1099, 1106 i 1109.

Els materials trobats en les distintes unitats estratigràfiques que pertanyen a aquesta fase són suficientment abundants per poder proporcionar una cronologia força concreta.

De les ceràmiques d'importació, la vaixel·la de vernís negre és la més abundant. En total s'han trobat un número mínim de 19 peces diferents, de les quals la majoria –un 42,1%– pertanyen a la variant tardana dels tallers de Cales. També estan força ben representades, si bé en menys quantitat, la campaniana A tardana i la variant mitjana de la producció calena, ja que s'equiparen numèricament en un 26,3% respectivament. La producció més minoritària, amb un 5,2%, és la campaniana B etrusca.

Si bé per poca diferència, el bols de la forma Lamb. 31 (fig. 135, núm. 1, 2 i 3) superen numèricament els plats de la forma Lamb. 5 (fig. 135, núm. 4 i 5) de campaniana A. De campaniana B etrusca només hi ha la vora d'un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 135, núm. 6). La producció que presenta més varietat tipològica és la variant mitjana dels tallers de Cales, ja que s'han trobat fragments de vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 135, núm. 9), de copes del tipus Pasquinucci 127 (fig. 135, núm. 10) i de plats de la forma Lamb. 5 (fig. 135, núm. 11 i 12). La forma majoritària de la variant tardana de la producció calena és el plat de la forma Lamb. 5 (fig. 135, núm. 15 a 20) seguida de molt pels vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 135, núm. 13 i 14).

També d'origen itàlic es trobaren dues vores de gots de ceràmica de parets fines de la forma Mayet III (fig. 136, núm. 1 i 5) i un ungüentari (fig. 136, núm. 2). La ceràmica de cuina itàlica està representada per les cassoles de vora bífida del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 136, núm. 3), de vora exvasada del tipus Burriac 549 (fig. 136, núm. 4) i per les tapadores, possiblement de la forma Aguarod 1/Burriac 38,100 (fig. 136, núm. 6 i 7).

No es trobà un abundant conjunt amfòric. Les àmfores més nombroses eren d'origen itàlic, del tipus Dressel 1B (fig. 136, núm. 8 i 9 i fig. 137, núm. 1 i 2), seguides de les tripolitanes (fig. 136, núm. 3) i d'una indeterminada, potser d'origen sud-hispànic (fig. 137, núm. 4).

Tota la resta de ceràmica comuna era de filiació ibèrica i no es trobà cap fragment d'àmfora tarraconense.

A part del material ceràmic cal destacar la troballa d'una moneda de bronze, concretament una unitat de la seca d'Iluro de la cinquena emissió, encunyada a partir del 90 aC.

El predomini de les ceràmiques calenes, sobretot de la variant tardana, i l'absència d'àmfora tarraconense

situa la fase en una cronologia àmplia de segon quart del segle I aC. La considerable presència de campaniana A i de la variant mitjana dels tallers de Cales sembla indicar un moment antic dins del segon quart d'aquest segle. Proposem per a aquesta fase una cronologia de 80-70 aC.

2a fase

Es tracta d'una fase caracteritzada en aquest sector per una notable reforma urbanística, que es concreta en l'espoli dels murs, els fonaments dels quals ocupaven les rases de la fase anterior. Aquesta reforma originà la desaparició dels àmbits B1 i B2 de l'esmentada fase. També es construïren una claveguera de mides considerables –UE 1080–, que es pogué documentar en una longitud de quasi 7 m, i un nou mur –UE 1032–, del qual només es localitzà un petit tram en la zona ocupada anteriorment per l'àmbit B2.

Les unitats estratigràfiques relacionades amb el moment de construcció d'aquestes estructures són les UE 1092, 1098, 1095 i 1114 –que farcia la rasa UE 1102 un cop espoliats els murs de la fase anterior– i l'estrat 1079, format per regularitzar el terreny després d'espolar els murs, i possiblement per preparar el paviment que no es conservà.

La ceràmica de vernís negre és el material d'importació més abundant. S'han trobat un número mínim de 18 peces diferents, d'entre les quals cal destacar, per la seva abundància, la producció dels tallers de Cales –77,7 %, seguida, de lluny, per la campaniana A –22,2%–.

El bol Lamb. 31 és l'única forma trobada de la campaniana A (fig. 137, núm. 5 a 7). La major part de la vaixel·la d'origen calè pertany a la seva variant tardana –92,8%–, mentre que de la variant mitjana només es trobà el fragment d'un vas de la forma Lamb. 3 (fig. 137, núm. 9). La forma més nombrosa de la vaixel·la calena tardana és el plat Lamb. 5 –69,2%– (fig. 138, núm. 1 a 8), seguida pels vasos de la forma Lamb. 1 –23%– (fig. 137, núm. 11 a 13) i de la forma Lamb. 4 –7,6%– (fig. 137, núm. 15).

Els plats–tapadora són els tipus més abundants de la ceràmica de cuina itàlica, i pertanyen a les formes Aguarod 6/Burriac 38.100 (fig. 138, núm. 9 a 11) i Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 138, núm. 12). També hi ha cassoles de vora bífida de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 138, núm. 13 i 14) i un morter de la forma *Emporiae* 36.2 (fig. 138, núm. 15).

No es trobaren gaires fragments d'àmfora: només una vora de tripolitana antiga (fig. 139, núm. 2) i una

altra d'àmfora púnica de l'àrea de l'estret de Gibraltar, del tipus Mañá C2b/T-7.5.1.1 (fig. 139, núm. 1), així com abundants fragments informes d'àmfores d'origen itàlic. També es trobaren alguns fragments informes d'àmfora tarraconense i un pivot d'una àmfora, possiblement d'una Tarraconense 1 (fig. 139, núm. 3).

El predomini de la vaixel·la de vernís negre de la varietat tardana dels tallers de Cales i la pràctica inexistència de peces de la seva variant mitjana, a més de l'escassetat de campaniana A, contrasta amb les proporcions d'aquests tipus ceràmics que caracteritzen la fase anterior. És evident que es tracta d'un conjunt de materials lleugerament més modern. El fet d'haver-hi àmfores fabricades a la Tarraconense –una possible Tarraconense 1– referma aquesta modernitat del conjunt. Una altra dada interessant des del punt de vista cronològic és l'absència de vaixel·la itàlica de vernís roig.

Proposem per a aquesta fase una cronologia de tercer quart del segle I aC.

No fou possible documentar l'amortització d'aquesta fase, perquè les seves estructures i sediments havien estat mutilades o destruïdes per una sèrie de fosses d'època baix imperial i, sobretot, per la reurbanització del sector en època moderna.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació arqueològica de l'any 1997 al carrer Na Pau proporcionà la cronologia més antiga obtinguda fins llavors al jaciment associada a les primeres estructures viàries de la ciutat romana.

Els àmbits A1, A2, B1 i B2 de la primera fase constructiva, possiblement d'ús domèstic, delimitaven un espai obert de 4,80 m d'amplada entre els murs correguts dels dos sectors, els quals cal interpretar com a façanes. Entre aquestes façanes es documentaren una sèrie de sediments d'escassa potència que poden interpretar-se com a nivells d'ús o paviments d'aquest espai. Les característiques, les mides, la distribució de les estructures i la seva orientació feren identificar aquest espai, de bon començament, com un tram d'un *cardo* secundari de la ciutat romana. Aquest carrer, d'estructura senzilla, sense claveguera ni voreres, fou traçat i urbanitzat per primera vegada cap el 80-70 aC.

D'aquesta primera fase poca cosa es pot comentar pel que fa als àmbits del sector A, atès que només s'excavà un petit sector de cadascun. Tan sols cal destacar la troballa d'una ofrena, possiblement de tipus propiciatori, consistent en un crani d'un animal petit, potser un rosegador, enterrat de forma ritual en un

petit clot excavat en el terra, per sota del paviment de l'estança, segurament col·locat en el moment de construcció de l'habitatge. Aquesta deposició ritual se suma a les anteriorment descrites en altres excavacions amb cronologies similars.

Aproximadament una trentena d'anys després d'haver-se urbanitzat aquest sector, el carrer patí una reforma important. El desmuntatge de les façanes dels àmbits de llevant –sector B–, amb l'espoli de les pedres dels seus fonaments i el consegüent terraplenat, semblen indicar una ampliació del carrer romà en aquest indret. Efectivament, la construcció d'una nova façana retirada 1,70 m de l'anterior documenta aquesta ampliació, de manera que el carrer assolí una nova amplada de 5,90 m.

La reforma del carrer es completà amb la construcció d'una claveguera just en el seu bell mig. Es tracta d'una claveguera que, quant a mides i característiques constructives, és idèntica a les documentades en altres *cardines* de la ciutat. Tot i que arqueològicament no ha estat possible datar-ne la construcció, per cronologia relativa la situem en aquesta fase, com a conseqüència de la reforma del carrer.

Les següents reformes detectades en aquest tram de carrer corresponen ja a l'etapa imperial, a l'igual que l'amortització i, per tant, el desús d'aquesta claveguera. Les següents remodelacions detectades en els àmbits excavats cal situar-les en el període d'August, cap al canvi d'era.

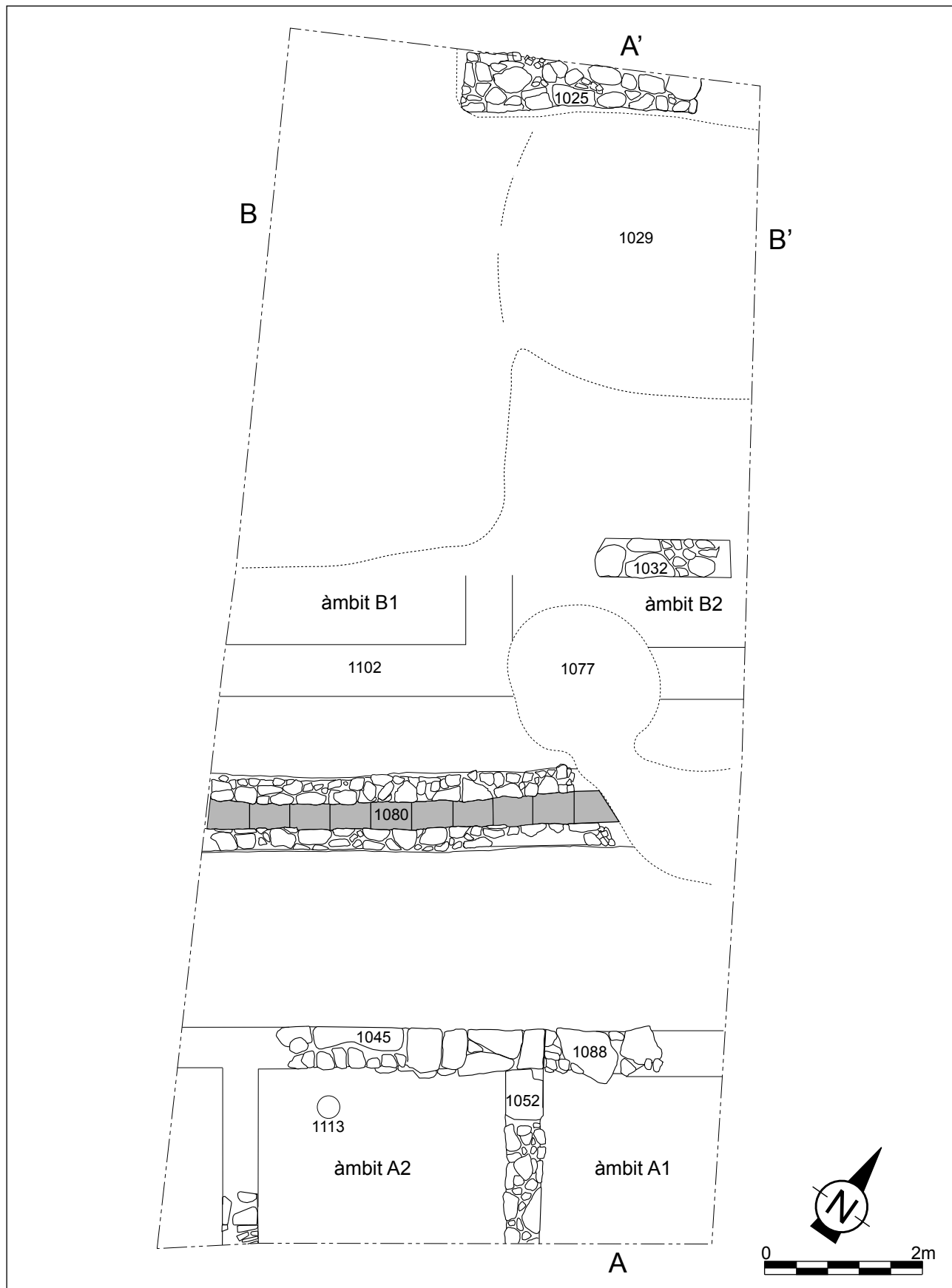


Fig. 133. Carrer de Na Pau (1997). Planta general.

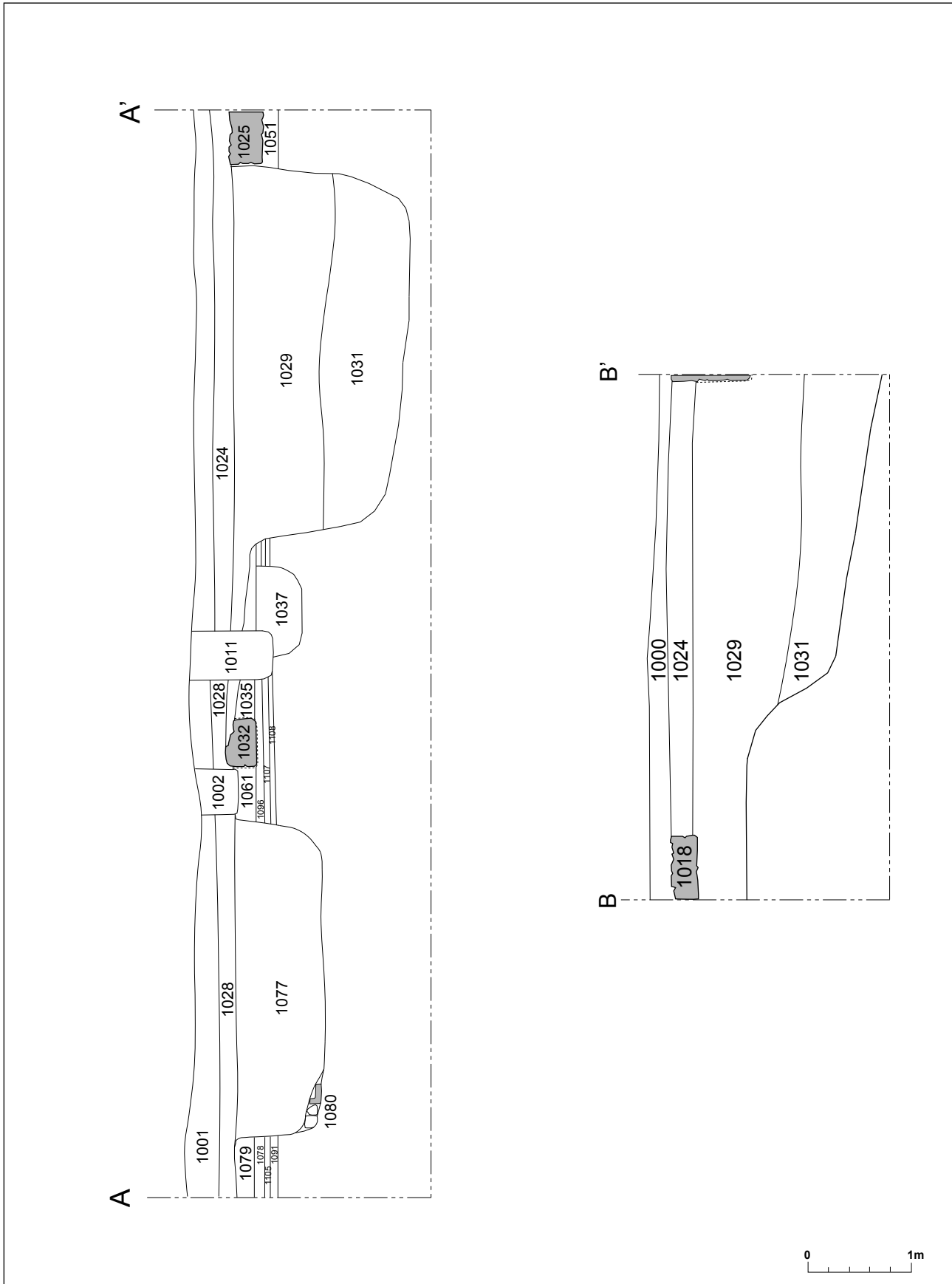


Fig. 134. Carrer de Na Pau (1997). Seccions per A-A' i B-B'.

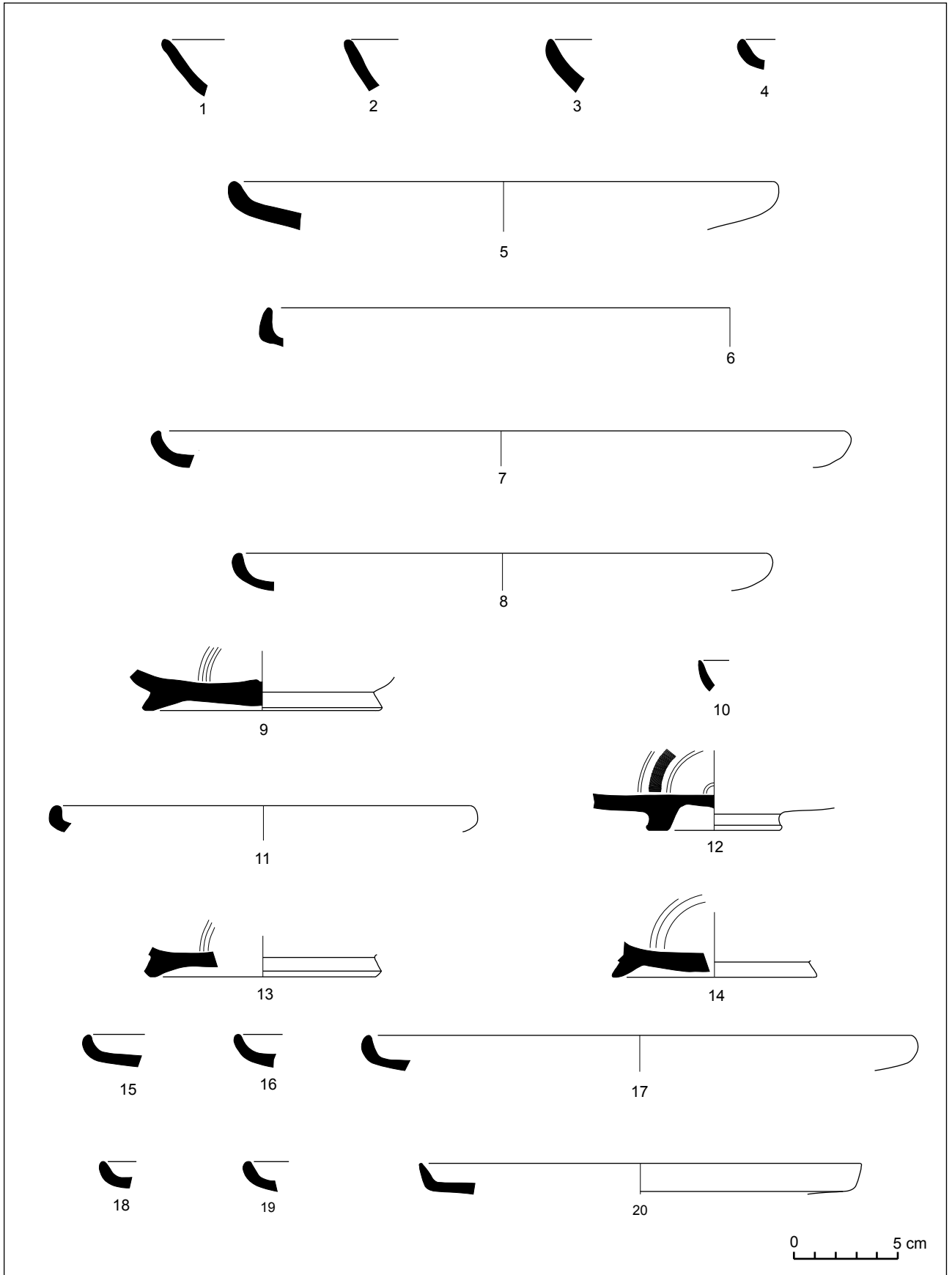


Fig. 135. Carrer de Na Pau (1997).

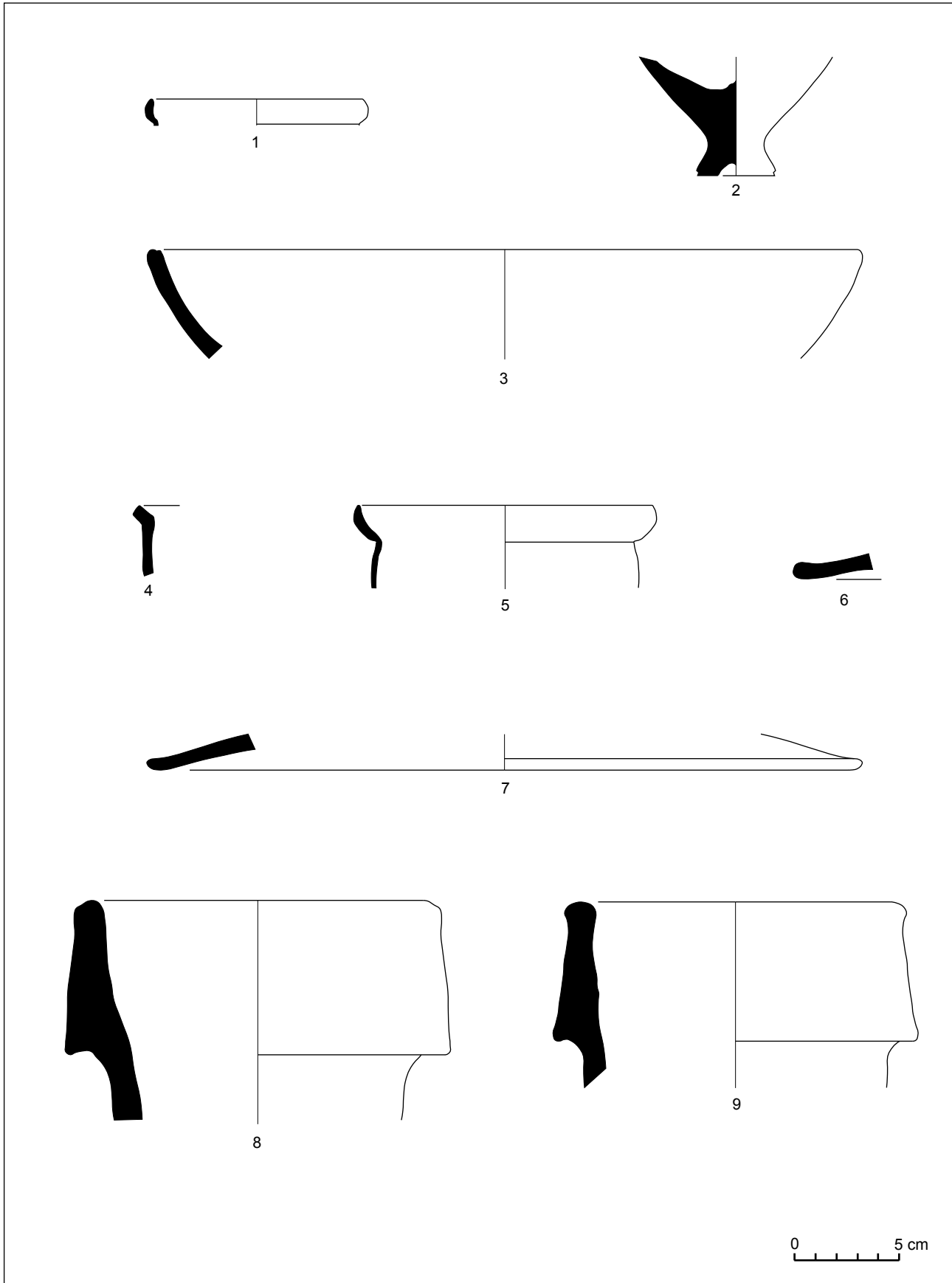


Fig. 136. Carrer de Na Pau (1997).

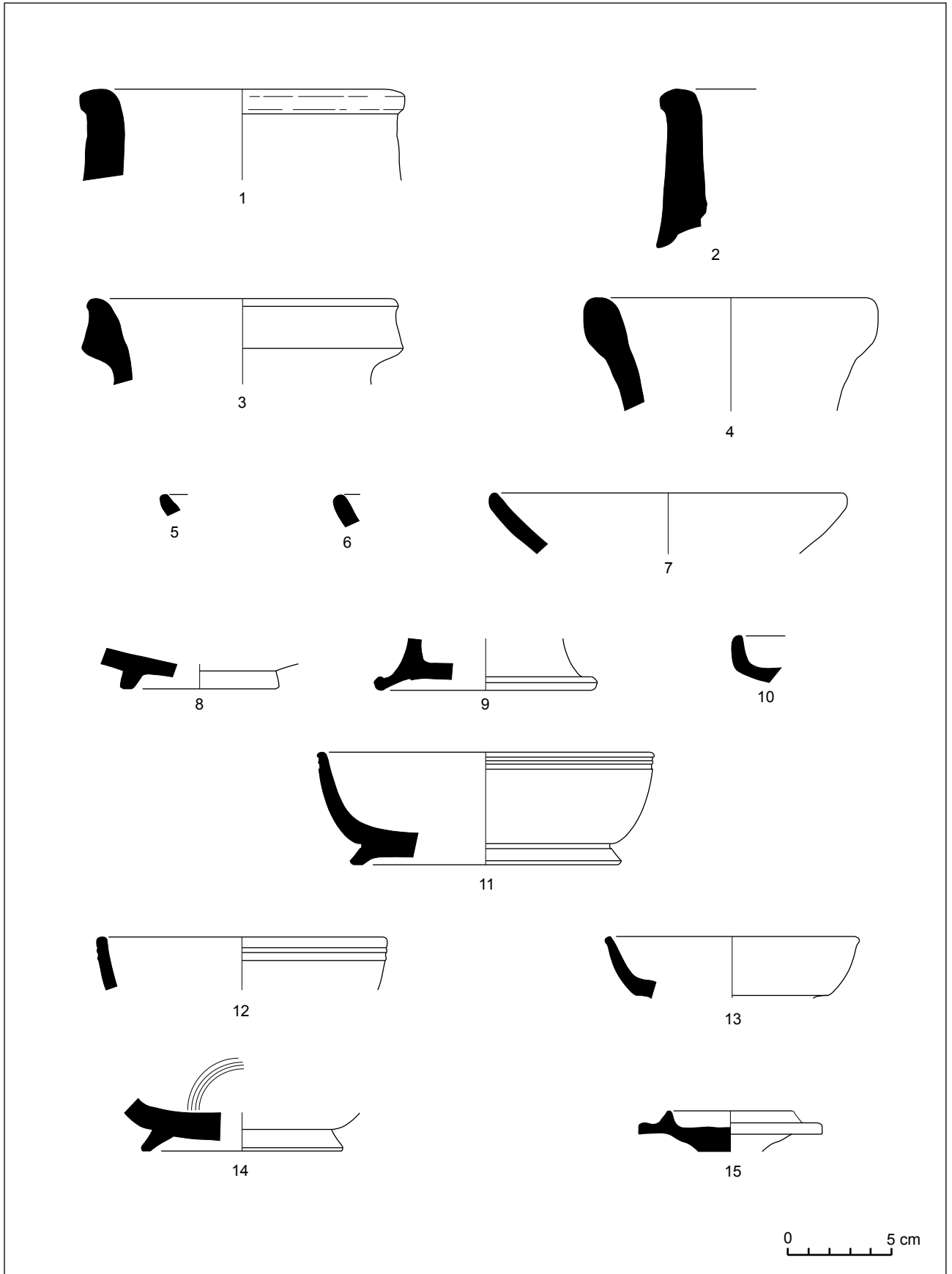


Fig. 137. Carrer de Na Pau (1997).

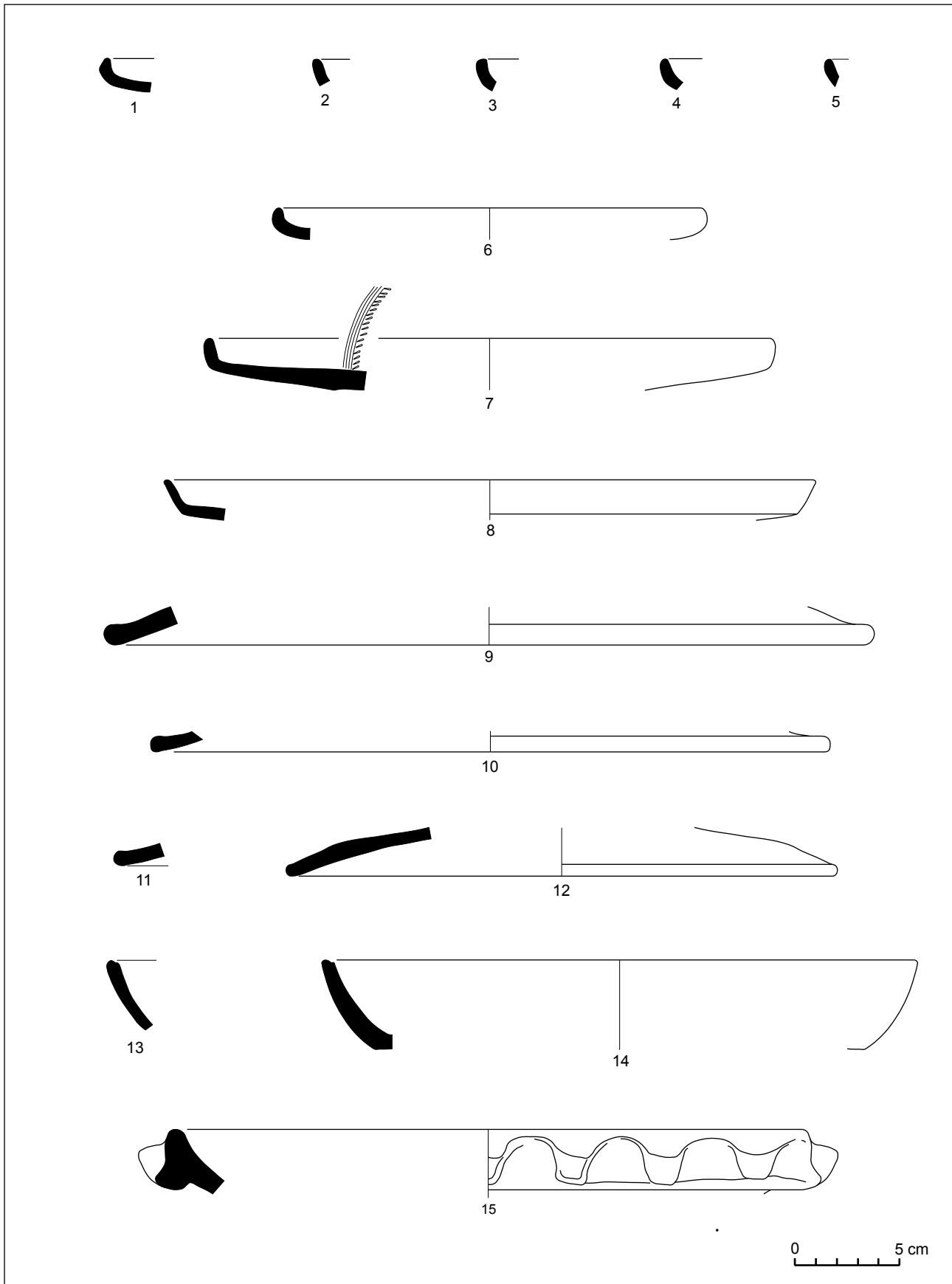


Fig. 138. Carrer de Na Pau (1997).

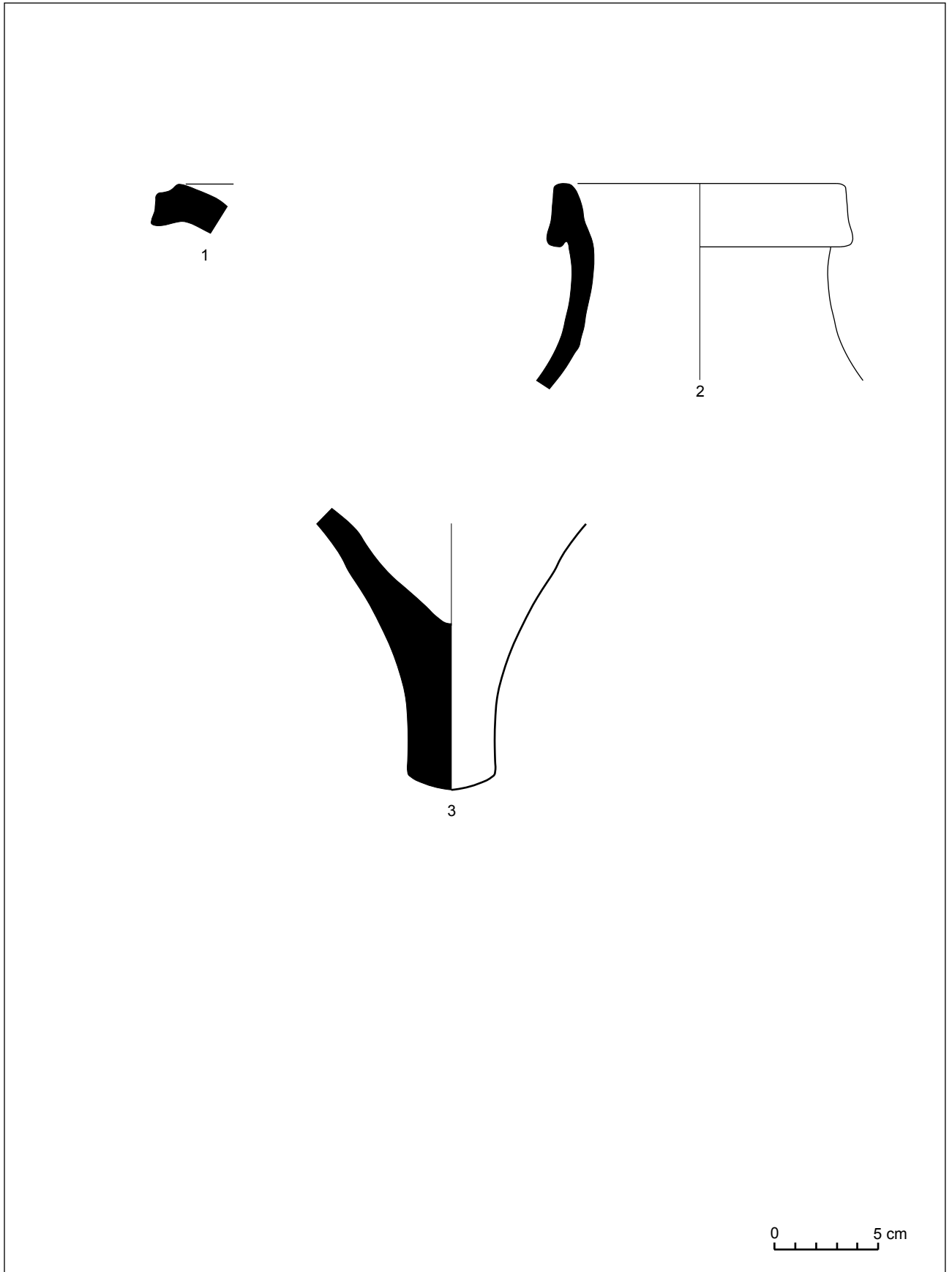


Fig. 139. Carrer de Na Pau (1997).

Carrer El Carreró, 49 (1997)

Aquest immoble està situat en el sector central del jaciment. Les coordenades UTM són: $x= 453.916$ $y= 4.599.097$, i està a una altura de 24,65 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada per l'Àrea d'intervenció arqueològica de Mataró del 22 de maig al 18 de juliol de 1997, fou dirigida per Xabier Cela. S'excavà tot l'immoble, un total de 136 m².

CELA, X. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència al Carreró, núm. 49 (Mataró, El Maresme). Jaciment de la ciutat romana d'Iluro*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs posaren al descobert una sèrie de restes d'època romana, de les quals només pot situar-se en el període republicà una sola fase constructiva.

1a fase

D'aquesta fase s'han documentat les restes de diversos fonaments de murs que corresponen sens dubte a un mateix moment constructiu: UE 1025, 1022, 1034, 1043, 1052, 1092 i, segurament, UE 1071 i 1072. Totes elles tenen la mateixa fondària, gruix i tipus de parament: pedres de mida gran o mitjana (25-45 cm) amb les cares externes visibles regularitzades, unides en sec o amb fang, a excepció de la UE 1043. Les fileres inferiors d'aquests fonaments eren lleugerament més amples en els seus extrems. Aquestes estructures defineixen dos àmbits clars i possiblement altres dos. Per a la descripció d'aquests àmbits utilitzarem la nomenclatura establerta per l'excavador: àmbits I, II, III i IV.

L'àmbit I està delimitat pels murs UE 1092, 1052 i 1022, amb una porta d'accés –UE 1075– orientada al sud. Aquest és l'únic àmbit on es documentà un nivell d'ús –UE 1023–.

El segon àmbit el delimitaven els fonaments UE 1034, 1052 i 1043, i també disposava d'una porta d'accés orientada al sud de l'espai, la qual fou tapiada en una fase posterior –UE 1077–. Paral·lel al mur UE 1043, a 0'35 m d'ell, hi havia un altre mur –UE 1035/1036– construït amb pedres petites i fang. L'espai entre ambdós murs estava pavimentat amb pedres petites, tot formant una superfície plana però sense regularitzar. Sobre aquest sòl –UE 1044– es documentà un nivell de terra més fosca amb carbons –UE 1056– que s'adossava als fonaments UE 1035/1036 i 1043. Aquesta estructura –UE 1035/1036 i 1044– s'interpretà com una claveguera o conducte que es

dirigia cap a un encaix existent a la façana UE 1034. Aquest encaix està marcat per una gran pedra plana que sobresurt des de l'última filera del mur. Tant l'àmbit I com el II tenien una amplada de 4'50 m

L'àmbit III és de difícil interpretació. Està delimitat pels fonaments UE 1022, 1025, i segurament la prolongació de la UE 1092. Tenia un paviment molt prim d'*opus signinum* –UE 1024– a la mateixa alçada que el nivell d'ús UE 1023 de l'àmbit I. Tot i que l'angle d'aquesta nova estança estava arranat per una fossa d'època baix imperial, hom va poder comprovar l'existència d'un fonament rectangular –UE 1055– al final del mur UE 1025, així com també que el fonament UE 1022 no estava destruït per la fossa, sinó que finalitzava amb un gran bloc granític quadrat. Per aquesta raó, i pel fet d'haver trobat a prop un fust de columna de marbre, s'interpreta que l'estructura UE 1055 era la fonamentació d'una columna decorativa que rematava el final del mur UE 1025 i, per tant, que l'espai entre el mur UE 1022 i 1055 és en realitat una porta que comunicava dues estances amb paviments diferents.

De l'àmbit IV, el més malmès, només es conservava un angle, el que formaven els fonaments UE 1071 i 1072.

Tots els murs i fonaments descrits fins ara estaven excavats en el mateix sediment de terra sorrenca de color groc, dins del qual es distingeixen les UE 1033=1047=1050=1042-, que són els únics estrats que han proporcionat material arqueològic que data la construcció d'aquesta fase.

El material arqueològic que il·lustra aquesta fase és escàs, tot i que força representatiu. De ceràmica de vernís negre hi ha dos plats de la forma Lamb. 5, l'un de la variant mitjana dels tallers de Cales (fig. 143, núm. 1) i l'altre de difícil classificació, en estar passat de cuita (fig. 143, núm. 2). Hi ha només una tapadora de ceràmica de cuina itàlica de la forma Aguarod 6/Burriac 38.100 (fig. 143, núm. 3).

Les àmfores són el material més ben representat. D'origen itàlic hi ha una peça del tipus Dressel 1A (fig. 143, núm. 4), una altra del tipus Dressel 1B (fig. 143, núm. 5) i dues de l'àrea d'Apul·lia-Bríndisi (fig. 143, núm. 6), una d'elles amb un segell a la nansa: C·VEILI (fig. 143, núm. 7). També es trobaren alguns fragments informes d'àmfores amb pasta tarraconense.

La manca d'un conjunt de materials abundants no permet afinar la cronologia de inicial per aquesta fase, però proposem una datació de segon terç del

segle I aC per al moment inicial. L'amortització d'aquestes estructures, quan fou possible documentar-la, se situava ja en el període imperial.

Interpretació de les restes trobades

La mutilació de les estructures com a conseqüència de les reformes i de les construccions posteriors, bàsicament d'èpoques romana baix imperial i moderna, dificulten la comprensió dels espais documentats. La longitud dels murs UE 1034 i 1092 sembla suggerir el traçat d'una façana correguda i oberta a un carrer de la ciutat. Aquesta possibilitat la referma el fet de disposar de dues portes situades en la mateixa façana, però separades pel que podria ser una paret mitgera –UE 1052– de separació d'ambdues construccions. En aquest sentit, els àmbits núm. I i II respondrien a dos habitatges diferents.

Pel que fa a l'àmbit III l'entenem com una dependència de l'àmbit núm. II, pel fet d'haver-hi una porta en el mur de separació –UE 1022– entre ambdós àmbits, disposada perpendicularment a la façana. Aquesta possible compartimentació de l'espai podria indicar una estructura d'habitatge complex, com a mínim amb dues dependències, les quals, per la diferenciació de paviments, podrien tenir funcionalitats diferents.

El mur de façana abans relacionat es documentà també en l'immoble veí –núm. 47– en una excavació feta l'any 1990, on malauradament no es pogué datar. Es tracta, doncs, d'un extens mur que sens dubte donava a un carrer. Per la situació d'aquest teòric carrer, ha de correspondre al *decumanus maximus* de la ciutat, que, en direcció d'est a oest, travessava la ciutat pel seu bell mig.

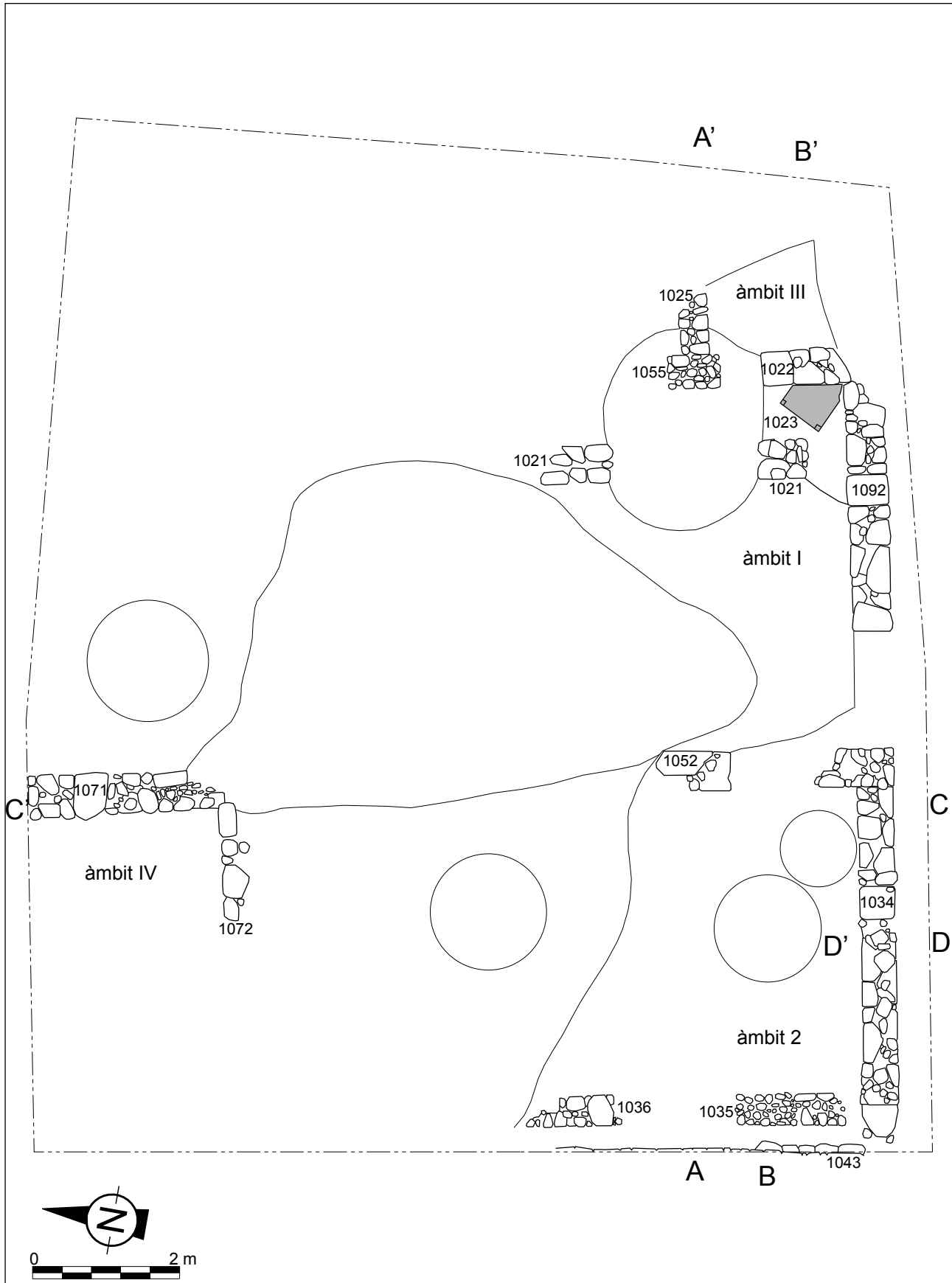


Fig. 140. Carrer El Carreró, núm. 49 (1997). Planta general.

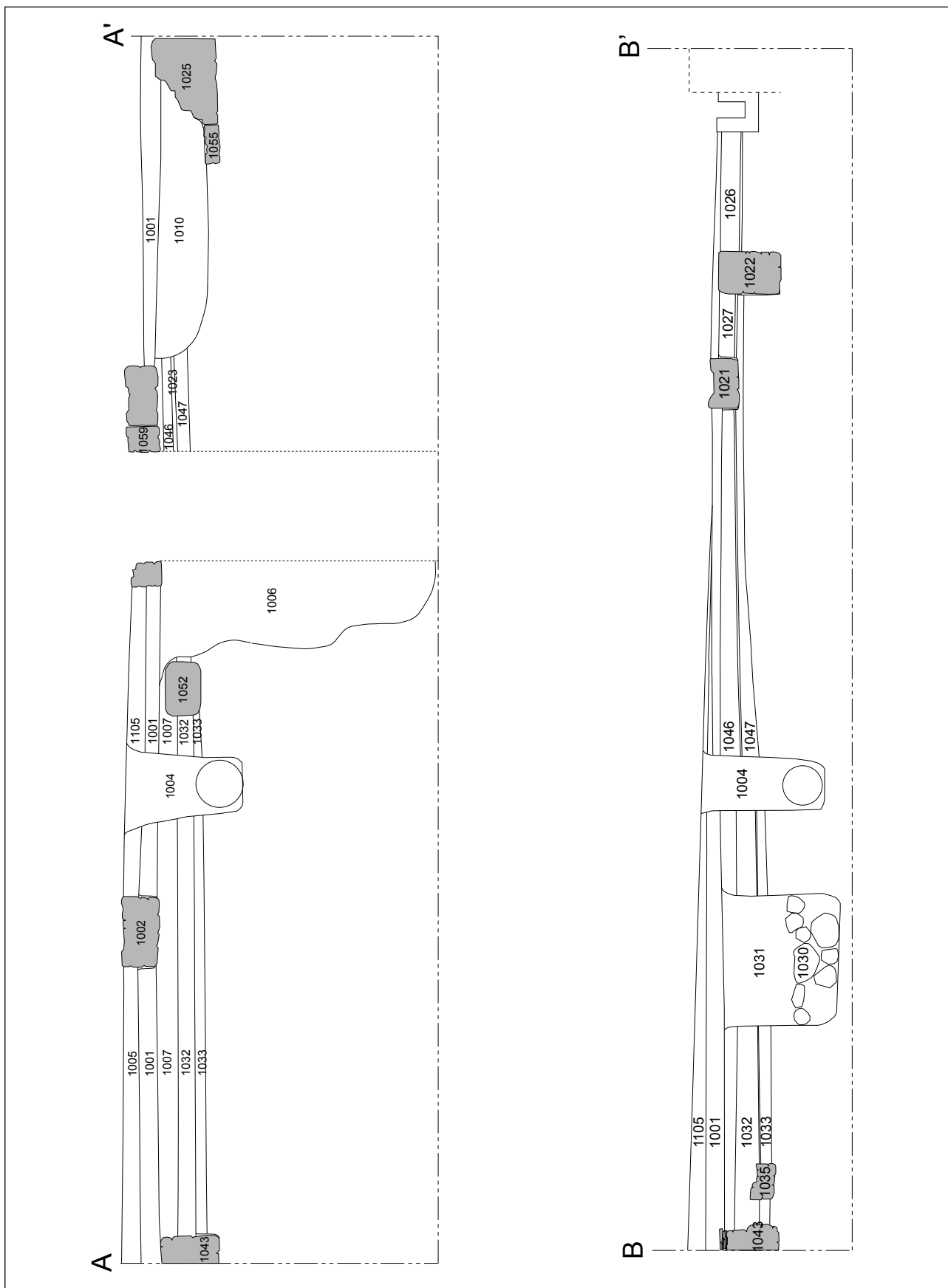


Fig. 141. Carrer El Carreró, núm. 49 (1997). Seccions per A-A' i B-B'.

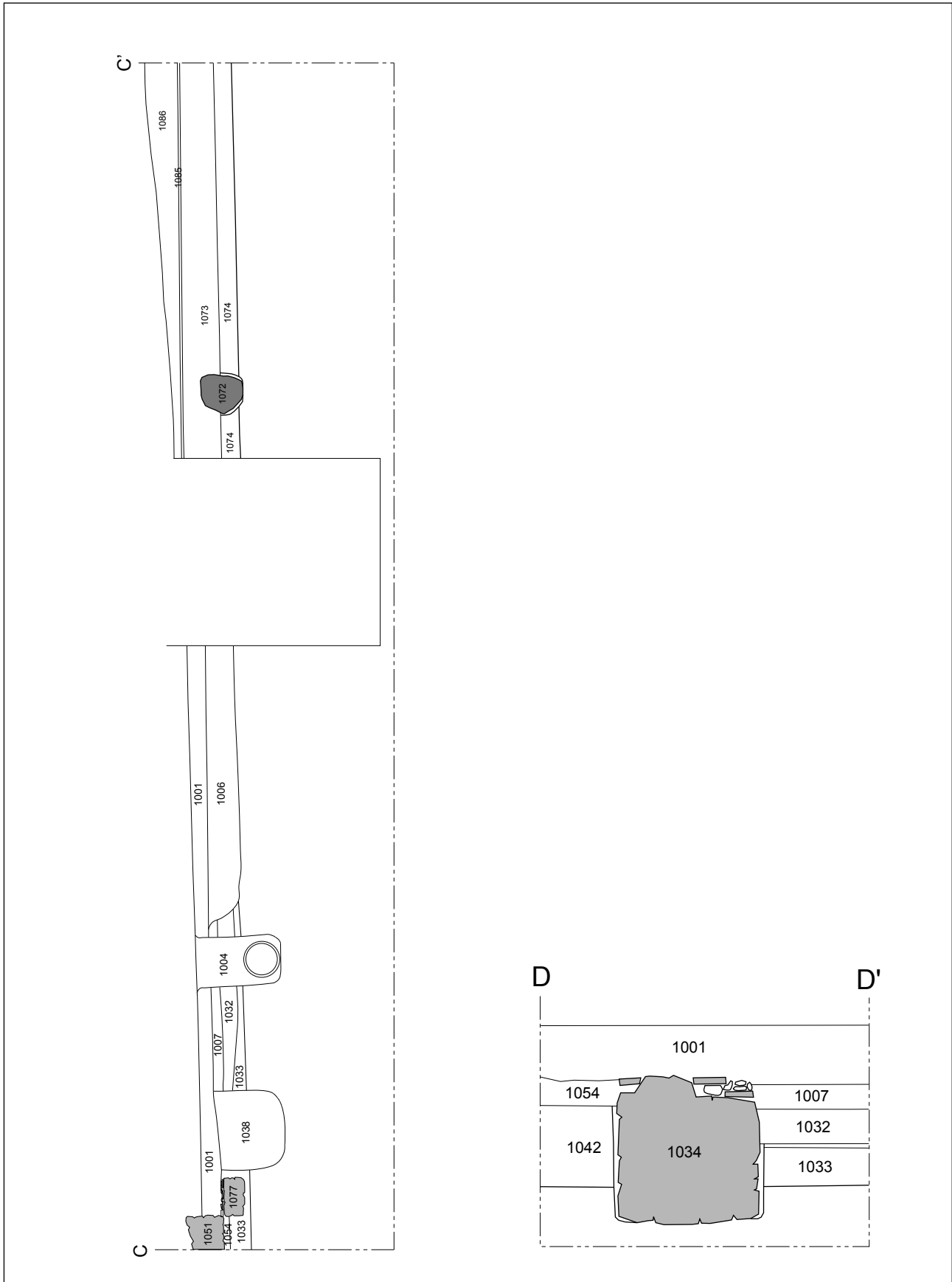


Fig. 142. Carrer El Carreró, núm. 49 (1997). Seccions per C-C' i D-D'.

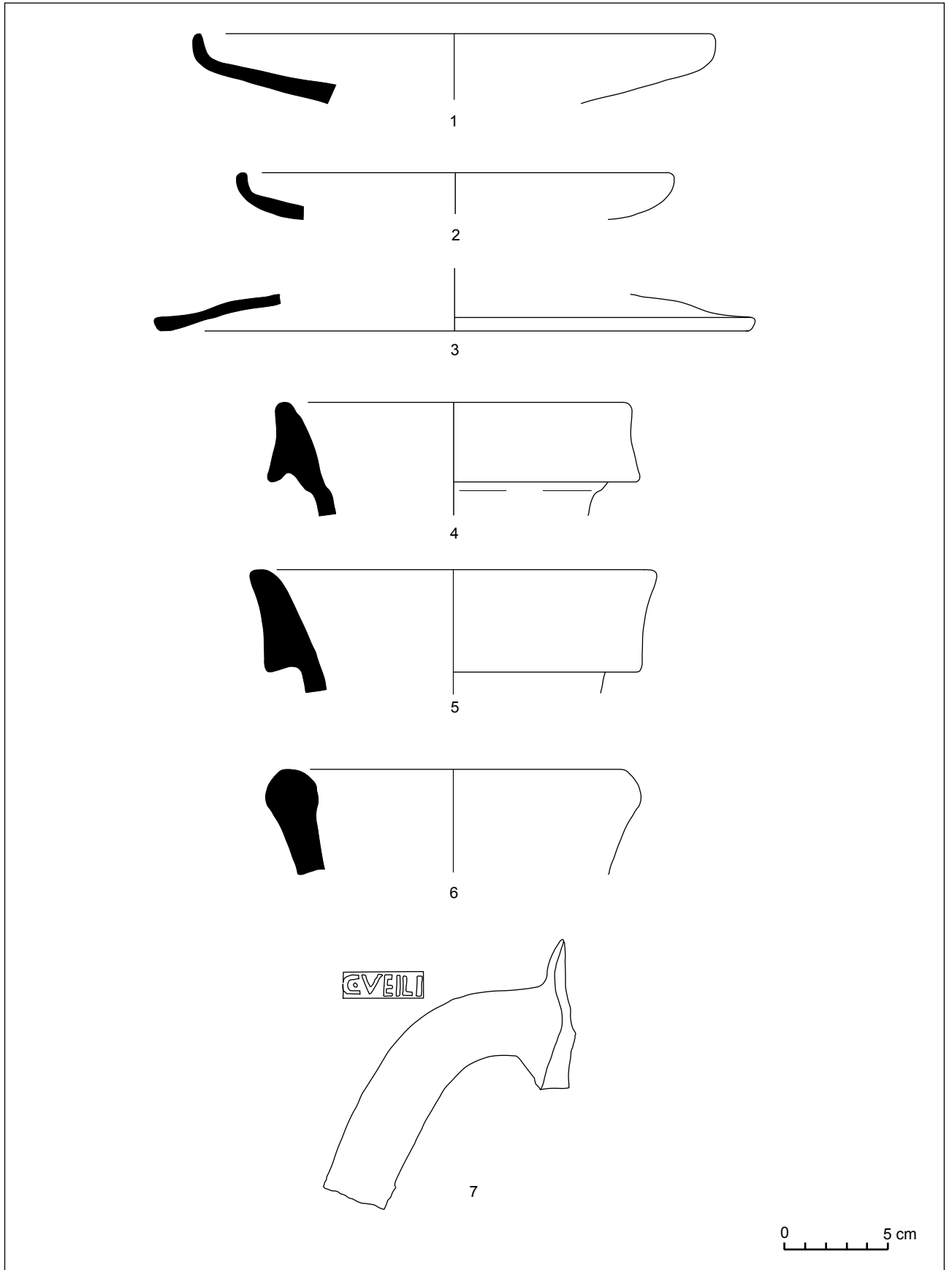


Fig. 143. Carrer El Carreró, núm. 49 (1997).

Carrer de Barcelona, 44 (1999)

Immoble situat en el límit sud del jaciment, lleugerament desplaçat cap a l'oest. Les coordenades UTM són: $x=453.940$ $y=4.598.937$, i està a una altura de 18,12 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada a finals de l'any 1998 i inicis de l'any 1999, la dirigí Marc Jiménez Marzo. S'excavà una superfície d'uns 30 m² en la zona davantera d'aquest immoble.

JIMÉNEZ, M. (inèdit). *Memòria de les actuacions arqueològiques al carrer Barcelona, 44 (Mataró, el Maresme)*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics permeten descobrir una sèrie d'estructures que poden agrupar-se en tres fases constructives anteriors al canvi de l'era.

1a fase

D'un primer moment es conservava el tram d'un mur -UE 1100- i un fragment de paviment de terra compactada associat a ell -UE 1117-. Les unitats estratigràfiques relacionades amb el moment de construcció d'aquestes estructures són la UE 1101 -farciment de la trinxera del mur UE 1100- i el mateix paviment UE 1117.

Els materials trobats foren molt escassos i poc significatius, per la qual cosa no aporten una cronologia precisa: alguns fragments informes d'àmfora itàlica i altres de ceràmica comuna de factura ibèrica.

Les unitats estratigràfiques que amortitzen aquestes estructures són els estrats UE 1067, 1087 i 1109.

El material arqueològic, tot i no ser quantios, aporta alguns indicis que permeten situar la cronologia d'amortització d'aquesta fase cap el segon quart en endavant del segle I aC. De ceràmiques d'importació s'hi trobà el fons d'un vas de la forma Lamb. 3 de la producció tardana de Cales (fig. 146, núm. 1) i alguns fragments informes de ceràmica itàlica de cuina. La resta de ceràmica comuna és de factura ibèrica. Hi ha fragments informes i alguns fragments de nanses d'àmfores itàliques, tripolitanes i sud-hispàniques. No hi ha àmfora tarraconense.

2a fase

En una segona fase cal situar altres estructures -els murs UE 1116, 1119/1090 i UE 1079/1089 i els paviments UE 1115 i 1088- que són el resultat d'una activitat de reformes que inutilitzen i amortitzen les

de la fase anterior. Les unitats estratigràfiques associades al moment de construcció d'aquestes estructures són els farciments de les rases de construcció dels murs UE 1119/1090 -UE 1092- i 1079/1089 -UE 1098- i els mateixos paviments UE 1115 i 1088.

Els materials corresponents als estrats de fundació de les estructures d'aquesta segona fase es redueixen a uns pocs fragments informes de ceràmica ibèrica i de ceràmica itàlica de cuina, per la qual cosa no és possible proposar cap datació.

Les unitats estratigràfiques que amortitzen aquestes estructures són els estrats UE 1122, 1109, 1086, 1077, 1078 i 1085. S'hi va trobar el fons d'un vas de forma indeterminada de campaniana A tardana (fig. 146, núm. 2) i una vora d'un plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana del taller de Cales (fig. 146, núm. 3). També d'origen itàlic hi ha els fragments d'una vora de tapadora del tipus Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 146, núm. 4), d'una cassola, amb nanses horitzontals, d'una forma propera a la Burriac 549 (fig. 146, núm. 5) i alguns fragments informes de ceràmica de parets fines. D'origen sud-hispànic s'hi trobà un fragment d'una petita tapadora (fig. 146, núm. 6). La resta de ceràmica és de factura ibèrica. Hi ha diversos fragments d'àmfores d'origen itàlic, sud-hispànic i tripolità. No hi ha àmfora tarraconense. Proposem per a l'amortització de les estructures d'aquesta fase una cronologia de segon quart del segle I aC.

3a fase

La tercera fase la caracteritza una rasa -UE 1110- de notables mides -1,40 m d'amplada i 1,20 m de fondària-, la construcció de la qual seccionà o destruï les estructures de les fases anteriors. La rasa, que originàriament degué tenir una planta quadrada o rectangular, conservava sencer un dels costats, el qual amida 4,30 m de llargada, mentre que els altres dos, que s'han documentat en una llargada de 3 m, passen per sota de la mitgera i s'endinsen en l'immoble veí. No hi havia unitats estratigràfiques associades al moment de construcció de la rasa, però els farciments que l'obliteraven i amortitzaven han proporcionat abundant material arqueològic, la qual cosa permet datar amb certa precisió el moment de la seva inutilització. Són les UE 1103, 1106, 1095, 1083 i 1082.

D'aquests estrats tant sols les UE 1095 i 1083 han proporcionat material arqueològic significatiu. De vaixel·la de vernís negre hi ha un número mínim de 15 peces, de les quals cinc són de campaniana A -35,7%- , cinc de la variant tardana dels tallers de Cales -35,7%- i una altra de la variant antiga, possiblement una copa F2615 (fig. 146, núm. 7), -7,14%-.

També hi ha un fragment de vora de plat de la forma Lamb. 5 de la campaniana B etrusca (fig. 146, núm. 8) i un altra de la forma Lamb 7 de campaniana C (fig. 146, núm. 9) –7,14% respectivament–. També hi ha una peça de forma i producció indeterminada (fig. 146, núm. 10).

Totes les peces de campaniana A són de la variant tardana. Hi ha dos fragments de vores de plats de la forma Lamb. 5 (fig. 146, núm. 11 i 12) i tres fragments de copes de la forma Lamb. 31 (fig. 147, núm. 1 a 3). La forma més abundant de la producció calena tardana és el plat de la forma Lamb. 5 (fig. 147, núm. 6, 7, 8 i 9) –80% del total de la producció–. També es trobà un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 147, núm. 10) i un únic fragment de vora d'un vas de terra sigil·lata itàlica, de forma indeterminada (fig. 147, núm. 11).

De ceràmica itàlica de cuina hi ha un fragment de vora de safata de la forma Aguarod 4/Luni 2/4 amb engalba “roig pompeïà” (fig. 147, núm. 12) i tres fragments de plats-tapadora de la forma Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 147, núm. 13) i potser de la forma Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 147, núm. 14 i 15).

Quant les àmfores, només es trobaren els fragments de tres vores, dues del tipus Dressel 1B itàlica (fig. 148, núm. 1 i 2) i l'altra d'una Tarraconense 1 (fig. 148, núm. 3).

Tot i el predomini de les ceràmiques de vernís negre, entre les quals cal destacar la igualtat numèrica entre les campanianes A i del tipus B de l'àrea de Cales, la cronologia d'amortització de la rasa UE 1110 la determina la troballa d'un fragment de vas de terra sigil·lata itàlica i d'un fragment de vora d'una àmfora del tipus Tarraconense 1. Proposem per a l'amortització d'aquesta rasa una cronologia de darrer terç del segle I aC, que potser caldria concretar cap a inicis del principat d'August.

Cobrint les estructures de les tres fases anteriors es trobà un potent estrat –UE 1069– que les segellava. Possiblement, podria tractar-se d'un terraplenat per anivellar el sector.

La vaixel·la d'importació és escassa, ja que es redueix a tres fragments de ceràmiques de vernís negre: una vora d'un plat Lamb. 5 de campaniana A (fig. 148, núm. 4), una altra vora d'un plat de la forma Lamb. 5 i un peu d'un vas de la forma Lamb. 4, aquests darrers de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 148, núm. 5 i 6). No es trobà terra sigil·lata itàlica. De parets fines itàliques hi ha el fons d'un got de la forma Mayet XII (fig. 148, núm. 7).

La ceràmica de cuina itàlica està representada per les vores d'una safata d'engalba “roig pompeïà” de la forma Aguarod 3/Luni 1 (fig. 148, núm. 8) i d'una tapadora de tipologia incerta (fig. 148, núm. 9).

S'han trobat un nombre considerable de fragments amfòrics. Hi ha dues vores d'àmfores tripolitanes (fig. 149, núm. 1 i 2), una vora d'una Dressel 1 itàlica (fig. 149, núm. 3) i una altra d'origen sud-hispànic, potser del tipus Dressel 28 (fig. 149, núm. 4). La resta són produccions tarraconenses, del tipus Dressel 1, Lamboglia 2 i Pascual 1 (fig. 149, núm. 5 a 8 respectivament).

El fragment de vora d'àmfora tipus Pascual 1 proporciona la cronologia més moderna del conjunt, que cal situar en època d'August. Tot i que per cronologia relativa ha de ser posterior a la data que ens proporcionen els farciments de l'interior de la rasa 1110, el material trobat no se'n diferencia gaire. Proposem per a aquest estrat una cronologia de darrer quart del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

De les restes estructurals trobades només és possible teoritzar sobre l'entitat i ús de la rasa, atès que la seva construcció significà la destrucció o mutilació de les construccions anteriors, de les quals pocs comentaris se'n poden fer. Quant a la rasa, la seva interpretació també resulta problemàtica, atès que desconexim la seva planta íntegra pel fet que només es va poder excavar part de l'estructura.

Sembla evident que es tracta d'una rasa excavada per acollir els fonaments d'un mur de grans dimensions, el qual, o bé no arribà a construir-se mai, tal com interpretà el director de l'excavació, o bé fou espoliat. De l'amplada de la rasa se'n pot deduir que es devia tractar d'un mur de no menys d'un metre d'amplada, que devia tenir uns fonaments de poc més d'un metre d'altura. Aquestes mides no corresponen a les dels murs que habitualment es documenten al jaciment, que corresponen bàsicament a àmbits domèstics o industrials. Un fonament d'aquestes característiques havia d'estar pensat per sostenir una estructura potent i pesada, que possiblement caldria relacionar amb una construcció singular, potser de caire públic.

En aquest sentit, l'anàlisi de l'indret on es localitzà aquesta estructura pot ajudar a la seva interpretació. L'immoble núm. 44 del carrer Barcelona està situat en un dels límits teòrics dels jaciments d'*Iluro*, concretament el meridional. Tot i no haver-se trobat encara en aquest sector cap resta del sistema defensiu de la ciutat romana, hi ha arguments arqueològics

i topogràfics que permeten situar-lo a les parcel·les dels actuals immobles que tenen façana al carrer de Barcelona. Així, doncs, tot i no disposar d'arguments més precisos i contundents, a priori no hauria de semblar agosarat, per la situació i per les característiques singulars de l'estructura, relacionar-la amb algun element del sistema d'emmurallament de la ciutat, potser una torre.

Si bé aquesta interpretació és plausible pel context de la troballa, cal esmentar alguns aspectes que la compliquen. Si s'analitza el registre arqueològic obtingut, s'observa que la construcció de la suposada torre amortitzà estructures anteriors, les quals s'han datat cap el segon quart del segle I aC. D'aquesta dada se'n dedueix que la torre no formaria part del sistema defensiu original que tancava la ciutat, per la qual cosa caldria suposar que la seva construcció hauria de respondre a un replanteig urbanístic en aquest indret, el qual, a més d'amortitzar part d'un

sector domèstic de la ciutat, hauria fet recular el seu perímetre, atès que la torre no només se sobreposà i destruí parcialment les estructures anteriors, sinó que algunes se situarien fora del recinte de tancament de la ciutat.

Sorprèn també la cronologia d'amortització de la hipotètica torre pocs anys després de la seva construcció, la qual cosa evidencia un període d'ús curt. Aquest fet equival a acceptar que es desmantellà una de les torres de la ciutat escassos anys després d'haver-se construït, i que el lloc fou ocupat novament per àmbits de caire domèstic, produint-se una nova urbanització del sector.

L'escassetat de dades convida a la prudència a l'hora d'interpretar l'estructura trobada, si bé és cert que les seves característiques refermen el caire singular i, possiblement, públic de l'estructura desapareguda, els fonaments dels quals farcien la rasa documentada.

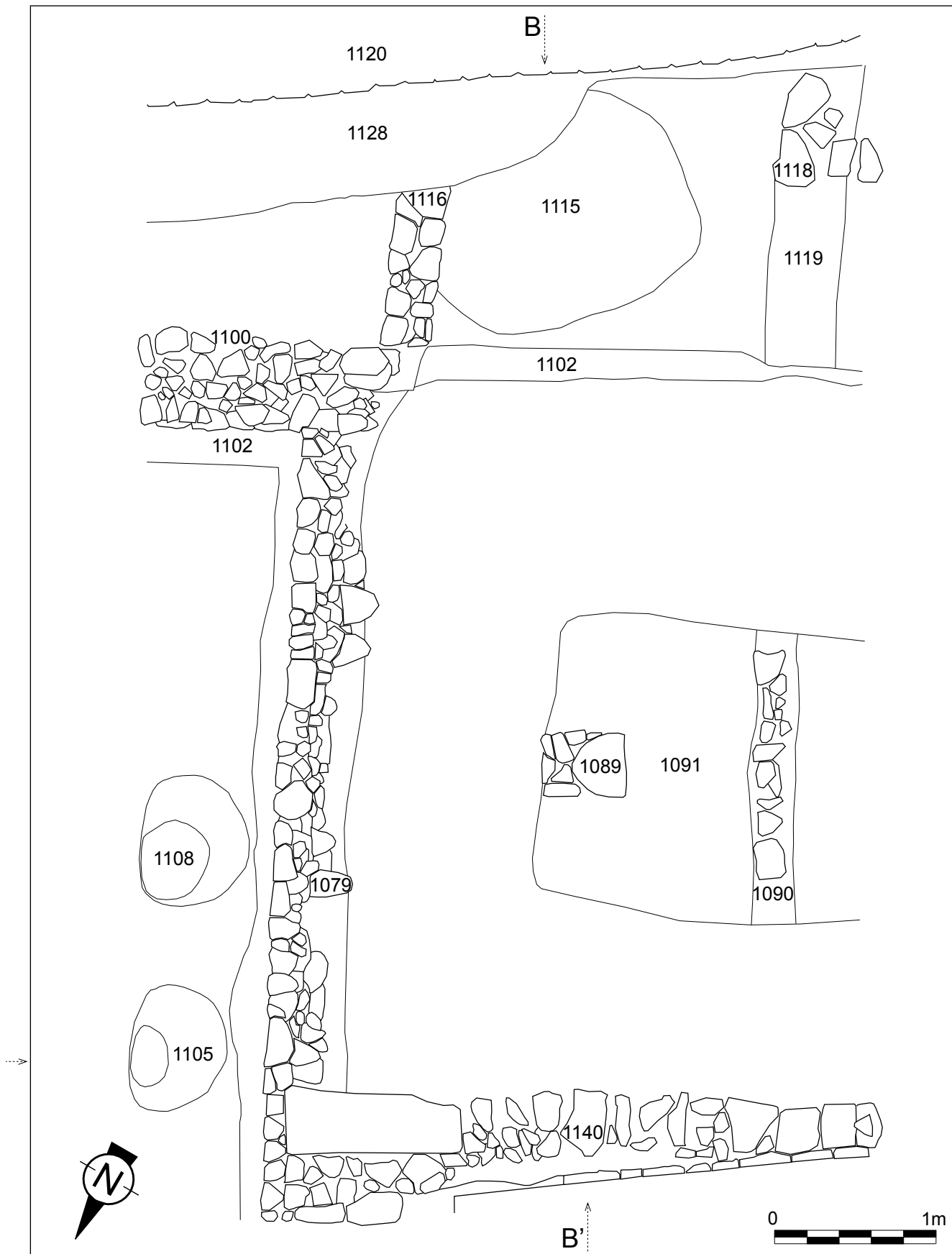


Fig. 144. Carrer de Barcelona, núm. 44 (1999). Planta.

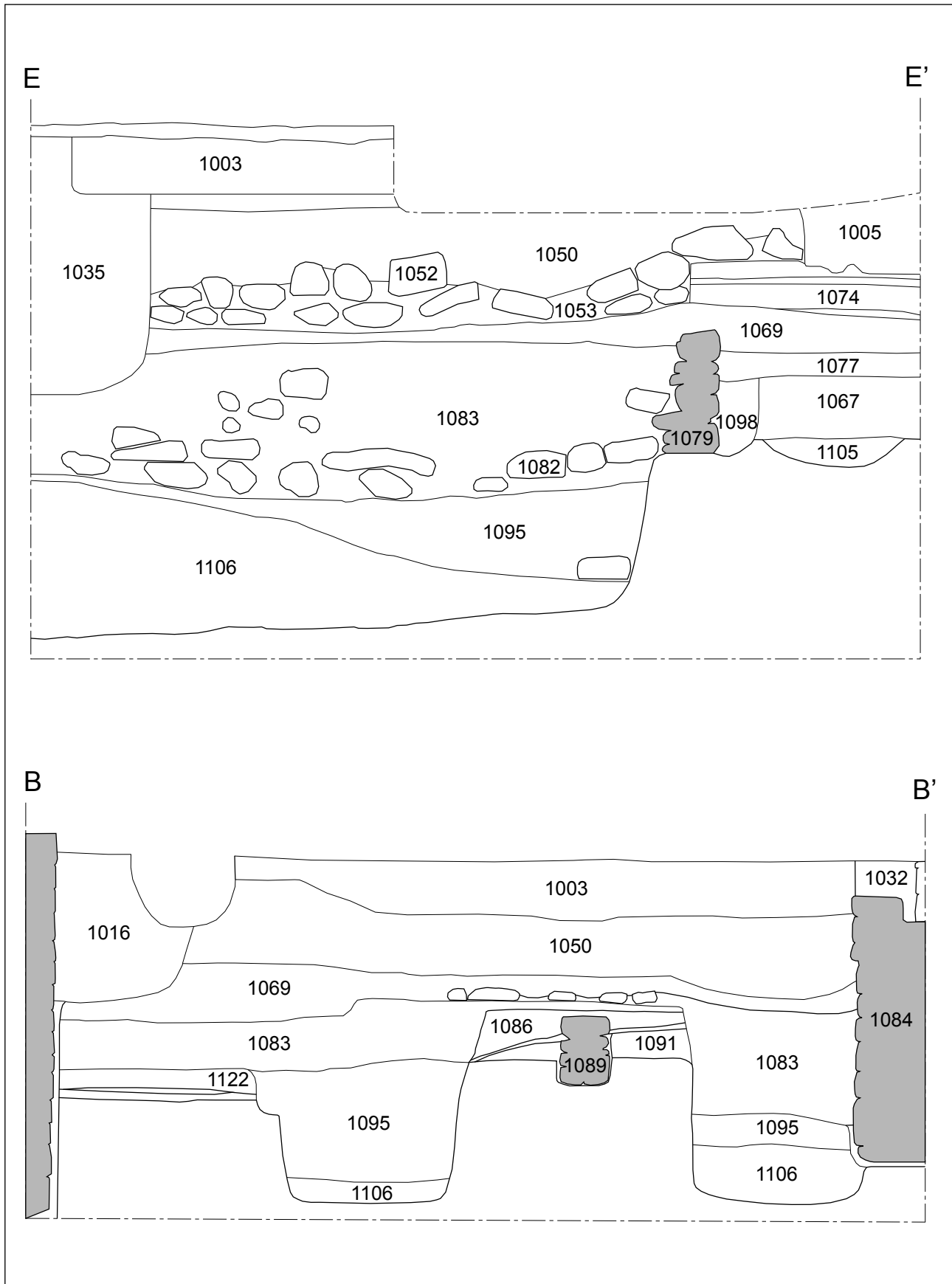


Fig. 145. Carrer de Barcelona, núm. 44 (1999). Seccions per E-E' i B-B'.

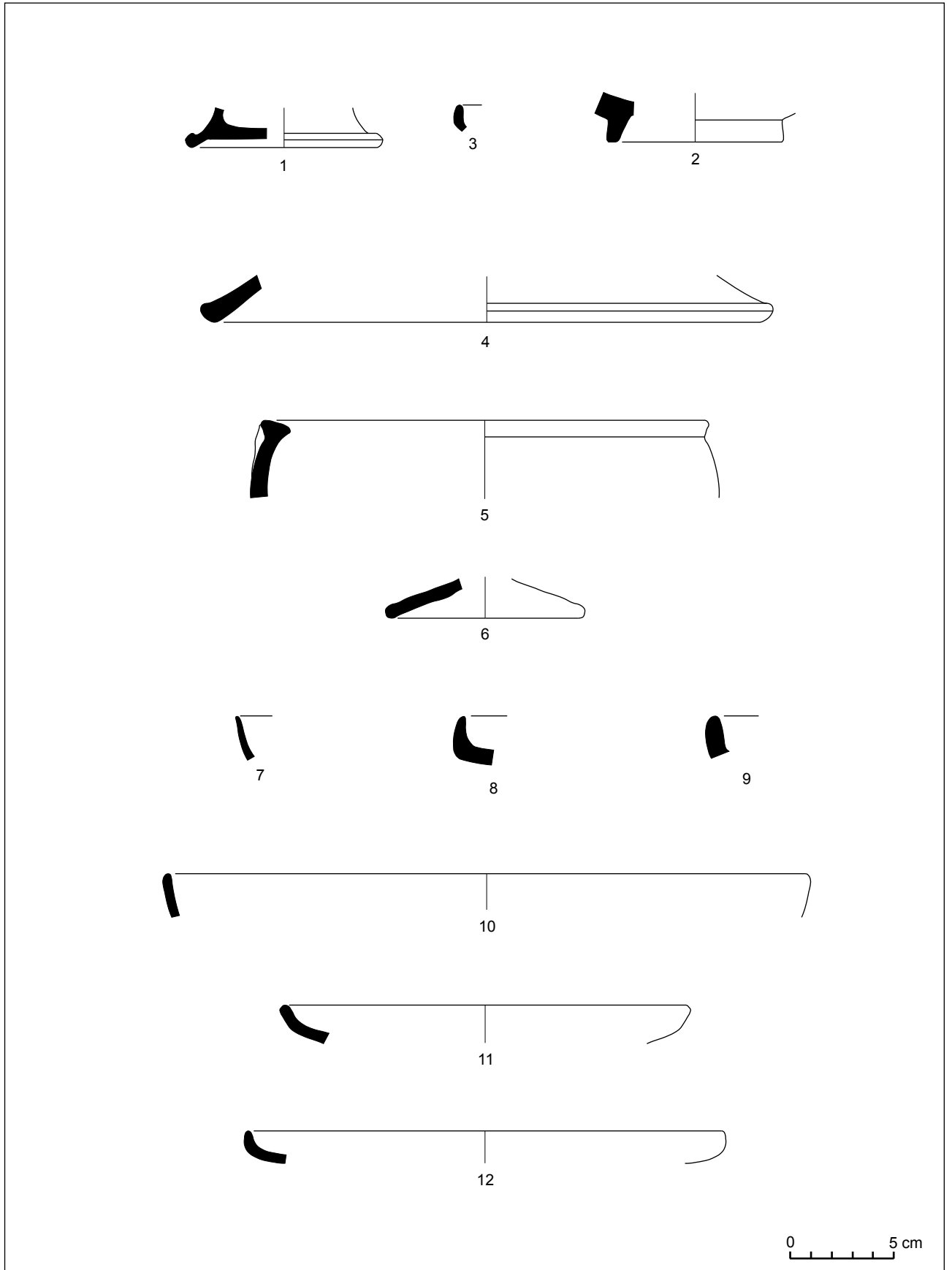


Fig. 146. Carrer de Barcelona, núm. 44 (1999).

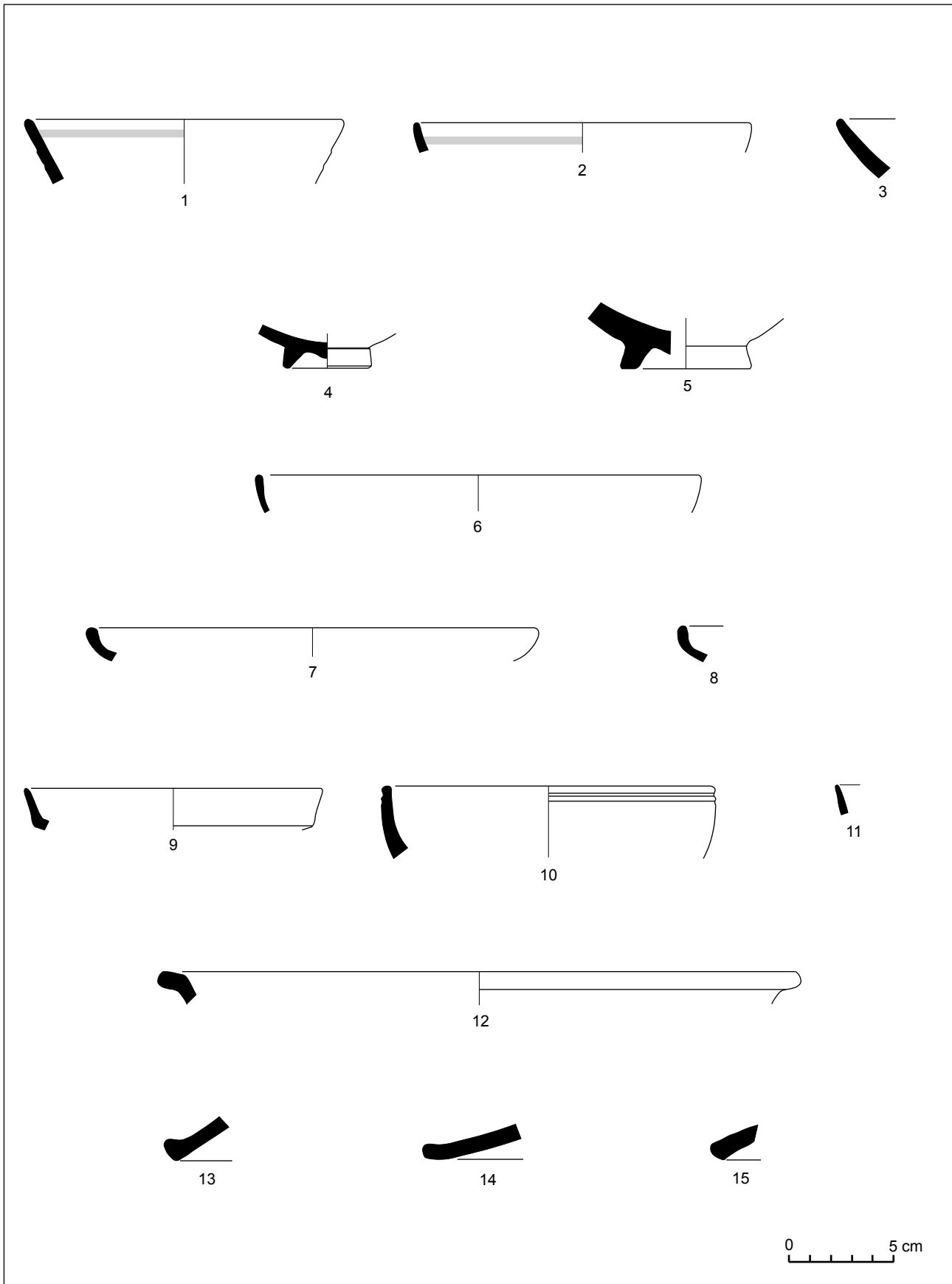


Fig. 147. Carrer de Barcelona, núm. 44 (1999).

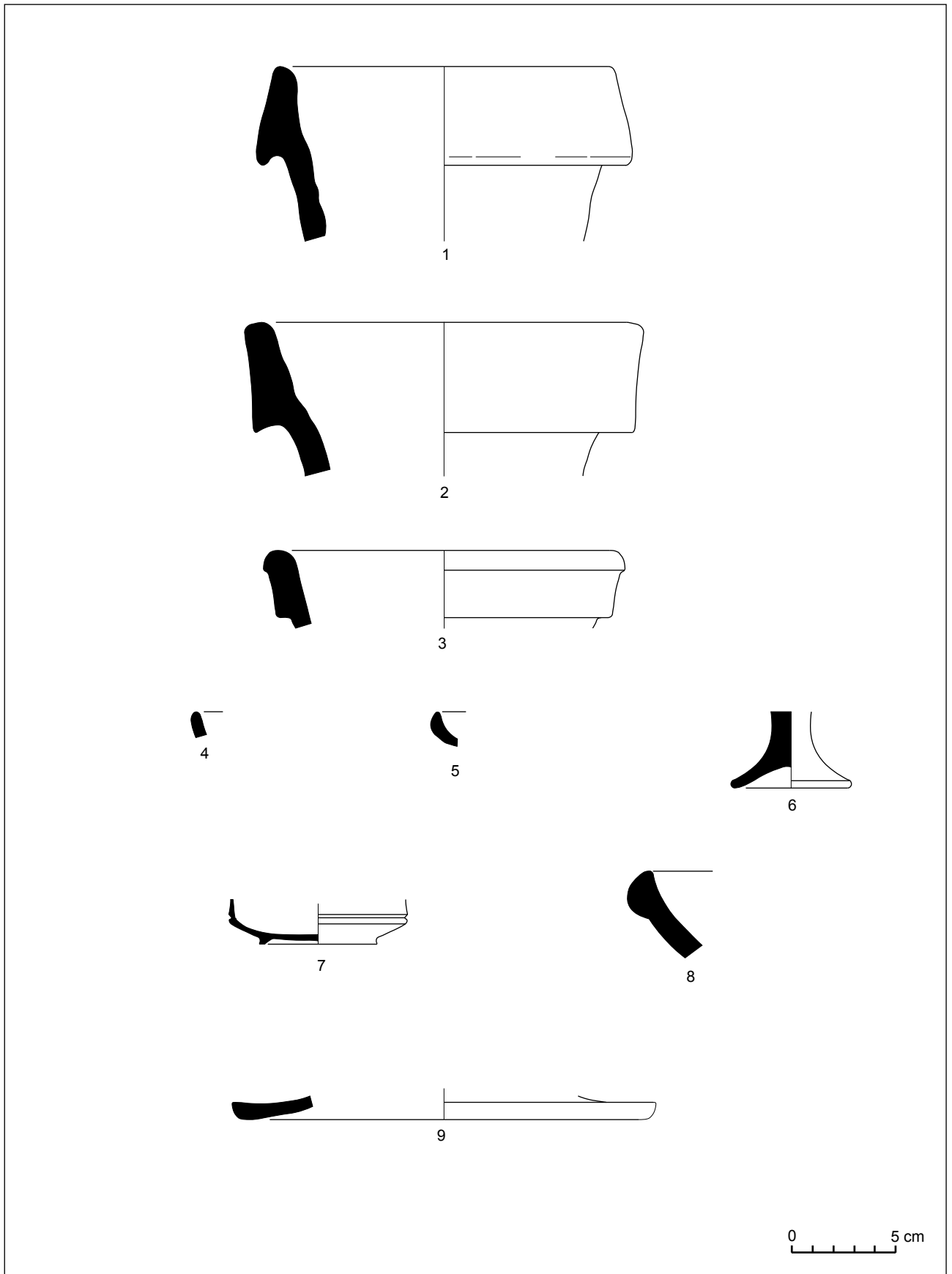


Fig. 148. Carrer de Barcelona, núm. 44 (1999).

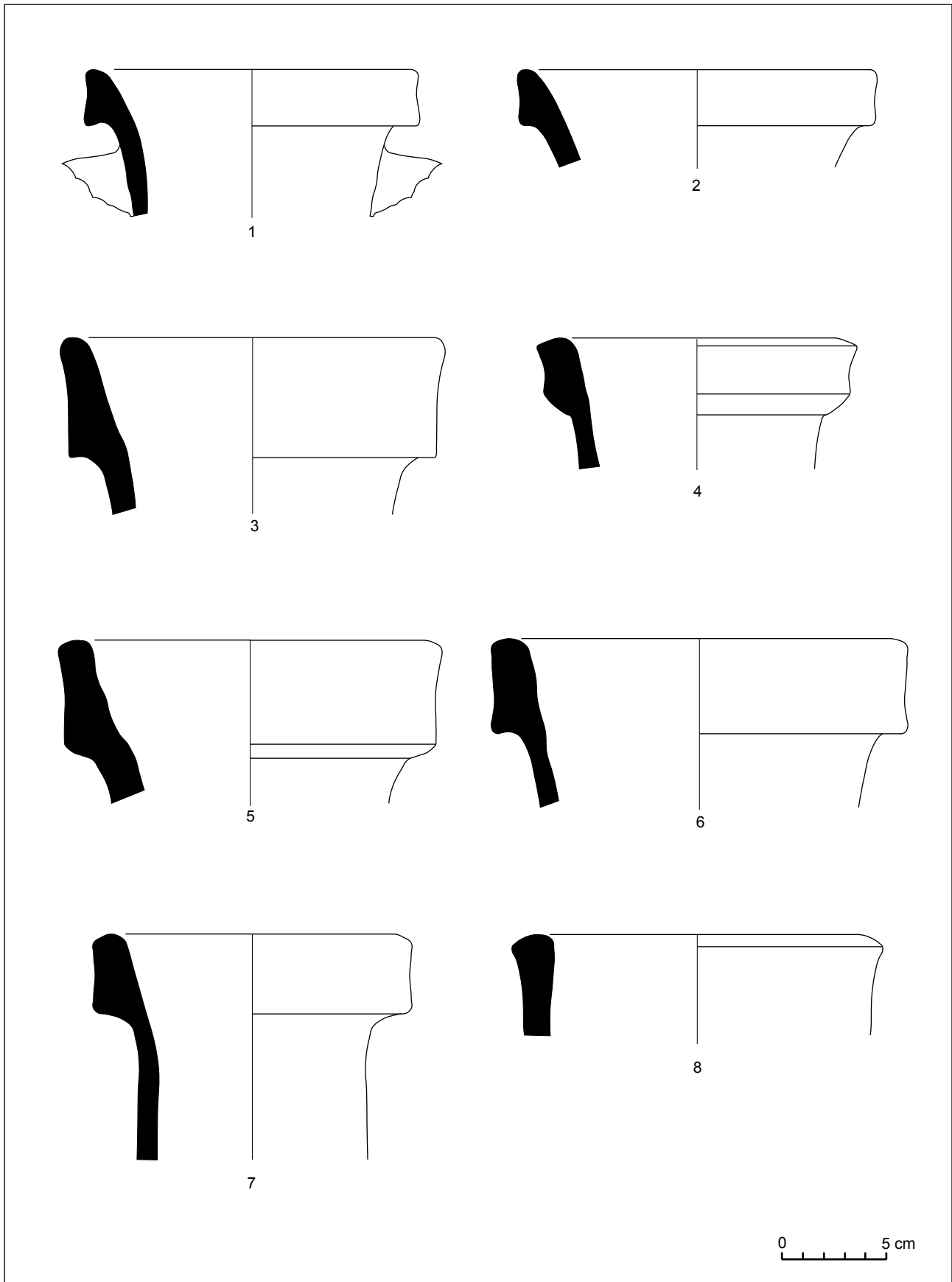


Fig. 149. Carrer de Barcelona, núm. 44 (1999).

Plaça de can Xammar (1999)

Durant les excavacions arqueològiques que es realitzaren en aquest sector de la ciutat, motivades per la reurbanització de l'indret, es localitzà una sitja –UE 4118– excavada en el terreny natural. La sitja es trobà aïllada, sense relació física amb cap construcció propera. Les coordenades UTM són: x= 454025 y= 4599004, i està a una altura de 18,42 m sobre el nivell del mar. L'excavació, realitzada l'any 1999, la dirigiren Montserrat Freixa Vila i Francesc Florensa Puchol.

FREIXA, M. FLORENSA, F. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica a can Xammar (dins de la zona arqueològica de la ciutat d'Iluro)*. Mataró, *El Maresme*. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. *Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro*. *Empúries*, 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

La sitja es trobà pràcticament seccionada per la meitat i arranada per sota de la boca. Tenia una forma ovoïdal, amidava uns 1,40 m de diàmetre màxim i conservava una profunditat de 1,30 m. No es trobà cap recobriment en la paret. A l'interior només es registrà un únic farciment –UE 4119–, que l'amortitzava. Aquest estrat de farciment contenia abundant material arqueològic.

S'hi van trobar cinc peces de ceràmica de vernís negre. La producció més ben representada és la vaixel·la dels tallers de Cales, sempre de la variant mitjana. Li corresponen un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 151, núm. 2), dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 151, núm. 3 i 5) i un vas de la forma Lamb. 4 (fig. 151, núm. 4). També hi ha el fons d'un vas de campaniana A (fig. 151, núm. 1).

De ceràmica de parets fines hi ha un got del tipus II-III de Mayet (fig. 151, núm. 6 i possiblement 7) i un altre de forma indeterminada (lám. 2, núm. 8). La ceràmica itàlica de cuina està representada per tapanadors, potser del tipus Aguarod 6/Burriac38.100 (fig. 151, núm. 10 i 11) i per cassoles de vora bífida de la forma Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 151, núm. 9).

El conjunt d'àmfores és nombrós i bàsicament d'origen itàlic –81 %–, seguit de les peces ebusitanes

–14 %– i les nord-africanes –5 %–. Els tipus itàlics més freqüents són les Dressel 1A (fig. 152, núm. 2, 4, 5, 7, 8 i 9) i Dressel 1C (fig. 152, núm. 11 a 13), seguides a distància de les Lamb. 2 adriàtiques (fig. 152, núm. 3 i 15), les de la zona d'Apúlia-Bríndisi (fig. 152, núm. 1) i la Dressel 1 B (fig. 151, núm. 10). S'han identificat fragments de dues àmfores ebusitanes del tipus PE 17/T-8.1.3.2 (no dibuixada) i una del tipus PE 24 (fig. 151, núm. 12 i 13), així com una altra peça possiblement de l'àrea tripolítana (fig. 152, núm. 14).

La ceràmica comuna és en la seva totalitat de producció ibèrica, predominant la vaixel·la gris i la d'ençalba blanca.

L'absència de vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales ens aporta al conjunt una cronologia *ante quem* de 80-70 aC. Aquesta dada la referma el lot d'àmfores trobat, alhora que ajuda a concretar-la. L'associació, i la quasi equiparació numèrica, d'àmfores del tipus Dressel 1A i Dressel 1C es característica de finals del segle II aC i inicis del segle I aC. Tanmateix la presència molt minoritària de la Dressel 1B –que indica que possiblement estem en els moments inicials d'aparició d'aquest tipus–, ens permet concretar la cronologia cap a inicis del segle I aC. D'igual manera, la presència del tipus ebusità PE 24 suggereix una cronologia a l'entorn del canvi de segle.

Proposem, doncs, una cronologia entorn del 100 aC com a data d'amortització d'aquesta sitja.

Interpretació de les restes trobades

Excepte la cronologia, poca cosa es pot comentar en relació a aquesta sitja. En aquest sentit, cal destacar que aquest és el context més antic obtingut fins ara al jaciment.

Quant a la sitja, situada en un indret perifèric del solar d'Iluro, indica la pervivència d'ús d'aquest sistema d'emmagatzematge, habitualment usat en la cultura ibèrica, en un indret situat al bell mig de la plana litoral. D'igual manera, tal i com era freqüent en el moment d'abandó d'aquests graners, es reaprofità el forat com a abocador de deixalles, possiblement domèstiques, entre les que destaca el nombre i, sobretot la varietat d'envasos amfòrics.

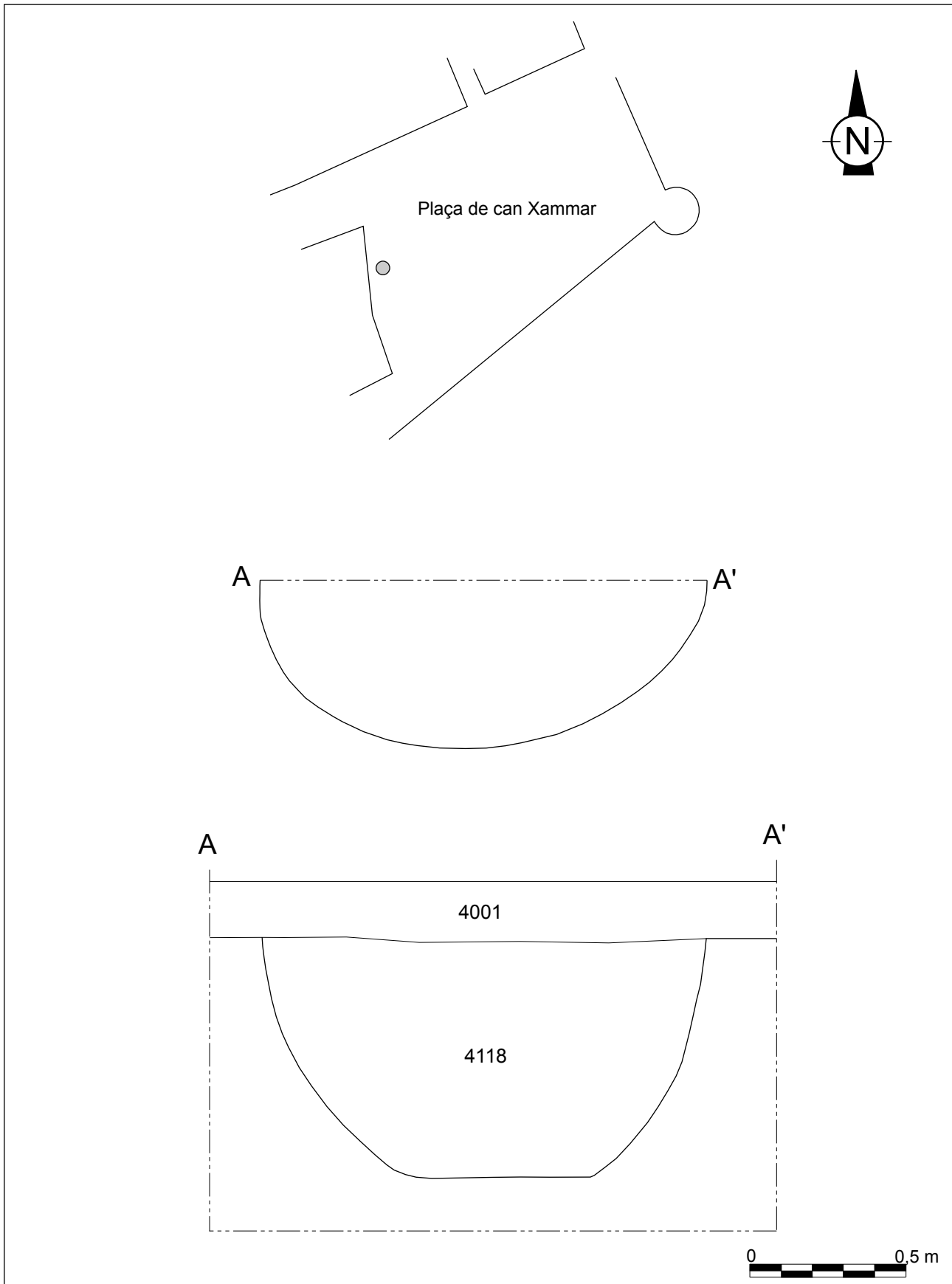


Fig. 150. Plaça de can Xammar (1999). Situació, planta i secció de la sitja.

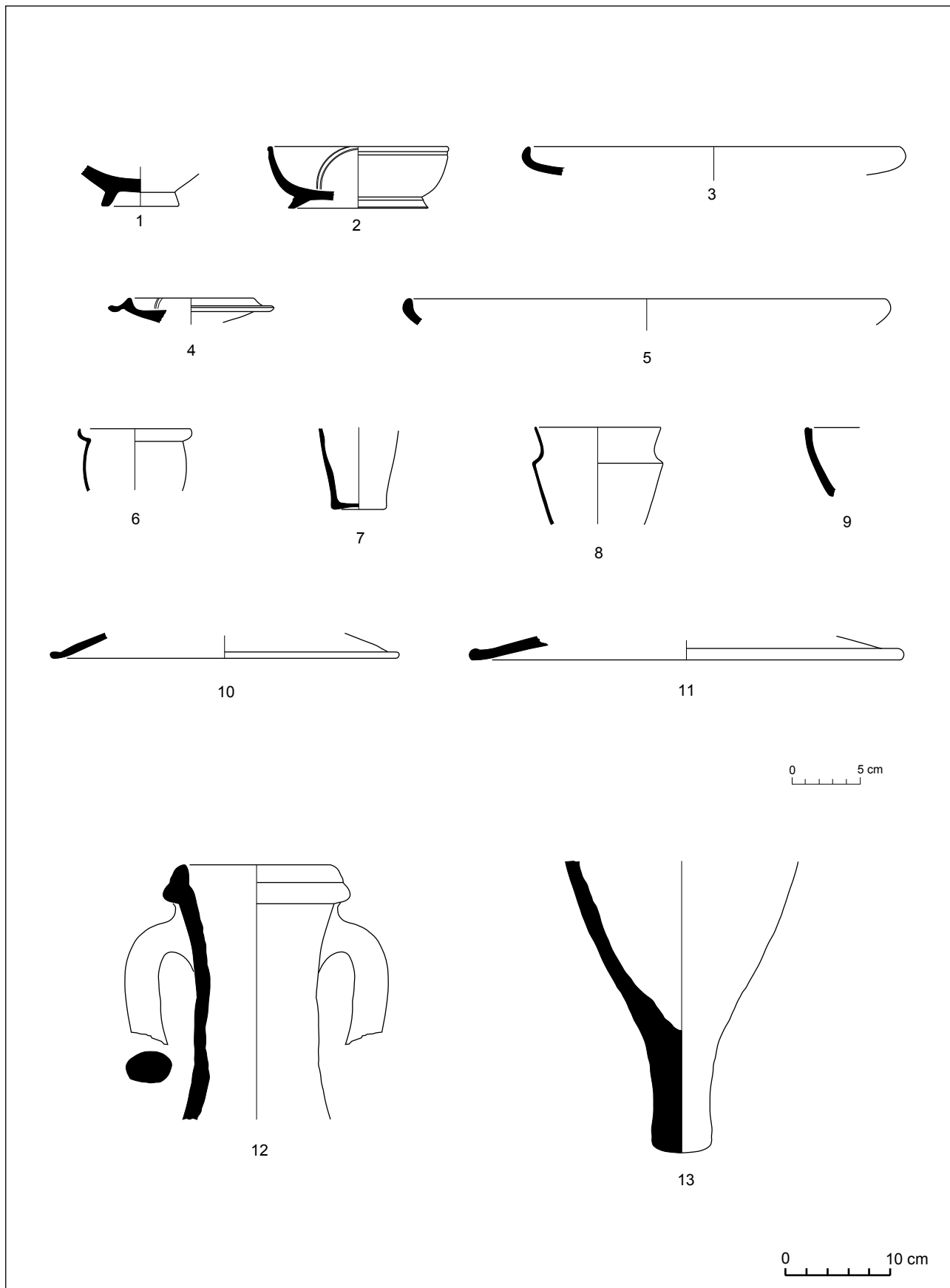


Fig. 151. Plaça de can Xammar (1999).

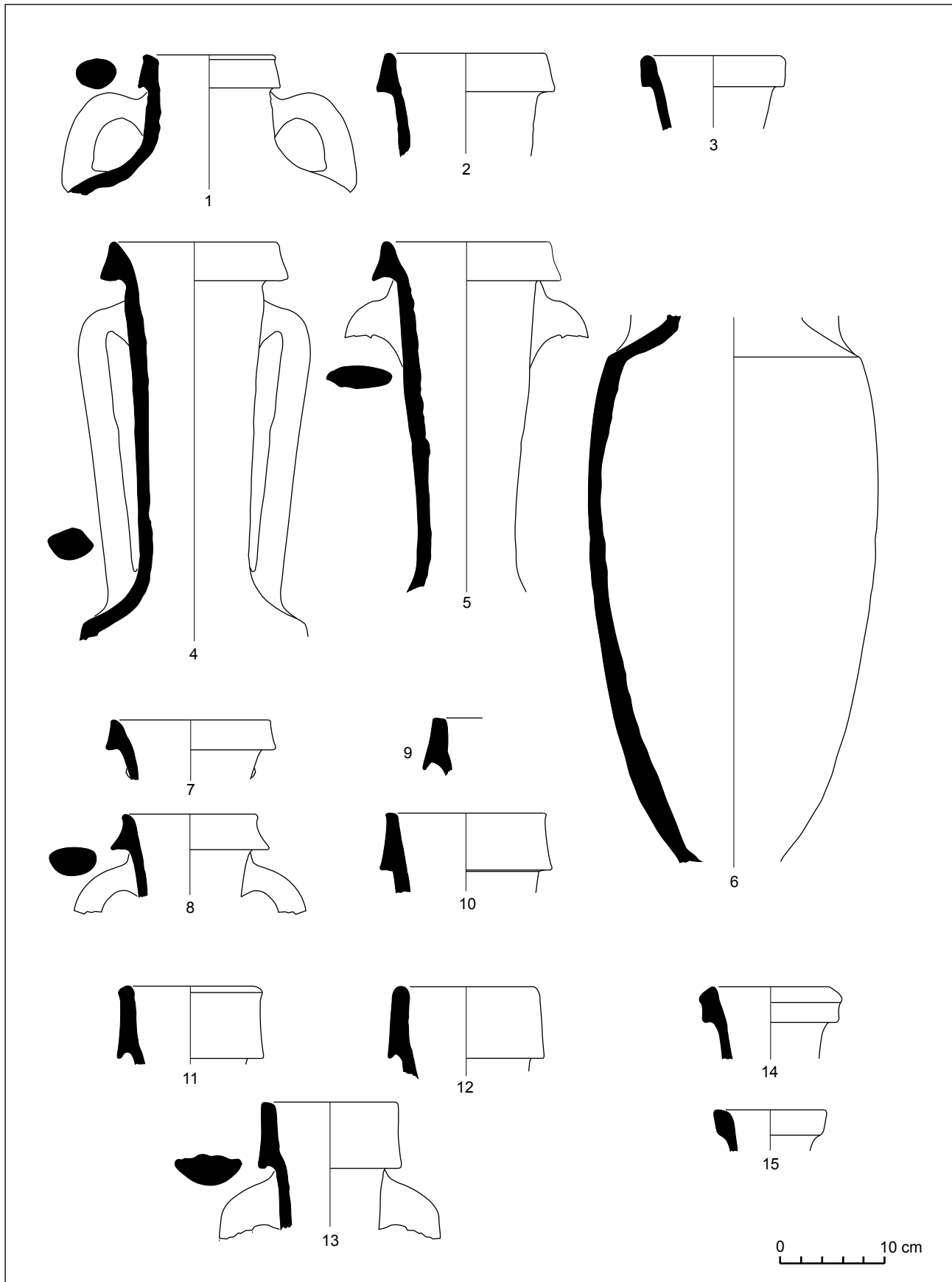


Fig. 152. Plaça de can Xammar (1999).

Plaça Gran, 8 (2000)

L'excavació d'aquest immoble, situat en una zona central del jaciment, fou originada per la construcció d'un nou edifici. Les coordenades UTM són $x=433957$, $y=4598064$, i està a una altura de 24,57 m sobre el nivell del mar. L'excavació arqueològica es realitzà els darrers mesos de l'any 2000 i fou dirigida per Vanessa Muñoz Rufo.

MUÑOZ, V. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al solar núm. 8 de la Plaça Gran de Mataró (El Maresme)*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'excavació arqueològica permeté documentar una sèrie de restes d'època romana, de les quals s'han pogut establir dues fases constructives del període republicà.

1a fase

A aquesta fase cal associar diverses estructures, entre les quals destaquen, per la seva entitat, dos murs. El primer mur –UE 1077– es localitzà pràcticament al mig del solar i conservava una llargada de 9,5 m. Perpendicular a aquest, tot configurant una cantonada, es documentà un petit tram del mur UE 1001, el qual s'endinsava a l'immoble veí. També es documentà un altre possible mur o base de pilar, força malmès, –UE 1173– i els paviments que es relacionaven amb aquestes estructures: la UE 1178 a l'oest del mur UE 1077 i les UE 1153, 1167, 1166, 1165 i 1161 a l'est del mateix mur.

Els estrats que s'associen al moment de construcció d'aquestes estructures són les UE 1123 –un estrat per anivellar o preparar el paviment UE 1178–, el farciment UE 1118 de la rasa de fonamentació del mur UE 1101 i els farciments UE 1154 i 1134 de les rases de fonamentació del mur UE 1077, així com els mateixos paviments abans relacionats. En aquest apartat cal incloure el mateix mur UE 1077, atès que entre el material amb que estava construït es trobà un fragment amfòric.

També cal associar a aquesta fase una sèrie d'estrats d'escassa potència que se sobreposaven al sòl natural, tot i que dos d'ells –UE 1129 i 1169– estaven tallats per la rasa de fonamentació del mur UE 1077. La resta són els estrats UE 1124, 1113 i 1106.

El material d'importació trobat amb més quantitat és la ceràmica de vernís negre. D'entrada, cal fer

notar l'alt percentatge de campaniana A –39,1 %–, tot i que superat per les produccions del grup de la campaniana B –un 60,8 %–. No s'han trobat altres materials de vernís negre.

Totes les peces de campaniana A pertanyen a la variant tardana d'aquesta producció. Les formes presents són el plat Lamb. 5 –44,4 % de la producció– (fig. 157, núm. 1 a 4) i els bols Lamb. 31 –33,3 % de la producció– (fig. 157, núm. 7) i Lamb. 27/31 –22,2 % de la producció (fig. 157, núm. 5, 6, 8 i 9). A part d'un plat forma Lamb. 5 de producció indeterminada (fig. 157, núm. 10), la resta de la vaixel·la del grup de la campaniana B correspon a les produccions dels tallers de Cales, bé en la seva variant mitjana –17,4 % del total de les produccions de les ceràmiques de vernís negre– o bé a la seva variant tardana –39,1 % del total de les produccions de les ceràmiques de vernís negre–. Les formes trobades pertanyents a la variant mitjana dels tallers de Cales són el plat Lamb. 5 (fig. 157, núm. 11 a 13) i el vas Lamb. 1 (fig. 157, núm. 14 i 15). Quant a la variant tardana d'aquests tallers, hi trobem els vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 157, núm. 16), un got de la forma Lamb. 2 (fig. 157, núm. 17) i els plats de la forma Lamb. 5 (fig. 157, núm. 18 a 21 i fig. 158, núm. 1 a 3).

Només hi ha dues peces de ceràmica de parets fines. Una és el fons d'un got de forma indeterminada, potser Mayet III (fig. 158, núm. 6) i l'altre la vora i nansa d'una copa de la forma Mayet IX (fig. 158, núm. 7).

La ceràmica de cuina importada és tota d'origen italià. S'han trobat morters del tipus *Emporiae* 36.2 (fig. 158, núm. 8 i 14), tapadores, potser del tipus Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 158, núm. 9 a 11 i 13) i una safata amb engalba “roig pompeïà” del tipus Aguarod 3/Luni 1 (fig. 158, núm. 12).

Les àmfors més abundants són d'origen italià –66,6 %–, bé del tipus Dressel 1B (fig. 159, núm. 1 a 4) o bé els tipus produïts en l'àrea d'Apúlia-Bríndisi (fig. 159, núm. 5 i 6). Les àmfors tripolitanes representen el 22,2 % (fig. 159, núm. 7 i 8). De l'illa d'Eivissa només hi ha una àmfora del tipus PE 18/T 8.1.3.3 (fig. 160, núm. 1).

L'abundància de material en els estrats d'aquesta fase possibilita l'obtenció d'una cronologia força precisa. Els límits cronològics estan determinats d'una banda –terme *post quem*– per la presència de peces de la variant tardana dels tallers de Cales, les quals es generalitzaren a partir de la segona dècada del segle I aC, i per l'altra banda –terme *ante quem*– per l'absència de materials, sobre tot amfòrics, amb pastes tarraconenses, els quals ja són presents amb certa

abundància durant el tercer quart del segle I aC. Cal, doncs, datar aquesta fase de segon quart del segle I aC. Tanmateix, les proporcions dels materials trobats, sobretot els de vernís negre, permeten concretar un xic més aquesta cronologia. A diversos jaciments de la Laietània s'ha pogut comprovar que la inflexió quant a domini numèric d'una producció –la campaniana A– vers l'altra –els productes del grup de la campaniana B– es produí durant la dècada dels 80-70 aC, moment en el qual, de forma progressiva, la campaniana A es veié superada quantitativament pel grup de la campaniana B. Tal com es comenta amb anterioritat, la proporció de vaixel·la de la campaniana A trobada en aquesta fase és alta, però no majoritària, la qual cosa pot indicar un moment antic dins d'aquest segon quart del segle I aC. La presència, encara significativa, de vaixel·la de la variant mitjana dels tallers de Cales corrobora en certa manera aquesta antiguitat dins del segon quart, atès que són productes l'ús dels quals s'amortitzen en aparèixer la nova producció tardana.

Proposem, doncs, per a aquesta fase una cronologia inicial a l'entorn del 80-70 aC.

2a fase

Corresponen a aquesta segona fase una sèrie d'amortitzacions, espolis, anivellacions de terreny i construccions de noves estructures relacionades amb un moment de notables canvis urbanístics en el sector.

Els estrats que amortitzen la fase anterior són les UE 1085 –situada a l'interior de l'espai que delimiten els murs UE 1101 i 1077–, 1110 i 1109. Aquestes darres unitats estratigràfiques, situades al sector de llevant del mur UE 1077, han de considerar-se més com a espoli que com a amortitzacions. Es pogué documentar també una mena de rasa –UE 1162– de funcionalitat incerta que discorre paral·lela al costat est del mur UE 1077. En aquesta fase cal situar, tot i que no es disposa de dades arqueològiques concrets, la construcció de les clavegueres UE 1116, 1096 i 1094.

Els materials que il·lustren el moment inicial d'aquesta fase no són tan abundants com els de l'anterior, si bé són força significatius del període que documenten. La vaixel·la de vernís negre és escassa, ja que tan sols es trobaren restes d'un vas de la forma Lamb. 8, molt possiblement de campaniana B etrusca (fig. 160, núm. 3), de dos plats de la forma Lamb. 5 de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 160, núm. 4 i 5) i d'una mena de bol de forma indeterminada possiblement fabricat a l'àrea campano-lacial (fig. 160, núm. 6). Es trobà també un fragment de la vora d'un

plat de sigil·lata oriental de la forma Atlante 4a (fig. 160, núm. 7) i d'un altre plat de terra sigil·lata itàlica de la forma Consp. 1.1 (fig. 160, núm. 8).

El conjunt amfòric és, en canvi, força abundant i representatiu. En total hi ha un número mínim de 7 peces, de les quals les de producció tarraconense són majoritàries –57,1 %– seguides per igual –14,2 %– de les produccions itàliques i ebusitanes. Hi ha també el pivot d'una àmfora de tipus i origen indeterminat (fig. 160, núm. 9). L'àmfora itàlica és del tipus Dressel 1B (fig. 160, núm. 10) i l'ebusitana del tipus PE 18/T.8.1.3.3 (fig. 160, núm. 11). Quant a les àmfors tarraconenses, el tipus majoritari és la Tarraconense 1 –75 %– (fig. 161, núm. 2 a 6), però també hi ha una Dressel 1/citerior (fig. 161, núm. 1).

La cronologia d'amortització d'aquesta fase ve determinada per la terra sigil·lata itàlica i les àmfors d'origen tarraconense. Cal advertir, però, que les formes trobades d'ambdós tipus de materials indiquen antiguitat dins de les seves respectives produccions. Així, el plat Consp. 1.1 és una de les formes més antigues de la terra sigil·lata itàlica i les àmfors del tipus Tarraconense 1 i les imitacions d'envasos itàlics del tipus Dressel 1 són les primeres produccions amfòriques fabricades a la Tarraconense. Cal també destacar l'absència d'àmfors tarraconenses del tipus Pascual 1, que començaren a fabricar-se un xic més tard que els tipus trobats.

Proposem per a l'inici d'aquesta segona fase una cronologia de 50-30 aC.

Les amortitzacions i inutilitzacions de les estructures d'aquesta segona fase es produeixen en moments més avançats del període d'August i, fins i tot alguns d'ells, en etapes imperials posteriors.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació d'aquest immoble ha posat al descobert un nou tram, tot i que no gaire extens, d'un *cardo* secundari de la ciutat d'Iluro, altres parts del qual ja havien estat documentades en les anteriors intervencions arqueològiques de la plaça Gran de l'any 1982, carrer Sant Francesc d'Assís núm. 19 de l'any 1994 i carrer Na Pau de l'any 1997. Malauradament, en el solar de la plaça Gran núm. 8 no es pogué excavar el carrer en tota la seva amplada, ni tan sols documentar la claveguera central, situada quasi amb seguretat per sota de la mitgera amb l'immoble veí. Tanmateix, l'excavació ha proporcionat una sèrie de dades cronològiques i urbanístiques de l'indret que ajuden a ampliar la informació que es tenia sobre aquest carrer romà.

Com en altres indrets del jaciment, les restes romanes s'han trobat parcialment destruïdes a conseqüència de les posteriors reurbanitzacions, sobretot d'època moderna, cosa que en dificulta la interpretació.

El conjunt de les restes trobades en aquest immoble no és nombrós, ja que es redueix bàsicament a dos murs, tres clavegueres i alguns paviments de terra compactada. L'estructura més ben documentada, sobretot per la seva extensió, és el mur UE 1077, que cal interpretar com una façana de carrer. Aquest mur, localitzat en el bell mig del solar excavat, delimita dos clars sectors, el del *cardo minor* i el d'uns espais arquitectònics d'ús indeterminat que tenien façana al carrer. Perpendicular a aquest mur es documentà un tram d'un altre –UE 1001– construït simultàniament, configurant un angle que pot interpretar-se com una cantonada d'una *insula*. Si és així, caldrà considerar l'espai perpendicular al *cardo* com un petit tram d'un *decumanus minor*.

Les restes d'època republicana situades a l'interior de l'espai corresponen a una sola fase d'ocupació que cal situar entre els anys 80-70 aC, quan es construeix l'edifici, i el 50-30 aC, quan es reforma per primera vegada. La poca extensió que s'ha pogut excavar d'aquest sector no permet gaires més interpretacions, excepte que es tractava d'un edifici compartimentat, al qual es dotà de clavegueram durant la primera reforma.

Quant al *cardo minor*, pel fet de no haver-se pogut excavar en extensió no és possible descriure les seves característiques urbanístiques. El tram excavat no

tenia voreres ni espais porxats i, molt possiblement, en el moment en què s'urbanitzà per primera vegada tampoc tenia claveguera. D'aquesta primera fase del carrer només s'han documentat paviments sobreposats de terra compactada. La cronologia que ens proporcionen els materials arqueològics associats al moment de construcció de les primeres estructures del carrer ens situa a l'entorn del 80-70 aC.

La informació que es té de l'hipotètic *decumanus minor* és més minsa. La cronologia de construcció ha de ser la mateixa que la del *cardo*, atès que les façanes d'ambdós carrers estan construïdes al mateix temps. De l'estructura arquitectònica original d'aquest carrer també se'n sap poca cosa, només que disposava d'una claveguera descentrada, construïda totalment amb *opus signinum* i quasi arrambada a la façana. No ha estat possible datar-ne el moment de construcció, si bé per lògica hauria de situar-se a inicis de la segona fase, atès que s'entén que hauria de desguassar a la claveguera del *cardo*, la qual s'associa a la segona fase constructiva.

Tal com comentàvem, la segona fase la caracteritzen una sèrie de reformes, concretades a partir del 50 aC, encaminades a reestructurar l'espai, dotant els carrers de servei de clavegueram, fet que és aprofitat per construir les clavegueres domèstiques que parteixen de les edificacions annexes i que, travessant el carrer, desguassen a la claveguera del *cardo*. El registre arqueològic condicionat per la petita extensió excavada i per les destruccions posteriors, no permet esbrinar l'abast total d'aquestes reformes: ampliacions o tapiats de carrers, aixecament de zones porxadades, etc.



Fig. 153. Plaça Gran, núm. 8 (2000). Planta general.

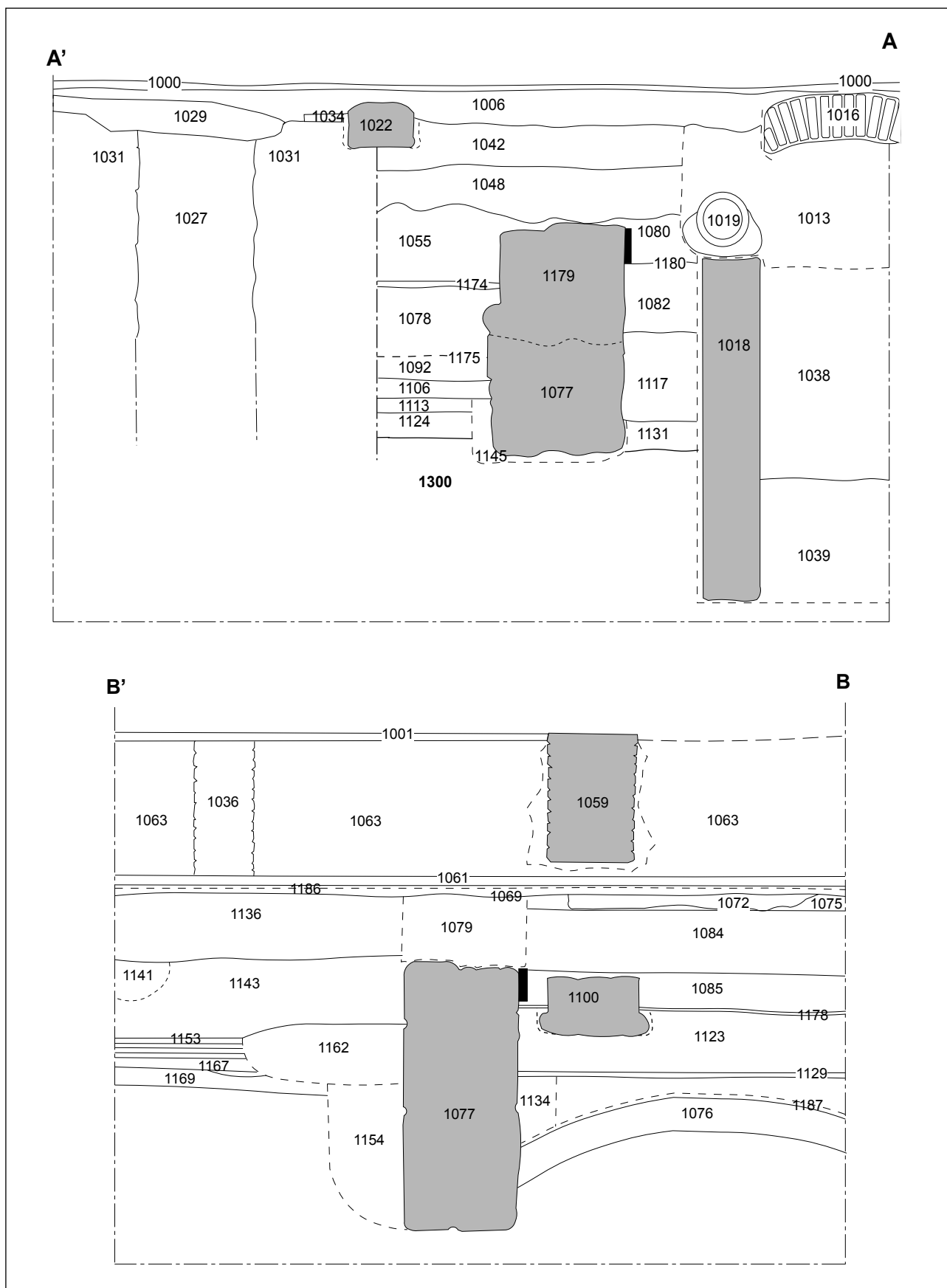


Fig. 154. Plaça Gran, núm. 8 (2000). Seccions per A-A' i B-B'.

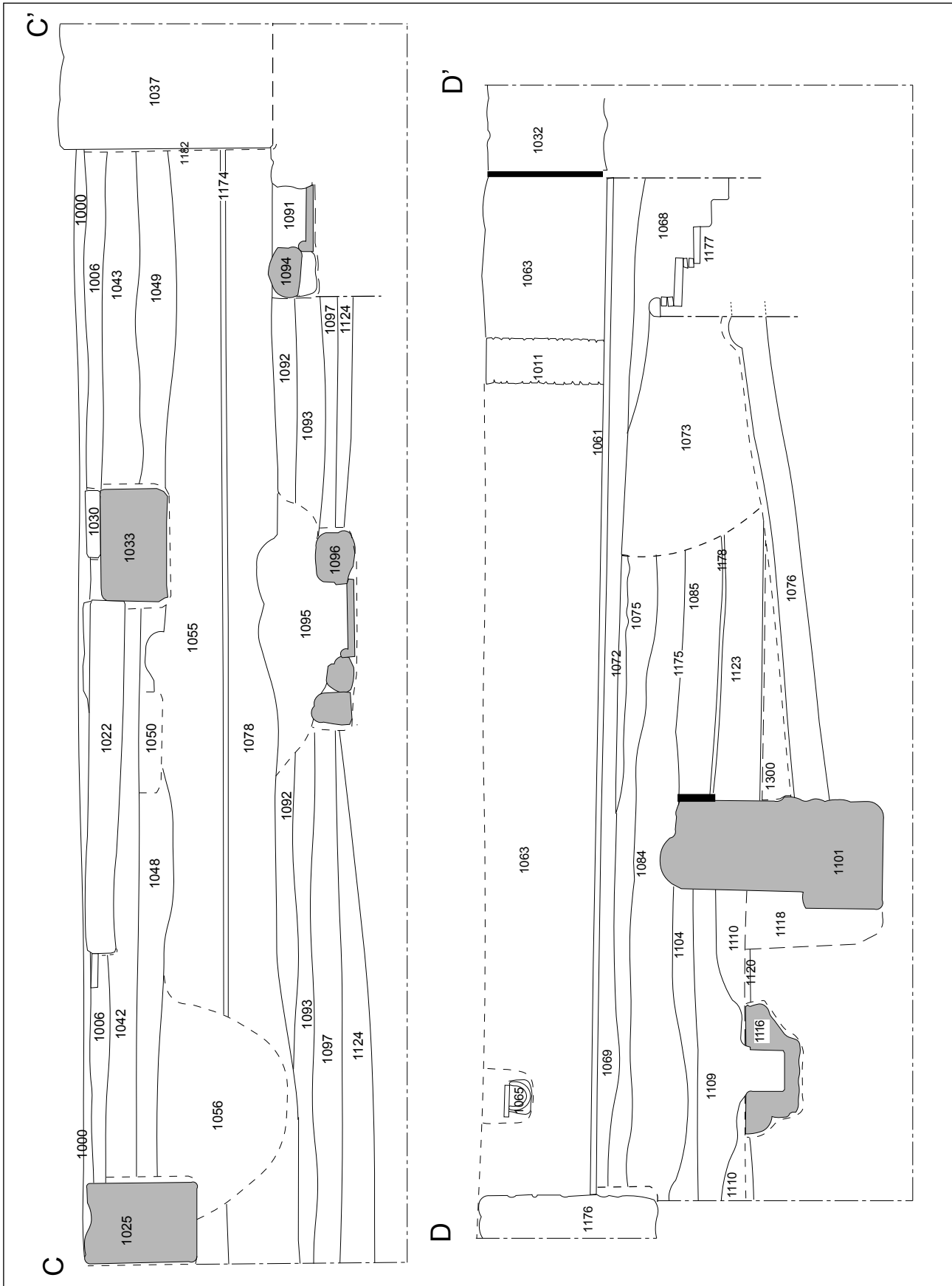


Fig. 155. Plaça Gran, núm. 8 (2000). Seccions per C-C' i D-D'.

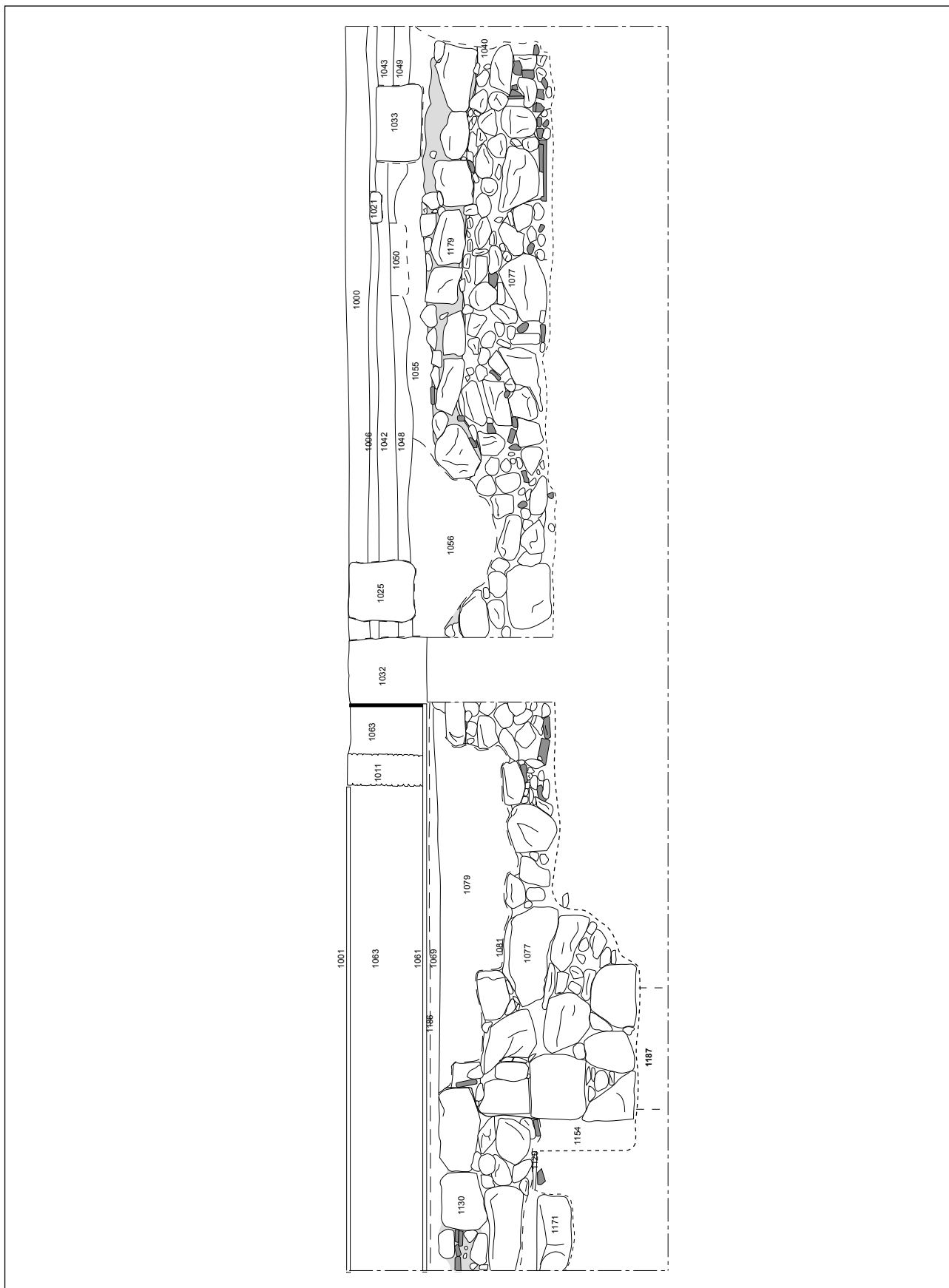


Fig. 156. Plaça Gran, núm. 8 (2000). Alçat del mur UE 1077/1079.

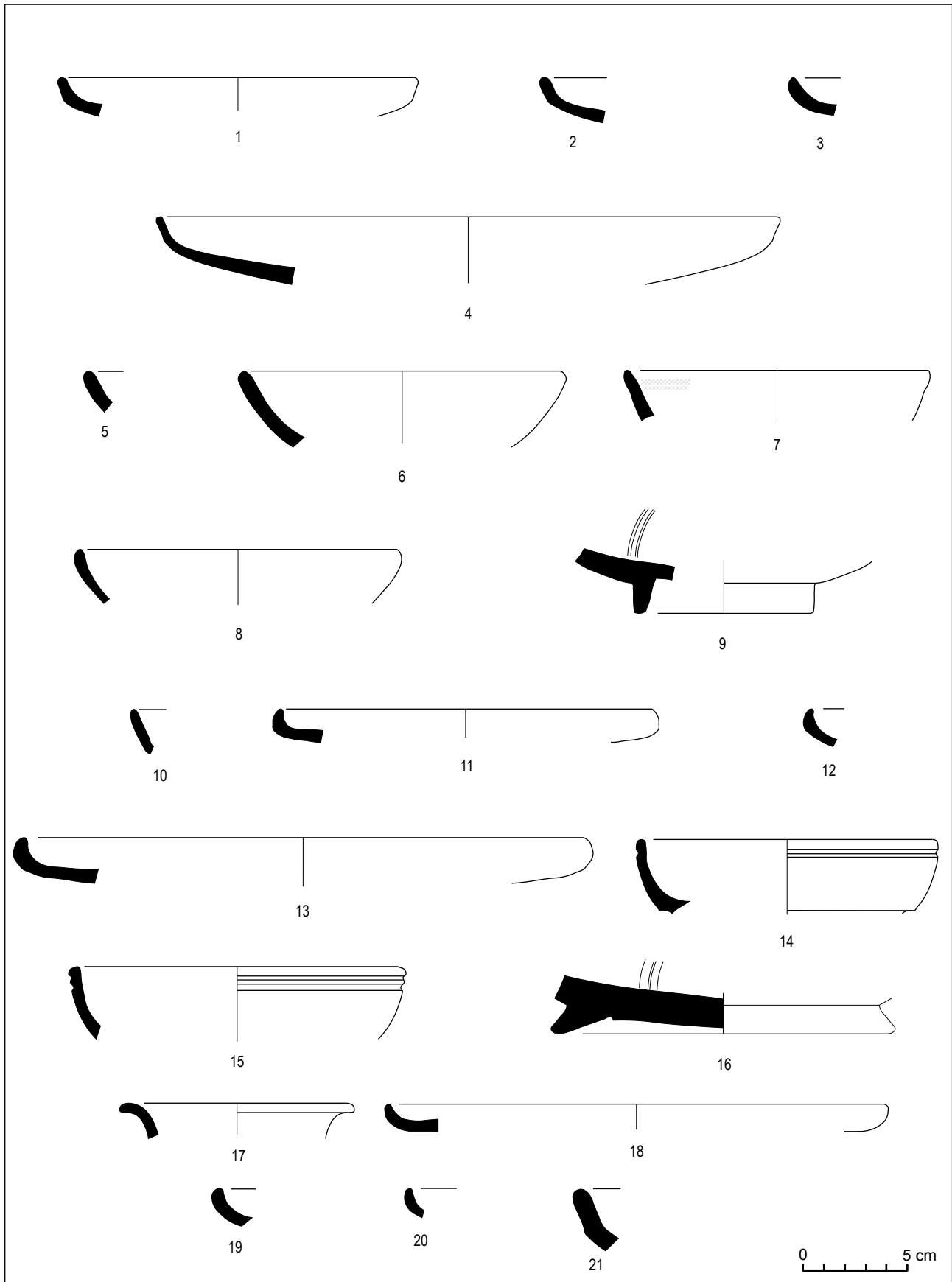


Fig. 157. Plaça Gran, núm. 8 (2000).

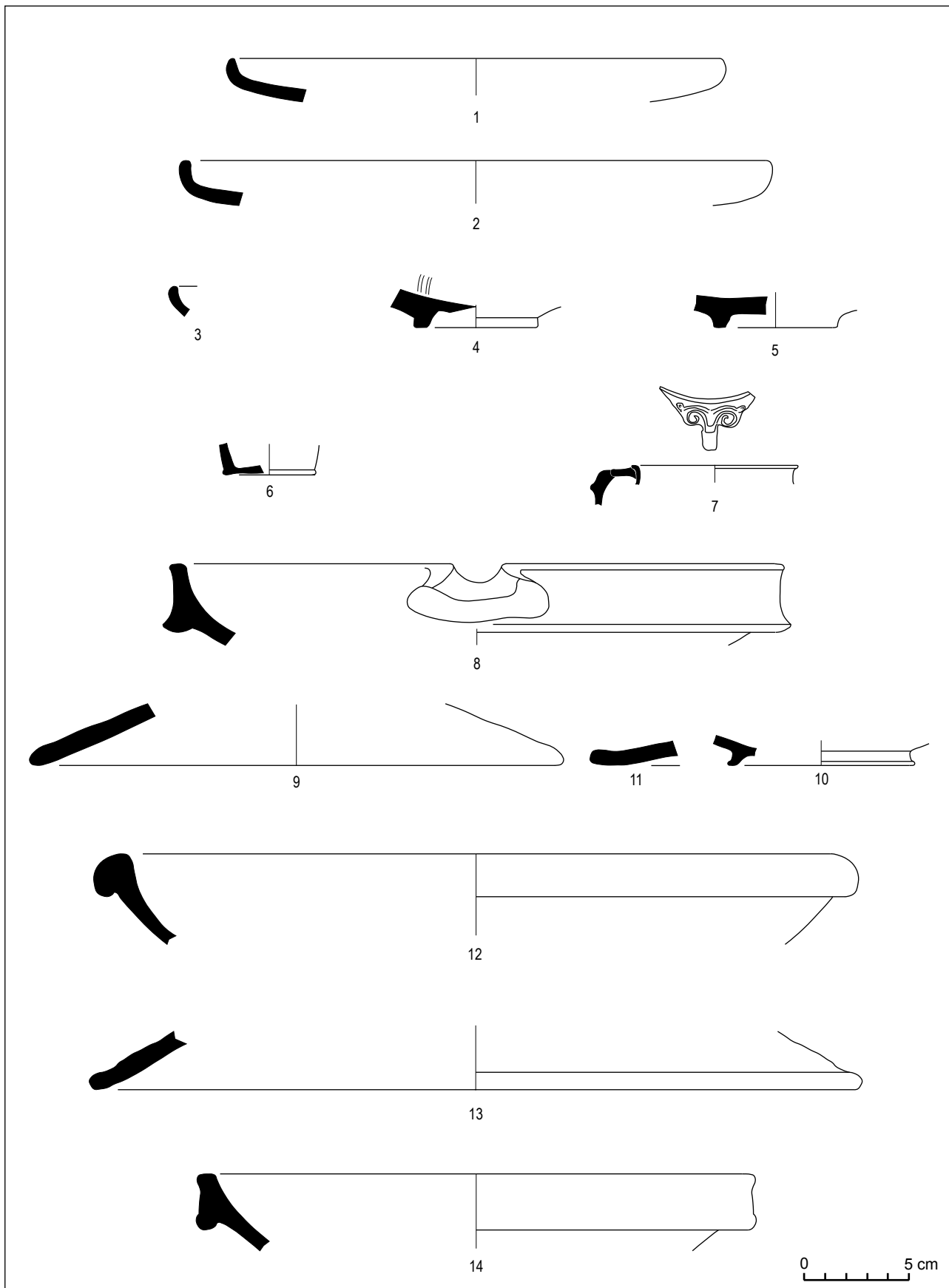


Fig. 158. Plaça Gran, núm. 8 (2000).

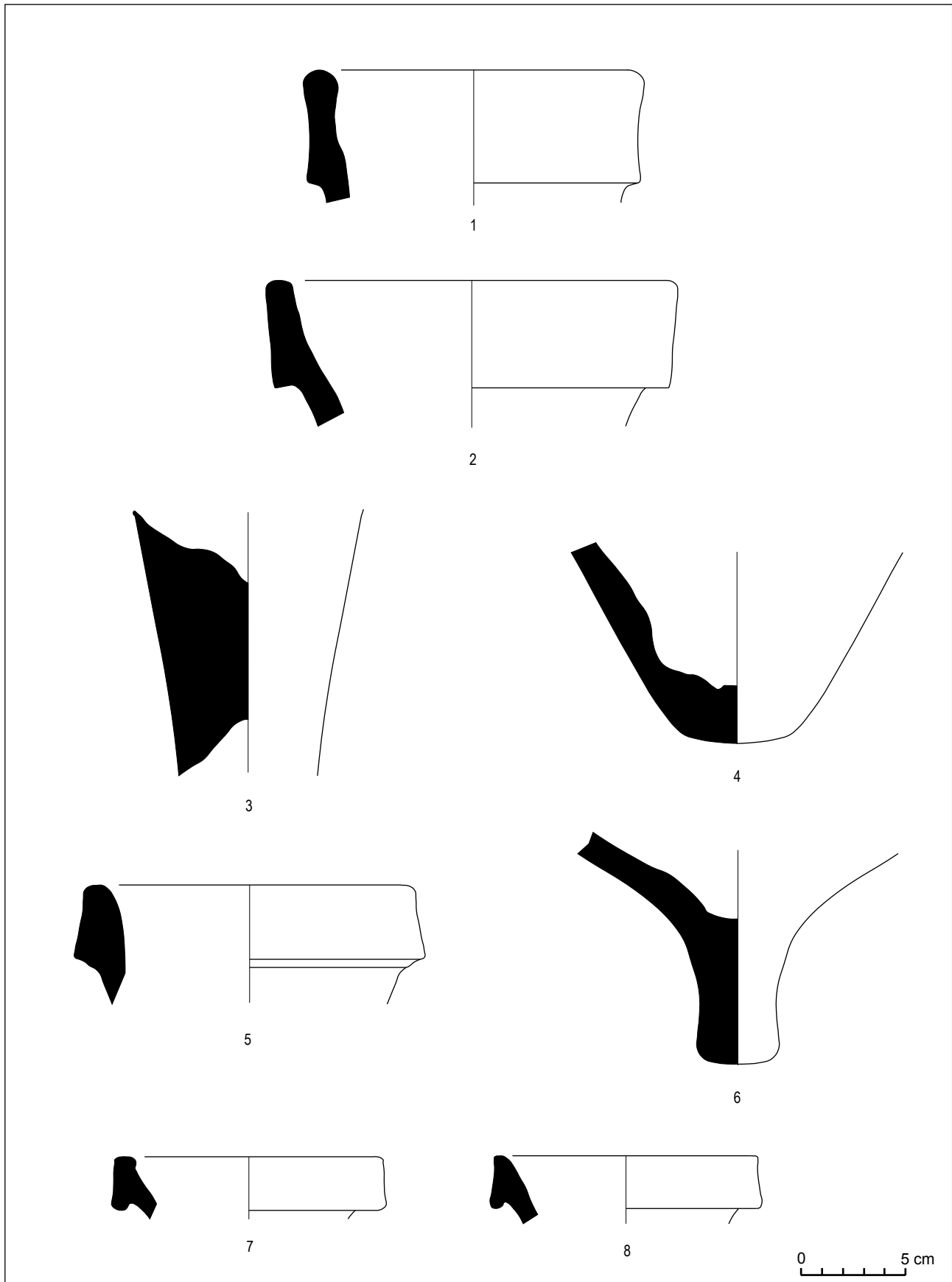


Fig. 159. Plaça Gran, núm. 8 (2000).

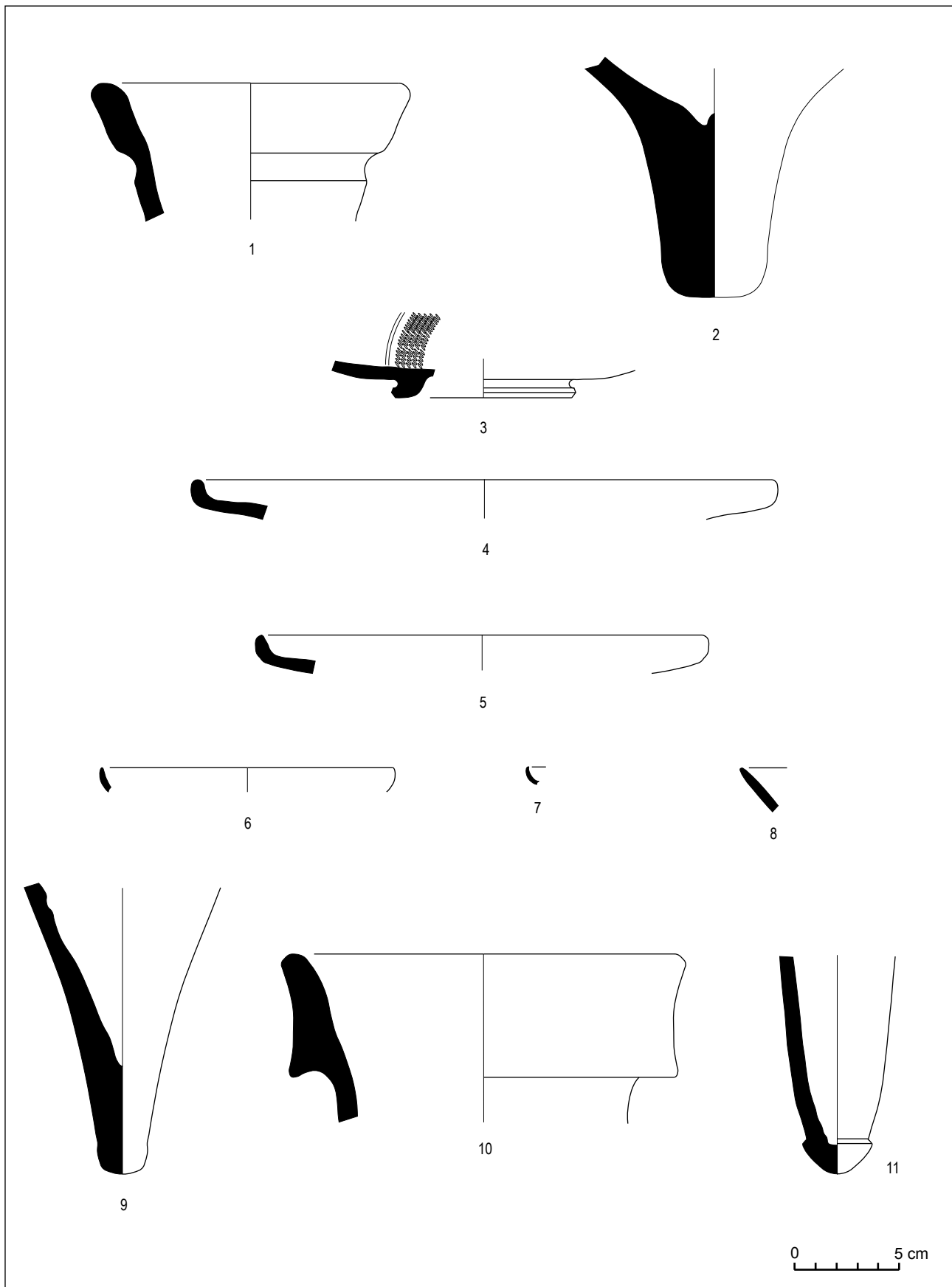


Fig. 160. Plaça Gran, núm. 8 (2000).

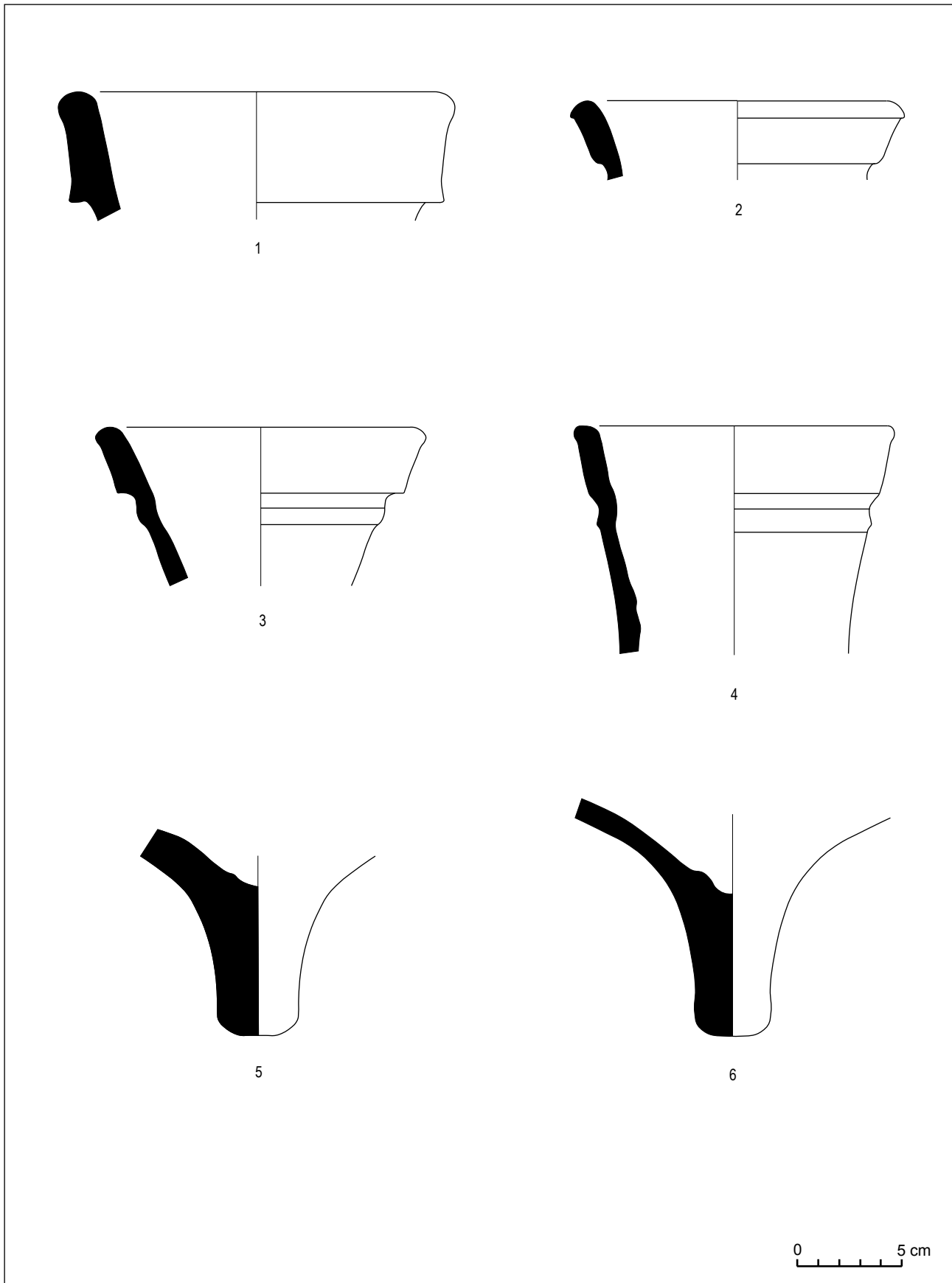


Fig. 161. Plaça Gran, núm. 8 (2000).

Carrer de Sant Cristòfor, 10 (2000)

Immoble situat en el quadrant sud-oest del jaciment. Les seves coordenades UTM són $x= 453944$ i $y= 4599007$, i està situat a una altura d'uns 20,60 m sobre el nivell del mar. La intervenció en aquest indret fou originada per unes obres de rehabilitació de l'edifici. L'excavació fou dirigida per Francesc Florensa Puchol durant els mesos de setembre a novembre del 2000. En total s'excavà una superfície d'uns 60 m².

FLORENSA, F.X. (inèdit). *Informe tècnic de la intervenció arqueològica realitzada al solar del carrer Sant Cristòfor núm. 10 (Can Pinós-Mataró, el Maresme). Setembre-novembre del 2000.*

El registre arqueològic. Estructures, materials i cronologia

D'època romana republicana només s'hi ha documentat una única fase constructiva.

1a fase

Pertanyen a aquesta fase dos murs que formen una cantonada –UE 2029–. El sistema constructiu dels murs, que tenien quasi un metre d'amplada, era amb un sòcol de pedres de mida gran, generalment ben escairades, que sostenia l'alçat de la paret –del qual se'n conservaven un màxim de quatre filades–, que era fet amb pedres de mida gran i mitjanes, travades per altres de més petites i unides en sec o amb fang. El seu parament extern mostrava les pedres perfectament escairades i alineades. El mur tenia uns fonaments d'aproximadament un metre de potència, encaixat dins d'una rasa –UE 2041– de prop d'1,20 m d'amplada. Associat a aquest mur hi havia un paviment de terra compactada –UE 2038– de gruix considerable.

Els estrats associats al moment de construcció del mur són el farciment –UE 2040– de la rasa UE 2041, un nivell de preparació –UE 2039– del paviment UE 2038 i aquest mateix paviment. L'únic estrat que proporcionà materials datadors, encara que escassos, fou el nivell de preparació UE 2039. S'hi van trobar alguns fragments informes de campaniana A, un vas de la forma Lamb. 10 de la variant mitjana dels tallers de Cales (fig. 164, núm. 1) i un altre vas de la forma Lamb. 1 de la variant tardana de la mateixa producció (fig. 164, núm. 8). L'única dada cronològica que es pot extreure d'aquest material és una data *post quem* –a partir del 80-70 aC– proporcionada pel vas de la forma Lamb. 1 de la variant tardana dels tallers de Cales.

Per sobre del paviment UE 2038 es documentà un altre estrat –UE 2037– que l'amortitzava. El material

trobat en aquest nivell és més abundant, destacant numèricament la vaixel·la de vernís negre. D'aquesta hi ha un plat de campaniana A de la forma Lamb. 5 (fig. 164, núm. 3). De la variant mitjana dels tallers de Cales hi ha potser dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 164, núm. 5 i 6), i de la variant tardana hi ha dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 164, núm. 2 i 7) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 164, núm. 4). També hi ha un vas de la forma Lamb. 1 d'una producció indeterminada (fig. 164, núm. 9) i un vas de la forma Lamb. 1 d'una producció que imitava en gris la vaixel·la de vernís negre (fig. 164, núm. 10).

També d'origen itàlic es trobaren un got de parets fines del tipus Mayet III (fig. 164, núm. 11), dues cassoles, una de la forma Vegas 14/Aguarod 4 (fig. 164, núm. 13) i l'altra d'una forma propera a la Vegas 2 (fig. 164, núm. 14), i una tapadora de la forma Aguarod 6/ Burriac 38.100 (fig. 164, núm. 12).

Abocat en aquest estrat també s'hi trobà un tambor d'una columna de granit i abundants fragments, alguns d'ells força grans, de paviment d'*opus signinum*.

Proposem per a l'amortització del paviment UE 2038 i, per tant, de la fase, una cronologia de segon quart del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

Les característiques constructives i les mides dels murs localitzats eren indicatives de que podien pertànyer a una construcció singular. Quan es realitzà la troballa, ben aviat es posà en relació amb descobertes anteriors d'alguns trams de murs de les mateixes mides i característiques que estaven perfectament alineats amb aquest. En concret són les excavacions dels immobles núm. 10 i 12 del carrer de Sant Cristòfor, dels anys 1987 i 2000 respectivament.

En cap de les excavacions no fou possible obtenir les cronologies de construcció i d'amortització dels murs. En el primer cas es tractava d'un tram d'uns 3 m de llargada, i en el segon d'un tram de 2,30 m. Des de l'angle localitzat en aquesta excavació fins el final del tram del mur localitzat en l'excavació de l'immo- ble núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor hi havia una distància de quasi 20 m, la qual cosa significa que l'edificació tenia com a mínim aquesta llargària.

La descoberta en l'estrat d'amortització d'un tambor de columna també es posà en relació amb troballes anteriors d'altres tambors de columnes en aquest sector del jaciment. Així, Marià Ribas donava la notícia que en el mateix carrer de Sant Cristòfor havia localitzat dos tambors més (Ribas 1952: 53). L'any

1987, mentre es realitzaven els treballs arqueològics al carrer d'en Pujol, just al costat, n'aparegué un altre (Cerdà *et alii* 1997: 129-130).

Al nostre entendre, són elements suficients com per poder plantejar alguna hipòtesi referent a la tipologia de l'edifici que s'havia localitzat. Les seves mides, encara que incompletes, fan pensar en una construcció de grans dimensions, potser de caire públic, que devia comptar amb un o més espais amb columnes. Podia tractar-se, doncs, d'un edifici públic amb un espai porticat. Per la situació de les restes trobades en aquesta excavació —el mur orientat d'est a oest coincideix amb l'alineació d'un *decumanus minor*— podria tractar-se d'una façana de carrer.

Un altre aspecte interessant que cal comentar és el cronològic. La construcció de l'edifici sembla que cal situar-la durant el segon quart del segle I aC, a l'igual que l'amortització del paviment que documentava la seva primera ocupació. No sembla quedar clar si aquesta amortització cal associar-la també amb la de l'edifici, la qual cosa significaria que entre la construcció i el seu abandonament no transcorregueren més d'uns 25 anys. Tot i que pugui semblar poc probable que un edifici d'aquestes característiques hagués estat en ús un curt espai de temps, la troballa del tambor de la columna i, sobretot, dels fragments del paviment d'*opus signinum*, podria interpretar-se com indicis d'haver patit un enderroc o un enfonsament d'un pis superior.

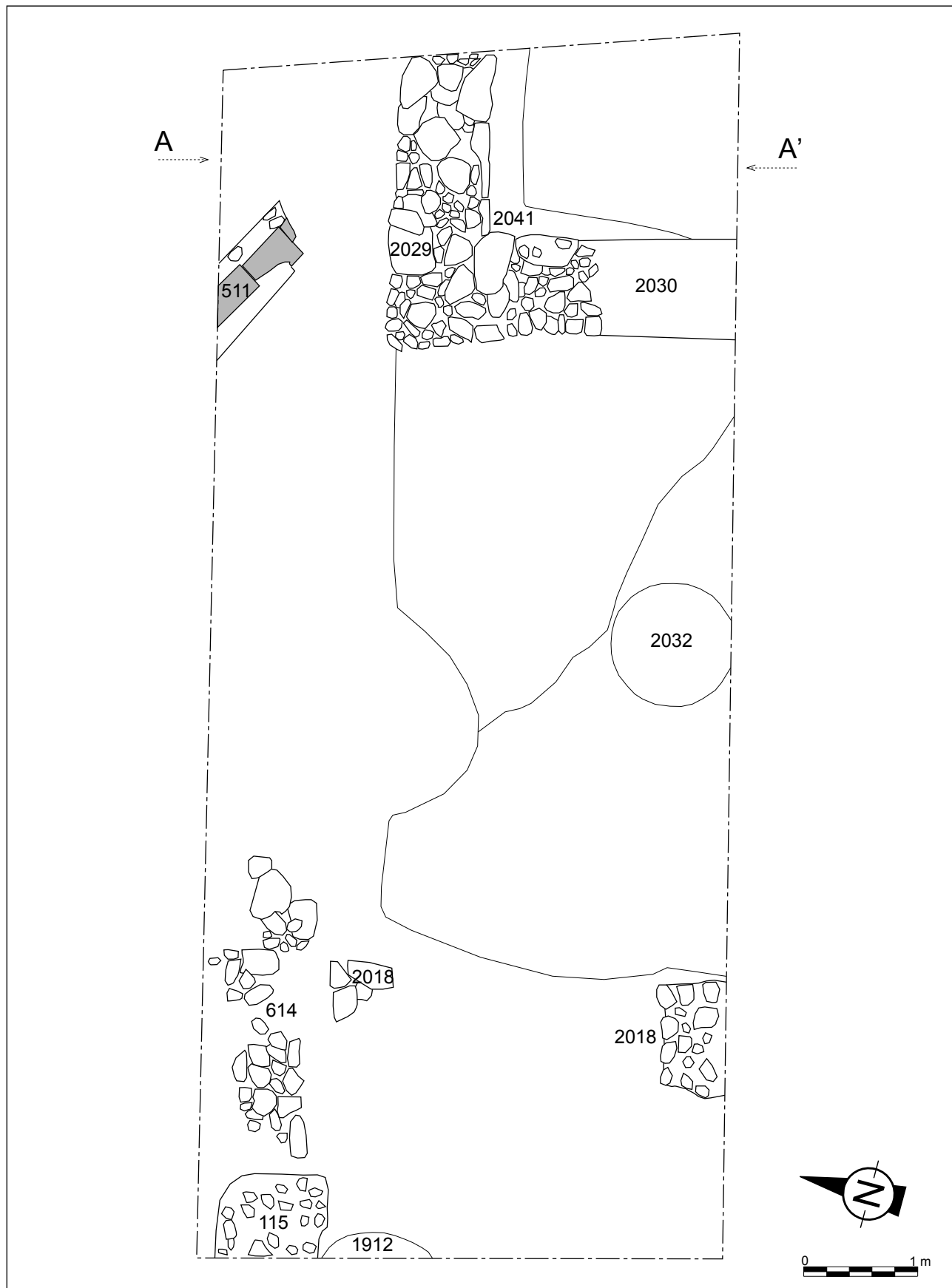


Fig. 162. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 10 (2000). Planta general.

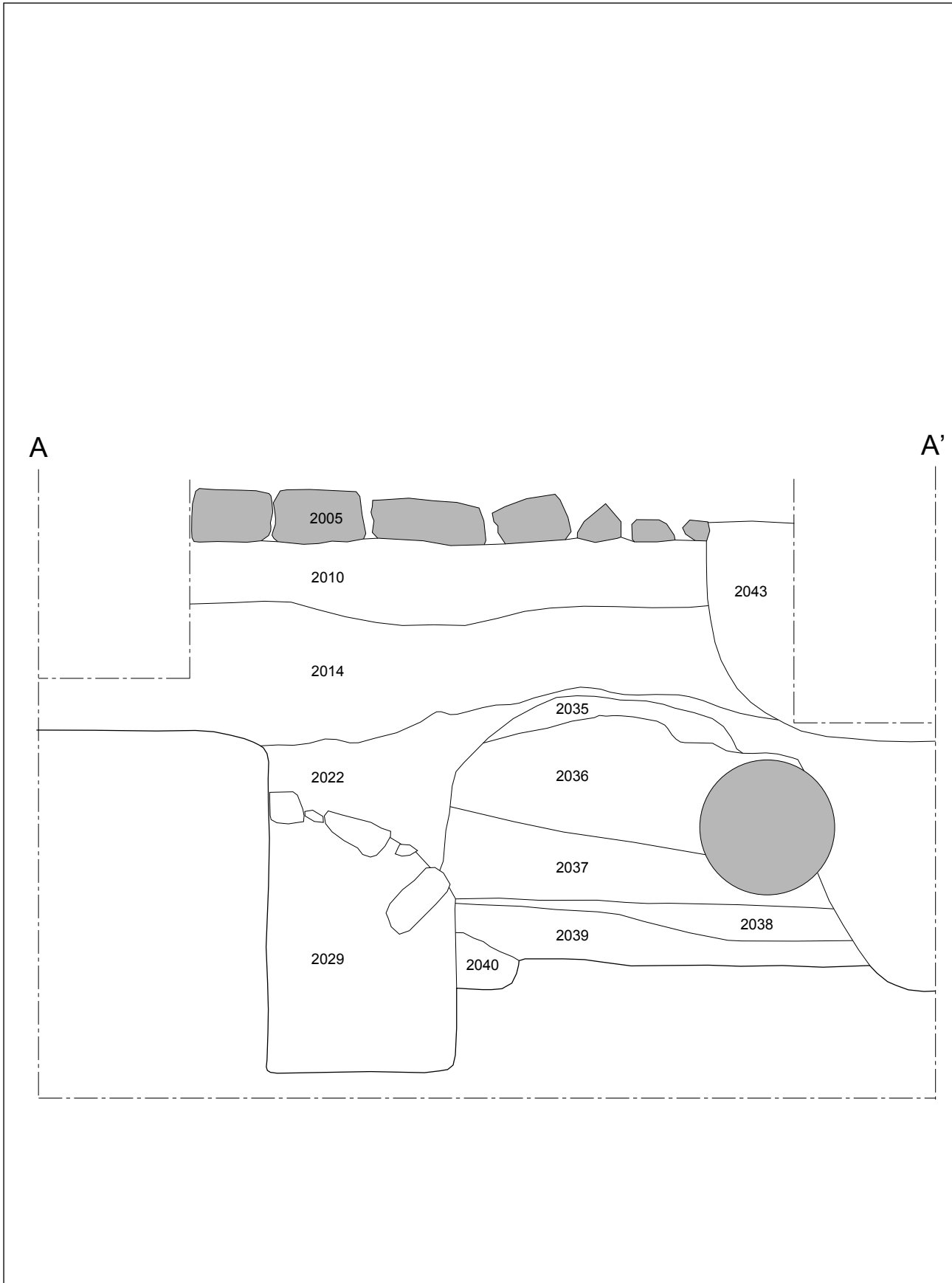


Fig. 163. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 10 (2000). Secció per A-A'.

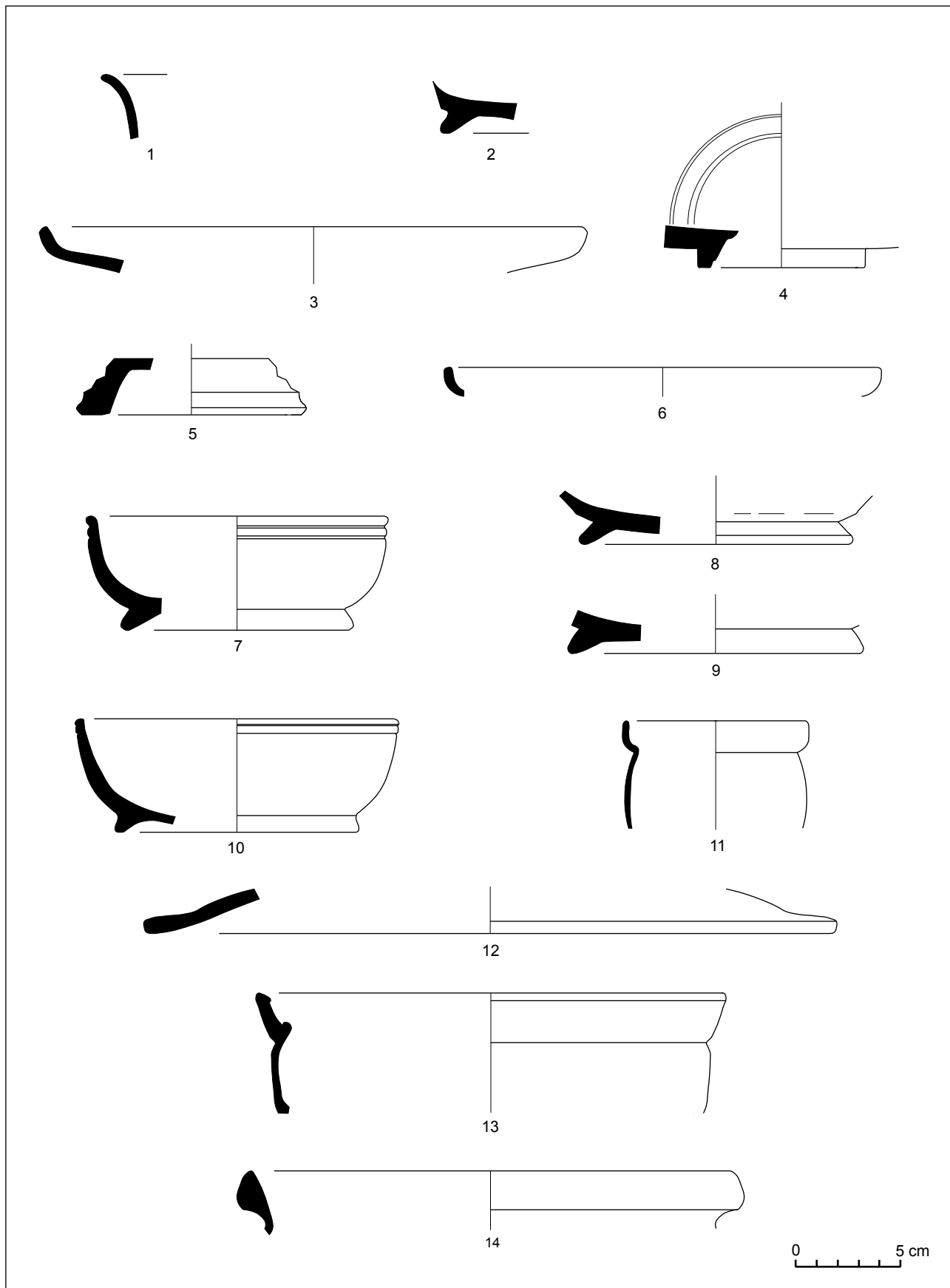


Fig. 164. Carrer de Sant Cristòfor, núm. 10 (2000).

Carrer de Dom Magí de Vilallonga, 8 i 10-12 (1999-2000)

Es tracta de dos immobles contigus situats en el sector central del jaciment, un xic desplaçats cap al sud-est. Les coordenades UTM són: x= 453979 y= 4599057, i està a una altura de 23,40 m sobre el nivell del mar. L'excavació arqueològica al solar número 10-12 s'inicià el 13 de setembre i finalitzà el 30 d'octubre de 1999, sota la direcció de Xabier Cella. L'excavació del solar número 8 del carrer Magí de Vilallonga, just al costat del número 10-12, es portà a terme en dues fases: la primera entre els dies 27 de març a 14 d'abril i la segona entre el 26 d'abril i 25 de maig del 2000. La primera campanya fou dirigida per Xabier Cella i la segona per Marc Bosch. En total s'excavà una superfície d'uns 130 m².

CELA, X. BOSCH, M. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència al carrer Magí de Vilallonga, 8-12 (Mataró, el Maresme)*. Mataró.

GARCÍA ROSELLÓ, J. MARTÍN, A. CELA, X. 2000. *Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro. Empúries*, 52. 29-54. Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'excavació arqueològica posà al descobert una sèrie de restes d'època romana, a partir de les quals s'han pogut establir dues fases constructives del període republicà.

1a fase

Situem en aquest moment l'amortització d'una sitja que es conservava intacta en el moment de la seva excavació –UE 1093–. Tot i que gairebé tres quartes parts del seu farciment eren sorres amb poc material arqueològic, es documentaren dos estrats d'amortització amb materials arqueològics –UE 1094 i 1098–. Cal constatar l'existència d'altres tres sitges atribuïbles al mateix període d'ús, tot i que la seva amortització no es pot datar. Una d'aquestes sitges –UE 1064– conservava només el fons, no contenia materials datables i estava arranada per una fossa posterior. Les altres dues –UE 1099 i 1101– només es van poder delimitar parcialment perquè s'endinsaven per sota del paviment de l'actual carrer de Dom Magí de Vilallonga.

Es recuperà escàs material arqueològic en l'estrat d'amortització de la sitja UE 1093. La vaixel·la de vernís negre majoritària és campaniana A tardana,

de la qual s'han trobat un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 169, núm. 2), un bol de la forma Lamb. 27 (fig. 169, núm. 3) i un bol de la forma Lamb. 31 (fig. 169, núm. 1). També es trobaren dos fragments de vora de plat Lamb. 5 de la variant mitjana dels tallers de Cales (fig. 169, núm. 4 i 5). De les dues àmfores trobades, una és itàlica del tipus Dressel 1C (fig. 169, núm. 6) i l'altra correspon a un tipus indeterminat possiblement originari del sud de la Península Itàlica, potser d'Apúlia-Bríndisi (fig. 169, núm. 7). Excepte algun fragment de tapadora de ceràmica itàlica de cuina, la majoria de les ceràmiques comunes són d'origen ibèric, sobretot d'engalba blanca.

Tot i que el material és escàs, resulta força significativa i permet una datació concreta per a l'amortització de la sitja. La superioritat numèrica de la campaniana A, la presència de vaixel·la de la variant mitja dels tallers de Cales, així com l'absència de productes de la variant tardana del mateix taller i la troballa d'una àmfora itàlica del tipus Dressel 1C són dades força significatives, que ens situen l'amortització de la sitja dins del primer quart del segle I aC, potser cap a inicis d'aquest quart.

Proposem per a l'amortització d'aquesta sitja una cronologia d'inicis del primer quart del segle I aC.

2a fase

Període en el qual es construí una profunda fossa –UE 1065–, que seccionava bona part d'una de les sitges –UE 1064– amortitzada a la fase anterior, i la claveguera UE 1127.

Aquesta claveguera, orientada d'est a oest, tenia un paviment de *tegulae*, de 0,60 x 0,45 m, disposat sobre el sòl natural, a partir del qual s'aixecaven dos petits murs fets amb material constructiu ceràmic (*tegulae*, *imbrices* i maons) lligat amb fang. La coberta, conservada molt parcialment a l'extrem sud-est, eren pedres planes irregulars. Corresponent al nivell de circulació d'aquesta claveguera s'ha detectat parcialment un nivell de terra compactada –UE 1061–, el qual no té relació amb cap altra estructura constructiva.

L'estrat UE 1092 és l'únic amb material arqueològic que pot associar-se al moment de construcció d'aquestes estructures. Es tracta d'un estrat de regularització que fou tallat en construir-se la fossa UE 1065 i la claveguera UE 1127. El registre arqueològic evidencia que la fossa UE 1065 es reomplí molt poc després d'haver-se construït, per la qual cosa també considerem dins d'aquesta fase l'amortització de la fossa –UE 1060 i 1063–.

El material d'importació que il·lustra aquesta fase és força abundant i, per tant, significatiu. El més abundant és la vaixel·la de vernís de negre, amb un clar predomini del grup de la campaniana B –80 %–. La resta és campaniana A de la variant tardana.

De campaniana A hi ha bols de la forma Lamb. 31 (fig. 170, núm. 1 i 2), plats de la forma Lamb. 5 (fig. 170, núm. 3 i 5) i el peu d'un vas de forma indeterminada (fig. 170, núm. 4).

El grup de la campaniana B és majoritàriament originari dels tallers de Cales, si bé hi ha un plat de la forma Lamb. 5 possiblement d'origen etrusc (fig. 170, núm. 6) –5 % del total del vernís negre–. Dintre de les produccions calenes predomina la vaixel·la de la variant tardana –80 % de les produccions de Cales–. De la variant mitjana hi ha com a mínim dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 170, núm. 7, 8 i 9) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 171, núm. 4). De la variant tardana hi ha com a mínim cinc vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 170, núm. 10, 11, 14, 16 i 17), dues copes de la forma Lamb. 3 (fig. 170, núm. 12 i 15), el peu d'un vas de la forma Lamb. 4 (fig. 170, núm. 13), tres plats de la forma Lamb. 5 (fig. 171, núm. 1 a 3) i plat d'una forma a cavall entre la Lamb. 5 i la Lamb. 7 (fig. 171, núm. 5).

Hi ha un mínim de sis gots de parets fines itàliques: cinc del tipus Mayet III (fig. 171, núm. 7 a 10 i 12) i un del tipus Mayet IV (fig. 171, núm. 6). També d'origen itàlic hi ha una vora d'una tapadora de difícil classificació (fig. 171, núm. 11) i un morter del tipus *Emporiae* 36.2 (fig. 171, núm. 13).

Només s'han trobat restes de cinc àmfores, una de les quals correspon al tipus Dressel 1B itàlica (fig. 172, núm. 1), una altra és d'origen sud-itàlic (Apúlia-Bríndisi) (fig. 172, núm. 3), una tercera d'origen incert, potser nord-africà o de l'àrea de l'estret de Gibraltar (fig. 172, núm. 2), i dues d'origen tarraconense del tipus Dressel 1/citerior (fig. 172, núm. 4 i 5). També de la Tarraconense hi ha, a més, dues nanses de dues àmfores diferents possiblement del tipus Tarraconense 1 (no dibuixades).

La troballa d'àmfores tarraconenses ens proporciona el terme *post quem*: a partir del tercer quart del segle I aC. L'absència de vaixel·la de terra sigil·lata itàlica és una dada que ajuda a concretar la cronologia. Proposem per a aquesta fase una datació de tercer quart del segle I aC.

Els estrats i estructures que amortitzen aquesta fase es daten ja d'època imperial.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació d'aquests dos solars ens aporta de nou contextos que cal situar en el primer quart del segle I aC, en concret una sèrie de sitges que s'amortitzaren en aquestes dates.

La recuperació d'una d'aquestes sitges, conservada íntegrament, permet obtenir dades referents a les característiques, les mides i la capacitat d'aquestes estructures d'emmagatzematge, que han estat excavades en el sòl natural de l'indret, de component argilós, molt diferent del d'altres jaciments propers, de naturalesa granítics. La troballa d'aquestes sitges en el solar d'*Iluro* planteja la possibilitat que l'indret, a inicis del segle I aC, fins i tot un xic abans, acollís un establiment rural, potser un centre d'emmagatzematge de certa entitat, potser relacionat amb una activitat comercial especialitzada. Cal recordar en aquest sentit que a no gaires metres, al solar de can Xammar, excavat l'any 1999 –vegeu apartat corresponent– també es localitzaren les restes d'una altra sitja amortitzada amb una cronologia similar.

La segona fase cal situar-la cap el tercer quart del segle I aC. Sembla haver-hi, per tant, un buit cronològic entre ambdues fases que abasta bàsicament el segon quart del segle I aC.

En qualsevol cas, l'ocupació del lloc es recuperà, després de regularitzar el terreny, amb la construcció de diversos elements estructurals, dels quals només s'han conservat les restes d'una fossa i d'una claveguera.

Quan es construí la fossa, de considerables mides, es destruï part d'una sitja de la fase anterior. Dóna la impressió que no transcorregué massa temps entre el moment de construcció de la fossa i la seva inutilització. A més, la forma irregular d'aquest sot pot indicar que fou tallada per un sol ús concret i efímer, potser per possibilitar l'extracció de les argiles que conformen el sòl natural de l'indret, molt aptes per a la fabricació de tovots.

La fossa es reutilitzà com a abocador de deixalles i de runa, entre la qual cal destacar abundant material constructiu (*tegulae* i *imbrices*). Quant a la resta de material arqueològic trobat en el nivell d'obliteració de la fossa, cal destacar la relativament alta proporció de vaixel·la de vernís negre de la variant mitjana dels tallers de Cales, la qual cosa no concorda amb la cronologia d'amortització de la fossa. Aquest fet podria tenir una possible explicació justificada per la barreja de materials provinents de l'amortització de la sitja, parcialment destruïda en tallar-se la fossa.

L'altra estructura que pertany a aquesta fase és una claveguera, de la qual per mides –0,18-0,20 m d'amplada i 0,20 m d'alçada– com per orientació i característiques constructives, en deduïm un ús domèstic.

Recordem que la construcció d'aquesta claveguera la situem cap a mitjans o tercer quart del segle I aC, cronologia que coincideix amb la construcció d'altres clavegueres tant domèstiques com públiques.

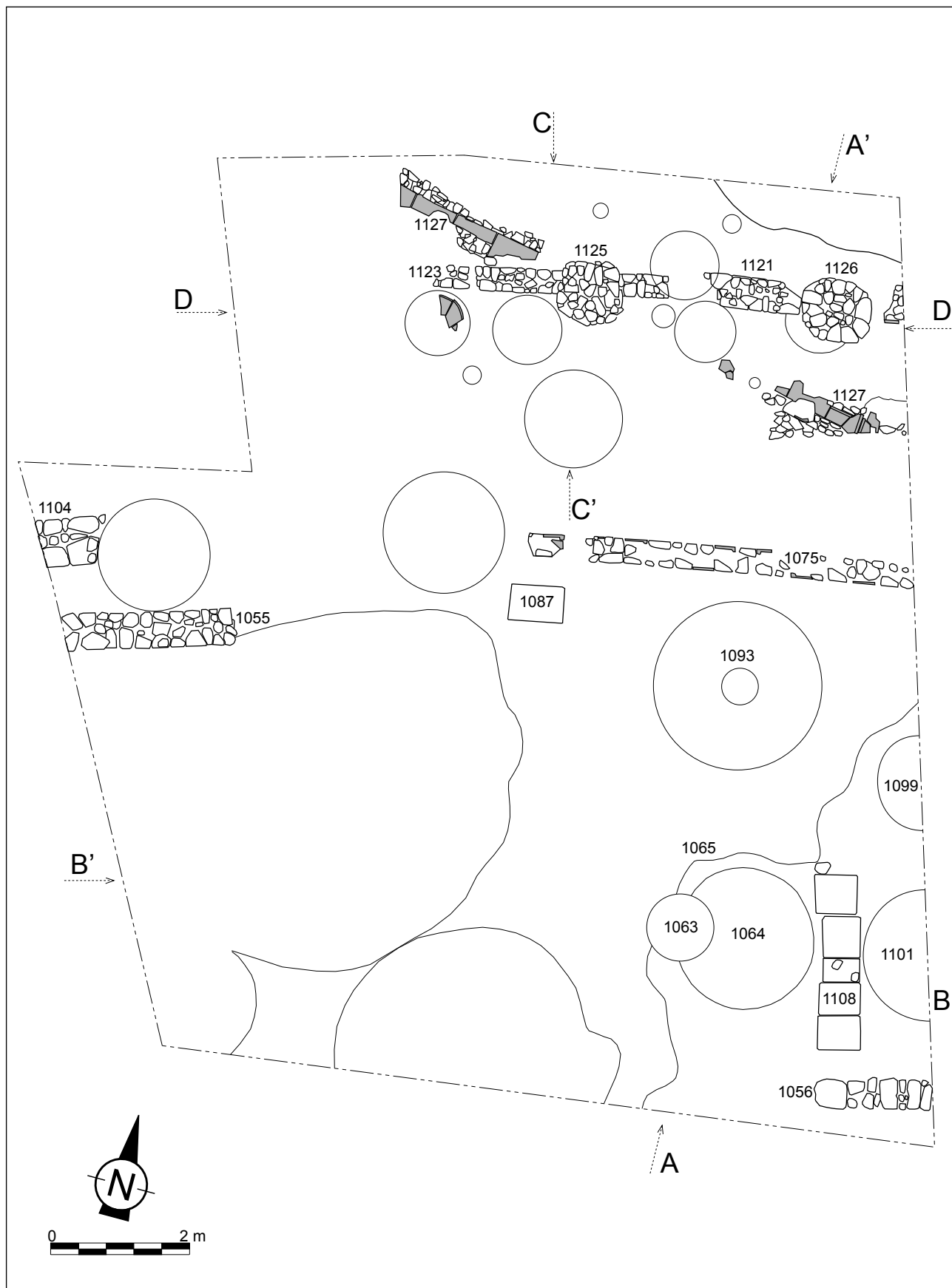


Fig. 165. Carrer Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000). Planta general.

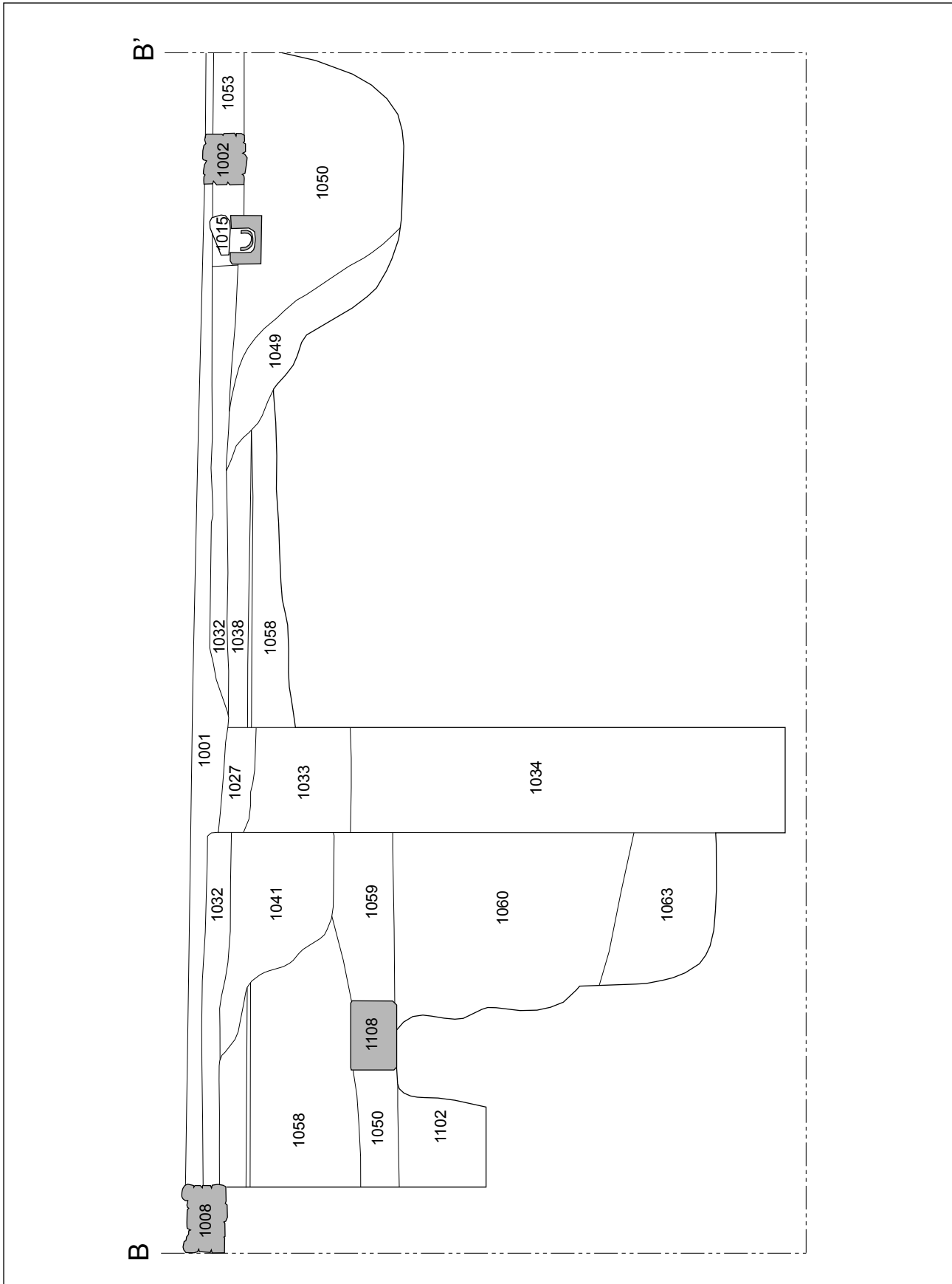


Fig. 166. Carrer Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000). Secció per B-B'.

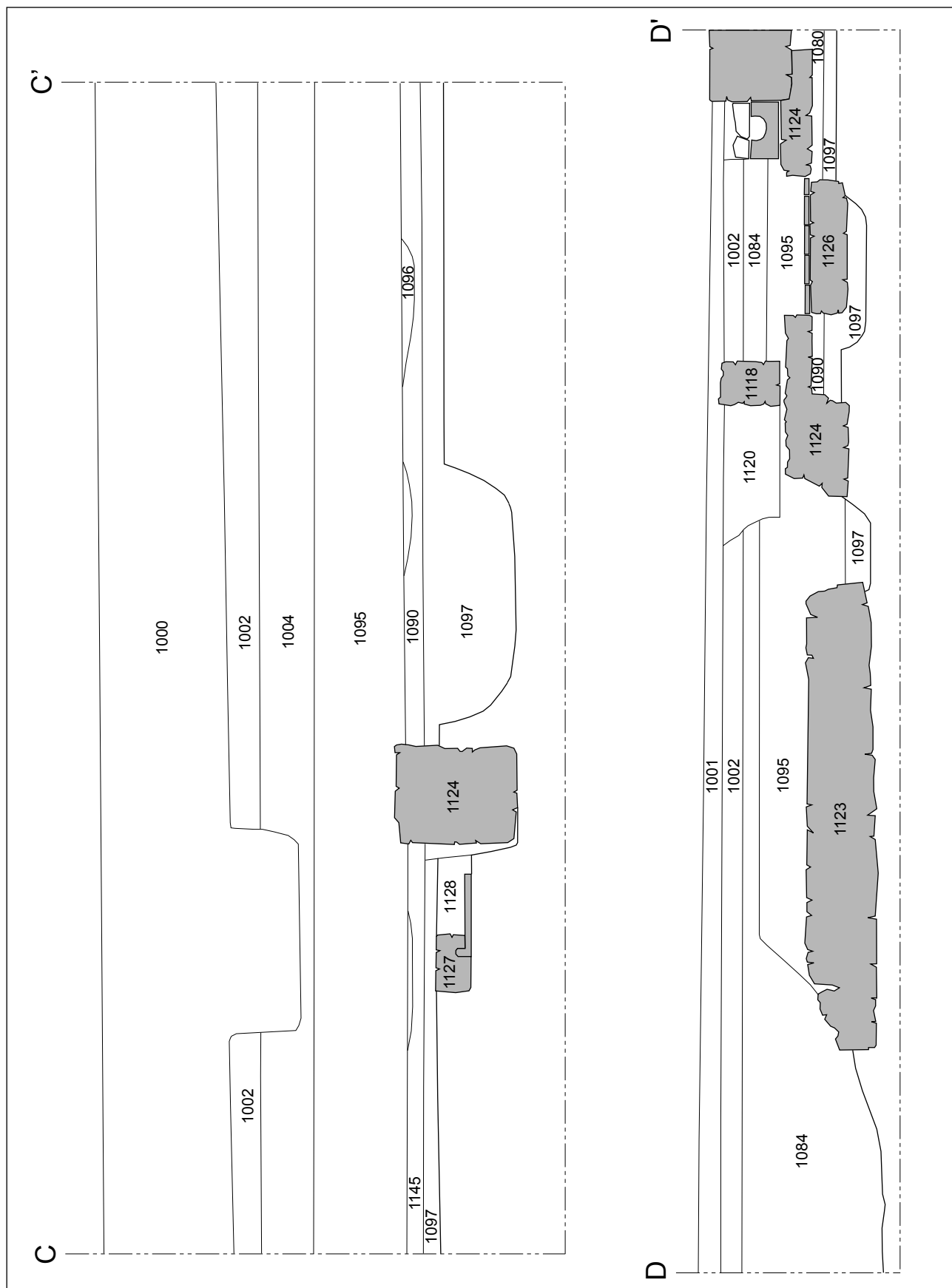


Fig. 167. Carrer Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000). Seccions per C-C' i D-D'.

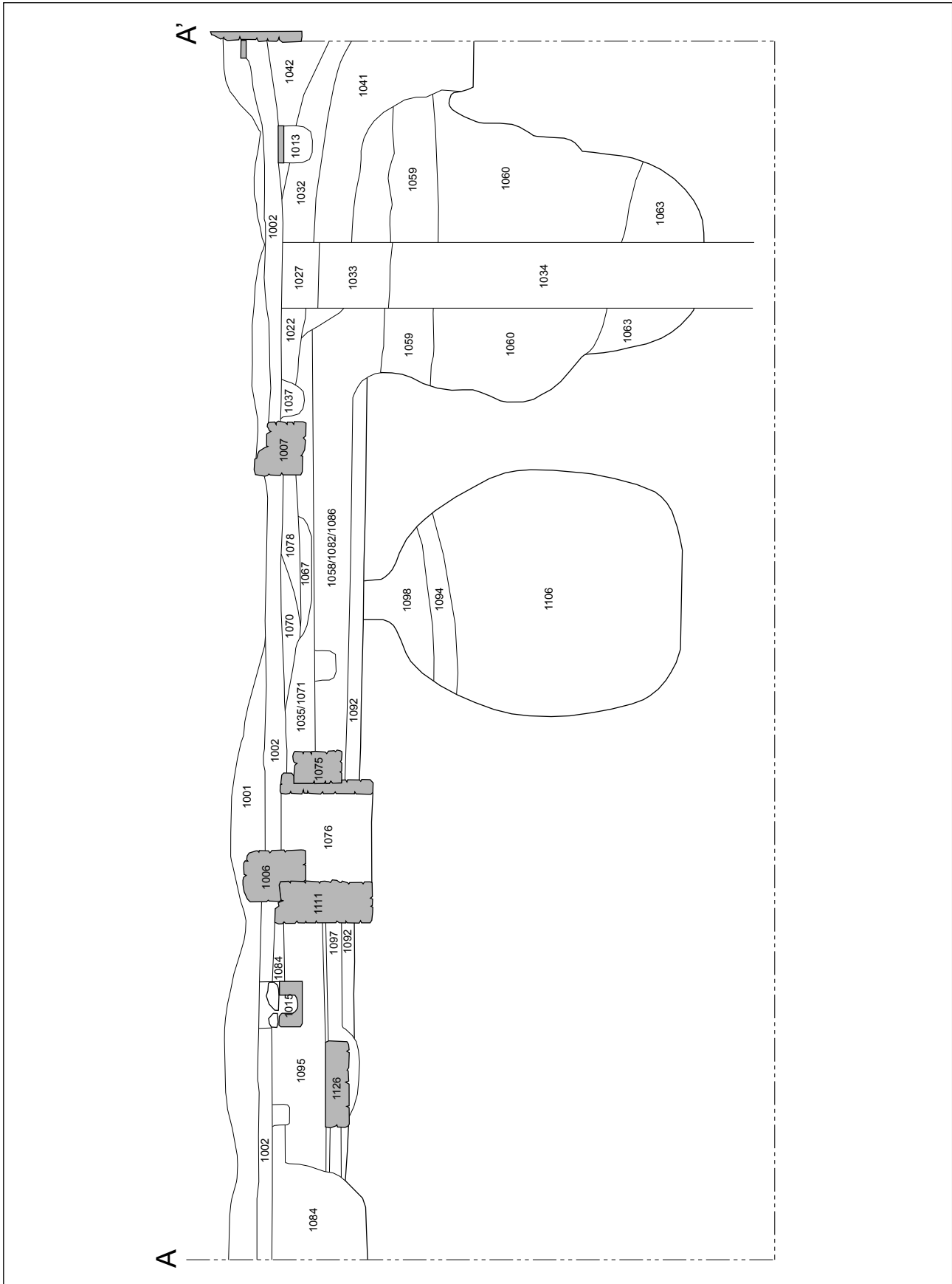


Fig. 168. Carrer Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000). Secció per A-A'.

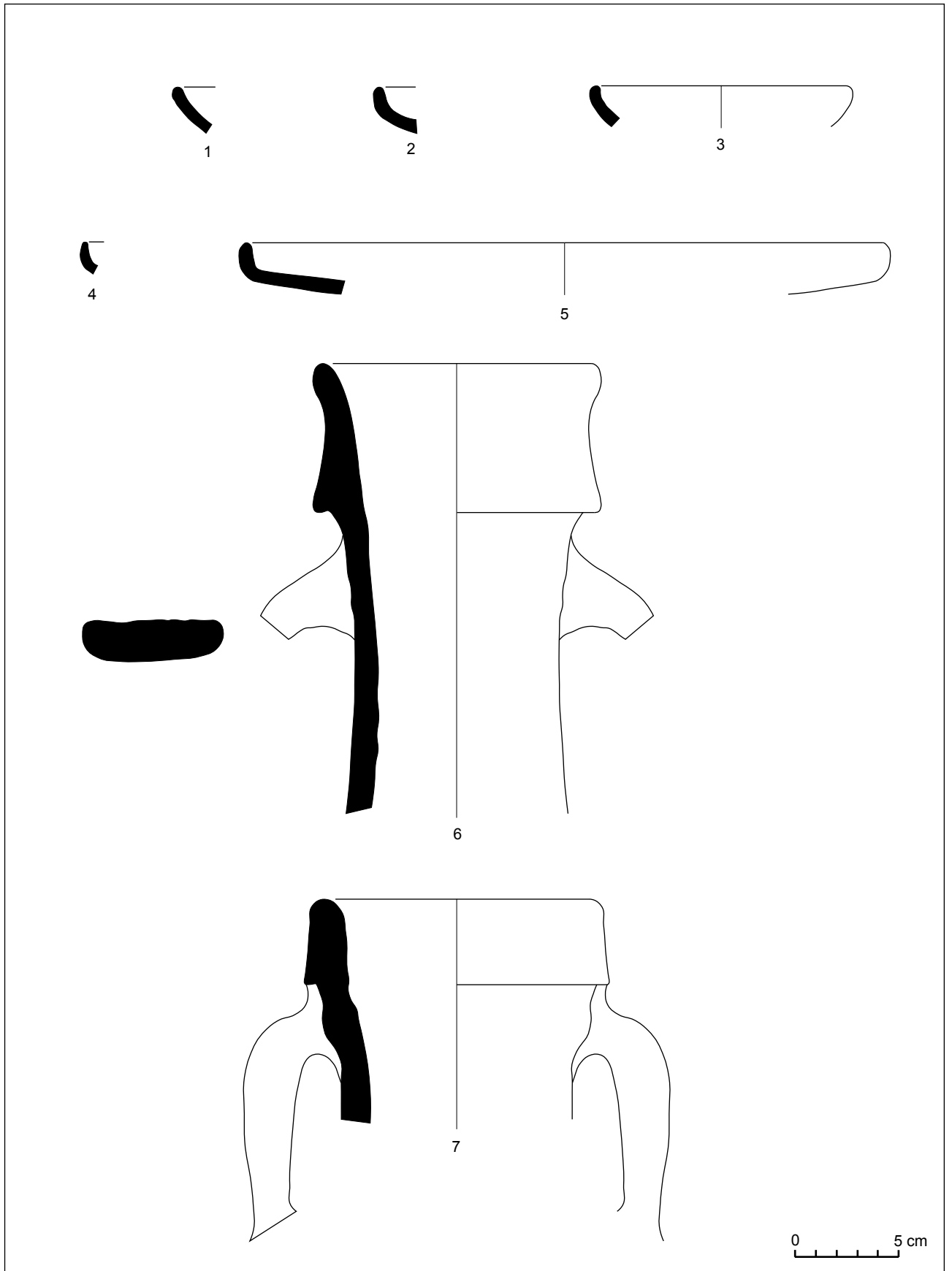


Fig. 169. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000).

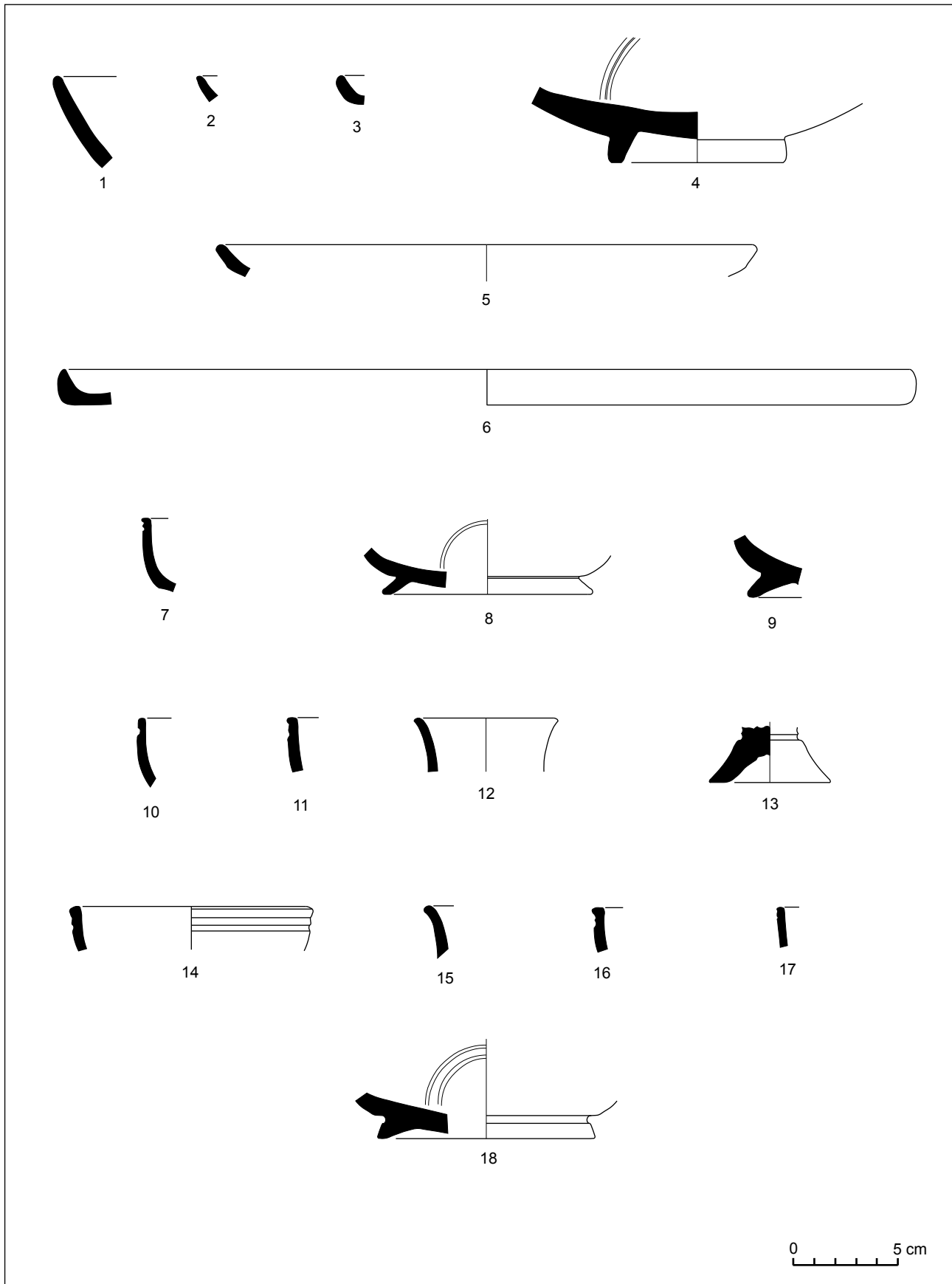


Fig. 170. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000).

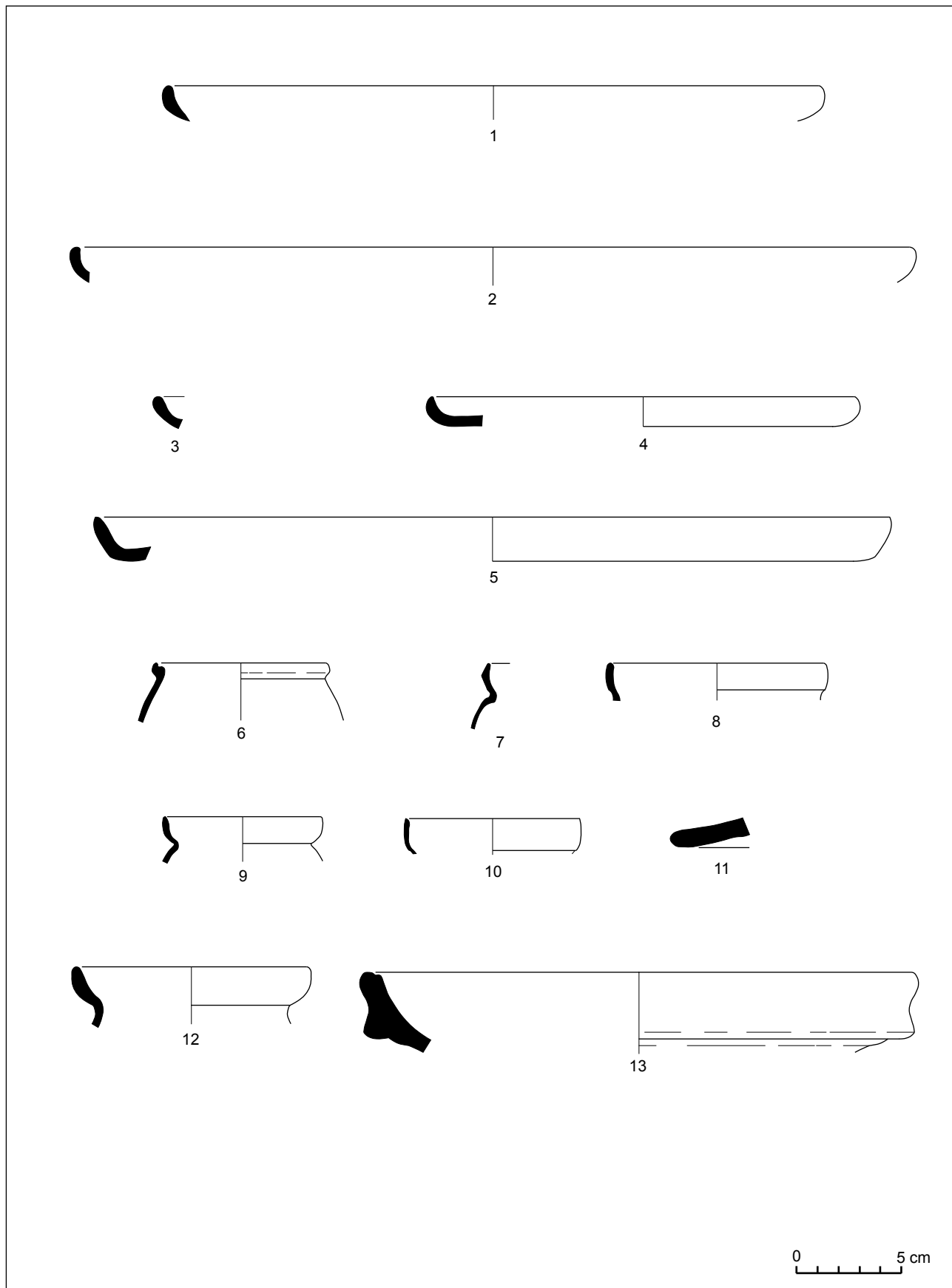


Fig. 171. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000).

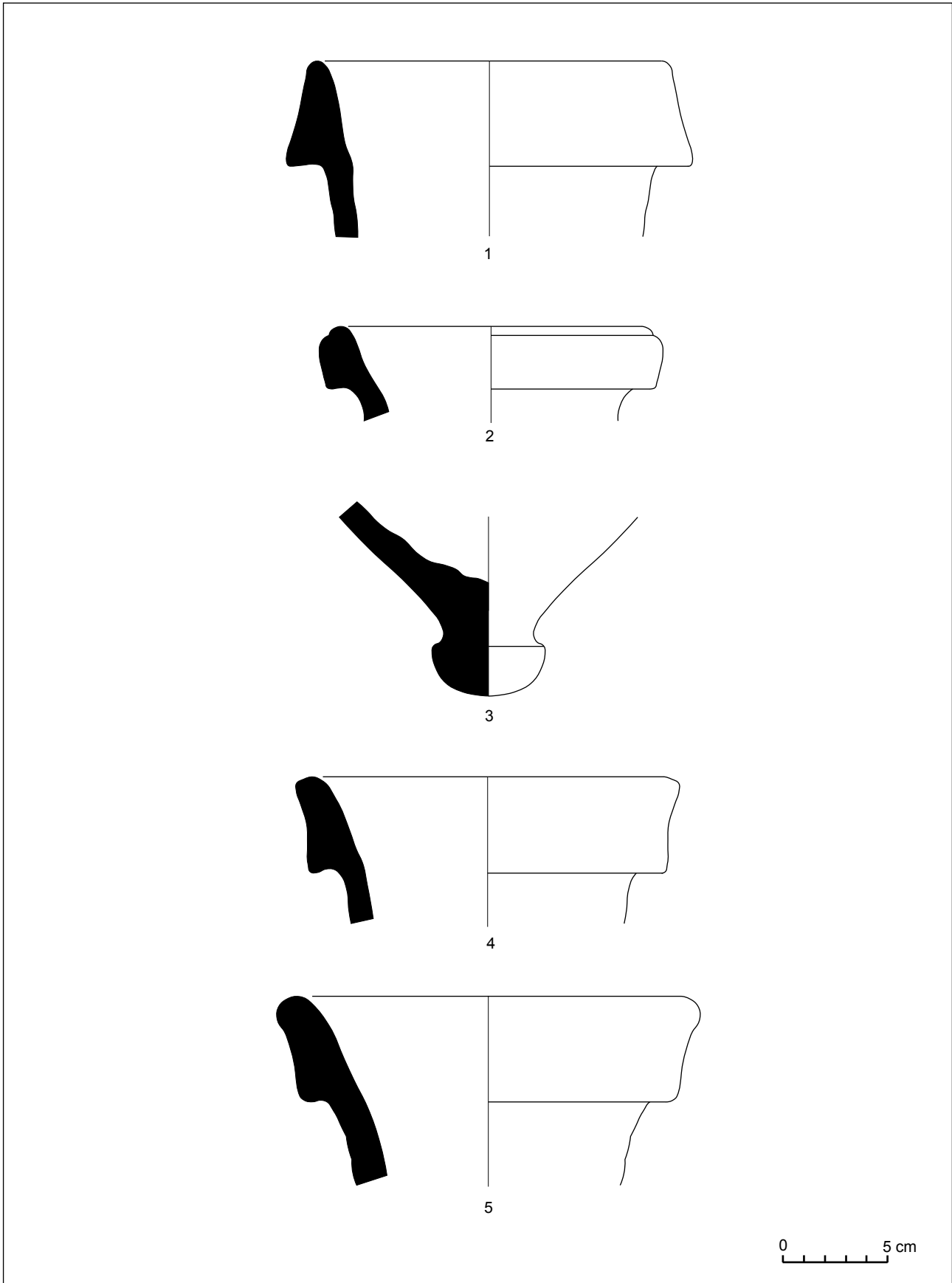


Fig. 172. Carrer de Dom Magí de Vilallonga, núm. 8-10-12 (2000).

Carrer d'en Pujol, 47 (2000)

Aquest immoble està situat al quadrant sud-oriental del jaciment. Les coordenades UTM són $x=453935$ i $y=4599004$, i està a una altura d'uns 22,25 m sobre el nivell del mar. L'excavació la dirigí Josep Font Pi-queres durant els mesos de maig a juliol de 2000. En total s'excavà una superfície d'uns 45 m².

FONT, J. (inèdit). *Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència efectuades al carrer Pujol, 47 (Mataró)*.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics posaren al descobert una sèrie de restes d'època romana, de les quals només una sola fase constructiva pot situar-se en el període republicà. D'aquesta fase antiga s'han identificat estructures que pertanyen a tres àmbits diferents: una edificació i dos carrers perpendiculars.

1a fase

Corresponents a les restes de l'edificació es documentaren dos murs perpendiculars –UE 144 i 148–, construïts amb pedres de mida mitjana i petita, amb molts fragments de totxos, units en sec o amb fang. El mur UE 144 es disposava en direcció nord-sud i tenia una longitud màxima de 3,72 m, i una amplada de 0,38 m. L'alçada conservada era d'uns 0,12 m. El segon mur –UE 148– es disposava en direcció est-oest i es documentà en una longitud màxima de 4,20 m. L'amplada d'aquest mur era d'uns 0,45 m, si bé en algun punt assolía els 0,52 m. Conserva una alçada màxima de paret vista de 0,44 m.

Ambdós murs foren aixecats sobre una àmplia fonamentació, encaixada en una rasa que retallava el sòl natural. Aquest fonament –UE 145– era de pedres de mida gran, lligades amb argila, i tenia una amplada que quasi bé doblava la mida del mur que sostenia. Aquests dos murs delimitaven la cantonada d'un àmbit, del qual només es pogué excavar un petit sector.

De l'espai interior d'aquest àmbit s'excavà aproximadament uns 15,6 m², tot i que les parets es prolongaven cap al sud i cap a l'oest, on es relacionaven amb les restes localitzades al veí immoble del núm. 45 del carrer d'en Pujol. L'àmbit no disposava de cap compartimentació interna, i únicament s'hi van documentar diverses fosses relacionades amb activitats artesanals i de producció. Es tractava, d'una banda, d'una fossa circular d'uns 0,90 m de diàmetre i 0,51 m de profunditat –UE 58–, potser destinada a aco-

llir un *dolium*, que fou amortitzada amb nombroses restes i escòries de fosa de ferro, algunes d'elles vitrificades. D'altra banda, s'hi varen localitzar tres petites cubetes –UE 62, 64, 67– de l'entorn dels 0,30 m de diàmetre i poc més de 0,10 m de profunditat, farcides també amb cendres, carbons i escòries de fosa. Aquestes estructures retallaven el sòl natural, així com el nivell d'ús d'aquesta fase d'habitació –UE 61–, al damunt del qual s'hi localitzaren dues petites acumulacions de restes de combustió, tant a la banda nord –UE 59– com entre la fossa UE 58 i el mur UE 144 –UE 65–, la darrera sobre una capa de la UE 61 alterada per haver sofert altres temperatures.

Fora de l'àmbit, a l'altre costat del mur UE 144, es localitzaren un sediment de terra compactada –UE 136–, que molt possiblement era un nivell de circulació situat en un espai obert, i la seva preparació –UE 137–. La UE 136 era un estrat de sorres compactades, de color marró vermellós, que constituïa un pas d'1,28 m d'amplada i es prolongava únicament fins al límit de l'edificació.

En aquest espai obert s'hi localitzaren dues clavegueres, la primera de les quals estava orientada en sentit nord-sud. D'aquesta únicament se n'ha pogut documentar la part superior i en la meitat est (0,84 cm d'amplada), quedant la resta fora dels límits de la intervenció. Així, tan sols s'observava una reparació tardana de la coberta –UE 115–, sense haver pogut excavar i documentar el seu interior o les parets que la conformen. Estava a una distància entre 3,72 i 3,88 m del mur UE 144.

La segona claveguera documentada –UE 133–, de mides més petites que l'anterior, s'ha pogut documentar en un tram de 3,60 m que s'orienta en sentit nord-oest/sud-est, desembocant a la claveguera anterior. Estava constituïda per dos petits murs d'uns 0,25 m d'amplada, fets amb pedres de petita dimensió, fragments de *tegulae*, rajola i ceràmica, lligats amb argila. Tenia el sòl de *tegulae*. La llum interna era d'entre 0,25 i 0,30 m, amb una alçada mitjana de 0,25 m entre el coronament dels murs i el sòl. Aquesta estructura romana intacta i no havia estat en cap moment alterada per cap tipus de reforma o estructura posterior, conservant així la coberta original, la qual estava formada per diversos blocs de pedra de notables dimensions –UE 151–. El conjunt estava construït dins d'una rasa excavada en el sòl natural i cobert per un nivell idèntic a l'estrat geològic, possiblement perquè es tractava de la pròpia terra estreta en realitzar-se la rasa.

A l'entorn d'aquesta claveguera s'hi localitzaren un conjunt de forats per pals –UE 92, 126, 128 i 130– que es disposaven de manera aparentment ordenada,

separats per una distància d'uns 0,90 m i formant un quadrat en sentit nord-oest/sud-est. Dos d'ells se situaven a l'est de la claveguera UE 133 i la resta a l'oest. El situat més al sud, UE 130, tallava parcialment la rasa de construcció de la claveguera. Aquests forats estaven farcits per un sediment que no contenia material arqueològic.

Al nord del mur UE 148 s'hi localitzà un nou espai obert, sense estructures, que s'obria cap l'espai anteriorment esmentat. En aquest nou espai, del qual es documentà un tram de 4,6 m de longitud per un màxim d'1,25 m d'amplada, hi havia una claveguera –UE 42– que discorria paral·lela i s'adossava al mur UE 148 i a la seva fonamentació. Es documentà en una longitud de 9 m i presentava dos trams clarament diferents.

El primer tram era paral·lel al mur UE 148, en direcció oest est, fins a 0,48 m abans de l'angle amb el mur UE 144. En aquest tram, de 4 m de longitud, la claveguera tenia una amplada d'uns 0,60 m. La paret nord mesurava uns 0,15 m d'amplada, mentre que la sud amidava entorn els 0,22 m entrellaçant-se amb les petites pedres de la fonamentació del mur UE 148. Ambdues parets estaven fetes amb petites pedres, fragments de ceràmica i fragments de rajola i de *tegulae*, lligats amb argila. El sòl era d'*opus signinum*.

El segon tram s'iniciava en el punt esmentat, poc abans de l'angle amb l'espai primer, amb un graó de 0,18 m d'alçada fet amb una pedra. A partir del peu del graó les característiques de la claveguera canviaven considerablement. En primer lloc l'orientació de l'estructura passava a ser nord-oest/sud-est, fins a la seva desembocadura a la claveguera de l'espai primer. En aquest tram, de 5 m de longitud, la conducció amida 0,90 m d'amplada. Ambdós murs, construïts seguint la mateixa tècnica que en el primer tram, tenien una amplada d'entre 0,25 i 0,30 m. El sòl era de *tegulae* ben ajustades, amb una llum d'entorn dels 0,40 m. L'alçada de la claveguera era també major que en el primer tram, assolint els 0,38 m.

En aquest segon espai obert hi havia una petita fossa –UE 138– de planta ovoïdal, que no pogué ser excavada totalment, documentant-se un màxim de 0,47 m de llargada i 0,23 m de fondària. Tallava, en una petita part, la rasa de construcció de la claveguera UE 42.

Els únics estrats amb material arqueològic que daten el moment de construcció de la fase són els farciments UE 70 i 68 de les rases de fonamentació dels murs UE 144 i 148 respectivament, així com el paviment UE 61.

Malauradament, el material trobat és molt escàs, la qual cosa dificulta l'obtenció d'una data de cons-

trucció per a les estructures d'aquesta fase. Només hi ha dues peces de ceràmica de vernís negre, concretament un plat de la forma Lamb. 5, de la producció tardana dels tallers de Cales (fig. 175, núm. 2) i un peu d'un vas de forma indeterminada, potser un bol de la forma Lamb. 31, de campaniana A (fig. 175, núm. 1). També d'origen itàlic es trobà la vora d'un got de ceràmica de parets fines de forma indeterminada (fig. 175, núm. 3) i una tapadora de ceràmica de cuina, potser de la forma Aguarod 6/Celsa 80.8185 (fig. 175, núm. 4). Aquest petit conjunt es completa amb alguns fragments informes d'àmfora itàlica. També es trobà un fragment d'una nansa d'àmfora del tipus Tarraconense 1 (fig. 175, núm. 5).

Amb aquest escàs material només pot proposar-se una cronologia àmplia a partir del 50 aC.

L'amortització del nivell d'ús és el sediment UE 55, que es data en època imperial.

Interpretació de les restes trobades.

La intervenció arqueològica a l'immoble núm. 47 del carrer d'en Pujol ha proporcionat un interessant conjunt de restes estructurals que destaquen pel seu excel·lent estat de conservació, alhora que aporten noves dades sobre la trama urbana d'Iluro i la seva evolució en el temps.

Les estructures de la fase republicana defineixen tres àmbits ben clars, els quals, com abans comentaven, permetien identificar una edificació i dos espais oberts. Per a la interpretació d'aquests cal tenir present l'excavació que es realitzà en el veí immoble núm. 45 l'any 1994 (Cela *et alii* 1994), en la qual, malauradament, no s'identificà cap fase d'aquest període antic de la ciutat.

L'àmbit construït localitzat en la present excavació delimitava un angle d'un edifici que ja en l'any 1994 fou interpretat com un *thermopolium*. Per sota d'aquest establiment es trobaren una sèrie d'elements estructurals que s'identificaren amb un magatzem de *dolia*, possiblement relacionat amb un negoci que combinava una activitat productiva, artesanal i comercial. L'actual intervenció en l'indret ha permès, doncs, contextualitzar cronològicament –mitjans segle I aC– l'inici d'aquesta activitat.

Per les característiques, situació i precedents arqueològics, cal interpretar els dos espais oberts documentats en l'excavació de l'any 2000 com a trams de carrers de la ciutat romana. D'igual manera, per situació, mides i característiques interpretem un dels carrers, el que té orientació nord-sud, com el *cardo*

maximus i l'altre, d'orientació est-oest, com un *decumanus minor*. Per tant estaríem en la confluència dels dos carrers i l'edifici localitzat estaria en la cantonada d'una *insula*.

Altres trams del mateix *cardo maximus* havien estat localitzats anteriorment en les intervencions al mateix carrer d'en Pujol (any 1987) i als immobles núm. 43-45 del Carreró (any 1981-1982), núm. 12 del carrer de sant Cristòfor i núm. 55-57 del carrer de Barcelona (any 1990). Quant al *decumanus minor*, l'única referència que fins al moment teníem era l'excavació de l'any 1994 a l'immoble contigu núm. 45 del mateix carrer d'en Pujol.

Les dades referents al nou tram del *cardo maximus* completen el coneixement del que fins ara es tenia d'aquest vial –traçat, mides, característiques– alhora que corroboren la hipòtesi proposada per aquest sector del carrer, on se situaria un important eix especialitzat en activitats comercials i artesanals (Cerdà *et alii*

1997). En aquest sentit caldria relacionar l'existència d'una estructura circular en el carrer principal, a 2 m de la façana de l'edifici, que pot ser interpretada com un basament d'un pilar de porxo. Aquesta estructura pren una alineació regular amb els possibles basaments localitzats a l'immoble núm. 12 del carrer Sant Cristòfor (Cerdà *et alii* 1997) (Bosch, Cela 2001).

Pel que fa al *decumanus*, la seva localització és una dada valuosa per poder establir el traçat dels vials que travessaven la ciutat en direcció est-oest, que fins el moment és més mal conegut que el dels *cardines*. Les dades extretes del curt tram excavat són, en aquest sentit, significatives. Així, sabem que els paviments havien de ser similars als dels *decumani* i que també disposaven de clavegueram, si bé en aquest cas estava descentrada respecte a l'eix central del carrer. Tot i ésser de mides més grans que les clavegueres domèstiques, és més petita que les dels *cardines*, malgrat ésser de carrer.

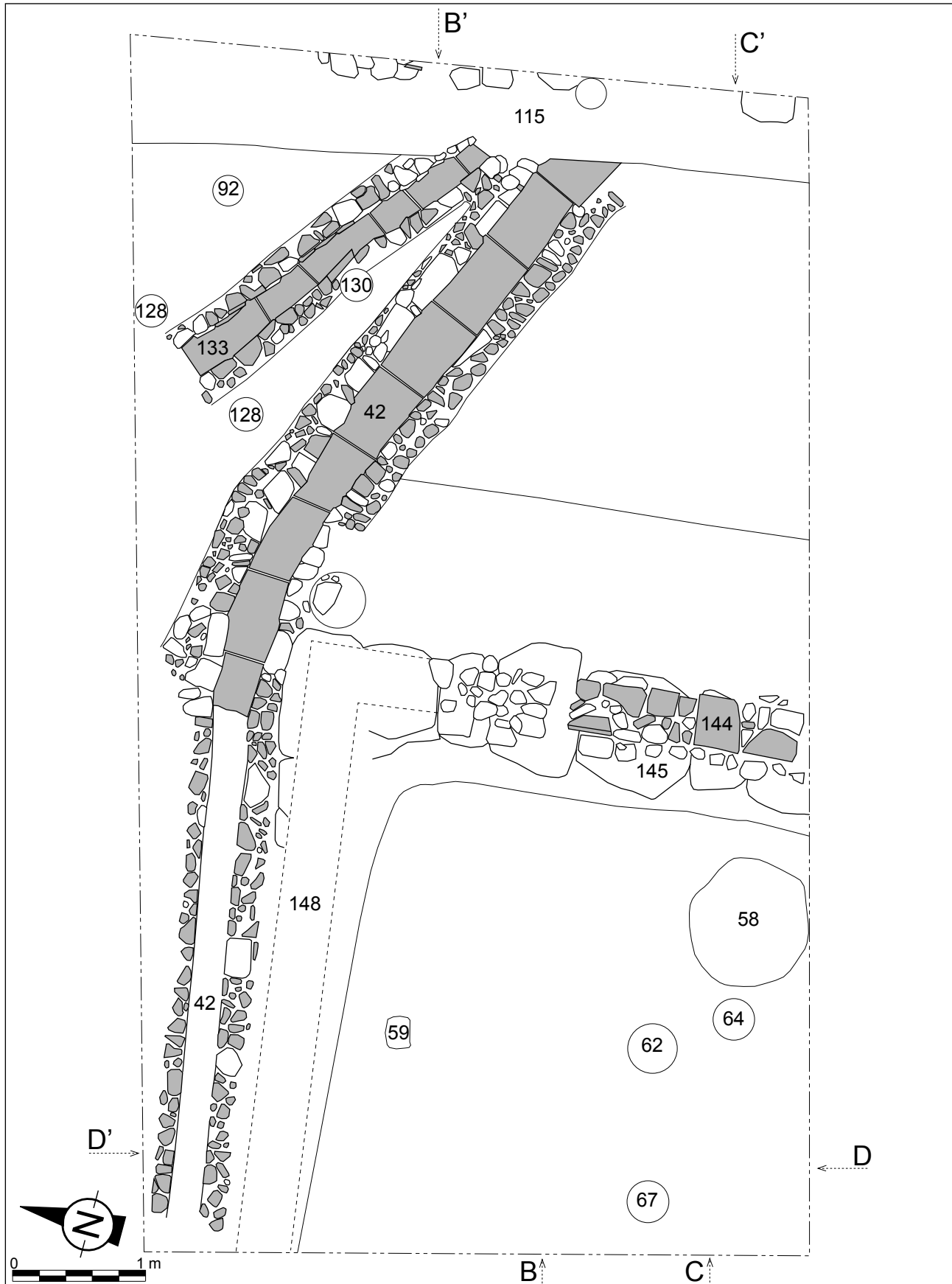


Fig. 173. Carrer d'en Pujol, núm. 47 (2000). Planta de les fases d'època republicana.

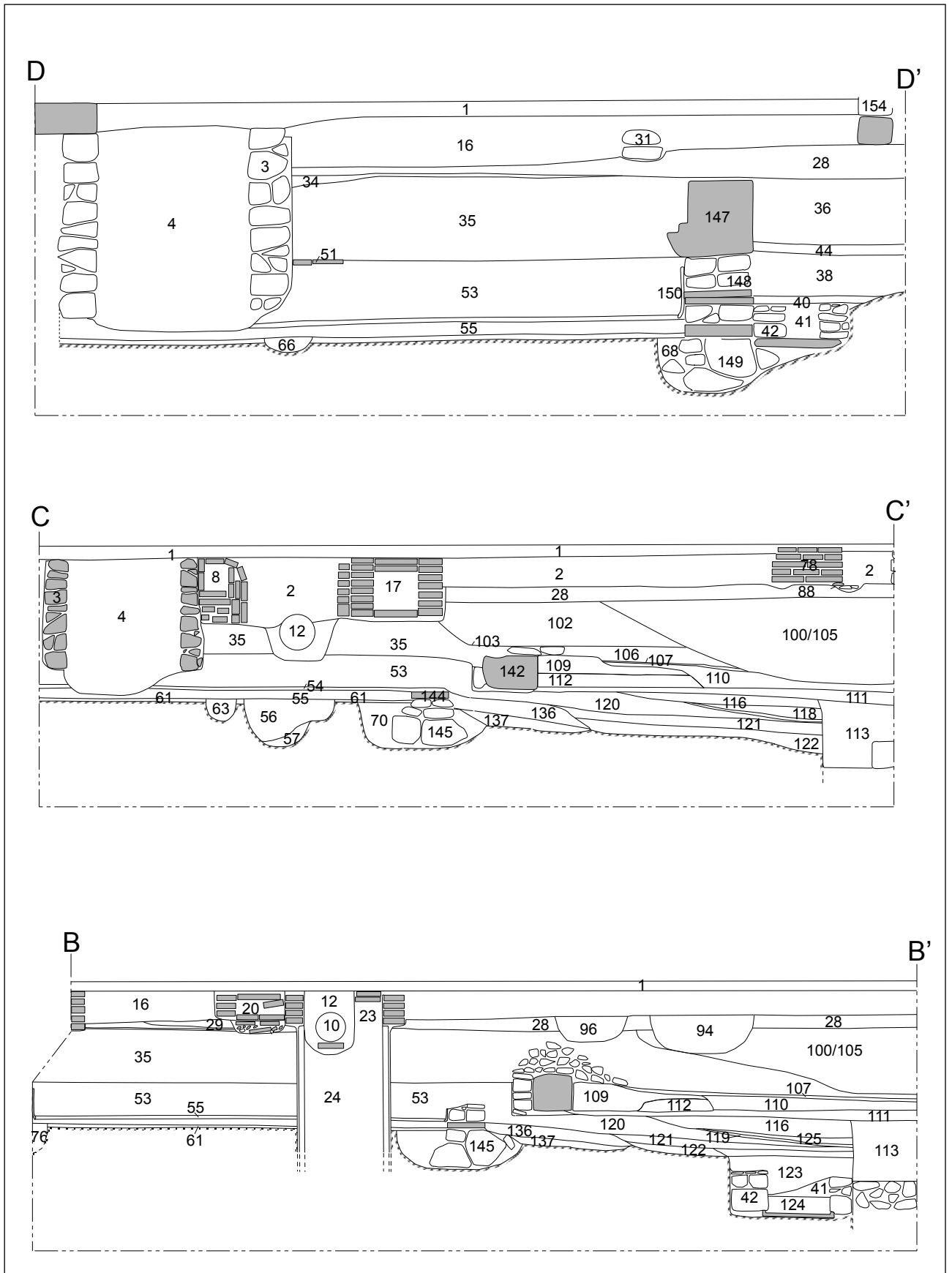


Fig. 174. Carrer d'en Pujol, núm. 47 (2000). Seccions per B-B', C-C' i D-D'.

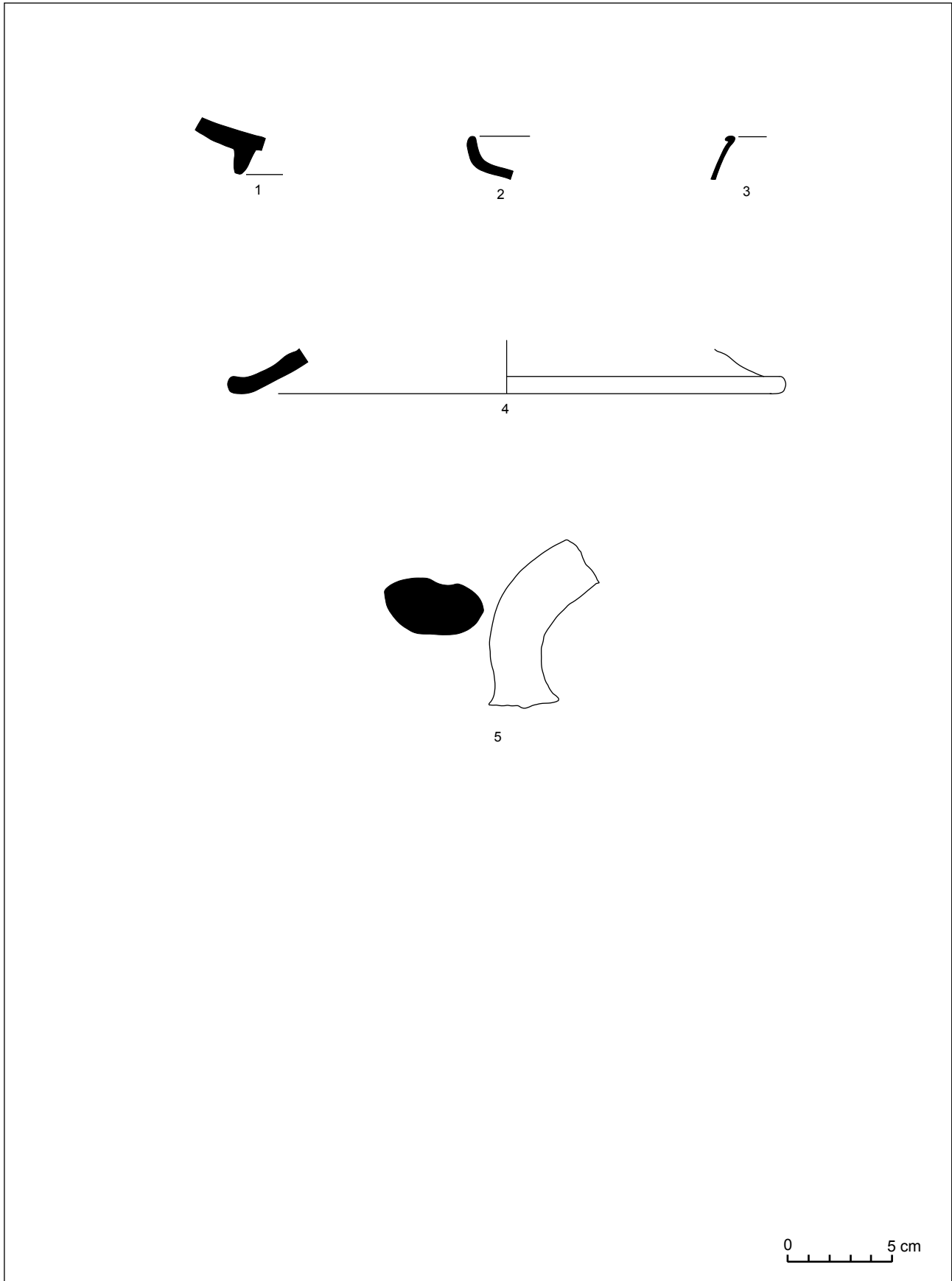


Fig. 175. Carrer d'en Pujol, núm. 47 (2000).

Carrer Nou, 23 (2001)

Aquesta intervenció arqueològica va ser originada per la reforma d'un edifici situat en la meitat nord del jaciment. Els treballs es realitzaren durant el mes d'octubre de l'any 2001 i foren dirigits per Marc Bosch de Dòria. Atesa l'escassa afectació de les obres en el subsòl, només es realitzaren dues cales de sondeig en diferents indrets de l'immoble, el qual està situat a 28,50 m sobre el nivell del mar i té les següents coordenades UTM: x= 453838 i y= 4599153.

BOSCH, M. (inèdit). *Memòria científica de la intervenció arqueològica a l'immoble situat al carrer Nou, 23 de Mataró (El Maresme). Mataró del 15 al 29 d'octubre de 2001*. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

De les dues cales de sondeig efectuades, la segona, excavada a l'entrada de l'immoble, proporcionà dades que poden situar-se cronològicament en el segle I aC. La cala –sondeig 2– amidava 2,20 per 1,60 m –3,52 m²– i en total es pogueren establir cinc fases d'ocupació diferents, de les quals la primera és la que ens aporta informació sobre el període d'estudi.

1a fase

A aquesta primera fase cal relacionar la construcció d'un mur –UE 218– fet de maons i fragments de *tegulae* i *imbrices* lligats amb fang damunt d'un sòcol de pedres de mitjanes dimensions –UE 219–. El mur, orientat de nord a sud, presentava una tàpia d'argila d'una considerable potència –UE 213– que aixecava la paret a més d'un metre respecte el sòl natural. No es detectà cap rasa de fonamentació per a la construcció d'aquest mur, però un estrat d'argiles amb força material amfòric –UE 221– en reforçava l'estabilitat per la banda oest.

Aquest primer estrat arqueològic –UE 221–, disposat sobre el sòl natural, anivellava el terreny per a la circulació –UE 216–. Era un estrat compost per sorra aplanada i compactada amb terrissa a la superfície. A la banda est del mur es documentà també un paviment –UE 217– de les mateixes característiques, però a una cota més elevada. L'estrat d'anivellament de la banda est del mur –UE 220– era d'argila i no s'excavà totalment degut al reduït espai de treball.

Els estrats d'anivellament i de circulació UE 221, 216, 217 i 220 d'aquesta fase arqueològica contenen un petit conjunt d'àmfores. Tret d'alguns fragments

informes d'àmfores d'origen itàlic, sud-hispànic i ebusità, les formes documentades són majoritàriament produccions tarraconenses –90%–. Tot i així, es trobà la vora d'una àmfora bètica del tipus Dressel 7-11 (fig. 178, núm. 1). De la producció tarraconense, la majoria són àmfores del tipus Pascual 1 –87,5%– (fig. 178, núm. 3 a 9) i potser una correspon al tipus Tarraconense 1 (fig. 178, núm. 2).

La manca de vaixella d'importació dificulta la datació de la fase, tot i que els tipus d'àmfora trobats, la proporció entre elles i l'absència significativa d'altres models amfòrics, com pot ser la Dressel 2-4 tarraconense, ens permet fer una aproximació cronològica. Proposem per a aquesta fase una datació de darrer quart del segle I aC.

L'amortització de les estructures i dels sediments d'aquesta primera fase es documenta a partir dels estrats UE 214 i 215 que la segellen. Pels materials trobats, cal datar-la en època de la dinastia Júlia-Clàudia.

Interpretació de les restes trobades

La intervenció arqueològica efectuada en aquest immoble ha proporcionat escassa informació de tipus constructiu i urbanístic. Les mides de la cala excavada i les restes trobades no permeten masses interpretacions. Tanmateix, és interessant valorar la situació de l'excavació, ja que és una de les poquíssimes intervencions que s'han efectuat en el quadrant nord-oriental de la ciutat romana. De fet, és la intervenció més septentrional efectuada fins al moment al sector oest del jaciment on s'han trobat restes d'època romana.

Justament per aquesta raó, que explica la manca de dades comparatives, cal ser prudent a l'hora d'extreure'n conclusions. Tot i així, no deixa de ser interessant constatar que la primera ocupació estructural documentada en l'excavació correspongui a una fase tan avançada dins del segle I aC, ja en època d'August. Potser seria agosarat plantejar la possibilitat que aquest sector, si més no aquest indret, de la ciutat romana no fou urbanitzat fins aquest moment avançat. Tot i l'escassetat de dades, no deixa de ser un plantejament suggeridor a l'hora de formular hipòtesis de treball. Aquesta possibilitat d'ocupació o de construcció tardana d'un sector o d'un indret de la ciutat ja s'havia plantejat, sense arguments, quan es comentava la possibilitat que el creixement urbà entre muralles es podia haver realitzat paulatinament en el temps, quedant espais sense edificar en els primers períodes.

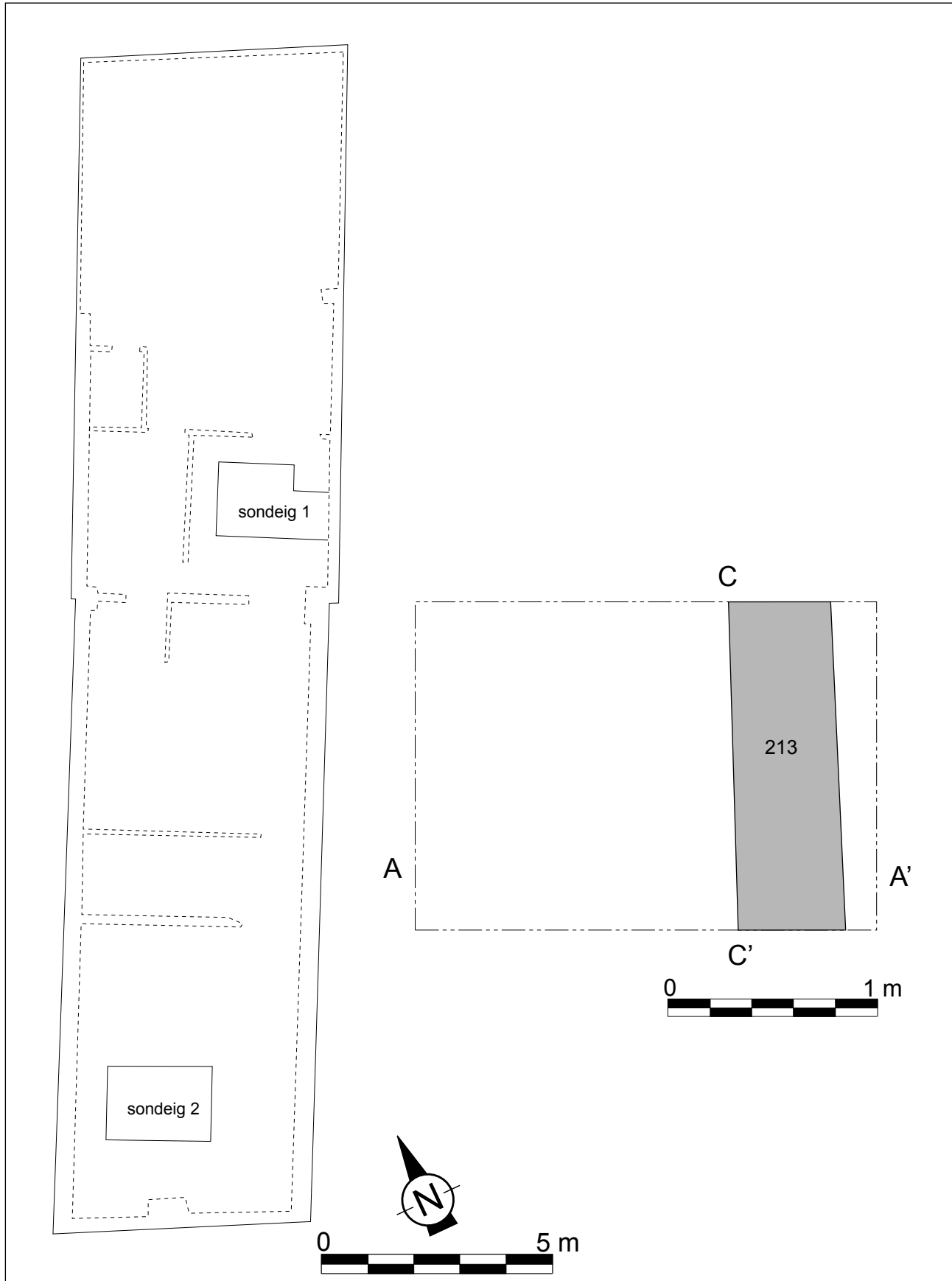


Fig. 176. Carrer Nou, núm. 23 (2001). Localització dels sondeigs i planta de la cala 2.

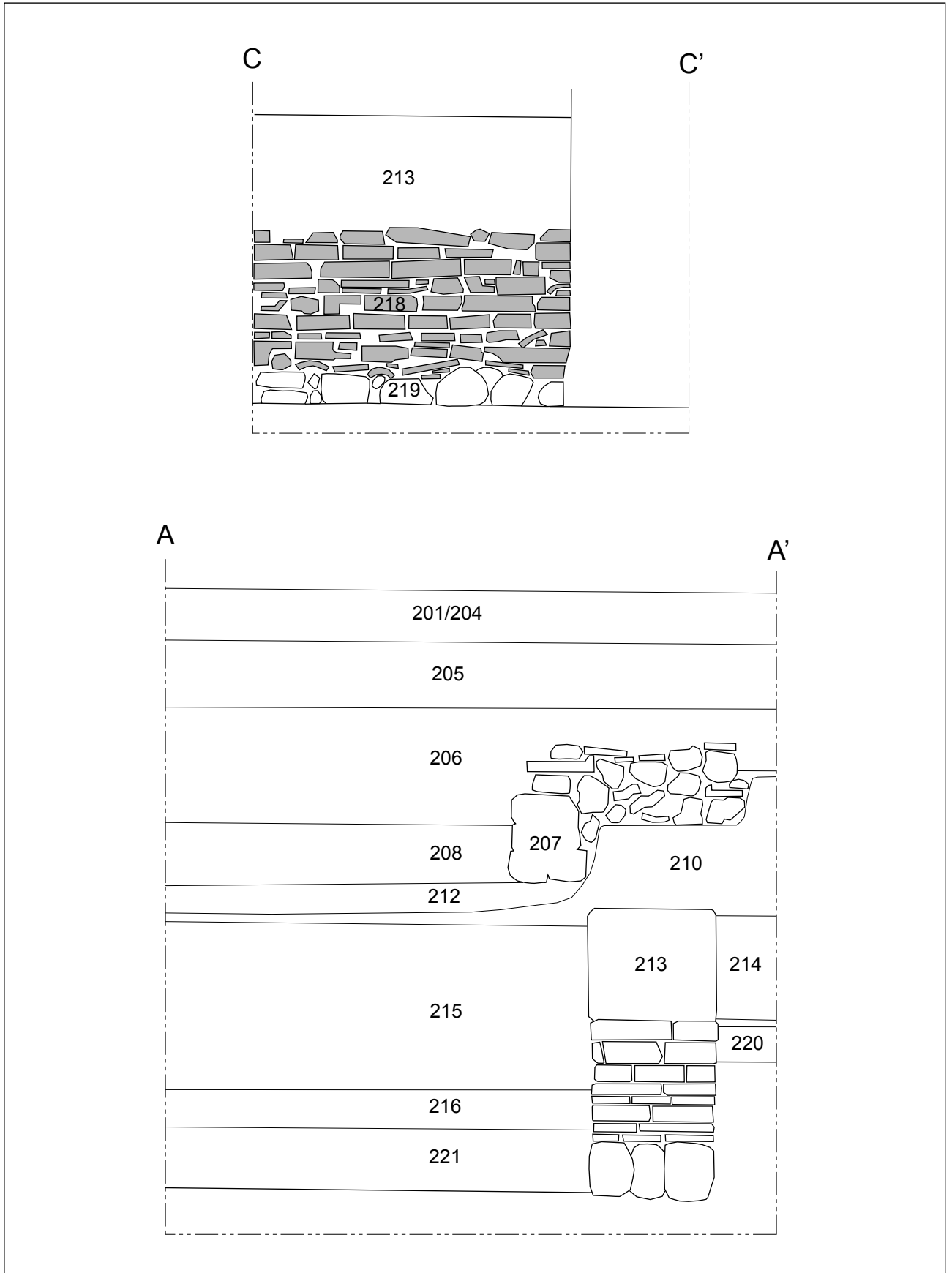


Fig. 177. Carrer Nou, núm. 23 (2001). Seccions per A-A' i per C-C'.

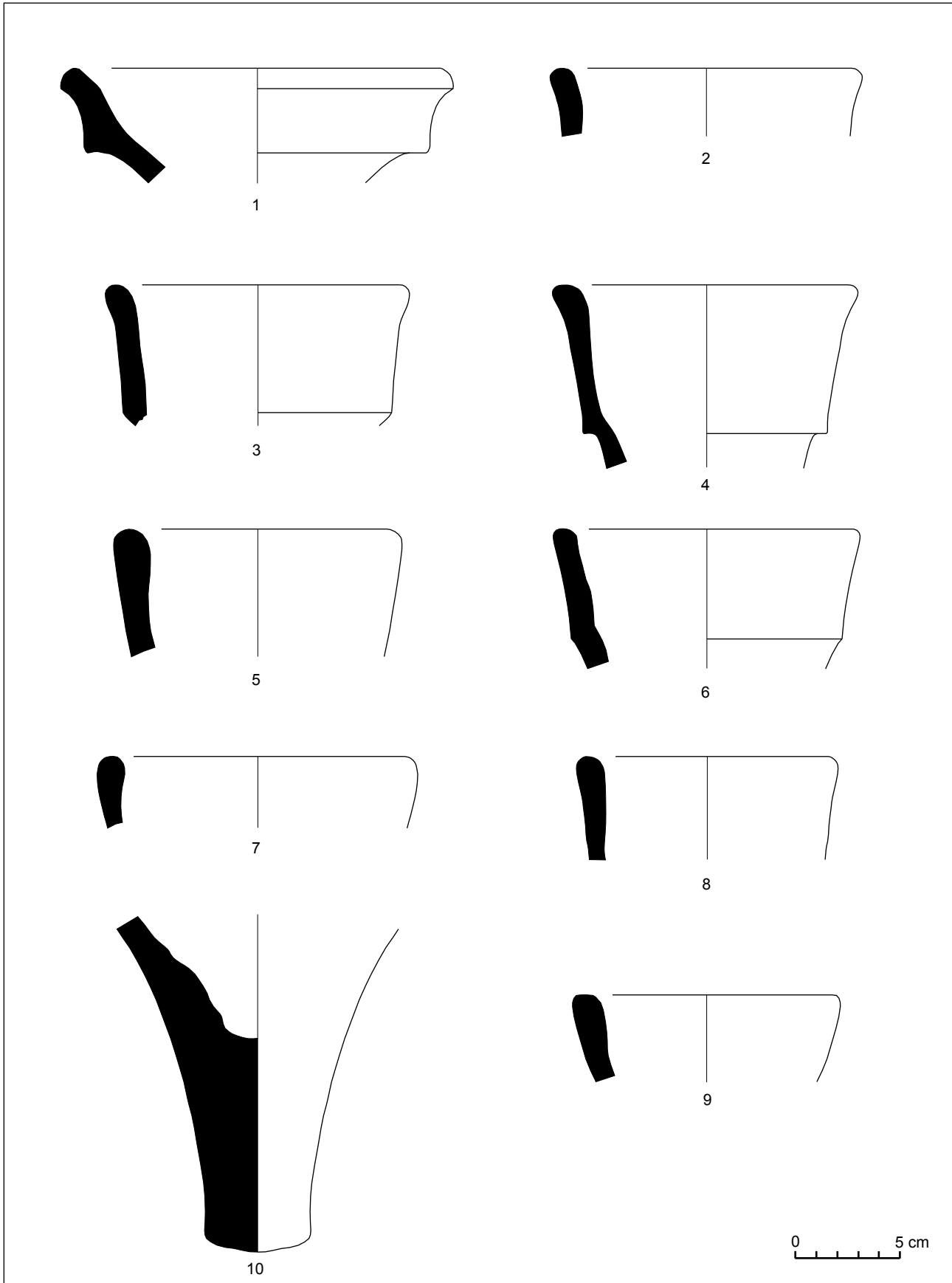


Fig. 178. Carrer Nou, núm. 23 (2001).

Carrer de Sant Francesc d'Assís, 15 (2001)

La rehabilitació d'aquest edifici, situat quasi al límit nord del jaciment, originà la intervenció arqueològica. Aquesta es realitzà durant el mes d'octubre de l'any 2001 i fou dirigida per Esther Rodrigo Requena. L'immoble té les següents coordenades UTM: x= 453902 i y= 4599210, i està situat a una altura de 28,53 m sobre el nivell del mar. Els treballs consistiren en l'obertura de dues cales de sondeig, una situada a prop de la façana de l'edifici i l'altra al pati.

RODRIGO, E. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica a l'immoble situat al carrer sant Francesc d'Assís, núm. 15 de Mataró (El Maresme). Mataró, del 3 al 17 d'octubre de 2001*. Mataró.

PUERTA, C. 2010. Els contextos augustians de la cisterna romana del carrer de Sant Francesc d'Assís (Mataró). *Contextos ceràmics de època augustea en el Mediterráneo occidental. Barcelona, 12-13 de abril de 2007*. Universitat de Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

La cala situada en una habitació a prop de la façana –sondeig 2– és la que proporcionà un context arqueològic amb una datació anterior al canvi d'era. Es documentaren cinc nivells, el darrer dels quals cobria un paviment d'*opus signinum* –UE 106– que pertanyia a una estructura de la qual no es trobaren els murs. La profunditat de la cala, que s'interpretà com un sector d'un dipòsit de grans mides, assolí els 2,60 m, cota en la qual es trobava el paviment d'*opus signinum*. Els estrats que documentaven la inutilització primera del suposat dipòsit eren les UE 104 i 105, que posteriorment s'unificaren en comprovar que es tractava d'un únic potent estrat.

El material arqueològic trobat fou abundant. La producció majoritària de vaixel·la de vernís negre pertany als tallers de Cales, sobretot a la seva variant tardana. De la variant mitjana, però, hi ha algunes peces, com ara dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 180, núm. 1 i 2) i un suport de la forma Lamb. 4 (fig. 180, núm. 3). De la variant tardana d'aquests tallers hi ha vasos de les formes Lamb. 1 (fig. 180, núm. 4 a 9), copes de la forma Lamb. 2 (fig. 180, núm. 10), gots de la forma Lamb. 3 (fig. 180, núm. 11 i 12), plats de la forma Lamb. 5 (fig. 180, núm. 13 a 15 i fig. 181, núm. 1 a 6), escudelles de la forma Lamb. 8 (fig. 181, núm. 12) i gots de la forma Lamb. 10 (fig. 181, núm. 13). També es trobaren 5 fons de plats o vasos (fig. 181, núm. 7 a 11), la majoria dels quals deuen correspondre a plats de la forma Lamb. 5. En destaquem un que té la decoració de l'emblema

en losange (fig. 181, núm. 9), característic de la producció tardana dels tallers de Cales. També es trobà un plat d'una forma propera a Morel 1162 de la producció aretina de vernís negre (fig. 181, núm. 14) i un altre plat de la forma Lamb. 5 d'origen indeterminat (fig. 181, núm. 15).

La vaixel·la de vernís vermell també està força ben representada. Hi ha un plat de sigil·lata oriental A, d'una forma propera al tipus Atlante tav. II forma 7 (fig. 182, núm. 1). La resta del material trobat correspon a les produccions de la terra sigil·lata itàlica. Hi ha plats de les formes Consp. 1.1 (fig. 182, núm. 14), Consp. 12.1 (fig. 182, núm. 9) i Consp. 21 (fig. 182, núm. 5, 11 i 12), i copes de les formes Consp. 3.3 (fig. 182, núm. 10), Consp. 5.4 (fig. 182, núm. 7), Consp. 7.2 (fig. 182, núm. 15 i 17), Consp. 13.2 (fig. 182, núm. 4 i 6), Consp. 13.3 (fig. 182, núm. 8), Consp. 14.2 (fig. 182, núm. 2 i 3) i Consp. 30.1 (fig. 182, núm. 13). Es trobà també un fons de plat amb la marca del terrisser P(ublius) HERT(orius), que fabricà els seus productes a Arezzo entre els anys 30 i 10 aC (fig. 182, núm. 16).

També hi ha un relativament abundant nombre de vasos, bàsicament escudelles i plats, de terrissa de tècnica reduïda que imita les produccions del vernís negre, algunes formes del vernís roig i d'altres que tan sols les recorden. Són peces de diferents qualitats i acabats, la procedència de les quals és del tot incerta; possiblement són d'origens diversos, algunes locals o regionals, i altres potser de més lluny. Hi ha imitacions de les formes Lamb. 1 (fig. 183, núm. 1 a 8), Lamb. 7 (fig. 184, núm. 9 a 13), Lamb. 20 (fig. 184, núm. 7 i 8) i altres més difícils de comparar que podrien assimilar-se, amb certa imaginació, a les formes Lamb. 8 i Lamb. 33, per esmentar dues formes clàssiques (fig. 183, núm. 9 a 11 i fig. 184, núm. 1 a 6).

Els gots de parets fines, essencialment de procedència itàlica, també estan força ben representats, si bé el repertori tipològic és limitat. Hi ha gots de la forma Mayet III fig. 185, núm. 1 a 3), Mayet X (fig. 185, núm. 12 i 13) i de la forma Mayet XII o assimilables (fig. 185, núm. 4 a 10). També d'origen itàlic hi ha tres ungüentaris (fig. 185, núm. 14 a 16) i una llàntia del tipus Dressel 2 (fig. 185, núm. 13). De ceràmica itàlica de cuina hi ha tres safates amb engalba “roig pompeïà” del tipus Aguarod 4/Luni 2-4 (fig. 186, núm. 1 a 3), cassoles del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 186, núm. 4 a 7) i del tipus Celsa 79.28 (fig. 186, núm. 8), olles del tipus Vegas, 2 (fig. 186, núm. 9) i tapadores que es poden classificar com del tipus Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 186, núm. 10 a 12).

Quant a les àmfors, n'hi ha un bon nombre. D'origen itàlic hi ha un envàs del tipus Dressel 1 (fig. 187, núm. 1) i dos pivots, un dels quals podria ésser d'una peça d'Apúlia-Bríndisi (fig. 187, núm. 2). Es trobaren també dues àmfors del tipus tripolitana antiga (fig. 187, núm. 4 i 5) i una PE 18/T-8.1.3.3 d'Eivissa (fig. 187, núm. 6). Les àmfors de procedència sud-hispànica, la majoria bètiques, constitueixen el segon grup numèricament més important. Hi ha una imitació d'una Dressel 1 (fig. 187, núm. 7), una del tipus Dressel 28 (fig. 187, núm. 8), una del tipus Dressel 7-11 (fig. 187, núm. 9), quatre del tipus Haltern 70 (fig. 188, núm. 1 a 4), dues vores i un pivot que no hem sabut classificar (fig. 188, núm. 5 a 7), dues més del tipus Dressel 12 (fig. 188, núm. 8 i fig. 189, núm. 5), quatre àmfors del tipus Oberaden 83 (fig. 189, núm. 1 a 4), dues de vora ametllada (fig. 189, núm. 6 i 7) i dues més del tipus Dressel 10 (fig. 189, núm. 8 i fig. 190, núm. 1). La resta d'àmfors, el grup més nombrós, són de la Tarraconense, dels tipus Tarraconense 1 (fig. 191, núm. 1 a 11 i fig. 192, núm. 1 a 10) i Pascual 1 (fig. 193, núm. 1 a 10, fig. 194, núm. 1 a 8, fig. 195, núm. 1 a 10 i fig. 196, núm. 1 a 5). Només s'ha trobat una sola àmfora del tipus Dressel 2-4 tarraconense (fig. 196, núm. 6).

La cronologia de formació d'aquest abocador és la mateixa documentada en les altres excavacions amb nivells amortització de la cisterna, és a dir cap el 15 aC –canvi d'era.

Interpretació de les restes trobades

Per les característiques del registre arqueològic i la proximitat de l'excavació amb l'efectuada els anys 1979-1980 al veí immoble núm. 16 del mateix carrer, ben aviat es relacionaren ambdues intervencions. En efecte, entenem que es tracta de la mateixa estructura, és a dir un gran dipòsit, interpretat com una cisterna, situat a la part nord de la ciutat romana i que fou construït en les primeres fases de la ciutat. En ambdues excavacions són coincidents la fondària excavada, el paviment d'*opus signinum*, les suposades mesures de la cisterna, els sediments de reblliment del dipòsit i la cronologia d'amortització. Es tracta per tant d'una estructura que abasta tota l'amplada de l'actual carrer de sant Francesc d'Assís i que segueix trobant-se en el subsòl dels immobles situats a banda i banda del carrer. El límit nord d'aquest dipòsit, tot i que no es va poder trobar, el suposem just per sota del mur de l'actual immoble que té façana a la plaça d'en Peric. Possiblement el mur del dipòsit fonamenta l'actual façana. Aquesta suposició es basa en el fet que, quan l'any 1992 s'excavà en extensió la plaça d'en Peric, no es trobaren restes arqueològiques d'època romana. És en aquest punt a partir del qual ja no s'hi troben més restes romanes al nord del jaciment. Aquest dipòsit esdevé, per tant, la resta arqueològica més septentrional localitzada en el jaciment d'Iluro.

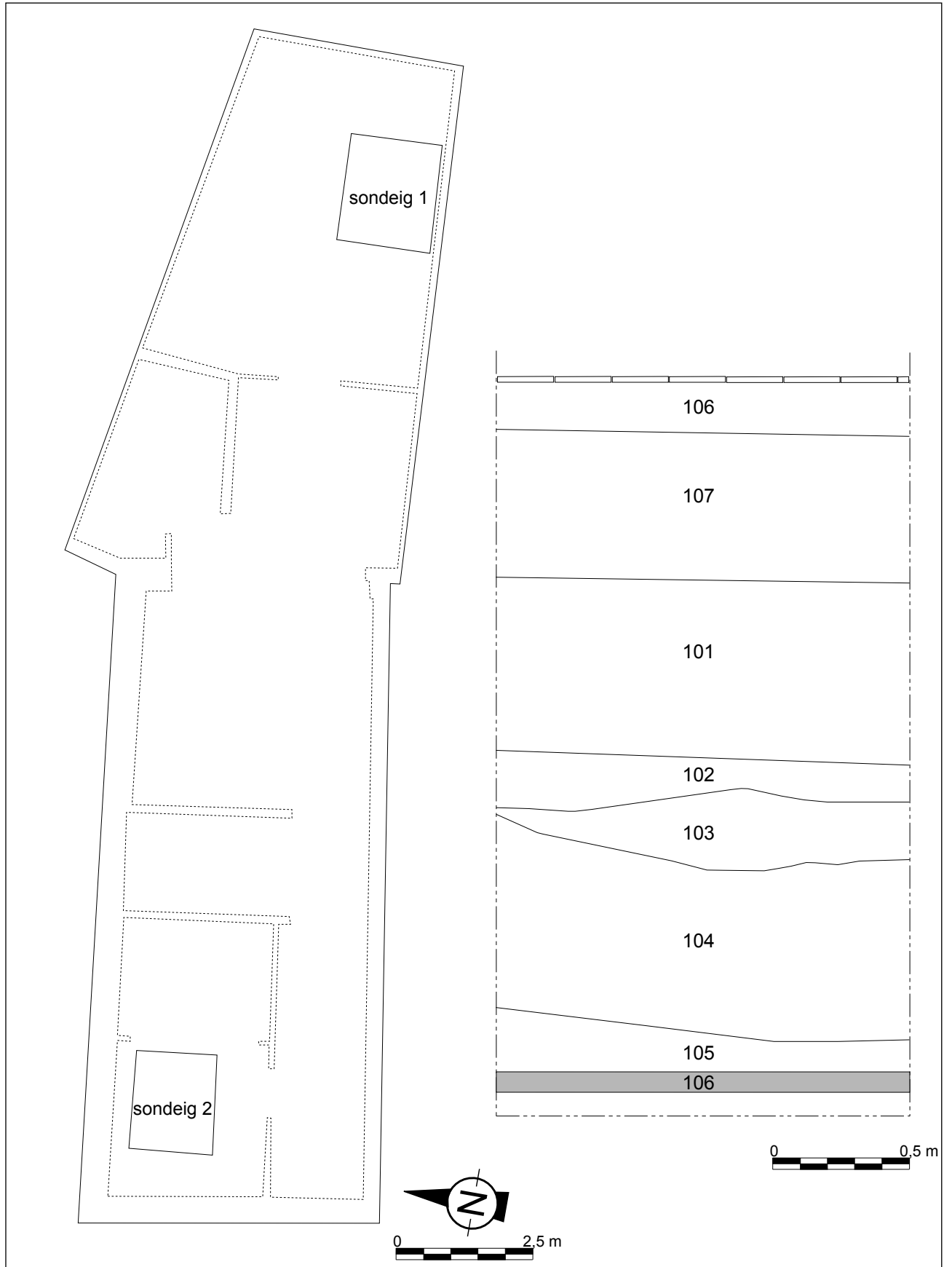


Fig. 179. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001). Localització dels sondeigs i secció de la cala núm. 2.

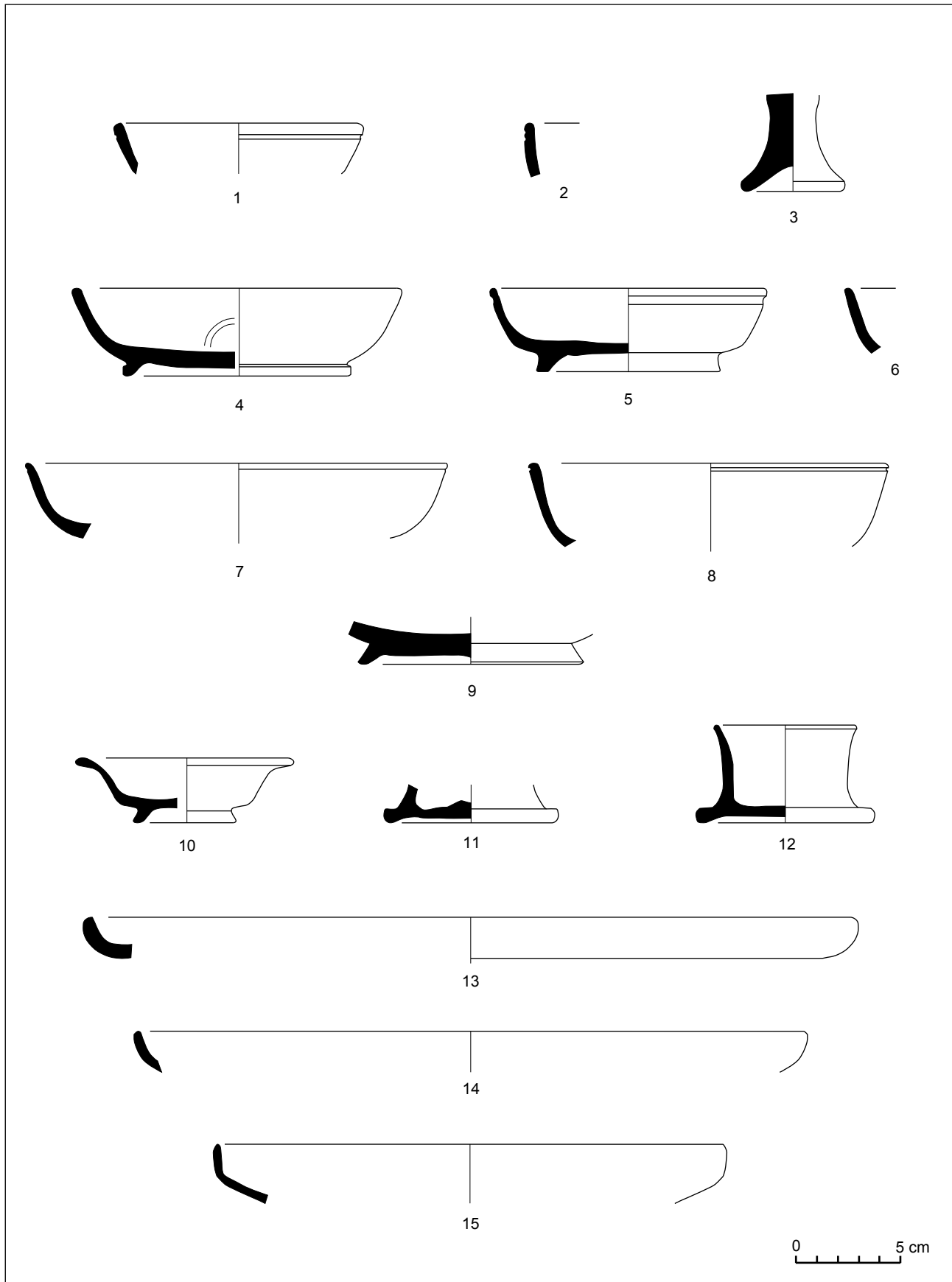


Fig. 180. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

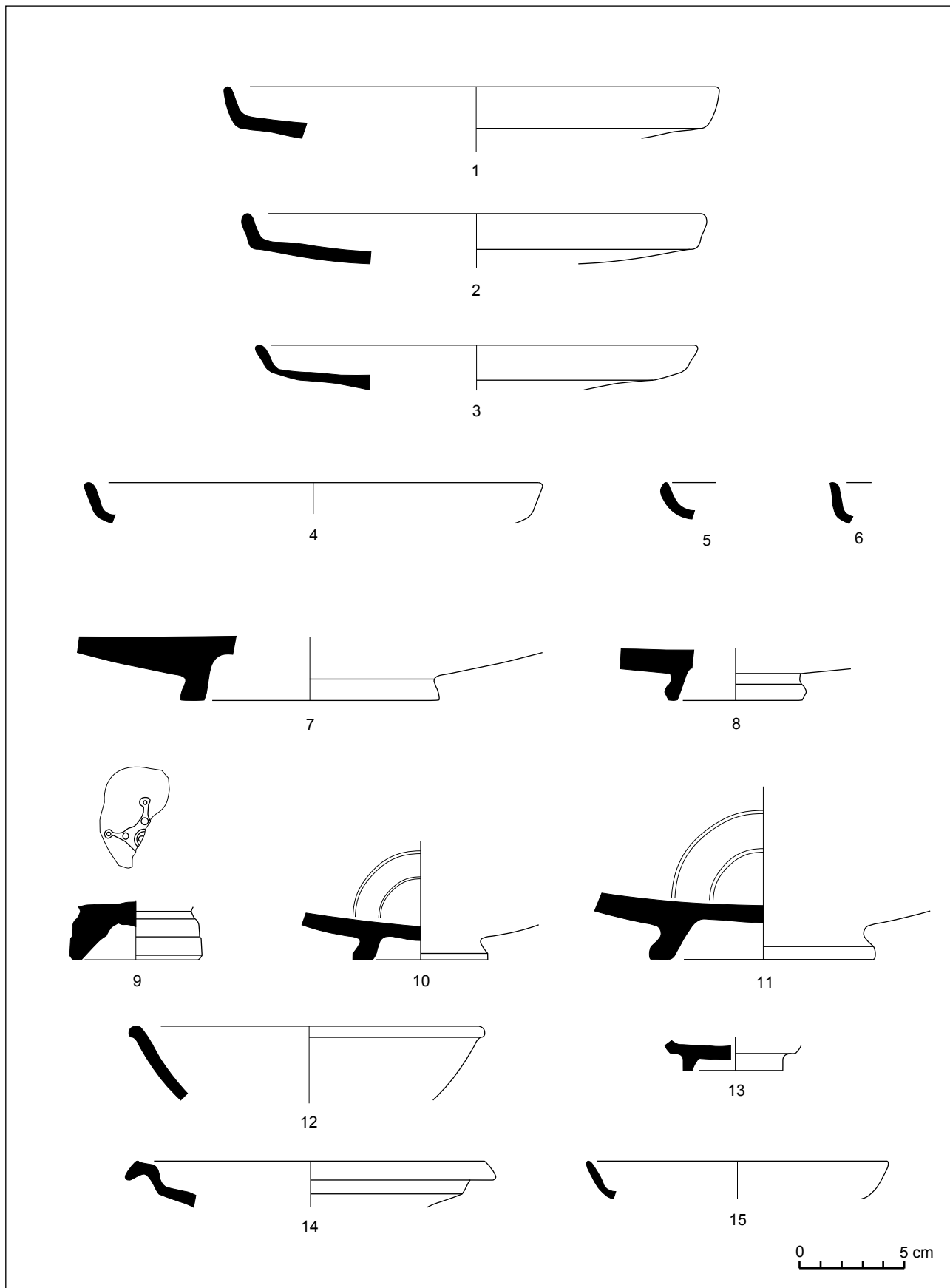


Fig. 181. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

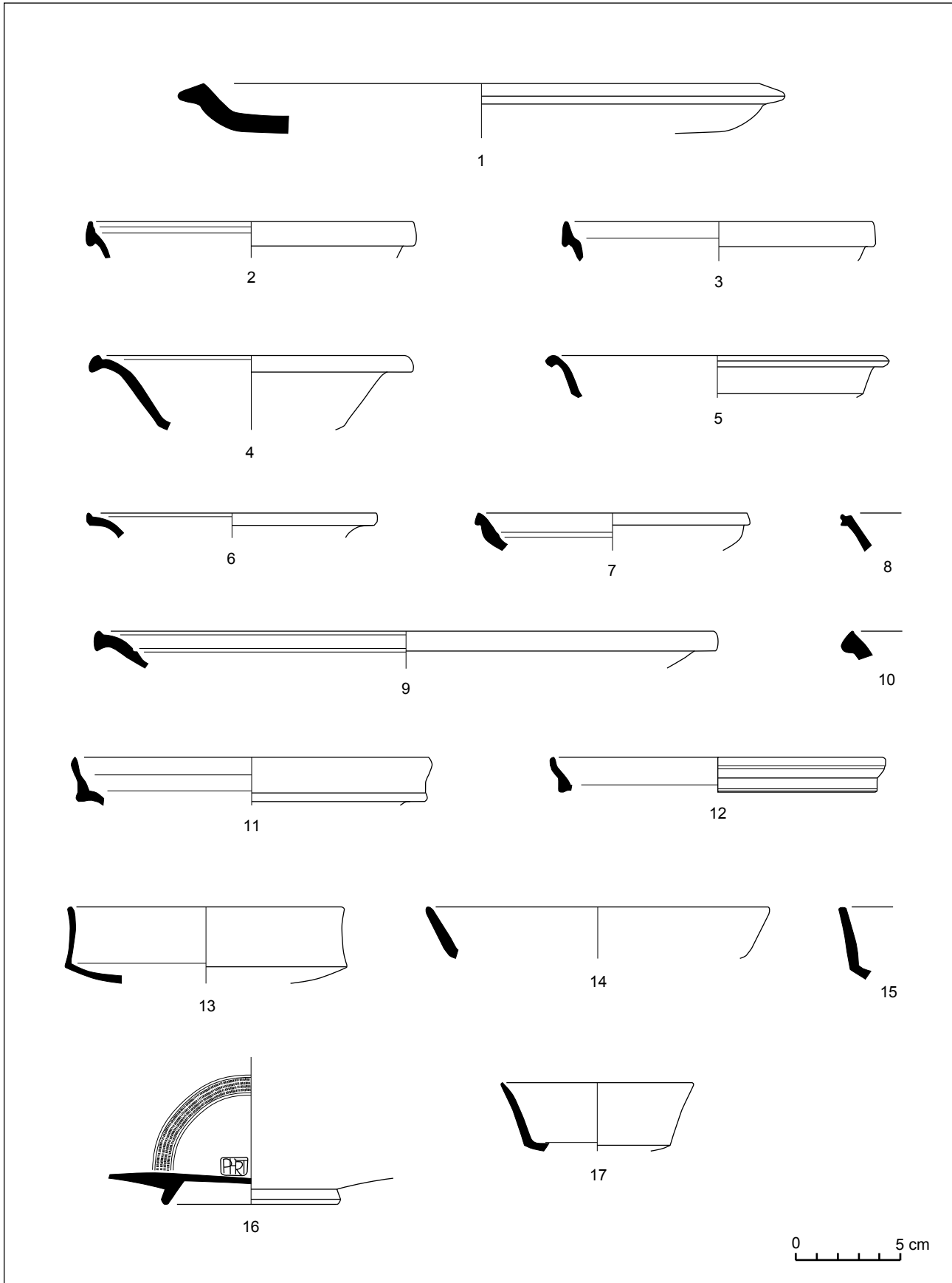


Fig. 182. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

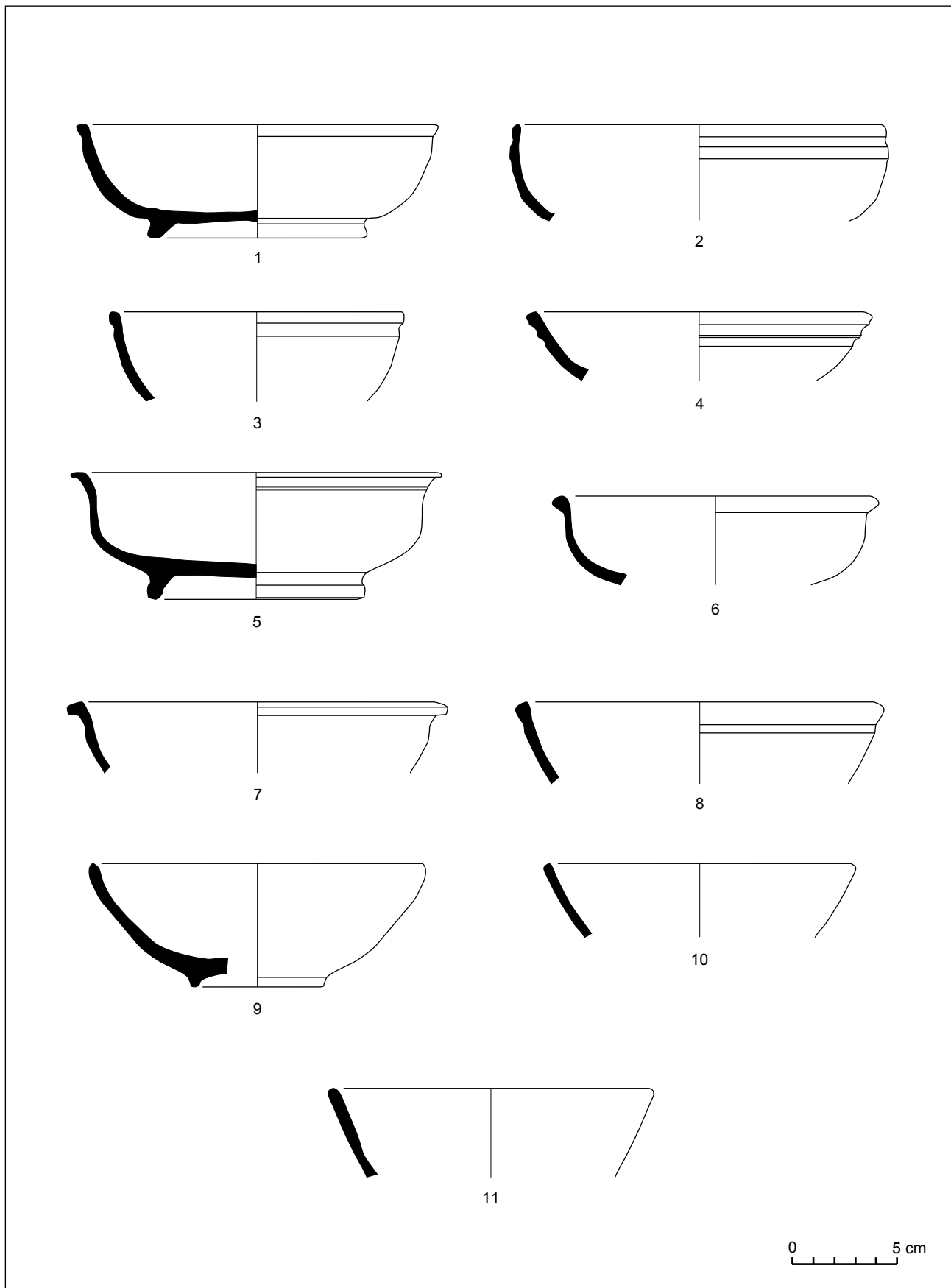


Fig. 183. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

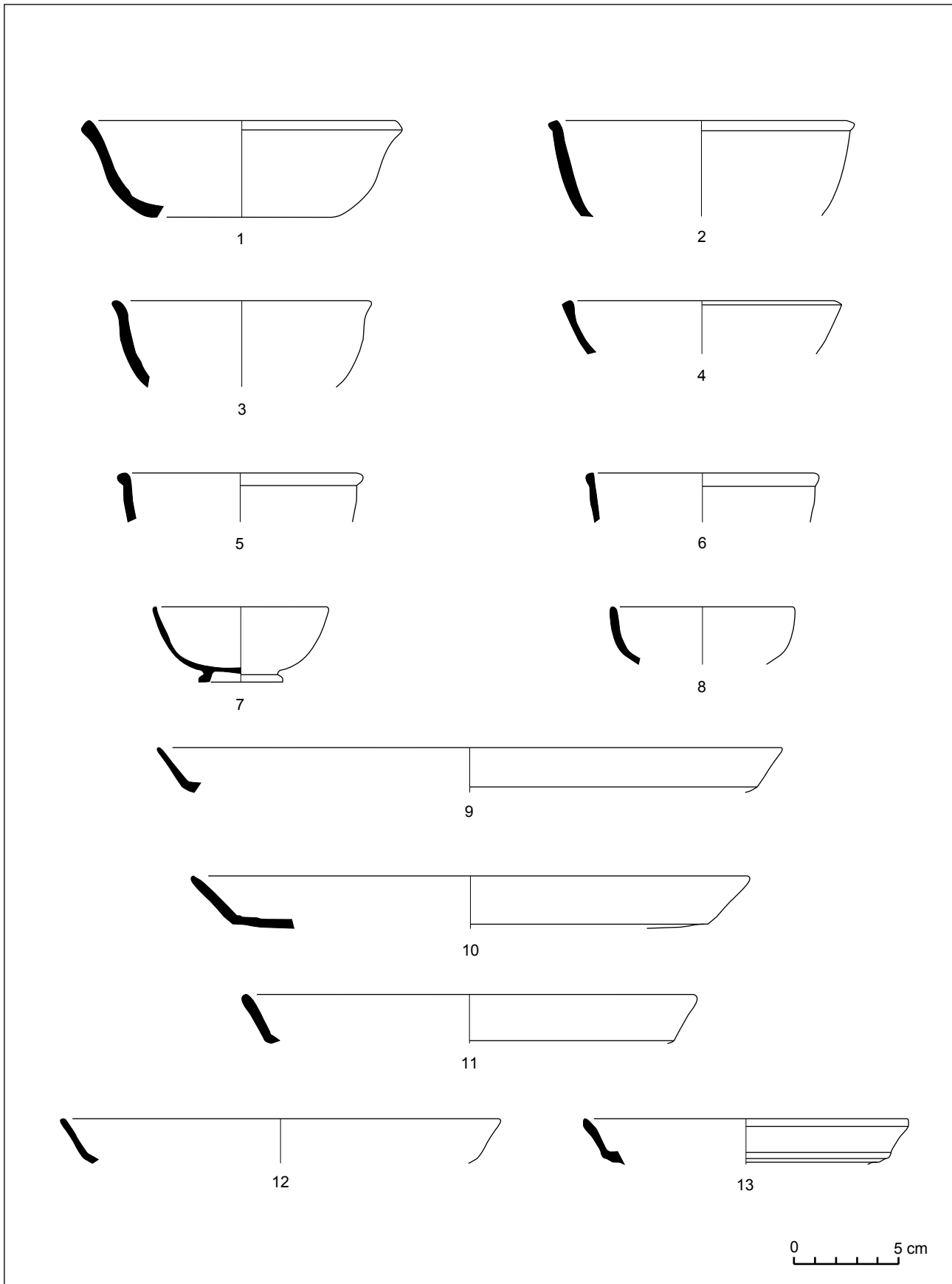


Fig. 184. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

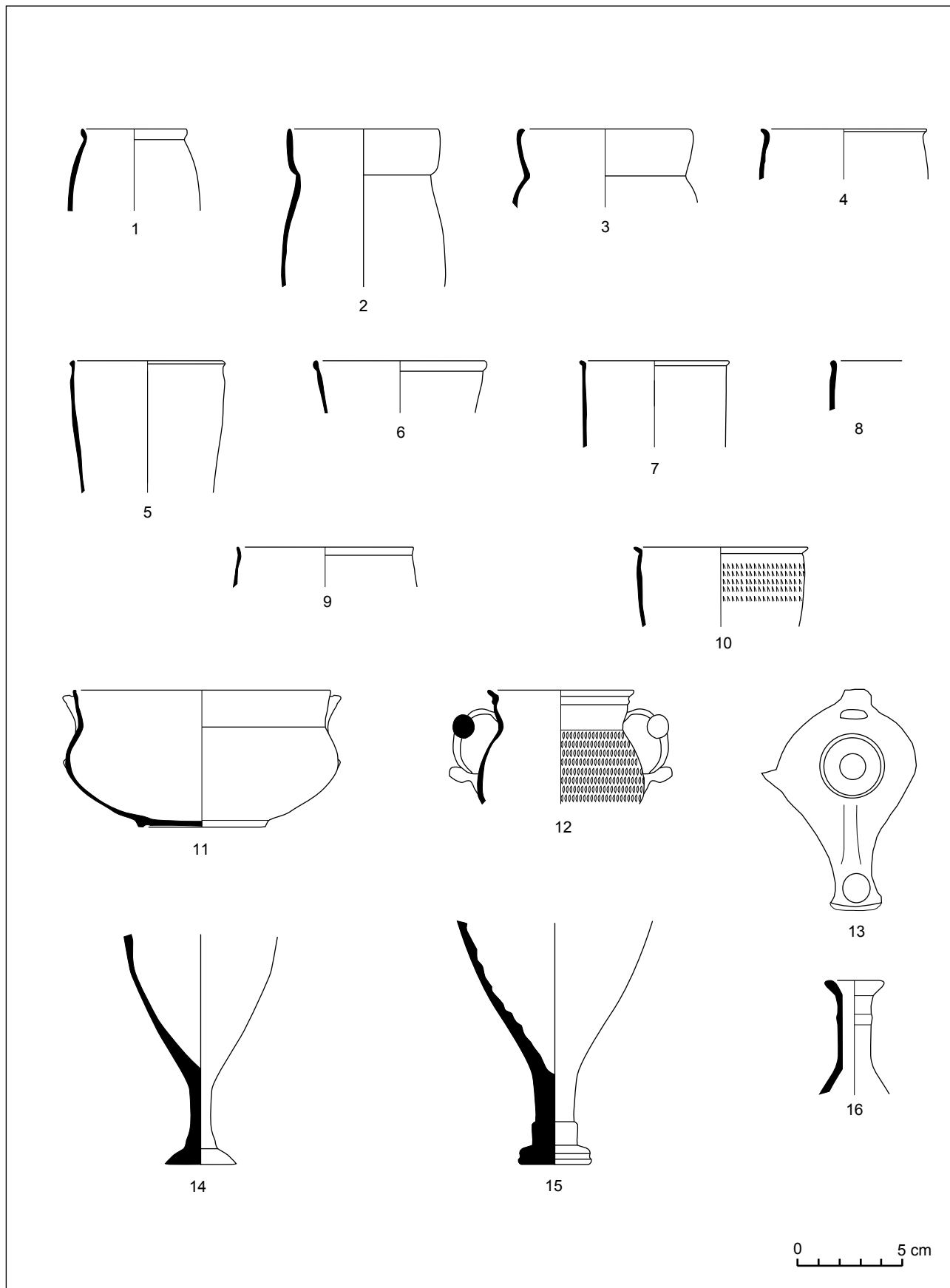


Fig. 185. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

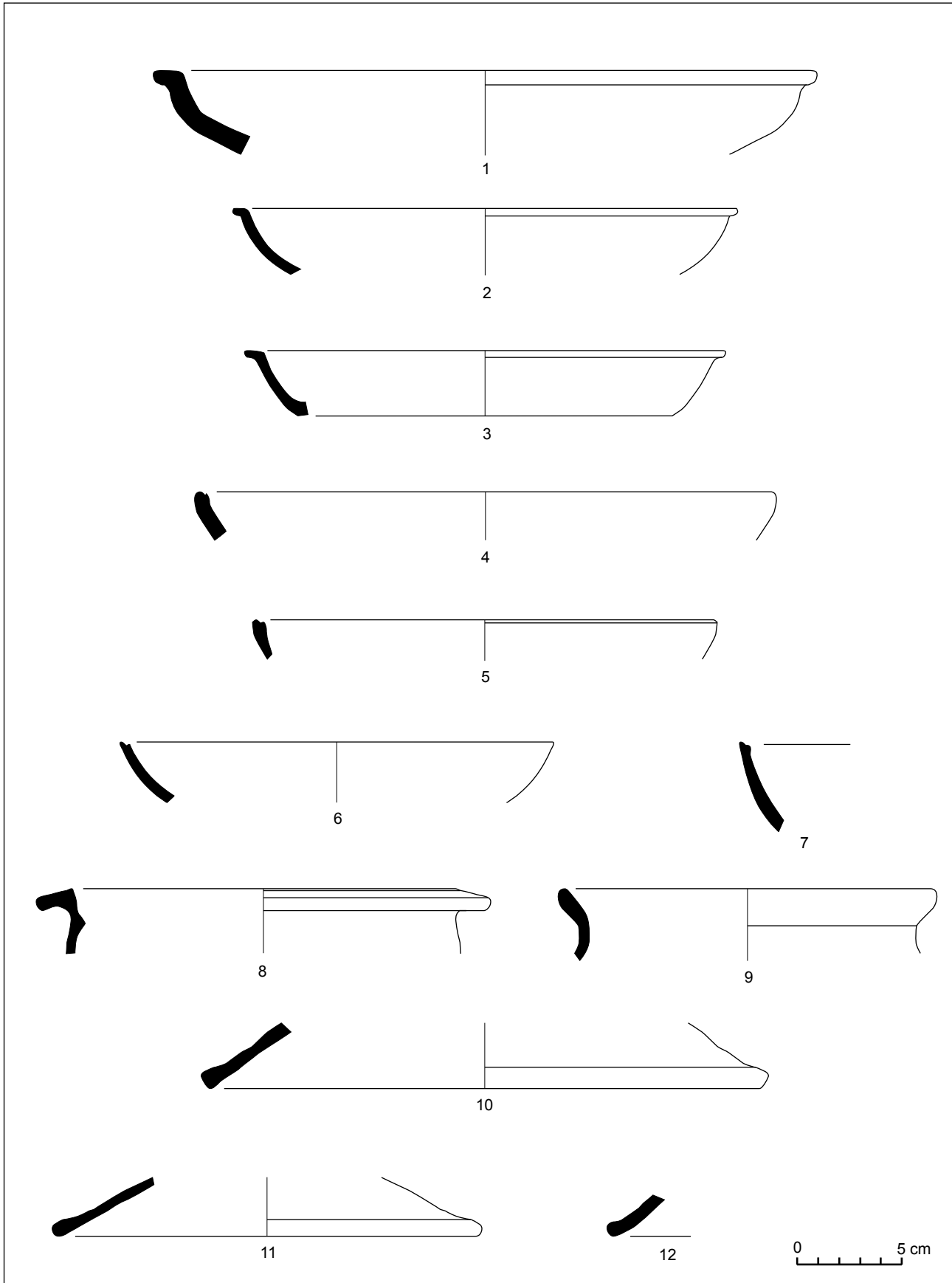


Fig. 186. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

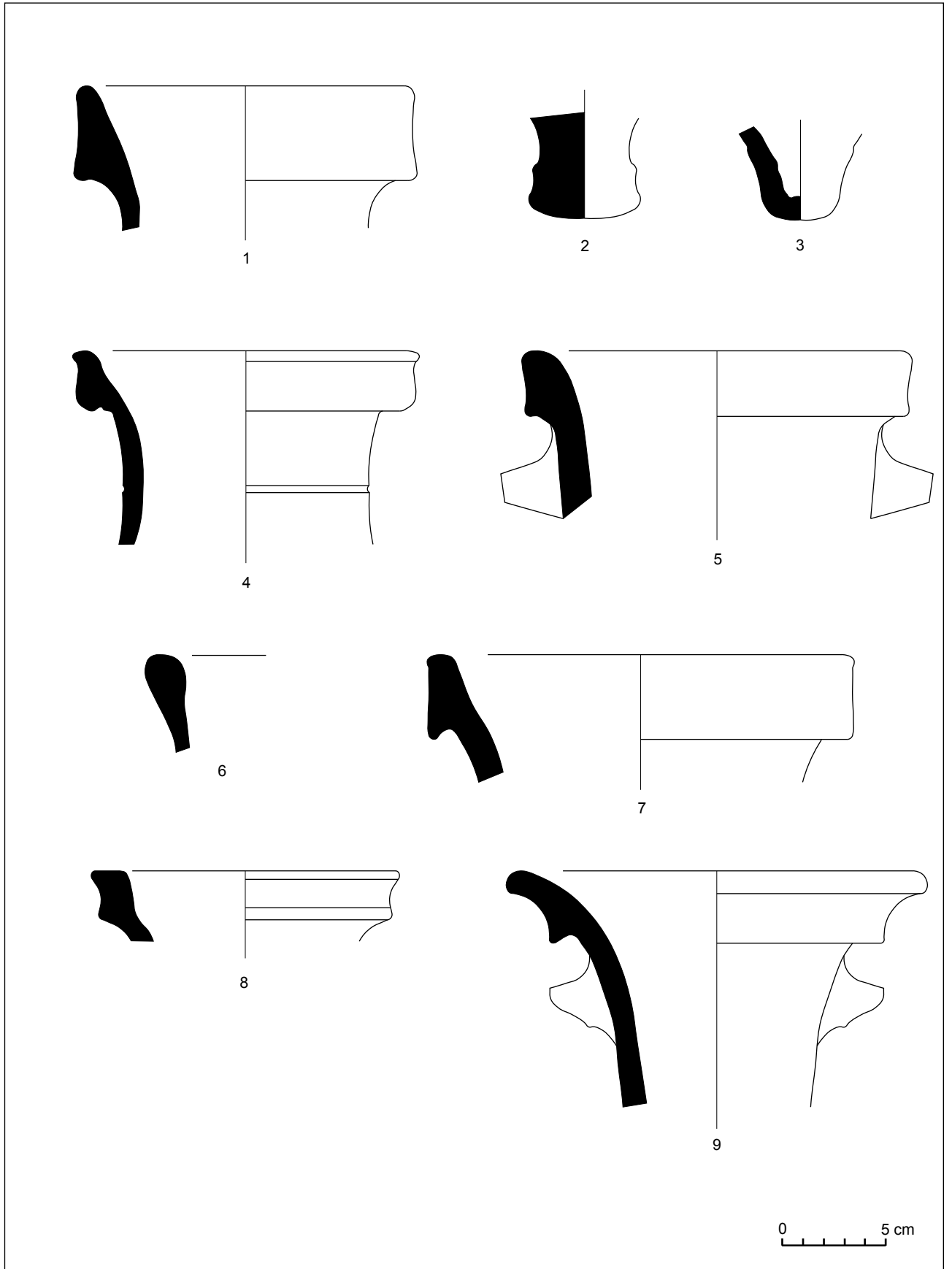


Fig. 187. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

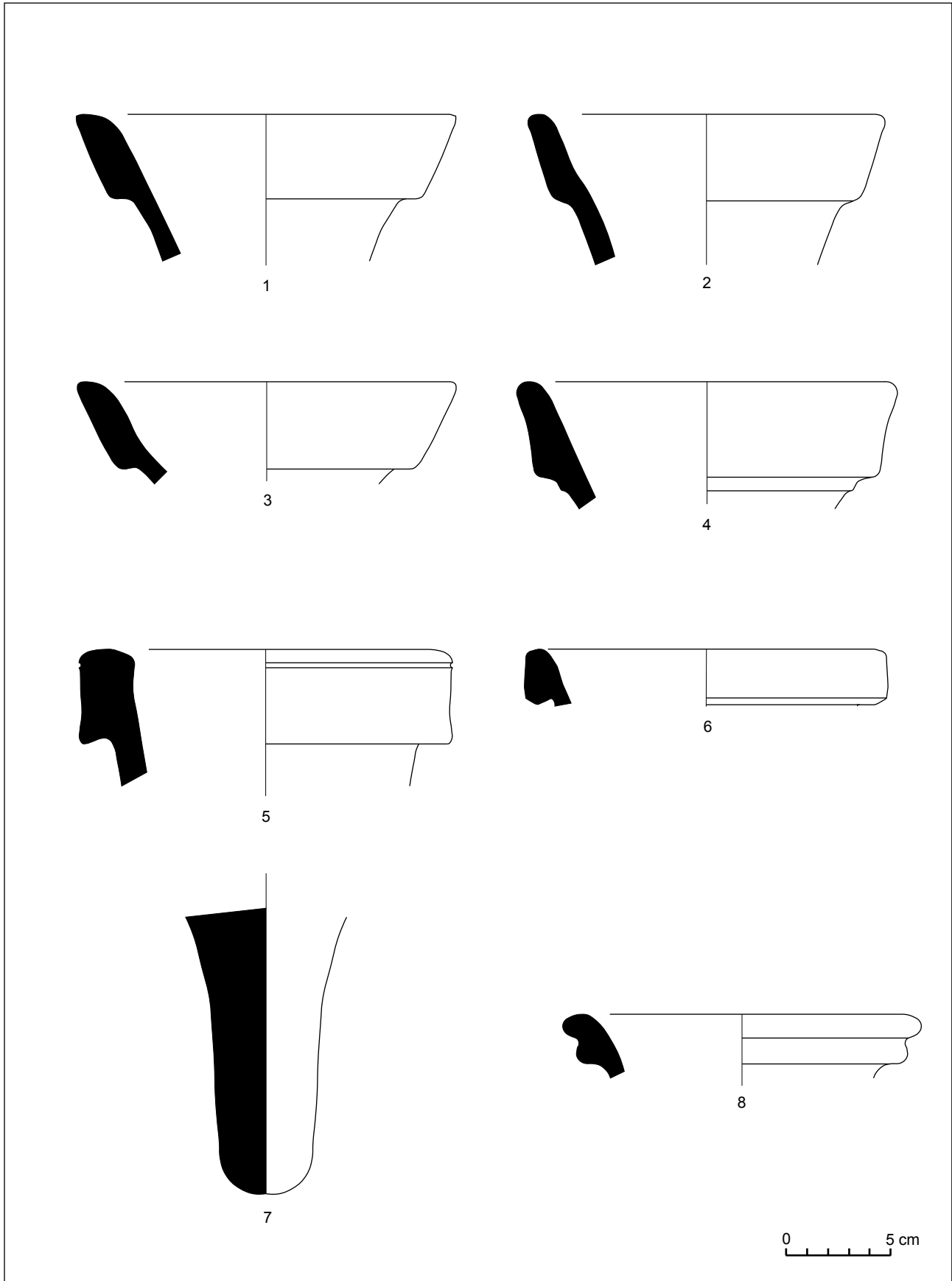


Fig. 188. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

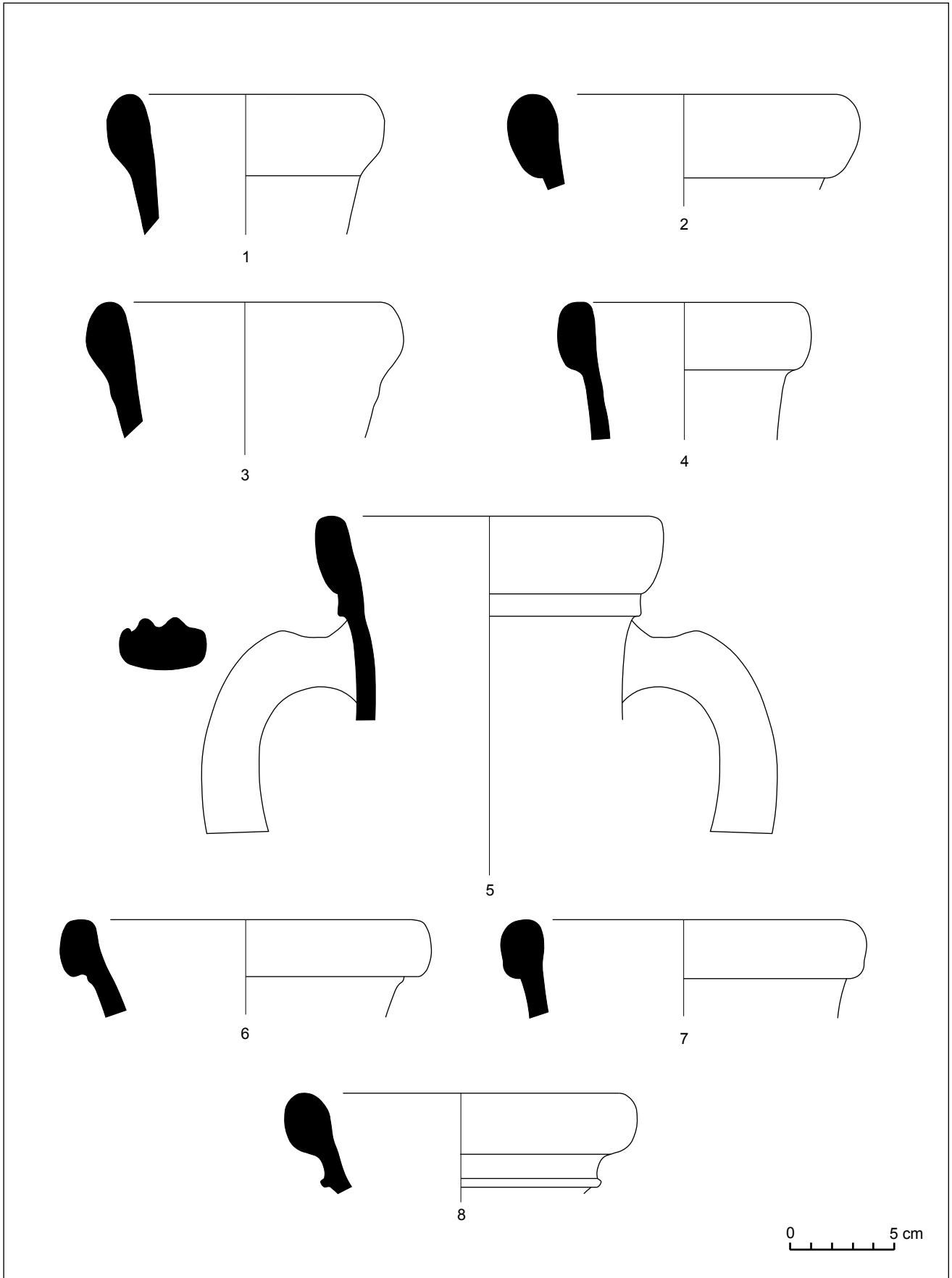


Fig. 189. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

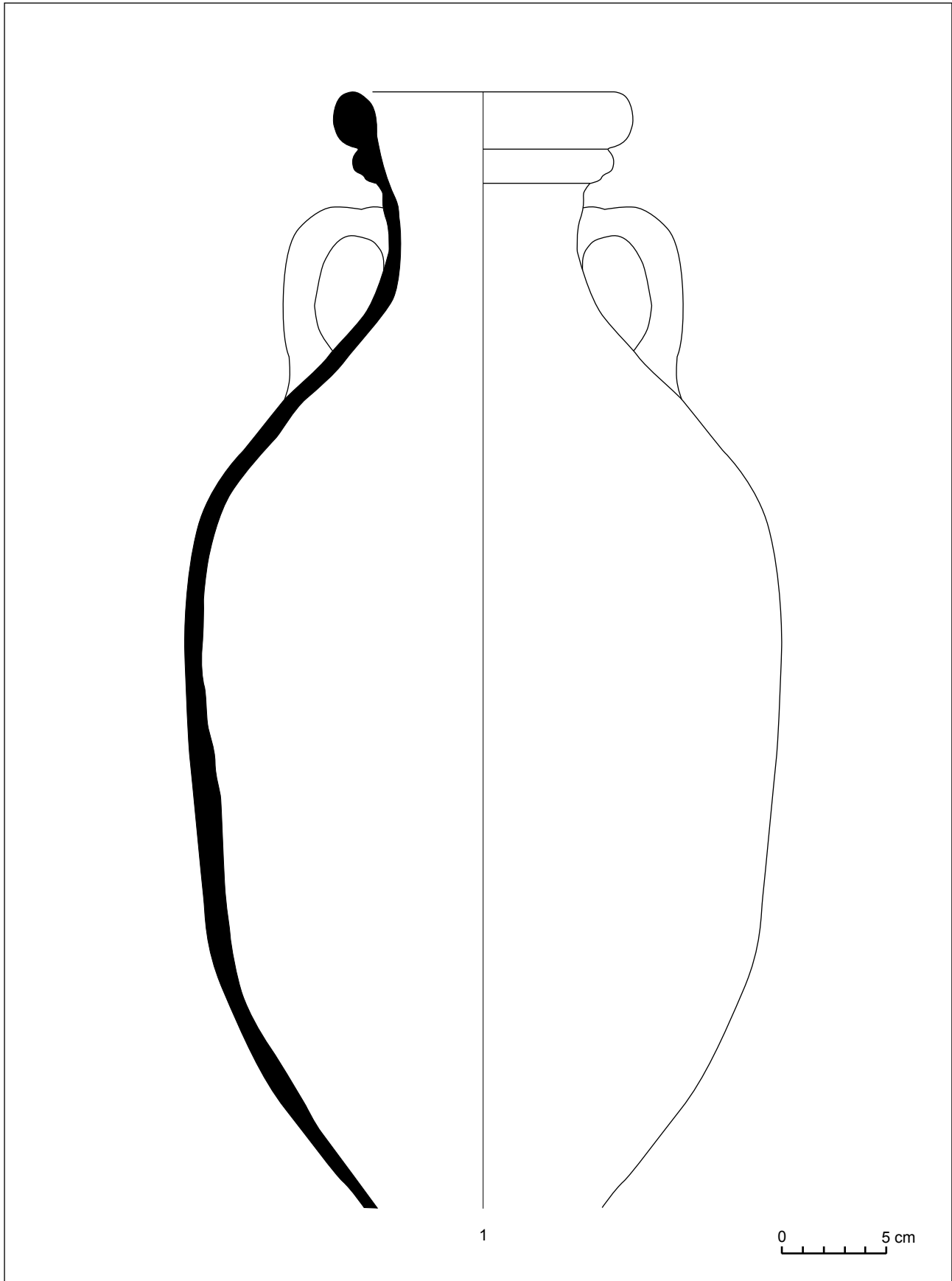


Fig. 190. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

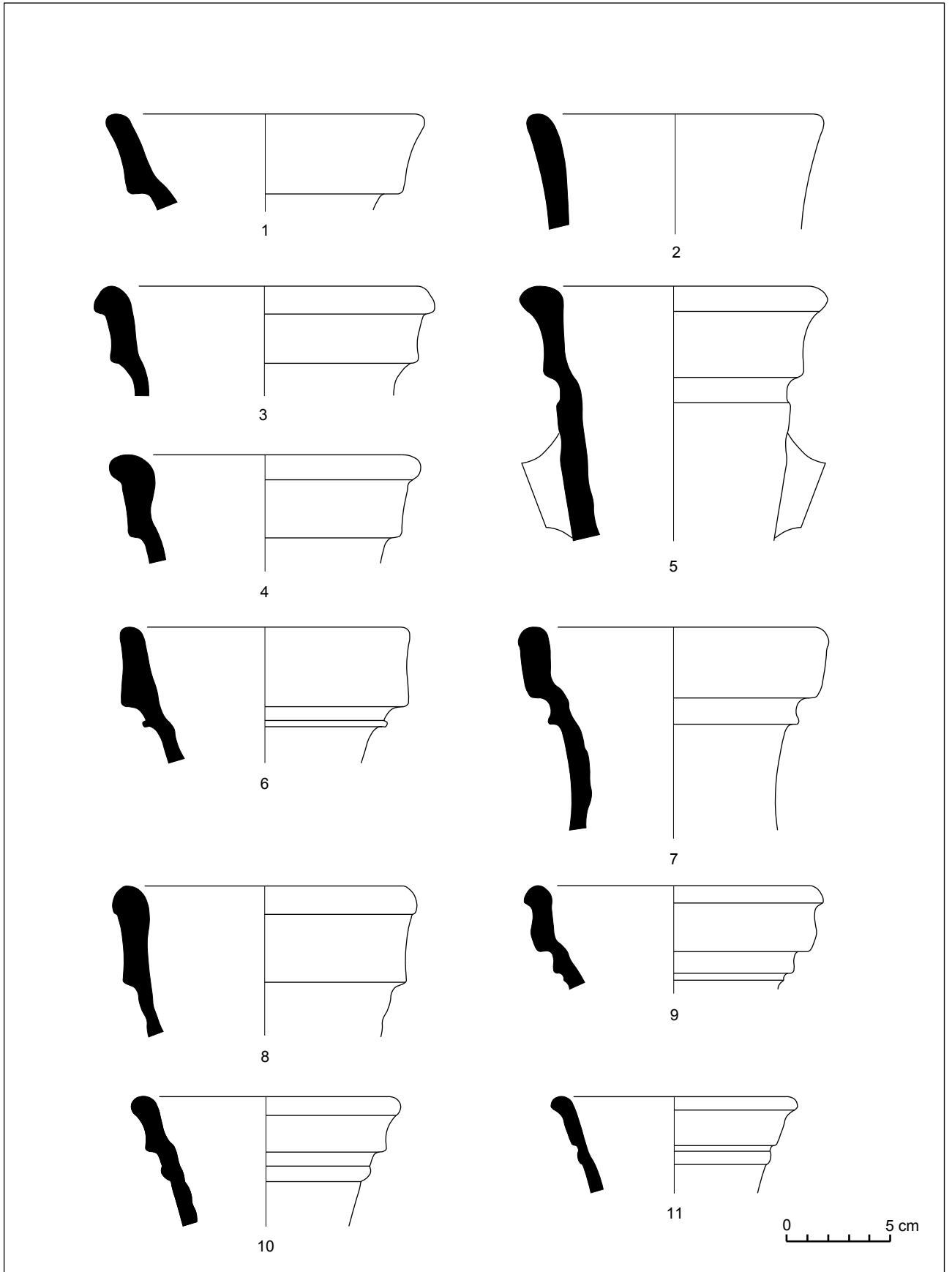


Fig. 191. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

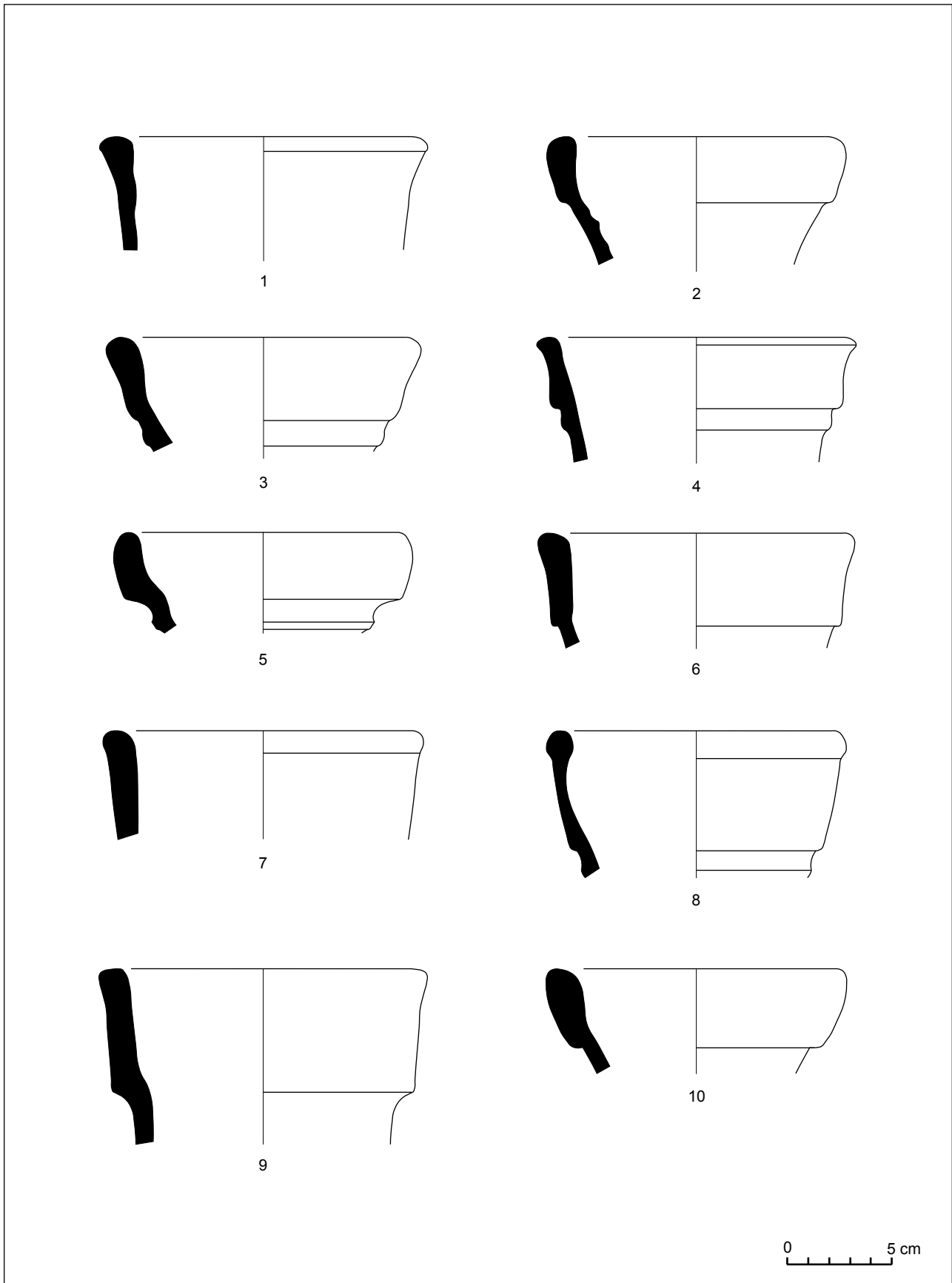


Fig. 192. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

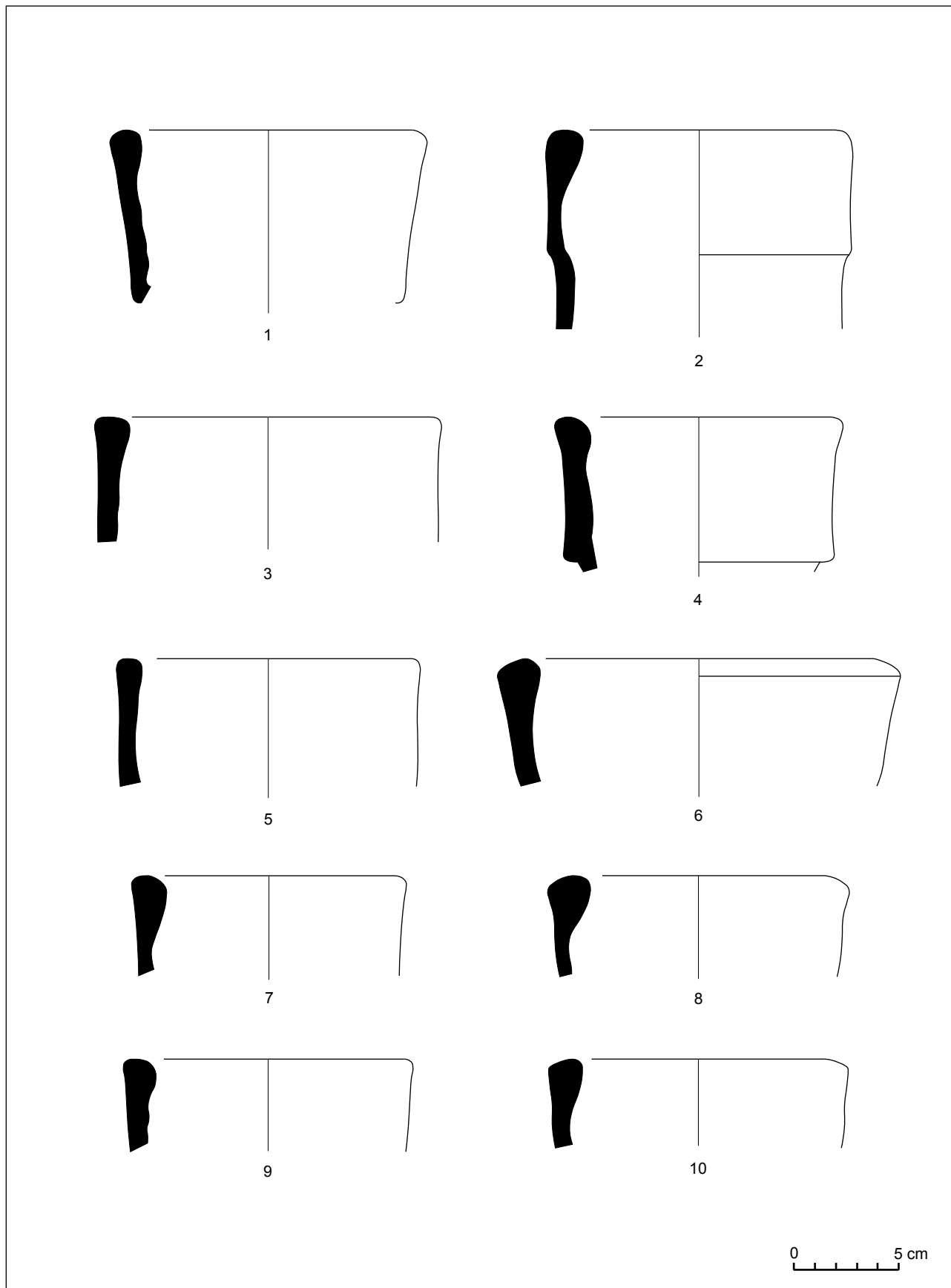


Fig. 193. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

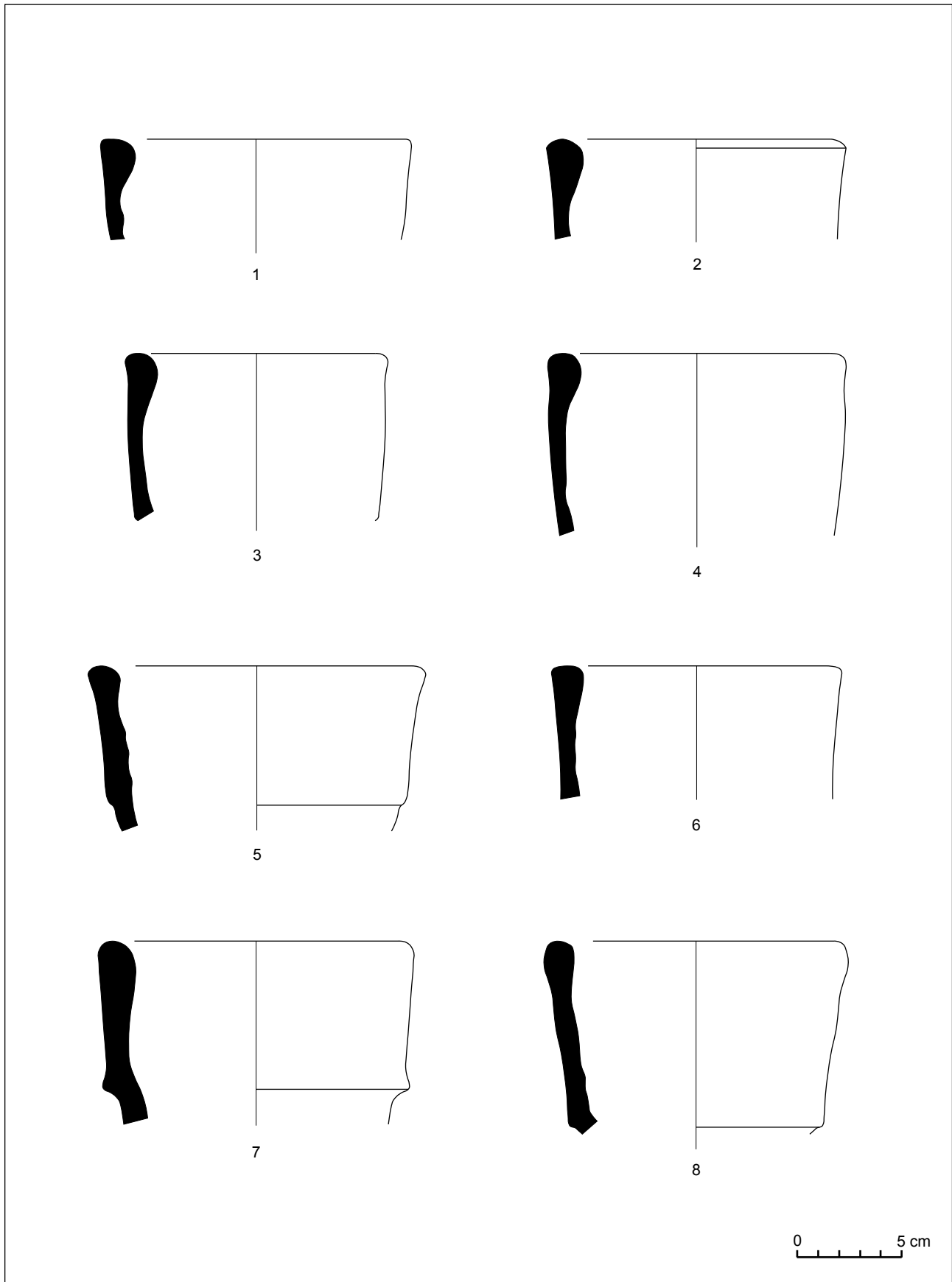


Fig. 194. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

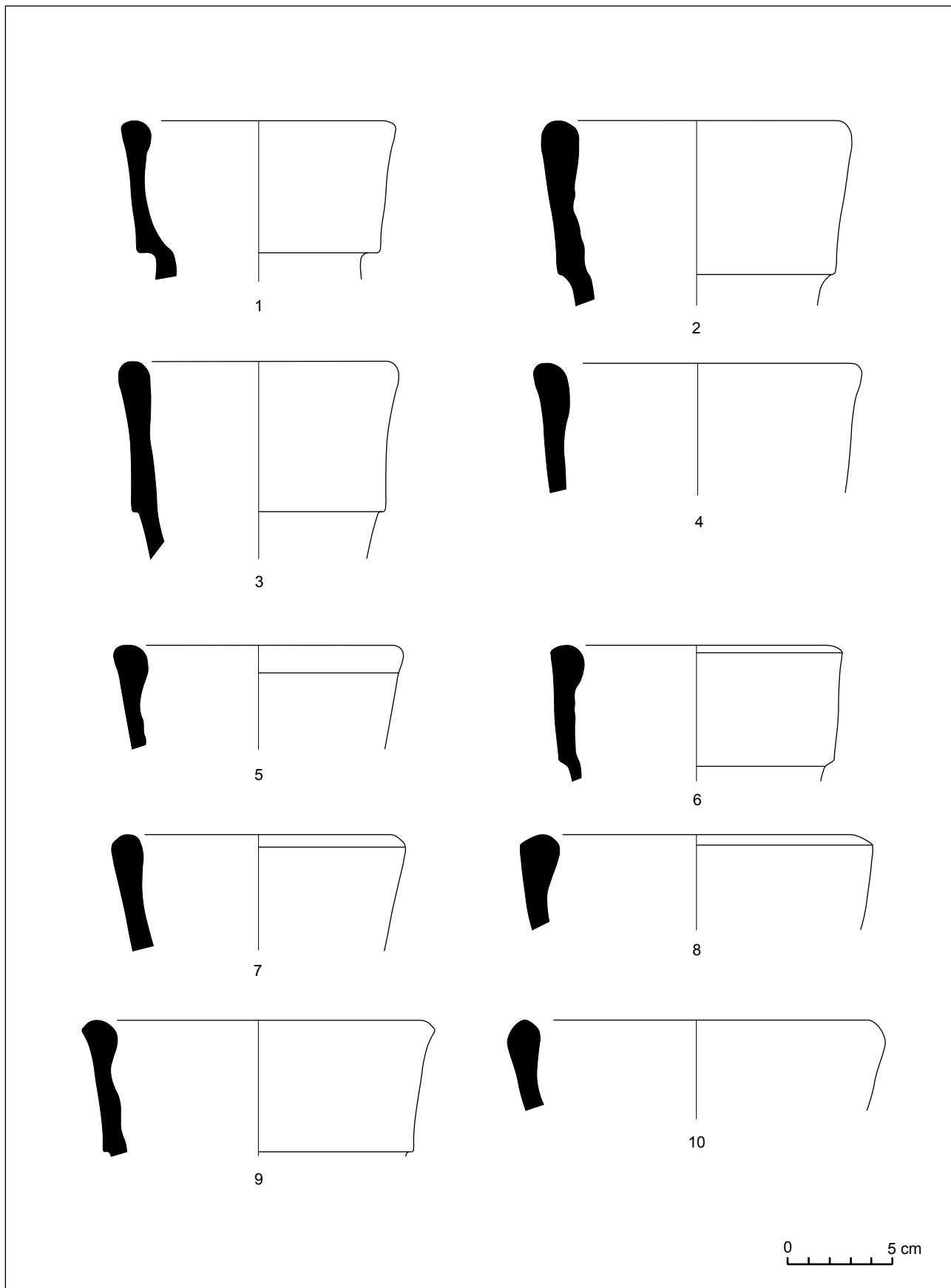


Fig. 195. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

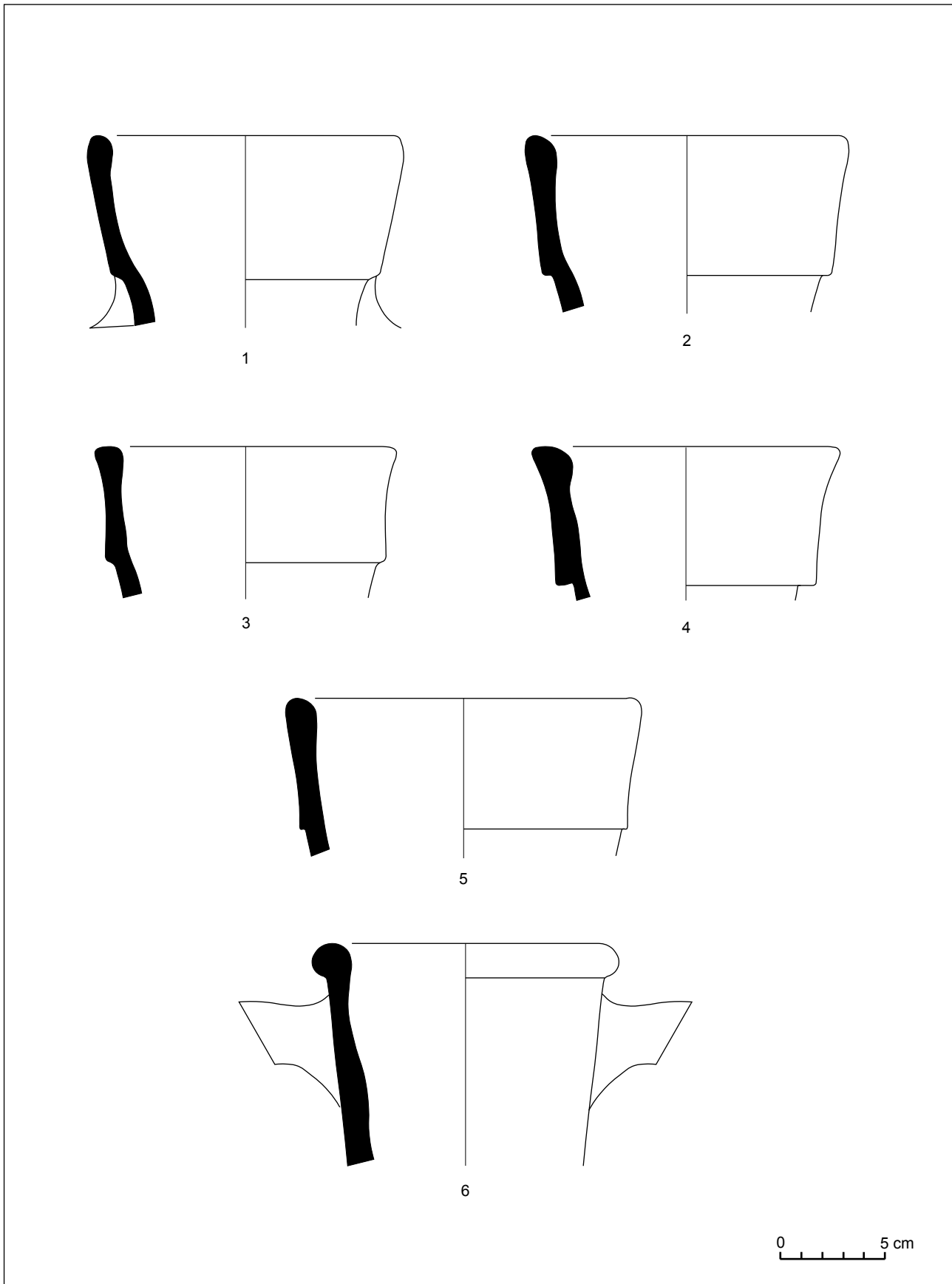


Fig. 196. Carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15 (2001).

Carrer d'en Palau, 22 (2001-2002)

Aquest immoble està situat aproximadament al centre del límit oest del jaciment. Les coordenades UTM són $x=453808.50$ i $y=4598934.76$, i està a una altura d'uns 23 m sobre el nivell del mar. L'excavació, dirigida per Miquel Gurrera Martí, es realitzà els mesos de desembre de 2001 i gener del 2002. La superfície excavada fou d'uns 170 m².

GURRERA, M. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al carrer Palau núm. 22 de Mataró (El Maresme)*.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics posaren al descobert abundants restes estructurals d'època romana del període republicà, conservades en un excel·lent estat, que responen a una sola fase constructiva.

1a fase

Tots els murs localitzats tenien mides i una tècnica constructiva similar, i eren contemporanis. Estaven encabits dins les seves corresponents rases de fonamentació, alguna de les quals tenia fins a mig metre de profunditat. Tenien una amplada mitja d'uns 0,90 m i estaven construïts amb pedres de mida gran, sobretot a la base, i mitjanes, unides amb abundant morter de calç. Els diferents murs localitzats definien perfectament tres àmbits diferenciats, cap dels quals fou delimitat en la seva totalitat.

Del primer àmbit, el situat a llevant, es conservaven tres murs –UE 46-62 i 63–, dos dels quals a nivell pràcticament dels fonaments –UE 62 i 63– i l'altre amb una alçada conservada d'1,80 m. Només el mur UE 62 tenia rasa de fonamentació. Aquests murs definien un àmbit de forma rectangular, del que no es trobà cap mena de pavimentació.

El segon àmbit estava delimitat pels murs UE 63, 47/48 i 101, en mig del qual hi havia una obertura que donava pas a un altre espai, del qual es va poder documentar només un petit sector, perquè continuava dins de l'immoble veí. D'aquest espai annex només es varen poder resseguir dos murs, les UE 47/48 i 49. A excepció del mur UE 63, la resta tenien un sòcol –primera filada– fet amb pedres de mida gran, amb una tècnica que recorda l'*opus quadratum*. Coincidint amb l'eix de l'obertura del mur UE 47/48 hi havia una canalització, no massa profunda, coberta per grans lloses unides amb morter –UE 50–. El paviment

d'aquest àmbit era una dura capa de terres compactades –UE 90– i alguns dels murs encara conservaven un gruixut estuc de color blanquinós.

El tercer àmbit l'emmarcaven els murs UE 99, 100, 101, 105, 103 i 49, dels quals les UE 101 i 49 eren parets mitgeres amb l'àmbit anterior. A uns 2,5 m del mur nord de tanca –UE 99/105– l'àmbit s'eixamplava, assolint una amplada de 6,5 m. L'eixamplament de l'espai originava dos sectors diferenciats, separats per unes prolongacions, d'aproximadament 0,5 m, dels murs UE 48 i 103 respectivament. Aquestes prolongacions eren fetes en *opus quadratum* amb carreus de mida gran. Al centre del mur nord de tanca, UE 99/105, hi havia una obertura amb els límits gens definits, que originàriament podia haver estat la porta d'accés a aquest àmbit. El paviment era un *opus signinum* consistent i gruixut –UE 98–, reparat en alguns punts. Alguns dels murs conservaven bona part de l'estucat, d'un color blanquinós. La gran quantitat d'enormes fragments d'*opus signinum* trobats en l'estrat d'amortització permet suposar que, com a mínim, hi havia un pis superior. D'aquest àmbit només es pogué excavar la rasa de fonamentació del mur UE 103.

Els tres àmbits fins ara descrits foren construïts contemporàniament. Quant a la seva cronologia de construcció, l'únic sediment que contenia material arqueològic datador fou el trobat a la rasa de fonamentació del mur UE 103. Tot i no ser gaire abundant, és prou significatiu i permet aventurar una cronologia força aproximada.

Només es trobà vaixel·la de vernís negre, majoritàriament dels tallers de Cales. De la variant mitjana –la més abundant– hi ha un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 199, núm. 2), un got de la forma Lamb. 3 (fig. 199, núm. 3) i dos plats de la forma Lamb. 5 (fig. 199, núm. 4 i 5). La variant tardana també hi és present, si bé en una proporció molt minoritària, atès que només es trobà un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 199, núm. 6). La campaniana A també està representada per un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 199, núm. 1).

La presència de productes de la variant tardana dels tallers de Cales, encara que minoritaris, proporciona una data *post quem*, a partir del 80-70 aC. Tanmateix, el predomini numèric de la variant mitjana pot ser indicativa d'un moment inicial de l'aparició dels productes tardans de la producció. Proposem, doncs, com a cronologia de construcció de les edificacions de l'única fase documentada en aquesta excavació, un moment inicial del segon quart del segle I aC –a l'entorn del 80-70 aC–.

L'amortització d'aquestes construccions es data del segle IV dC.

Interpretació de les restes trobades

Abans d'entrar a valorar les restes trobades, que per les seves mides i característiques són, com mínim, singulars, cal fer memòria de la descoberta que l'any 1980 es realitzà al solar veí –núm. 18 del mateix carrer–, propietat de la Caixa d'Estalvis Laietana. La construcció llavors de l'actual seu central d'aquesta entitat significà la destrucció d'unes restes arqueològiques d'importància cabdal pel coneixement dels límits de la ciutat romana.

Les restes arqueològiques que es trobaven en el solar veí no varen poder ser ni tan sols mínimament documentades mentre es destruïen, perquè no es permeté l'entrada d'arqueòlegs. Tot i així, l'escassa i fins a cert punt confusa documentació que és té, sembla indicar que les restes destruïdes corresponien a un tram de la muralla de la ciutat, i a una o més edificacions del sistema de defensa relacionades amb ella. Aquesta mateixa valoració i percepció coincideix amb la que ens han proporcionat alguns testimonis directes presents en el moment de la destrucció de les restes.

Certament, les estructures trobades durant l'excavació de l'any 2002 estaven mutilades per un mur pantalla soterrat pertanyent a l'estructura de l'edifici de la seu veïna de la Caixa d'Estalvis Laietana.

Sembla, doncs, que cal associar al sistema de tanca i de defensa de la ciutat romana les estructures que ara s'analitzen. Malauradament, la seva parcial destrucció l'any 1980 en dificulta una millor interpretació i identificació funcional. Cal valorar també que l'indret de la descoberta havia de ser un dels límits de la ciutat.

Com ja s'ha comentat, els tres cossos d'edificació trobats foren construïts al mateix temps, si bé estructuralment responen a tres àmbits diferents, fet que

degué respondre, possiblement, al fet que es tractava d'espais amb un mateix ús –defensiu–, però amb funcionalitats específiques diferents. Així, el cos central podria correspondre a una poterna que comunicava l'exterior amb un dels *decumani* secundaris. L'obertura localitzada, i interpretada com a un accés, enllaça amb un eix viari de la ciutat. Refermaria aquesta possibilitat el fet d'haver trobat una mena de canalització o petita claveguera que, pel mig de la porta, desaguava fora de la ciutat. Quant a la tipologia d'aquesta possible poterna, tot sembla indicar que es devia tractar-se d'un espai tancat, descobert, a manera d'un petit pati fortificat amb dues portes confrontades, de manera que l'accés des de l'exterior no comunicava directament amb l'interior de la ciutat, sinó a aquest espai intermedi, la qual cosa dificultava l'accés al nucli urbà.

Aquest accés de caire defensiu estava situat entre dues construccions, possiblement molt més altes, les quals podrien identificar-se amb els altres dos cossos estructurals trobats. Un d'ells, el situat a llevant, per les seves mides i simplicitat podria correspondre a una torre de defensa. L'altre, d'estructura més complexa, a més de complir les funcions de torre defensiva, podria acollir al seu interior altres usos relacionats amb la defensa de la ciutat: magatzem d'armes, cos de guàrdia, etc. La mateixa estructura de les edificacions suggereix com podien haver estat integrades en el sistema defensiu. Tot apunta que la muralla lliurava a aquestes estructures, aproximadament al punt mitjà de la seva llargada.

La cronologia obtinguda mostra que, com era lògic suposar, la muralla de la ciutat i les dependències fortificades associades foren de les primeres construccions, sinó la primera, que es bastí. Per tant cal relacionar-les amb el període fundacional d'Iluro. Els treballs arqueològics també han posat de manifest que, tret d'algunes reparacions molt puntuals, aquestes edificacions pervisqueren pràcticament intactes fins un moment molt avançat de la ciutat, ben entrat ja el segle IV dC.

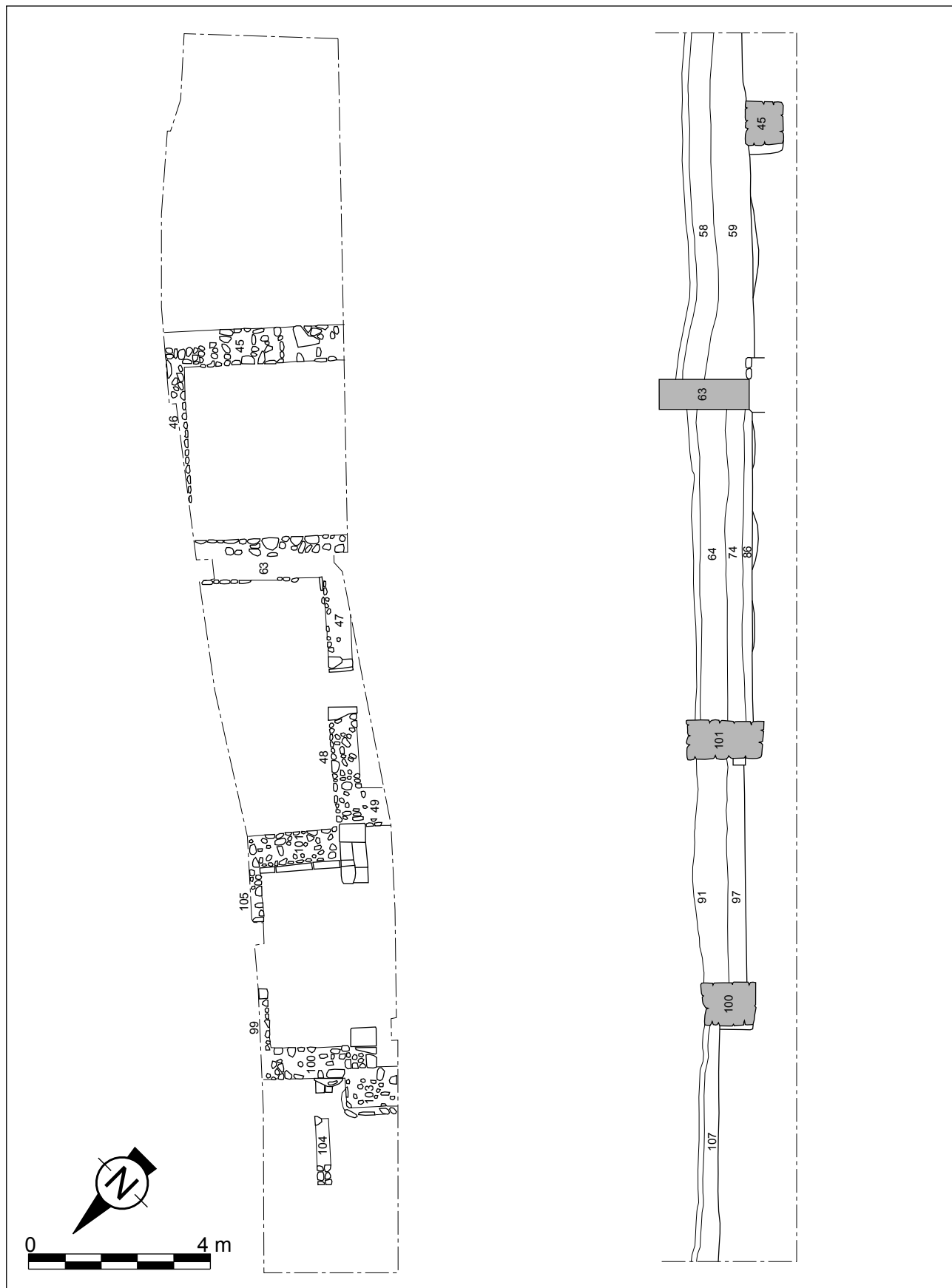


Fig. 197. Carrer d'en Palau, núm. 22 (2002). Planta general i secció longitudinal.

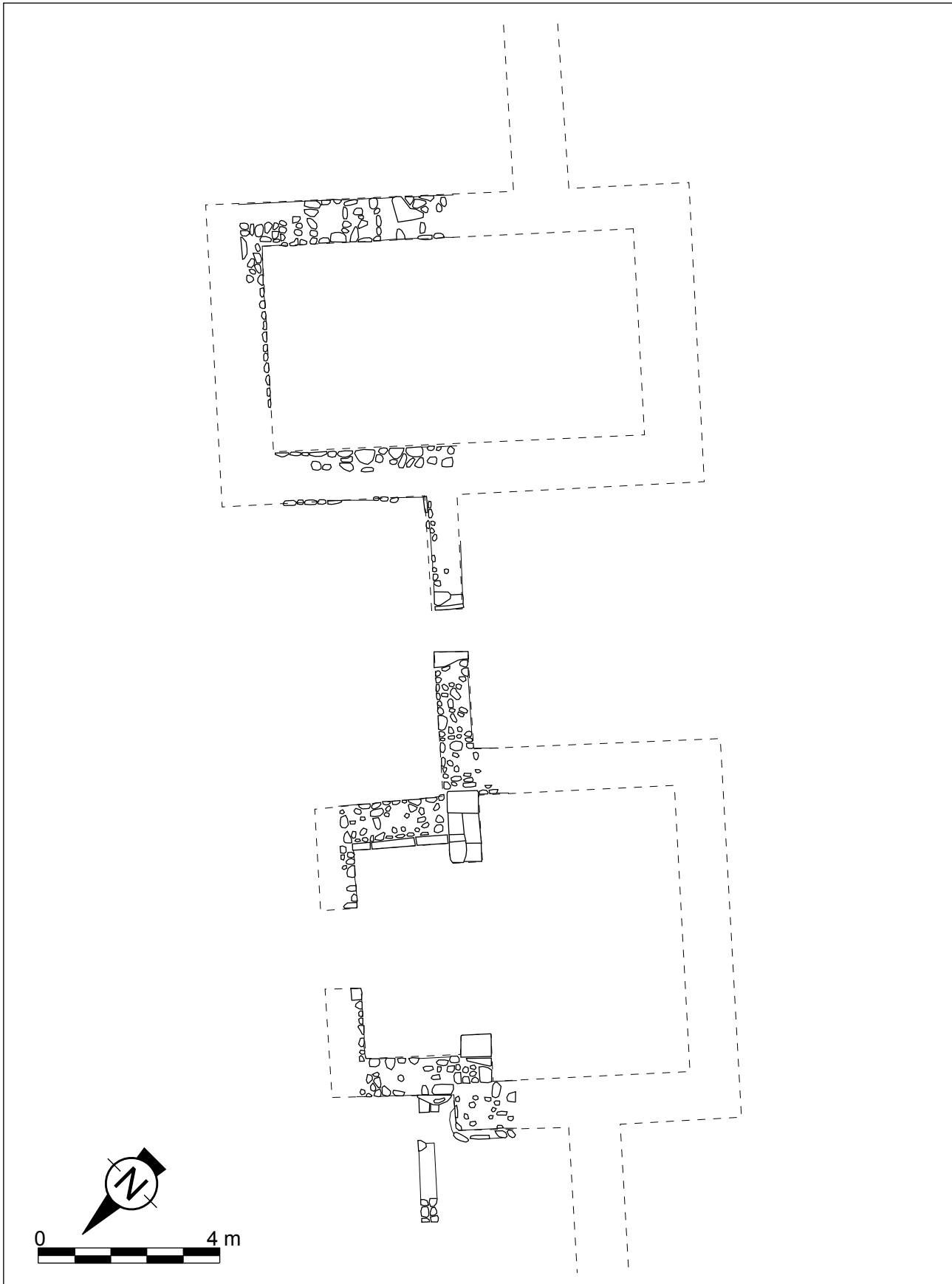


Fig. 198. Carrer d'en Palau, núm. 22 (2002). Restitució hipotètica de les dues torres i de la muralla.

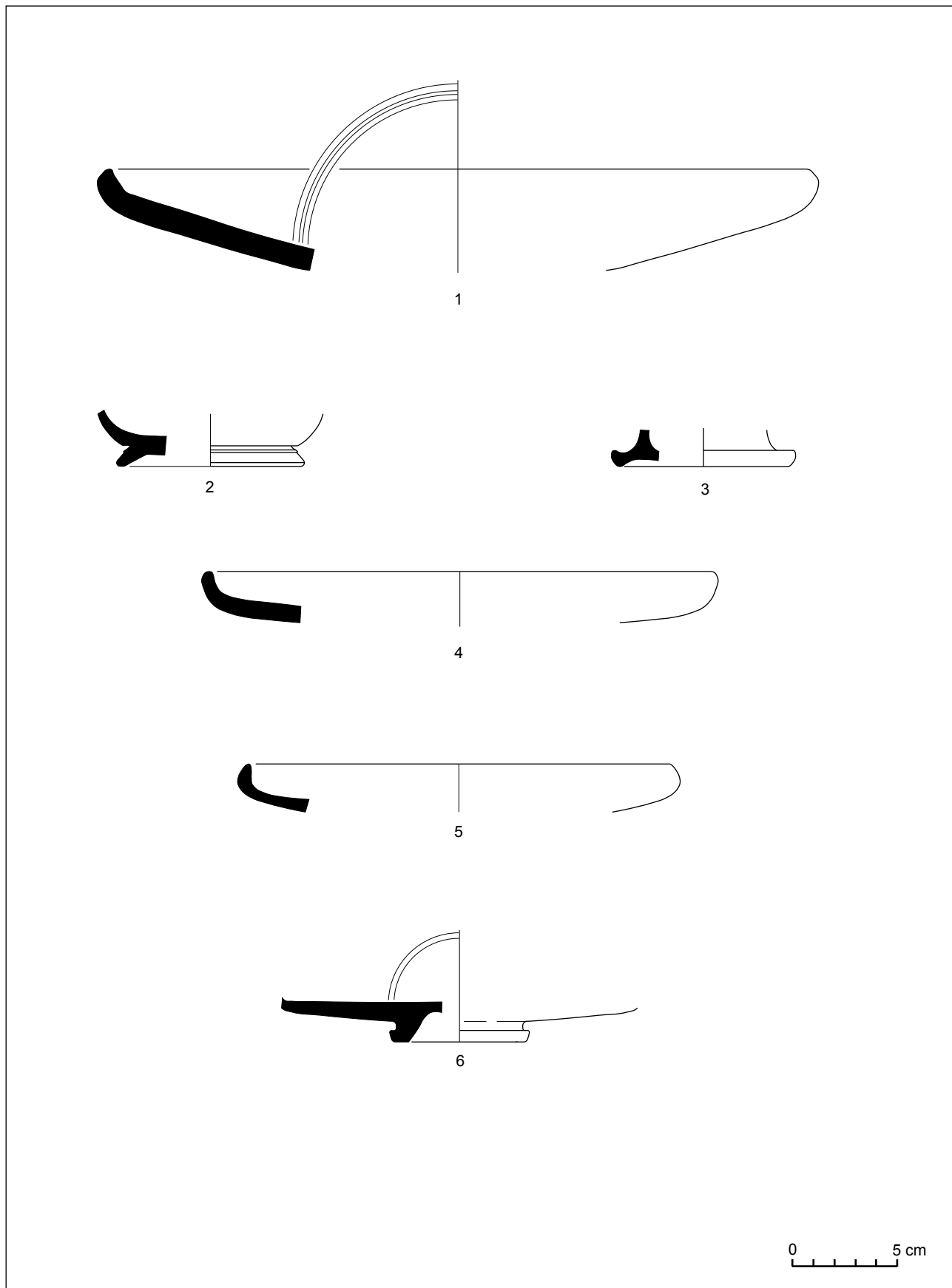


Fig. 199. Carrer d'en Palau, núm. 22 (2001-2002).

Carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar (2002)

Aquesta intervenció arqueològica va ser motivada per la reurbanització d'aquests carrers del centre antic de Mataró. L'excavació, que es realitzà en quatre fases, fou dirigida per Roser Pou i Ariadna Travesset durant els mesos de març a octubre de 2002. L'àrea excavada se situa en la zona central del sud del jaciment. Les coordenades UTM són $x=453968.08$ i $y=4598989.57$ i està a una altura entre els 20 i 18,5 m sobre el nivell del mar. En total s'excavà una superfície d'uns 2000 m².

POU, R. TREVESSET, A. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment d'Iluro (Mataró, el Maresme). Carrers de Na Pau, Sant Cristòfor i d'en Xammar. Març-octubre de 2002.*

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics posaren al descobert abundants restes d'època romana del període republicà, que responen a dos conjunts diferenciats d'estructures, el primer dels quals es localitzà bàsicament en el carrer de Na Pau, i el segon en el carrer de Sant Cristòfor i a l'inici del carrer d'en Xammar.

Sector del carrer de Na Pau

Les restes trobades en aquest carrer pertanyen bàsicament al període republicà i corresponen a una sola fase constructiva.

1a fase

Es tracta d'una sèrie de murs que delimiten, com a mínim, cinc àmbits contigus amb parets mitgeres comunes. La majoria d'aquests murs estaven construïts amb pedres de mida gran, per sobre de les quals n'hi havia d'altres de mida mitjana i petita unides en sec o amb fang. La UE 1011 era un llarg mur corregut, del qual se'n conservava una longitud d'uns 14 m i semblava tancar els àmbits pel costat nord-oest. Els dos àmbits més ben definits són els delimitats pels murs UE 1011, 1015, 1018 i 1026 i UE 1011, 1015, 1013. A l'oest semblava delimitar-se un altre àmbit pels murs UE 1011, 1013, possiblement compartimentat en dues estances pel mur UE 1012 i sense mur de tanca pel costat sud. El mur UE 1013 semblava que podia pertànyer a un nou àmbit, del qual poques restes estructurals s'han conservat. El mateix succeeix amb els murs situats al sector est, disposats paral·lelament –UE 1016 i 1026–.

Per sota del nivell de pavimentació d'una de les estances, la més meridional, s'hi trobà un petit clot fet al sòl natural –UE 1087–, que contenia un vas de ceràmica grisa ibèrica de tipologia un tant singular, que recorda les actuals guardioles (fig. 206, núm. 5). És molt possible que es tractés d'una deposició de caràcter ritual, possiblement de construcció.

Els estrats que daten la construcció d'aquestes estructures són els farciments UE 1062, 1043 i 1045 de les rases de fonamentació –UE 1063, 1042 i 1044– dels murs 1011 i 1026. Malauradament, el material trobat és escàs i no permet concretar cronologies. Tret d'alguns fragments informes de vasos de campaniana A i de produccions tardanes dels tallers de Cales, tan sols s'ha documentat un vas de la forma Lamb. 10 de la variant mitjana dels tallers de Cales (fig. 205, núm. 1), un plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana dels mateixos tallers (fig. 205, núm. 2), una nansa d'una àmfora tripolitana antiga i un fons d'un morter itàlic del tipus *Emporiae* 36.2 (no dibuixat). També hi havia algun fragment informe d'àmfora tarraconense, possiblement local.

Amb aquest escàs material es fa difícil concretar una cronologia. Per la presència de produccions de la variant tardana dels tallers de Cales i d'àmfora local, tan sols podem acceptar una data *post quem* d'inici del segon quart del segle I aC. La següent reforma que es documenta en aquestes estances data d'època d'August.

Sector dels carrers de Sant Cristòfor i d'en Xammar

En diversos punts d'aquests carrers es trobaren alguns trams d'uns murs que per les seves característiques i mides s'intuï que havien de pertànyer a un mateix edifici, el qual tenia un espai subterrani construït de forma perimetral en tota la seva llargada. Aquest ambulacre soterrat, d'uns 3,5 m d'amplada, estava delimitat per les parets exteriors UE 2040 i 3013 i per les interiors UE 2051 i 3009. Els murs, de quasi un metre d'amplada, estaven construïts amb pedres de mida força gran, de forma irregular, unides en sec o amb fang. Tenia una amplada d'uns 0,90 m i en alguns punts conservava fins a 3 metres d'alçada, amidant uns 0,70 m en les parts més malmeses.

A uns 3,5 m del mur UE 2040 es documentà un pilar, o la seva base, –UE 2048– que consistia en un sol carreu de mida gran, molt ben escairat i alguns carreus molt més petits i irregulars que li servien de fonamentació.

Un altre mur –UE 2051– que sens dubte havia de formar part d'aquesta construcció, es va localitzar al sud del carrer de Sant Cristòfor. Conservava una sola filada i estava també construït amb pedres de mida gran. La seva orientació també era idèntica al mur UE 2040 i al pilar UE 2048, és a dir, nord-est/sud-oest. Alineat amb aquesta última es trobà una columna d'uns 0,70 m de diàmetre feta amb pedres de mida mitjana unides amb morter de calç –UE 3010–. La base d'aquesta columna era més ample, de forma quadrangular i s'arrodonia a mesura que guanyava altura.

No es trobà material en les rases de fonamentació dels murs de l'edifici, per la qual cosa no pot precisar-se quan es construï. L'enfonsament del sostre de l'espai soterrat –documentat a partir de la troballa de les bigues de fusta i del paviment d'*opus signinum* caiguts– segellà el paviment del soterrani, que era de terra compactada i que corresponia a la seva primera ocupació. Els materials trobats *in situ* sobre l'únic paviment –UE 3030– documentat, daten aquesta primera ocupació. Les UE corresponents a l'estrat d'enderroc, per tant d'amortització de l'espai soterrat són: UE 2031, 2038, 2052 i 3012.

El material arqueològic no és massa abundant però suficient. De campaniana A hi ha un bol de la forma Lamb. 27 (fig. 205, núm. 3) i un fons de forma indeterminada (fig. 205, núm. 4). Les produccions dels tallers de Cales són les més abundants, amb peces de la variant mitjana: un got de la forma Lamb. 3 (fig. 205, núm. 5), un suport de la forma Lamb. 4 (fig. 205, núm. 6) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 205, núm. 7), i de la variant tardana: vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 205, núm. 8 i 9) i un plat de la forma Lamb. 5 (fig. 205, núm. 10). Hi ha altres dues peces de producció indeterminada (fig. 205, núm. 11 i 12).

S'hi han trobat també dos gots de parets fines d'origen itàlic, dels tipus Mayet II (fig. 205, núm. 13) i Mayet III (fig. 205, núm. 14), una tapadora de ceràmica itàlica de tipologia incerta (fig. 205, núm. 15) i un mena de gran atuell, possiblement de fabricació itàlica (fig. 205, núm. 1).

Quant a les àmfores, la majoria són d'origen itàlic. N'hi ha una del tipus Dressel 1B (fig. 207, núm. 1), una altra adriàtica del tipus Lamb. 2 (fig. 206, núm. 2) i dos fons possiblement del tipus Dressel 1 (fig. 206, núm. 3 i 4). Hi havia també alguns fragments informes d'àmfores púniques ebusitanes i altres de tarraconenses.

La presència de vaixel·la de vernís negre pertanyent a la variant tardana dels tallers de Cales ens situa la

cronologia d'aquesta fase d'ocupació a partir del segon quart del segle I aC. Altres materials, com el got de parets fines de la forma Mayet III i les àmfores locals, ajuden a corroborar la cronologia. Proposem, doncs, per a aquesta fase d'ocupació i, per tant, també per l'enfonsament del sostre de l'espai soterrat, una cronologia de segon quart del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació d'aquests carrers ens ha permès recuperar d'una banda una sèrie d'estructures que, per les seves característiques i pels elements arquitectònics i funcionals que els hi estats associats –llars de foc, ofrenes rituals, etc.–, interpretem com a espais domèstics. Es tracta possiblement del conjunt d'habitatges més il·lustratius de com havien de ser les primeres construccions de tipus senzill del període més antic de la ciutat romana. Certament, són àmbits petits de no més de 40 m², sense compartimentar i construïts amb tècniques i materials senzills. És possible que els murs conservats fossin el sòcol de les parets construïdes amb tàpia o tovo. S'ha pogut documentar que disposaven de paviments de terra compactada, si bé no hi ha evidències de com havien de ser les cobertes, tot i que pot ser significatiu el fet que no es trobessin *tegulae* en els nivells relacionats amb les estructures d'aquesta fase.

Ben diferents són les restes trobades en el carrer de Sant Cristòfor i a l'inici del carrer d'en Xammar. Sens dubte es tracta d'un mateix edifici, de grans dimensions, altres restes del qual ja s'ha s'havien trobat en anteriors excavacions –Sant Cristòfor, 10 (1987), Sant Cristòfor, 12 (1999) i Sant Cristòfor 10 (2000)–. Tanmateix, no fou fins les excavacions del carrer del 2002 que, gràcies a poder excavar-lo en extensió, s'ha pogut copsar les mides reals de l'edifici, la seva tipologia i funcionalitat.

Originàriament es tractava d'un edifici de planta rectangular, de 22 x 35 m, amb un porxo perimetral de 4 m d'amplada, per sota del qual hi havia un espai subterrani –un criptopòrtic– també de 4 m d'amplada que, com a mínim, tenia una altura de 3,5 m. La troballa de diferents tambors de columnes, de granit, en els nivells d'amortització del criptopòrtic refermen que es tractava d'un espai porxat. El porxo emmarcava un ampli espai central obert de planta rectangular d'uns 240 m² –10 x 24 m–. L'edifici ocupava pràcticament una *insula*, ja que tenia façana a dos *decumani minores*.

Aquest edifici, sens dubte de caire i ús públic, s'ha identificat amb el *macellum* de la ciutat romana. La seva situació, ben a prop del tram meridional del car-

do maximus, on hi havia una sèrie de *tabernae* i de petites indústries, configura aquest sector com el nucli neuràlgic d'activitats comercials de la ciutat. L'edifici és d'època fundacional, la qual cosa palesa la importància que *Iluro* devia tenir com a motor econòmic i centre de comerç en el territori, factors que, molt possiblement, foren decisoris alhora de decidir la fundació de la ciutat romana.

L'arqueologia també evidencia que no massa temps després de ser construït, la zona porxada, o una part d'ella, s'esfondrà, potser, tot i que no hi masses evidències, com a conseqüència d'un incendi. La troballa de les bigues carbonitzades del sostre del cripto-

pòrtic, els tambors de columnes i els fragments del paviment d'*opus signinum* del porxo trobats en els estrats d'amortització del criptopòrtic així semblen suggerir-ho. Tanmateix, sobta el fet que no es reparés la zona subterrània de l'edifici, que potser tenia una funció de magatzem. Aquest desinterès per la recuperació i reconstrucció del criptopòrtic pot ser indicatiu de la magnitud del sinistre que patí l'edifici. No hi dades arqueològiques que permetin esbrinar si el *macellum*, sense el criptopòrtic, seguí existint i desenvolupant la seva activitat amb posterioritat. La continuïtat de la zona propera de *tabernae*, podria ser un indicatiu en aquest sentit.

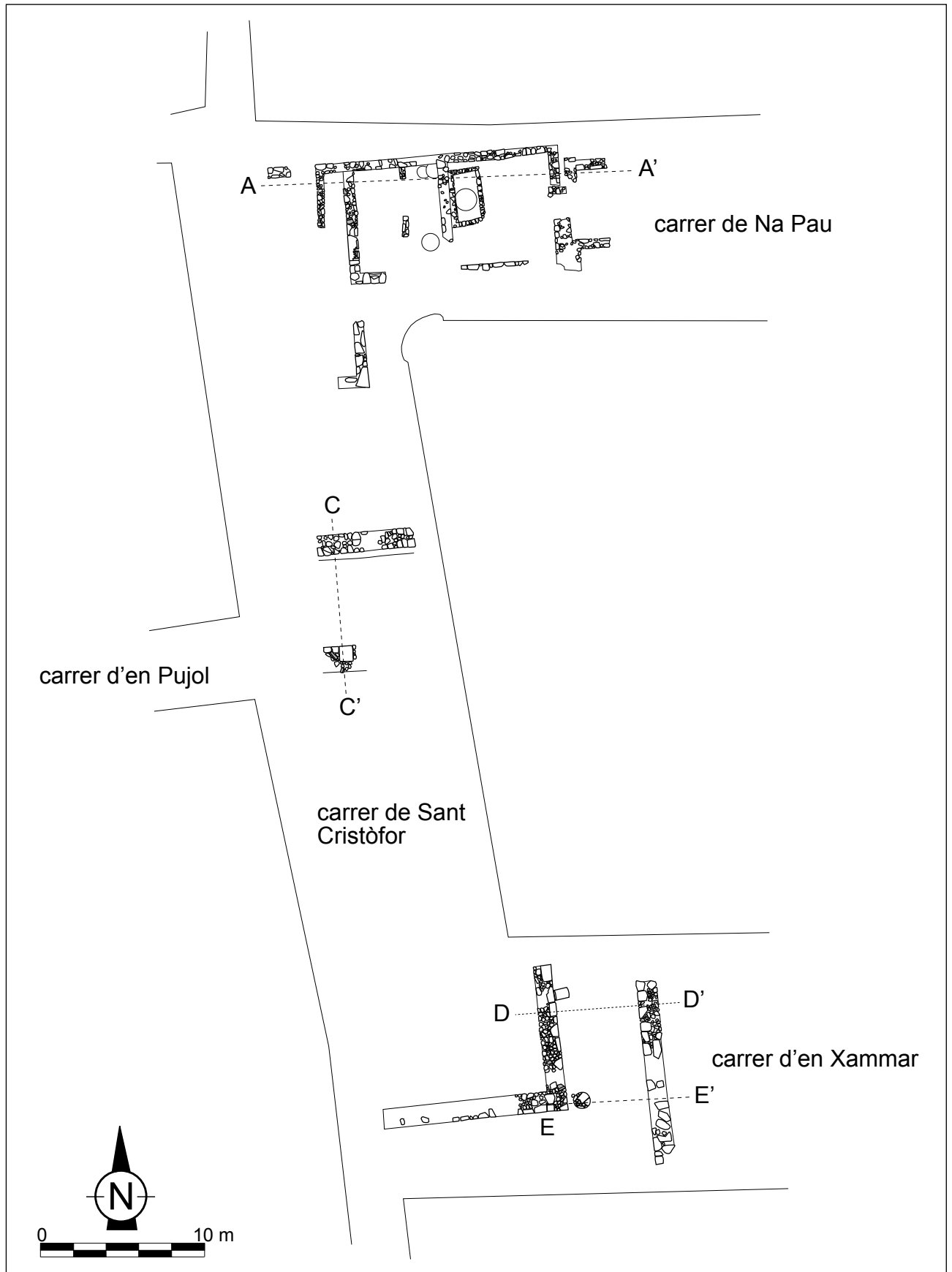


Fig. 200. Carrers de Na Pau i de Sant Cristòfor (2002). Planta general de les estructures del període republicà.

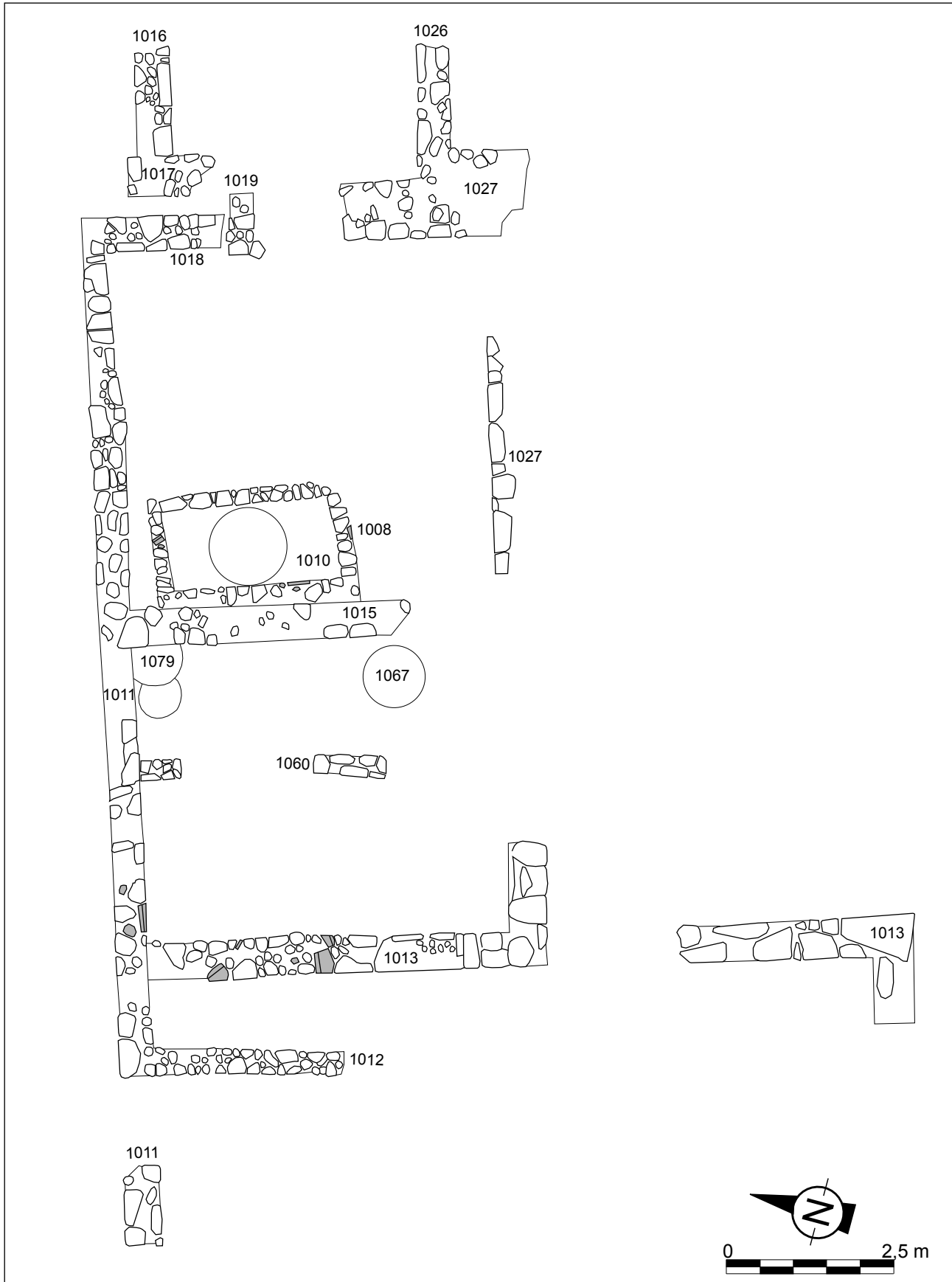


Fig. 201. Carrer de Na Pau (2002). Planta general.

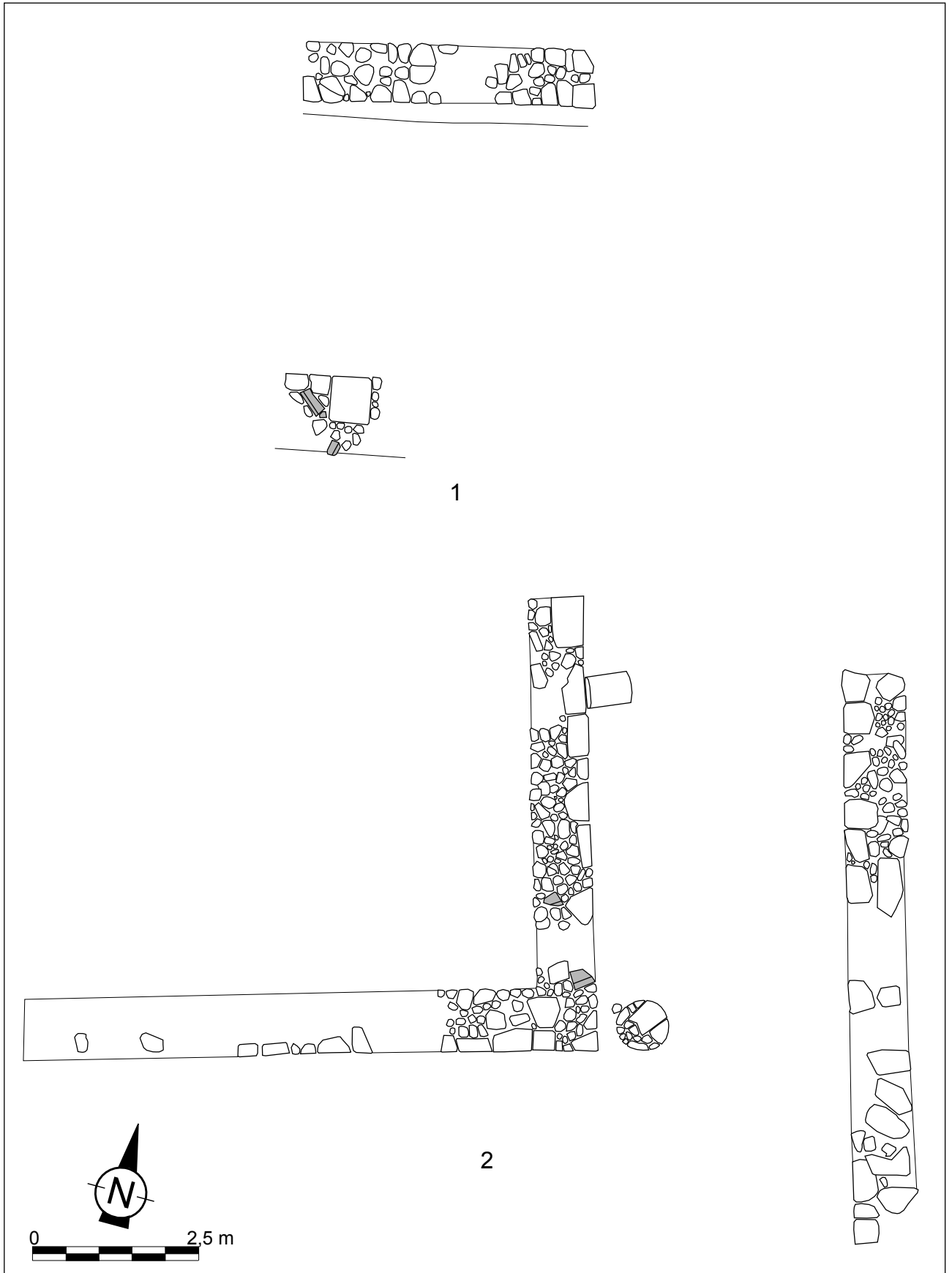


Fig. 202. Carrer de Sant Cistòfor (2002). Detall de les plantes de l'estructura del *macellum* trobada en els dos sectors del carrer.

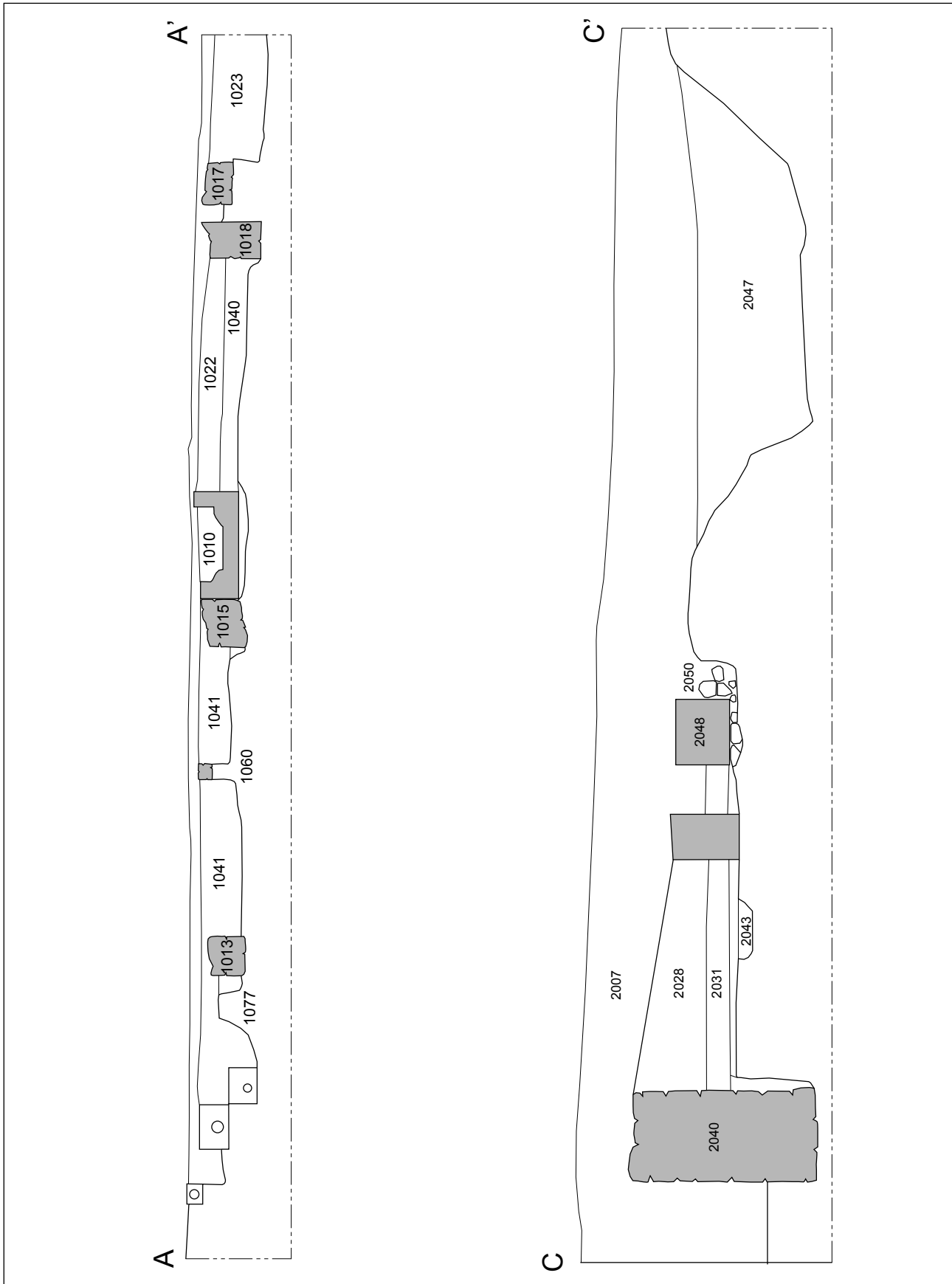


Fig. 203. Carrers de Na Pau i de Sant Cristòfor (2002). Seccions per A-A' i C-C'.

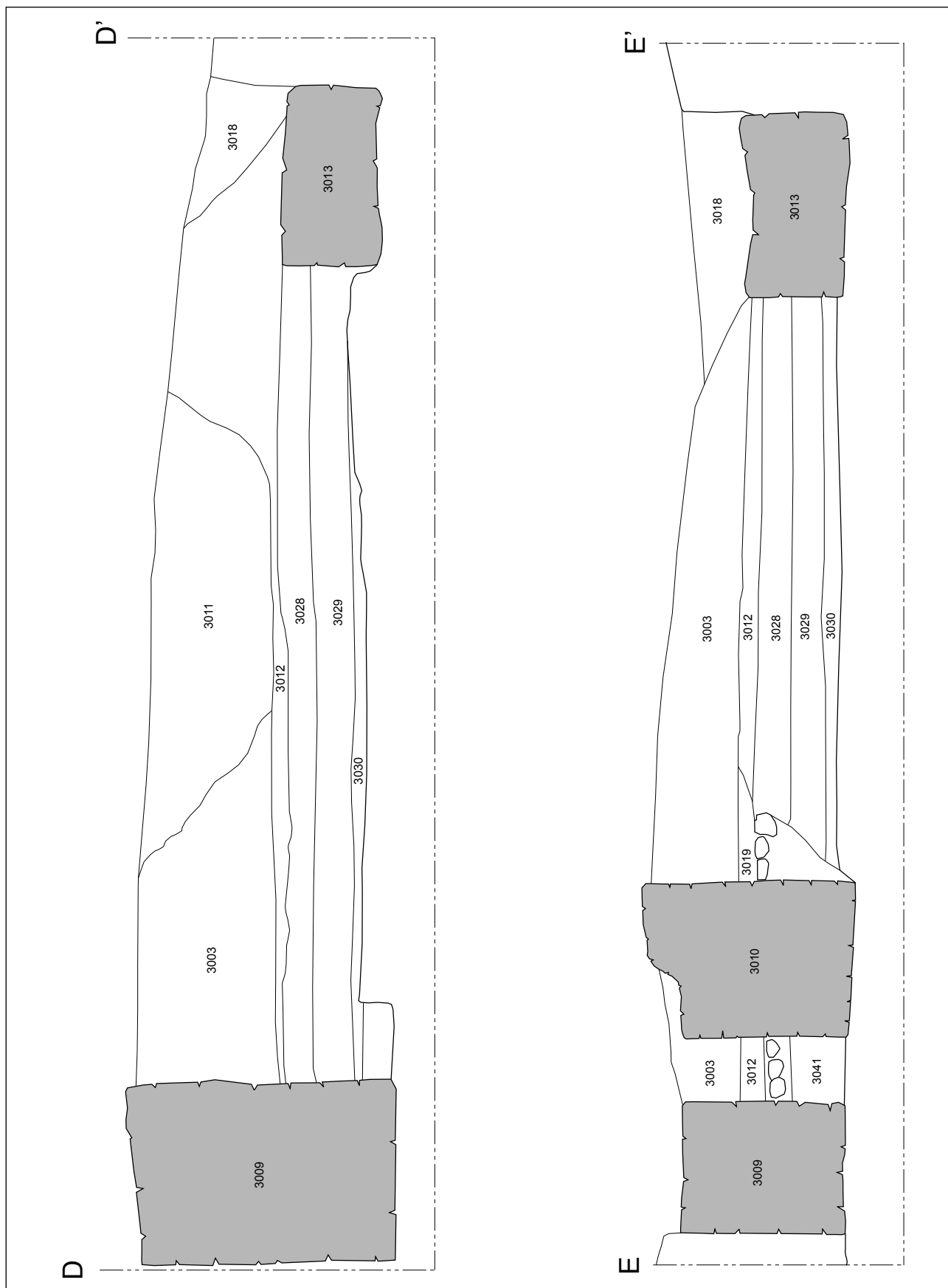


Fig. 204. Carrers de Na Pau i de Sant Cristòfor (2002). Seccions per D-D' i E-E'.

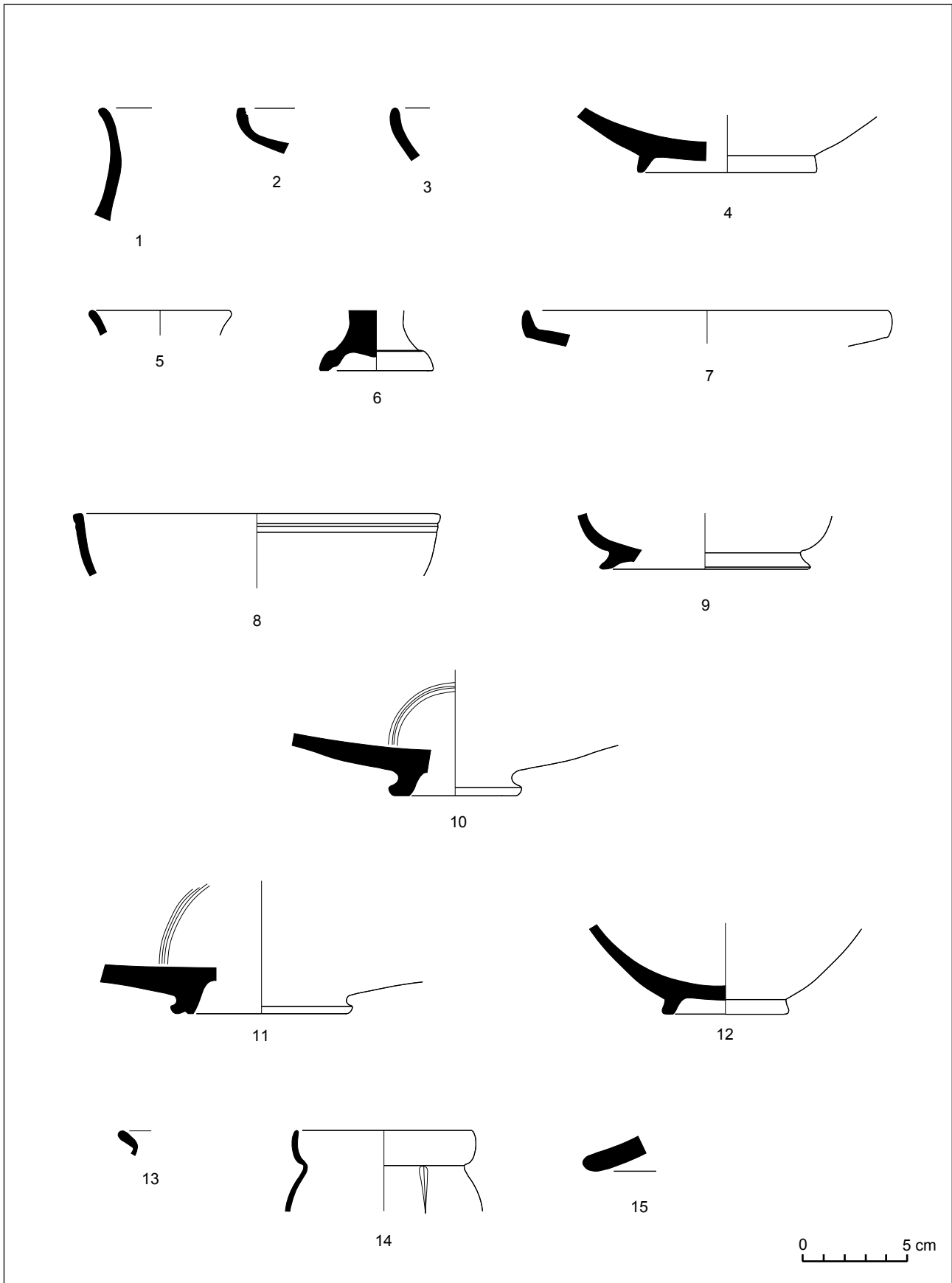


Fig. 205. Carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar (2002).

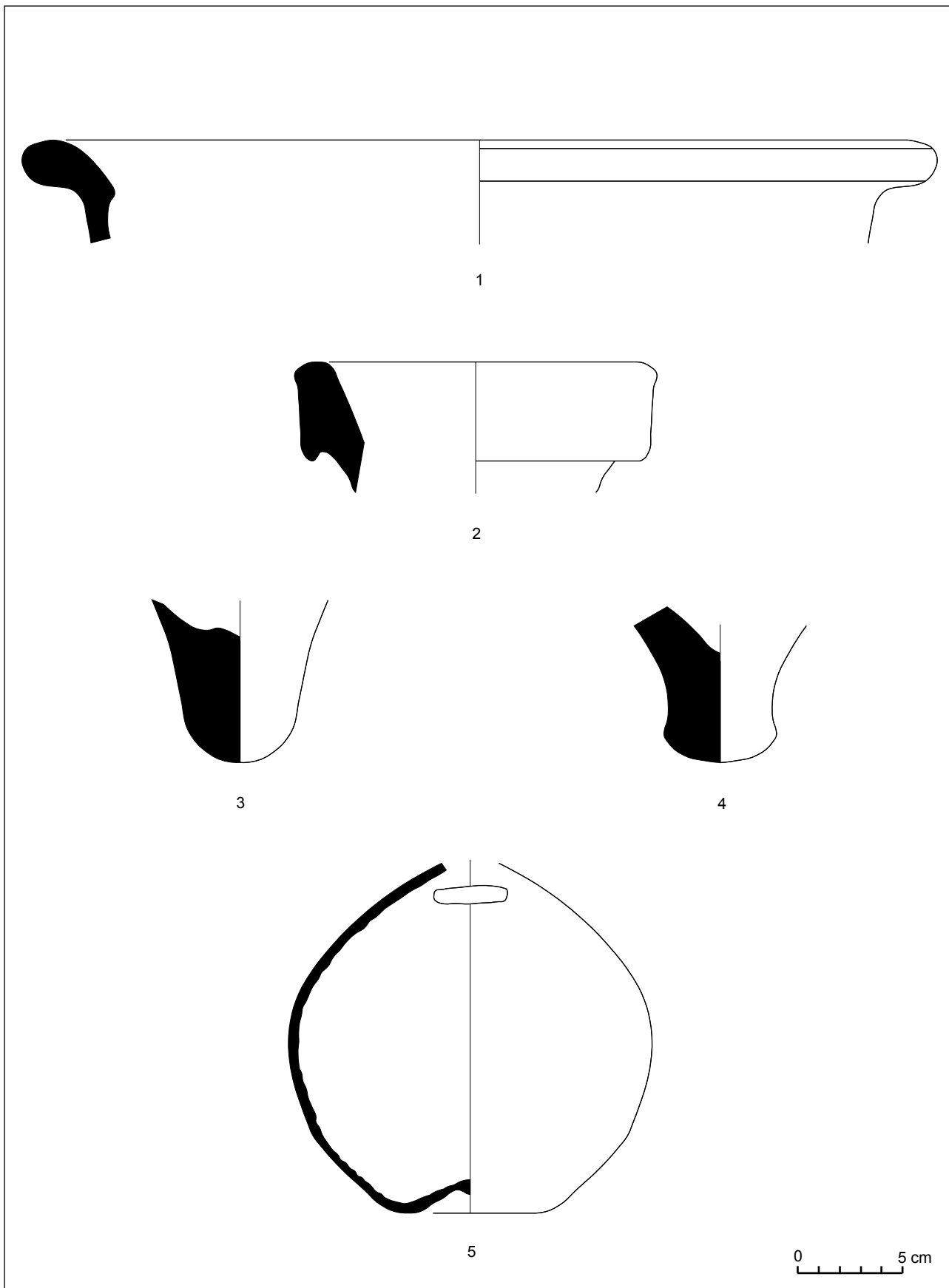


Fig. 206. Carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar (2002).

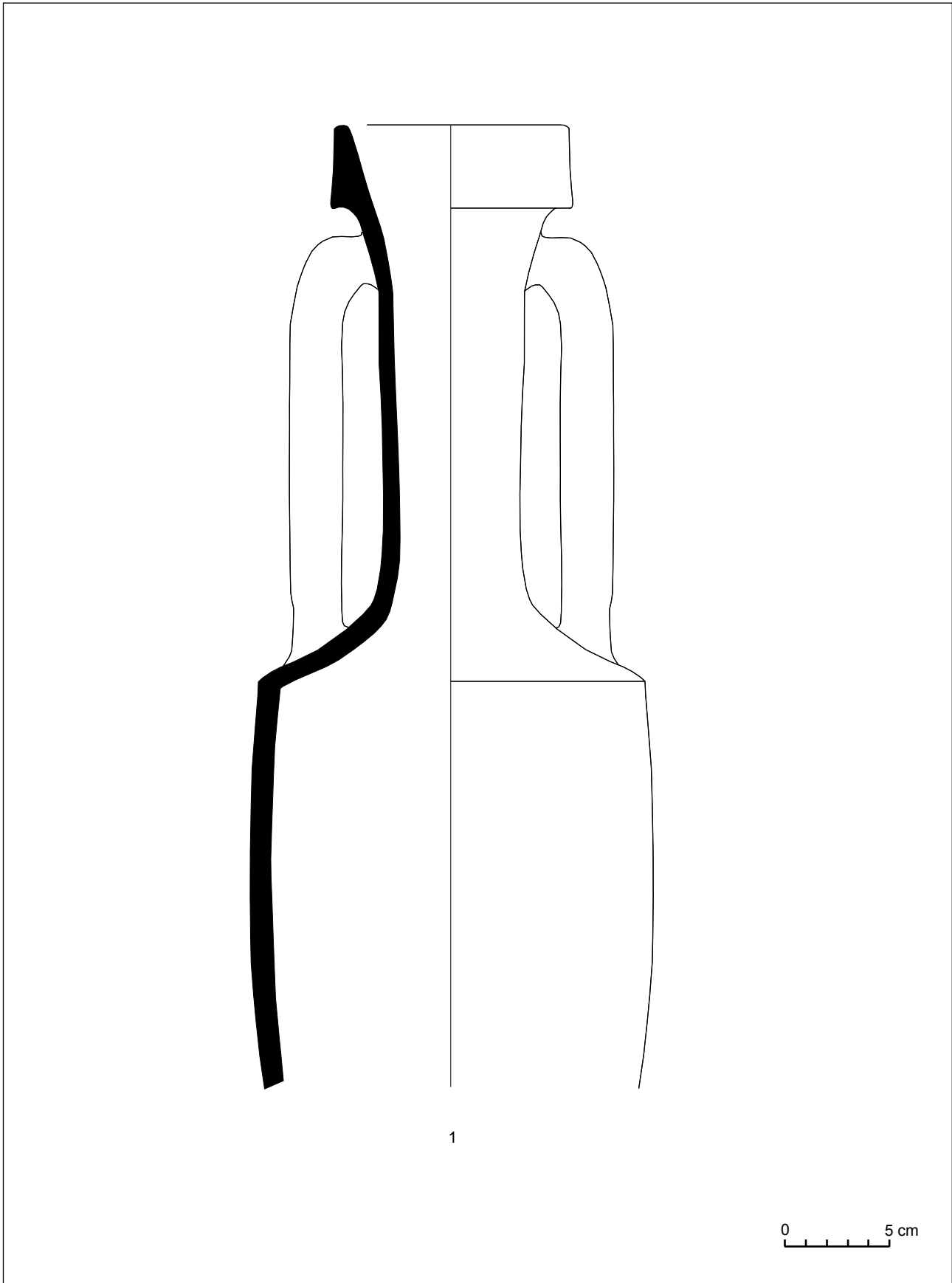


Fig. 207. Carrers de Na Pau, de Sant Cristòfor i d'en Xammar (2002).

Carrer de Sant Francesc d'Assís (2003)

Aquesta intervenció arqueològica va ser motivada per la reurbanització d'aquest carrer del centre històric de Mataró, situat en el límit septentrional del jaciment arqueològic. Els treballs arqueològics, que consistiren en l'excavació en extensió de tot el carrer, s'executaren durant els mesos d'agost a octubre de l'any 2003 i foren dirigits per Roser Pou Calvet. El lloc té les següents coordenades UTM: x= 453829,22 i y= 4599214,56, i està a una altura entre 14,45 i 28,07 m sobre el nivell del mar.

POU, R. (inèdit). *Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment de la ciutat romana d'Iluro (Mataró, Maresme): carrer Sant Francesc d'Assís. Agost-setembre de 2003.*

PUERTA, C (2010). Els contextos augustians de la cisterna romana del carrer de Sant Francesc d'Assís (Mataró). *Contextos ceràmics de època augustea en el Mediterráneo occidental*. Barcelona, 12-13 de abril de 2007. Universitat de Barcelona.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Les característiques i sobre tot les mides de l'actual carrer, curt i força estret en alguns trams, havien condicionat des d'antic la situació i la profunditat de les instal·lacions soterrades de clavegueram, electricitat, gas i altres serveis. La necessitat de dotar i reparar aquestes instal·lacions soterrades havia ocasionat al llarg del temps una destrucció important de les restes arqueològiques, alhora que la seva presència dificultà i, en algun indret, impossibilità les tasques d'excavació. Tot i així es varen poder localitzar i documentar dos murs d'època romana, paral·lels entre ells, que creuaven el carrer transversalment, separats per una distància d'uns 13 m. Els murs –UE 1014 i 1015– tenien la mateixa tècnica constructiva, mides i acabats, per la qual cosa es deduí ben aviat que podien formar part d'una mateixa estructura. Amidaven 0,60 m de gruix i estaven construïts amb pedres de mida mitjana units amb morter de calç. En una de les cares, la suposadament interna, ambdós murs conservaven un arrebossat d'*opus signinum* força gruixut. Malauradament, no fou possible documentar els murs en tota la seva extensió, de façana a façana de l'actual carrer, perquè el clavegueram i les instal·lacions soterrades en ús no ho permeteren. Per la mateixa raó tampoc fou possible efectuar una excavació en profunditat, perquè no hi havia espai físic per a fer-la.

Del moment de construcció dels murs només es va poder documentar un estrat –UE 1011– que farcia una rasa –UE 1010– que podria interpretar-se com de construcció d'uns dels murs. Al seu interior es trobà molt poc material, només la vora d'un vas de la forma Lamb. 1 de la variant mitjana dels tallers de Cales (lám. 2, núm. 1) i el broc d'una llàntia republicana (no dibuixada).

Entre els dos murs hi havia un potent estrat –UE 1017–, que cal interpretar com d'amortització de l'estructura, amb abundant material arqueològic. Tal com comentàvem anteriorment, tan sols es pogué excavar l'estrat fins a una certa profunditat, per manca d'espai entre instal·lacions en ús.

De vaixel·la de vernís negre només es recuperà el fons d'un plat, possiblement de la forma Lamb. 5, potser de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 209, núm. 2). Més abundants foren les troballes de vasos d'imitació en ceràmica reduïda de la vaixel·la del vernís negre. D'aquestes produccions hi ha un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 209, núm. 3), una petita copa de la forma Lamb. 2 (fig. 209, núm. 4) i un plat de la forma Lamb. 5/7 (fig. 209, núm. 5).

La vaixel·la de terra sigil·lata itàlica també hi és present amb la troballa de dos plats de les formes Consp. 18.2 (lám. 2, núm. 6) i Consp. 22.1 (fig. 209, núm. 7), d'un altre fons de plat de forma indeterminada (fig. 209, núm. 8) i d'un fons fragmentat i informe d'un altre vas que tenia impresa la marca del terrisser EROS (no dibuixat), el qual va fabricar els seus productes a Arezzo durant el principat d'August. També es trobà el fons d'un plat d'imitació d'aquestes ceràmiques itàliques (fig. 209, núm. 9).

La mateixa procedència itàlica la tenen un fons d'un got de parets fines (fig. 209, núm. 10), una safata de ceràmica itàlica amb engalba "roig pompeïà" del tipus Aguarod 4/Luni 2-4 (fig. 209, núm. 11) i una tapadora potser de la forma Aguarod 6/Celsa 79.106 (fig. 209, núm. 12).

Quant a les àmfores, cal destacar d'entrada l'abundor de les produccions tarraconenses, tot i que d'aquestes només s'han trobat diversos pivots de difícil classificació, els quals tant poden pertànyer a envasos del tipus Tarraconense 1 com Pascual 1. De procedència itàlica només s'ha trobat un pivot d'una àmfora de Bríndisi (fig. 210, núm. 6). Alguns envasos amfòrics són d'origen de l'àrea de l'estret de Gibraltar, del tipus Maña C2b/T-7.4.3.1 (fig. 210, núm. 13) i del sud d'Hispania, una Dressel 7-11 (fig. 210, núm. 1) i una altra indeter-

minada (fig. 210, núm. 3). Altres dues no les hem pogut classificar (fig. 210, núm. 4 i 5).

Interpretació de les restes trobades

L'excavació del carrer de Sant Francesc d'Assís de l'any 2004, tot i els inconvenients i mancances evidents, ha permès contextualitzar i, sobretot, situar, delimitar i interpretar les restes que en aquest sector de la ciutat s'havien localitzat i excavat els anys 1979-80 a l'immoble núm. 16 del carrer de Sant Francesc d'Assís, i l'any 2001 a l'immoble núm. 15 del mateix carrer.

De la informació obtinguda en les tres excavacions es desprèn que l'estructura localitzada correspon a un gran dipòsit, de mides considerables –13 m d'amplada, per 35 m de llargada i com a mínim una profunditat de 2,60 m–, el qual estava revestit interiorment –murs i paviment– amb *opus signinum*. Si se situen les restes d'aquest dipòsit en el plànol general del jaciment on hi ha, a més, la retícula urbana teòrica d'Iluro, hom s'adona que encaixa perfectament dins d'una de les *insulae* proposades, ocupant-ne un xic més del terç superior. És a dir, el dipòsit amidava un terç d'un *actus*, una superfície, per tant, de 455 m² i tenia una capacitat mínima de 1183 m³.

És evident que una estructura d'aquestes característiques, mides i situació ha de ser interpretada com

una construcció de caire públic, perfectament planificada i encaixada en la trama urbana de la ciutat romana. Les dimensions del dipòsit fan que l'interpretem com una cisterna pública per recollir i abastir d'aigua la ciutat. La cisterna podia arribar a contenir, com a mínim, uns 12.000.000 de litres d'aigua.

La seva situació estratègica, en un punt elevat al nord de la ciutat, degué permetre, tot aprofitant el pendent natural del solar d'Iluro, subministrar i distribuir l'aigua a les zones més baixes. Igualment, la seva ubicació, en una *insula* que donava al *cardo maximus*, denota la importància que aquesta instal·lació de reserva degué tenir per a la ciutat.

La construcció de la cisterna, tot i que no pot datar-se amb precisió, cal situar-la en l'etapa republicana, potser en el moment de la fundació o poc després, atesa la importància que una reserva d'aigua havia de representar per a la ciutat. Desconeixem per quines causes la cisterna deixà d'usar-se com a tal en els darrers anys del segle I aC. Per la seva gran capacitat fou reutilitzada com a abocador. L'arqueologia ens demostra que s'hi realitzaren diferents abocaments en un curt espai de temps fins que fou totalment reomplerta. La seva inutilització s'insereix en un període d'importants canvis a la ciutat, no tan sols urbanístics.

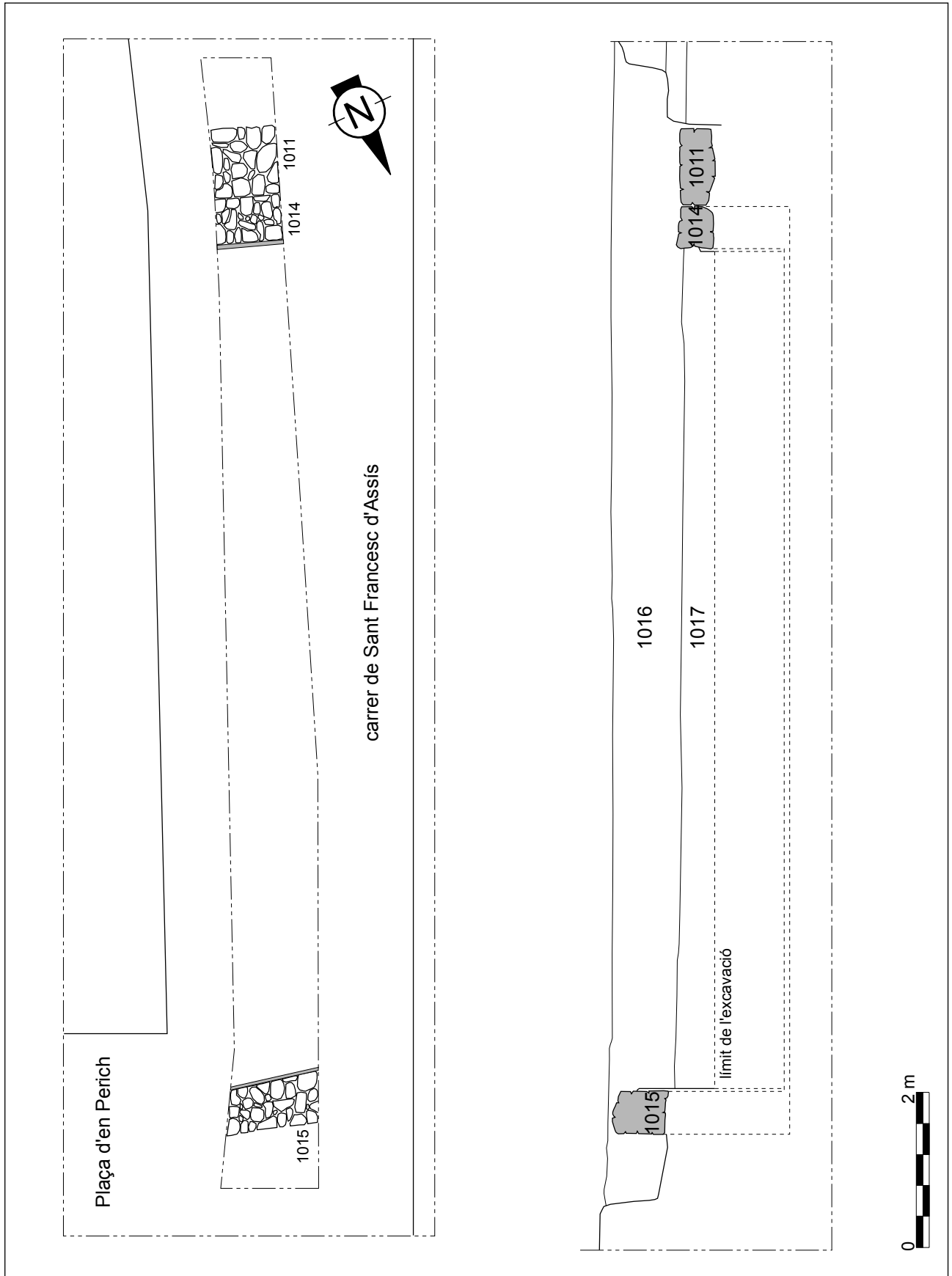


Fig. 208. Carrer de Sant Francesc d'Assís (2003). Planta i secció longitudinal.

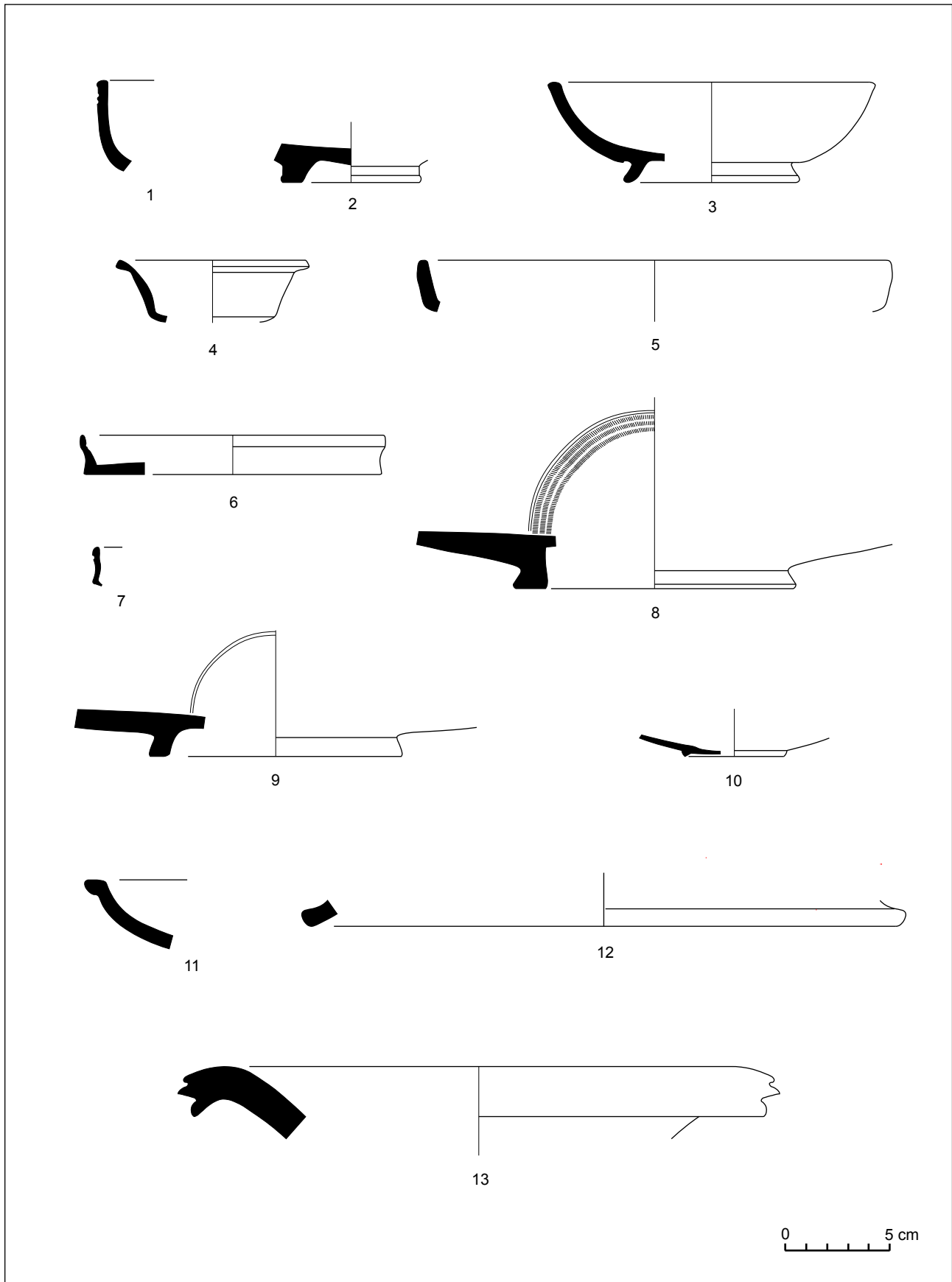


Fig. 209. Carrer de Sant Francesc d'Assís (2003).

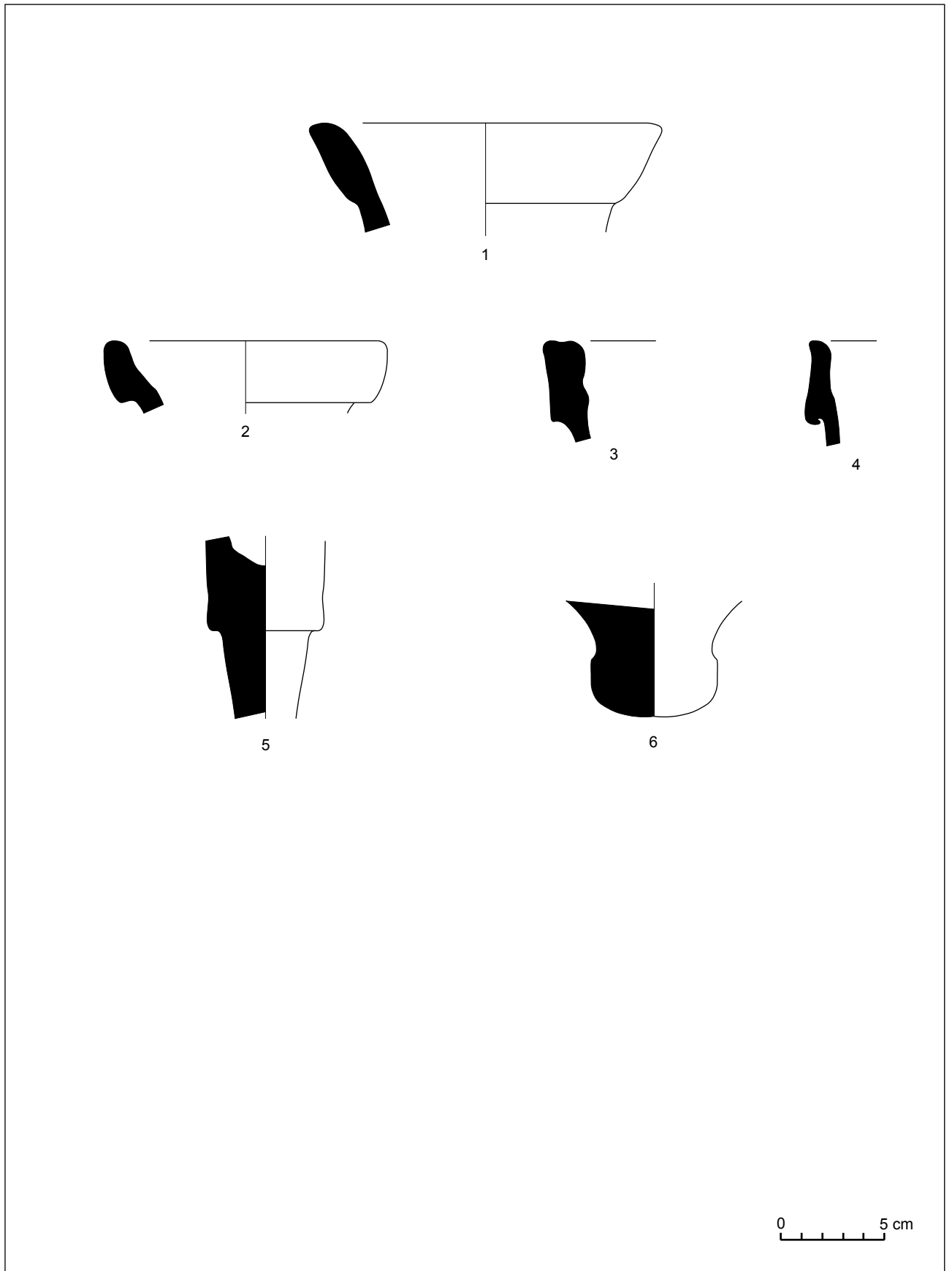


Fig. 210. Carrer de Sant Francesc d'Assís (2003).

Baixada de Les Espenyas, 5 (2004)

La reforma d'aquest immoble, situat a l'extrem sud-est del jaciment, va originar una intervenció arqueològica preventiva durant els mesos d'abril i maig del 2004. Els treballs, dirigits per Vanessa Muñoz Rufo, consistiren en l'obertura d'una cala de 7 per 2,5 m en l'únic lloc on les obres de reforma afectaven el subsòl. Les coordenades UTM són $x=454064$ i $y=4599032$, i està situat a una altura de 11,77 m sobre el nivell del mar.

MUÑOZ, V. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al carrer Baixada de Les Espenyas, 5. Ciutat romana d'Iluro (Mataró, El Maresme)*. 27 de desembre de 2006. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'excavació evidencià un notori grau de destrucció de les restes en aquest indret. Per sota de la pavimentació de la casa actual només restaven uns 0,60 m de potència arqueològica. Un altre fet que s'ha pogut constatar és la diferència de cota existent entre les restes romanes i l'actual nivell del carrer, que se situa aproximadament uns 2 m per sota, la qual cosa indica que els rebaixos fets en època moderna en el sector han ocasionat importants canvis en relació a la topografia antiga, la qual, en aquest sector de l'actual ciutat, només es conserva en molt pocs punts. Un cop analitzades les dades, s'han pogut establir un total de quatre fases constructives, les tres primeres d'època romana. D'aquestes, només la primera es pot situar en el període republicà.

1a fase

Just al damunt del sòl natural es documenta un nivell de terraplè format per les UE 1101 i 1104, que segurament funcionava com a nivell de regularització del sòl per tal d'anivellar i preparar el terreny per construir-hi al damunt. Els materials que es trobaren en aquests nivells foren escassos, tan sols un vas de la forma Lamb. 31 de campaniana A (fig. 214, núm. 1), un plat, possiblement de la forma Lamb. 5, de la variant mitjana dels tallers de Cales (fig. 214, núm. 2) i un got de la forma Lamb. 3 de la variant tardana dels mateixos tallers (fig. 214, núm. 3). Amb aquests materials no és possible datar amb precisió el moment de construcció del carrer, però sí situar-lo en el segon terç del segle I aC.

Seguidament es construí un espai ben delimitat, que hem interpretat com la vorera d'un carrer, format per uns sediments –UE 1099 i 1100– constituïts per una capa de sauló molt ben compactat amb argila. Relacionat amb la vorera, es construí un petit mur orientat

de nord a sud –UE 1079–, de 0,50 m d'amplada, que conservava una llargada de 1,10 m i una altura de 0,15 i 0,20 m. Estava fet amb pedres de mida petita, sense treballar i enllaçades en sec o amb fang. Podria tractar-se de l'element de contenció de la vorera, o d'algun altre element que formés part d'una estructura més complexa de la qual no s'han conservat altres restes. En podríem trobar paral·lels o similituds en intervencions anteriors que afectaren el *cardo maximus* de la ciutat, com les realitzades als immobles núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor o al núm. 47 del carrer d'en Pujol.

Adossats a la vorera i al mur es va documentar tota una sèrie de nivells de paviment, aproximadament una desena, formats generalment per sorres de color groguenc, o marró, molt compactades, i que difícilment superaven els dos centímetres de potència cadascun. Són les UE 1059, 1060, 1061, 1062, 1073, 1074, 1075, 1076, 1080 i 1095 al nord, i 1081, 1082, 1083, 1086, 1091, 1092, 1093 i 1094 al sud, possiblement també la UE 1053.

El material trobat no és abundant, tot i que suficient per situar cronològicament el conjunt. La vaixel·la de vernís negre millor representada és la procedent dels tallers de Cales, tota de la seva variant tardana. Hi ha un vas de la forma Lamb. 1 (fig. 214, núm. 6) i la resta són plats de la forma Lamb. 5 (fig. 214, núm. 7 a 10). També hi ha algun vas, de forma indeterminada, de campaniana A (fig. 214, núm. 4 i 5), i un plat de la forma Lamb. 5, d'una producció indeterminada (fig. 214, núm. 11). De ceràmica de cuina d'origen itàlic hi ha una cassola de vora bífida del tipus Aguard 4/Vegas 14 (fig. 214, núm. 12) i un morter del tipus *Emporiae* 36.2 (fig. 214, núm. 13). Quant a les àmfores es trobaren restes d'una Dressel 1B itàlica (fig. 214, núm. 14) i una altra també del tipus Dressel 1 itàlica, sense més precisions tipològiques (fig. 214, núm. 15). També es trobà el pivot d'una àmfora de tipus indeterminat de la Tarraconense (fig. 214, núm. 16).

Els materials trobats ens suggereixen una cronologia de segon quart avançat del segle I aC, potser mitjans d'aquest segle. És de destacar l'escassa presència d'àmfora romana de pasta tarraconense, tot comptant el material amb forma –un pivot– i els fragments informes.

És possible que s'hagi de situar en aquesta fase la construcció de la claveguera del *cardo*. L'espòli posterior dels materials amb que fou construïda la claveguera no permet fixar el seu moment inicial. El mateix problema de datació té la construcció i ús d'una claveguera domèstica –UE 1064–, trobada pràcticament arrasada.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació d'aquest immoble va permetre localitzar un nou tram, encara que curt, d'un dels *cardines* de la ciutat, el traçat del qual ja havia estat documentat anteriorment en altres indrets gràcies a les excavacions efectuades als immobles núm. 13 i 15 del carrer de La Palma (anys 2000 i 2005 respectivament).

Les restes arqueològiques, trobades en un estat de conservació tan deficient, no donen peu a massa interpretacions ni de caire constructiu ni cronològic. És

important assenyalar, però, que l'excavació d'aquest tram de carrer ha permès situar la seva construcció dins del període republicà de la ciutat. Un darrer fet a comentar és la situació d'aquest *cardo*, en un extrem de la trama urbana de la ciutat romana. Es tracta del *cardo* situat més a llevant de la ciutat, ja que el següent hauria de ser l'*intervalum* que donava a la muralla. Les remodelacions topogràfiques i urbanístiques que se succeïren a partir del segle XVI mutilaren aquest sector del jaciment, fins a eliminar la meitat de les *insulae* que hi havia.

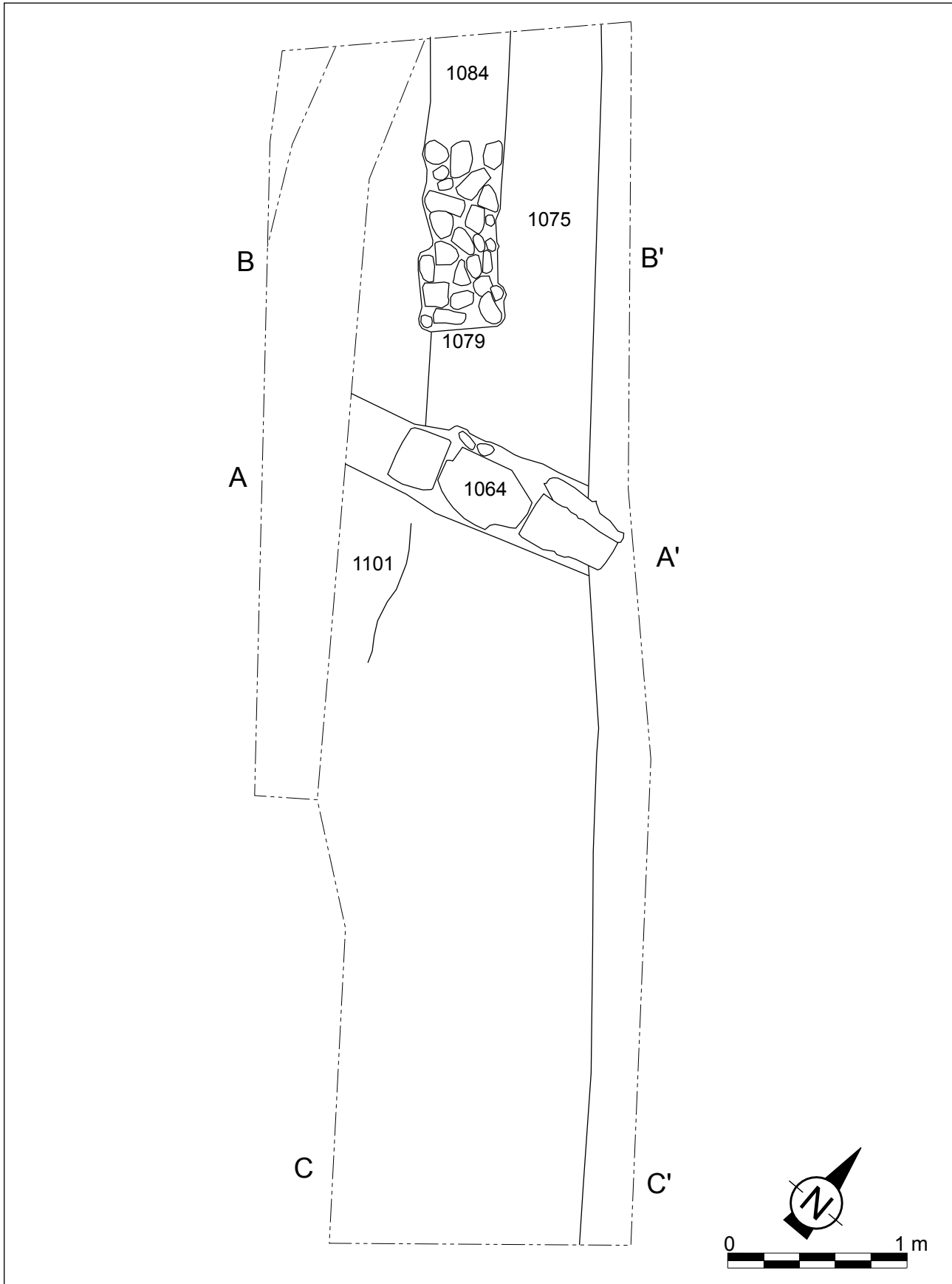


Fig. 211. Carrer baixada de Les Espenyes, núm. 5 (2004). Planta general.

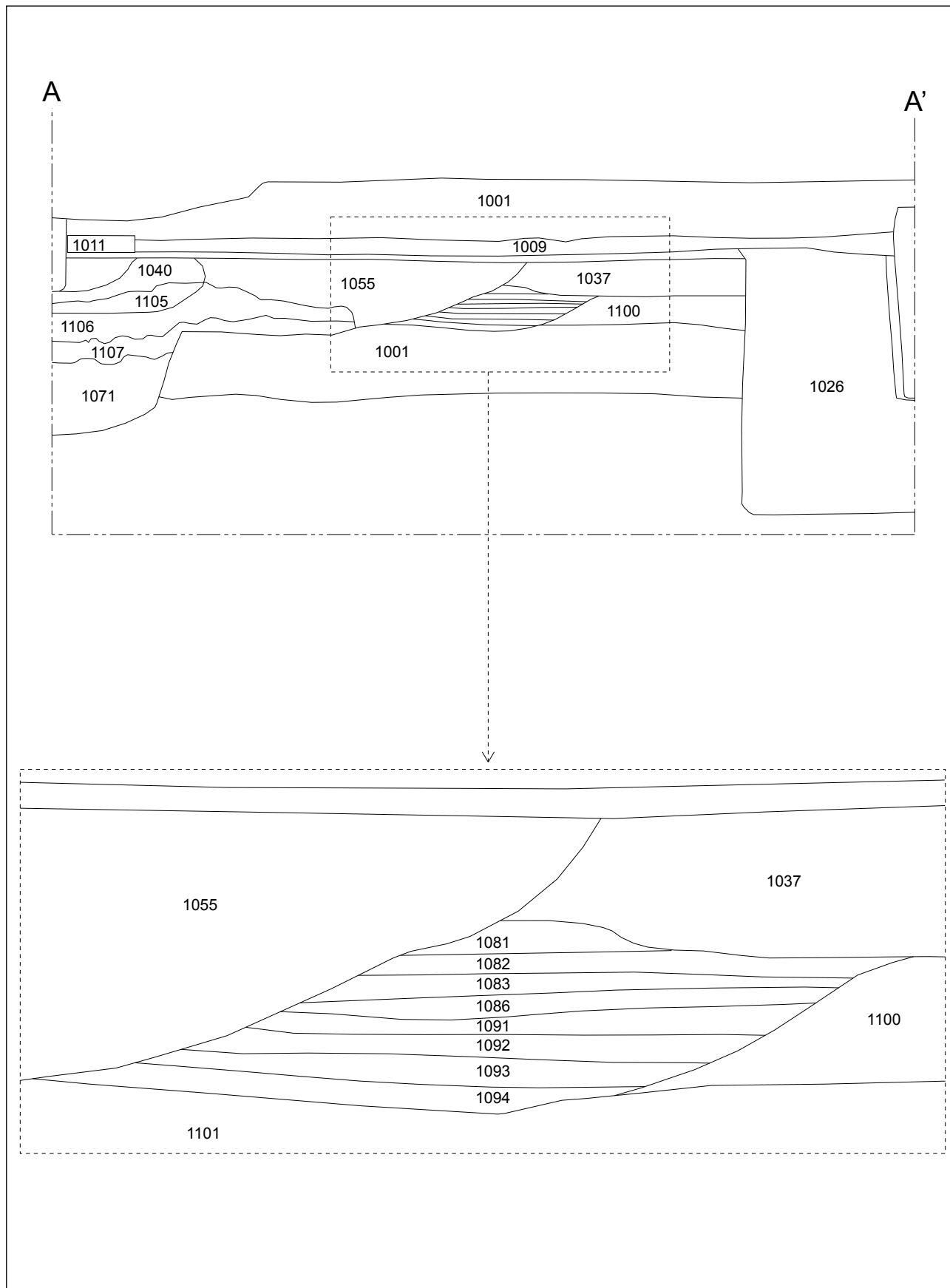


Fig. 212. Carrer baixada de Les Espenyas, núm. 5 (2004). Secció per A-A'.

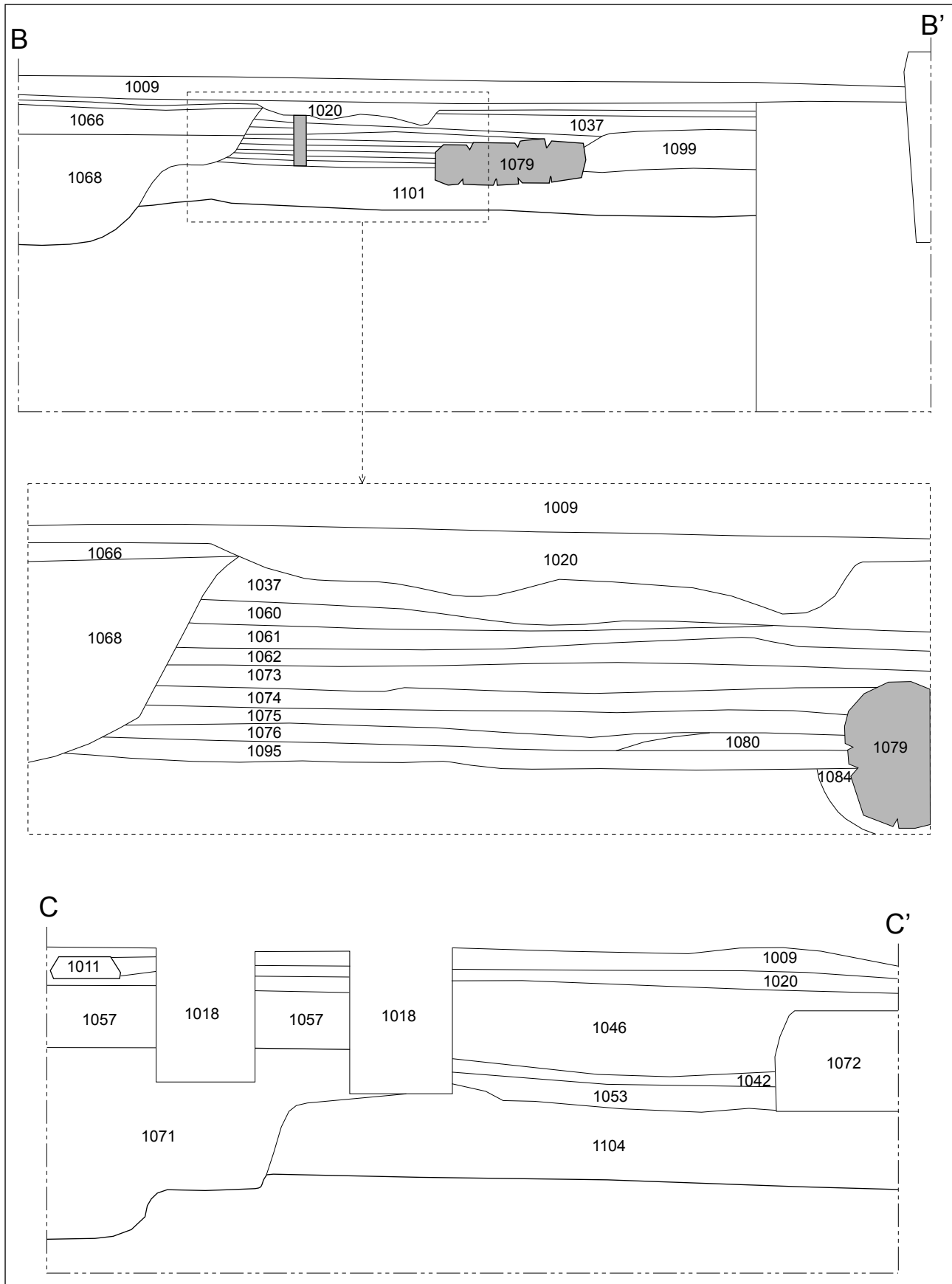


Fig. 213. Carrer baixada de Les Espenyes, núm. 5 (2004). Seccins per B-B' i C-C'.

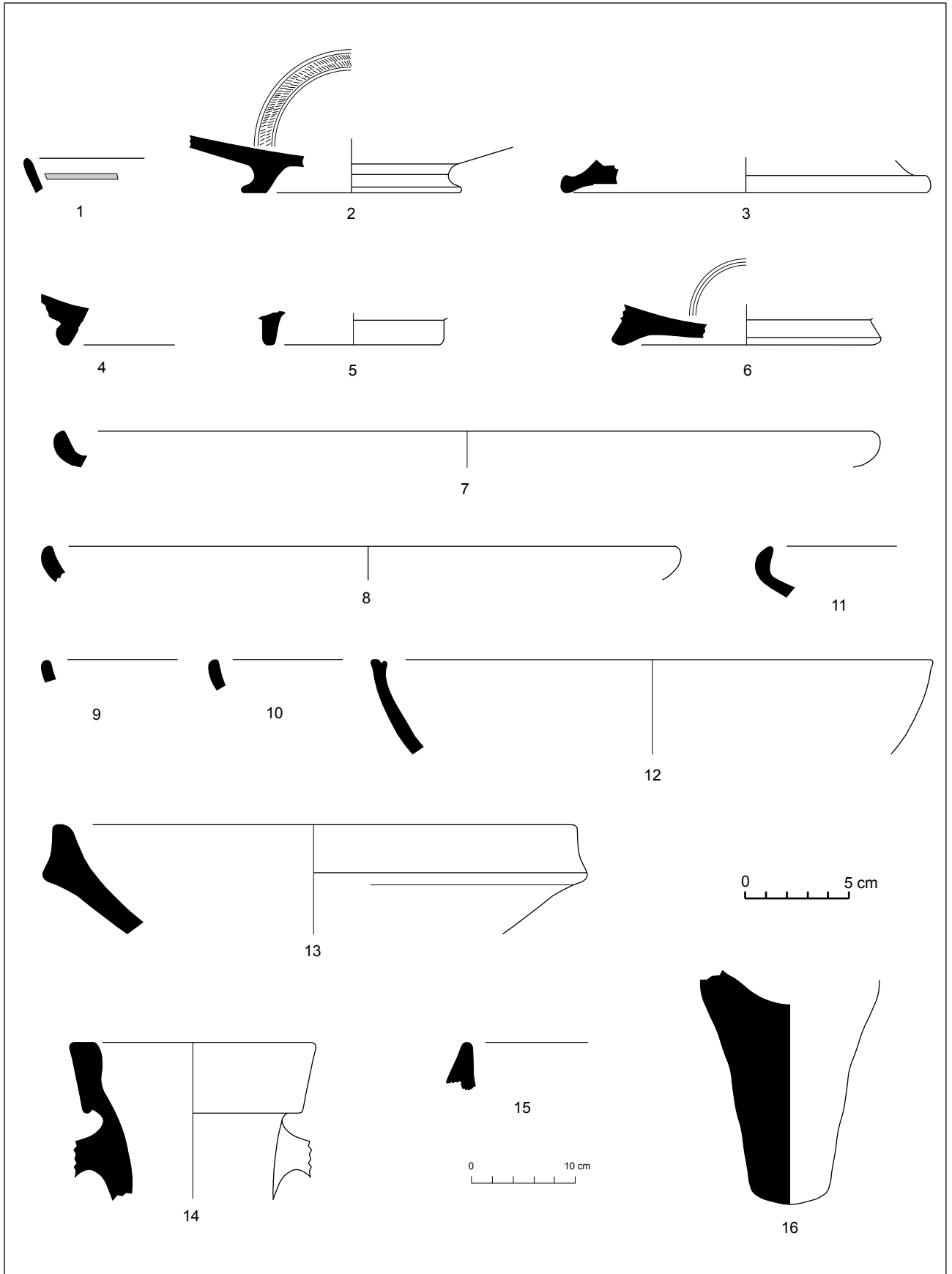


Fig. 214. Carrer Baixada de Les Espenyas, núm. 5 (2004).

Plaça del Beat Salvador (2006)

La reurbanització d'un tram dels carrers de Na Pau, de Dom Magí de Vilallonga i de la plaça del Beat Salvador permeté l'excavació en extensió de la plaça del Beat Salvador. Els treballs arqueològics es portaren a terme durant els mesos de febrer a maig de l'any 2006 i foren dirigits per Oscar Varas Ranz. La plaça del Beat Salvador és un espai públic de planta quasi rectangular, de mida petita –uns 210 m²–, situat en el quadrant sud-est del jaciment. Té les següents coordenades UTM: x= 453995 i y= 4599039, i està a una altura de 22,19 m sobre el nivell del mar.

VARAS, O. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça del Beat Salvador i carrers Na Pau i Dom Magí de Vilallonga* (Mataró, *El Maresme*). Novembre de 2006.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics permeteren, d'una banda, documentar l'abast de l'excavació realitzada l'any 1948 per Marià Ribas i, de l'altra, intentar situar amb exactitud les restes llavors localitzades i obtenir un registre arqueològic acurat de les no excavades, per poder refer, en la mesura del possible, l'excavació de 1948, de la qual no se'n tenia documentació.

Els treballs actuals evidenciaren l'alt grau de destrucció en què es conservaven les restes arqueològiques d'època romana, les quals es trobaren a escassos centímetres sota el nivell actual. A partir de l'estudi dels materials i del registre s'han establert set fases constructives diferents, de les quals només la primera pot situar-se cronològicament en el període republicà. Restes d'aquesta fase es localitzaren en dos sectors diferents de la plaça, desconnectats entre si com a conseqüència de l'excavació de l'any 1948.

Sector 1

El primer fet arqueològic que es documentà en aquest sector de la plaça fou un anivellament del terreny natural per a construir-hi al damunt. Aquesta regularització correspon a diferents estrats, que poden unificar-se, en tractar-se de reblliments de retalls del sòl natural. Són les UE 1053, 1057, 1373, 1071, 1083, 1090, 1101, 1108, 1109, 1379, 1380 i 1383. Aquests estrats proporcionaren suficient material arqueològic per poder deduir-ne una cronologia més o menys concreta.

De vaixel·la de vernís negre s'han trobat un nombre total de 12 peces diferents. La campaniana A és clarament minoritària, amb un 8,3% del total. Només

s'ha trobat un vas de la forma Lamb. 31 (Fig. 220, núm. 1). Les produccions dels tallers de Cales representen el 91,6% del total de la vaixel·la de vernís negre, essent les de la variant tardana lleugerament més nombroses –63,63%– que les de la variant mitjana –36,3%–. De la variant mitjana hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 220, núm. 2 i 3) i plats de la forma Lamb. 5 (fig. 220, núm. 4 i 6). Cal destacar la troballa d'un fragment informe amb un grafit de difícil lectura (fig. 220, núm. 5). De la variant tardana hi ha vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 220, núm. 7 i 8), gots de la forma Lamb. 2 (fig. 220, núm. 9) i plats de les formes Lamb. 5 i 7 (fig. 220, núm. 11 a 13).

Les ceràmiques de cuina d'origen itàlic representen el 20% del total de les importacions. Hi ha tapadores del tipus Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 221, núm. 1 i 2), cassoles del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (fig. 221, núm. 3), una safata amb engalba interna “roig pompeïà” del tipus Aguarod 3/Luni 1 (fig. 221, núm. 4) i un morter del tipus *Emporiae* 36.2 (fig. 221, núm. 5). Les àmfores també representen el 20% del material d'importació. Hi ha una àmfora tripolítana antiga (fig. 221, núm. 6). D'origen itàlic n'hi ha una del tipus Dressel 1B (fig. 221, núm. 7) i una altra d'Apúlia-Bríndisi (fig. 221, núm. 9), i de producció regional hi ha una possible Lamb. 2/citerior (fig. 221, núm. 8).

No disposem de masses indicadors cronològics per poder determinar una datació concreta. La presència majoritària de vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales ens situa a partir del segon quart del segle I aC, segurament avançat. La troballa d'àmfores de producció local o regional suggereix una cronologia a partir de mitjan o tercer quart del segle I aC, moment en què es generalitzen. Proposem per a aquests estrats de regularització una cronologia de formació de segon terç del segle I aC.

A aquests estrats de regularització s'hi sobreposaven construccions de la fase més antiga documentada en aquest sector, o bé eren tallats per elles. Tallant aquests nivells hi havia les rases de fonamentació dels murs UE 1049 i UE 1054 i la rasa d'espòli UE 1063, els quals delimiten dos àmbits. Comunicant aquest dos àmbits hi havia un espai de 0,90 m amb una pedra de granit mot desfeta –UE 1076–, que podria haver estat un llindar.

El mur UE 1049, orientat sud-oest/nord-est, estava construït amb pedra mitjana i *tegulae*, lligades amb fang. Tenia una amplada de 0,46 m, una longitud conservada de 0,94 m i una profunditat de 0,20 m. Al costat sud tenia adossada una llar de foc –UE 1050– i la seva preparació –UE 1062, UE 1065 i UE 1068–. També es documentà la seva rasa de fonamentació,

UE 1072, farcida per la UE 1073. El mur UE 1054 era de les mateixes característiques de l'anterior. Amidava 0,36 m d'amplada, una longitud conservada de 2,92 m i una profunditat de 0,26 m. Estava orientat nord-oest/sud-est i era perpendicular al mur anterior, sense connexió. El tram sud estava tallat per una fossa tardoantiga. La seva rasa de fonamentació era la UE 1102, farcida per la UE 1103.

La rasa UE 1063 era un retall de forma rectangular, de 1,44 m de longitud, 0,52 m d'amplada i una profunditat de 0,18 m. Tenia una orientació nord-oest/sud-est, com el mur UE 1054, tot i que no estaven alineats del tot. La seva amortització –UE 1064– contenia material constructiu –*tegulae* i *imbrices*– i escàs material ceràmic. Possiblement es tractava d'una rasa de espoli, en amortitzar-se aquest espai. Per sota de la rasa hi havia un forat de pal –UE 1079– de forma circular, d'un diàmetre de 0,12 m i una profunditat de 0,20 m, amortitzat pel sediment UE 1080, en el qual s'hi trobà un plat de la forma Lamb. 5 de la producció mitjana dels tallers de Cales (fig. 222, núm. 1).

A l'oest del mur UE 1054 i al sud del mur UE 1049 s'hi definia un espai, anomenat àmbit 1, en el qual es documentaren una llar de foc, tres petites estructures de combustió i una fossa. La llar de foc –UE 1050– s'adossava al mur UE 1049. Estava feta amb una solera de fragments d'àmfora i de *tegulae* i amidava 0,60 m per 0,40 m. Tenia dos nivells de preparació, un de sorra fina groga –UE 1062– i l'altre de terra recremada –UE 1065–UE 1068–. Tallant aquest últim nivell hi havia un petit forat de pal –UE 1069– de forma circular, d'un diàmetre de 0,12 m i una profunditat de 0,10 m, als costats del qual s'havien col·locat fragments de ceràmica per falcar el pal. Estava farcit per la UE 1070.

Al centre de l'àmbit, a prop del mur UE 1054 hi havia la fossa UE 1091, un retall de forma ovoïdal de 1,60 m de longitud, una amplada documentada de 0,50 m i una profunditat 0,35 m. Estava amortitzada pel nivell UE 1092, que contenia una gran quantitat de carbons. La funció originària d'aquesta fossa és de difícil interpretació, tot i que finalment és reutilitzà com a abocador de deixalles domèstiques. La fossa tallava dues estructures de combustió –UE 1093 i 1095–. A l'interior s'hi trobaren dos vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 222, núm. 2 i 3) i un plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 222, núm. 4).

L'estructura de combustió UE 1093 era un petit forn fet en un retall artificial, de forma el·líptica, amb una amplada de 0,26 m, una longitud documentada de 0,36 m i una profunditat de 0,20 m. Tenia les parets

recremades per l'efecte del foc. S'hi havia conservat un nivell d'utilització amb restes de troncs cremats –UE 1116– i dos nivells de amortització –UE 1094 i UE 1099–. L'estructura de combustió UE 1095 era un altre forn similar a l'anterior, que amidava una amplada de 0,18 m, una longitud documentada de 0,60 m i una profunditat de 0,12 m. També conservava un nivell d'utilització amb restes de troncs cremats –UE 1100– i un nivell d'amortització –UE 1096–.

El tercer forn –UE 1110– estava molt malmès. El seu retall insinuava una forma el·líptica, amb una amplada de 0,14 m, una longitud documentada de 0,30 m i una profunditat de 0,22 m. Les parets del retall estaven irregularment recremades per l'efecte del foc, i en aquest cas no es documentà el nivell de carbons de la seva última utilització. La seva amortització era la UE 1111.

L'àmbit 2 se situa a l'est del mur UE 1054, fins arribar al gran retall –UE 1013–, resultat de la intervenció de l'any 1948. S'han documentat dues estructures de combustió, tres forats de pal i una fossa.

La fossa UE 1074 estava situada al centre de l'àmbit. Era un retall ovoïde de 1,20 m de longitud, una amplada de 0,76 m i una profunditat 0,22 m. Fou amortitzada com a abocador, juntament amb una gran quantitat de carbons –UE 1075–. En l'estrat d'amortització s'hi trobà un got de la forma Lamb. 3 de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 222, núm. 5).

Dos dels tres forats de pal –UE 1081 i 1084– estaven alineats, a 15 cm del mur UE 1054. El forat UE 1081 tenia un diàmetre de 0,18 m i una profunditat de 0,20 m. Estava amortitzat per la UE 1082. El forat UE 1084 era similar, quant a mides, a l'anterior. Estava amortitzat per la UE 1085. El tercer forat de pal –UE 1114– estava situat al davant del llinar UE 1076 i tenia un diàmetre de 0,24 m i una profunditat de 0,30 m. Estava amortitzat per la UE 1115.

L'estructura de combustió UE 1112 era un altre petit forn format per un retall de forma el·líptica, amb una amplada de 0,12 m, una longitud documentada de 0,40 m i una profunditat de 0,8 m. Només s'hi conservava la base de l'estructura. L'últim nivell d'ús del forn eren unes restes de troncs cremats –UE 1117– i la seva amortització, la UE 1113, on s'hi trobà un vas de la forma Lamb. 1 de la variant mitjana dels tallers de Cales (fig. 222, núm. 6).

L'últim forn documentat és l'estructura de combustió UE 1381, format per un retall de forma el·líptica amb una amplada de 0,18 m, una longitud documentada de 0,58 m i una profunditat de 0,11 m. Tenia les

parets irregularment recremades per l'efecte del foc i un nivell de amortització –UE 1382– on s'hi trobà un plat tapadora de ceràmica itàlica de cuina, de la forma Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 222, núm. 7).

En aquest mateix àmbit 2 es trobaren les restes d'un mur aïllat –UE 1097–, perpendicular al mur UE 1054, del que només es conservava una filada de *tegulae*, amb una longitud documentada de 0,74 m i una amplada de 0,34 m.

Al nord del mur UE 1049, se situaria l'àmbit 3, on els nivells republicans estaven molt afectats per estructures de períodes posteriors i per la intervenció arqueològica de l'any 1948. Només es documentà un nivell d'ús –UE 1007–, que s'adossa al mur 1049 per la banda nord.

Fora d'aquests tres àmbits, a la zona nord, retallat en part per la fossa UE 1032, s'ha documentat un forat per pal –UE 1105– d'un diàmetre de 0,26 m i una profunditat de 0,14 m, amortitzat per la UE 1106. Al sud hi havia les restes d'una altra estructura de combustió –UE 1377–, molt mal conservada, amb un retall de forma el·líptica d'una amplada de 0,10 m, una longitud de 0,50 m i una profunditat de 5 cm. Tenia les parets nord-oest/sud-est recremades per l'efecte del foc i un nivell de amortització –UE 1378–. A prop seu hi havia un altre forat de pal –UE 1375– de grans dimensions, amb un diàmetre de 0,44 m i una profunditat de 0,16 m. L'estrat d'amortització –UE 1376– contenia una gran quantitat de *tegulae* i restes de guix.

Totes les estructures d'aquest sector foren amortitzades per un estrat –UE 1019– que contenia escàs material arqueològic.

Sector 2

A la zona est de la plaça es localitzaren diversos trams de clavegueres romanes, alguns parcialment excavats l'any 1948 i altres encara intactes. Són les UE 1046, 1305, 1328 i 1366.

La claveguera UE 1046 estava encaixada dins de la rasa UE 1044, feta en el sòl natural. Tenia els murs fets amb pedres mitjanes i *tegulae* lligades amb fang i el fons era de *tegulae*. La part inferior de la rasa va ser reomplerta per un nivell –UE 1045– on es trobà el fons d'un plat de la forma Lamb. 5 de campaniana A (fig. 222, núm. 8). A la zona superior els murs estaven perfectament encaixats a la rasa. Aquests murs tenien una amplada de 0,40 m i una alçada màxima de 0,46 m. Les *tegulae* del fons amiden 0,62 per 0,48 m. La claveguera tenia una orientació nord-oest/sud-est.

La claveguera UE 1305 era similar, quant a mides i característiques constructives, a l'anterior. Tenia una orientació nord-oest/sud-est. Al costat est hi havia una gran pedra, que formava part de l'estructura d'ambdues clavegueres. En aquest punt, la claveguera UE 1046 desembocava en la claveguera UE 1305.

Poc després del punt d'unió de les clavegueres UE 1046 i UE 1305 començava la claveguera UE 1328, que es podria considerar com la continuació de la claveguera UE 1305, seguint el mateix eix. Les seves mides i característiques eren similars a les de les anteriors. Tenia una orientació nord-oest/sud-est.

La claveguera UE 1366 estava encabida en un retall –UE 1365– fet en el terreny natural. Tenia parets de pedra mitjana i *tegulae* lligades amb fang i un fons de *tegulae* –UE 1366–. Feia 0,30 m d'amplada i una de 0,29 m de profunditat i tenia una orientació nord-oest/sud-est. La base d'aquesta claveguera estava a una alçada superior a la de la UE 1046, a la qual desembocaria des de dalt.

No són moltes les restes de materials datadors trobats en els sediments pertanyents a aquesta fase, la qual cosa, si bé ens contextualitza en un període ampli les restes estructurals amb les quals es relacionen, no permet ni esbrinar una relació de contemporaneïtat entre el moment d'ús d'aquestes estructures, ni establir possibles moments o fases dins del període global i, fins i tot, determinar una cronologia la més ajustada possible. Per tant, només és possible datar, amb certa prudència, un període ampli en el qual es desenvoluparen els fets de construcció, d'ús, de possible reforma, en cas d'haver-n'hi, i d'amortització. Quant a la construcció ens remetem a la cronologia establerta pels nivells de regularització del primer sector –segon terç del segle I aC–, tot entenent que el fet constructiu és conseqüent a la regularització del terreny.

Pel que fa als altres fets comptem, com ja hem comentat, amb poc material arqueològic. La vaixela de vernís negre més abundant és la que pertany als tallers de Cales, en menys quantitat de la variant mitjana –33,3%– (formes Lamb. 1 i Lamb. 5) en front les de la variant tardana –66,6% (formes Lamb. 1, Lamb. 3 i Lamb. 5). La campaniana A és purament presencial –14,2% del total del vernís negre–. Quant a les àmfores, de les quals només s'han trobat fragments informes, en destaquem la presència de produccions tarraconenses. L'absència de vaixela de vernís roig, pot, amb reserves, proporcionar el terme *ante quem*. Proposem per a aquesta fase una cronologia amplia de segon terç del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

L'excavació de la plaça del Beat Salvador, ha permès evidenciar l'abast de l'actuació que l'any 1948 Marià Ribas efectuà en aquest indret. Llavors, afortunadament no s'intervingué en tota la plaça, la qual cosa ha fet possible obtenir, encara que parcial, un registre arqueològic contextualitzat. Tanmateix, l'actuació antiga, juntament amb diverses afectacions i destruccions d'altres èpoques, han ocasionat que les restes trobades en la intervenció del 2006 se situessin en dos sectors inconnexos.

Tot i així, per la pròpia dinàmica i lògica urbanística, podem arribar a proposar interpretacions que abastin el dos sectors. En el sector de llevant, les restes que essencialment el defineixen són l'entramat de clavegueres romanes. Per les seves mides i característiques s'identifiquen les clavegueres UE 1046 com pertanyent a un *cardine*, les EU 1305 i UE 1328 corresponents a un *decumanus minor*, i la UE 1366 com una claveguera domèstica que desguassava a la del *cardo*. Malauradament no s'han pogut identificar físicament amb exactitud les restes del carrer per on discorrien les clavegueres. En conseqüència, en desconeixem les característiques i mides, si bé podem intuir, per comparacions amb altres trams de carrers ben coneguts de la *Iluro* romana, com devien ésser i els espais que definien. En aquest sentit identifiquem *insulae* on hi situem algunes de les restes trobades.

Altres trams d'aquest mateix *decumanus minor* ja havien estat documentats a les intervencions fetes als immobles núm. 43-45 (any 1994) i núm. 47 (any 1998) del carrer d'en Pujol i al Carrer de La Palma (any 2004). Del *cardo* hi havia constància per la intervenció feta a la mateixa plaça del Beat Salvador l'any 1948 i per una notícia donada per Marià Ribas sobre la localització d'un altre tram de la mateixa claveguera localitzat al Fossar Xic. En la intervenció del 2006 s'han pogut documentar 13 m lineals del *cardo*, ja excavat per Marià Ribas, i 4,90 m del *decumanus minor*.

En el tram final del *cardo*, la claveguera fa un gir vers l'est per desembocar en la claveguera del *decumanus*, l'única que a partir d'aquest punt desaiaguava les aigües, en direcció a llevant. Tot sembla evidenciar que en aquest punt s'acabava el traçat d'aquest carrer i que no tenia continuïtat en direcció sud fins arribar a l'*intervalum* de la ciutat. Cal recordar que és en aquest indret on hipotèticament se situen les *insulae* que devien acollir les termes públiques de la ciutat, un edifici de notables dimensions que devia ocupar més d'una *insula*. A manera d'hipòtesi, és possible que la construcció de l'edifici termal i les seves dependències

associades modifiqués el plantejament inicial regular de l'urbanisme en aquest sector de la ciutat.

En el sector oest de la plaça del Beat Salvador, a la part interior de l'*insula* delimitada pel *cardo* i el *decumanus minor*, cal destacar la troballa d'una sèrie de petits forns, associats a fosses i cubetes, que interpretem com les restes d'un taller metal·lúrgic, que pel nombre d'estructures localitzades, cal suposar que superava l'àmbit estrictament domèstic. El recinte sembla que ocupava una extensió bastant àmplia, aparentment més que una simple *taberna*.

Alguns dels elements del taller, com les cubetes, són similars als ja documentats en les excavacions dels anys 1994 als immobles núm. 43-45 del carrer d'en Pujol i 2000 al núm. 15 del carrer de La Palma. Altres tallers metal·lúrgics documentats extramurs de l'antiga ciutat romana sembla que tenien estructures més complexes, com el documentat durant les excavacions a l'immoble núm. 17-18 del carrer d'en Pedró. En l'actual intervenció, la troballa d'estructures de combustió i de fosses als dos àmbits ens suggereixen que es realitzarien les mateixes funcions als dos espais. Aquests forns són petits retalls excavats al terra, en forma de cubeta, d'uns 0,25 m de profunditat, encara que estaven escapçats. En els nivells que amortitzaven les cubetes s'hi trobaren abundants fragments d'escòria de ferro. Les fosses estaven reblertes per uns nivells sorrencs amb una gran quantitat de carbons, per la qual cosa deduïm que podria tractar-se dels abocadors on s'hi llençaven les matèries resultants de la neteja dels forns. És possible també que aquestes fosses s'haguessin excavat en un principi per extreure'n argiles per construir les voltes dels forns i aprofitar-los més tard com a abocadors.

No s'han trobar restes materials que ens indiquin quin tipus d'estrís podien fabricar, si bé és lògic suposar que devia tractar-se d'una indústria artesanal que podia fondre, elaborar i reparar tot tipus d'utillatge de metall. Dins dels recintes urbans, els tallers metal·lúrgics no devien ser grans indústries que ocupaven espais importants, ja que s'havien d'integrar en l'entramat urbà i adequar la seva producció a la legislació romana, que no permetia, per raons de salubritat i seguretat, desenvolupar una activitat industrial a gran escala.

Un altre fet que es constata, és el relativament curt període de temps en què aquests forns estigueren en ús, ja que entre el moment de construcció i d'abandonament no passaren més d'una trentena d'anys.

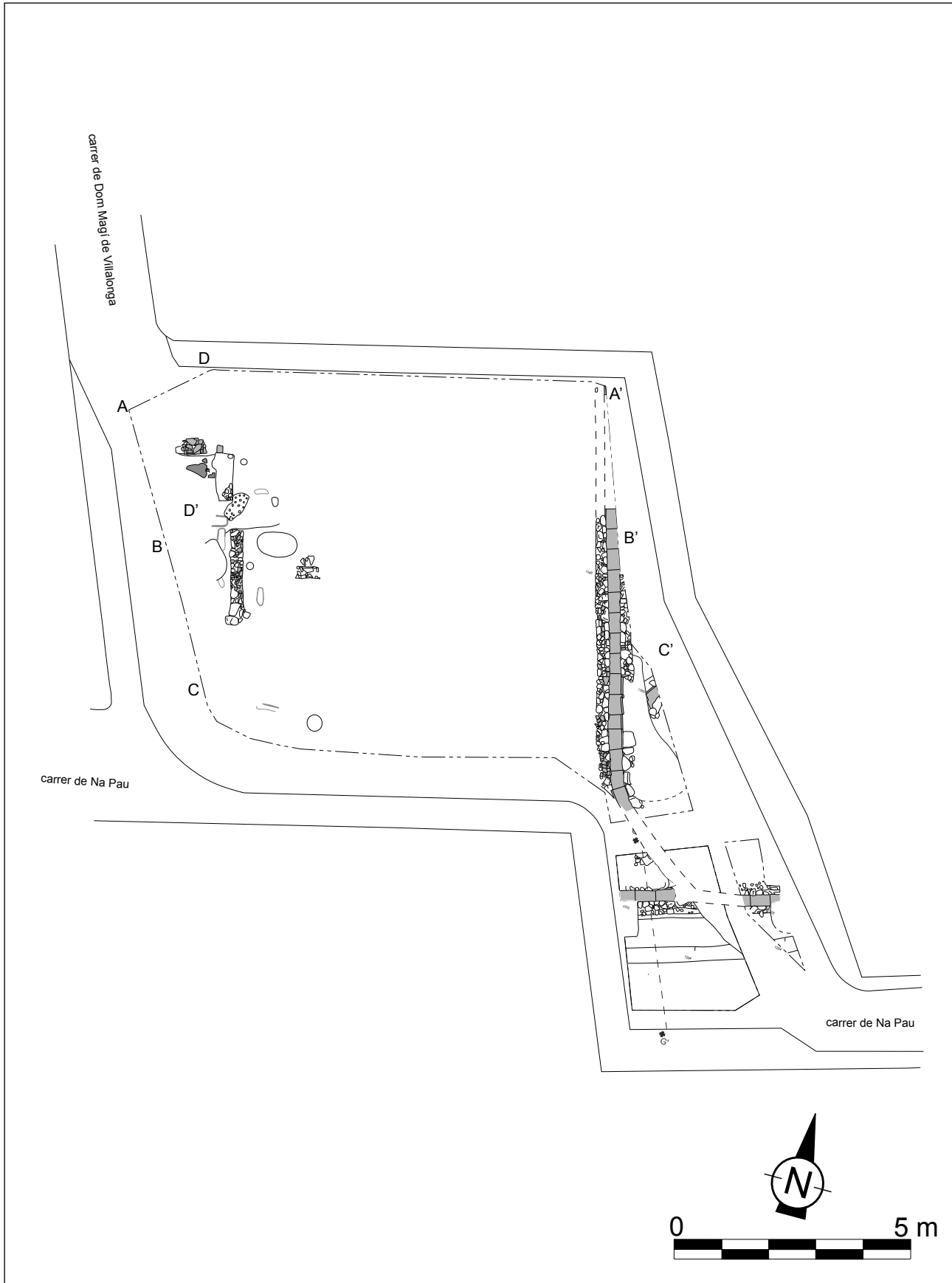


Fig. 215. Plaça del Beat Salvador (2006). Planta general.

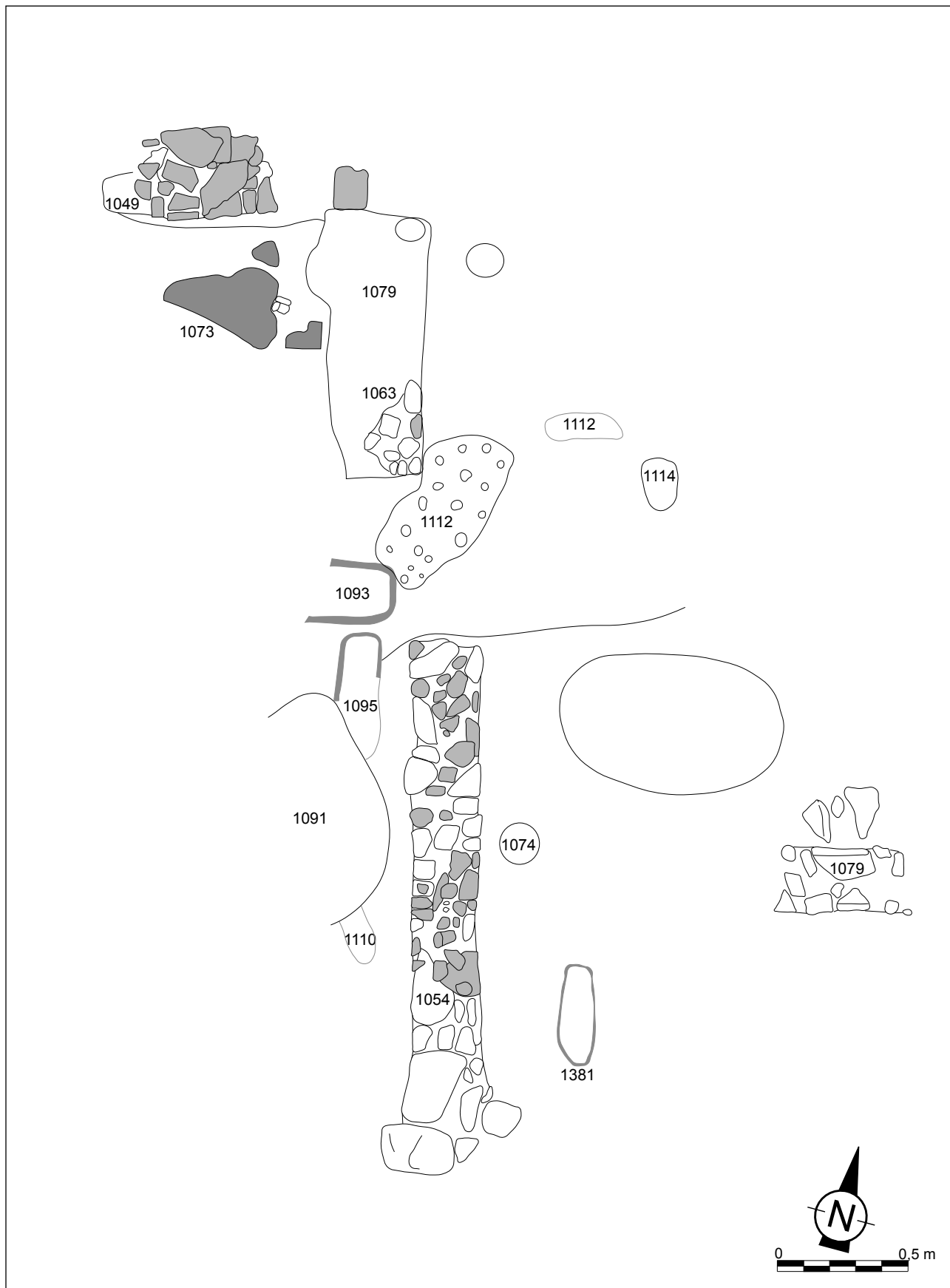


Fig. 216. Plaça del Beat Salvador (2006). Planta del sector de ponent.

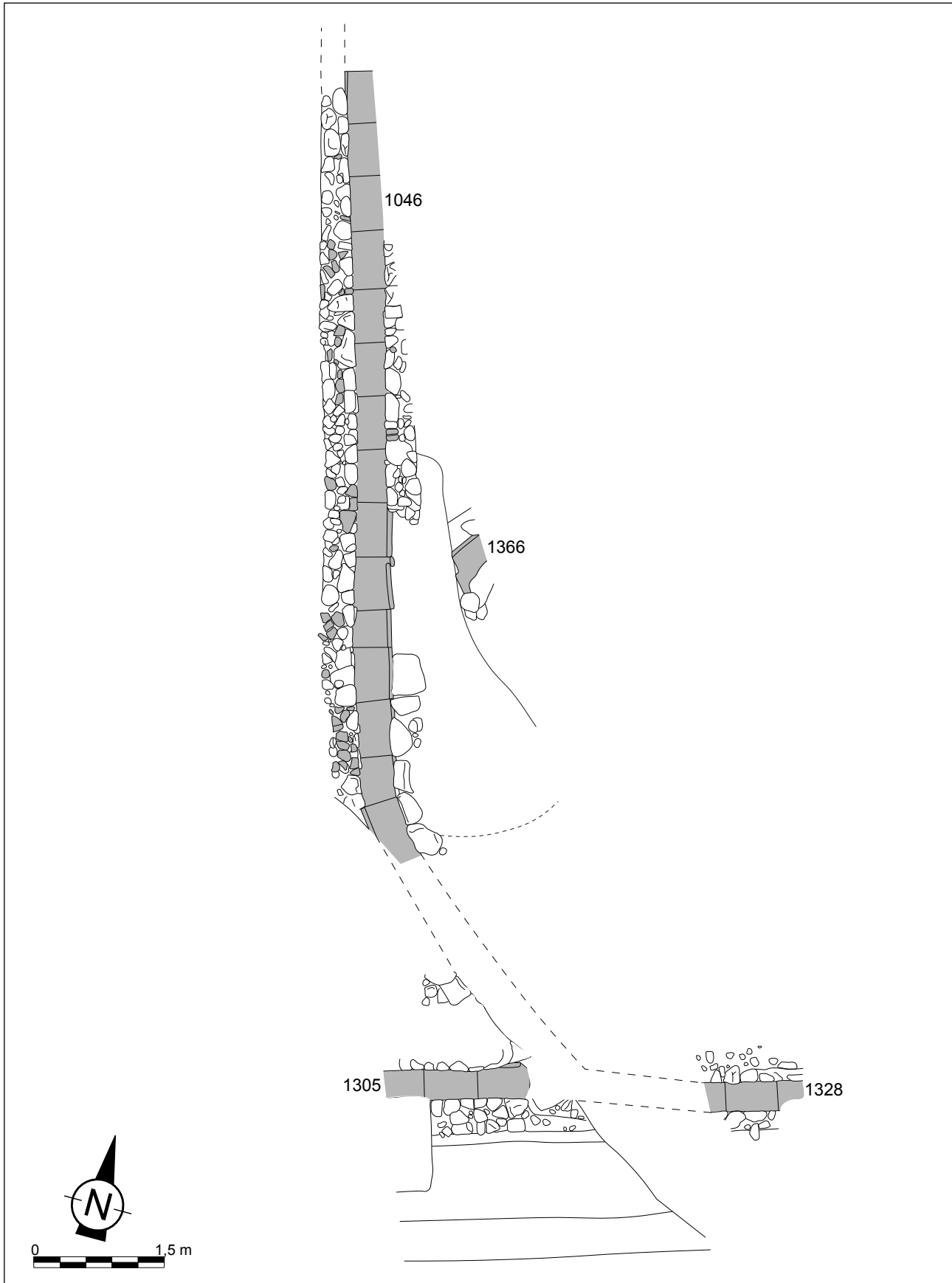


Fig. 217. Plaça del Beat Salvador (2006). Planta del sector de llevant.

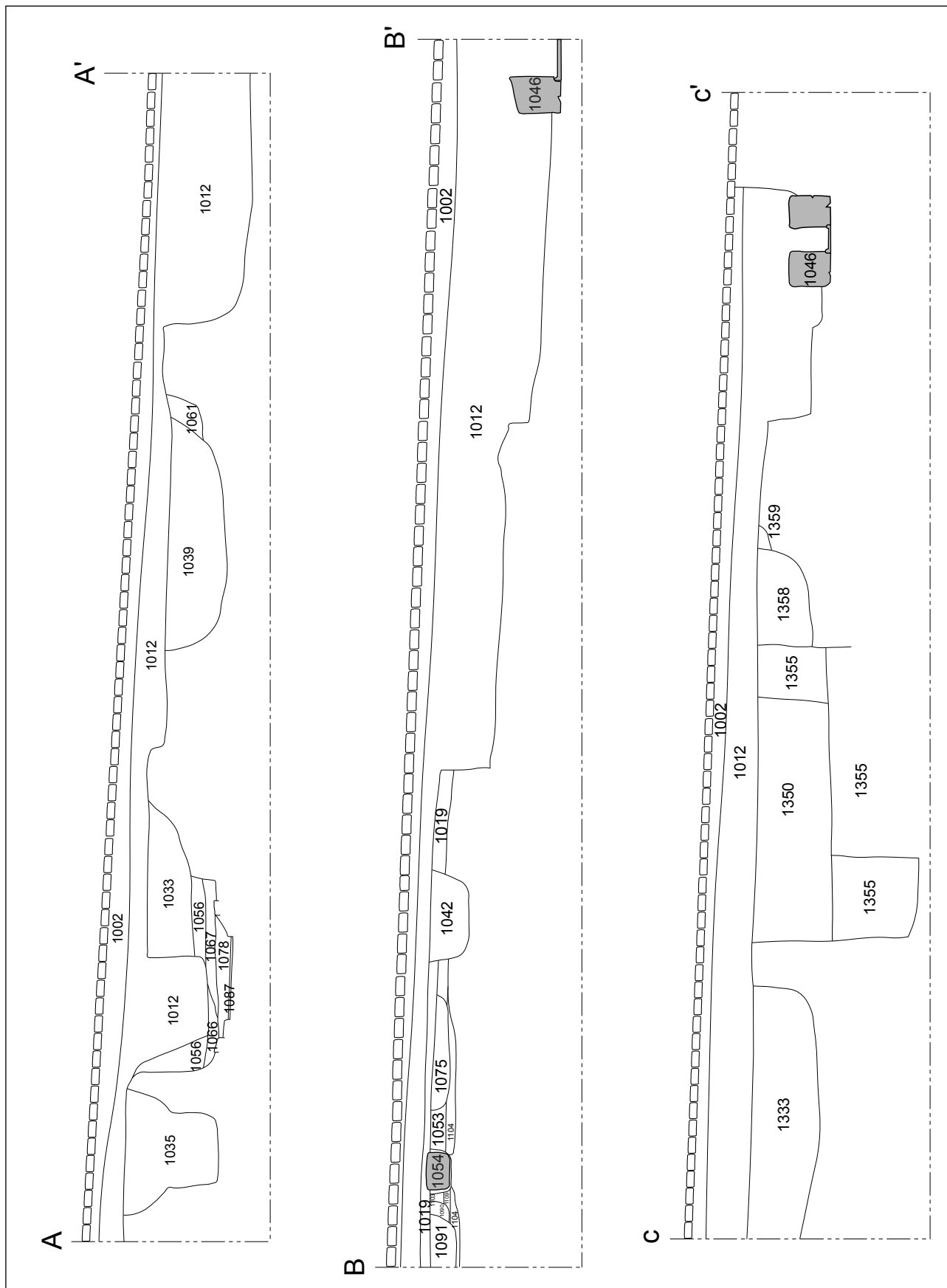


Fig. 218. Plaça del Beat Salvador (2006). Seccions per A-A', B-B' i C-C'.

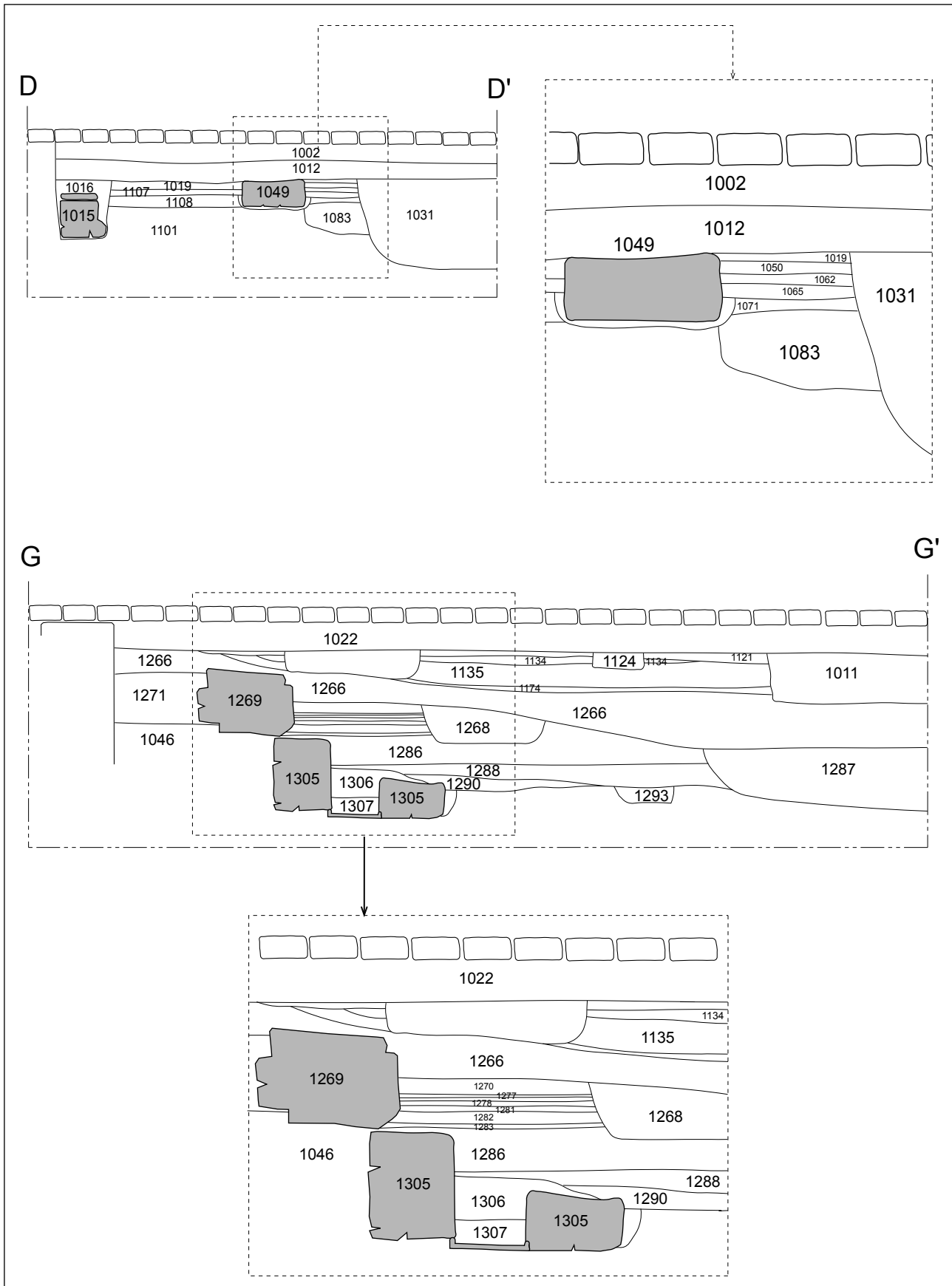


Fig. 219. Plaça del Beat Salvador (2006). Seccions per D-D' i G-G'.

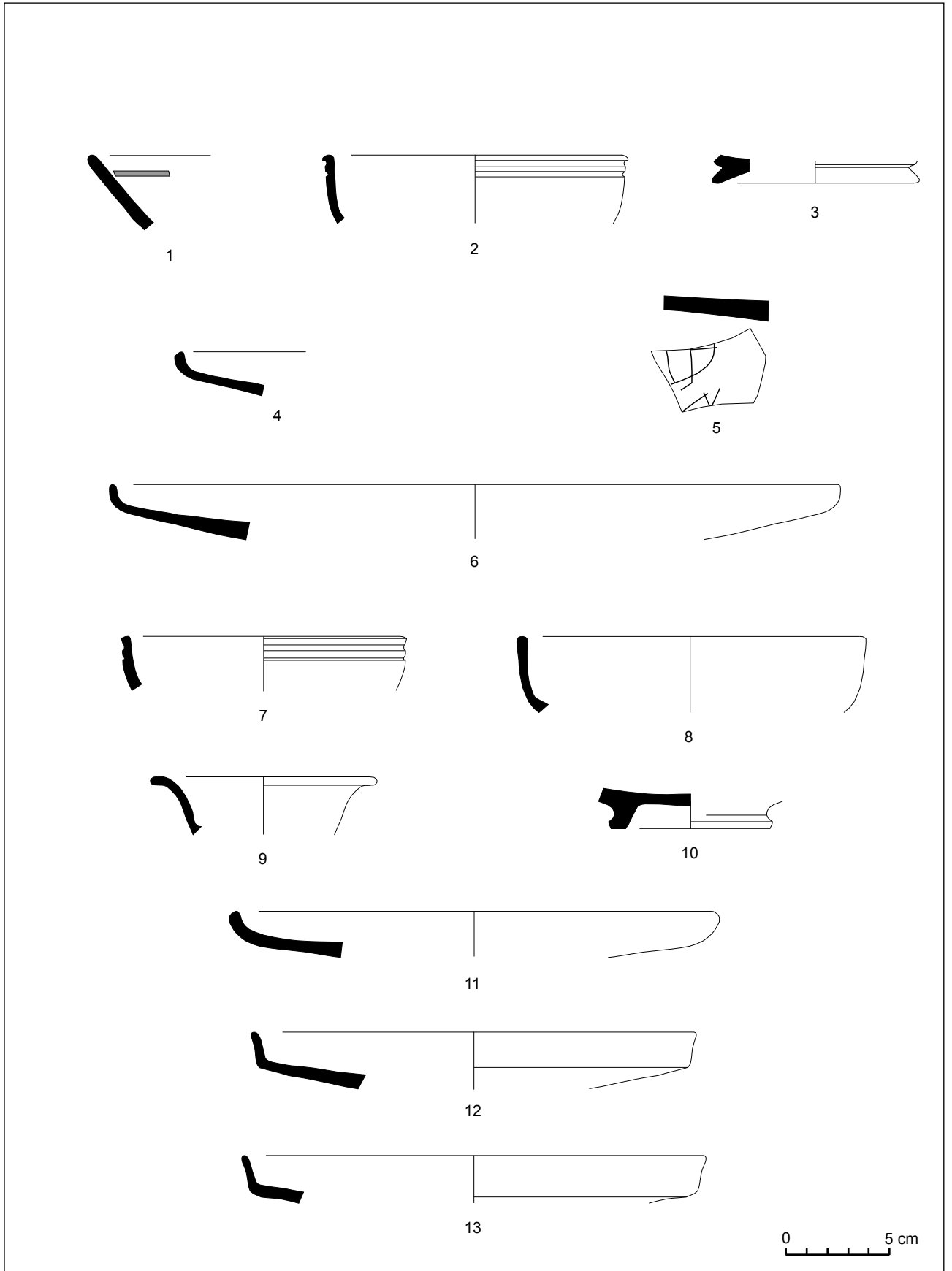


Fig. 220. Plaça del Beat Salvador (2006).

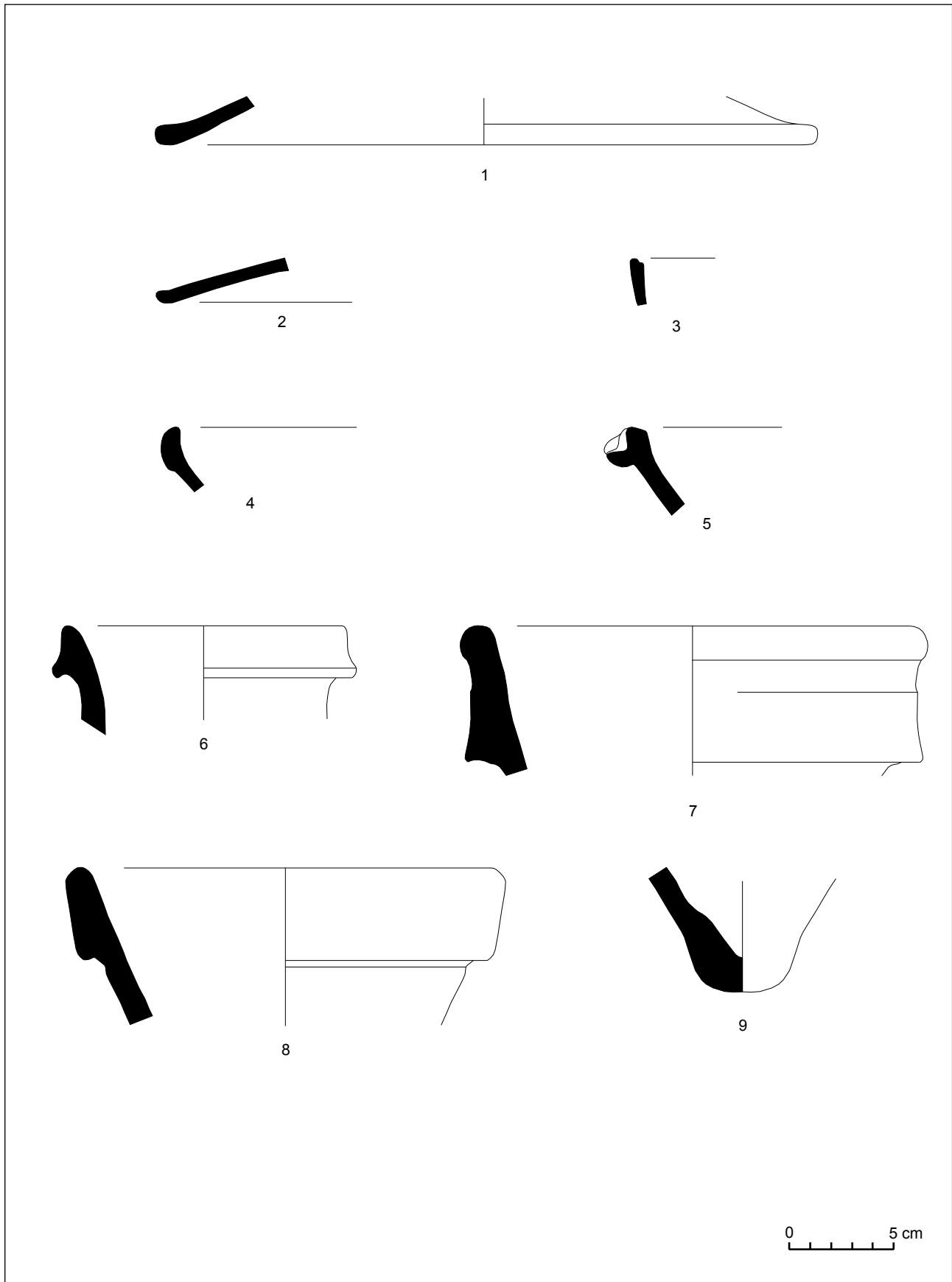


Fig. 221. Plaça del Beat Salvador (2006).

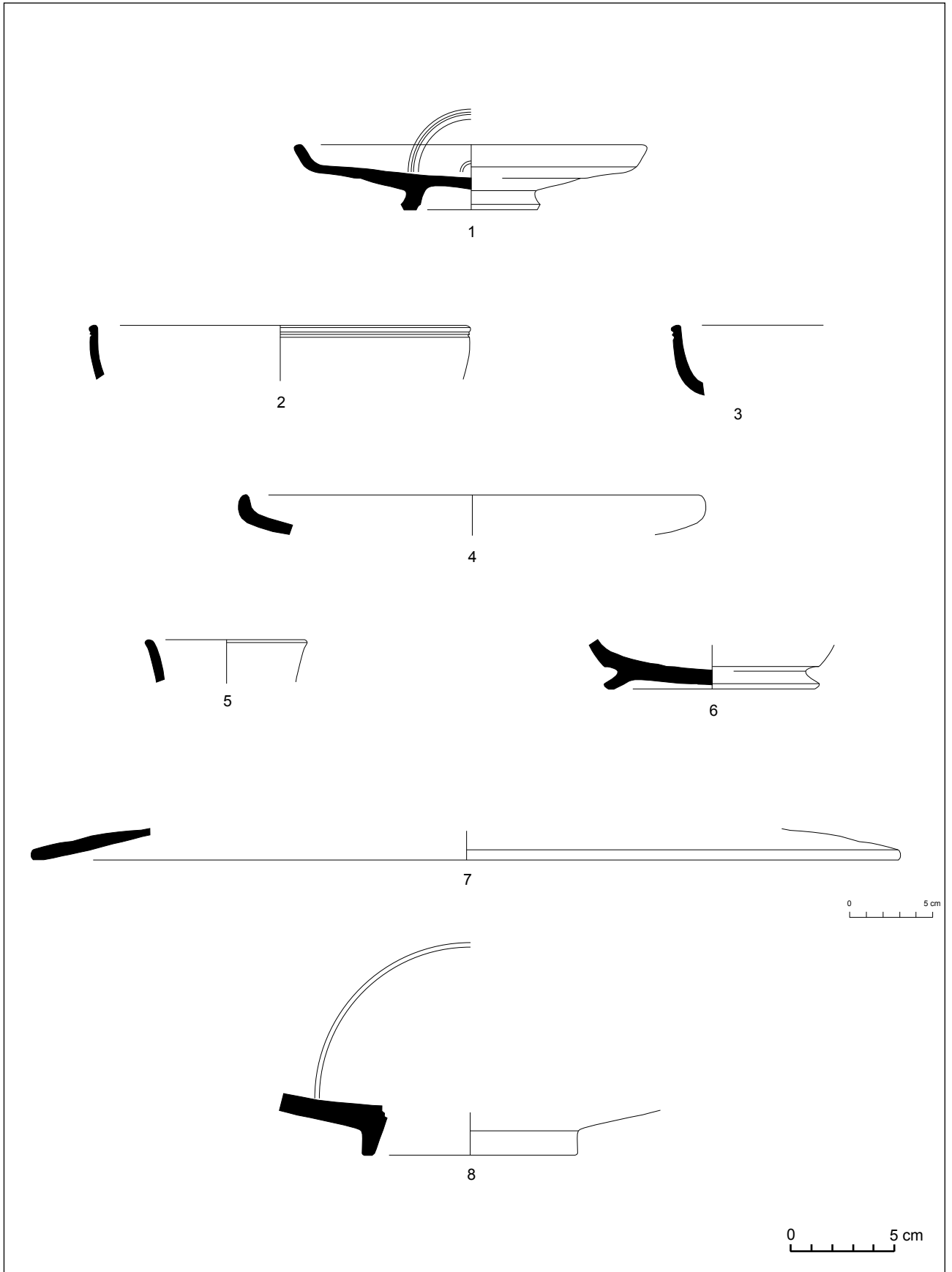


Fig. 222. Plaça del Beat Salvador (2006).

Baixada de Les Espenyas, 8 (2007)

L'enderroc per a la construcció d'un nou edifici en aquest indret, situat quasi al límit sud-est del jaciment, originà una llarga intervenció arqueològica que, per fases, s'estengué durant tres anys. La darrera campanya es realitzà els mesos de març i abril de 2007, i fou dirigida per Esther Medina Guerrero. L'immoble té les següents coordenades UTM: x= 454072 i y= 4599014, i està situat a una altura de 17 m sobre el nivell del mar. Els treballs consistiren en l'excavació d'una cala de sondeig, situada a prop de la línia de façana de l'immoble.

MEDINA, E. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al carrer Baixada de Les Espenyas, 8 (Mataró, El Maresme)*. Octubre de 2005-maig de 2006. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Els treballs arqueològics localitzaren una sitja de gran mida tallada al sòl natural, de la qual només es pogué excavar la meitat perquè s'endinsava per sota de l'actual carrer Baixada de Les Espenyas. La sitja –UE 4011– era de secció ovalada i fons quasi bé còncau, lleugerament pla. Amidava 2,60 m de diàmetre màxim i es conservava en una profunditat de 2,60 m. Al seu interior es documentà un sol estrat d'amortització, UE 4010, que contenia abundant material arqueològic. Quant al material d'importació només es trobà vaixel·la de taula de vernís negre i de vernís roig, i àmfores.

Tant sols es trobà un fragment informe de terra sigil·lata itàlica, que pertany, molt possiblement, a un plat de la forma Consp. 1.1. La vaixel·la de vernís negre és la més nombrosa. La campaniana A, sempre de la variant tardana, és abundant –un 36% del total de la vaixel·la de vernís negre–. Hi ha vasos de les formes Lamb. 31 (fig. 225, núm. 1 a 3), bols de la forma Lamb. 28 (fig. 225, núm. 4) i plats de la forma Lamb. 5 (fig. 225, núm. 5 a 7).

La producció més abundant és la dels tallers de Cales –un 52%–, essent els vasos de la seva variant tardana els més nombrosos –84% de la producció calena–, i la resta de la variant mitjana. De la variant mitjana hi ha un got de la forma Lamb. 3 (fig. 226, núm. 1) amb un grafit al fons extern fet després de la cocción i un plat, de gran mida, de la forma Lamb. 6/Morel 1140 (fig. 226, núm. 2). La forma més nombrosa de la variant tardana és el plat Lamb. 5 (fig. 226, núm. 7 a 13), seguit dels vasos de la forma Lamb. 1 (fig. 226, núm. 3 a 5) i del got forma Lamb. 2 (fig. 226, núm. 6).

Com a producció minoritària –8%– es trobaren dos fragments de vasos d'aretina de vernís negre, l'un d'una forma propera a la Morel 1162 (fig. 226, núm. 14) i l'altra de forma indeterminada (fig. 226, núm. 15). Tot i que els fragments no enganxen, per la seva similitud quant a pasta i vernís és molt possible que es tracti d'una mateixa peça. El fons del vas presenta a l'interior una decoració de rodeta molt fina, de bona factura, que emmarca quatre segells quadrangulars disposats radialment en creu, dels quals se n'han conservat dos i part d'un tercer. Els segells contenen l'anagrama CV (C. VIBIVS ?), segurament un terrissaire d'Arezzo que fabricà la seva vaixel·la entre el 40-20 aC (C.V.A. 2275). La darrera peça de vaixel·la de vernís negre és un plat de la forma Lamb. 5 de producció indeterminada (fig. 226, núm. 16).

Les àmfores són també un grup ceràmic relativament ben representat, amb un total de 8 peces. Per origen, les més nombroses –50%– procedeixen de l'àrea sud-hispànica. La resta de produccions es reparteixen quantitativament, essent d'origen itàlic dues peces i de la Tarraconense les altres dues. Les de producció itàlica estan representades per un pivot d'una àmfora d'Apúlia-Brindisi (fig. 227, núm. 1) i per la vora d'una possible Lamb. 2 adriàtica (fig. 227, núm. 2). Les àmfores de la Tarraconense són ambdues del tipus Tarraconense 1 (fig. 227, núm. 7 i 8). D'àmfores sud-hispàniques hi ha els tipus Dressel 1 (fig. 227, núm. 3), una possible Haltern 70 (fig. 227, núm. 4), una Dressel 7-11 (fig. 227, núm. 5) i una altra de tipus indeterminat que, per les seves característiques i diàmetre de boca, caldria associar al transport de conserves o salaons (fig. 227, núm. 6).

Sobta l'absència de vasos de parets fines i de produccions itàliques de cuina. També es trobà una moneda, un quadrant de la 34a emissió de la seca de KESSE (CNH-94), datat cap el primer quart del segle I aC, molt possiblement amb posterioritat al 90 aC.

La cronologia d'amortització de la sitja la podem concretar essencialment a partir de la vaixel·la produïda a la zona d'Arezzo, tant la de vernís roig com la de vernís negre. El plat de la forma Consp. 1.1 és una de les més antigues de la terra sigil·lata itàlica, datant-se la seva arribada no més enllà del 50-40 aC. El vas d'aretina de vernís negre té una cronologia de producció determinada: 40-20 aC. De la resta de vernís negre només cal comentar el predomini de la vaixel·la de la variant tardana dels tallers de Cales en relació a les de la variant mitjana del mateix taller, la qual cosa és una evidència de modernitat dins del segle I aC. Quant a les àmfores, cal destacar la presència dels tipus Tarraconense 1, la fabricació dels quals i la seva presència es generalitza sobretot a partir de

mitjans del segle I aC. La notòria representació de les àmfores sud-hispàniques, i en concret les bètiques –Haltern 70 i Dressel 7-11– sembla indicar un moment cronològic clar ja dins de la segona meitat del segle I aC.

Proposem, doncs, per a l'amortització d'aquesta sitja una cronologia de tercer quart del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

Es tracta possiblement d'una de les sitges de major capacitat de les trobades fins ara al solar d'*Iluro*. Aparentment estava aïllada, sense un context arquitectònic que la pugui relacionar amb algun àmbit de tipus domèstic, artesanal o industrial. No és possible datar el moment de la seva excavació ni el temps que estigué en ús com a graner. Tanmateix, la seva data

d'abandonament ens situa en un període avançat del segle I aC, essent una de les més modernes trobades fins al moment al jaciment.

Aquest fet ens planteja diverses qüestions relacionades amb la pervivència d'aquests tipus de sistema d'emmagatzematge, característic de l'època ibèrica; la seva convivència amb altres tipus d'emmagatzematge –*dolia*, dipòsits, *horrea*, etc.– aparentment més propis del món romà, sobretot urbà; i possibles especialitzacions o canvis en els sistemes d'emmagatzematge dependent del producte alimentari que es reservava.

Cal destacar finalment la ubicació de la sitja, ja que un cop més la trobem a la zona meridional del jaciment, quasi bé en el seu límit, on semblen concentrar-se aquests tipus d'estructures d'emmagatzematge.

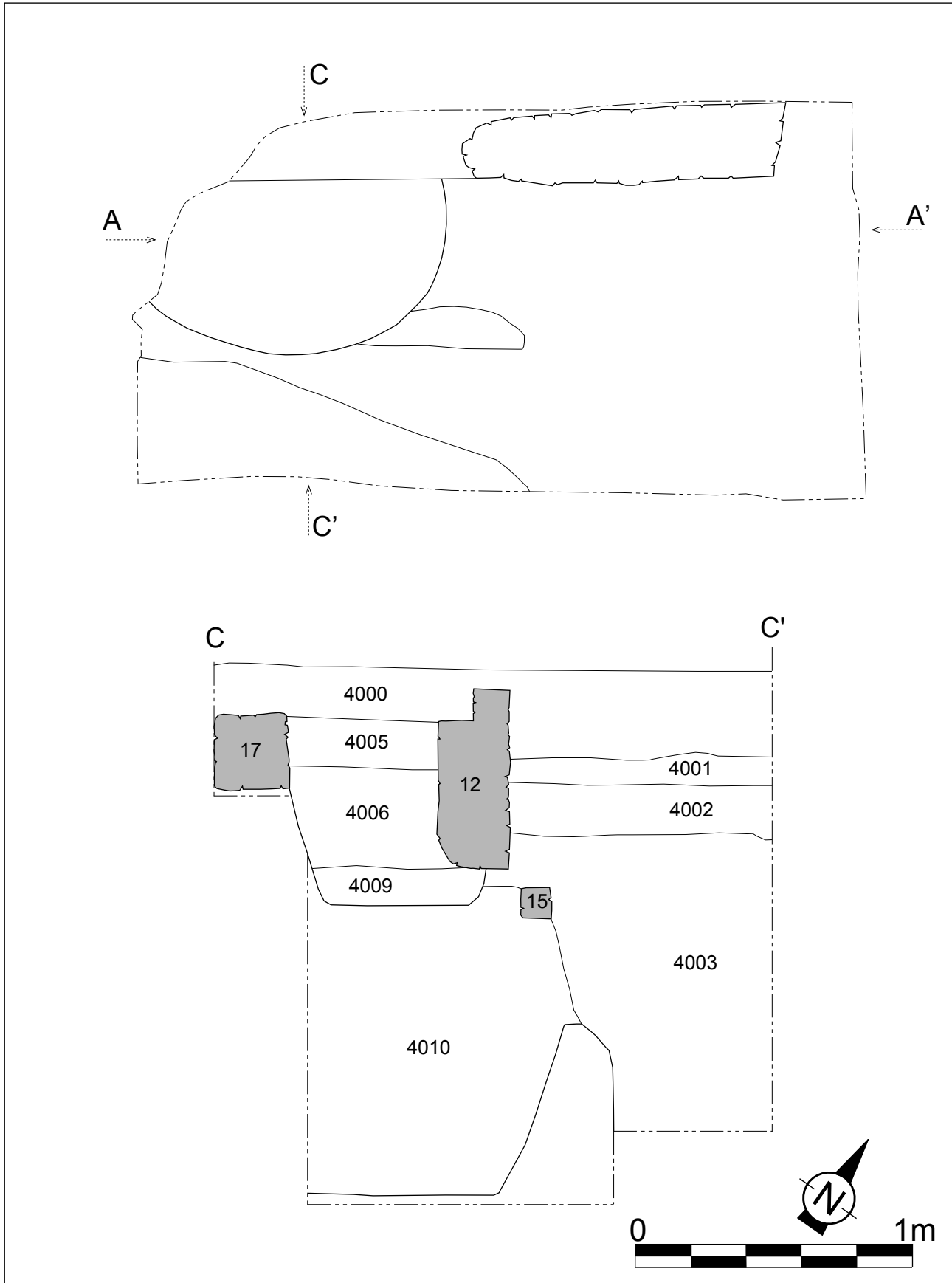


Fig. 223. Carrer baixada de Les Espenyes, núm. 8 (2006). Planta general i secció per C-C'.

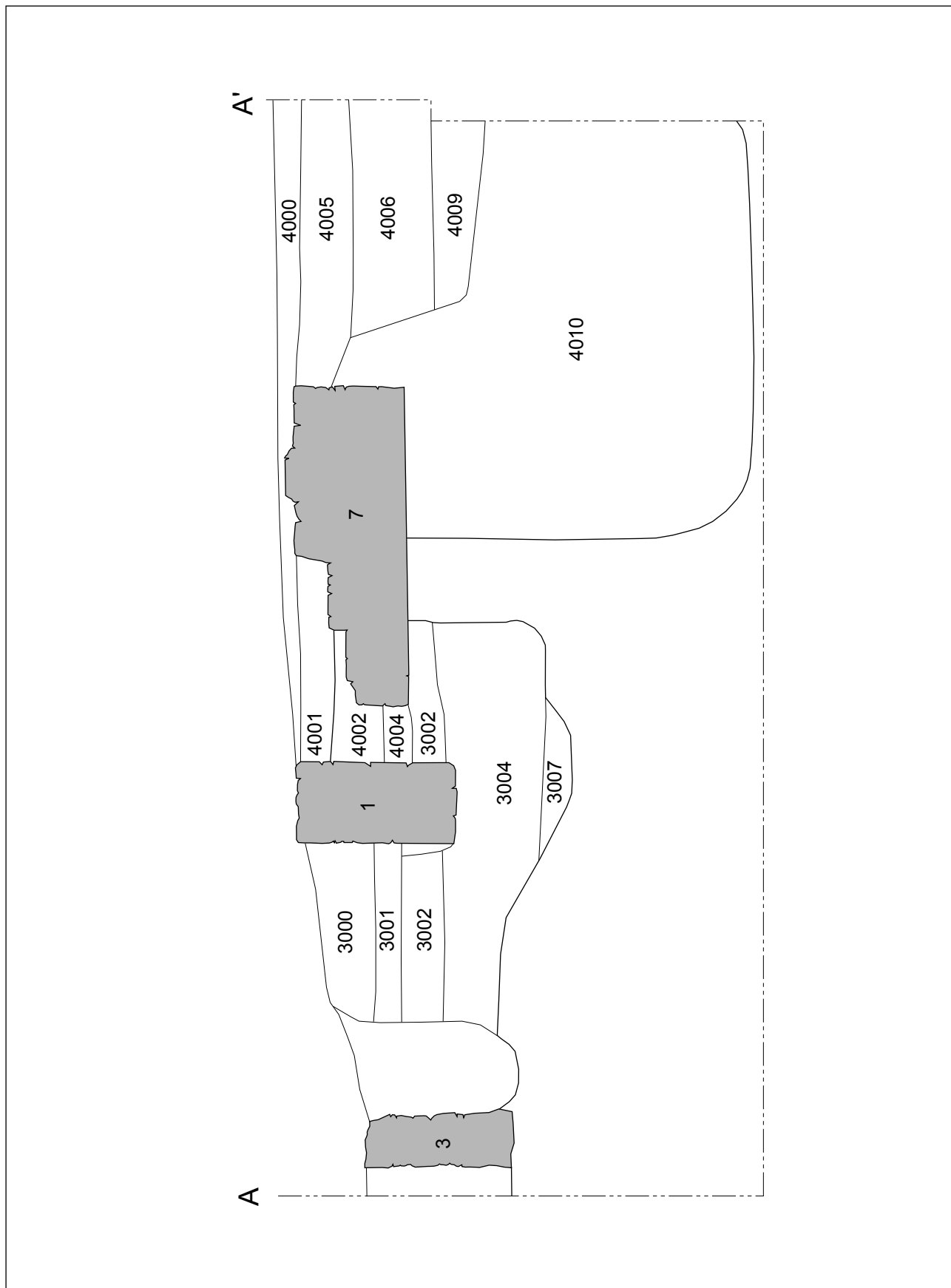


Fig. 224. Carrer baixada de Les Espenyas, núm. 8 (2006). Secció per A-A'.

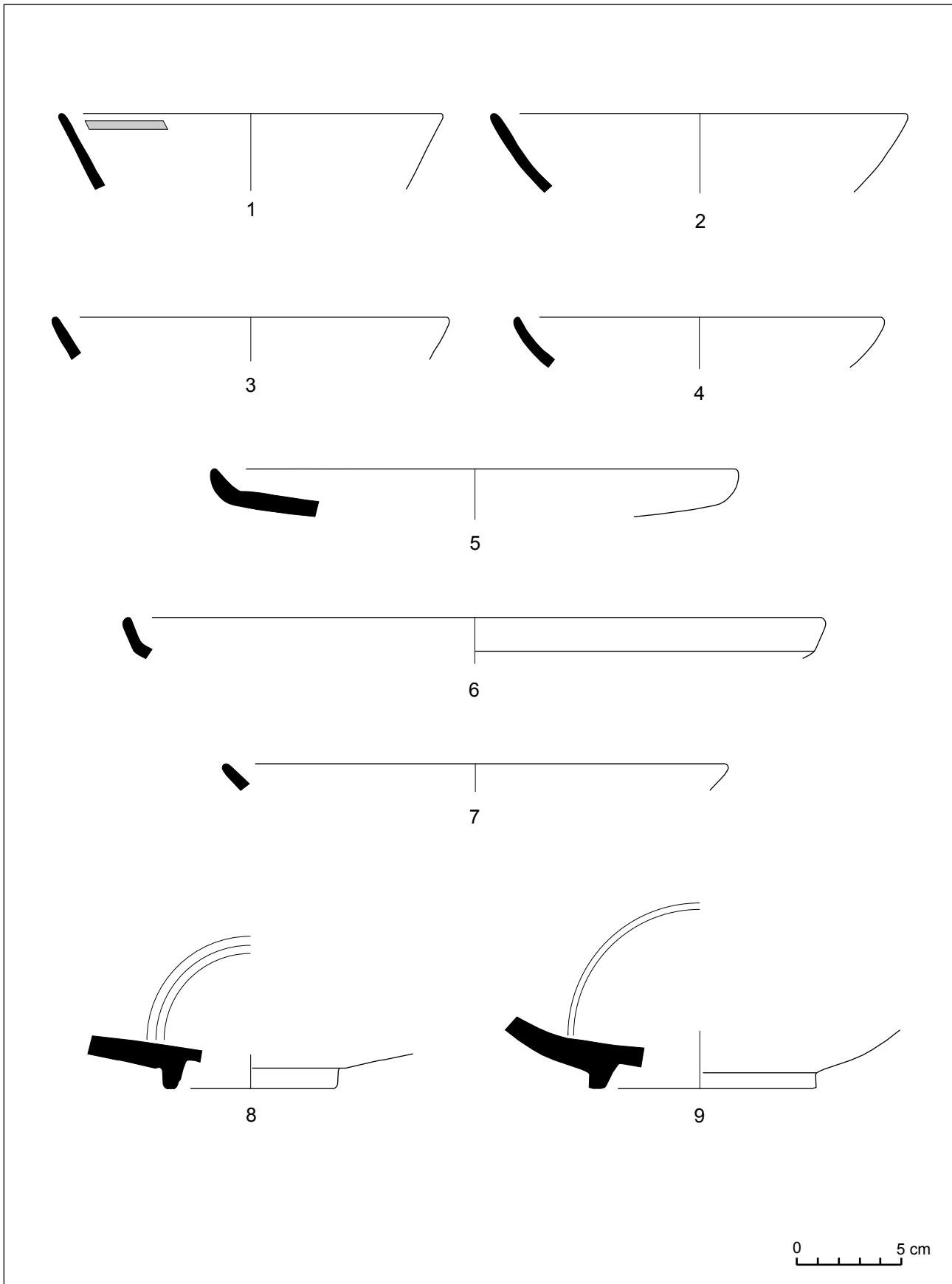


Fig. 225. Carrer Baixada de Les Espenyes, núm. 8 (2007).

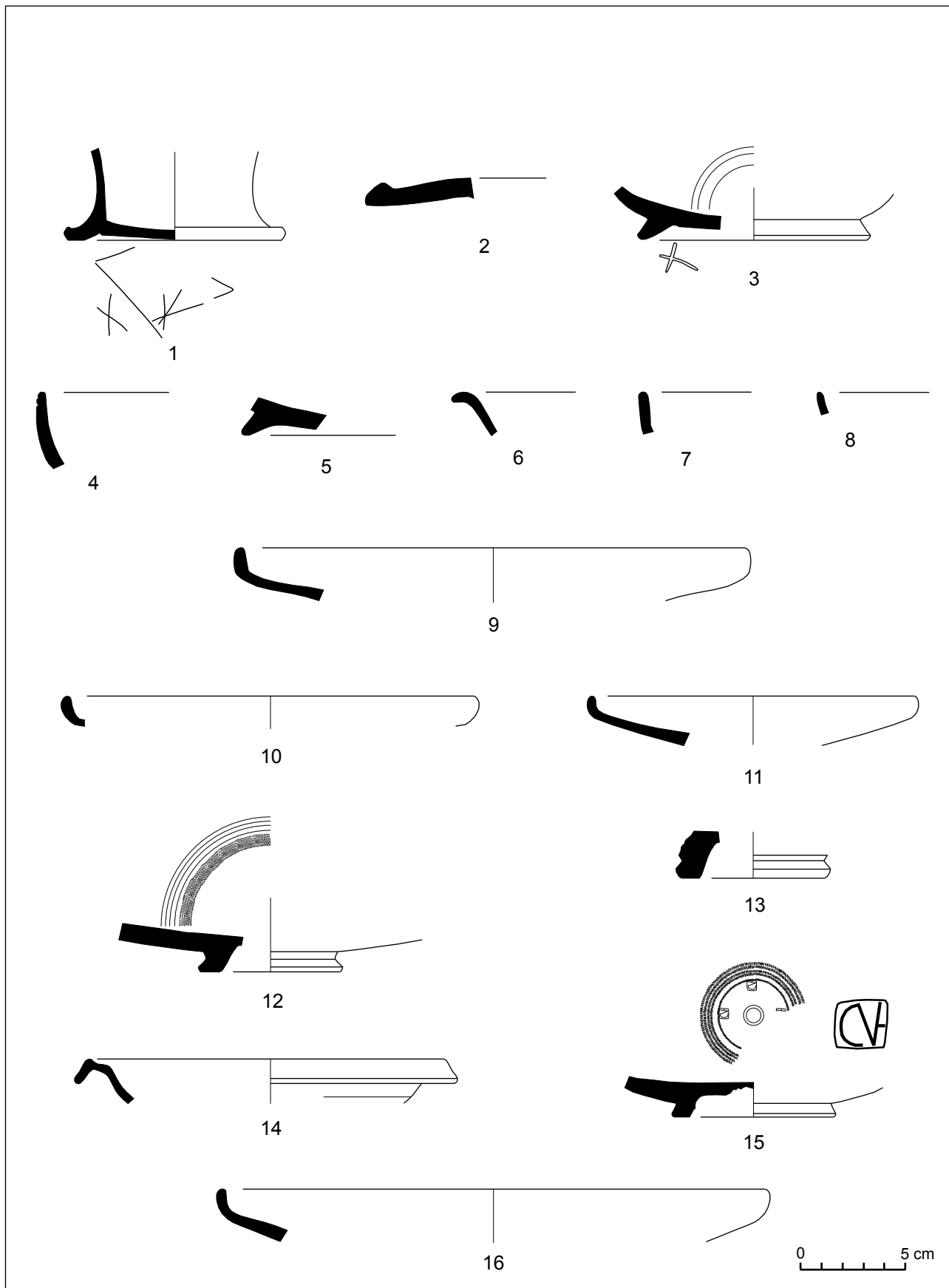


Fig. 226. Carrer Baixada de Les Espenyes, núm. 8 (2007).

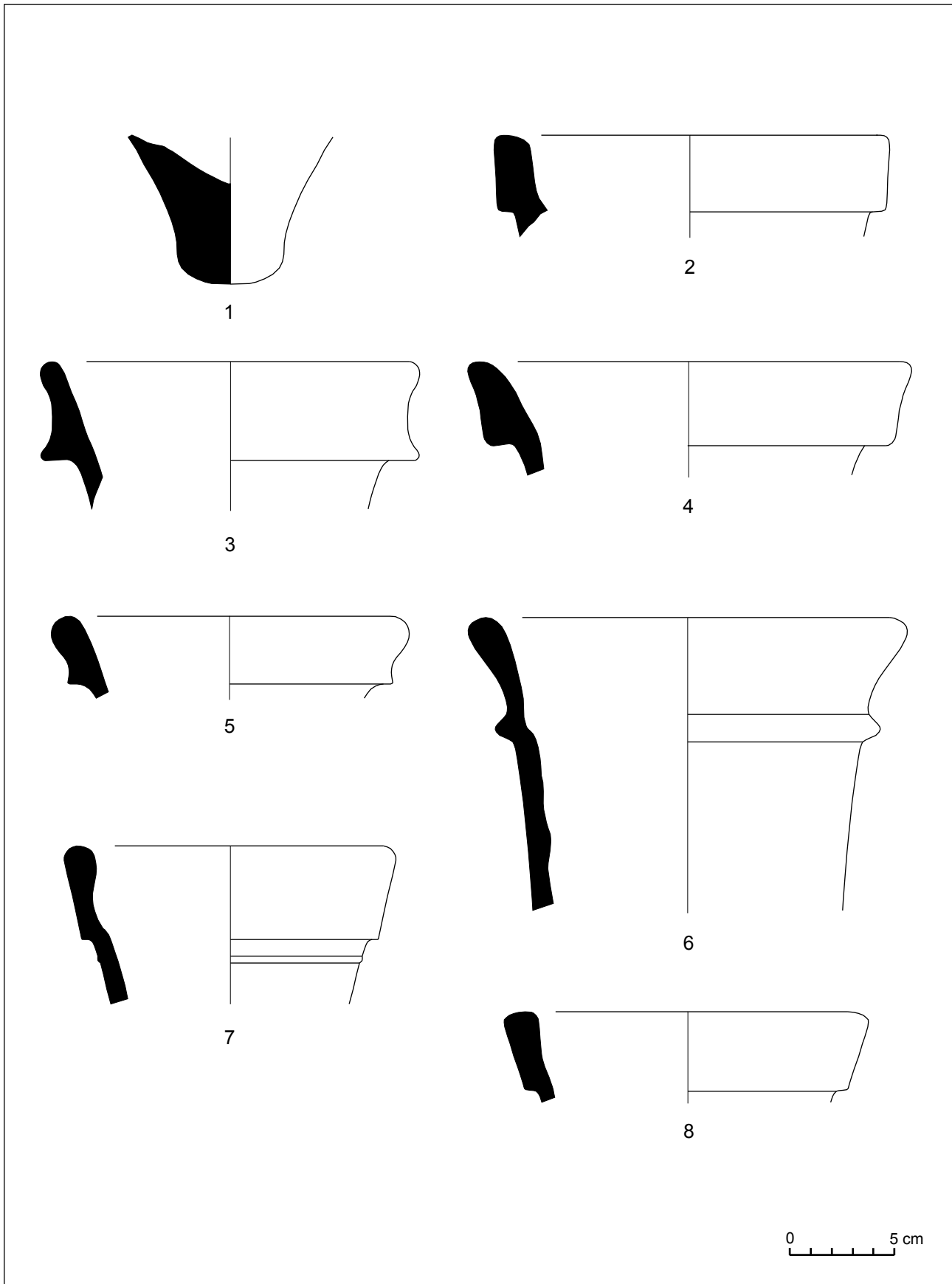


Fig. 227. Carrer Baixada de Les Espenyes, núm. 8 (2007).

Hort del Rector (basílica de Santa Maria) (2007)

Intervenció arqueològica preventiva efectuada amb la finalitat d'obtenir certes dades, quant a comportament arqueològic del subsòl, i altimètriques, dels patis de la basílica de Santa Maria de Mataró. Aquestes dades eren necessàries per a la redacció d'un projecte bàsic i d'execució d'instal·lacions, façanes i cobertes de l'edifici. Les actuacions s'emmarcaren i s'executaren segons es determinava en el *Pla Director de la Restauració de Santa Maria*. La primera campanya d'excavacions es realitzà els mesos de febrer i març de l'any 2007 i s'actuà a la nau central de la basílica, on no van aparèixer restes arqueològiques del període romà republicà. Més tard, durant els mesos de maig i de juny, s'actuà en el pati anomenat Hort del Rector, també dins de l'àmbit de la basílica. En aquesta segona campanya, dirigida per Iñaki Moreno, s'obriren quatre cales de sondeig, de les quals només una, la núm. 3, proporcionà estructures i materials d'època republicana. L'indret té les següents coordenades UTM: x= 453934 i y= 4599154, i està situat a una altura de 28,40 m sobre el nivell del mar.

MORENO, I. (inèdit). *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada a l'Hort del Rector de la basílica de Santa Maria (Mataró, El Maresme). maig-juny de 7*. Mataró.

MORENO, I. (2007). Intervenció Arqueològica a l'Hort del Rector de Santa Maria, davant del Portal Nou. *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 89. 2-3. Mataró.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

En el sondeig núm. 3, efectuat quasi a tocar amb Hort del Campaner, es localitzaren les restes d'una sitja molt arranada –UE 3017–, de secció quasi circular, amb el fons lleugerament pla, excavada en el sòl natural. Tenia un diàmetre aproximat d'1 m i només es conservava en una de profunditat de 0,50 m. Al seu interior es documentà un sol estrat de farciment –UE 3018–, que contenia escàs material arqueològic.

De vaixel·la de vernís negre tan sols es trobaren el fons d'un vas forma Lamb. 1, i d'un plat forma Lamb. 5 de la variant tardana dels tallers de Cales (fig. 230, núm. 1 i 2 respectivament). També hi havia les vores d'una petita olleta (fig. 230, núm. 3) i d'un plat tapadora, potser del tipus Aguarod 1/Burriac 38.100 (fig. 230, núm. 4), de ceràmica itàlica de cuina. Les àmfores trobades són una tripolitana antiga (fig. 230, núm. 5) i una altra de púnica, del tipus Maña C2b/T-7.4.3.3, de l'àrea de l'estret de Gibraltar (fig. 230, núm. 6).

L'escassetat del material trobat no permet datar amb exactitud el moment d'amortització de la sitja. Tot i així, de l'anàlisi d'aquest material se'n poden treure algunes dades significatives des del punt de vista cronològic. La presència en exclusiva de vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales ens situa l'amortització de la sitja a partir d'inicis del segon quart del segle I aC. Les àmfores trobades són de cronologia àmplia, però típiques del segle I aC. Destaquem l'absència de produccions amfòriques locals o regionals. Tot i que amb certes reserves, proposem una cronologia d'amortització de la sitja UE 3017, de segon terç del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

De nou ens trobem davant d'una estructura d'emmagatzematge d'aquestes característiques –una sitja– localitzada de forma aïllada, sense poder-se associar a estructures constructives o a un context més ampli. En desconeixem el moment d'excavació i el període que estigué en ús com a graner, tot i que per les característiques del sòl on fou excavada i la inexistència de revestiments parietals de protecció del producte emmagatzemat, suggereixen una utilització curta en el temps. La seva amortització com a abocador de deixalles domèstiques se situa dins dels primers anys de vida de la ciutat romana, poc després de la seva fundació. Aquest no és un fet aïllat, com sigui que ja ha estat constatat anteriorment en altres excavacions.

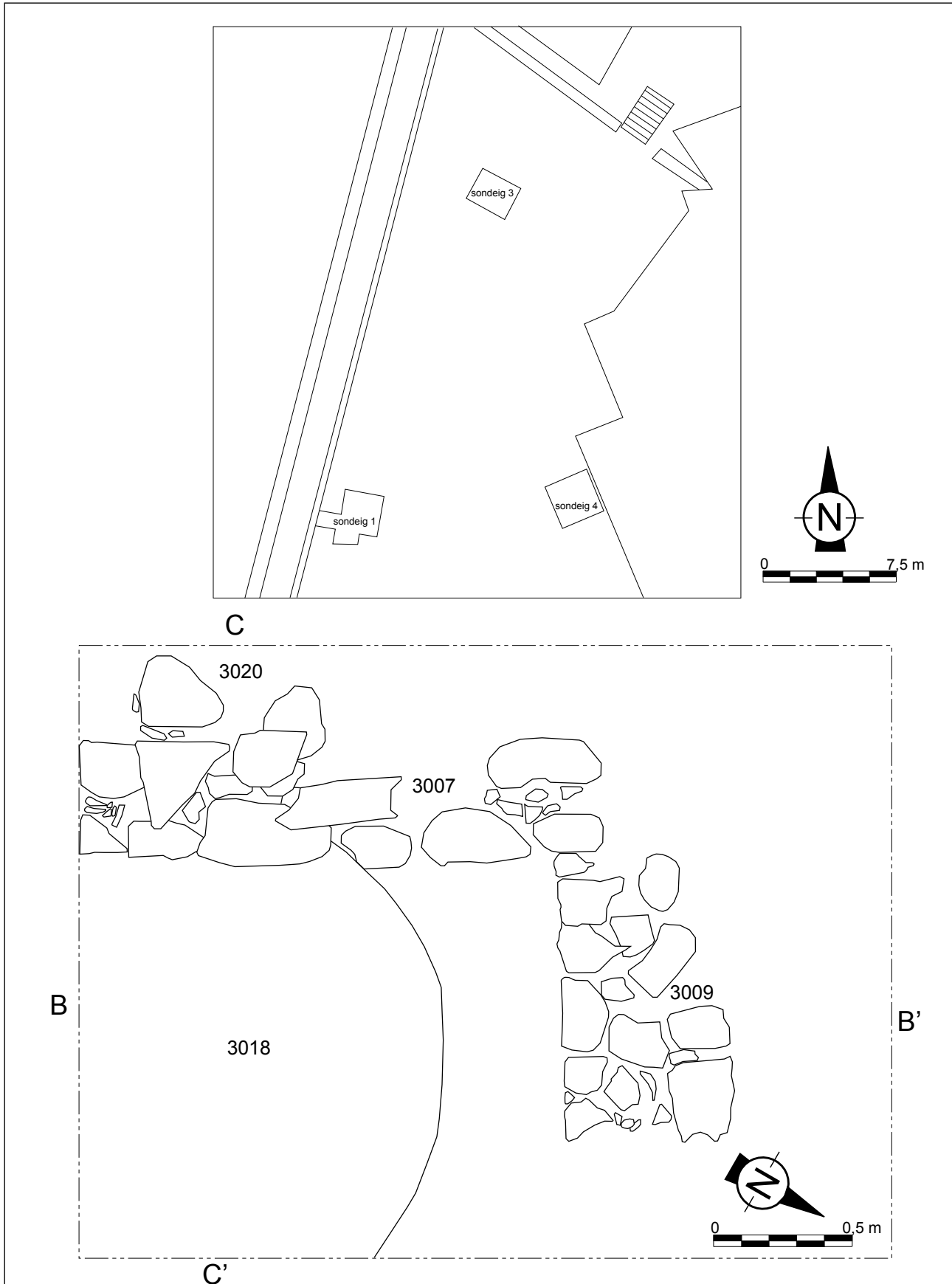


Fig. 228. Hort del Rector de la basílica de Santa Maria (2007). Situació dels sondeigs i planta del sondeig núm. 3.

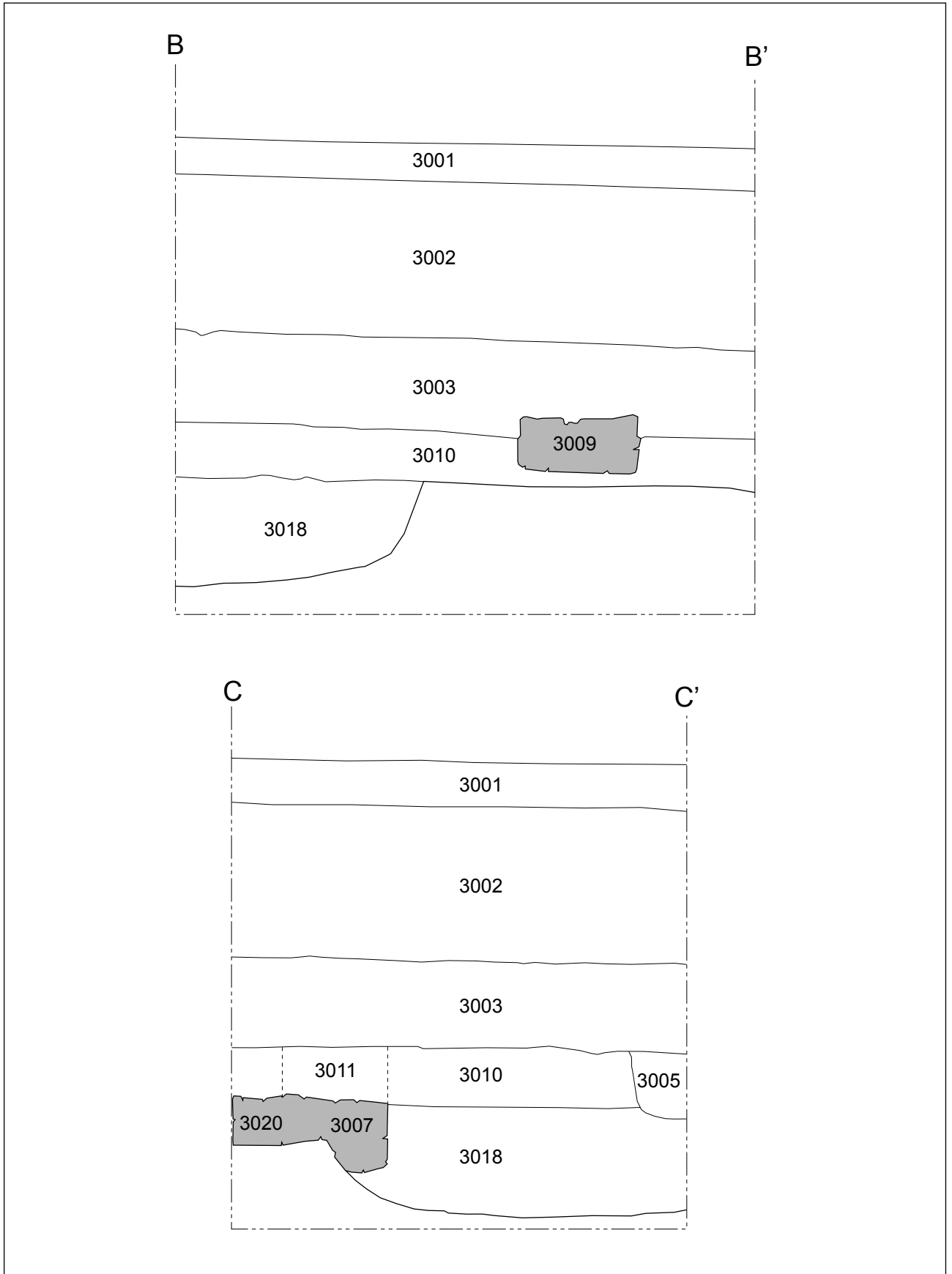


Fig. 229. Hort del Rector de la basílica de Santa Maria (2007). Seccions per B-B' i C-C' del sondeig núm. 3.

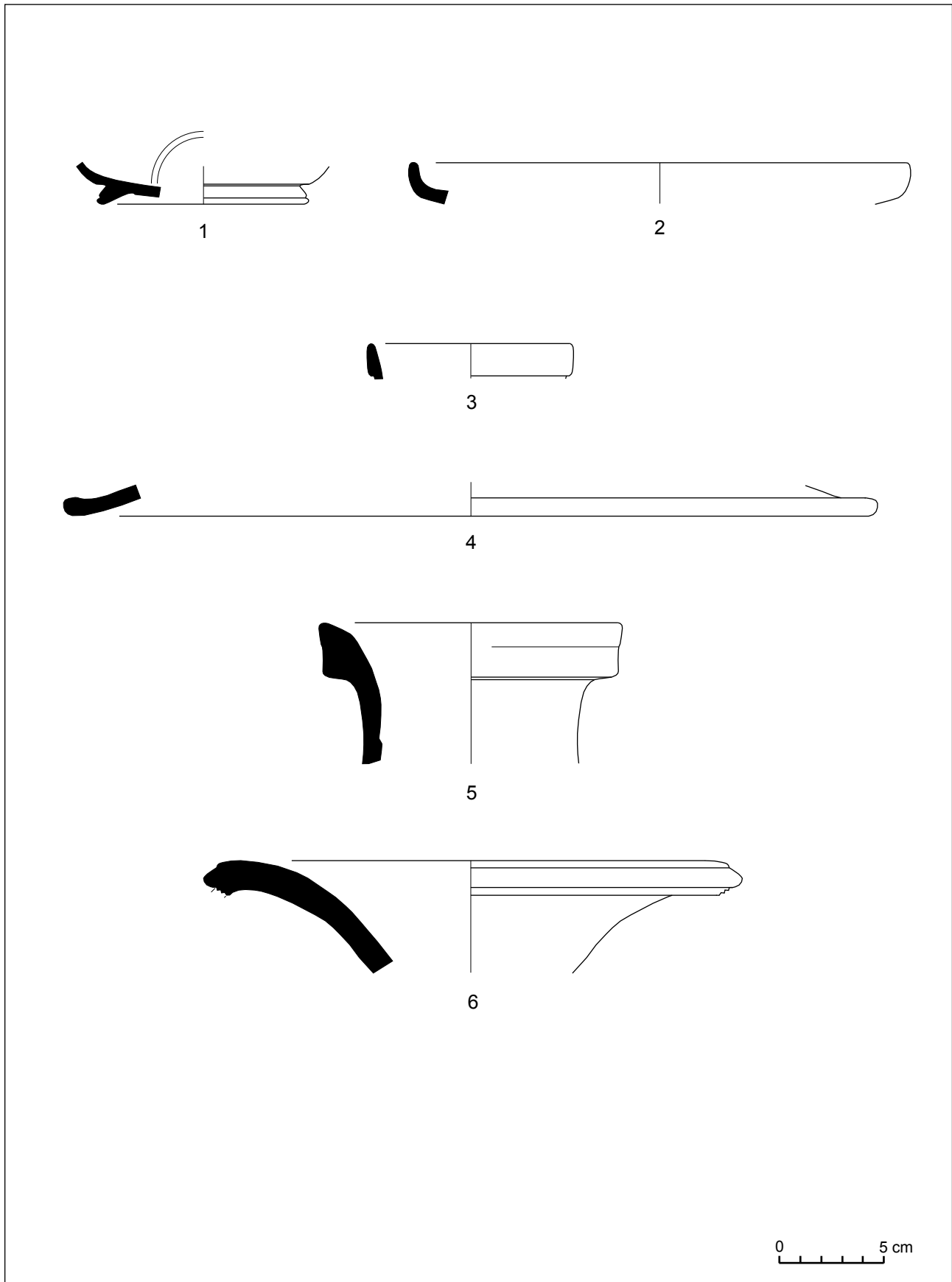


Fig. 230. Hort del Rector de la basílica de Santa Maria (2007).

La *lluro* republicana. Un estat de la qüestió

Les fases: cronologia, evolució i característiques

Un dels principals indicadors que disposem per observar la dinàmica evolutiva del jaciment arqueològic són els canvis de tipus urbanístic i constructiu, entre d'altres coses perquè, amb el pas del temps, són els que ens han deixat els testimonis més evidents. En una ciutat romana, especial atenció mereix l'obra pública: espais públics, monuments, edificis, equipaments, infraestructures, serveis, etc., perquè són indicadors de canvis que afecten tota la comunitat, sens dubte induïts o promoguts pel poder i, en conseqüència, considerats essencials per al desenvolupament col·lectiu de la ciutat, alhora que identificadors del paisatge urbà. No obstant hem tingut present també l'edificació privada, sobretot quan aquesta adquiria una importància notòria i implicava un canvi substancial en la fesomia o desenvolupament de la ciutat. Aquests canvis ens proporcionen les pautes per proposar una sèrie de fases teòriques.

La fase del jaciment que intuïem que podia ser més complexa i delicada d'establir i, per tant, més polèmica, era la corresponent a la fundació de la ciutat romana, especialment pel que fa a la cronologia. Aquest tema, com hem vist, ha estat un dels que ha originat més debat entre diferents investigadors, lo-

cals i forans, atès que la fixació d'una cronologia determinada comporta emmarcar i relacionar el fet en un context històric concret.

Per la minsa documentació escrita que disposem, tant pel que fa a les fonts clàssiques com a l'epigrafia, ens hem hagut de basar exclusivament en la documentació arqueològica, amb totes les limitacions i problemàtica que això pot comportar. També cal precisar que no hem partit de cap model històric teòric preestablert, tot i que estem al corrent dels que recentment s'han formulat. Igualment, som conscients que un fet tan determinant per a un territori com fou la fundació d'una ciutat no pot tractar-se ni analitzar-se mai com un fet aïllat; per això hem tingut present el context històric, tant el precedent –la romanització–, com el del moment en què es produí la fundació.

Des del punt de vista arqueològic, associem al moment inicial o de fundació de la ciutat aspectes tant fonamentals i bàsics de planificació urbanística com són la construcció del sistema defensiu, l'estructuració urbana a partir dels eixos viaris, l'ordenació funcional de la ciutat i la dotació de certs edificis i infraestructures públiques essencials.

Aquest fets arqueològics tant cabdals, que al nostre entendre identifiquen netament l'inici de la ciutat, els

hem pogut documentar i datar amb una certa precisió, raó per la qual constitueixen una fase teòrica determinada, la més significativa i transcendental de la seriació que proposem, dins del procés evolutiu de l'etapa romana republicana del jaciment d'Iluro.

Constatem tanmateix, que al jaciment d'Iluro s'han trobat altres restes arqueològiques també d'època romana, de cronologia anterior a aquesta planificació bàsica de l'urbanisme que identifica l'inici de la ciutat, la qual cosa ens obliga a caracteritzar una fase precedent a l'inici de la ciutat, que cal interpretar de forma plausible.

En total, dins del període d'estudi del present treball, proposem quatre fases evolutives d'Iluro.

Fase Iluro 1 –preurbana–. El solar d'Iluro abans d'Iluro

Els testimonis arqueològics més antics procedents del solar d'Iluro es localitzaren l'any 2002 durant unes excavacions efectuades al carrer d'en Xammar. Es tracta de les restes de dues cabanes del període neolític antic cardial, que es daten del 5320-5151 cal. aC (Pou, Martí 2005).

A part d'aquesta troballa de cronologia tan antiga com excepcional, en diferents indrets del jaciment s'han trobat alguns escassos materials fora de context que, per la seva cronologia s'han de considerar residuals –vaixella de vernís negre dels tallers de les petites estampilles, àmfora púnica centre-mediterrània del tipus Mañá C2a, etc.–.

El conjunt arqueològic més antic d'època romana amb context clar i fiable localitzat al jaciment arqueològic d'Iluro s'ha de situar entorn 100 aC. Es tracta de la sitja trobada a can Xammar l'any 1999 (vegeu el capítol corresponent).

A part d'aquesta sitja, dins del primer quart del segle I aC situem també les troballes següents: sitges de l'immoble núm. 8-10-12 del carrer Dom Magí de Vilallonga i alguns sediments que no tenen relació amb cap element estructural –carrer de Barcelona, 38 i El Carreró 43-45 (cala 2, UE 4)–. Només en l'excavació de l'immoble núm. 45 del carrer de Barcelona es pogué localitzar una construcció que datem d'aquest període: un mur amb unes característiques constructives singulars i úniques, que no tornarem a documentar en cap altra punt del jaciment amb cronologies posteriors.

Aquestes troballes puntuals de cronologia antiga evidencien una ocupació humana de l'indret. Tot i que

disperses, semblen concentrar-se en la meitat sud del jaciment, abastant una àrea no massa extensa. La seva migradesa i dispersió fan difícil la seva interpretació, tot i que pel tipus i característiques d'estructures documentades no les relacionem amb les construccions que identifiquen una estructura urbana. Les primeres restes arqueològiques del jaciment que associem a elements constructius característics que, com hem comentat anteriorment, defineixen un urbanisme planificat tenen una cronologia més moderna, raó per la qual les caracteritzem en una fase posterior.

L'existència de diverses sitges associades a aquesta primera fase suggereix alguns comentaris pel que fa a la possible interpretació de l'entitat i la tipologia del lloc.

El sistema d'emmagatzematge d'aliments en sitges (bàsicament cereals) fou àmpliament utilitzat en època ibèrica. A la Laietània, durant el període ibèric ple, foren característics els anomenats camps de sitges, agrupacions més o menys nombroses d'aquest tipus de dipòsits, generalment situats en àrees planeres al redós dels *oppida* –valgui com a exemple proper els localitzats a la vall de Cabrera de Mar (Pujol, Garcia Roselló 1982-83) (Garcia Roselló, Zamora 1993) (Zamora 2006-2007), però també en ocasions cerclats dins d'establiments emmurallats, com pot ésser el cas del Turó del Vent, a Llinars del Vallès (Sanmartí, Álvarez, Asensio 1995) (Sanmartí 2001a). L'existència d'aquestes grans agrupacions de sitges procurava un excedent de productes agrícoles que era la base del comerç ibèric, basat en l'intercanvi. La concentració de les sitges, i per tant de les reserves agrícoles, suggereix un control d'aquesta matèria primera en mans de les elits de la comunitat.

Després de la conquesta romana, aquestes grans àrees d'emmagatzematge pràcticament desaparegueren. Durant la romanització es localitzen petites concentracions de sitges associades als nous establiments rurals, petites granges, que havien ocupat la plana. En aquesta etapa és més freqüent l'existència de sitges individuals, com a molts dues, formant part d'una estructura d'hàbitat més o menys senzilla, bé en els grans *oppida* que havien perviscut, bé en els petits assentaments rurals. En aquests casos intuïm que es tracta dels rebosts dels habitatges, o de modestos magatzems de petites explotacions agràries. Com era freqüent, una vegada perdien la seva funció originària les sitges es reaprofitaven com a abocador de deixalles.

A la zona de la Laietània, l'ús de les sitges s'associa en general a la cultura ibèrica, fins el punt que la seva supressió com a sistema d'emmagatzematge anà lli-

gat a la desaparició d'aquesta, amb rares excepcions. Per posar un exemple, al jaciment d'*Iluro* les sitges més modernes no sobrepassen el canvi d'era, i en el seu territori només coneixem el cas d'un jaciment, el de Ronda Mistral a Premià de Dalt, on es trobaren 6 sitges, algunes amortitzades cap a mitjans del segle II dC (Coll 2004). Aquestes sitges cal relacionar-les amb el proper jaciment de Santa Anna, un establiment rural que ja funcionava en època republicana, si bé perdurà fins segles més tard (Coll 2004).

Tornant al jaciment d'*Iluro*, la sitja excavada a can Xammar no fou possible relacionar-la amb cap estructura edilícia, probablement perquè es rebaixaren els terrenys de l'indret, modificant notòriament la topografia original, fet que també ocasionà l'escapçament de la sitja una vegada ja estava en desús. La sitja havia de ser de poca capacitat.

Ben al contrari, les sitges localitzades al núm. 8-10-12 del carrer de Dom Magí de Vilallonga eren de gran capacitat. Per aquesta raó, i per tractar-se d'una agrupació de, com a mínim, quatre sitges, entenem que cal interpretar-les com un magatzem que superava l'àmbit estrictament domèstic, potser relacionat a una activitat especialitzada de caire comercial.

Per intentar explicar la presència d'aquestes sitges i de les altres escasses restes que evidencien el que sembla que fou un petit nucli d'ocupació humana en l'indret, que caracteritza aquesta fase preurbana del jaciment, ho hem de contextualitzar amb el procés històric i arqueològic que es desenvolupa en el territori més proper. En aquest sentit, cal recordar que un dels trets bàsics que caracteritzaren la romanització en aquest territori fou la colonització de la plana litoral. I en aquest sentit interpretem les restes d'aquesta fase preurbana, com les d'un possible petit assentament o establiment rural, un de tants que en aquell període sembla que pogueren ocupar de forma sistemàtica la plana litoral.

Aquesta, però, no és una proposta interpretativa nova. La primera vegada que es plantejà la possibilitat d'existència d'un nucli d'hàbitat preexistent en el solar on es fundà la ciutat romana d'*Iluro* fou en un treball sobre la romanització de la zona (Cerdà, Garcia Roselló 1987), on es proposava la hipotètica existència d'un "petit assentament rural ibèric de plana", al qual s'hi sobreposava la ciutat romana. De fet, l'existència d'un teòric assentament ibèric ja havia estat proposada per Jaume Lladó en els anys 50 del segle passat (Lladó 1957 a). La tesi es repetí en altres articles (Garcia Roselló 1990) (Garcia Roselló 1995), essent acceptada de forma general per altres autors (Rigo, Martín 1987) (Revilla, Zamora 2006).

Des d'un primer moment, la proposta fou discutida per altres autors que defensaven una cronologia de fundació de la ciutat cap a finals del segle II aC i, en conseqüència, desestimaven qualsevol possibilitat de que hagués pogut existir un nucli preexistent amb aquestes cronologies (Clariana 1988) (Clariana 2002) (Járrega 1996).

L'existència de petits nuclis rurals d'època tardorepublicana situats en les zones planes o en els petits turons de poca alçada, distribuïts per la plana litoral de la zona central del Maresme és un fet perfectament constatat i documentat a partir de la localització i excavació d'alguns d'aquests nuclis en els darrers anys –dels quals n'hem parlat anteriorment en aquest treball–. La comarca del Maresme ha experimentat en el darrer segle una gran transformació urbanística, que ha modificat el paisatge i, de ben segur, ha destruït totalment o parcial, un bon nombre de jaciments arqueològics d'aquesta tipologia. Així, podríem esmentar una sèrie de possibles assentaments tardorepublicans de plana associats a sitges. Serien el casos de ca La Madrona, can Majoral, can Pou, camí de La Geganta (Pujol, Garcia Roselló 1994), tots ells a Mataró, i ca l'Esteban i can Modolell, a Cabrera de Mar (Garcia Roselló, Zamora 1993).

Els jaciments de can Bartomeu, a Cabrera de Mar, i el de Les Piques, a Mataró, han estat excavats recentment en extensió, per la qual cosa esdevenen models de referència d'aquests petits nuclis rurals. Ambdós, separats entre si uns 9 quilòmetres, estaven situats en zones planes, al costat de rieres o de torrents. Eren d'extensió reduïda, d'estructura constructiva senzilla, amb poques compartimentacions interiors. A l'interior de l'espai podia haver-hi alguna sitja, o bé aquestes podien situar-se en les seves proximitats, en petites concentracions.

El jaciment de Les Piques fou excavat l'any 1995 (Gallemí, Gurrera, Redolar inèdit) (Revilla, Zamora 2006). En finalitzar els treballs s'havien posat al descobert 21 sitges distribuïdes al voltant d'un petit assentament rural amb dependències que acollien magatzems de *dolia*. Es data del segon terç del segle I aC.

Les restes de l'assentament de can Bartomeu (Pou inèdit) (Garcia Roselló, Zamora 1993), excavat l'any 1991, definien una estructura compartimentada de no massa superfície, amb un espai interior de magatzem amb una sitja i diversos clots per acollir àmfors. Estava relacionat amb algunes sitges exteriors de gran capacitat d'emmagatzematge. Es construï cap a mitjans del segle II aC i pervisqué, amb alguna reforma puntual, fins el segon quart del segle I aC.

El possible assentament rural d'Iluro, anterior a la fundació de la ciutat, podria presentar uns patrons i unes característiques similars, tret del fet que se situà en una cota molt més baixa, a uns 30 m sobre el nivell del mar. Es tractaria, doncs, d'un establiment situat en un petit promontori en mig de la plana litoral, al costat de dues rieres, a poc menys d'un quilòmetre de la línia de costa. La seva bona comunicació i la seva situació idònia, (en mig d'uns terrenys molt fèrtils degut a la composició del substrat geològic, format per aportacions de sediments al·luvials i abundants capes d'aigües subterrànies), feien d'aquest indret un lloc ideal per assentar-s'hi, desenvolupar petites explotacions agrícoles i produir excedents de matèries primes o productes manufacturats per a un comerç d'abast local o regional.

Així mateix, la proximitat a la línia de costa i les característiques d'aquesta afavorien la possibilitat de comptar amb zones d'ancoratge o fondejadors per on donar sortida als productes d'una petita granja. Anys més tard, quan la ciutat romana ja era una realitat, aquestes zones d'ancoratge es convertiren en una veritable zona portuària de la ciutat.

Fase Iluro 2. La fundació de la ciutat

El registre arqueològic evidencia que per sobre d'aquestes restes que se situen cronològicament en el primer quart del segle I aC, que interpretem com un assentament rural de plana, s'hi sobreposà un nucli urbà romà amb un urbanisme ben planificat.

La fundació d'una ciutat romana havia de ser un procés complex, del qual, sens dubte, és molt important poder fixar la seva cronologia. Així, se situa l'esdeveniment en un context històric determinat, a partir del qual es pot arribar a comprendre les causes, les estratègies, els interessos, els plantejaments culturals, polítics i econòmics d'un poder polític, en aquest cas el romà que, per raons que havien de ser molt ben planificades, decidí establir un assentament humà de primer ordre just en aquell moment i en aquest indret.

Per il·lustrar aquesta fase comptem amb els contextos extrets d'una sèrie d'excavacions arqueològiques que tenen com a marc cronològic ampli el segon quart del segle I aC. D'aquests, ens mereixen especial atenció els contextos en els que ha estat possible concretar encara més la cronologia, sobretot els que se situen a inicis d'aquest segon quart. Són les següents intervencions: carrer de Sant Simó, 13. 1a fase (fundació) i 2a fase (1988-1998); carrer d'en Pujol, 51. 1a fase (1990-1991); carrer Nou, 54. 1a fase (1991); carrer d'en Palau, 32-34. 1er sector, 1a fase (1993-1995); carrer

de Barcelona, 38. 2a fase (1996); carrer de Na Pau. 1a fase (fundació) (1997); El Carreró, 49. 1a fase (1997); carrer de Barcelona, 45. 2a fase (1996); Plaça Gran, 8. 1a fase (fundació) (2000); carrer de Sant Cristòfor, 10. 1a fase (2000); carrer d'en Palau, 22. 1a fase (fundació) (2001-2002), carrers de Na Pau, Sant Cristòfor i d'en Xammar. Sector 1, 1a fase i sector 2, 1a fase (2002) i Baixada de Les Espenyas, núm. 5 (2004).

Aquestes excavacions han permès recuperar una sèrie de restes arqueològiques de tipus estructural i constructiu, algunes interpretades com a espais i/o elements públics i altres de caire privat, ja siguin domèstiques, industrials, comercials, etc. Especialment interessants són les que corresponen a edificacions, zones o àmbits públics que ordenen l'espai, atès que aquests són els que ens defineixen l'existència d'un nucli urbà.

La delimitació de l'espai que havia d'ocupar la nova ciutat i la construcció del seu sistema de defenses era una de les primeres actuacions que caracteritzaven la fundació d'una nova ciutat. En aquest sentit, destaquem molt especialment les restes arqueològiques localitzades a l'immoble núm. 22 del carrer d'en Palau, que corresponen a un sector del sistema defensiu d'Iluro: dues torres, un petit tram de muralla i porta o poterna, datades cap a inicis del segon quart del segle I aC.

L'ordenació regular de l'interior del recinte fortificat a partir dels dos eixos principals —el *cardo maximus* i el *decumanus maximus*— i la construcció de la resta de vials paral·lels i perpendiculars a aquest carrers, amb la delimitació de les corresponents *insulae*, són un altre fet urbanístic que cal associar al moment de fundació de la ciutat. Trams d'aquests vials els hem localitzat a les excavacions efectuades a l'immoble núm. 8 de la Plaça Gran i al carrer de Na Pau, en concret els trams de dos *cardines* diferents, amb una cronologia que, de nou, cal situar a inicis del segon quart del segle I aC.

D'aquest mateix moment també es localitzaren restes d'edificacions de caire domèstic, que ens informen dels primers habitatges que es construïren a la ciutat. Són les trobades a les excavacions dels immobles núm. 8 de la Plaça Gran, núm. 13 del carrer de Sant Simó i al mateix carrer de Na Pau.

Amb aquestes dades, que cronològicament són les més antigues documentades de l'estructura urbana de la ciutat romana, i que a més tenen relació amb els elements arquitectònics i urbanístics que s'associen al moment inicial de la ciutat —sistema defensiu i xarxa de carrers—, proposem una data fundacional d'Iluro de cap el 80-70 aC.

Hi ha també una altra sèrie de restes constructives que cal emmarcar en una cronologia més àmplia de segon quart del segle I aC. Sens dubte, es tracta d'edificacions –públiques i privades– i espais urbans que també poden considerar-se fundacionals o corresponents als primers anys de la ciutat. Aquestes restes donen peu a intentar analitzar certs aspectes urbanístics i arquitectònics que definirien i caracteritzarien la primera etapa de la nova ciutat.

Tret d'alguns estrats de regularització localitzats en zones molt puntuals, fins al moment l'arqueologia no ha evidenciat l'existència de grans treballs de preparació del terreny –arrasaments, anivellaments, terraplenaments, etc.– en el solar on s'havia d'aixecar la nova ciutat. És probable, però, que aquests treballs fossin necessaris atesa la configuració topogràfica de l'indret. De fet, cal reconèixer que de la topografia antiga en sabem poc, tot i que hi ha indicis que suggereixen que *Iluro* es construí en un petit promontori entre dues rieres, amb un pendent nord-sud suficientment suau i poc pronunciat com per no haver de fer terrasses en el terreny. Tanmateix, hem comprovat que dos dels límits del jaciment han sofert amb el pas del temps importants modificacions topogràfiques, degudes a reurbanitzacions. Són el sector de llevant i el septentrional, els quals ja hem comentat anteriorment.

De les excavacions que s'emmarquen en aquesta fase cronològica, les efectuades al carrer de Na Pau i a la Plaça Gran núm. 8 ens documenten dos trams diferents d'un mateix *cardo minor*, a l'igual que l'efectuada al carrer Baixada de les Espenyes núm. 5, on es localitzà un petit tram d'un altre *cardo minor*. En els treballs realitzats a l'immoble núm. 49 del Carreró es localitzaren les restes de façanes d'edificacions que donaven al *decumanus maximus*, sense poder-se, però, documentar les mides i les característiques del carrer. La localització d'aquests trams de carrers ens permet tenir un cert coneixement del primer urbanisme de la ciutat.

Iluro es bastí *ex novo*, amb una orientació dels carrers nord-nord-oest/sud-est est, i una retícula urbana regular de vies paral·leles i perpendiculars que delimitaven *insulae* també regulars. Els carrers que es coneixen d'aquest període havien de ser d'estructura senzilla, tenien una amplada de 4,80 m, no disposaven de voreres ni de clavegueram, i la seva pavimentació era de terra compactada. No s'han localitzat zones porxadades.

Quant a les construccions públiques d'aquesta etapa inicial de la ciutat, fins al moment només comptem amb les restes d'una porta fortificada, ja esmentada,

les d'un edifici de grans dimensions, que hem interpretat com un *macellum*, i les d'una possible cisterna d'aigua d'enorme capacitat. Respecte a les fortificacions, recordem que es localitzaren tres cossos edificats, construïts contemporàniament. El cos central podria correspondre a una poterna que comunicava l'exterior amb un dels *decumani* secundaris. Quant a la tipologia d'aquesta possible poterna, tot sembla indicar que es tractava d'un petit pati fortificat amb dues portes confrontades, una externa i l'altra interior. Per tant, l'accés des de l'exterior no comunicava directament amb el carrer, la qual cosa dificultava l'accés directe a la ciutat. Aquest accés fortificat estava situat entre dues construccions molt potents, que hem interpretat com a torres; la de ponent, d'estructura més complexa, podria acollir al seu interior altres usos relacionats amb la defensa de la ciutat, potser un cos de guàrdia. Tot intentant refer hipotèticament el tipus de fortificació d'*Iluro*, intuïm que podria disposar d'una muralla on les torres i altres edificacions de caire defensiu estarien avançades en relació al traçat de la muralla, la qual, molt possiblement, es lliurava a elles aproximadament per la meitat de l'estructura.

Les restes de l'edifici que hem interpretat com un *macellum* s'han trobat en diferents excavacions: Sant Cristòfor, 10 (1987), Sant Cristòfor, 12 (1999), Sant Cristòfor 10 (2000) i al mateix carrer de Sant Cristòfor (2002). Originàriament es tractava d'un edifici de planta rectangular, de 22 x 35 m, amb un porxo perimetral de 4 m d'amplada, per sota del qual hi havia un espai subterrani –un criptopòrtic– també de 4 m d'amplada, que, com a mínim, tenia una altura de 3,5 m. La troballa de diferents tambors de columnes de granit en els nivells d'amortització del criptopòrtic semblen indicar que l'espai porticat, pavimentat amb *opus signinum*, se sostenia amb potents columnes, almenys en algun dels seus trams. El porxo emmarcava un ampli espai central obert, de planta rectangular, d'uns 240 m² (10 x 24 m). La construcció d'aquest edifici monumental, el mercat central d'abastaments on es realitzaven les grans transaccions comercials de la ciutat i del seu territori, palesa una activitat econòmica intensa d'*Iluro* com a nucli comercial obert a la Mediterrània.

Tot i que no disposem de dades cronològiques concrets, situem en aquesta fase la construcció d'una gran cisterna a la zona nord de la ciutat, atesa la importància que una reserva d'aigua havia de representar per a la ciutat. Les restes d'aquest enorme dipòsit foren localitzades durant les intervencions fetes en el bell mig del carrer de Sant Francesc d'Assís (2004), i als immobles núm. 16 (1979-1980) i núm. 15 (2001) del mateix carrer. La cisterna tenia una amplada de 13 m, una llargada de 35 m i, com a mínim, una

profunditat de 2,60 m. Estava revestida interiorment –murs i paviment– amb *opus signinum*. En total, ocupava una superfície de 455 m² i tenia una capacitat de 1.183 m³; podia, doncs, emmagatzemar quasi bé 12.000.000 de litres d'aigua. La seva situació estratègica, en un punt elevat al nord de la ciutat, degué permetre, tot aprofitant el pendent natural del solar d'Iluro, subministrar i distribuir l'aigua a les zones més baixes.

Pel que fa a les edificacions privades, la majoria les interpretem com espais domèstics. Les restes més abundants corresponen a edificis amb una arquitectura molt senzilla. Com a referent d'aquests tipus d'habitatges simples assenyalem les restes trobades al carrer de Na Pau durant l'excavació de l'any 2002. En general són àmbits petits, de no més de 40 m², sense compartimentar i construïts amb tècniques i materials senzills. És possible que els murs de pedra conservats fossin el sòcol de les parets construïdes amb tàpia o tovo. Quan la paret era de pedres, aquestes s'unien en sec o amb fang, no amb morter. No hem trobat enlluïts o arrebossats parietals. Els paviments eren de terra compactada i les llars de foc es feien directament al sòl, al damunt d'una lleugera preparació de fragments ceràmics. Sovint trobem per sota dels paviments petits dipòsits rituals, segurament col·locats en el moment de construcció de l'habitatge.

D'entre aquests habitatges senzills en destaquen alguns, com el localitzat a l'excavació del núm. 49 del Carreró, que presenten un grau superior de complexitat constructiva. Essencialment perquè tenen àmbits compartimentats, fet que pot indicar especialitzacions funcionals dels espais. Ens trobem per primera vegada amb edificis amb pisos, que destinen la planta baixa a usos comercials, industrials, artesanals, etc i situen l'habitatge a la planta superior. Són les primeres *tabernae*, tant freqüents a Iluro en períodes més avançats. L'existència de pisos i l'adequació dels locals en planta baixa per a usos d'activitats econòmiques implicava l'aplicació d'unes tècniques i unes solucions constructives, així com la utilització d'uns materials específics, que indica el treball d'un artesanat especialitzat, amb coneixements arquitectònics suficients com per poder aixecar aquests tipus d'edificis.

Al costat d'aquests habitatges més o menys simples hi trobem residències senyoriales –*domus*– amb una arquitectura complexa i unes solucions constructives que sovint comportaven acabats sumptuosos, que contrastaven amb els edificis de tipologia senzilla, abans comentats. Fins al moment, les úniques restes d'una *domus* republicana s'han trobat en el subsòl de la Plaça Gran i edificis veïns. Altres restes de *domus* lo-

calitzades són de cronologia posterior. Aquestes mansions primerenques tenien una distribució espacial, un concepte arquitectònic i uns programes decoratius que obeïen a models itàlics.

De la *domus* de la Plaça Gran s'ha localitzat el pati porxat interior, un pati que comptava amb un corredor perimetral porticat que emmarcava una àmplia zona oberta. Al voltant del pati es distribuïrien una sèrie de dependències, una de les quals, per les seves mides i característiques decoratives –mosaic amb representació de dofins– s'ha interpretat com un *triclínium*. És possible que aquesta *domus*, amb façana al *decumanus maximus*, ocupés bona part d'una *insula*, si no tota. Al nostre entendre, l'existència d'aquestes cases luxoses evidencia la presència de personatges o famílies benestants –potser d'origen itàlic, o potser descendents de les antigues elits indígenes–, que se situaven en el vèrtex social i econòmic de la comunitat i que de ben segur havien de participar en l'organització de la vida pública municipal: l'*ordo decurionum*.

En aquest període inicial de la ciutat hi trobem també les primeres mostres d'activitat econòmica que superava l'àmbit estrictament familiar i, segurament, el local. En les excavacions realitzades als immobles núm. 13 de la baixada de Sant Simó i núm. 54 del carrer Nou es trobaren evidències d'una indústria que havia esdevingut el principal motor econòmic de la ciutat i del territori: la viticultura. En aquest immoble de la baixada de Sant Simó s'hi trobaren les restes d'un celler que començà a funcionar durant els primers anys de la ciutat. La capacitat dels dipòsits de fermentació de vi ens evidencia una indústria de certa entitat, segurament d'abast supralocal. L'abocador d'envasos amfòrics que imitaven tipus itàlics, excavat al núm. 54 del carrer Nou ens referma la importància que ja havia de tenir la indústria d'elaboració del vi quan la ciutat es fundà, alhora que ens suggereix uns circuits comercials consolidats que partien d'Iluro cap a mercats més o menys llunyans.

Tanmateix, l'arqueologia ens informa de l'existència d'altres tipus d'indústries en aquesta etapa inicial, algunes de caire més local que, malauradament, no ens han deixat masses restes materials com per poder esbrinar què s'hi treballava. És el cas de les estructures de tipus industrial o artesanals trobades a l'immoble núm. 45 del carrer de Barcelona –una fossa, un dipòsit i una base o fonament quadrangular–, elements insuficients per poder concretar l'activitat que s'hi desenvolupava. El fonament quadrangular podia haver estat la base d'algun element o maquinaria d'ús industrial que pel seu pes hagués d'estar fonamentat amb fermesa.

Fase *lluro* 3. El desenvolupament de la *lluro* republicana

Aquesta fase se situa en el tercer quart del segle I aC i es caracteritza per una sèrie de reformes que afectaren a les construccions públiques i privades de l'etapa anterior. Els contextos que corresponen a aquesta tercera fase provenen de les següents excavacions: carrer de Na Pau, 5. Estrat 1 (1980); carrer de Sant Simó, 13. 3a fase (1988-1998); carrer de Sant Cristòfor, 12. 1a fase (1989-1990/1999-2000); carrer de Barcelona, 55-57. 2n. sector, 1a fase (1989-1990); carrer Baixada de les Espenyas, 24-26. 1a fase. (1990); carrer d'en Palau, 32-34. 1r. sector, 2a fase i 2n. sector, 1a fase (1993-1995); carrer de Dom Magí de Vilallonga, 16. 1a i 2a fases (1994); carrer de Barcelona, 38. 3a fase (1996); carrer de Barcelona, 45. 2a fase (1996); carrer de Na Pau. 2a fase (1997); Plaça Gran, 8. 2a fase (2000); carrer de Dom Magí de Vilallonga, 8-10-12. 2a fase (2000); carrer d'en Pujol, 47. 1a fase (2000); plaça del Beat Salvador. 1a fase (2006); carrer Baixada de les Espenyas, 8 (2007) i Hort del Rector (basílica de Santa Maria) (2007).

Identifiquem aquesta fase com un període de reformes continuades, que o bé amortitzaven estructures de la fase anterior, o bé les remodelaven i les transformaven en edificacions més complexes, amb tècniques i solucions constructives més acurades. Alhora, també es documenten una sèrie d'amortitzacions d'edificis, d'algunes de les seves parts o d'elements estructurals, les quals es produïren molt ràpidament, poc després d'haver-se construït. Algunes d'aquestes edificacions o àmbits no es tornaren a reconstruir. Documentem també les primeres ocupacions d'espais urbans que fins llavors restaven buits. Sens dubte fou un període de creixement urbanístic, de dotació de serveis bàsics i de transformació de la fisonomia urbana.

L'obra pública més important que detectem, i que situem a partir de mitjans del segle I aC, és la dotació d'una xarxa de clavegueram en els carrers de la ciutat, tant en els *cardines* com en els *decumani*. En ocasions, la construcció d'aquest clavegueram implicà la reurbanització de tot el vial, tal com s'observa en el *cardo minor* localitzat en les excavacions del carrer de Na Pau. Efectivament, l'antic carrer fundacional augmentà la seva amplada, passant de 4,80 m a 5,90 m. Per a ampliar el carrer calgué desmuntar les façanes dels edificis existents i fer-los retrocedir 1,70 m, implicant el seu enderroc. Pel centre del nou carrer es soterrà la claveguera. Els nous edificis reformats aprofitaren les obres per dotar-se de clavegueres domèstiques que, travessant el carrer, desguassaven en la comunitària.

Cap a mitjan segle I aC també hem documentat la construcció de la claveguera del *cardo maximus* (excavació dels immobles núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor, núm. 55-57 del carrer de Barcelona i núm. 47 del carrer d'en Pujol) i les clavegueres de dos *cardines* secundaris, els localitzats a l'immoble núm. 8 de la Plaça Gran i a la plaça del Beat Salvador, respectivament.

Constatem també la construcció del clavegueram públic en els *decumani minores* localitzats en les excavacions dels immobles núm. 47 del carrer d'en Pujol, de la plaça del Beat Salvador i del núm. 8 de la Plaça Gran.

Les clavegueres dels *cardines* es construïren en tots els casos just en el centre del carrer. Eren conduccions soterrades en la seva totalitat, tret de la coberta, que en alguns casos havia de ser visible en mig de la calçada. Tenien un pendent suau, d'un 2 o 3 %, el necessari per facilitar la circulació de les aigües i evitar el seu estancament. Assolien una profunditat d'uns 0,80 m i una amplada de 1,50 m. Constaven de dues parets laterals de 0,70 m d'altura i 0,60 m d'amplada, amb les cares interiors planes. La distància interior entre murs era de 0,45 m i estaven construïdes amb pedres tallades de forma irregular de mida mitjana i petita, barrejades amb fragments ceràmics, essencialment de construcció, unit tot plegat amb morter de calç. No hem localitzat enlluïts interiors. Els sòls eren formats per *tegulae* unides també amb morter, i les cobertes, tret d'algunes excepcions que tot seguit comentarem, eren pedres de mida gran travades amb altres pedres més petites, unides amb morter.

Tant sols dos trams de la claveguera del *cardo maximus* presentaven característiques constructives diferents de les anteriorment descrites. Són els trams localitzats en les excavacions dels immobles núm. 55-57 del carrer de Barcelona i núm. 43-45 del Carreró. El primer tram, d'uns 6,50 m de llargada, tenia els murs construïts amb quatre filades de carreus ben treballats, col·locats en sec seguint la tècnica de l'*opus quadratum*, si bé en algunes zones hi havia petites falques fetes amb pedretes i alguns fragments ceràmics. Estava coberta amb grans lloses amb la cara interna plana i el sòl era de *tegulae*. La cronologia d'aquest tram és de tercer quart del segle I aC.

El segon tram, tot i que cronològicament no correspon al període d'estudi, és interessant també de comentar. La seva singularitat ve donada pel seu sistema de coberta i pel tipus de sòl, ja que pel demés era de característiques similars a les altres clavegueres. En

aquest tram, de 6,20 m de llargada, la coberta era una mena d'encofrat delimitat per maons farcit de pedres i calç. Els maons de l'encofrat estaven disposats en forma d'arc acabat en vèrtex, tot configurant una volta apuntada. El sòl estava fet amb lloses de pedres de mides similars a les *tegulae*. Entre el punt més alt del sostre i el terra de la claveguera hi havia una distància de 0'84 m. Aquest tram de claveguera passava per sota d'una estructura que s'ha interpretat com una font pública monumental situada en la confluència entre el *cardo maximus* i el *decumanus maximus* (Cerdà *et alii* 1997). La construcció de la font en època d'August degué comportar la reforma de la claveguera republicana en aquest tram.

Les clavegueres dels *decumani* no sembla que tingueren una tipologia tant homogènia com les dels *cardines*, quant a situació, mides i característiques constructives. El tram de claveguera localitzat en l'immoble núm. 47 del carrer d'en Pujol, la construcció de la qual se situa en aquesta fase 3, era de mides més reduïdes que la del *cardo maximus*, on desguassava. Estava constituïda per dos petits murs d'uns 0,25 m d'amplada, fets amb pedres de petita mida, fragments de *tegulae*, rajola i ceràmica, lligats amb argila. Tenia el sòl de *tegulae*. La llum interna delimitada per ambdós murs era entre 0,25 i 0,30 m, amb una alçada mitjana de 0,25 m entre el coronament dels murs i el sòl. La coberta eren diversos blocs de pedra de notables dimensions. La claveguera no discorria pel centre del vial, sinó que estava desplaçada a tocar de les façanes de les edificacions del costat sud del carrer.

A diferència d'aquesta claveguera, la localitzada en el *decumanus* de l'excavació de la plaça del Beat Salvador tenia les mateixes característiques constructives i mides que la del *cardo* amb la qual enllaçava. Una altra claveguera d'un altre *decumanus*, el localitzat durant les excavacions de l'immoble núm. 8 de la Plaça Gran, estava construïda íntegrament —revestiment dels murs i sòl— amb *opus signinum*. Les seves mides també eren lleugerament més reduïdes que les dels *cardines*, i discorria pràcticament arrambada a les façanes dels edificis del costat sud del carrer.

La confluència de les clavegueres dels *decumani* amb les dels *cardines* mai es realitzava en angle recte, per facilitar així el desguàs i evitar, en cas de baixar plena, una pressió excessiva a les parets de les clavegueres dels *cardines*, que podia arribar a malmetre-les. Aquesta confluència sempre es realitzava a nivell del sòl, mai per sobre de la pavimentació, la qual cosa hauria provocat un salt de les aigües. En tots els casos de confluència de clavegueres s'evidencia que es construïren contemporàniament.

La construcció del clavegueram públic de la ciutat implicà una planificació que, pel que fins ara observem, degué afectar tots els carrers de la ciutat, i es va fer en un sol moment, ja que no hem detectat, tret de reformes puntuals, diferents períodes de construcció. Aquesta xarxa es mantingué i perdurà, amb les lògiques reformes, reparacions i manteniments, fins que aquesta infraestructura pública deixà de funcionar en períodes més tardans. L'esforç i cost de construcció i de manteniment d'una infraestructura d'aquestes característiques denota la importància que per a la ciutat degué representar disposar d'aquest servei urbà.

Quant a l'arquitectura pública, en aquesta fase detectem un infortunat sinistre en el *macellum* construït en l'etapa fundacional. L'arqueologia evidencia que, no massa temps després de ser construït, la zona porxada de l'edifici, o almenys una part, s'esfondrà, potser com a conseqüència d'un incendi. La troballa de les bigues carbonitzades del sostre del criptopòrtic, els tambors de les columnes i els fragments del paviment d'*opus signinum* del porxo trobats en els estrats d'amortització del criptopòrtic així semblen suggerir-ho. Tanmateix, sobta el fet que no es reparés l'espai subterrani de l'edifici, que potser tenia una funció de magatzem. Aquest desinterès per la recuperació i reconstrucció del criptopòrtic pot ser indicatiu de la magnitud del sinistre que patí l'edifici. No hi dades arqueològiques que permetin esbrinar si el *macellum*, sense el criptopòrtic, seguí existint i desenvolupant la seva activitat amb posterioritat, tot i que cal suposar que així fou.

Les restes d'una altra construcció que interpretem com a pública es trobaren en l'excavació de l'immoble núm. 55-57 del carrer de Barcelona. Adossats al tram de claveguera del *cardo maximus* construït amb la tècnica de l'*opus quadratum*, abans comentada, es varen trobar uns fonaments força arranats d'una construcció. Ambdós elements —claveguera i fonaments— foren construïts al mateix temps, en el tercer quart del segle I aC. Es tractava d'un fonament molt dur i extremadament compacte, de forma quasi rectangular, de 5'64 x 3'18 m i 0,50 m de profunditat, fet amb pedres de mida petita i mitjana sense treballar, unides amb gran quantitat de morter de calç. Podria tractar-se de la base d'un monument de gran pes, fet que permetria explicar el canvi de tècnica constructiva observat en el tram de claveguera a la qual s'adossava. És lògic suposar que a l'altra cantó de la claveguera, espai que no es pogué excavar, hauria d'haver-hi la continuació dels fonaments esmentats o un altre fonament de característiques similars. La seva situació, al bell mig del carrer principal de la ciutat, en un indret molt proper al seu límit sud, i la seva evident robustesa, amb fonaments simètrics a banda i banda, ens suggereixen una

construcció amb dos pilars simètrics de gran mida, potser un arc monumental. Si fos així, seria el primer element arquitectònic que indicaria una certa monumentalització de la ciutat.

Pel que fa a l'edificació privada, en aquest període es documenten innumerables reformes d'habitatges, fetes per substituir i adequar l'antiga arquitectura domèstica d'època fundacional per una altra més ben adaptada a un nucli urbà en creixement.

Sense entrar en detall de cada una de les excavacions que ens han proporcionat dades en aquest sentit, que són nombroses, farem una valoració global dels aspectes més destacables que des del punt de vista constructiu, arquitectònic i urbanístic caracteritzen aquest període.

En general, les noves edificacions, o les antigues reformades, augmentaren la seva superfície construïda, creant uns espais més amplis que en permeteren la compartimentació. D'aquesta compartimentació en resultaren uns àmbits que possibilitaren la separació funcional de l'espai, de manera que aquest s'organitzava i s'especialitzava segons els usos a què es destinaven. Tot i que no en tenim proves definitives, cal suposar l'existència d'edificis de pisos, segurament de no massa altura. El creixement en alçada permetia reservar i adaptar la planta baixa a usos destinats al desenvolupament d'activitats econòmiques, ja fossin industrials, artesanals o comercials. Lògicament, l'habitatge se situaria en les plantes superiors. Un indici de la proliferació d'aquesta tipologia d'edificacions amb *tabernae* a les plantes baixes pot ser la manca de llars de foc, elements indicadors d'espais d'habitatge. Tot i així, encara hem documentat altres edificacions d'estructura molt més senzilla, característiques dels edificis de la fase anterior. Es produí, per tant, la convivència d'edificis de diverses tipologies, amb una tendència a les construccions més complexes que acollien i compatibilitzaven l'habitatge i l'activitat econòmica en què se sustentava la prosperitat dels residents.

Aquest canvi conceptual dels habitatges implicava l'aplicació de noves tècniques constructives i nous acabats, fet que hem documentat àmpliament en la majoria de les excavacions. La utilització del morter de calç com un element cohesionant dels materials constructius —pedra, maó, tovot, etc.— es generalitzà, tot proporcionant una major solidesa als edificis i, per tant, una durabilitat més gran. La calç, a més de ser un material essencial en la fabricació de morters capaços de lligar i consolidar l'estructura dels edificis, s'utilitzà per enlleur o arrebossar les parets, tant interiors com exteriors, proporcionant unes millors

prestacions d'habitabilitat i dotant-lo d'una aparença més polida. Aquests enlluïts en ocasions eren la base per l'aplicació d'una decoració mural, de la qual, val a dir, n'hem trobat escassíssims exemples.

La reforma d'aquests habitatges va permetre, d'altra banda, la instal·lació de clavegueram domèstic, tot aprofitant que la ciutat havia construït o estava construint la xarxa pública de clavegueram en tots els carrers. De fet, en la majoria de les excavacions que associem a aquesta fase on hem trobat restes d'habitatges i de *tabernae*, hem documentat l'existència d'aquesta infraestructura domèstica. El tipus de clavegueram domèstic, sempre de mides molt més reduïdes que el públic, fou molt variat. En general hi havia una claveguera per edifici, que podia discórrer pel subsòl de tota la casa i arribar a sortir per sota de la façana, creuar el carrer i desguassar a la claveguera pública. La claveguera més usual constava de dos petits murs, de no més de 0,30 m d'altura, fets amb pedres o fragments de materials de construcció lligats amb morter de calç i sòl de *tegulae*. Algunes estaven revestides per una gruixuda capa de calç. En el moment de travessar el carrer preniën una orientació inclinada per tal que la connexió amb la claveguera pública fos en angle obert per facilitar el desguàs. Aquesta connexió es podia efectuar per sobre del mur de la claveguera pública o bé per una obertura practicada en un punt determinat de la paret.

També constatem la pervivència de la *domus* d'època fundacional, sense haver-hi documentat cap reforma. Tanmateix, les escasses dades que de moment poseïm no ens permeten verificar la construcció de cap altra casa benestant d'aquest tipus.

La proliferació de *tabernae* en les plantes baixes dels edificis implicava, com ja hem comentat, l'existència d'una activitat econòmica que l'arqueologia ha documentat tot i que, malauradament, de manera no massa generosa. En aquest sentit, evidenciem que els dos dipòsits de fermentació del celler situat en l'immoble núm. 13 del carrer Baixada de sant Simó s'inutilitzaren en aquest període, durant les reformes de l'edifici romà. Sobta, per tant, la seva ràpida amortització, que possiblement suposà la desaparició d'aquest celler, en un moment en què la indústria vitivinícola prosperava a la ciutat. No hem pogut contextualitzar amb claredat dins d'aquesta fase altres instal·lacions lligades a la producció de vi, tot i que és possible que n'existís una altra en l'immoble núm. 18 del carrer Dom Magí de Vilallonga, on sembla suggerir-ho la troballa d'un *dolium* i d'una sèrie de retalls utilitzats possiblement per acollir-ne d'altres. Dissortadament, només s'excavà un petit sector del solar, que no ha permès obtenir gaires més dades. En altres punts de

la ciutat s'han localitzat restes de dipòsits de fermentació de vi, però no ha estat possible datar-los. És possible que alguns fossin d'aquesta fase.

En l'excavació de la plaça del Beat Salvador es localitzaren una sèrie de petits forns associats a fosses i cubetes, que s'han interpretat com les restes d'un taller metal·lúrgic d'una certa entitat. No s'hi trobaren restes materials que indiquin quin tipus d'estrís podien fabricar, si bé és lògic suposar que devia tractar-se d'un taller artesanal supradomèstic, que podia fondre, elaborar i reparar tot tipus d'utilitatge de metall. Dins dels recintes urbans, els tallers metal·lúrgics no havien de ser indústries que ocupessin grans espais, ja que s'havien d'integrar a l'entramat urbà i adequar la seva producció a la legislació romana, que, per raons de salubritat i seguretat, no permetia desenvolupar-hi una activitat industrial a gran escala. El taller tingué activitat al llarg d'uns trenta anys.

En aquest període de tercer quart del segle I aC hem de situar la inutilització de les dues sitges trobades en les excavacions de l'Hort del Rector i de l'immoble núm. 8 de la Baixada de les Espenyas, respectivament. Només la localitzada a la Baixada de les Espenyas es trobà relativament ben conservada, la qual cosa permet comprovar que es tractava d'un dipòsit de gran capacitat d'emmagatzematge. D'altra banda, però, no es pogué relacionar amb cap estructura constructiva, la qual cosa en dificulta la interpretació a l'hora d'intentar esbrinar si es tractava d'una sitja aïllada situada en un espai obert o bé si s'integrava en un àmbit domèstic o comercial. És interessant destacar, però, que són les sitges més tardanes que es puguin associar a la ciutat romana, tret de les de l'etapa tardana antiga (Cela, Revilla 2004), les quals formen part d'un altre context cultural i històric.

Fase Iluro 4. Iluro, de la República a l'Imperi

Aquesta fase la situem en el darrer quart del segle I aC, ja en el període del principat d'August. Tot i que no comptem amb un elevat nombre d'intervencions arqueològiques que hagin proporcionat contextos d'aquest període, els fins ara localitzats i excavats ens permeten intuir un període d'importants transformacions urbanístiques, algunes de les quals comportaren canvis en la mateixa topografia de la ciutat. Els contextos més notables localitzats fins ara s'agrupen en dos sectors concrets, l'un a l'extrem sud: plaça de la Peixateria, cala 2, UE 2005 (1987) i carrer de Barcelona, 55-57. 1r sector (1989-1990), i l'altre en l'extrem oposat, al nord: carrer de Sant Francesc d'Assís, 16. E-III (1979-1980), carrer de Sant Francesc d'Assís, 15 (2001) i carrer de Sant Francesc d'Assís (2003). També els hem trobat, però molt més minso, al carrer de

Sant Simó, 13. 4 fase (1988-1998), al carrer de Barcelona, 45. 3a fase (1996) i al carrer Nou, 23 (2001).

Els dos contextos esmentats ens informen de canvis que afectaren espais i elements públics d'important transcendència per a la ciutat. Els conjunts situats més al nord evidencien l'amortització i abandonament de la cisterna que abastí d'aigua a la ciutat durant tot el període republicà. En els sectors intervinguts no s'han detectat símptomes de destrucció sobtada o de violència; més aviat tot el contrari, ja que el dipòsit es convertí en un abocador. L'arqueologia ens demostra, en efecte, que s'hi realitzaren diferents abocaments en un curt espai de temps, fins que fou omplerta definitivament. Desconeixem per quines causes la cisterna deixà d'usar-se com a tal en els darrers anys del segle I aC –15 aC/canvi d'era–, però sembla lògic suposar que es degué substituir per una altra –fins ara no localitzada– o per un altre sistema de reserva i distribució d'aigua.

Els contextos més meridionals constaten en el límit sud de la ciutat, en un indret no gaire allunyat de la muralla, una sèrie de terraplenament d'espais de superfície considerable que no havien estat edificats fins aquest moment. El resultat d'aquests treballs, que degueren tenir la finalitat de regularitzar el sector i elevar el nivell del terreny, fou un canvi en la topografia de l'indret. Fins el moment no s'ha detectat que amb posterioritat als terraplenaments es construís al damunt. El terraplenat es produí cap el 15 aC/canvi d'era, la mateixa data en què es va deixar d'usar la cisterna pública situada al nord de la ciutat.

No molt lluny d'aquest indret, durant l'excavació que es realitzà a l'immoble núm. 44 del carrer de Barcelona, es constatà una altra amortització significativa d'una edificació republicana que per les seves mesures, característiques i situació, vàrem interpretar com a pública, i que, amb totes les reserves, pensem que podia estar relacionada amb el sistema de defensa de la ciutat, potser una torre. L'amortització fou posterior a l'espoli dels seus elements constructius, probablement per a reaprofitar-los en la construcció de noves edificacions en el mateix sector.

L'any 2000, durant l'excavació de l'immoble núm. 10 del carrer de Sant Cristòfor es trobà una placa de marbre fragmentada amb una inscripció, reaprofitada en el parament d'un mur datat del segle III dC. La inscripció de la placa, que ja hem comentat en el capítol corresponent, fa referència a la construcció d'uns banys públics a Iluro. Pel tipus de lletra capital es data en la dècada anterior al canvi de l'era. Aquest és un document interessant perquè ens informa i ens situa cronològicament la construcció d'uns *balnea* en el període que situem en aquesta quarta fase del jaciment.

Desconeixem si es tracta dels primers banys públics de què disposà la ciutat, o si n'hi havia més d'un; en qualsevol cas, se situa en un moment en què, com anem observant, sembla ser que es produïren transformacions importants en l'àmbit de la construcció pública de la ciutat. A la zona de can Xammar hi ha les restes, avui destruïdes parcialment, d'unes termes que no sabem si són les que fa referència la inscripció.

Quant a les construccions privades d'aquesta fase, en tenim poques dades. Tan sols algunes reformes d'edificacions ja existents.

La importància d'aquesta fase rau en el fet que *Iluro* experimentà una profunda transformació urbanística, que significà la superació de la vella ciutat republicana i, a la vegada, l'assumpció d'uns esquemes, d'unes concepcions i d'uns corrents que des del punt de vista urbà, com a nucli bàsic que caracteritzava el món romà, s'imposaven a tot l'imperi. *Iluro*, com totes les ciutats de la Tarraconense, no n'estigué al marge. Aquesta transformació de la ciutat fou la conseqüència d'una nova concepció de l'estat, que a nivell local es concretà en programes de construcció d'edificis i d'espais públics, o en remodelacions dels ja existents, en programes de monumentalització i d'embelliment i en plans de construcció d'equipaments i d'infraestructures bàsiques, trets que, en definitiva, definien una ciutat romana i la romanitat dels seus habitants. Al nostre entendre, correspon a aquest període la fi definitiva del poc que devia perdurar de l'element indígena, en tots els seus aspectes, i la seva total absorció en un món romà en expansió i globalitzat que homogeneïtzava els seus trets culturals i d'identitat.

Algunes consideracions sobre el context històric del període

Els conflictes bèl·lics que tingueren l'escenari a la Península Ibèrica durant les primeres dècades del segle I aC i, en conseqüència, l'interès de la política romana en la zona propiciaren la creació de clientele vinculades als caps militars romans que hi contendien. La fundació de noves ciutats i la construcció d'una xarxa viària que enllaçava la zona amb la Península Itàlica degué esdevenir fonamental pels interessos estratègics i econòmics del poder romà i les seves clientele, independentment de la facció hegemònica.

La data que proposem de fundació de la ciutat romana d'*Iluro* –c. 80-70 aC– correspon, doncs, a un període històric convuls i en què certs personatges prengueren un protagonisme indubtable, no tan sols

pels fets del moment sinó per la influència que tingueren posteriorment.

A inicis del darrer terç del segle II aC es produí a Roma l'anomenada “crisi de la República”, que implicà una sèrie de profundes reformes socials i econòmiques, així com la caiguda dels germans Tiberi i Gai Grac. Si bé els factors que provocaren aquests desequilibris socials, econòmics i polítics es remunten a períodes anteriors, fou en aquests moments quan s'arribà al punt més crític, degut en gran part a la decadència de les institucions i a l'excessiu poder que algunes famílies oligàrquiques havien acumulat en detriment dels camperols itàlics, situació agreujada, a més, per les revoltes dels esclaus.

Tot plegat va acabant dividint als membres de les *nobilitas* romanes en dos grans blocs polítics: els populars, que a grans trets defensaven les reformes que havien proposats els germans Grac, i els *optimates*, molt més conservadors i, per tant, poc partidaris de grans reformes. Un altre factor decisiu en el desenvolupament dels esdeveniments fou la reforma militar feta per Gai Marius, l'any 107 aC, en permetre a la classe dels *proletarii* incorporar-se a l'exèrcit romà. La conseqüència més immediata va ser la vinculació directa de l'exèrcit amb el seu general, no amb l'estat.

L'optimat Luci Corneli Sul·la, després d'un cop d'estat, acaparà tot el poder en ser nomenat pel senat *dictator legibus scribundis et rei publicae constituendae*, és a dir dictador per a la promulgació de lleis i per a l'organització de l'estat. Sul·la inicià una repressió sistemàtica contra els populars, en especial contra Quint Sertori, nomenat governador de la Citerior, però destituït abans d'exercir el seu càrrec. Sertori, atrinxerat a la província *Hispania Citerior*, es convertí en un rebel que dirigí la lluita contra el dictador Sul·la en l'anomenada “guerra sertoriana” (82-72 aC). La transcendència d'aquest conflicte provincial i la força de la posició sertoriana a Hispània van obligar Sul·la a enviar a Hispània un fort exèrcit comandat per un dels seus generals, Gneu Pompeu.

El conflicte bèl·lic va tenir una gran transcendència i importants repercussions en la Península Ibèrica, especialment per l'estreta relació de Gneu Pompeu amb els territoris hispans, sobretot des del punt de vista de reorganització territorial. En aquest sentit, entenem que són fonamentals els treballs de Luís Amela (Amela 2003) i Oriol Olesti (Olesti 2010), els quals prendrem com a base alhora d'analitzar el context històric on emmarquem cronològicament la fundació d'*Iluro*.

La guerra va suposar per a moltes comunitats indígenes un període d'intensos contactes amb els romans, d'un o de l'altre bàndol del conflicte, fet que degué tenir importants conseqüències, tant de tipus militar com polític, social i econòmic. Més enllà de la pròpia integració com a *auxilia* en les legions —el que sens dubte ja fou un motor de canvis— col·laborar amb els bàndols guanyador o derrotat tingué evidents repercussions en l'accés a futurs privilegis i en l'establiment de lligams estrets de clientelisme entre els grans caps militars i els principals grups de ciutadans implicats en la guerra, la qual cosa suposava un accés directe a les xarxes de dependència que controlaven els mecanismes del poder provincial. Des del punt de vista econòmic, la guerra suposà també un fort impuls per els processos productius, de distribució i de consum, ateses les necessitats d'aprovisionament d'un elevat nombre de tropes. També es degué impulsar l'ús de la moneda a partir del pagament de soldades als nombrosos *auxilia*.

En morir Sertori, l'any 73 aC, Gneu Pompeu va residir dos anys a Hispània (72-71 aC) abans de tornar a Itàlia. En aquest breu període de temps va començar a prendre una sèrie de disposicions, les quals continuarien al llarg del segon quart del segle I aC, i que van suposar una notable transformació de les comunitats hispanes, en especial les de la Citerior.

Entre les mesures més immediates cal destacar l'establiment d'una política de concessions de la ciutadania romana a algunes elits indígenes, refermades per la Llei *Gellia-Cornelia* (Ciceró, *Pro Balbo*, 8, 19). Alguns autors (Styrow 1995: 119) han evidenciat el paper de Pompeu com a responsable del cens del 70/69 aC, que va fixar les tribus dels nous ciutadans de la Transpadana, i que es possible que també s'estengués a Hispània (Ciceró, *Pro Balbo*, 6, 51), on els nous ciutadans s'apleguessin en la tribu *Sèrgia*.

Tot i el seu retorn a Roma, Pompeu va seguir fins a l'any 49 aC mantenint un contacte molt estret amb les províncies hispanes, especialment la Citerior, de manera que la seva influència en aquests territoris es va mantenir ininterrompudament durant un quart de segle. Com a *consul sine collega* de l'any 52 aC, el seu poder era quasi absolut i li va permetre intervenir en diversos àmbits, a més de disposar de la potestat de renovar els seus poders extraordinaris sobre Hispània. Una de les conseqüències més obvies d'aquesta intensa influència fou el pes que les clientele pompeianes hi assoliren, en especial a la Citerior.

Les clientele pompeianes estan àmpliament documentades en les fonts literàries del moment, especialment les de Cèsar i de Cícero. A través de Cícero

intuïm un origen indígena i provincial per a la major part d'aquests clients (Cícero, *Epistulae ad Familiares*. 9,9,2). En els textos de Cèsar repetidament se citen passatges referits als grans favors que Pompeu va atorgar a Hispània. Així, Cèsar (*De Bello Civili*, I, 29, 3; I, 61, 3) destaca com tota Hispània li tenia gran devoció, fet que li havia comportat grans clientele a la Citerior (Cèsar, *De Bello civili*, 2, 18, 7). També és ben conegut el suport que durant la guerra civil Pompeu va rebre de nombrosos pobles hispànics que s'integraren com a aliats en el seu exèrcit (Cèsar, *De Bello civili*, I, 38-39). Apià (*De Bellis civilibus*, 2, 87) destaca el suport dels pobles de la Citerior als fills de Pompeu quan l'any 45 aC tornaren a Hispània. Després d'ocupar les ciutats costaneres, moltes de les quals es lliuraren sense lluitar, reclutaren un exèrcit amb ibers, celtibers i esclaus. També coneixem els fets de la fugida de Sext Pompeu a la Lacetània (Dió Casi, *Historiae*, 45, 10) i el paper que jugaren les illes Balears com a cap de pont dels fills de Pompeu en preparar una nova revolta a Hispània (Dió Casi, *Historiae*, 43, 29; Cícero, *Att.*, 12, 2, 1).

Aquestes nombroses clientele es tendeixen a explicar i justificar a través del fenomen del patronatge sobre col·lectivitats públiques (Rouland 1979) (Amela 2003). A partir de promocions urbanes, de noves fundacions o de reorganitzacions territorials, els habitants d'una ciutat es convertien en clients del magistrat benefactor. Les fonts aporten possibles exemples, com la fundació de *Pompaelo*, el repartiment de terres als veterans o el suport a les *maritimae civitates*. A *Massalia*, Pompeu va ser nomenat patró de la ciutat (Cèsar, *De Bello civili*, I, 35, 3), fet que alguns investigadors relacionen amb els increments territorials d'aquesta després de la seva intervenció (Olesti 2005). Algunes fonts epigràfiques semblen corroborar aquesta possibilitat. Procedent de *Tarraco* hi ha una inscripció honorífica dedicada a Pompeu (RIT 1) en la que se l'esmenta com a *Imperator*. Marc Mayer (Mayer, Rodà 1995) considera que la inscripció havia de formar part d'un monument aixecat al nou patró de la ciutat. Com en el cas de Marsella, el patronatge sobre aquestes col·lectivitats públiques reforçaria els vincles entre les elits locals i la seva persona, contribuint a crear d'aquesta manera una ferma xarxa de suports provincials (Olesti 2005).

D'igual manera, la política força estesa de concessió de la ciutadania a títol individual esdevingué una altra font de clientele. Luís Amela (Amela 2003) ha destacat la presència a la Citerior de possibles clients dels llegats de Pompeu, com *L. Afranius* i *M. Petreius*, concentrats especialment a l'àrea catalana.

L'altre aspecte que se li atribueix a Gneu Pompeu és la implantació d'una política de reorganització

territorial a partir d'una planificació basada en l'existència d'una sèrie de centres urbans, la qual, entre d'altres coses, implicaria un programa de fundacions de ciutats. Tret de les fundacions pompeianes que són irrefutables –*Pompaelo, Lugdunum Convenarum*–, els estudis arqueològics –perquè no ni ha fonts escrites ni epigràfiques que ho documentin– indiquen l'existència d'una sèrie de ciutats que semblen fundades quan Pompeu estigué a Hispània. Serien els casos d'*Emporiae, Gerunda, Baetulo* i, naturalment, *Iluro*. Altres ciutats ja existents experimentaren importants reformes i remodelacions de l'estructura urbanística. Per alguns autors aquestes reformes de gran abast fins i tot permeten definir-les com a “refundacions” (Olesti 2010). Serien els casos d'*Ilerda, Tarraco, Bolskan* i *Pollentia*. Tanmateix, no tots els investigadors de la figura de Pompeu coincideixen en aquestes conclusions. El marc cronològic, el context històric del moment, així com una sèrie de teòrics indicis arqueològics i interpretació de les fonts, inclinen a un o altre autor a fer Pompeu protagonista, o no, de la fundació o “refundació” d'aquestes ciutats.

Per a Oriol Olesti hi ha suficients arguments provinents de l'arqueologia i de les fonts escrites que avalen la possibilitat que tota aquesta reorganització territorial fos planificada per Pompeu i que comportés la fundació de *Gerunda, Iluro* i *Baetulo* (Olesti 1994) (Olesti 1995). Especial atenció li mereix la carta que Pompeu va enviar al Senat (Sal·lusti Hist. 2, 98, 9) on es narra que s'havia devastat la Citerior a excepció de les *maritimae civitates* –per Olesti *Baetulo* i *Iluro*– (Olesti 1995).

Olesti entén que hi ha nombrosos indicis que mencionen aquest tipus d'intervencions, no només a Hispània i a la Gàl·lia, sinó en bona part dels territoris orientals on Pompeu va intervenir. La referència als veterans pompeians assentats ja el 67 aC també són un indicatiu que li fa pensar en aquest tipus d'actuacions, com també ho són la llarga llista de magistratures que mantenen a Pompeu en contacte amb Hispània durant 25 anys (Olesti 2010). L'autor també és basa en el context hispà del moment, en tant que les guerres sertorianes havien provocat grans destruccions i trasbalsos, tant a les comunitats indígenes com a les fundacions amb ciutadans provinents d'Itàlia. La postguerra esdevingué un període de reconstrucció i adequació a la nova realitat, especialment dinàmic en la represa de l'edificació i de les activitats econòmiques. La guerra havia contribuït a integrar encara més els territoris hispans al context econòmic i social romà, de manera que aquesta nova situació tingué lloc en un marc més favorable. La instauració de la pau al 71 aC sens dubte es féu en un marc força diferent al del 83 aC, fet que explicaria la puixança urbanísti-

ca que moltes ciutats hispanes presenten precisament a partir del 70 aC (Olesti 2010).

D'altra banda, tot interpretant les dades arqueològiques, Olesti considera que per a algunes àrees hispanes, el segon quart del segle I aC fou un període d'urbanització, d'edificació i de monumentalització de centres de nova planta, seguint models mètrics i urbanístics itàlics, fet que va suposar la transformació definitiva dels antics nuclis de poblament d'origen ibèric. Per l'autor, no es tracta de fundacions *ex nihilo*, sinó de trasllats o de remodelacions de nuclis ja existents, que ocupaven llocs més elevats, vers al pla. Destaca el paper del població local en aquests nous centres, sense excloure la presència de grups itàlics (Olesti 2010).

Luís Amela reconeix *Gerunda* com a una fundació pompeiana (Amela 2003: 173-175), basant-se en les cronologies fundacionals aportades bàsicament pels estudis de Josep Maria Nolla (Nolla 1977) (Nolla 1979-80) (Nolla 1988) (Burch *et alii* 2000) i en la situació estratègica de la ciutat, en un indret privilegiat que dominava la via Heraclea (Burch *et alii* 2000). Segons Amela, aquest enclavament estratègic podia haver estat aprofitat per Pompeu durant la guerra sertoriana per a construir-hi un *castellum* que controlés el pas de la via en aquest punt, així com les rutes comercials i militars (Amela 2003). Tanmateix, no és tan categòric amb les ciutats de *Baetulo* i d'*Iluro*, ja que, si bé accepta les cronologies de fundació proposades pels equips de recerca de Badalona i de Mataró, no pensa que hi hagi arguments suficients per inscriure-les dins de la reorganització territorial promoguda per Pompeu. És més, fins i tot, al contrari que Olesti, sembla dubtar que realment existís aquesta reorganització territorial pompeiana. Entén que la hipòtesi d'Olesti és interessant però indemostrable (Amela 2003: 207).

Iluro. Oppidum civium romanorum

Poca cosa en sabem dels primers habitants d'*Iluro*. Suposem que devia ser una població heterogènia quant al seu origen cultural, resultant de la convivència de grups humans de diverses procedències geogràfiques i potser també de diferents ètnies. De nou, les fonts antigues no ens proporcionen informació general sobre aquest aspecte. Com en la majoria de territoris romanitzats, els primers habitants de les ciutats fundades *ex novo* havien de constituir una barreja de la població d'origen autòcton, amb tota seguretat la més nombrosa, amb altra de forana, d'origen divers. Hom accepta el fet que un altre grup poblacional amb una presència numèrica important havia de ser d'origen itàlic. Tot i que els suposem minoritaris respecte als

autòctons, els investigadors encara discrepen de com es podien repartir proporcionalment, i la qüestió no és fàcil de resoldre, atesa l'absència de dades fiables sobre aquesta qüestió. Sens dubte, però, que degueren haver-hi altres grups molt més minoritaris d'altres orígens –comerciants, llicenciats dels exercits, artesans especialitzats, esclaus, etc.–.

Aquest panorama poblacional divers també es degué reflectir en els assentaments rurals del moment. Si per il·lustrar aquest aspecte ens tornem a referir a l'activitat econòmica primordial d'aquesta època, com anteriorment comentàvem, sabem que l'eclosió de la viticultura a la Tarraconense no es degué a una acció de conquesta, sinó a una política de *deductio*, associada a l'adjudicació de terres als veterans (Tremoleda 2009: 133), que podien ser itàlics o hispans enrolats a les legions com *auxilia*. Tot i així caldria veure quin paper van tenir en aquest procés les velles aristocràcies indígenes. Una possible manera de cercar aquesta relació és a partir dels segells trobats amb onomàstica ibèrica sobre àmfores vineres. No obstant, es tracta de troballes no massa quantioses, en algun cas possiblement sobrevalorades a l'hora d'interpretar el paper d'aquestes antigues elits i la seva pervivència com a tals en els moments finals de la romanització (Olesti 1995; Olesti 1998). Altres investigadors consideren fonamental en el desenvolupament de la viticultura la presència de personatges itàlics (Miró 1988) (Revilla 2004b) (Tremoleda 2006: 134) (Berni, Revilla 2006), possiblement vinculats al centres de poder, especialment els locals.

La fundació d'una ciutat, a part de representar la consolidació definitiva d'un model romà de configuració i d'ordenació d'un territori, havia de propiciar l'arrelament d'una sèrie de col·lectius humans que, per diferents motius, estaven implicats, o decidien implicar-se, en un nou projecte que podia oferir expectatives de millora social, econòmica i política.

La paleoetnologia dels habitants d'Iluro és difícil d'esbrinar. Tot i així hi ha certs indicis que permeten teoritzar sobre quins podien haver estat alguns dels pobladors que assistiren al naixement de la ciutat. D'entrada cal dir que ni les fonts escrites, ni l'epigrafia, ni la paleoantropologia ens aporten dades en aquest sentit. Pel que fa a les fonts escrites l'única cita que fa referència als habitants d'Iluro, tot i ser molt vaga, és la de Plini el Vell que en la seva obra *Naturalis Historia* (III, 4, 22) els refereix com a ciutadans romans –*oppidum civium romanorum*–.

Les primeres mostres epigràfiques en plaques de marbre on apareixen antropònims o gentilicis són molt posteriors al moment de fundació de la ciutat. En concret, es tracta de les inscripcions anteriorment

citades de *L. Marcius Optatus* i la que fa referència al gentilici dels *Iluronenses* relacionada amb la construcció d'uns *balnea* datables en època d'August, poc abans del canvi d'era. La resta de plaques amb inscripció són posteriors. Les dues inscripcions esmentades coincideixen cronològicament amb la del mil·lari trobat l'any 1954 a Vilassar de Mar, possiblement *in situ* a peu de la Via Augusta (Fabrè, Mayer Rodà 1983), i s'han de situar en el moment de la construcció del tram costaner de la Via Augusta, de la fundació de noves ciutats, com *Barcino*, i de la concessió d'estatuts municipals a ciutats republicanes, com *Iluro* i *Baetulo*. Aquest darrer aspecte coincidiria amb una sèrie de programes d'embelliment, de monumentalització i de construcció d'edificis i de monuments públics, impulsats per August en aquestes ciutats republicanes.

De l'estudi de l'epigrafia ibèrica sobre suports ceràmics –grafits *post coctem*– s'obtenen dades sobre almenys dos aspectes a l'hora d'intentar esbrinar l'entitat ètnica o cultural dels primers habitants d'Iluro. D'una banda, és útil per documentar antropònims indígenes, i de l'altra per esbrinar quina fou la pervivència del sistema d'escriptura ibèric, i potser també de la llengua, o llengües.

Ja hem comentat en el capítol corresponent la dificultat d'interpretar els escassos i curts epígrafs ibèrics de què actualment disposem. Tal com deïem, en cas de tractar-se de marques de propietat –la hipòtesis més acceptada–, difícilment hi podem, o sabem, identificar un antropònim i, molt menys una abreviatura o l'inicial d'aquest.

La desaparició de l'escriptura ibèrica fou un símptoma o un reflex del procés de llatinització de la comunitat indígena i, per tant, de desaparició d'uns dels seus trets principals: la llengua. La llatinització fou segurament un procés llarg de convivència essencialment de dues llengües, la qual cosa no significa que existís un bilingüisme real, en el sentit que la comunitat o els individus empressin indistintament ambdues llengües. La fundació de les ciutats i la generalització de la vida urbana degué esdevenir un moment clau en la imposició del llatí com a llengua dominant. Roma fou essencialment una cultura urbana i el llatí el seu vehicle d'expressió, sobretot en aspectes de representació, de l'administració, del comerç, etc. Un indicador de la romanització de les elits laietanes, que havien d'intentar mantenir el seu estatus social, o millorar-lo, passava per l'adopció del llatí com a llengua pròpia, mostrant així el seu grau de romanitat. L'ús del llatí era essencial per ascendir socialment. Un exemple en aquest sentit són les dues esteles funeràries ibèriques trobades a *Baetulo*, les quals hem comentat anterior-

ment. Aquestes esteles semblen indicar un panorama ètnic i cultural híbrid semblant al que hi hauria a *Iluro* (Comas *et alii* 2001).

Al contrari que a *Baetulo*, a *Iluro* no tenim epigrafia funerària, perquè fins al moment no s'hi ha localitzat cap àrea d'enterrament, ni tan sols una tomba, corresponent al període d'estudi. A la zona de l'actual carrer de La Riera, on se situava una necròpolis de l'alt imperi, les tombes més antigues amb cronologia fiable, sempre d'inhumació, s'han de situar al segle II dC. Hi ha, però, notícies antigues, totes elles descontextualitzades, que recullen troballes puntuals d'enterraments d'incineració, com els descobertes a la zona baixa del carrer de La Riera: d'una banda una "urna cinerària" associada a alguns fragments de ceràmica ibèrica, i, de l'altra, un nombre també indeterminat "d'urnes cineràries" (Pellicer 1887) (Bonamusa 1972). Carrer amunt, tenim la notícia de la descoberta d'un possible *columbarium*, les característiques del qual no coincideixen segons els autors que el descriuen (Rius 1866) (Pellicer 1887). Tot interpretant aquestes notícies, algun autor suggereix, sense arguments, que puguin ser d'època fundacional (Bonamusa 1972). En les darrers excavacions realitzades a la necròpolis els anys 1996, 2004 i 2005 no s'han localitzat enterraments d'incineració. En conclusió, doncs, tampoc disposem de cap dada antropològica dels primers habitants de la ciutat.

Una altra opció per intentar cercar indicis de la identitat dels pobladors o de la seva filiació ètnica és la cultura material. Cal ser prudents, però, i no caure en el raonament simplista que la presència de determinats objectes i productes originaris o propis d'una determinada cultura impliqui forçosament la presència dels col·lectius humans d'aquesta cultura, especialment si és tracta d'una cultura forana. Aquest podria ésser el cas de la vaixel·la d'importació, la qual en aquest període fou essencialment d'origen itàlic, i la usual, per les proporcions en que les trobem, en les taules de les llars del primer període de la ciutat. L'arribada massiva d'aquests productes i la seva àmplia distribució i ús en el nostre territori s'ha d'explicar amb arguments del tipus d'estratègies de producció, d'acaparament dels mercats, de comportaments comercials i de capacitat, que en aquest cas havia de ser imposada, d'acceptació i d'adquisició per part dels centres receptors i consumidors.

La terrissa laietana, generalment d'excel·lent qualitat, es bastava per si mateixa per satisfer les necessitats de la comunitat que les elaborava. Tal com comenta Bats (Bats 1988: 228-234) i recull Arasa (Arasa 2001: 37), les produccions foranes no haguessin assolit l'èxit obtingut si a la funció bàsica de consum per la qual

foren fabricades no s'hi hagués afegit la funció de prestigi. Aquest fet s'observa clarament amb la vaixel·la de taula de vernís negre. En aquest període no es tractava de mostrar un prestigi que denotés posició social o capacitat econòmica per adquirir una vaixel·la luxosa i cara –característiques que no són associables a certes produccions de vernís negre d'aquesta etapa– sinó que el prestigi s'havia d'entendre com la voluntat d'assumir com a propis determinats costums, usos – modes que fossin indicadors del grau de romanitat de les comunitats indígenes.

Al costat d'aquesta vaixel·la de taula importada, la resta del aixovar ceràmic, tret d'algunes peces de cuina, era de factura ibèrica. Aquesta terrissa, de fabricació local o regional, pot ser un bon indicador de la pervivència d'una sèrie de usos i potser de pràctiques culinàries que permeten identificar la comunitat d'origen ibèric d'*Iluro*.

A *Iluro* disposem d'alguns conjunts ceràmics força representatius de l'etapa augustiana. Alguns són anteriors al canvi d'era, raó per la qual ja han estat analitzats en el present treball –plaça de la Peixateria, carrer de Barcelona núm. 55-57, carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 15, carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 16 i carrer de Sant Francesc d'Assís–. Altres tenen un context de primera meitat del segle I dC i no formen part d'aquest estudi. En els conjunts immediatament anteriors al canvi d'era observem que la proporció de terrissa ibèrica és lleugerament inferior a la romana, tot i que mantenen un cert equilibri numèric –veure per exemple (Cerdà *et alii* 1997) i (Puerta 2008)–. El panorama canvia dràsticament en els conjunts immediatament posteriors al canvi d'era, on la terrissa ibèrica passa a ser testimonial, i en algunes produccions residual. Cap a finals del primer quart del segle I dC les produccions indígenes són ja inexistentes.

Els dipòsits rituals enterrats en clots per sota dels paviments és un altre aspecte interessant d'analitzar, perquè la gran majoria s'han trobat en contextos del moment fundacional o de l'etapa republicana de la ciutat. En concret hem localitzat deposicions rituals en les excavacions de la Plaça Gran, on es trobà una gerra col·locada en un petit clot i que contenia una moneda de la cinquena emissió de la seca d'*Iluro*. En un dels habitatges del carrer de Na Pau es localitzà un altre clot que contenia el crani d'un animal petit, potser d'un rosegador. També en l'excavació del carrer d'en Palau, núm. 32-34 es trobaren, en un sector d'habitatges, dos forats excavats al sòl natural, que acollien cada un una gerreta de factura indígena, a l'interior de les quals es trobaren ous de gallina i un pollet respectivament. Finalment, en les excavacions

del carrer de Sant Cristòfor, l'any 2002, per sota del nivell de pavimentació d'una de les estances s'hi trobà un petit clot fet al sòl natural que contenia un vas de ceràmica grisa ibèrica de tipologia un tant singular, que recorda les actuals guardioles.

Es tracta sempre de petits clots, de no gaire diàmetre i de poca profunditat, excavats en el sòl natural, per sota del paviment dels habitatges, abans de la formació d'aquests, la qual cosa evidencia que les deposicions es varen fer poc abans o en el moment de la construcció dels edificis. És possible que en alguns casos el vasos continguessin algun tipus de material perible, que amb el temps es va arribar a descompondre, tal com podia haver succeït en el vas trobat en el carrer de Sant Cristòfor el qual, aparentment, estava buit. En tots els casos la gerra que conté l'ofrena és de factura ibèrica, la qual cosa vincula molt directament aquests ritus amb certes tradicions indígenes que encara devien perviure a la ciutat.

Aquests tipus de manifestacions rituals s'emmarquen cronològicament en el període tardo republicà, i desapareixen pràcticament ben entrat en segle I dC, ja que el més modern fou localitzat l'any 1989 en les excavacions de l'immoble núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor, en un context de mitjan segle I dC. Es tractava d'una copa de vidre enterrada per sota del paviment d'una estança que s'acabava de reformar (Cerdà *et alii* 1997: 178 i 208). La cronologia d'aquestes troballes suggereix un costum lligat a la tradició secular indígena, que remunta fins la primera edat del ferro –Moleta del Remei (Alcanar, Montsià), Vilars d'Arbeca (Garrigues) i Barranc de Gafols (Ginestar, Ribera d'Ebre) (Belarte, Sanmartí 1997)–. Ja en època ibèrica en trobem testimonis als jaciments d'Ullastret (Baix Empordà), de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà), de la Penya del Moro (Sant Just Desvern, Barcelonès), del Turó de ca n'Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental), del Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet), del Turó del Montgròs del Brull (Osona), de Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès) i de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià) (Belarte, Sanmartí 1997). A Burriac només tenim constància d'haver-se trobat una deposició ritual, que és força singular, tota vegada que cal relacionar-la amb una construcció pública. En l'excavació de la porta meridional de l'*oppidum*, de l'any 1991, es trobà una espasa doblegada de ferro del tipus La Tene, enterrada, juntament amb la mandíbula d'un ovicàpid, en un clot per sota del paviment de lloses de la porta (Zamora 2006-2007).

Aquesta tradició, ja ben entrat el període republicà, es mantingué amb certa assiduïtat en altres assentaments que, tot i ser de clara filiació romana, comptaven amb una important població d'origen ibèric. A

part de les deposicions documentades a *Iluro*, destaquem les localitzades al nucli urbà de ca l'Arnau, on es trobaren, l'any 1998, dues, o potser tres, deposicions en petits clots situats al costat dels murs d'una estança, per sota d'una reforma del paviment. La primera era una inhumació d'un nonat o d'un nadó, col·locat en posició fetal. La segona i la tercera eren respectivament dos clots, l'un amb restes òssies d'animal –no s'han efectuat analítiques– cobert per uns quants fragments ceràmics; el segon contenia una gerra de ceràmica grisa ibèrica, aparentment buida. El context cronològic d'aquestes deposicions rituals se situa, segons el seu excavador, en la segona meitat del segle II aC (Martín 2000). L'any 2002, en la intervenció que s'efectuà a les termes de ca l'Arnau es trobà, per sota d'una capa de cendres que podia haver estat un nivell de circulació, una gerra de ceràmica ibèrica oxidada, col·locada de forma invertida, aparentment buida, tot i que els excavadors documentaren un sediment compacte en el fons (Cantos 2001). Podia haver contingut alguna matèria o producte perible, que a manca d'una analítica no és possible identificar.

Aquests tipus de deposicions relacionades amb el moment de construcció d'una nova edificació, o amb reformes, s'interpreten com a ofrenes rituals de tipus propiciatori, de preservació de l'edifici, de llarga vida, de prosperitat o de sort. Així sembla indicar-ho la presència d'ous, com a símbol de fecunditat, de l'inici d'una nova vida, etc, i la d'alguns animals o parts d'aquests, sempre d'edat molt jove, també simbolitzant l'inici de la vida. Per a alguns investigadors, la deposició de parts d'un animal comporta el seu sacrifici previ i, potser fins i tot, un àpat ritual. El sacrifici dotava de vida i d'ànima a l'edifici, el qual passava de ser un espai profà a ser un espai sagrat (Belarte, Sanmartí 1997: 23-24). De més difícil interpretació són les deposicions que no comporten enterraments d'animals o de parts d'aquests, com ara la gerra que contenia una moneda, el significat de la qual se'ns escapa.

Un altre aspecte arqueològic a valorar en relació a la identitat dels primers pobladors d'*Iluro* és l'arquitectura domèstica. Els tipus i característiques dels habitatges, els materials i tècniques constructives, l'especialització dels espais, etc. sovint s'han volgut associar a col·lectius ètnics o culturals determinats. En els primers moments de la ciutat trobem habitatges molt senzills, petits, amb una o cap compartimentació, que disposen dels elements constructius més elementals: paviments de terra compactada, llars de foc sobre el paviment, parets mitgeres, etc. Són molt semblants als de Burriac o als assentaments rurals dels primers períodes de la colonització de la plana. Al costat d'aquestes edificacions senzilles, però, hi trobem altres construccions complexes, grans *domus* que incorporen conceptes i tècniques

constructives –mides, ordenació i especialització de l'espai, programes decoratius, etc.– d'origen o d'inspiració inequívocament itàlics.

Quant als materials utilitzats per les construccions, succeeix el mateix. Pel fet d'unir les pedres dels murs amb morter de calç, o simplement amb fang, d'utilitzar la tàpia o el tovot en les parets, d'enlluir amb calç els murs, d'utilitzar el maó o les *tegulae*, s'ha pretès caracteritzar l'origen dels habitants. En definitiva, s'ha caigut en una associació simplista i reduccionista entre els tipus i característiques dels habitatges i els seus residents: en les edificacions senzilles hi habitava la població d'origen indígena i autòctona, i en les grans *domus* i edificacions més complexes els nouvinguts itàlics. Aquesta aparent correlació no és, emperò, tan simple. Certament, l'arqueologia evidencia que una bona part dels habitatges de la primera etapa de la ciutat són de petites dimensions i estructura senzilla. També és patent, tanmateix, l'existència, tot i que minoritària, de sumptuoses *domus*, com la “dels dofins” de la Plaça Gran.

Les característiques dels habitatges, la seva senzillesa o magnificència, s'ha de relacionar a l'estatus social i econòmic del propietari, ja fos d'origen forà o autòcton. La romanització, com a procés de canvi, degué permetre grans oportunitats de millora i de progrés tant econòmic com social i, segurament, polític, en un context històric de canvis ràpids i de gestació i desenvolupament de nous patrons i models de convivència, que possibilitaven una gran mobilitat social. Fou en aquests nous espais, les *civitates*, on conflüïren les noves elits locals, descendents de les velles elits indígenes o dels protagonistes de la colonització itàlica, i on trobaren el marc ideal pel al seu desenvolupament polític.

Els episodis bèl·lics, a més, creaven situacions que podien ser favorables a les persones i col·lectivitats que, per la seva implicació en els bàndol vencedors, rebien la seva recompensa. En aquest sentit cal entendre les concessions de ciutadania a indígenes destacats, confirmades, per exemple, per la llei *Gellia-Cornelia* del 72 aC (Ciceró, *Pro Balbo*, 8, 19), la promoció d'itàlics a ciutadans a partir del 89 aC i l'assentament de veterans “amb les seves famílies en terres fèrtils i ciutats” (Plutarc, *Lucullus*, 34, 1-4), els quals també esdevenen nous ciutadans, podent-se tractar d'*auxilia* promocionats establerts en les noves ciutats, algunes de les quals, a la Citerior, són premiades amb la *magna beneficia* (Cèsar, *De Bello Civili*, 1, 29, 1 61).

Amb la *pax pompeiana* les ciutats esdevingueren els escenaris on es promocionaren les elits locals, fins a adquirir la ciutadania, i les seves clienteleles. No és d'estranyar en aquest sentit la construcció de luxoses

domus i d'edificis públics finançats per aquestes elits, edificacions que no foren res més que la projecció social i política del poder i els espais privilegiats on es desenvolupava. En aquestes *civitates* també es desenvoluparen les relacions socials vinculades a elles, tals com l'esclavitud, el clientelisme, les magistratures locals, etc., que suposaren la integració total i globalització de les diferents poblacions que participaren en aquest moment culminant del procés de la romanització.

Tal com ja hem indicat, en aquests nous escenaris urbans i rurals la preocupació per esbrinar l'origen ètnic de la població –indígenes i/o itàlics– ha de subordinar-se a l'estudi de les estructures socials. La nova població, els hispans, plantegen altres dicotomies i categories més operatives adaptades a les noves realitats: ciutadà roma/ciutadà llatí/*peregrini*; elits locals/elits provincials; població camperola/població urbana; clienteleles/població dependent, etc. La consolidació d'aquestes noves relacions fou el resultat final del procés de la romanització.

Iluro. La conseqüència d'un canvi econòmic

L'arqueologia sembla evidenciar que *Iluro* no fou l'única ciutat fundada durant la tercera dècada del segle I aC. Recents estudis situen també el moment inicial de *Baetulo*, *Gerunda* i *Emporiae* cap el 80-70 aC. Aquesta coincidència cronològica pot donar peu a pensar en un programa de fundacions establert pel poder romà com a colofó d'un procés ben planificat que s'havia iniciat dos segles abans. Tanmateix, la realitat històrica, essencialment marcada pels esdeveniments polítics, i sobretot bèl·lics, que es produïren al llarg d'aquest període, segurament condicionaren els processos, tàctiques, ritmes i pautes que caracteritzaren la romanització.

Tot i acceptar que podria tractar-se d'un programa de fundacions, entenem que les causes que motivarem la creació de cada una d'aquestes ciutats podien haver estat diverses i respondre a necessitats diferents, essent la conseqüència d'una sèrie d'objectius particulars, dins d'un programa i una estratègia comuna que fou essencialment l'increment del control i de l'explotació del territori. Aquest programa s'emmarcava en un període de reorganització territorial que afavorí una eclosió urbana, durant o després d'un període bèl·lic que va facilitar la integració del món autòcton en el sistema sociocultural romà. En aquest sentit cal valorar també altres objectius, potser secundaris, però carregats de conseqüències potencials,

com podia ser la implantació de veterans de l'exèrcit, sobretot de les tropes auxiliars.

Les darreres excavacions en diferents punts d'*Emporiae* i la revisió de contextos excavats anteriorment semblen concretar una cronologia fundacional de 80-70 aC (Aquilue 2012), modificant-se així la datació tradicional vers 100 aC que fins ara s'acceptava. La nova ciutat es sobreposà parcialment a un nucli pre-existent: un *praesidium* o un *castra hiberna*, en qualsevol cas un campament militar, que des de l'inici de la presència romana a la península havia controlat el territori més proper i, sobretot, el port, el més important del nord-est peninsular i punt clau per a la navegació i el comerç amb Itàlia i la costa mediterrània peninsular. La nova ciutat estava partida per un gran mur que la dividia en dues àrees: la del nord —un terç del total de l'extensió urbana— i la del sud, que s'havia sobreposat parcialment al vell assentament militar i on es situava el *forum*, a partir del qual s'organitzaven de manera ortogonal els carrers i les *insulae*. La unificació dels dos nuclis significà la integració plena de les comunitats autòctona i itàlica i la culminació del procés romanitzador. D'entre les possibles causes que motivaren la reorganització urbana (estratègiques, d'ordenació territorial, econòmiques i comercials), sens dubte fou fonamental l'interès a mantenir i potenciar el port emporità com un dels centres comercials més importants de la Mediterrània occidental.

Quant a la fundació de *Gerunda*, ja fa anys que es proposà una cronologia fundacional de 80-70 aC, basant-se sobretot en els treballs efectuats en els fonaments de la muralla de la ciutat (Nolla, Sàgrera 1990). Noves intervencions arqueològiques han refermat aquesta cronologia (Burch *et alii* 2000) i l'han concretat fins a mitjans d'aquesta tercera dècada (Nolla, Casas 2009). Es considera que l'origen de *Gerunda* es troba en l'*oppidum* proper de Sant Julià de Ramis (*Kerunta*, segons els seus investigadors), i que la seva fundació va ser en realitat el resultat d'un procés de reassentament de la propera població indígena que ja havia estat intensament romanitzada (Nolla *et alii* 2000) (Nolla, Palahí, Vivó 2010). Aquest desplaçament va anar acompanyat d'una veritable reorganització cadastral del territori, la centuriació "Girona A" (Plana, Pena 1995-96). Dins d'un perímetre emmurallat de planta poligonal s'aixecà una ciutat amb un urbanisme ortogonal, organitzat a partir del *cardo maximus*, amb carrers paral·lels i perpendiculars que delimitaven *insulae* rectangulars de 71 x 36 peus (Nolla, Palahí, Vivó 2010) (Nolla *et alii* 2008). L'emplaçament de la nova ciutat cercava un control total de la xarxa viària en les proximitats del Congost, en especial la via Heraklea, i els passos del Ter.

La cronologia fundacional de la ciutat de *Baetulo* ha estat un tema d'ampli debat, encara no resolt definitivament. Tradicionalment els investigadors locals proposaven una data de finals del segle II aC o inicis del segle I aC (Guitart 1996) (Guitart 1994). No ha estat fins la darrera dècada que s'han analitzat amb detall els contextos més antics del jaciment, alguns fruit d'excavacions relativament recents. Aquests conjunts, especialment els excavats l'any 1985 a Hisenda, 85, varen ser datats entorn del 70 aC (Grau *et alii* 2000, p. 77-78). Posteriorment, un estudi monogràfic de la vaixel·la de vernís negre trobada al jaciment situa la cronologia més antiga entre el 80-70 aC, a partir d'uns contextos localitzats en l'excavació de la Via Augusta-Hospital 89 (Jiménez Fernández 2002: 66). Es tracta d'una fundació *ex novo*, amb una superfície d'unes 11 ha, de planta rectangular i organització urbanística ortogonal, amb carrers perpendiculars i illes de planta rectangular. La seva situació, orientació, topografia i traça urbanística eren molt similars a la d'*Iluro*, a l'igual que les causes, bàsicament econòmiques, que segurament motivaren la fundació de la ciutat.

En el cas d'*Iluro*, i a l'hora de plantejar hipòtesis sobre les possibles causes de la fundació de la ciutat en el lloc que ocupa, i no en un altre —per exemple la vall de Cabrera de Mar, on s'havien aixecat els centres del poder polític de la Laietània— destaca, a partir de múltiples evidències arqueològiques, el desenvolupament i apogeu de la viticultura laietana, un procés econòmic vinculat al procés de romanització i que esdevingué la principal activitat productiva de la zona just abans de la fundació de la ciutat.

En el capítol d'aquest treball dedicat a la romanització assenyalàvem que dos dels trets que caracteritzaven aquest procés a la Laietània eren la colonització sistemàtica de la plana litoral i l'inici d'una nova activitat productiva basada en l'elaboració i la comercialització del vi, implantant-se així un nou model econòmic lligat a una reorganització territorial. Comentàvem que, a partir del segon quart del segle II aC, però sobretot durant el segle I aC, es documenten a la plana litoral les fundacions d'una sèrie d'establiments rurals que combinaven l'hàbitat amb els espais productius, tant agrícoles com artesanals o industrials. Un d'aquests establiments es localitzava en el solar on poc després es bastiria la ciutat d'*Iluro*, en un petit promontori d'escassa altura, flanquejat per rieres i molt a prop de la línia de costa. Aquest establiment preurbà l'associem a una activitat productiva relacionada amb l'agricultura, fet demostrat per la troballa d'una sèrie de sitges, algunes de gran capacitat, destinades a emmagatzemar productes agrícoles. Aquesta gran capacitat d'emmagatzematge sobrepassa-

sa amb escriu l'àmbit estrictament d'autoconsum, per la qual cosa interpretem que es tractava d'una àrea d'emmagatzematge per guardar excedents agrícoles amb finalitat comercial.

Aquest establiment és el més proper al mar que hem localitzat a la zona fins al moment amb aquesta cronologia. La proximitat al mar podria indicar que part d'aquests excedents tenien una sortida comercial per via marítima, en un punt del territori on possiblement fondejaven i ancoraven embarcacions des de feia ja algun temps. Aquesta seria una interpretació plausible, que podria explicar les troballes submarines efectuades en aquesta zona, datables del segle II aC, possiblement avançat (Pascual 1981).

No hem trobat cap indicatiu que relacioni aquest establiment amb la producció del vi, i tampoc hi ha indicis d'aquesta activitat en altres establiments rurals de l'època. No obstant, si que trobem en aquest territori terrisseries on es fabricaven les àmfores que contenien vi –ca l'Arnau (Cabrer de Mar), can Portell (Argentona) o riera de Sant Simó (Mataró), per exemple– o àrees d'abocament d'aquests envasos –can Pau Ferrer (Cabrer de Mar)–. És segur que aquestes bòviles que fabricaven àmfores estaven estretament relacionades amb zones de producció de vi. En aquests sentit, s'han definit com a indústries parasitàries d'una agricultura excedentària i especulativa de la vinya (Tremoleda 2006). Com deiem, però, fins al moment no s'han trobat a la Laietània les instal·lacions pròpies per l'elaboració del vi –premses, cups de fermentació, magatzems de *dolia*, etc.–. Aquest fet ja havia estat observat per alguns investigadors (Revilla, Zamora 2006: 46), en no poder associar clarament els establiments rurals amb instal·lacions vitivinícoles. Dóna la impressió que en aquest període podia haver existit una certa especialització de diferents establiments en les fases successives del procés de l'elaboració i la comercialització del vi.

El jaciment romà republicà de la comarca on s'han trobat les instal·lacions més antigues dedicades a l'elaboració de vi és *Iluro*. Ens referim als dos dipòsits de fermentació datats en l'època fundacional –80/70 aC–, localitzats durant les excavacions de l'immoble núm. 13 de la baixada de Sant Simó –vegeu capítol corresponent–. El primer dipòsit amidava 1,70 x 1,45 x 1,20 m i tenia, per tant, una capacitat de 2,95 m³ o 2.950 litres. El segon dipòsit amidava 90 x 3,40 x 1,20 m i la seva capacitat era de 7,753 m³ o 7.752 litres. La capacitat conjunta dels dos dipòsits era de 10.700 litres, suficient per omplir 412 àmfores. Es tracta sens dubte d'una indústria de producció supralocal, situada en un edifici que donava al *decumanus maximus* i la planta baixa del qual era un celler. També cal relacio-

nar amb els primers anys de la ciutat el magatzem de *dolia* trobat en l'excavació de l'immoble núm. 16 del carrer Dom Magí de Vilallonga, excavat l'any 1994. Interpretem la troballa com una *cella vinaria*.

Un altre *lacus* de gran capacitat es trobà l'any 1990 en l'immoble núm. 7 de la plaça de Santa Maria, en la planta baixa d'una edificació oberta al *cardo maximus*. Amidava 1,90 x 2,70 x 1,20 m i una capacitat de 6,156 m³ o 6.156 litres, suficient per omplir 273 àmfores. Malauradament, no es pogué datar amb precisió el moment de construcció i ús. Amb una cronologia més tardana, tercer quart del segle I dC, documentarem en l'excavació efectuada en l'immoble núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor (1998-2000) una instal·lació industrial oberta al *cardo maximus* i annexa al *macellum*, que disposava de dos dipòsits contigus. Tot i que pensem que es tractava de dipòsits per fermentar vi, no es pot assegurar de manera concloent. El dipòsit A amidava 1,90 x 1,75 x 0,80 m i la seva capacitat era de 2,66 m³ o 2660 litres. El dipòsit B amidava 1,75 x 1,65 x 0,80 m i tenia una capacitat de 2,772 m³ o 2772 litres. La capacitat total dels dipòsits era de 5.372 litres i, si eren per vi, podien omplir unes 206 àmfores.

També en relació amb la producció del vi durant els primers anys de la ciutat, cal comentar la troballa l'any 1990 de l'abocador d'àmfores de l'immoble núm. 54 del carrer Nou. Recordem que es trobà un conjunt d'envasos de fabricació local que imitaven les àmfores Dressel 1 i Lamb. 2, sens dubte per contenir i transportar vi.

El fet de trobar instal·lacions relacionades amb la producció del vi en un context urbà no és exclusiu d'*Iluro*. Com a precedent cal recordar l'anomenat magatzem de *dolia* a l'*oppidum* ibèric de Burriac (Barberà, Pascual 1979-1980). Era un espai de reserva de cronologia tardana –segona meitat del segle II aC–, que podia haver estat relacionat amb la producció de vi (Zamora 2006-2007: 100). A la veïna *Baetulo* també se n'han localitzat, en dos punts de la ciutat. A l'anomenada “*domus* dels dofins” es trobaren tres *lacus*, un forn, una premsa i una sèrie de fileres d'àmfores col·locades cap per vall. En una altra *domus*, l'anomenada “de les hores”, es trobaren tres *lacus* i restes d'una premsa. En ambdós casos, les instal·lacions estaven situades en els patis de les *domus*, oberts al *cardo maximus*. La cronologia és de darrer quart del segle I aC (Beltran d'Heredia, Comas 2009).

Els indicis i les evidències arqueològiques de què actualment disposem ens permeten formular i aprofundir en la hipòtesi que en els moments culminants de la romanització del territori, caracteritzat per la fundació de les noves ciutats, aquests nuclis urbans

esdevingueren importants centres de producció vitivinícola i de comercialització del producte, amb una continuïtat demostrada com a mínim fins a finals del segle I dC.

Ja hi ha indicis d'aquesta nova activitat productiva i comercial a finals del segle II aC, en una etapa de gestació i d'experimentació, als establiments dispersos de la vall de Cabrera de Mar i als centres urbans –Burriac i ca l'Arnau–; més tard, també en els assentaments rurals fundats a partir de la colonització de la plana marítima. En el moment que aquesta nova indústria eclosionà i esdevingué l'activitat econòmica més important de la Laietània costanera es féu necessari crear nous centres de gestió, de control –productiu, fiscal, etc– i de comerç, adequats a les noves necessitats i amb unes estructures organitzatives típicament romanes.

En el cas d'Iluro, no hem d'oblidar que un dels equipaments públics que primer es construïren fou el *macellum*, un edifici de grans dimensions estratègicament situat en l'eix principal de la ciutat, on s'hi efectuaven les transaccions econòmiques i comercials, no tan sols les que generava el mateix centre urbà sinó també el territori.

La fase final del procés d'aquesta activitat econòmica era la comercialització. Aquests centres havien de disposar de nombroses terrisseries associades on es fabricaven el gran nombre d'envasos que eren necessaris per transportar el vi. Les característiques formals d'aquests recipients fabricats industrialment, estaven pensades especialment per ser embarcats i transportats per mar. La ingent quantitat d'envasos necessaris per mantenir un comerç tan intens explica la proliferació de terrisseries, grans complexos industrials que, per les seves característiques i necessitats d'espai, no podien concentrar-se a l'interior de les ciutats, situant-se en les zones rurals.

El darrer requeriment que aquest tràfec comercial requeria era un centre potent de distribució de mercaderies. En el cas de les ciutats costaneres, aquests centres havien de ser zones portuàries. Tot i que aquest raonament resulta evident, fins al moment no s'han trobat restes d'estructures portuàries. És clar que no era necessari disposar d'un port construït, amb molls organitzats pel embarcament de mercaderies. Sí, però, que havien de disposar d'una mínima estructura d'embarcament, d'emmagatzemament –*horrea*– i de control fiscal.

Els treballs d'arqueologia subaquàtica efectuats en els darrers anys en la costa catalana evidencien que a partir de mitjan segle I aC els vaixells eren de petites dimensions i recollien la mercaderia en diversos ports,

fent múltiples escales, en una navegació de cabotatge. A partir dels darrers decennis anterior al canvi d'era els vaixells eren un xic més grans i pogueren reduir les seves escales a un o dos ports d'embarcament de les mercaderies (Nieto, Raurich 1988). Un vaixell de mides petites –fins a 20 m d'eslora– completament carregat tenia un calat com a molt de 2 m.

La navegació de cabotatge era perfectament viable a partir de l'existència de petits ports naturals i de refugi, que en la costa compresa entre *Tarraco* i *Emporiae* eren, segons Estrabó, “nombrosos i bons” (*Geografia* III, 4, 8). En l'actualitat, però, aquest paisatge se'ns mostra totalment diferent. Aquesta cita podria donar peu a pensar que en els darrers dos mil anys la línia de costa ha sofert importants variacions, i que en l'antiguitat aquesta costa era molt més abrupta.

Segons Pere Izquierdo, la modificació de la línia de costa davant de Mataró es detecta per l'orientació de la ciutat romana d'Iluro, que indicaria l'existència de badies situades al sud-oest de la ciutat (Izquierdo 1997; Izquierdo 2009). La hipotètica existència en l'antiguitat d'aquestes petites badies arrecerades, avui desaparegudes, és acceptada per alguns geòlegs experts en paisatges costaners i marins (Giménez Esgles 1999: 67).

Ricard Pascual també considera que en l'antiguitat hi havia una costa relativament accidentada, amb perillosos esculls davant de Mataró, els quals amb el temps han desaparegut, tot guanyant terreny el mar (Pascual 1981). Es basa fonamentalment en la toponímia, ja que, si bé és cert que la costa és essencialment rectilínia, hi ha certs topònims per designar una sèrie de puntes, avui desaparegudes (punta d'en Boet, punta de Sant Simó, punta de Les Forques, punta de Mata i punta del Morrell), que estaven situades en la desembocadura de torrents i rieres; eren petits caps formats pels al·luvions que havien arrossegat els esmentats torrents i rieres, tret del Morrell que era un veritable esperó de roca (Pascual 1981).

Un altre tipus de documentació que ens útil per intentar conèixer el paisatge costaner de Mataró, és la de tipus econòmic i comercial, que ens informa de les activitats relacionades amb la navegació que es desenvolupaven a la platja o en les seves proximitats. A partir de la documentació coneguda dels segles XVI-II i XIX sabem que els oficis relacionats amb el mar varen tenir un gran impuls a tot el Maresme, justament en l'època en què es configurarà la comarca amb el desenvolupament de nuclis urbans prop de la costa, a partir dels antics barris de pescadors dels pobles “de Munt” o “de Dalt”. A les platges hi va haver una gran activitat constructora d'embarcacions per a la

pesca, pel comerç de cabotatge i fins i tot pel comerç amb Amèrica. A finals del segle XVIII Mataró era el segon port comercial de Catalunya, amb un tràfec intens amb Cadis i els principals ports americans.

En aquest sentit, ens és molt útil la documentació coneguda d'algunes de les confraries que al segle XVIII gestionaven l'activitat marítima a Mataró (Giménez Blasco 2013). Així, a tall d'exemple, sabem que la de Sant Elm, més enllà de representar col·lectivament els mariners i els seus interessos, tingué com a personalitat jurídica la titularitat d'alguns drets i la capacitat d'administrar algunes de les tasques que es desenvolupaven a la platja mataronina. La confraria comprà l'any 1758 les drassanes de la platja, per la qual cosa podia cobrar una taxa a les embarcacions que s'hi construïssin (Zalvide, 1773: 109). La confraria era responsable del manteniment de les instal·lacions. També gestionava alguns dels fondejadors o ponts de fusta, les estaques de la platja per amarrar a terra les embarcacions, locals o foranes. Un altre dret de la confraria de Sant Elm, era el d'avarar les naus. Un document de 1651 especificava que la confraria arrendava tres ponts de fusta i "lo dret de varar las barcas en dies de diumenjas" (Giménez Blasco 2013).

Juntament amb la confraria de Sant Pere, havien de procurar el bon estat dels pesos i mesures, així com la competència de la càrrega i la descàrrega d'embarcacions. Segons Zalvide (Zalvide 1773), per a aquestes tasques els gremis disposaven de sis llaguts per transportar les mercaderies dels vaixells que no podien arribar directament a la platja. Existí una doble tarifa per al trasllat de les mercaderies, segons que la nau a descarregar es trobés a la fosa de "tierra" o a la fosa de "fuera", nom que rebien determinats accidents del fons marí local.

En ple segle XX, abans de la construcció del port l'any 1991, es recomanava que les embarcacions que fondejaven a Mataró ho fessin per la part de terra del Nin Armat, a uns 800 m de línia de costa, sobre un llit de sorres entre els 8 i 10 m de profunditat. D'aquesta manera estaven més a prop de la platja i protegides del mar de garbí (tercer quadrant). Les embarcacions més petites trobaven un aixopluc més adequat a 300 m de la platja de les drassanes, sobre un fons de 7,5 m.

A partir d'aquestes dades que ens proporcionen els estudis geològics, geofísics i històrics podem intuir un paleopaisatge determinat i una important activitat comercial que caracteritzà la costa mataronina en època romana. La seva anàlisi ens dóna peu a formular les següents reflexions i hipòtesis:

Sembla clar que la costa del Maresme i, en especial la de Mataró, ha sofert pocs canvis des de l'època romana fins a l'actualitat, tret d'un lleuger augment del nivell del mar. Descartem doncs l'existència de ports naturals, àmplies badies i cales, i intuïm un paisatge litoral similar a l'actual. Cal contemplar, però, la possibilitat que existissin determinats i comptats punts de refugi natural, o de zones arrecerades dels vents i temporals –*stationes*–, coincidents amb la desembocadura d'algunes rieres on podia haver-hi petites badies o caps formats pels al·luvions d'aquestes rieres. Aquests punts, per les seves característiques orogèniques, podien ser estacionals i poc estables, tot depenent dels temporals, especialment els de llevant, que podien i poden ser molt intensos i els causants de l'erosió de sorres i de la desaparició de platges.

La inexistència de ports naturals o d'un port construït no descarta la possibilitat de que existís una important zona portuària amb una activitat intensa, tal com demostra la documentació històrica de què disposem sobre altres períodes, en especial, com ja hem comprovat, la del segle XVIII.

Les característiques de la costa, amb platges contínues estables i força profundes, i l'escassetat d'afloaments rocosos i esculls importants feien possible l'aproximació de les embarcacions fins a la mateixa línia de costa, bé fos ancorant-les a no massa distància de les platges, bé amarrant-les a possibles fondejadors –passeres, ponts de fusta– que partien des de les platges i s'endinsaven al mar, o bé varant-les en la mateixa platja en cas de tractar-se d'embarcacions més petites. En el cas d'ancorar-les a certa distància de la platja –no més de mig quilòmetre–, la carga i descarrega de les mercaderies es realitzava amb llanxes o embarcacions petites similars.

Malgrat que tots els indicis apunten a l'existència d'una zona portuària dependent d'*Iluro* i situada a pocs metres del límit de la ciutat, l'arqueologia no n'ha permès localitzar cap testimoni, tret d'un possible ancoratge complementari situat a la propera zona de Cabrera de Mar (Matamoros 1991), i un altre al davant del càmping "Costa de Levante" (Clariana 1996 b), situat a la desembocadura de la riera de Mata. Cal tenir present també, en aquest sentit, els estudis de Ricard Pascual davant les costes de Mataró, on localitza alguns punts on es trobà material submergit d'època romana (Pascual 1981). També és interessant el treball de Jordi Miró en relació a les troballes subaquàtiques de la zona (Miró 1980).

Més recentment, Cèsar Carreras ha estudiat els itineraris d'alguns vaixells a partir de les marques de

les àmfores que transportaven (Carreras 2009). Especial atenció ens mereixen els derelictes trobats a Els Ullastres, a Calella de la Costa, i a Cap del Volt, al Port de la Selva. En el primer cas es tractava d'un vaixell petit, de 14 m d'eslora, i amb una capacitat de 600-800 àmfores (Nieto, Raurich 1988: 122). El segon vaixell tindria unes mides i capacitat similars (Nieto, Raurich 1988: 122). Aquests vaixells portaven àmfores dels tipus Tarraconense 1 i Pascual 1 amb la marca T, que Carreras associa al centre productor de ca l'Arnau. Per recollir aquestes àmfores, aquests vaixells haurien d'haver fet una de les seves escales a *Iluro* per carregar vi elaborat en aquesta zona o en altres indrets situats més a l'interior, com per exemple de la zona de Caldes de Montbui, els productes de la qual *Iluro* en seria la sortida natural d'embarcament (Carreras 2009). Sembla clar, doncs, que l'autor admet l'existència d'importants zones d'embarcament associades a la ciutat d'*Iluro*.

Una zona portuària d'aquesta rellevància degué promocionar *Iluro* com un important pol econòmic i comercial de la província. Les mercaderies arribades per via marítima podien ser distribuïdes cap a altres indrets gràcies a la immillorable ubicació de la ciutat, ben connectada a partir de la Via Augusta i altres vies secundàries. Però, sobretot, la xarxa viària també fou utilitzada en sentit invers, transportant per ella els productes de l'interior que havien de ser embarcats i transportats per mar a altres ports de la Mediterrània (Comas, Carreras 2006).

L'existència d'aquesta zona portuària requeria una important organització administrativa, fiscal i comercial i una complexa infraestructura que permetés l'exportació del vi a gran escala. *Iluro*, com a ciutat portuària complia amb tots aquest requeriments i requisits.

Tal com hem vist en capítols anteriors, des de la fundació d'*Iluro* fins a inicis de l'etapa imperial, la ciutat experimentà una sèrie de reformes i de transformacions urbanístiques que segurament anaven de la mà amb altres canvis de tipus econòmic, de reestructuració territorial, administratius, jurídics, etc. Quant al territori, no semblen observar-se transformacions profundes i estructurals fins a les darreres dècades del segle I aC. Tot i que el motor econòmic seguia essent la viticultura, fou en aquells moments quan sembla que es produí un canvi notori en la concepció dels processos productius que fins llavors havien imperat: la ciutat deixava de ser el centre exclusiu on s'elaborava el vi.

Alhora, es detecten arqueològicament els primers establiments rurals capaços de desenvolupar tot el procés de l'elaboració i comercialització del vi: conreu de la vinya, elaboració del producte, fabricació d'envasos i, possiblement, comercialització. D'aquests moments comptem amb els jaciments de Veral de Vallmora (Teià) o El Morè (Sant Pol). Especial interès mereix el de Torre Llauder, situat a poc més d'un quilòmetre d'*Iluro*. En el darrer decenni anterior al canvi d'era hi funcionava un gran centre vitivinícola, del qual s'han localitzats diversos forns d'àmfores, sobretot del tipus Pascual 1, abocadors d'àmfores i restes de les estructures de les premses de vi (Garcia Roselló –coord–. 2012) (Puerta, Muñoz 2012). L'establiment funcionà com a tal possiblement fins a l'època flàvia, quan aquestes estructures productives s'amortitzaren i s'hi sobreposà la *pars urbana* d'una sumptuosa vil·la romana imperial.

La implantació en el territori del sistema de les *villae*, a les darreries del segle I aC o poc després del canvi d'era, modificà substancialment les estratègies econòmiques que havien funcionat fins llavors, iniciant-se així nous models que caracteritzarien l'etapa altoimperial.

Iluro. Anàlisi d'alguns aspectes de cultura material

Els materials d'importació. Les fases ceràmiques

Comentàvem a l'inici del treball que l'anàlisi acurada dels materials d'importació més les àmfores de producció local, obeïa a la necessitat de fixar cronologies el més concretes possibles per datar amb precisió cada un dels conjunts arqueològics d'*Iluro* estudiats i així sistematitzar les fases evolutives de la ciutat romana en el període d'estudi. Els materials arqueològics estudiats abasten un període de quasi bé cent anys, tot el segle I aC. Foren anys de constants i intensos canvis en els tipus de productes, les tècniques d'elaboració i funcionalitat, els centres de producció, les modes, etc. A diferència de períodes anteriors, es produí una gran diversificació i socialització dels productes. El material és prou abundant i representatiu com per poder caracteritzar-lo en espais curts de temps, en quarts de segle. Aquests períodes convencionals d'anàlisi coincideixen, en gran mesura, amb les fases evolutives del jaciment que hem establert.

Primera fase (*Iluro* 1). 100-75 aC

Per analitzar el material d'importació d'aquesta primera fase, que situem en el primer quart del segle I aC, disposem dels contextos de les següents intervencions: El Carreró, 43-45. Cala 2, UE 4 (1981-1982);

carrer de Barcelona, 38. 1a fase (1996); carrer de Barcelona, 45. 1a fase (1996), la sitja de Can Xammar (1999) i carrer de Dom Magí de Vilallonga, 8-10-12. 1a fase (2000).

En total representa un conjunt de 64 peces, les quals, per funcionalitat, es distribueixen de la següent manera:

Vaixella de taula	37	58,46%
Ceràmica de cuina	9	13,84%
Àmfores	18	27,69%

Si ens atenem a l'origen geogràfic de les produccions, resulta:

Península Itàlica	59	93,75%
Eivissa	2	3,12%
Grècia	1	1,56%
Nord d'Àfrica	2	3,12%

De vaixel·la de taula disposem de 37 peces, les quals, per produccions, es distribueixen de la següent manera:

Campaniana A	14	36,84%
Cales mitjà	17	47,36%
Cales tardà	1	2,63%
Parets fines itàliques	5	13,15%

La campaniana A (14 peces) presenta les formes següents:

Morel 68	1	7,14%
Lamb. 27	2	14,28%
Lamb. 31	5	35,7%
Lamb. 5	5	35,7%
Indet.	1	7,14%

Dels tallers de Cales, totes de les variant mitjana (17 peces), hem identificat les formes següents:

Lamb. 1	5	29,41%
Lamb. 2	1	5,88%
Lamb. 4	1	5,88%
Lamb. 5	9	52,9%
Indet.	1	5,88%

Quant als gots de parets fines, amb un total de 5 peces, estan representades les formes:

Mayet II	3	60,00%
Mayet III	1	20,00%
Indet	1	20,00%

Pel que fa a les àmfores, amb un total de 18 peces, hem trobat els tipus següents:

Dressel 1A itàlica	6	33,3%
Dressel 1B itàlica	1	5,55%
Dressel 1C itàlica	4	22,2%
Apúlia-Bríndisi	3	16,6%
PE 17 ebussitana	1	5,55%
PE 24 ebussitana	1	5,55%
Tripolitana antiga	1	5,55%
Dressel 2-4 de Cos	1	5,55%

S'han trobat també un total de 9 peces de ceràmica de cuina itàlica, amb els següents tipus:

Safata roig pompeïà		
Aguarod 3/Luni 1	1	11,11%
Cassola Aguarod 4/Vegas 14	4	44,44%
Tapadores	3	33,33%
Indet.	1	11,11%

Seixanta quatre peces són un nombre prou significatiu per poder comentar el comportament quantitatiu i tipològic dels materials trobats en els contextos arqueològics d'aquesta fase més antiga. Predomina la vaixel·la de taula (58,46 %) front de les àmfores, que tot i així assoleixen un alt percentatge (27,69 %). Les ceràmiques de cuina itàliques tenen una proporció més reduïda (13,84 %).

Les produccions d'origen itàlic són les més nombroses, un 93,75 %; la resta són algunes àmfores d'altres orígens. La vaixel·la de taula és exclusivament itàlica, essent majoritàries les produccions dels tallers de Cales respecte de la campaniana A. De les produccions calenes, la seva variant mitjana és majoritària, tot i que ja es troben de forma incipient algunes peces de la variant tardana, les quals es començaven a fabricar cap a finals d'aquest primer quart del segle I aC. Les formes majoritàries són els vasos de la forma Lamb. 1 i els plats de la forma Lamb. 5.

Els gots de parets fines no són massa nombrosos, i el seu repertori formal es redueix als tipus II i III de Mayet. Tampoc són nombroses les peces de ceràmica itàlica de cuina, tal com serà habitual al llarg del segle. Els tipus de recipients més freqüents d'aquestes ceràmiques de cuina són les cassoles de vora bífida i les tapadores.

Quant a les àmfores, la gran majoria són envasos itàlics per contenir vi. Els més nombrosos són els tipus Dressel 1 A i Dressel 1 C, la contemporaneïtat dels quals és un fet perfectament constatat arreu a finals del segle II i inicis del segle I aC. Comptem també amb un exemplar del tipus Dressel 1 B. Aquest tipus esdevindrà majoritari a mesura que avanci el segle. La resta d'envasos no itàlics són minoritaris. Destaquem la presència d'una àmfora del tipus Dressel 2-4 de l'illa grega de Cos.

Segona fase (*Iluro* 2). 75-50 aC

Fase corresponent al segon quart del segle I aC. Hem destacat els contextos fundacionals pel fet d'estar a cavall entre finals del primer quart i d'inicis del segon quart del segle I aC. Tot i així les quantificacions, les proporcions i els comentaris els hem efectuat conjuntament.

Per il·lustrar aquesta fase comptem amb els següents contextos: carrer de Sant Simó, 13. 1a fase (fundació) i 2a fase (1988-1998); carrer d'en Pujol, 51. 1a fase (1990-1991); carrer Nou, 54. 1a fase (1991); carrer d'en Palau, 32-34. 1er sector, 1a fase (1993-1995); carrer de Barcelona, 38. 2a fase (1996); carrer de Na Pau. 1a fase (fundació) (1997); El Carreró, 49. 1a fase (1997); carrer de Barcelona, 45. 2a fase (1996); Plaça Gran, 8. 1a fase (fundació) (2000); carrer de Sant Cristòfor, 10. 1a fase (2000); carrer d'en Palau, 22. 1a fase (fundació) (2001-2002), carrers de Na Pau, Sant Cristòfor i d'en Xammar. Sector 1, 1a fase i sector 2, 1a fase (2002) i Baixada de Les Espenyes, núm. 5 (2004).

Per efectuar les quantificacions d'aquesta segona fase disposem d'un total de 205 individus, que per funcionalitat es distribueixen de la següent manera:

Vaixella de taula	129	62,92%
Ceràmica de cuina	29	14,14%
Àmfores	46	22,43%
Altres	1	0,48%

Per origen tenim les següents proporcions:

Península Itàlica	178	86,82%
Eivissa	2	0,97%
Sud d'Hispania	2	0,97%
Nord d'Àfrica	2	0,97%
Citerior/Tarraconense	12	5,83%
Indeterminat	9	4,39%

Quant a la vaixel·la de taula s'han trobat un total de 129 peces, les quals, per produccions, es distribueixen de la manera següent:

Campaniana A	28	21,70%
Camp. B etrusca	1	0,77%
Cales mitjà	23	17,82%
Cales tardà	56	43,41%
Campaniana C	1	0,77%
Imitacions V N	1	0,77%
VN indeterminat	6	4,65%
Parets Fines	13	10,07%

Pel que fa a les formes de campaniana A, tenim la següent quantificació, sobre un total de 28 peces:

Lamb. 27/31	4	14,28%
Lamb. 27	3	10,71%
Lamb. 31	5	17,85%
Lamb. 5	11	39,28%
Indet.	5	17,85%

El nombre de peces de la variant mitjana dels tallers de Cales és de 23, i es relacionen les següents formes:

Lamb. 1	4	17,39%
Lamb. 3	2	8,69%
Lamb. 4	1	4,34%
Lamb. 5	14	60,86%
Lamb. 10.	1	4,34%
Pasc. 127	1	4,34%

També dels tallers de Cales, però de la variant tardana, s'han trobat 56 peces, les formes de les quals són:

Lamb. 1	14	25,00%
Lamb. 2	5	8,92%
Lamb. 3	1	1,78%
Lamb. 4	1	1,78%
Lamb. 5	33	58,92%
Lamb. 8	1	1,78%
Lamb. 10.	1	1,78%

S'han trobat 12 gots de parets fines itàliques, dels tipus següents:

Mayet III	9	75,00%
Mayet II	2	16,66%
Mayet IX	1	8,33%

De ceràmica itàlica de cuina itàlica hi ha representats els següents tipus, d'un total de 28 peces:

Safata roig pompeïa Aguarod 3/Luni 1	1	3,57%
Cassola Aguarod 4/Vegas 14	7	25,00%
Tapadores	12	42,85%
Cassola Burriac 549	3	10,71%
Olla de ganxo Vegas 2	1	3,57%
Morter <i>Emporiae</i> 36.2	3	10,71%
Indet.	1	3,57%

Les àmfores, amb 46 exemplars, es reparteixen entre els tipus següents:

Dressel 1A itàlica	2	4,34%
Dressel 1B itàlica	15	32,60%
Dressel 1C itàlica	7	15,21%
Apúl·lia-Brindisi	3	6,52%
Lamboglia 2 itàlica	1	2,17%
Dressel 2-4 itàlica	1	2,17%
PE 18 ebussitana	2	4,34%
Tripolitana antiga	2	4,34%
Sud-hispànica indet.	1	2,17%
Dressel 1 citerior	4	8,69%
Lamboglia 2 citerior	7	15,21%
indeterminada	1	2,17%

La primera dada que destaquem és l'elevat nombre de peces què disposem, quasi bé el triple de la fase anterior. No obstant, de nou observem que les proporcions entre la vaixel·la de taula i les àmfores segueix essent molt similar.

Segueixen essent majoritàries les produccions provinents de la Península Itàlica, fins i tot augmenten lleugerament. No obstant entren també en escena una sèrie de produccions, essencialment àmfores, que con-

tenen productes elaborats especialitzats: oli i salaons de l'àrea sud-hispànica i vi de la Tarraconense. Poc més tard, aquest productes es distribuïran de manera generalitzada en bona part dels mercats mediterranis. Quasi bé de manera testimonial es mantenen les importacions de l'illa d'Eivissa i del nord de l'Àfrica.

La vaixel·la de taula de vernís negre segueix essent majoritària, representant un percentatge molt similar al de la fase anterior. Els productes dels tallers de Cales (61,23 %) superen amb escreix la campaniana A (21,70 %). També és notòria la irrupció dels productes tardans dels tallers de Cales, que substitueixen els tipus anteriors, als quals dobren numèricament. Són vasos que conserven el repertori formals anteriors però són de pitjor qualitat i acabat. Molt més minoritària és la campaniana C (no arriba a un 1 %) i la campaniana B etrusca de Volterra (0,77 %), aquesta darrera més pròpia de cronologies un xic més antigues.

La forma més usual és el plat, tant en la campaniana A (9,28%), com en les variants mitjana (60,86%) i tardana (58,92%) dels tallers de Cales. El mateix succeeix amb les campanianes C siciliana i B etrusca, on trobem les formes Lamb. 7 i Lamb. 5.

Per primera vegada trobem productes d'imitació de la vaixel·la de vernís negre. Són vasos de qualitats diverses, generalment de pasta grisa i superfícies engal·bades, rarament envernissades, que imiten el repertori formal de la vaixel·la del grup de la B i, en ocasions, les seves decoracions –cercles concèntrics, bandes de rodeta, etc.–. L'única forma representada és el vas de la forma Lamb. 1.

Quant als gots de parets fines d'origen itàlic predomina la forma III de Mayet, tot i que comença a haver-hi alguna peça més elaborada, com ara la copa Mayet IX. Trobem també una copa de producció local.

Les ceràmiques de cuina importades tampoc augmenten numèricament (14,91 %). Tret d'una peça d'origen sud-hispànic, la resta prové de la Península Itàlica. Les formes més usuals són les cassoles (35,71 %), dels tipus Aguarod 4/Vegas 14 o Burriac 549, i les tapadores (42,85 %). Més minoritàries són les safates amb engal·ba “roig pompeïà” i els morters dels tipus *Emporiae* 36.2. Hem inclòs en l'apartat d'altres els unguentaris itàlics, que representen una ínfima proporció.

Amb les àmfors es produeix una diversificació dels tipus i dels llocs de fabricació, tot i que segueixen essent majoritàries les produccions itàliques (63,04 %). Les àmfors del tipus Dressel 1 B (51,72 %) són les més nombroses. Les àmfors d'Apúlia-Bríndisi man-

tenen el seu percentatge i les del tipus Lamb. 2 adriàtiques i les Dressel 2-4 són minoritàries. Segueixen essent àmfors per transportar vi.

De nou són testimonials les àmfors ebusitanes –ara del tipus PE 18–, i les tripolitanes. Trobem per primera vegada una producció sud-hispànica, una àmfora que possiblement imita una Dressel 1 itàlica.

Especial atenció mereixen les àmfors vinàries de fabricació local o regional, les anomenades tarraconenses, que amb un 23,91 %, irrompen de forma notòria. Hem d'advertir, però, que el lot d'aquest tipus d'àmfors trobat a *Iluro*, que il·lustra aquesta fase, és certament una troballa singular, ja que es tracta d'un conjunt procedent d'un únic abocador, la qual cosa provoca un augment quantitatiu excepcional del percentatge de la producció. La singularitat de la troballa resideix també en el fet que la majoria d'envasos trobats pertanyen al tipus Lamb. 2, quan el més freqüent és que imitin els tipus Dressel 1. El fet de reproduir prototipus d'envasos ja existents suggereix que en aquests moments encara s'està en un període d'assaigs de difusió comercial d'aquesta indústria regional –la viticultura–, que encara no disposa d'envasos propis que n'identifiquin l'origen.

Tercera fase (*Iluro* 3). 50-25 aC

Situem aquesta fase en el tercer quart del segle I aC. Els materials arqueològics quantificats provenen de les següents excavacions: carrer de Na Pau, 5. Estrat 1 (1980); carrer de Sant Simó, 13. 3a fase (1988-1998); carrer de Sant Cristòfor, 12. 1a fase (1989-1990/1999-2000); carrer de Barcelona, 55-57. 2n. sector, 1a fase (1989-1990); carrer Baixada de Les Espenyas, 24-26. 1a fase. (1990); carrer d'en Palau, 32-34. 1r. sector, 2a fase i 2n. sector, 1a fase (1993-1995); carrer de Dom Magí de Vilallonga, 16. 1a i 2a fases (1994); carrer de Barcelona, 38. 3a fase (1996); carrer de Barcelona, 45. 2a fase (1996); carrer de Na Pau. 2a fase (1997); Plaça Gran, 8. 2a fase (2000); carrer de Dom Magí de Vilallonga, 8-10-12. 2a fase (2000); carrer d'en Pujol, 47. 1a fase (2000); plaça del Beat Salvador. 1a fase (2006); carrer Baixada de Les Espenyas, 8 (2007) i Hort del Rector (basílica de Santa Maria) (2007).

En total disposem de 332 individus per analitzar aquesta fase, les proporcions dels quals, per funcionalitat, són:

Vaixel·la de taula	221	66,56%
Ceràmica de cuina	25	7,53%
Àmfors	85	25,60%
Altres	1	0,30%

Responent a l'origen de les produccions les proporcions són les següents:

Península Itàlica	255	76,80%
Eivissa	4	1,20%
Sud d'Hispania	10	3,01%
Nord d'Àfrica	10	3,01%
Citerior/Tarraconense	42	12,65%
Indeterminat	11	3,31%

De vaixela de taula hi ha un total de 221 peces, que per produccions resulten:

Campaniana A	37	16,74%
Camp. B etrusca	3	1,35%
Cales mitjà	31	14,02%
Cales tardà	103	46,60%
Campaniana C	3	1,35%
Aretina vernís negre	4	1,80%
T.S. Itàlica	3	1,35%
Sigil·lata Oriental	1	0,45%
Imitació vernís negre	10	4,52%
Imitació T.S. Itàlica	1	0,45%
VN indeterminat	2	0,90%
Parets Fines	23	10,40%

De campaniana A hi ha 37 peces, amb les formes que a continuació es detallen:

Lamb. 27/31	1	2,70%
Lamb. 27	2	5,40%
Lamb. 31	15	40,54%
Lamb. 5	8	21,62%
Lamb. 36	2	5,40%
Indet.	9	24,32%

Les peces de la variant mitjana dels tallers de Cales són 31, distribuïdes segons les formes següents:

Lamb. 1	13	41,93%
Lamb. 3	4	12,90%
Lamb. 4	1	3,22%
Lamb. 5	11	35,48%
Lamb. 6	1	3,22%
Lamb. 7	1	3,22%

La variant tardana dels tallers de Cales ha proporcionat un nombre de 103 peces diferents, les formes de les quals són:

Lamb. 1	32	31,06%
Lamb. 2	7	6,79%
Lamb. 3	5	4,85%
Lamb. 4	4	3,88%
Lamb. 5	49	47,57%
Lamb. 7	2	1,94%
indeterminat	4	3,88%

Quant a les imitacions de vernís negre s'han trobat 10 exemplars, equivalents a les següents formes:

Lamb. 1	6	60%
Lamb. 2	1	10%
Lamb. 5	1	10%
Lamb. 18	1	10%
Indeterminat	1	10%

Hi ha un nombre de 23 individus ceràmics de la producció itàlica de parets fines, dels tipus següents:

Mayet III	12	52,17%
Mayet II	6	26,08%
Mayet V	1	4,34%
Mayet XII	1	4,34%
Mayet XXIV	1	4,34%
Indeterminada	2	8,69%

La ceràmica de cuina forana és tota de producció itàlica, 25 peces, i respon als següents tipus:

Safata roig pompeïà Aguarod 3/Luni 1	4	16,00%
Cassola Aguarod 4/Vegas 14	6	24,00%
Tapadora	11	44,00%
Olla de ganxo Vegas 2	1	4,00%
Morter <i>Emporiae</i> 36.2	3	12,00%

Hi ha una gran varietat de tipus amfòrics. En total comptem amb 85 peces, relacionades de la manera següent:

Dressel 1A itàlica	1	1,17%
Dressel 1B itàlica	13	15,29%
Apúlia-Brindisi	4	4,70%
Lamboglia 2 itàlica	1	1,17%
PE 18 ebusitana	3	3,52%
PE 23 ebusitana	1	1,17%
Tripolitana antiga	4	4,70%
Maña D	1	1,17%
Maña C2b	4	4,70%
Sala 1 mauritana	1	1,17%
Sud-hispànica indet.	1	1,17%
Dressel 1 sud-hisp.	5	5,88%
Haltern 70	1	1,17%
Dressel 7-11	1	1,17%
Dressel 12	1	1,17%
Dressel 1/citerior	5	5,88%
Lamboglia 2/citerior	1	1,17%
Tarraconense 1	32	37,64%
Pascual 1	4	4,70%
indeterminada	1	1,17%

Els contextos de que disposem d'aquesta fase són més nombrosos, així com el nombre de material ar-

queològic trobat, la qual cosa ens permet constatar una superior diversitat tant de les produccions com dels repertoris formals d'algunes d'elles.

Per funcionalitat, observem que, tot i l'increment de les peces disponibles, les proporcions, amb petites variacions, són similars a les de les dues fases anteriors. És a dir, els percentatges es mantenen entre la vaixel·la d'importació (66,55%) i les àmfores (25,60%), mentre que es redueix pràcticament a la meitat (7,53 %) el percentatge de les ceràmiques de cuina importades.

Pel que fa a la procedència de les produccions, es constata una davallada, lleugera però inexorable —uns deu punts en relació a l'anterior fase— dels productes de procedència itàlica. Tot i així, la Península Itàlica segueix essent, amb diferència, l'origen de la majoria d'importacions (76,80%). Cal advertir, però, que la disminució percentual del conjunt de productes itàlics la provoca el retrocés de les àmfores, ja que la vaixel·la de taula i la terrissa de cuina segueixen essent majoritàriament d'aquesta procedència. Els productes d'origen nord-africà (3,01%) i d'Eivissa (1,20%) segueixen essent minoritaris. D'altra banda, augmenten considerablement les àmfores d'origen sud-hispànic (3,01%) i les àmfores tarraconenses (12,65%) que es dupliquen en relació a la fase anterior.

En aquest període es produeix una diversificació de la vaixel·la de taula d'importació, mantenint-se, però, les grans produccions majoritàries: la campaniana A, tot i que en constant regressió, i els tallers de Cales que mantenen la seva hegemonia. És en aquesta fase quan apareix la vaixel·la de vernís roig d'origen itàlic.

La campaniana A segueix tenint uns percentatges alts (16,74%); de fet és la segona producció, tot i la seva davallada en relació a les anteriors fases. La seva forma més popular és el bol de la forma Lamb. 31 (40,54%), el qual possiblement gaudeix d'acceptació perquè no té cap homòleg en el repertori formal del grup de la B. A la vegada, hi ha un retrocés numèric i percentual dels plats de la forma Lamb. 5 (21,62%) els quals, possiblement, no són competitiu davant dels seus homòlegs de les produccions calenes.

Els productes dels tallers de Cales segueixen essent els majoritaris (60,62% del total de la vaixel·la de taula), predominant els de la variant tardana (76,86% del total dels productes calens). Tot i així, el seu repertori formal no varia, essent els plats de la forma Lamb. 5 els més nombrosos (47,57%), seguits pels vasos de la forma Lamb. 1 (31,06%). La resta de formes, en el millor dels casos, no arriba al 7%.

Les altres produccions no assoleixen el 5%, tot i que ens trobem davant d'una diversificació dels productes d'importació de taula. Segueixen essent testimonials els escassos vasos de campaniana C (1,35%) i de campaniana B etrusca de Volterra (1,35%). De campaniana C hi ha les formes Lamb. 7 i Lamb. 20, i de campaniana B etrusca les formes Lamb. 5 i Lamb. 8. Com a producció més exòtica i poc comú, tot i que no estranya, hem trobat un plat de la forma Atlante 4 de sigil·lata oriental.

Una producció que cal destacar, en tant que és la primera vegada que es troba al jaciment, és l'aretina de vernís negre (1,80%), representada amb els plats de les formes Lamb. 7 (2 peces) i els vasos de formes properes, o que recorden, la Morel 1162 i la Morel 2240, respectivament.

Molt especialment, hem de remarcar també l'aparició de la vaixel·la de taula de vernís roig d'origen itàlic, concretament d'Arezzo, a l'Etrúria interior. D'aquesta producció les peces trobades són plats de la forma Consp. 1.1, un dels tipus més antics.

Cal fer notar també la generalització, tot i que no són massa importants numèricament, de les produccions que imiten la vaixel·la d'importació, tant de vernís negre com de vernís roig. Les imitacions de vernís negre, possiblement fabricades en àrees diferents, algunes locals o regionals, augmenten considerablement, assolint el 4,52% del total de la vaixel·la de taula. Bàsicament copien, amb més o menys qualitat i fidelitat, els vasos de la forma Lamb. 1 i els plats de la forma Lamb. 5. Les imitacions de vasos de vernís roig són tan escasses com els prototipus que imiten, ja que tan sols n'hem trobat una peça, d'origen i forma indeterminats.

També es diversifiquen tipològicament els vasos de parets fines, majoritàriament itàlics, tot i que percentualment no difereixen massa de les fases anteriors (10,40% del total de la vaixel·la de taula). La forma majoritària segueix essent el got de la forma Mayet III, tot i que n'hi ha d'altres de més elaborades que copien prototipus metàl·lics.

Percentualment la terrissa itàlica de cuina sembla patir una davallada. Les formes més freqüents, que no varien respecte de les fases anteriors, segueixen essent la tapadora (44,00%) i la cassola de vora bifida (24,00%), seguides pels morters (12,00%) i per les safates amb engalba de "roig pompejà" (16,00%).

D'àmfores se n'han trobat de diversos tipus i procedències. Per primera vegada, les de la Citerior/Tarraconense (37,64% del total de les àmfores) superen

numèricament les d'origen itàlic, tot i que aquestes segueixen essent nombroses (22,35% del total de les àmfors). Tret de les àmfors d'Apúlia-Brínsidi, que es mantenen percentualment (4,70 %), i d'una escassa representació de l'adriàtica del tipus Lamb. 2 (1,17%), l'àmfora itàlica majoritària és la del tipus Dressel 1 B. Les del tipus Dressel 1 C desapareixen i les del tipus Dressel 1 A, pràcticament també. Les àmfors que protagonitzen un major increment numèric i percentual són en primer lloc les de la Citerior/Tarraconense, que augmenten deu punts i mig, i les procedents del sud de la Península Ibèrica, sobre tot de la Bètica, que passen d'un 2,17% de la fase anterior a un 10,58%.

Les àmfors locals experimenten canvis tipològics importants, ja que se superen les imitacions del prototipus itàlics Dressel 1 i Lamb. 2, i s'imposen els dissenys propis. Així, hem de fer constar el predomini del tipus Tarraconense 1, el qual, tot i presentar una gran varietat formal, esdevé el primer model propi de la zona. Aquests envasos representen el 37,64% del total de totes les àmfors i el 76,19 % del total de les àmfors de la Tarraconense. És el període de predomini d'aquest tipus d'envàs. Destaquem també la presència inicial del tipus Pascual 1, encara minoritari (4,70 % del total de les àmfors). El nombre d'aquests envasos evidencia la consolidació i inici del període més pròxim de l'elaboració del vi de la Tarraconense.

Les àmfors sud-hispàniques, juntament amb algunes altres procedents del nord d'Àfrica, posen de manifest l'incipient però important comerç amb les àrees meridionals que s'especialitzaren en l'elaboració i comerç de l'oli, de les salaons i de les conserves, productes dels quals l'àrea laietana en va ser una bona receptora. Aquest fet l'evidencien les àmfors dels tipus Haltern 70, Dressel 7-11 i Dressel 12 de la Bètica, i les Maña C2b i Sala 1 de la zona de l'estret de Gibraltar i de la Mauritània, respectivament. Com a tipus molt minoritaris hi ha tripolitana antiga i Maña D, aquest darrer clarament residual. La presència d'àmfors d'Eivissa (4,69% del total d'àmfors) demostra que encara existeixen alguns contactes comercials amb l'illa, tendents però a esdevenir també fets puntuals.

Quarta fase (Iluro 4). 25 aC - canvi d'era

La darrera fase d'estudi la situem en l'últim quart del segle I aC. Des del punt de vista d'anàlisi de cultura material representà el final d'una sèrie de produccions característiques de l'etapa republicana i la consolidació d'uns nous productes que caracteritzaran l'etapa imperial. Els materials estudiats provenen de dos conjunts diferents però cronològicament idèn-

tics, que situem entre l'any 15 aC i el canvi de l'era. Ambdós conjunts proporcionaren una gran quantitat de material arqueològic, la qual cosa ens ha permès obtenir una visió exhaustiva de la cultura material del moment.

Els contextos que corresponen a aquesta quarta fase són els recuperats a: carrer de Sant Francesc d'Assís, 16. E-III (1979-1980); Plaça de la Peixateria. Cala 2, UE 2005 (1987); carrer de Sant Simó, 13. 4 fase (1988-1998); carrer de Barcelona, 55-57. 1r sector (1989-1990); carrer de Barcelona, 45. 3a fase (1996); carrer de Sant Francesc d'Assís, 15 (2001), carrer Nou, 23 (2001) i carrer de Sant Francesc d'Assís (2003).

Es tracta d'uns farciments artificials formats en un moment molt curt de temps, bé per amortitzar estructures existents, bé per terraplenar el terreny. En ambdós casos, aquests fets implicaren l'aportació en un moment donat de grans quantitats de terres, de runa i de materials en desús, és a dir, s'aprofitaren aquests espais com a abocadors. Això explica la gran quantitat de material trobat. Evidentment, el volum de materials continguts en aquests nivells ha de ser enormement superior, però malauradament no podem comptar amb ells, perquè les excavacions no exhauriren, ni de bon tros, els abocadors esmentats.

Des del punt de vista de l'anàlisi de cultura material, aquests tipus de nivells arqueològics ens plantegen algunes reflexions. En primer lloc els períodes d'amortització d'aquests materials, en el sentit que no tot el que s'abocà havia de correspondre o ser contemporani del moment en què es formà l'estrat, de manera que cal reflexionar sobre el concepte de residualitat. Entenem que el material trobat en aquests abocadors no tenia perquè provenir del mateix lloc, ja que és més lògic suposar que s'hi llençaven runes i deixalles de diferents indrets, algunes de contemporànies i altres potser anteriors al moment de l'abocament, per tant residuals.

Per analitzar els conjunts d'aquesta quarta i darrera fase disposem d'un total de 652 individus, els quals per funcionalitat es distribueixen de la següent manera:

Vaixella de taula	348	53,37%
Ceràmica de cuina	56	8,58%
Àmfors	234	35,88%
Altres	14	2,14%

Responent a l'origen de les produccions les proporcions són les següents:

Península Itàlica	376	57,66%
Eivissa	1	0,15%
Orient	1	0,15%
Sud d'Hispania	32	4,90%
Nord d'Àfrica	11	1,68%
Citerior/Tarraconense	159	24,38%
Indeterminat	72	11,04%

Per produccions, les 348 peces que composem la vaixel·la de taula es distribueixen de la següent manera:

Taller de roses	1	0,28%
Campaniana A	17	4,88%
Cales mitjà	15	4,31%
Cales tardà	109	31,32%
VN Padània	2	0,57%
Campaniana C	3	0,86%
Pseudo camp. C	4	1,14%
Aretina vernís negre	3	0,86%
T.S. Aretina	76	21,83%
Sigil·lata oriental	1	0,28%
Imitació vernís negre	47	13,50%
Imitació T.S. Aretina	12	3,44%
VN indeterminat	3	0,86%
Parets fines	55	15,80%

De la variant tardana dels tallers de Cales s'han trobat 109 peces de les formes següents:

Lamb. 1	31	28,44%
Lamb. 2	7	6,42%
Lamb. 3	11	10,09%
Lamb. 4	2	1,83%
Lamb. 5	47	43,11%
Lamb. 7	4	3,66%
Lamb. 8	1	0,91%
Lamb. 10	2	1,83%
indeterminat	4	3,66%

De vaixel·la de T.S. Itàlica hi ha 76 peces, que per formes resulten:

Consp. 1	8	10,525%
Consp. 2.2	2	2,63%
Consp. 2.3	1	1,31%
Consp. 3.2	2	2,63%
Consp. 3.3	1	1,31%
Consp. 5.4	1	1,31%
Consp. 7.2	5	6,57%
Consp. 8.1	1	1,31%
Consp. 10.1	2	2,63%
Consp. 11.1	1	1,31%
Consp. 12.1	6	7,89%
Consp. 13	1	1,31%

Consp. 13.1	1	1,31%
Consp. 13.2	2	2,63%
Consp. 13.3	1	1,31%
Consp. 14	5	6,57%
Consp. 14.1	5	6,57%
Consp. 14.2	1	1,31%
Consp. 18.2	3	3,94%
Consp. 18.5	1	1,31%
Consp. 19	1	1,31%
Consp. 20	1	1,31%
Consp. 21	1	1,31%
Consp. 22.1	5	6,57%
Consp. 30.6	1	1,31%
Consp. 32	1	1,31%
Consp. 36.4	1	1,31%
Atlante III	2	2,63%
Indeterminats	13	17,10%

De gots i copes de parets fines s'ha comptabilitzat 55 peces, les quals, per formes, són:

Mayet II	3	5,54%
Mayet III	23	41,81%
Mayet V	4	7,27%
Mayet IX	1	1,81%
Mayet X	3	5,54%
Mayet XII	8	14,54%
Mayet XIV	4	7,27%
Mayet XVII	2	3,63%
Mayet XXXIII	1	1,81%
Indeterminada	6	10,90%

La ceràmica itàlica de cuina són 56 peces, dels següents tipus:

Safata roig pompeïa Aguarod 3/Luni 1	3	6,52%
Safata roig pompeïa Aguarod 6/Luni 1	1	2,17%
Safata roig pompeïa Aguarod 4/Luni 2-4	7	15,21%
Cassola Aguarod 4/Vegas 14	11	23,91%
Cassola Aguarod Celsa	2	4,34%
Tapadora	17	36,95%
Olla de ganxo Vegas 2	1	2,17%
Morter <i>Emporiae</i> 36.2	3	6,525%
Morter Dramont 1	1	2,17%

Les àmfors constitueixen un grup nombrós d'individus ceràmics, 234 peces, dels següents tipus i procedències:

Dressel 1A itàlica	1	0,42%
Dressel 1B itàlica	9	3,84%
Apú·lia-Bríndisi	3	1,28%
Dressel 2- itàlica	1	0,42%

Lamboglia 2 itàlica	3	1,28%
PE 18 ebussitana	1	0,42%
Tripolitana antiga	5	2,13%
Maña C2b	6	2,56%
Dressel 1 sud-hispà.	1	0,42%
Haltern 70	10	4,27%
Dressel 7-11	7	2,99%
Dressel 10	2	0,85%
Dressel 12	4	1,70%
Dressel 28	1	0,42%
Oberaden 83	11	4,70%
Sudhisp.vora amet.	2	0,85%
Sud-hispànica indet.	8	3,41%
Dressel 1/Citerior	8	3,41%
Lamboglia 2/Citerior	1	0,42%
Tarraconense 1	54	23,07%
Pascual 1	89	38,03%
Dressel2-4 tarracon.	3	1,28%
Indeterminada	4	1,70%

Disposem d'un elevat nombre de peces, el doble de la fase anterior. També augmenta el nombre de produccions representades. Pel que fa a la funcionalitat de les peces s'observa que hi ha una davallada percentual de la vaixel·la de taula, tot i que no massa significativa (53,37%), uns 10 punts menys en relació al període anterior. Aquest fet s'explica perquè es produeix una lleugera recuperació de la vaixel·la local, tal com semblen indicar alguns treballs que profunditzen en aquest tema (Puerta 2000). La terrissa itàlica de cuina pràcticament no pateix variacions i es manté en un percentatge reduït (8,58%). Les àmfors són les produccions que més s'incrementen percentualment, fins arribar a un 35,88% del total.

Per procedències, s'observen canvis substancials, alguns dels quals ja s'apuntaven en les fases anteriors. Així, tot i que els productes originaris de la Península Itàlica segueixen essent majoritaris, han sofert una notòria baixada (57,66%), encara que la major part de la vaixel·la de taula segueix tenint aquest origen. Evidentment el descens numèric es deu en bona part a la dràstica disminució del nombre d'àmfors d'origen itàlic. Les ceràmiques de cuina itàliques mantenen els seus percentatges. També es mantenen numèricament (1,68%) els productes originaris del nord d'Àfrica, tot i que alguns són merament testimonials. Augmenten lleugerament les produccions sud-hispàniques (4,90%), constituïdes per àmfors en la seva totalitat. Les àmfors tarraconenses doblen el seu nombre (24,38%). Hi ha un 11,04% de materials d'origen indeterminat, corresponents bàsicament a les imitacions de la vaixel·la de vernís negre.

Quant a la vaixel·la de taula s'observa que es manté la diversificació de produccions i el predomini d'algunes.

Algunes són residuals: el vernís negre de la Padània, la campaniana C i els seus productes derivats també originaris de l'illa de Sicília, la sigil·lata oriental i l'aretina de vernís negre. En aquest període cronològic, sobta l'elevat nombre de peces de vaixel·la de vernís negre, majoritàriament pertanyents a la variant tardana dels tallers de Cales (31,32% del total de la vaixel·la de taula) respecte de la terra sigil·lata itàlica (21,83%). Les formes predominants de vernís negre segueixen essent el vas de la forma Lamb. 1 (28,44%) i els plats de la forma Lamb. 5 (43,11%), seguits de ben lluny per les altres formes estàndard d'aquest taller, que mantindrà el seu repertori formal clàssic fins al final de la producció.

Pel que fa a la terra sigil·lata itàlica, hi ha una gran diversitat de formes –vegeu quadre tipològic corresponent–, que s'agrupen en serveis de taula determinats a partir dels estudis dels materials del campament de Haltern. Cal destacar l'augment considerable de les imitacions, de vernís negre bàsicament (13,50% del total de la vaixel·la de taula), i en molt menor quantitat de la vaixel·la de vernís roig (3,44%).

L'altra grup ceràmic important dins l'apartat de la vaixel·la de taula són els gots i les copes de parets fines. A grans trets, es tracta d'una producció que manté els seus percentatges, un 15,80% del total de la vaixel·la, si bé el seu repertori formal s'amplia i es diversifica. En aquest període segueixen essent bàsicament d'origen itàlic.

Les ceràmiques de cuina no locals segueixen essent també d'origen itàlic. El seu percentatge és molt similar al de períodes anteriors (8,58%), i les seves formes són les mateixes, tret d'alguna novetat com és el morter del tipus Dramont 1.

Les àmfors esdevenen el grup ceràmic amb més novetats i variacions. En relació al període anterior, no hi ha una més gran diversitat de tipus i de produccions, però les proporcions en què es troben evidencien variacions importants quant als centres productors, mercaderia envasada i comportaments comercials. Es produeix una davallada de les àmfors itàliques, essencialment vinàries, (7,24% del total de les àmfors), un increment moderat de les d'origen sud-hispànic (19,61%) i un clar predomini de les tarraconenses (66,21% del total de les àmfors).

Els envasos d'origen sud-hispànic són bàsicament contenidors d'oli, de conserves i de salaons, al contrari del període anterior on el tipus majoritari eren les imitacions de les Dressel 1 itàliques, les quals transportaven vi. Aquest canvi del producte elaborat i envasat demostra l'especialització d'aquella àrea meridional de la península, també evidenciat per un

major repertori formal dels envasos –veure quadre corresponent–. Inversament, l'augment percentual de les produccions tarraconenses palesa la prosperitat i la importància de la viticultura de la regió. D'igual manera observem que els diferents assaigs per fabricar un envàs propi característic i identificador del producte que conté s'aconsegueix de manera definitiva, amb l'aparició del tipus Pascual 1.

Consideracions finals

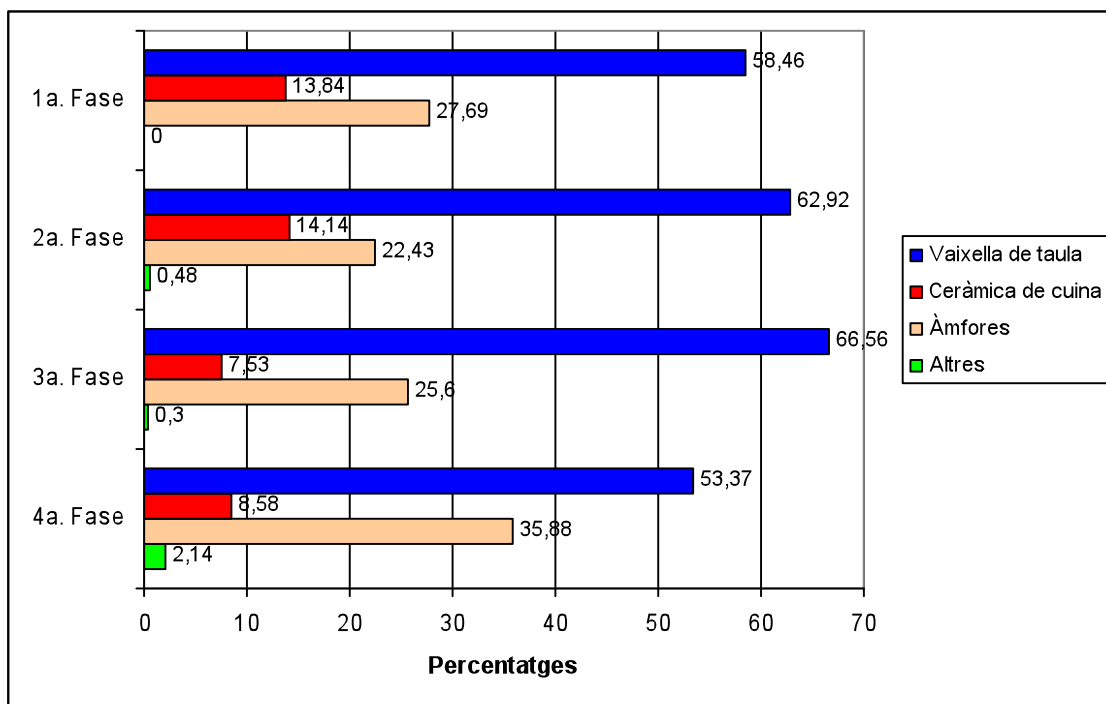
Una vegada establertes les fases ceramològiques, és interessant valorar globalment l'evolució i el comportament d'algunes produccions ceràmiques al llarg del període estudiat.

Pel que fa a la funcionalitat de les peces, en el diagrama observem que percentualment no hi ha massa variació numèrica en les diferents fases. En les quatre fases la vaixel·la de taula és sempre predominant, superant percentualment la meitat del total. Tot i que en aquest treball no s'han analitzat les ceràmiques comunes de producció local, sabem per altres estudis que durant el segle I aC la vaixel·la de taula dita d'importació havia pràcticament substituït la vaixel·la de producció local (Miró, Pujol, Garcia Roselló 1988) (Puerta 2000).

Quant a la vaixel·la de taula de vernís negre, que en etapes anteriors havia estat considerada com un pro-

ducte luxós i car, a partir de la producció de la Campània A es produí un canvi dràstic en el procés d'elaboració, transport i distribució que va permetre abaratir els seus costos de fabricació i, en conseqüència, els seus preus finals en els mercats. Amb aquesta producció industrialitzada, tal com proposen alguns autors (Sanmatí, Principal 1998) (Principal 1998), la vaixel·la importada es socialitzà, essent possible adquirir-la pràcticament arreu a preus baixos. Després de la Segona Guerra Púnica, la industrialització del procés d'elaboració –que comportà una davallada en la qualitat del producte–, la seguretat del seu transport, bàsicament marítim, acompanyant de manera parasitària els grans carregaments de vi italià, derivaren en un monopoli dels mercats durant una sèrie d'anys, fins la irrupció de noves produccions que, com és lògic, mantingueren els mateixos criteris quant a processos productius i distribuïdors. Els productes dels tallers de Cales, sobretot els de la variant mitjana i molt especialment els de la variant tardana, oferiren uns repertoris formals estàndard molt més reduïts, que encara facilitaren molt més la seva expansió i introducció en les llars d'arreu de les comunitats on arribava la influència i el domini romà, en detriment de les produccions locals.

A partir del gràfic també observem com la terrissa de cuina, essencialment d'origen italià, manté en totes les fases uns percentatges que, tot i mantenir-se numèricament, són relativament baixos, ja que en cap cas no superen el 15% del total. Al contrari de la

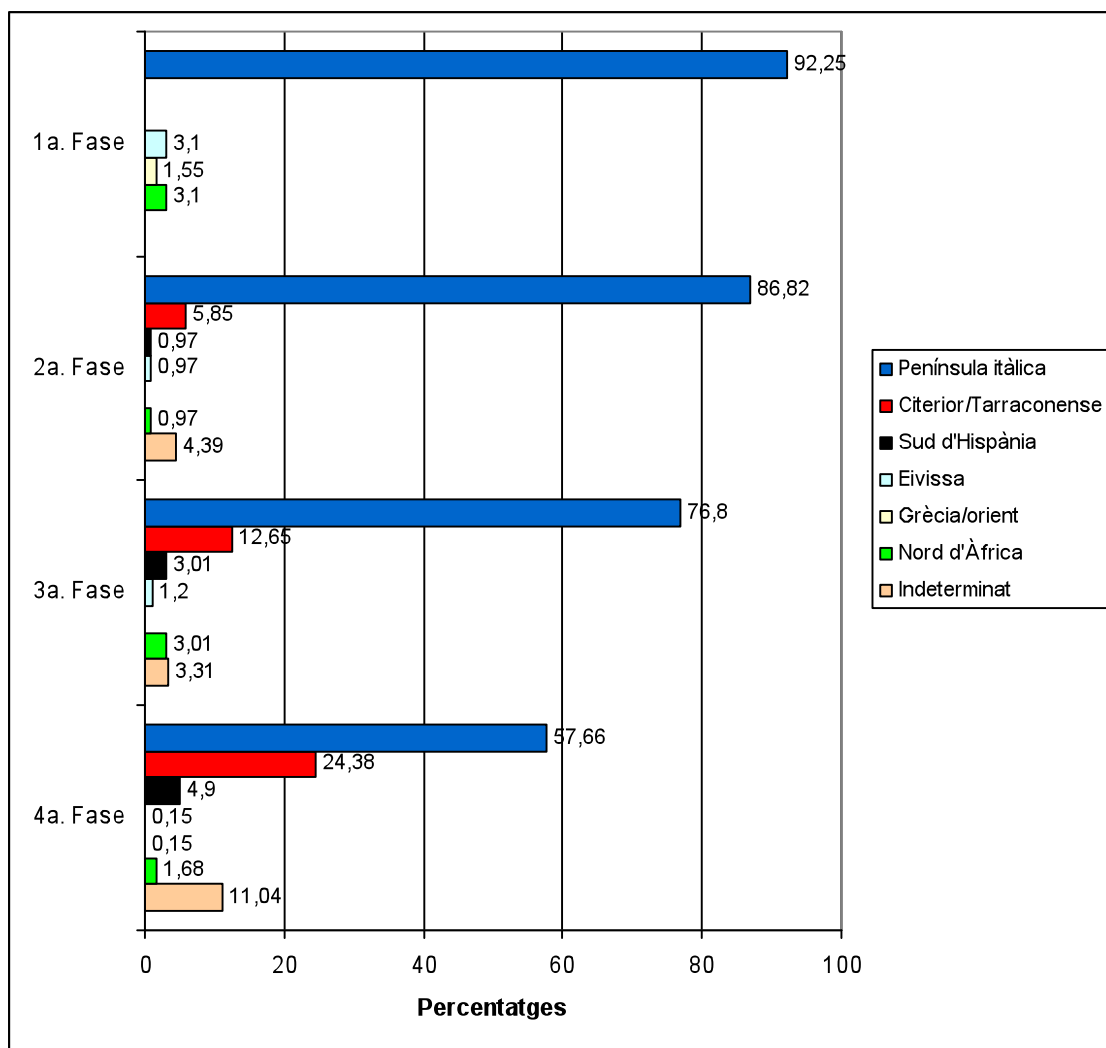


vaixella de taula, l'ús de la terrissa de cuina itàlica era minoritari respecte a les ceràmiques locals de cuina. Aquesta dada, juntament amb el reduït repertori formal que presenta la terrissa itàlica, que bàsicament es redueix a cassoles i safates destinades al forn, ens suggereix que la seva introducció devia estar associada a un tipus determinat de cocció no massa generalitzat entre les comunitats locals receptores.

El tercer grup ceràmic interessant de comentar és el de les àmfores, entenen-les sempre com a recipients per al transport de productes elaborats. La seva proporció es manté més o menys constant en les tres primeres fases i augmenta sensiblement en la darrera. Deixem per a les gràfiques corresponents, on es detallen orígens i tipus, un comentari més acurat sobre aquests recipients, i ara tan sols destaquem que

aquest augment percentual de la darrera fase es degué a una diversificació i generalització d'una sèrie de productes que passaren a ser de consum quotidià pels habitants d'*Iluro*, a mesura que aquesta ciutat assumia o s'integrava en les dinàmiques comercials i de consum d'un model romà plenament consolidat.

En la següent gràfica, on analitzem els centres o les àrees de producció, observem que la columna que representa l'origen itàlic de les produccions és la més destacada en totes les fases. Tanmateix, també constatem que a mesura que avança el segle disminueixen progressivament i de manera considerable els percentatges de productes d'aquesta procedència, passant quasi bé a la meitat de la primera a la darrera fase, en la qual, tot i així, segueixen essent els més destacats.



El domini comercial dels productes itàlics fou conseqüència del resultat de la Segona Guerra Púnica. La victòria romana fixà unes noves regles de joc i una situació geoestratègica i d'influències que des del punt de vista comercial anava encaminada a implantar un monopoli dels seus productes. La Mediterrània, controlada per Roma, es convertí en la principal via de distribució comercial, on s'establiren i prosperaren importants ports de comerç i innumerables centres secundaris d'embarcament, rebuda i distribució dels seus productes.

El productes itàlics, matèries primeres, productes elaborats d'alimentació i d'avituellament domèstic, i segurament d'altres que no han deixat rastres arqueològics ni documentals, esdevingueren quasi exclusius en els mercats mediterranis. Els indicadors que reflecteixen aquesta nova situació els constatem en tots els jaciments arqueològics de la riba mediterrània amb contextos del segle II aC. A *Iluro* aquesta situació de supremacia es reflecteix, tal com s'indica a la gràfica, en el primer quart del segle I aC.

A mesura que avançava el segle I aC, Hispània es trobava en els darrers estadis del procés de la romanització, i per tant formava part de la concepció romana del món. Hispania començava a singularitzar-se o especialitzar-se en la elaboració d'uns productes determinats. Aquesta nova situació es reflexa en la gràfica corresponent on s'exposen les àrees d'origen dels productes. La davallada progressiva dels productes itàlics coincideix amb l'inici i la consolidació d'aquests productes regionals hispànics.

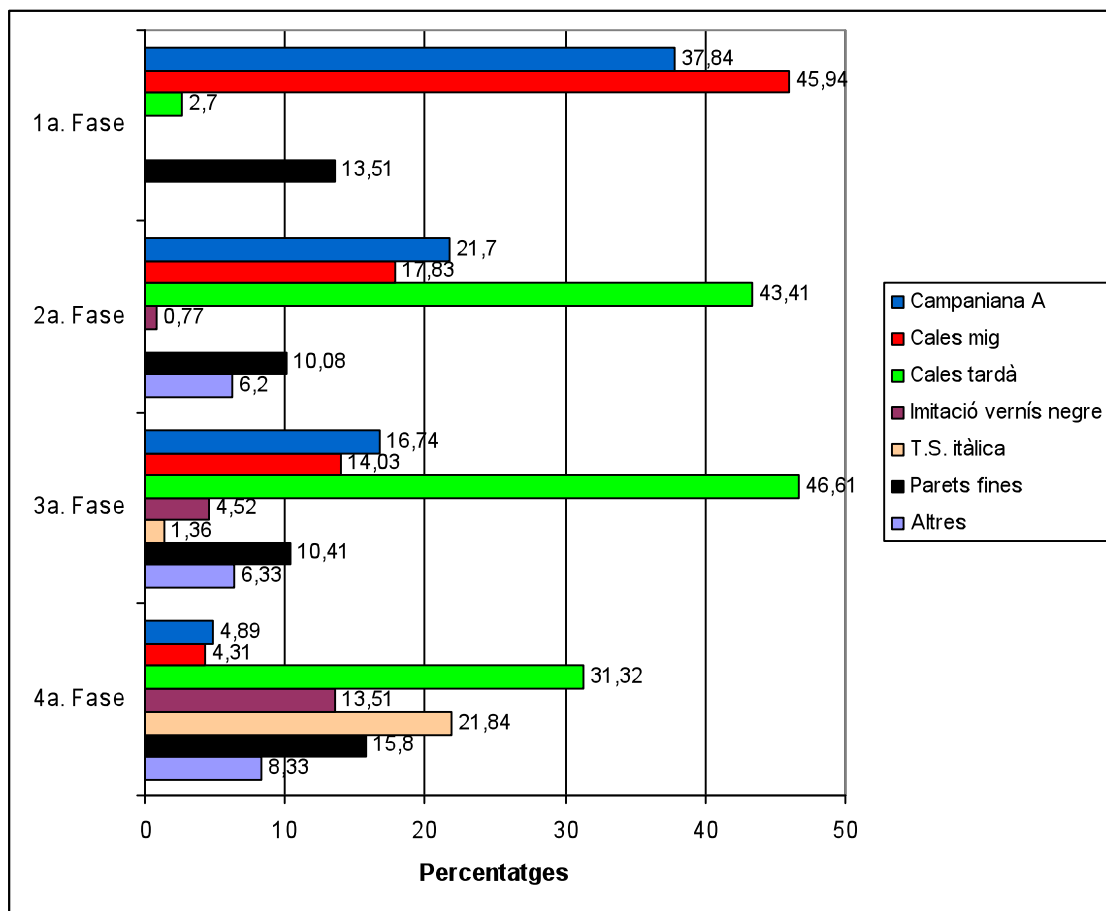
El producte itàlic més exportat durant tot el segle II aC i inicis del segle I aC era el vi, que quasi havia monopolitzat el comerç i havia relegat a l'oblit altres centres productors, com ara Grècia. D'altra banda, la producció d'oli, conserves i salaons havia tingut en les zones de la Mediterrània central, i en especial en el nord de l'Àfrica, des de la Tripolitània fins a les terres de l'actual Marroc, un dels focus principals d'elaboració i de subministrament.

Cap el tercer quart del segle I aC, tal com es reflecteix en les gràfiques corresponents, es palesa que dues àrees peninsulars hispàniques iniciaren un procés productiu, que segurament s'havia gestat a base d'experimentació anys abans i que els caracteritzarà durant els anys següents: el vi a l'àrea de la Citerior, després Tarraconense, l'oli, salaons i conserves a l'àrea sud-hispànica, especialment la Bètica. L'augment progressiu dels percentatges dels productes provinents d'aquestes àrees geogràfiques es deuen essencialment a l'especialització d'aquests productes elaborats, que eren bàsics en la dieta alimentària del món romà.

L'augment progressiu, tot i que no molt ràpid, de les produccions d'origen indeterminat es deu a una sèrie de peces de vaixel·la, freqüents en el darrer terç del segle I aC, que imitaven els prototipus itàlics, i que no han estat objecte d'estudis detallats, raó per la qual en desconeixem els centres de fabricació, que suposem diversos (Roca i Principal (ed) 2007).

En el següent gràfic analitzem els tipus de vaixel·la de taula característics durant el segle I aC a *Iluro*. Hem distingit les produccions més significatives numèricament amb un grup propi –campaniana A, tallers de Cales, terra sigil·lata itàlica, parets fines, etc.–, i hem agrupat la resta, que són molt minoritàries, sense que això impliqui que no reconeixem la importància de la seva presència en el nostre jaciment. Essencialment ens referim a la campaniana B etrusca, a la campaniana C i les seves derivades sicilianes, a l'aretina de vernís negre, a les produccions padanes i a la sigil·lata oriental.

Abans d'analitzar els percentatges i interpretar-los, recordem, tal com havíem advertit en el gràfic anterior de procedències, que ens trobem amb un panorama on dominen les produccions d'origen itàlic, de diferents àrees de la península, però sobretot de l'àrea etrusca i campaniana. Les produccions no itàliques són numèricament poc significatives.



En el gràfic s'observa com les diferents produccions que caracteritzaren el segle I aC són essencialment les mateixes, si bé la majoria pateixen importants i notòries variacions percentuals en les quatre fases establertes. Una primera conclusió seria, doncs, la diversitat, i una segona l'escassa perdurabilitat. Foren productes de consum ràpid degut a unes imposicions del mercat, que per raons diverses –modes, potser canvis de dieta i d'usos culinaris, refinament i especialització dels serveis de taula, socialització dels productes, etc.– ocasionaren un ús relativament curt i la seva ràpida amortització.

A inicis del segle I aC, la campaniana A era la segona producció més usada, amb un alt percentatge que disminuï quasi a la meitat en poc més de 25 anys, i progressivament en les fases següents fins pràcticament ser testimonial i residual en la darrera.

En la fase *Iluro* 1 (preurbana), que datem del primer quart del segle I aC, observem l'inici de la decadència d'una producció que havia estat predominant en tota la Mediterrània durant el segle II aC. De fet, el que documentem estadísticament a *Iluro* reflecteix el que s'esdevé a la majoria dels jaciments arqueològics de la

zona. Alguns autors associen l'inici de la davallada de la Campaniana A, que en aquests moments ja fabriquen vaixel·la de baixa qualitat –la variant tardana– amb l'atac i la destrucció dels tallers de l'illa d'Ischia per part de Sul·la l'any 82 aC. En aquesta illa, situada en el golf de Nàpols, és d'on s'extreia l'argila amb la qual s'elaborava la Campaniana A. Tot i així, la producció es seguí mantenint molt minvada fins mitjan o poc després del segle I aC.

Els tallers de la campaniana A trobaren cap al darrer terç del segle II aC un potent competidor, que produïa a la zona nord de la Campània, sota l'àrea d'influència territorial de la colònia de Cales. A *Iluro*, durant el primer quart del segle I aC, les produccions calenes –variant mitjana–, que eren de millor qualitat però de repertori formal més reduït, ja l'havien superat numèricament la Campaniana A. A finals d'aquest primer quart del segle, cap el 80 aC, és quan, segons els investigadors, es produí un canvi substancial quant a la qualitat d'aquests productes, alhora que s'intensificava la seva fabricació i distribució en tots els mercats de la Mediterrània. És la variant tardana d'aquestes produccions, algunes peces de les

quals ja es troben a *Iluro* en els darrers anys del primer quart del segle I aC. Aquesta darrera producció fou majoritària durant la segona meitat del segle I aC, tot i que en competència amb les incipients produccions de vernís roig de la terra sigil·lata itàlica.

En la fase *Iluro 2* (segon quart del segle I aC) és quan per primera vegada detectem la presència d'algunes de les produccions minoritàries, com la campaniana B etrusca de l'àrea de Volterra, i la campaniana C de Sicília, ambdues però amb cronologies que poden remuntar al segle II aC avançat. La seva presència, tot i minoritària, evidencia la importància que *Iluro* assolí com a centre receptor, al mateix nivell, o quasi, que altres indrets importants de la Mediterrània. En la següent fase –*Iluro 3*–, ens trobem també els productes minoritaris de vernís negre dels tallers d'Arezzo, característics de mitjans o de tercer quart del segle I aC, així com els primers vasos de vernís roig.

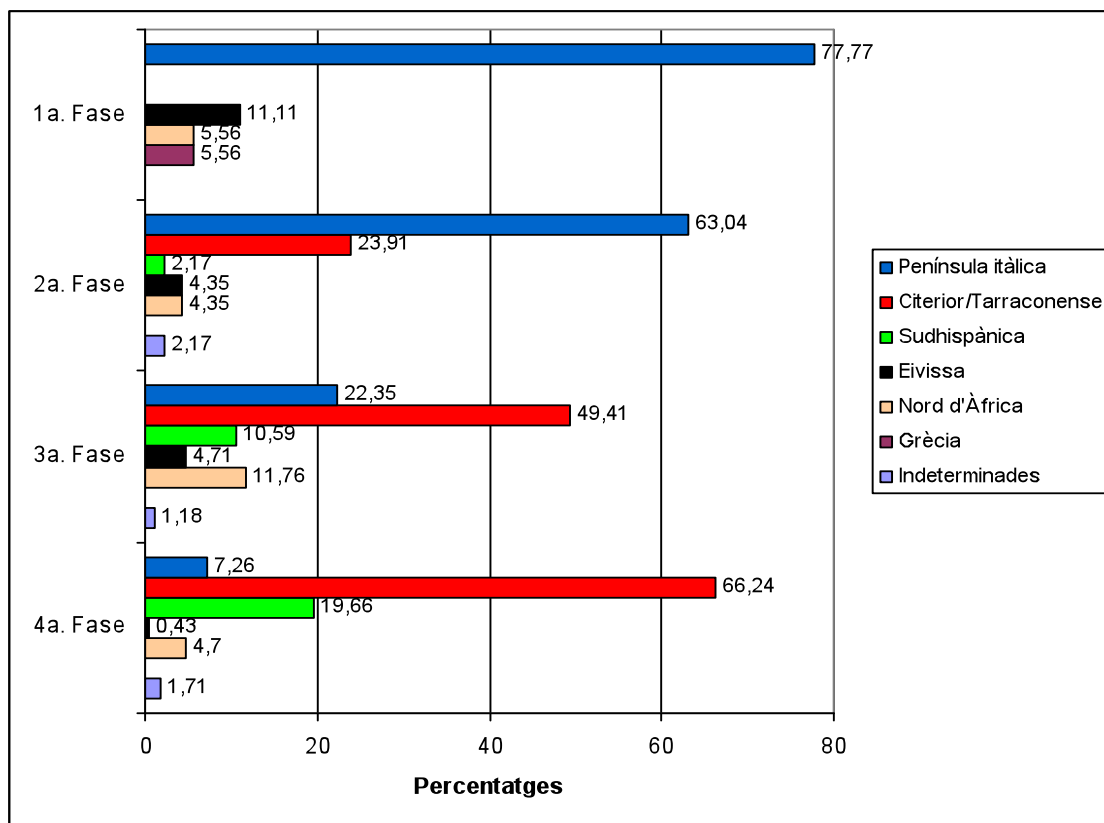
En el darrer quart del segle I aC és quan es produí l'eclosió de la vaixella de terra sigil·lata itàlica, tot i que encara era minoritària respecte de la de vernís negre. Aquesta situació canvià radicalment al llarg del primer quart del segle I dC. En aquest punt és interessant reflexionar sobre la qüestió de la pervivència de les produccions de vernís negre dins del període d'August. S'accepta de manera més o menys consensuada que la introducció en els mercats de la vaixella de vernís roig no significà una dràstica i ràpida desaparició de la de vernís negre. La substitució d'una per l'altra fou progressiva, amb un període de convivència entre les dues. La qüestió està en saber quant durà aquest període, en quines proporcions convisqueren, com fou el procés de substitució des del punt de vista numèric o percentual i quan desaparegué definitivament la vaixella de vernís negre. Aquestes són qüestions que, a grans trets, i amb xifres més o menys àmplies, cada vegada són més clares. També és cert que aquest procés de substitució no fou el mateix arreu, i que cada àrea presenta unes particularitats pròpies i determinades. En aquest sentit, ens fixarem en les dades que aporta el jaciment d'*Iluro* com a element de reflexió i de referència per a altres zones.

Les dades que disposem provenen de quatre excavacions que proporcionaren abundant material, situades en extrems oposats del jaciment i amb un tipus de deposició arqueològica també diferent. Majoritàriament la vaixella de vernís negre correspon a la variant tardana dels tallers de Cales. La quantitat i la tipologia del material, força idèntics en els quatre conjunts analitzats, indica que el material ha de ser coetani del moment de formació dels estrats. La vaixella de vernís negre supera percentualment la de vernís roig en uns 10 punts. Un altre fet a valorar són les imitacions de vaixella del vernís negre, que en aquesta fase augmenten considerablement respecte de la fase anterior. És evident que aquests productes copiaren la vaixella que estava en ús. Entenem, doncs, que a *Iluro*, durant les dues darreres dècades del segle I aC la vaixella de vernís vermell ja s'usava amb normalitat, tot i que encara era numèricament superior la vaixella de vernís negre. Les proporcions s'invertiran ràpidament poc després del canvi d'era, quan la vaixella de vernís negre desaparegué definitivament.

Pel que fa a la vaixella de vernís roig i als gots de parets fines, observem una diversificació tipològica dels seus productes, que disposaven d'un repertori formal ampli. Aquesta ampliació del repertori coincidí també amb una diversificació o descentralització dels tallers on es produïren. Alguna d'aquestes terrisseries tingueren sucursals fora de la Península Itàlica.

La ràpida recepció i ús generalitzat a *Iluro* d'aquesta vaixella de qualitat, sembla evidenciar la prosperitat de la ciutat i l'adopció ràpida d'una sèrie de modes, d'usos i de canvis que reflectia un món cada vegada més globalitzat quant a les pràctiques de consum, sobretot per part d'un sector benestant de la població, sorgit, a la zona d'*Iluro*, gràcies a una puixant indústria vitivinícola.

Les quatre gràfiques següents reflecteixen l'evolució de les produccions amfòriques, que són un bon indicador de la realitat econòmica d'*Iluro* en aquest període. La primera d'aquesta sèrie de gràfiques il·lustra l'origen d'aquests envasos i la seva evolució al llarg del segle I aC.



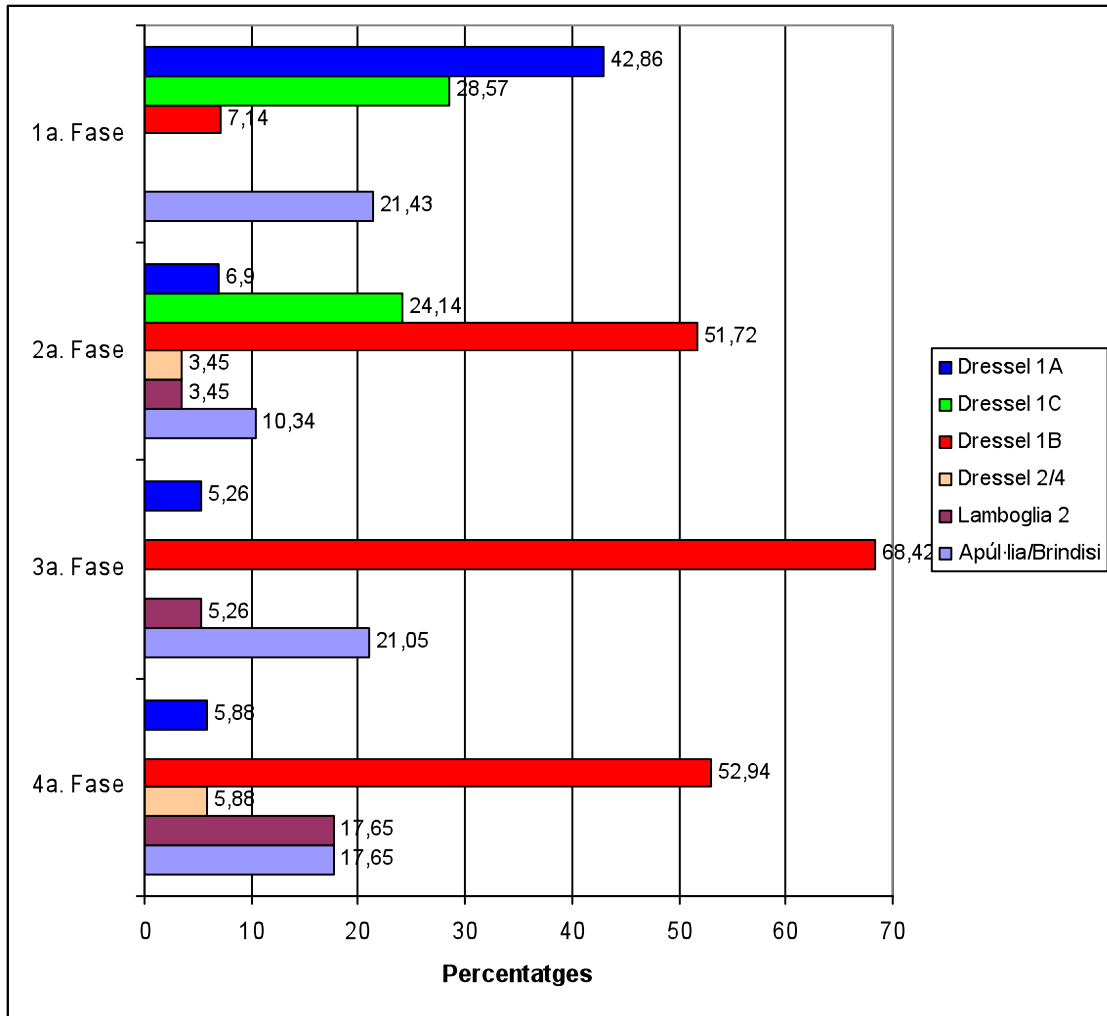
En el primer quart del segle I aC les àmfors provinents de la Península Itàlica eren majoritàries. Aquest domini disminuï progressivament a mesura que avançà el segle, fins pràcticament desaparèixer uns 75 anys més tard, durant el darrer quart del segle. Els altres dos fets destacables són l'augment progressiu de les àmfors procedents del sud d'Hispania i de les regionals de la àrea Citerior/Tarraconense, aquestes darreres de forma exponencial, fins a esdevenir majoritàries quan s'arribà al canvi de l'era. L'hegemonia de les àmfors de la Tarraconense evidencia l'inici de l'etapa més àlgida de la indústria de la viticultura, tant pel que fa al consum local i regional, com pel que fa a l'exportació en grans quantitats a altres províncies de l'imperi, especialment a la Gàl·lia.

La resta de produccions, sempre minoritàries, es mantenen en els millors dels casos com a testimonials –nord d'Àfrica, Orient, Grècia–, o bé desaparegueren quan els seus productes ja no tenien mercat o, simplement, es deixaren d'elaborar –Eivissa–.

La següent gràfica mostra com es distribueixen per tipus les produccions d'origen itàlic. Les àmfors més

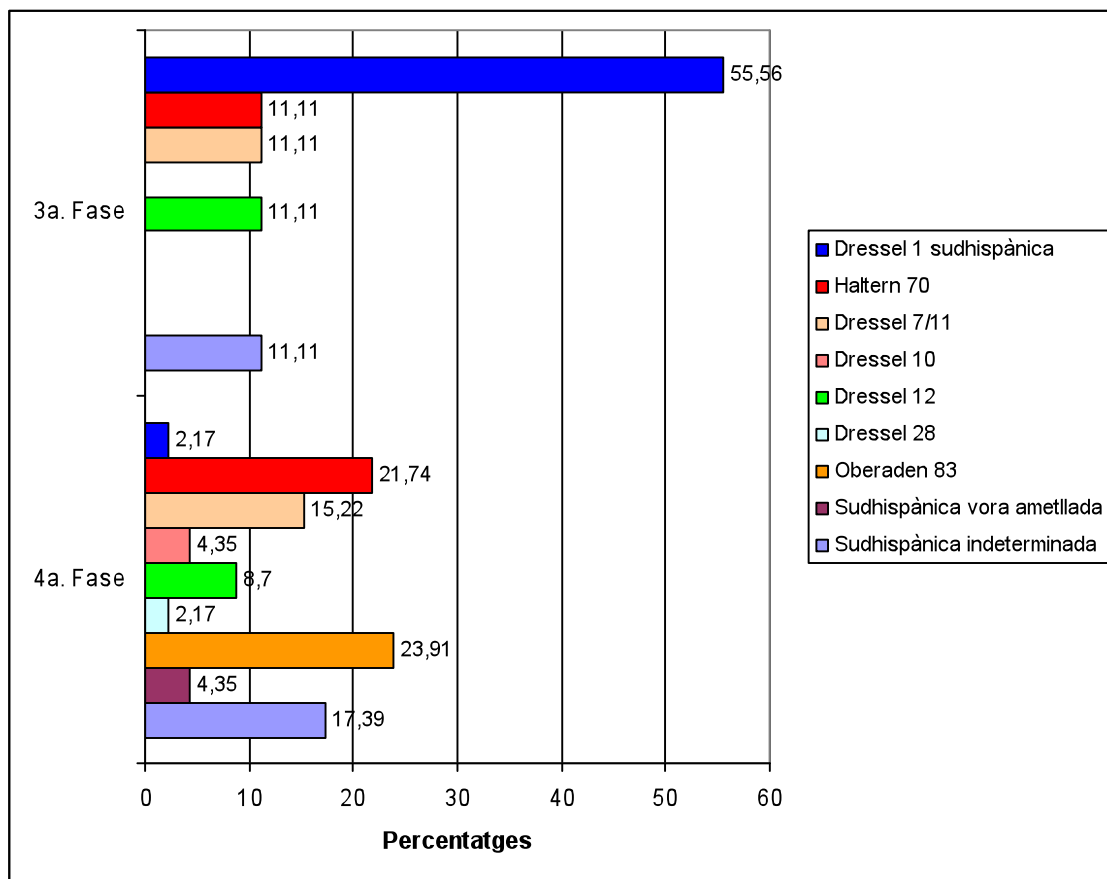
usuals durant el primer quart del segle I aC eren les del tipus Dressel 1, de les variants A i C. No obstant, en aquest període trobem els primers exemplars, molt escassos, de la variant Dressel 1 B, que esdevingué majoritària a partir del segon quart del segle. Al llarg de tot el segle I aC les produccions pròpies de les àrees de l'Adriàtic –Lamboglia 2– i del sud de la Península Itàlica –Apúlia-Bríndisi– mantingueren una presència constant, encara que amb percentatges baixos. Més esporàdicament, en diferents fases, trobem alguns exemplars d'àmfors del tipus Dressel 2-4.

Aquests tipus d'àmfors itàliques eren contenidors de vi produït en diferents zones de la península, si bé la regió de la Campània sembla ser que fou la més productiva; si més no era la que més exportava el seu producte a les nostres contrades. Aquesta dinàmica comercial es truncà quan la producció de vi de la Citerior/Tarraconense es consolidà, fins a arribar a imposar-se al vi itàlic. A partir de llavors, l'arribada de vi itàlic, possiblement de millor qualitat, fou més minsa, tot i que la seva producció no minvà; ara, però, dirigida cap el consum regional o d'altres mercats.



Les produccions de l'àrea sud-hispànica són interessants d'analitzar, perquè la seva presència al jaciment d'*Iluro* aporta dades significatives que no només ens proporcionen coneixement d'alguns aspectes comercials i de la vida quotidiana, sinó que poden ser un reflex o un indicador de com s'inicià i evolucionà en

una primera etapa l'especialització i la prosperitat d'un territori –la Baetica– que amb el temps esdevingué clau en tot l'imperi romà en elaboració d'un producte tant imprescindible com l'oli i alguns dels seus derivats i preparats.

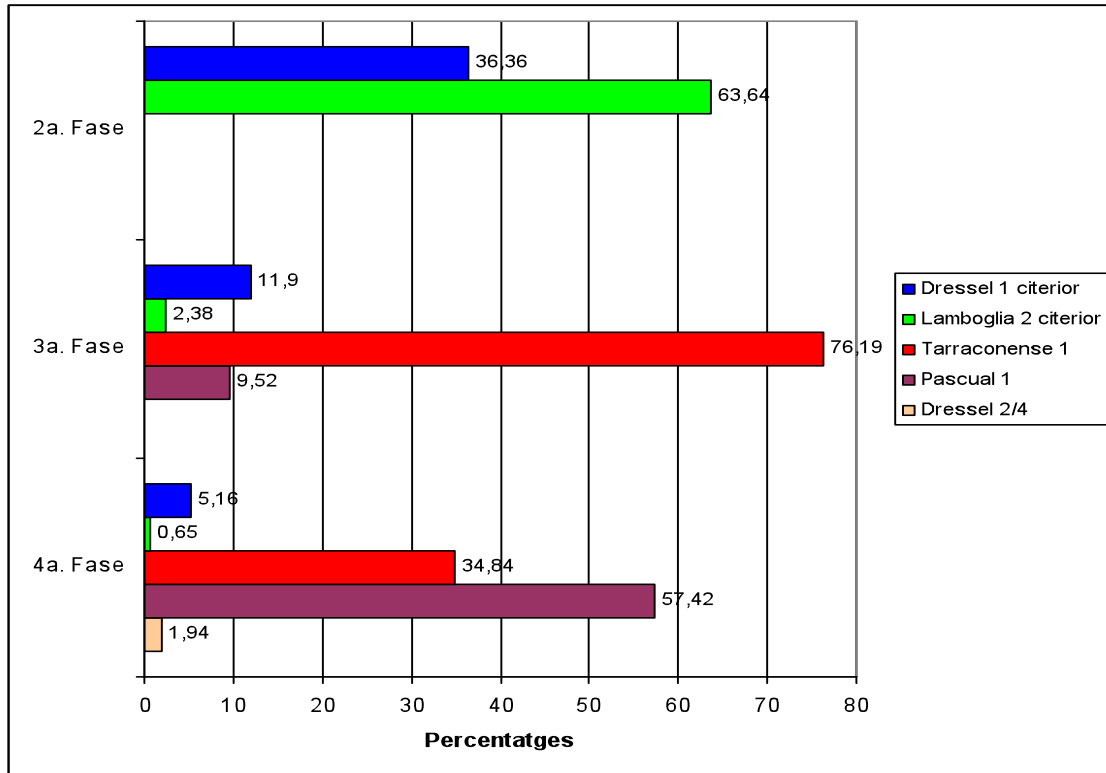


En la gràfica corresponent se'ns mostra que no fou fins el tercer quart del segle I aC que a *Iluro* es començaren a rebre productes d'aquella àrea meridional. Amb anterioritat, però, en un àmbit geogràfic més ampli, el de l'àrea de l'estret de Gibraltar, tant en època púnica com després de la conquesta romana, s'havia desenvolupat una sèrie d'indústries essencialment relacionades amb les conserves i les salaons, que abastiren altres territoris amb certa freqüència. Així ho indiquen les troballes d'àmfores d'aquesta procedència, de diversos tipus en la majoria de jaciments catalans amb contextos dels segles III i II aC.

Els primers tipus amfòrics d'origen sud-hispànic que es troben a *Iluro* són imitacions de les àmfores vinàries itàliques del tipus Dressel 1. També, encara que de manera molt més minoritària, hi trobem altres tipus d'àmfores de disseny propi, que contenien diferents productes, com vi –Haltern 70– i salaons –Dressel 7-11 i Dressel 12–. És de ressaltar el fet que en l'inici de les exportacions d'aquella zona, el producte que destacava era el vi, el qual, amb el temps, no fou precisament el que caracteritzà l'economia de la Bètica.

Datables del darrer quart del segle I aC, trobem una major varietat d'àmfores, sense que cap d'elles destaquí numèricament. Les àmfores vinàries disminueixen considerablement quant a nombre, si bé apareixen noves formes pròpies. El tipus Haltern 70 esdevingué el més nombrós i característic, seguit, de lluny, de la forma Dressel 28 i de la Dressel 1, que pràcticament desaparegueren. Les conserves i els salaons arribaven en envasos com la Dressel 7-11, la Dressel 10 i la Dressel 12. Per primera vegada trobem els contenidors que contenen oli: les Oberaden 83 i les àmfores de vora ametllada. El seu percentatge és notable, amb quasi un 30 %.

La darrera de les gràfiques que hem elaborat il·lustra l'evolució de les àmfores de producció pròpia, les fabricades a la Citerior/Tarraconense. Per primera vegada *Iluro* i el seu territori esdevindran un centre productor i distribuïdor del seu propi producte, el vi, l'elaboració del qual assolirà el seu període més puixant a partir del darrer terç del segle I aC. Constatem, per tant, en aquesta darrera fase, la consolidació de la viticultura com a activitat bàsica, encara que no la única, que caracteritzarà la prosperitat de l'economia de la Tarraconense durant la següent centúria.



No hem localitzat àmfors de fabricació local al jaciment d'*Iluro* en contextos del primer quart del segle I aC. Tanmateix, sabem per les troballes efectuades en jaciments de la vall de Cabrera de Mar, que les primeres àmfors vinàries, que imitaven prototipus itàlics remunten al darrer quart del segle II aC, moment al qual correspondria l'etapa de gestació de la indústria vitivinícola que més tard es desenvoluparia àmpliament.

Durant la segona meitat del segle I aC, els dos únics tipus amfòrics regionals documentats són les imitacions locals de la Dressel 1 i de la Lamboglia 2 itàliques, de les quals la segona supera numèricament la primera. Cal advertir, però, que aquestes proporcions no són les habituals, en el ben entès que les imitacions que normalment solen ser majoritàries són les primeres. El conjunt d'àmfors de què hem disposat per efectuar les quantificacions d'aquesta segona fase prové bàsicament de l'excavació efectuada al carrer Nou 54, on es trobà un petit abocador farcit amb contenidors d'aquest tipus. Per tant es tracta d'un conjunt en certa manera excepcional, gens habitual quant als tipus amfòrics trobats, i molt menys encara amb aquestes proporcions.

En la següent fase –tercer quart del segle I aC– és quan situem a *Iluro* l'aparició i la ràpida expansió del primer envàs propi i característic destinat a contenir vi de la Tarraconense. No es tracta d'un model ben definit formalment, sinó d'un envàs amb certes va-

riants, amb trets tipològics diferents, la qual suggereix que hi va haver una sèrie d'assaigs per intentar definir un envàs diferenciat i característic. En aquesta tercera fase, la resta de tipus amfòrics tarraconenses els trobem en percentatges molt reduïts. Uns, els que imitaven envasos itàlics, perquè ja estaven essent substituïts pel tipus Tarraconense 1 i passaren a ser pràcticament residuals; els altres, els del tipus Pascual 1, perquè tot just estaven en la fase inicial de la seva producció.

En el darrer quart del segle I aC observem de nou canvis substancials quant als tipus d'envasos i les proporcions amb que es troben. Les imitacions locals dels prototipus itàlics esdevenen residuals. El tipus Pascual 1 és el majoritari després d'una ràpida expansió, però tot i així, no relega el tipus Tarraconense 1, que encara té una forta presència –quasi un 35% del total d'envasos de la Tarraconense–. Aquest període és el de convivència dels dos tipus d'envasos. La consolidació del tipus Pascual 1 representa l'èxit quant a la recerca d'un envàs que havia d'ésser distintiu del producte que contenia. Aquesta àmfora representà, a la vegada, un moment àlgid d'expansió del vi elaborat a la Tarraconense, en especial el d'*Iluro* i el seu territori. La quantitat amb què es distribuï i la dispersió geogràfica on se n'han trobat exemplars així ho evidencien. Cap a finals del segle trobem, encara de forma incipient, les primeres àmfors Dressel 2-4 tarraconenses, que passaran a ser més nombroses poc anys després, en detriment del tipus Pascual 1.

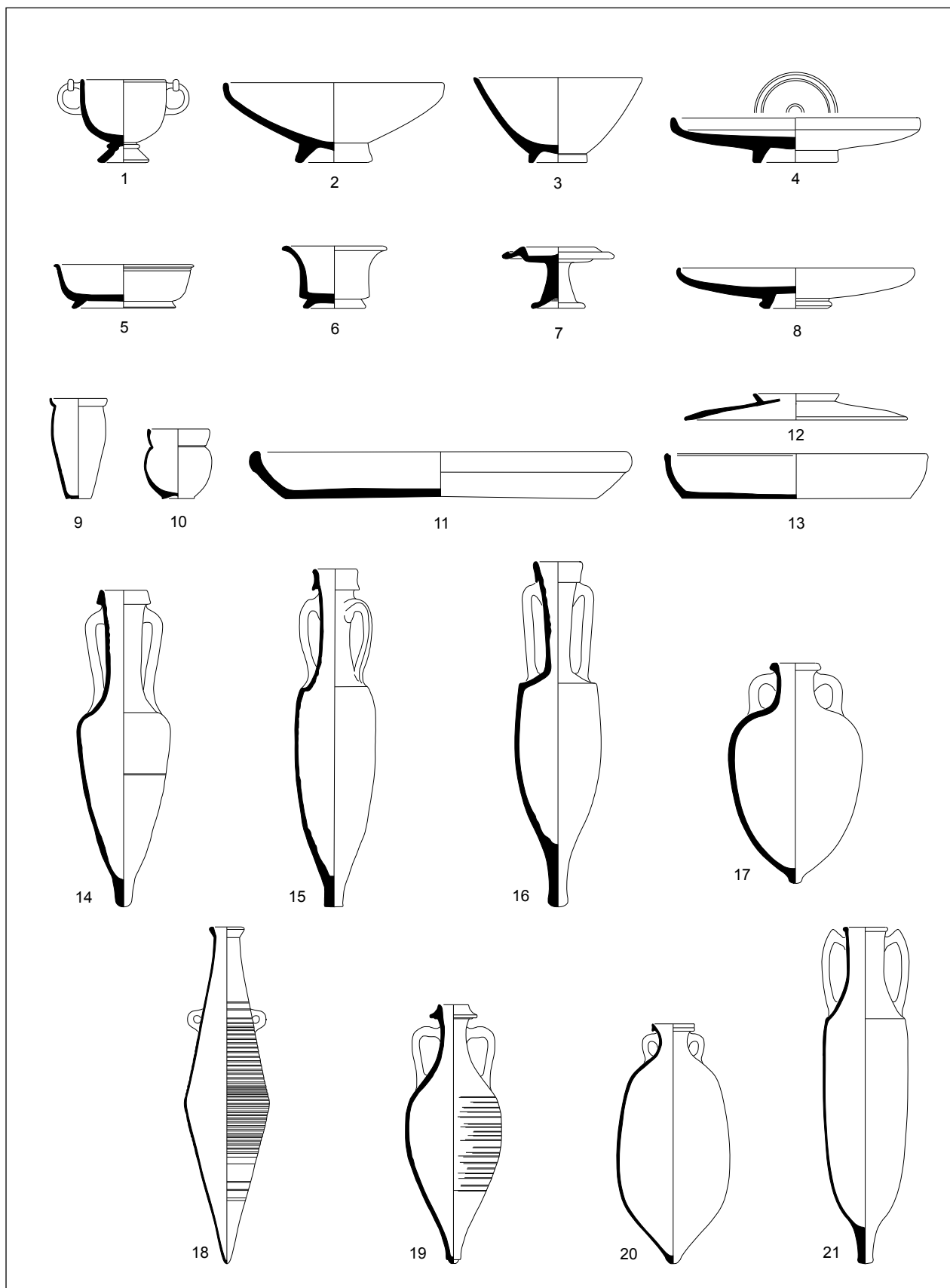


Fig. 231. Materials d'importació de la fase *Iluro* 1: núm. 1 a 4 campaniana A; núm. 5 a 8 tallers de Cales-variant mitjana-; núm. 9 i 10 parets fines itàliques; núm. 11 a 13 ceràmica de cuina itàlica; núm. 14 àmfora Dressel 1A itàlica; núm. 15 àmfora Dressel 1C itàlica; núm. 16 àmfora Dressel 1B itàlica; núm. 17 àmfora d'Apúlia-Bríndisi; núm. 18 àmfora PE 17; núm. 19 àmfora PE 24; núm. 20 àmfora tripolitana antiga i núm. 21 àmfora Dressel 2-4 de Cos.

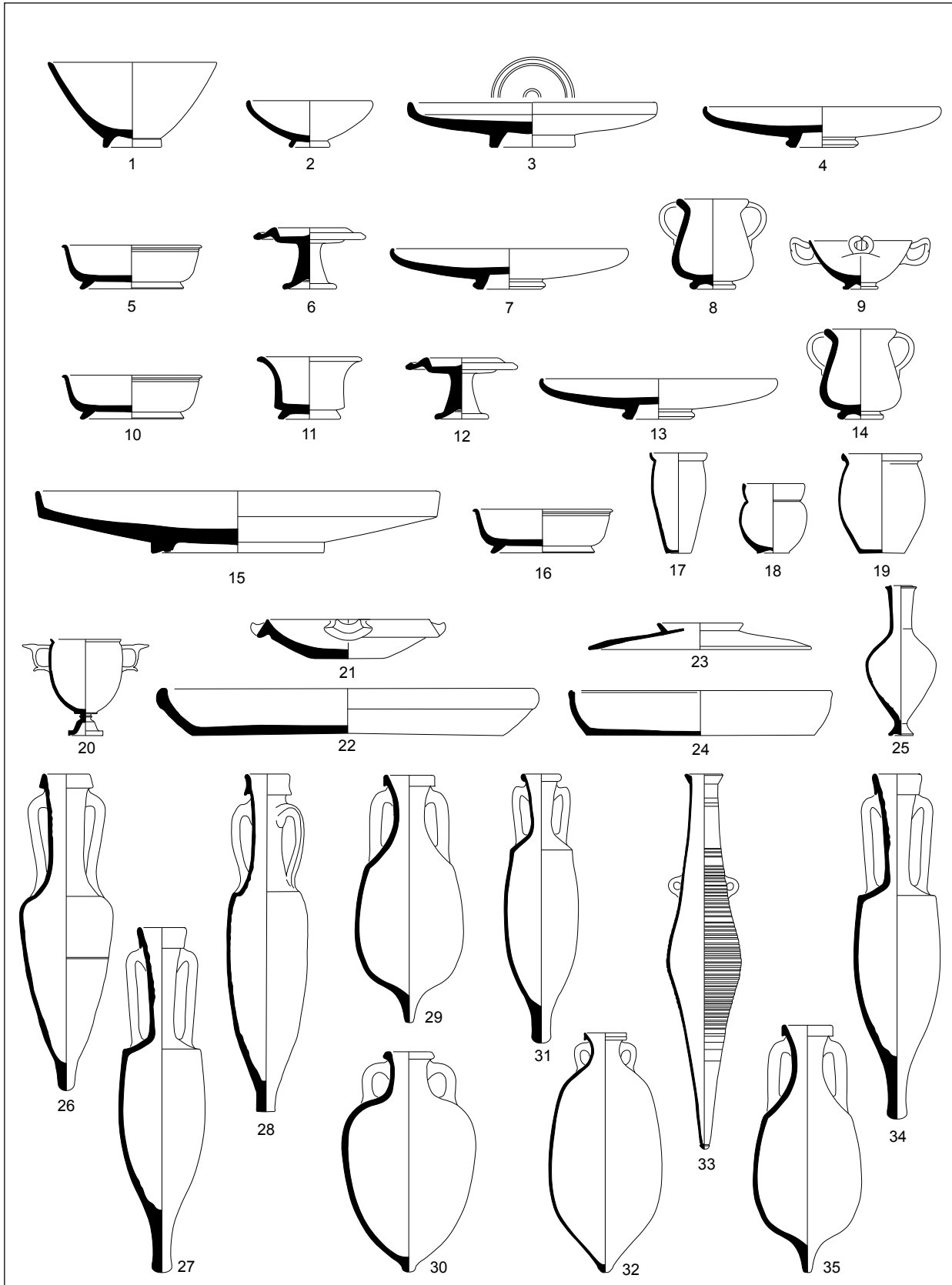


Fig. 232. Materials de la fase *Iluro* 2: núm. 1 a 3 campaniana A; núm. 4 campaniana B etrusca; núm. 5 a 9 tallers de Cales -variant mitjana-; núm. 10 a 14 tallers de Cales -variant tardana-; núm. 15 campaniana C; núm. 16 ceràmiques grises d'imitació del vernís negre; 17 a 20 parets fines itàliques; núm. 21 a 24 ceràmica itàlica de cuina; núm. 26 àmfora Dressel 1A itàlica; núm. 28 àmfora Dressel iC itàlica; núm. 27 àmfora Dressel i B itàlica; núm. 29 àmfora Lamboglia 2 itàlica; núm. 30 àmfora d'Apúlia-Bríndisi; núm. 31 àmfora Dressel 2-4 itàlica; núm. 32 àmfora tripolitana antiga; núm. 33 àmfora PE 18; núm. 34 àmfora Dressel 1/citerior i núm. 35 àmfora Lamboglia 2/citerior.

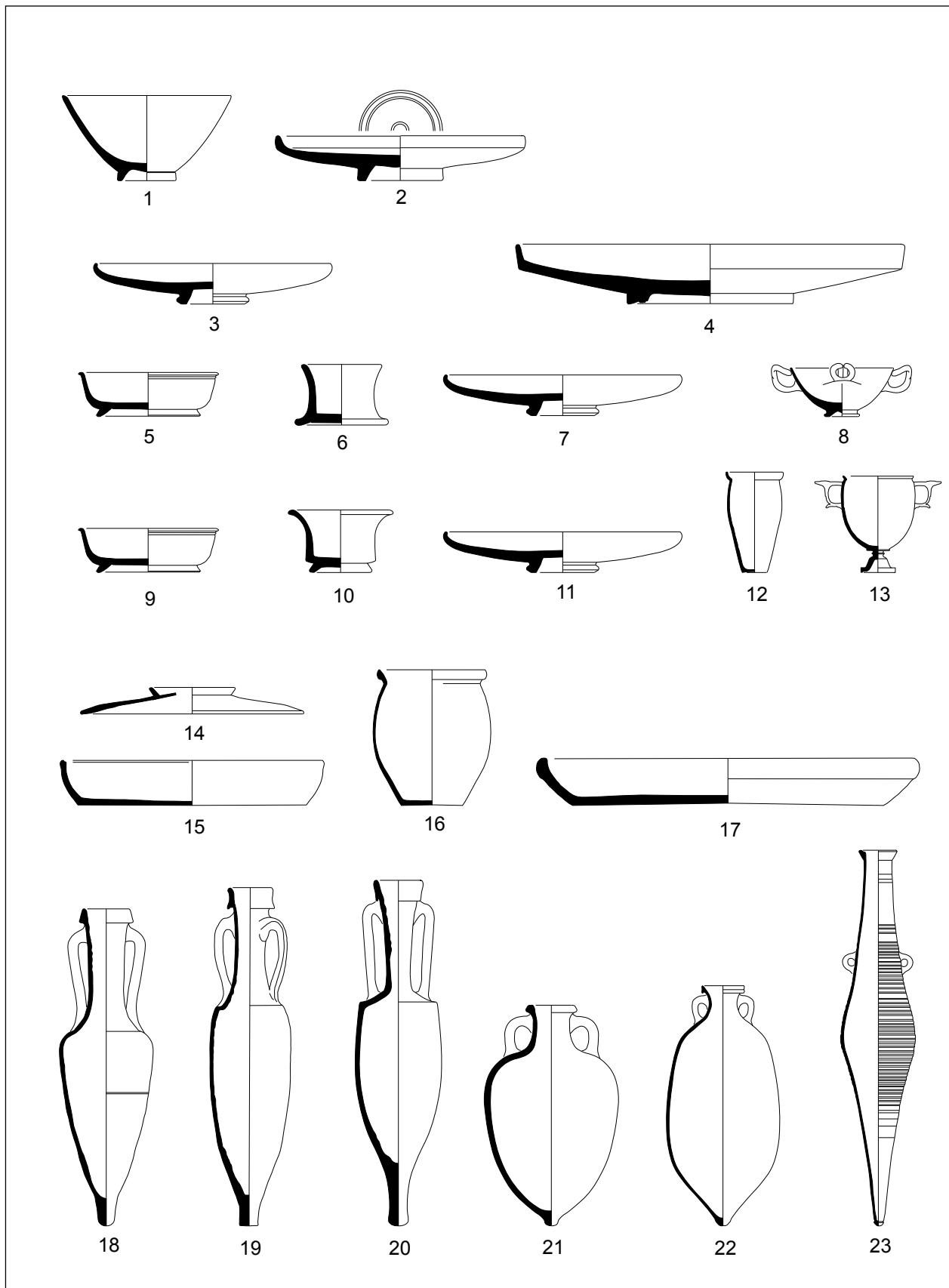


Fig. 233. Materials d'importació del període fundacional d'*Iluro* (80-70 aC): núm. 1 i 2 campaniana A; núm. 3 campaniana B etrusca; núm. 4 campaniana C; núm. 5 a 8 tallers de Cales -variant mitjana-; núm. 9 a 11 tallers de Cales -variant tardana-; núm. 12 i 13 parets fines itàliques; núm. 14 a 17 ceràmica itàlica de cuina; núm. 18 àmfora Dressel 1A itàlica; núm. 19 àmfora Dressel 1C itàlica; núm. 20 àmfora Dressel 1 B itàlica; núm. 21 àmfora d'Apúlia-Bríndisi; núm. 22 àmfora tripolitana antiga i núm. 23 PE 18.

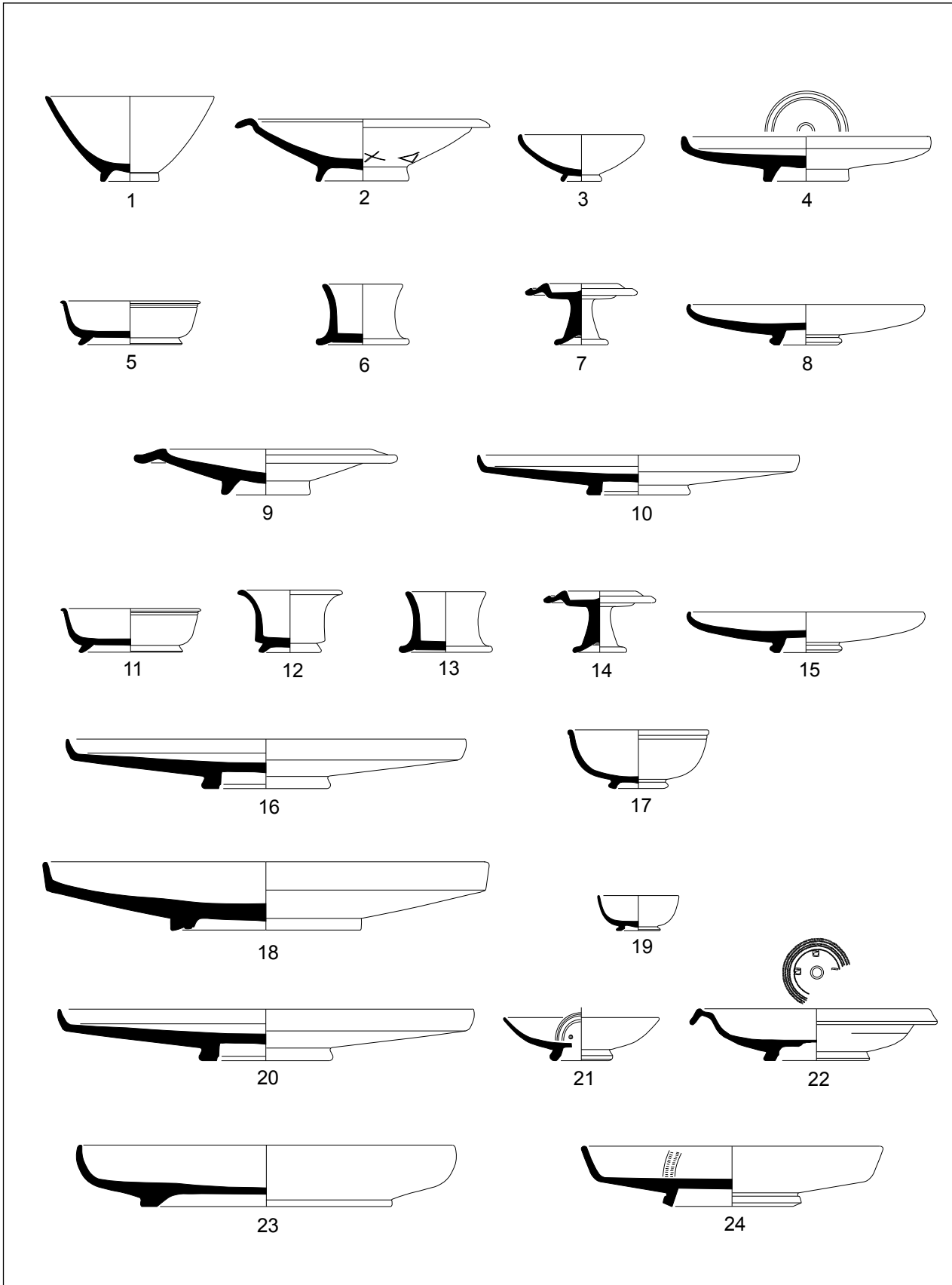


Fig. 234. Materials d'importació de la fase *Iluro* 3: núm. 1 a 4 campaniana A; núm. 5 a 10 tallers de Cales -variant mitjana-; núm. 11 a 15 tallers de Cales -variant tardana; núm. 16 i 17 campaniana B etrusca; núm. 18 i 19 campaniana C; núm. 20 a 22 aretines de vernís negre; núm. 23 sigil·lata oriental; núm. 24 terra sigil·lata aretina.

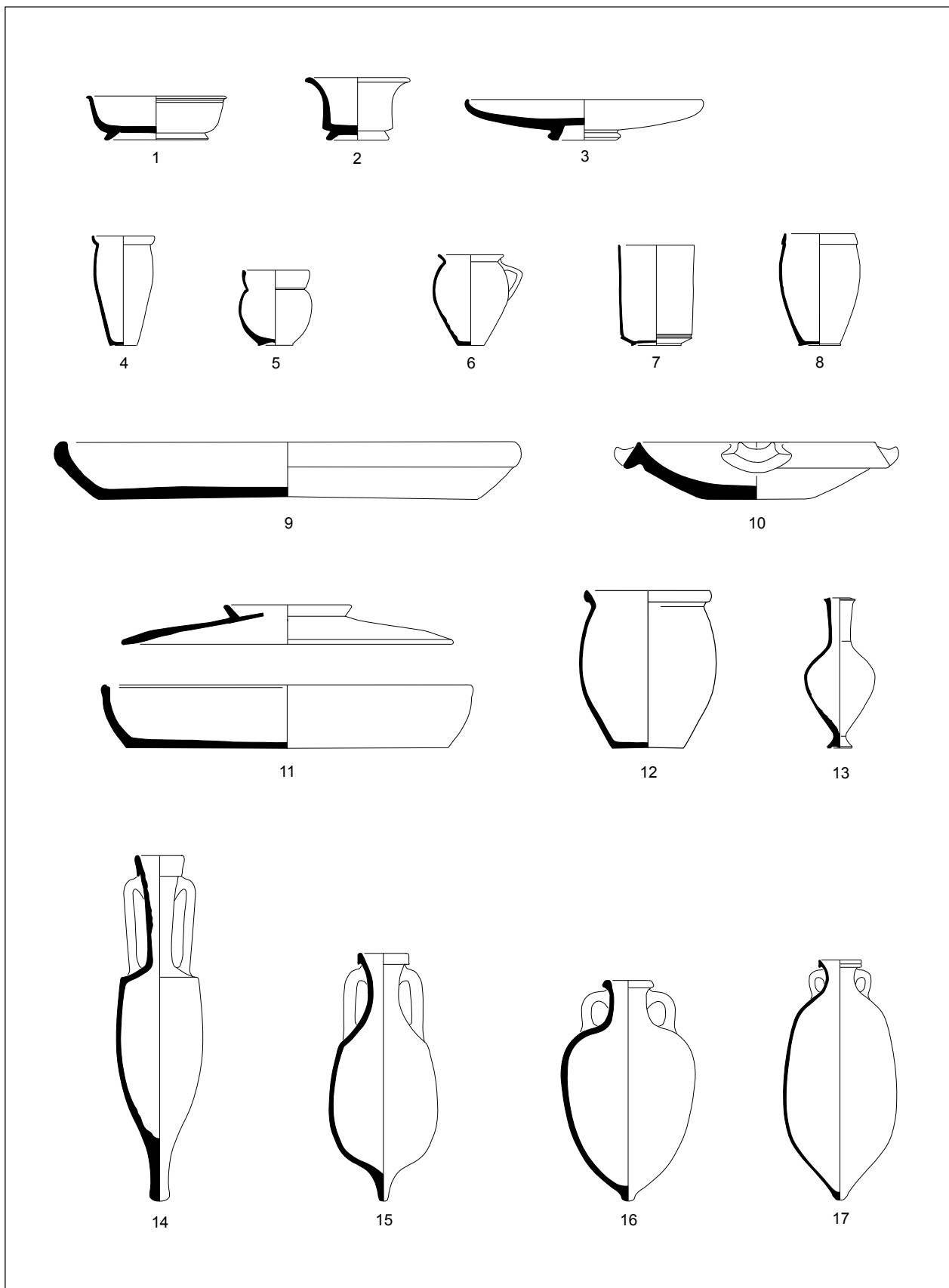


Fig. 235. Materials de la fase *Iluro* 3: núm. 1 a 3 imitacions del vernís negre; núm. 4 a 8 gots de parets fines; núm. 9 a 12 ceràmica itàlica de cuina; núm. 13 ungüentari itàlic; núm. 14 àmfora itàlica Dressel 1 B; núm. 15 àmfora Lamboglia 2 adriàtica; núm. 16 àmfora d'Apúlia-Bríndisi; núm. 17 àmfora tripolitana antiga.

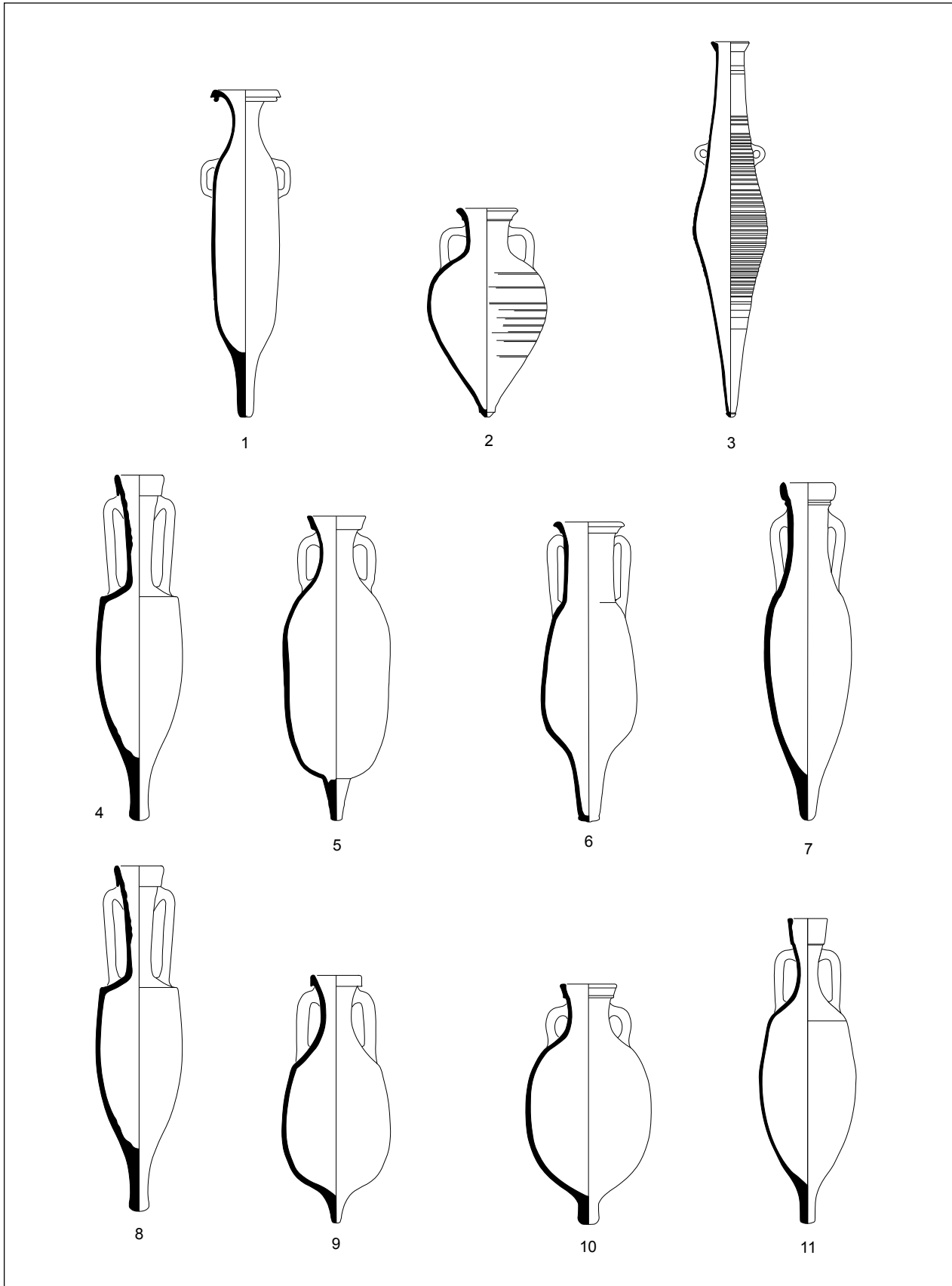


Fig. 236. Àmfores de la fase *Iluro* 3: núm. 1Maña C2b; núm. 2 PE 23 eivissenca; núm. 3 PE 18 eivissenca; núm. 4 Dressel 1 sud-hispànica; núm. 5 Haltern 70 bètica; núm. 6 Dressel 7-11 bètica; núm. 7 Dressel 12 bètica; núm. 8 Dressel i citerior; núm. 9 Lamboglia 2 citerior; núm. 10 tarraconense 1; núm. 11 Pascual 1.

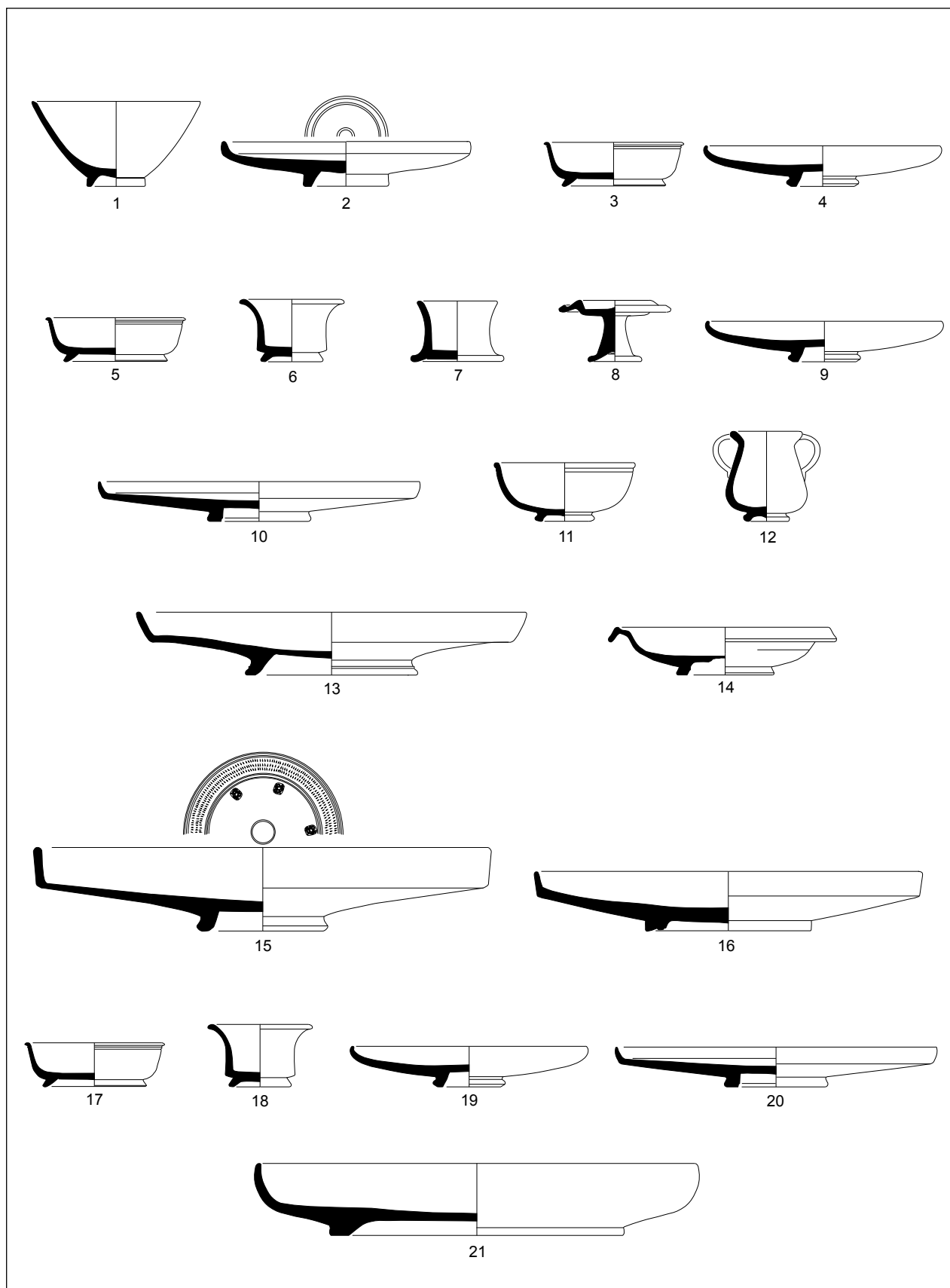


Fig. 237. Materials de la fase *Iluro* 4: núm. 1 i 2 campaniana A; núm. 3 i 4 taller de Cales -variant mitjana-; núm. 5 a 12 taller de Cales -variant tardana-; núm. 13 i 14 aretina de vernís negre; núm. 15 vernís negre de l'àrea padana, núm. 16 campaniana C; núm. 17 a 20 imitacions de vernís negre; núm. 21 sigil-lata oriental.

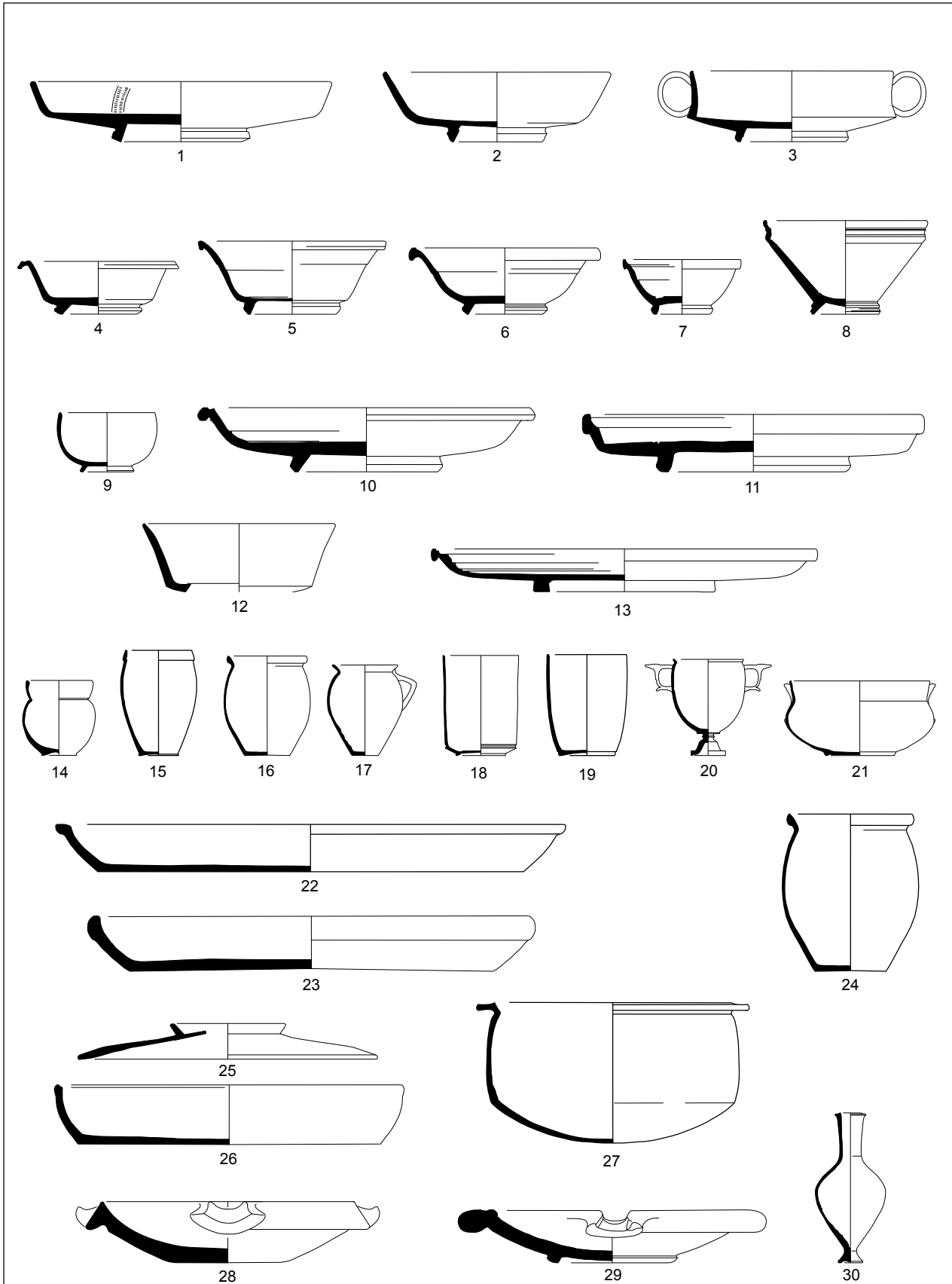


Fig. 238. Materials de la fase *Iluro* 4: núm. 1 a 13 terra sigil·lata itàlica; núm. 14 a 21 parets fines; núm. 22 a 29 ceràmica itàlica de cuina; núm. 30 ungüentari itàlic.

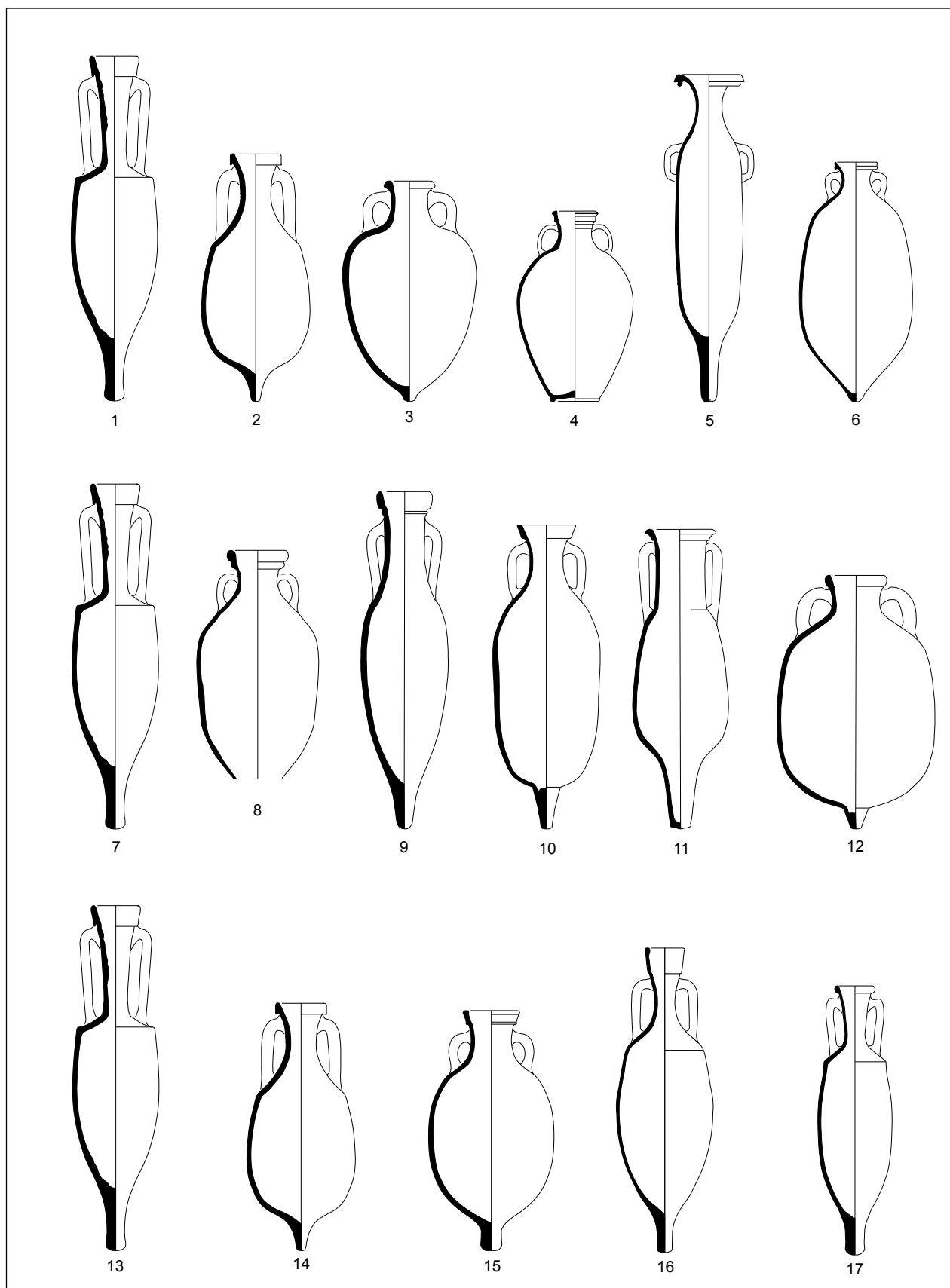


Fig. 239. Àmfores de la fase *Iluro* 4; núm. 1 Dressel 1B itàlica; núm. 2 Lamboglia 2 adriàtica; núm. 3 Apúlia-Bríndisi; núm. 4 gal·la 2; núm. 5 Maña C2b; núm. 6 tripolitana; núm. 7 Dressel 1 sud-hispànica; núm. 8 Dressel 10; núm. 9 Dressel 12; núm. 10 Haltern 70; núm. 11 Dressel 7-11; núm. 12 Oberaden 83; núm. 13 Dressel 1/laietana; núm. 14 Lamboglia 2/laietana; núm. 15 laietana 1; núm. 16 Pascual 1; núm. 17 Dressel 2-4 tarraconense.

La forma civitatis Iluronensis

Les intervencions arqueològiques a *Iluro* que hem analitzat i interpretat en aquest treball han proporcionat un bon nombre de dades, les quals un cop han estat situades sobre plànol ens han permès revisar i actualitzar la proposta teòrica de trama urbana d'*Iluro* presentada l'any 1997 (Cerdà *et alii* 1997).

L'estat de la qüestió

Amb les dades arqueològiques obtingudes al jaciment, les que ens han proporcionat els contextos republicans i augustals així com les que han proporcionat contextos cronològicament més moderns –de l'alt imperi i de la antiguitat tardana– hem comprovat que a grans trets la trama teòrica que es proposà l'any 1997 és vàlida, si bé en alguns sectors cal reajustar la retícula urbana hipotètica amb la realitat arqueològica. Amb posterioritat a la primera proposta teòrica de l'any 1997 s'han efectuat actualitzacions de la *forma civitatis* els anys 2003 i 2007, però no s'han publicat. En el present treball hem efectuat una nova actualització, situant les restes romanes documentades en totes les excavacions realitzades fins el moment, i revisant i modificant la hipotètica trama urbana, adequant-la a les dades arqueològiques disponibles. En la retícula urbana teòrica hem assenyalat amb traç continu els elements urbanístics confirmats arqueològicament: *insulae*, carrers, edificis restituïts, etc, i en traç discontinu els que encara no s'han pogut verificar i es mantenen com a proposta hipotètica.

La configuració topogràfica fou un factor condicionant en l'urbanisme de la ciutat. *Iluro* s'aixecà sobre un petit promontori d'uns 30 m d'altura sobre el nivell del mar, a uns 400 m de l'actual línia de la costa. L'estructura urbana de la ciutat havia de tenir en compte necessàriament els dos desnivells naturals del terreny –al sud i a l'est–, així com la presència i l'orientació de les dues rieres esmentades. La trama urbana tenia una orientació nord-oest/sud-est. La inclinació i irregularitats de la superfície del terreny suggereixen la possibilitat que alguns dels sectors edificats s'haguessin bastit al damunt de terraplens artificials. El pendent natural del terreny que hi ha entre els extrems nord i sud coneguts de la ciutat romana, aproximadament uns 270 metres de longitud, és d'uns 10 m. L'existència dels dos desnivells i la posició destacada del promontori sobre la plana litoral havia de tenir un efecte escenogràfic evident, especialment des de la costa.

El primer aspecte que cal analitzar és el dels límits de la ciutat. Intuïm que els condicionants topogràfics no devien ser massa diferents, trets dels sectors

concrets on en època moderna –sobretot a finals del segle XVI–, s'hi efectuaren importants treballs de reurbanització que comportaren canvis en la topografia dels indrets. Tot i així, cal ser prudents a l'hora de extrapolar al passat les dades topogràfiques actuals. En l'actualitat hi ha dos desnivells molt pronunciats que caracteritzen la topografia del centre històric, el de llevant i el meridional.

Gràcies a les dades obtingudes en les excavacions dels immobles núm. 15 del carrer de La Palma i núm. 24-26 de la Baixada de Les Espenyas sabem que en època romana, en el sector de llevant, el desnivell no s'iniciava en el mateix punt que l'actual. Sabem també que en aquest sector el promontori s'estenia cap a llevant, com a mínim uns 40 m més. El primer que deduïm és que la riera que devia delimitar la ciutat romana en aquest sector, i que en època medieval i moderna discorria pels actuals carrers del Rierot i de Sant Bonaventura, devia tenir el seu curs més a l'est, tot i que no es pot saber a quina distància. Aquestes variacions en el traçat de la riera l'associem als treballs que patí aquest sector del promontori a finals del segle XVI, molt possiblement quan es construí la muralla moderna. Els treballs d'adequació topogràfica per a encaixar-hi la muralla del segle XVI causaren una notable mutilació en aquest indret i com a conseqüència es destruïren totalment les restes romanes que encara es devien conservar. Aquest, doncs, és un límit d'*Iluro* que difícilment podrem arribar a conèixer.

Al sud, on se situa actualment el segon gran desnivell del centre històric, tampoc ha estat possible establir el límit de la ciutat romana. Les restes més meridionals d'època romana se situen en immobles de l'actual carrer de Barcelona, a tocar de les restes de la muralla del segle XVI. En les excavacions que s'efectuaren en les actuals places de can Xammar i de La Muralla no es trobaren vestigis d'època romana. L'actual desnivell el separa i el delimita la mateixa muralla del segle XVI, que en aquest punt actua de mur de contenció. No s'han trobat restes de la muralla romana que, lògicament havia de tancar la ciutat pel sud. Les excavacions abans esmentades demostren que durant la construcció de la muralla del segle XVI es produïren novament importants modificacions topogràfiques, d'igual manera que succeí en el límit est. Sospitem que en època romana el desnivell d'aquest sector sud també s'estenia més enllà del que avui es conserva, i que les restes romanes, entre elles el sistema defensiu, degueren ser destruïdes en modificar-se la topografia en l'etapa moderna de la ciutat. En aquest sector, en conseqüència, serà difícil que puguin aparèixer vestigis del límit sud d'*Iluro*.

El límit nord del jaciment també és problemàtic i difícil de conèixer. Les troballes d'època romana més septentrionals es situen a l'altura dels immobles núm. 16 i 19 del carrer de Sant Francesc d'Assís. Les intervencions arqueològiques realitzades poc més amunt, al núm. 9 del mateix carrer (1991), al carrer de Bonaire núm. 8-10 (1988), núm. 28 (1995) i núm. 3-5 (1997) i la plaça d'en Perich (1991), han permès constatar que el sòl natural es troba a pocs centímetres del nivell actual, just per sota dels paviments de les edificacions modernes. Aquest fet l'interpretem com el resultat d'un arrasament o d'un escapçament d'aquest sector realitzat en època moderna, molt possiblement per anivellar la zona. Aquests rebaixos de terres degueren destruir, si n'hi havia, les sedimentacions i restes estructurals d'èpoques anteriors. Per tant, també és pràcticament impossible, establir el límit de la ciutat romana pel nord. No es conserva tampoc cap indicatiu topogràfic que permeti refer la topografia antiga del sector, si bé sembla clar que la configuració actual, a partir aproximadament de la meitat del carrer Sant Francesc d'Assís, no correspon amb l'antiga. Possiblement el que actualment és una zona més o menys plana en l'antiguitat mantenia un pendent més pronunciat.

Del sector de ponent disposem de més dades. De fet hi ha dos condicionants topogràfics que poden haver facilitat la conservació de les restes romanes en aquest límit de la ciutat. El primer és que en aquest sector no hi ha cap desnivell, i el promontori s'estén suaument cap a l'oest. L'arqueologia no sembla indicar que hagi pogut haver-hi grans canvis topogràfics. L'altre element condicionant és la riera de Cirera –l'actual carrer de La Riera–, documentada des d'antic com un curs natural i estacional d'evacuació d'aigües pluvials provinents de les àrees més elevades del terme municipal. Ocasionalment, fins que no es desvià el seu curs en les primeres dècades del segle XX, les riades havien estat intenses i perilloses. En l'antiguitat, aquesta riera podia haver estat un límit natural de l'espai urbà roma. En qualsevol cas, el sector proper a La Riera presenta alguns problemes d'interpretació molt interessants, relacionats amb els límits del que devien ser les àrees urbana i periurbana, cadascuna amb funcions específiques diferenciades.

Reforçarien aquesta suposició els resultats obtinguts en les intervencions arqueològiques fetes el 1996 i el 2004 a La Riera, al davant del carrer de Sant Josep, així com a l'immoble núm. 55 del carrer de La Riera (2005). Hi ha notícies des del segle passat que informen sobre la troballa de monuments funeraris i tombes en aquesta zona de La Riera (Pellicer 1887: 253-254) (Ribas 1952: 88) (Bonamusa 1972: 37-42) (Ribas 1975: 70-71) (SAMM 1977: 25-27) (Ribas 1988:

132-138) Clariana 1991: 30-31) (Jiménez 1996: 104). Entre aquestes notícies, una de les més interessants fa referència a un possible columbari al pati de l'antiga casa Guarro (actualment el col·legi del Sagrat Cor de Maria) (Rius 1866: 101) (Pellicer 1887: 253). L'ús de tot aquest sector de La Riera com a necròpolis ha estat confirmat per les excavacions recents, sobre tot les dels anys 1996 i 2004, abans esmentades. S'hi ha localitzat un edifici de grans dimensions, datat en el segle I dC (possiblement un mausoleu o un lloc de culte), i una sèrie d'enterraments, la majoria del segle II dC i altres de posteriors. La situació de la necròpolis de La Riera s'acomoda molt bé amb les limitacions imposades per la pròpia topografia i el probable traçat viari.

Les excavacions, a més de situar un important nombre d'enterraments d'èpoques altoimperial i tardana, han demostrat que el curs de la riera ha variat al llarg del temps i que en època romana es situava més a prop de la ciutat antiga, desviant-se cap a ponent en construir-se la muralla del segle XVI. Les excavacions realitzades el 1984 a la Plaça de l'Ajuntament mostraren l'existència d'algunes zones d'abocadors, que havien d'estar situats extramurs, fora dels límits de la ciutat. Aquests abocadors estigueren en ús des d'època d'August (Arxé *et alii* 1986).

Iluro estava delimitada per un recinte emmurallat. De l'existència d'aquest element defensiu en fa referència un document epigràfic. Es tracta d'un manuscrit custodiat a la *Bibliothèque Nationale de Paris* (ms. Esp. 118, fol. 124 v^o=IRC I 104), que recull un epígraf molt mutilat, en el qual es pot reconèixer un esquema d'actuació municipal típic: un personatge, possiblement un magistrat municipal, s'encarrega de la construcció o de la reforma de les muralles; una situació paral·lela a la que coneixem a *Barcino*, i per la qual es podria proposar una cronologia semblant, l'època d'August (IRC IV 57).

Des del punt de vista arqueològic, la dada més interessant en relació a la muralla, fou la descoberta l'any 2002 a l'immoble núm. 22 del carrer d'en Palau d'una sèrie d'estructures que s'han interpretat com a elements pertanyents a aquest sistema defensiu en el sector de ponent. Recordem –vegeu capítol corresponent– que es tracta de tres cossos d'edificació construïts contemporàniament. El cos central podria ser una poterna que comunicava l'exterior amb un dels *decumani* secundaris. Era un espai tancat i descobert, a manera d'un petit pati fortificat amb dues portes confrontades, de manera que l'accés des de l'exterior no comunicava directament amb l'interior de la ciutat, sinó a aquest espai intermedi. La poterna estava flanquejada per dues construccions, possiblement molt

més altes, la primera una torre de defensa i l'altra, d'estructura més complexa, una segona torre que podria acollir un cos de guàrdia. Aquestes estructures les datem del període fundacional d'*Iluro*.

Aquesta descoberta es pot relacionar amb la troballa el 1980, com a conseqüència de les obres de construcció del nou edifici de la Caixa Laietana a la Plaça de l'Ajuntament, d'un mur de grans dimensions. El mur, conservat en uns 20 m de longitud i amb una orientació paral·lela al sentit de la Riera anava en direcció al carrer d'en Pujol, on Franquesa, l'any 1889, dona la notícia de "*muros ciclòpeos*" (Franquesa 1889: 195), i on Ribas situa un altre mur (Ribas 1952: 91). Les úniques dades publicades sobre l'estructura del solar de la Caixa (ja que no es va permetre l'excavació i les restes foren destruïdes immediatament) fan referència a una obra de construcció ciclòpia, amb grans blocs poc treballats, formant dos paraments reomplerts amb altres materials de construcció de mides més petites (Ribas 1988: 119). Aquestes estructures, possiblement un tram de la muralla romana serien les que completarien les edificacions defensives trobades l'any 2002.

En conclusió, doncs, pel que fa als límits de la ciutat romana, hi ha un fet evident, que és la impossibilitat de poder refer-los, al menys per dos costats –el nord i l'est– i potser també per un tercer –el sud–. Quant al de ponent la manca de dades només ens permet intuir-lo, i esperar que les estructures que delimitaven la ciutat no hagin patit massa destruccions. Amb aquests condicionants només podem calcular una superfície mínima de la ciutat, que de moment se situa en unes 6,5 ha.

Pel que fa referència al traçat viari d'*Iluro* i, per tant, a la trama regular proposada l'any 1997, basada en una retícula d'*insulae* quadrades, hi ha diverses consideracions i puntualitzacions que cal fer. D'entrada cal dir que, en conjunt, l'esquema urbanístic teòric plantejat segueix essent vàlid, tret d'algunes variacions puntuals que hem observat a partir d'excavacions recents i que obliguen a replantejar l'esquema urbanístic en alguns sectors de la ciutat.

La situació i traçat del *cardo maximus* i del *decumanus maximus* es confirmen, a l'igual que els tres *cardines* situats a l'est del *cardo maximus*. També es confirmen els traçats dels *decumani* primer, segon i tercer situats al sud del *decumanus maximus*. Resten encara per ratificar el *cardo minor* situat a l'oest del *cardo maximus* i els tres *decumani* situats al nord del *decumanus maximus*.

Trams del *cardo maximus* es localitzaren en les excavacions del carrer d'en Pujol, de l'immoble núm. 43-45 del Carreró, de l'immoble núm. 47 del carrer

d'en Pujol, de l'immoble núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor i de l'immoble núm. 55 del carrer de Barcelona. Amb posterioritat s'han localitzat nous trams d'aquest carrer en les excavacions fetes a la Plaça de Santa Maria i a l'illa de Can Cruzate. La informació que ens aporten aquests dos nous trams confirmen els aspectes bàsics que ja teníem d'aquest carrer. Fins al moment el podem seguir en uns 200 m de longitud.

Teníem informació sobre les restes del primer *cardo minor* situat a l'est del *cardo maximus*. Les excavacions que l'havien documentat eren les del carrer de Sant Francesc d'Assís núm. 19, a la Plaça Gran i les del carrer de Na Pau. Hi hem d'afegir la intervenció feta a l'immoble núm. 8 de la Plaça Gran, la qual, a part d'aportar un nou tram del carrer, no modifica cap aspecte sobre les seves característiques. La suma dels quatre trams coneguts permet restituir-ne una longitud mínima d'uns 190 m.

El segon *cardo minor*, situat a l'est del *cardo maximus*, fou localitzat en l'excavació de la plaça del Beat Salvador, i un altre petit tram en l'excavació del Fossar Xic. Aquest *cardo*, a diferència dels altres coneguts, no tenia una trajectòria completament rectilínia en tot el seu recorregut. A la part alta de la ciutat les restes conservades semblen iniciar una desviació cap a l'est, possiblement a causa de l'existència, no gaire més amunt, d'una gran àrea pública. A l'altre extrem del carrer, a la part baixa, just a tocar amb el sector de can Xammar, el *cardo* quedava tallat. Efectivament, en les excavacions de la plaça del Beat Salvador es constatà que la claveguera del *cardo* en arribar a la cruïlla amb el segon *decumanus*, per sota del *decumanus maximus*, girava 90° i s'unia a la d'aquest *decumanus*. El *cardo* quedava tallat i finalitzava en aquest punt. L'explicació d'aquest gir s'ha de buscar en la proximitat de l'edifici romà de can Xammar, el qual s'interpreta com els banys públics de la ciutat. La complexitat constructiva i les dimensions de l'edifici termal degué obligar a tallar el traçat del carrer, així com alterar l'estructura regular de la trama urbana en aquest punt, de manera que es creava una gran espai urbà format per les quatre *insulae*, que acollien els banys públics de la ciutat i les dependències associades. En total aquest *cardo* tindria una llargada d'uns 120 m, i estaria flanquejat pels dos equipaments o espais públics més notables de la ciutat: l'edifici dels banys i el *forum*.

Del tercer *cardo minor*, a l'est del *cardo maximus*, ja s'havien trobat restes en l'excavació de l'any 1991 feta a l'immoble núm. 24-26 de la Baixada de Les Espenyes. Aquestes restes, un tram de paret i un altre de claveguera, no s'interpretaren llavors com a pertanyents a un carrer de la ciutat. Fou arran de l'exca-

vació de l'any 2000 a l'immoble núm. 15 del carrer de La Palma que es pogué interpretar les restes abans documentades en l'immoble de la baixada de Les Espenyes. La intervenció de la Palma núm. 15 posà al descobert un tram d'un *cardo* secundari amb les façanes de les cases que el delimitaven i la claveguera que discorria pel bell mig del carrer. La distància entre els dos immobles excavats és de 55 m, i els trams de la claveguera pública que es localitzaren estaven perfectament alineats. Amb la identificació d'aquest *cardo* s'observà que la seva traça estava desplaçada uns 8 m cap a llevant de l'eix on hipotèticament havia d'estar situat, segons la proposta de retícula urbana teòrica formulada l'any 1997. Tot i aquest desplaçament, l'amplada i característiques d'aquest *cardo minor* segueixen essent les mateixes que les que tenien el altres *cardines* coneguts, situats a llevant del *cardo maximus*. En aquest sector, per tant, es produeix una variació de les mides i forma de les *insulae* situades entre els *cardines* segon i tercer, que passarien a tenir una forma rectangular de 35 x 43 m, i una superfície d'uns 1.500 m².

Fins el moment, doncs, és possible situar amb exactitud quatre carrers paral·lels, orientats nord-oest/sud-est –el *cardo maximus* i tres *cardines*– i equidistants els tres primers, ja que el quart se separa uns 8 metres d'aquesta norma i trenca les proporcions i els ritmes observats en els tres primers. També és interessant observar una jerarquització de la xarxa viària mitjançant les diferències d'amplada dels carrers. El *cardo maximus* tenia una amplada de 9-9'20 m, mentre que la dels *cardines* secundaris era de 5'80-5'90 m.

Quant als *decumani*, no disposem de tanta informació. La identificació d'aquests carrers a partir de la localització de les seves clavegueres ens la dificulta el fet de que aquestes, com ja hem comentat, no tenien una tipologia homogènia, sinó que podien ser de diferents mides i tècniques constructives. En alguns casos s'han trobat clavegueres de dimensions més reduïdes que les conduccions centrals dels *cardines*, i situades a tocar de les façanes de cases. És possible, doncs, que en alguns *decumani* no hi hagués una única claveguera central sinó que funcionessin una o dues clavegueres més petites adossades a les línies de façana. En canvi en altres *decumani* s'hi ha trobat una única claveguera situada al bell mig del carrer, i de major amplada que les clavegueres abans esmentades, model que respon millor a la típica conducció pública observada en els *cardines*.

Tot i que no se n'ha pogut excavar cap tram complet, de façana a façana, sembla evident que s'ha identificat la traça del *decumanus maximus*. Les excavacions que han aportat dades al respecte són les

efectuades als immobles núm. 47 i 49 del Carreró, així com dues altres realitzades a inicis de l'any 2008 al passatge d'accés al Fossar Xic i a finals del mateix any a la parcel·la nomenada de can Cruzate. Tot i així, l'escassetat de les dades impedeix disposar, ho- res d'ara, d'informació quant a les mides i característiques d'aquest carrer. El traçat d'aquest *decumanus* s'ha pogut fossilitzar en els carrers actuals, podent-se resseguir en l'eix format pels carrers del Carreró, de Sant Simó i de la Baixada d'en Feliu de la Penya. Aquest és l'únic recorregut d'època moderna, si bé amb una desviació al carrer de Beata Maria, per on es pot travessar el nucli antic de la ciutat de est a oest. Al final d'aquest carrer s'obria el portal més important del pany oriental de la muralla del segle XVI, el Portal d'en Feliu. L'inici i el final d'aquest eix coincidirien amb la Via Augusta, la qual per ponent, un cop fora de la ciutat, coincidiria amb un tram de l'actual carrer de La Riera, i amb el també actual carrer de Sant Josep, on les excavacions arqueològiques han posat al descobert un sector de la necròpolis romana extramurs.

Al sud del *decumanus maximus* s'han localitzat restes dels dos *decumani* consecutius a aquest i, amb reserves, d'un tercer. Del primer *decumanus* hi han restes trobades a l'excavació de l'immoble núm. 8 de la Plaça Gran, concretament un tram de claveguera i de façana. Aquesta claveguera està perfectament alineada amb una conducció d'aigües trobada en l'immoble núm. 22 del carrer d'en Palau, on recordem que es localitzà part del sistema defensiu i d'accés de la ciutat. En una construcció que hem interpretat com una possible torre de defensa hi havia una poterna d'accés a la ciutat que coincideix amb el traçat d'aquest *decumanus minor*.

El segon *decumanus* l'hem identificat a partir de les excavacions realitzades als immobles núm. 43-45 i 47 del carrer d'en Pujol. En aquest indret hi havia la cantonada entre l'esmentat *decumanus* i el *cardo maximus*. Un tram de paret localitzat a l'excavació de l'immoble núm. 55 del carrer de Barcelona podria haver estat part d'una façana d'un tercer *decumanus*, que també tindria cantonada amb el *cardo maximus*. Aquests darrera troballa, però, s'ha d'interpretar amb força reserves.

Una altra dada significativa en relació als *decumani* són les clavegueres localitzades en el sector nord de la ciutat, com la del carrer de Sant Francesc d'Assís, núm. 26, on es trobà una claveguera de 0,25-0,30 m d'amplada que provenia d'un *lacus* i s'entregava a una altra claveguera de mida més gran. Aquesta segona claveguera, que s'ha seguit en una longitud de 3'50 m, tenia una amplada interior de 0'48 m i una am-

plada total de 1'30 m. Les mesures són idèntiques a les de les altres clavegueres públiques. La conducció, situada en l'eix central del possible *decumanus*, desguassaria a la claveguera del *cardo maximus*.

A part dels límits i dels carrers de la ciutat, seguim ampliant coneixement referent a altres espais i edificis públics de la ciutat, la dimensió i característiques dels quals també condicionaven la trama urbana.

Una de les incògnites sense resoldre i que ha motivat un especial interès entre els investigadors –ja es plantejava en la proposta teòrica del 1997– és la de l'emplaçament del *forum*. Hores d'ara encara no ha estat possible localitzar vestigis arqueològics *in situ* d'aquesta plaça pública. No obstant, hom accepta situar-la en l'indret on avui s'aixeca la basílica de Santa Maria i en els seus voltants. Aquesta proposta es recolza en una sèrie d'arguments epigràfics i arqueològics que s'han anat exposant en diferents treballs. Per aquesta raó ens remetem a la publicació del 1997 (Cerdà *et alii* 1997: 265-267), on es planteja un estat de la qüestió força acurat i extens. Hi ha novetats, però, interessants de comentar.

Tot i haver-se realitzat excavacions arqueològiques recents –any 2000– en la plaça de Santa Maria i en la mateixa nau central de la basílica –any 2007–, no ha estat possible trobar restes estructurals de la plaça pública d'Iluro. No obstant, els vestigis descoberts suggereixen de nou la proximitat del *forum* a aquesta zona. Sens dubte, el fet més destacable és la localització, a l'interior de l'actual basílica, de les restes d'un edifici de planta rectangular amb una capçalera en forma d'absis de planta quadrada. L'edifici estigué en ús durant els segles IV i V, i patí reformes en els segles V o VI. Al voltant d'aquest edifici hi havien zones d'emmagatzematge –sitges i fosses–, així com un cementiri tardo roma. Les estructures trobades s'han interpretat com les restes del primer temple cristià (Pou 2007). Les excavacions també han aportat noves dades quant a la necròpolis i a l'àrea d'emmagatzematge en sitges, que també es daten dels segles IV-VI. Es confirma, doncs, que a l'entorn d'un temple cristià hi havia un cementiri ben planificat i organitzat. La presència d'aquest complex religiós de la primera època cristiana, que sens dubte havia d'estar situat en un espai obert, abona l'existència prèvia d'un gran espai públic, l'activitat pública del qual s'hauria abandonat amb les transformacions de la vida municipal, en un moment en què sembla consolidar-se el poder episcopal.

Una altra descoberta que pot aportar indicis fiables de la situació del *forum* en aquest indret fou realitzada durant les excavacions de la plaça de Santa Maria. Ens referim en concret a la troballa d'alguns elements

arquitectònics d'edificis públics monumentals, entre els quals hem de destacar una columna de granit que tenia per basament un fragment reaprofitat d'un fris amb la inscripció:

[---PRO SE]VIRATV ·GRATVITO ·D[---].

La inscripció, que es data de primera meitat del segle I dC, estava feta sobre un fris motllurat de sorrenca de Montjuïc i sembla commemorar el pagament, per decret dels decurions, d'un edifici públic del *forum*, potser el porxo, per part d'un llibert que agraeix haver aconseguit formar part del col·legi dels sevirs augustals (IRC I, 216. Pl. XVII) (Cela, García Roselló, Pera 2003: 38).

Aquestes troballes, al nostre entendre força significatives, semblen refermar la hipòtesi que el *forum* estava en aquesta zona del quadrant nord-oriental de la ciutat, un xic desplaçat del centre i de la intersecció dels dos carrers principals. Aquesta posició descentrada encaixaria perfectament dins d'una planificació global. De fet, són relativament freqüents els casos en què la topografia imposava o afavoria una localització diferent dels espais o construccions públiques, que s'aprofitava per destacar els efectes escenogràfics de l'indret.

A partir dels indicis que abans hem exposat, intuïm que el *forum* d'Iluro podria ocupar dues *insulae*, potser tres. Una d'aquestes teòriques *insulae* coincideix de ple amb l'actual plaça de Santa Maria, la qual ja ha estat excavada en extensió; la segona estaria situada on avui hi ha la nau central de la basílica, la qual ha estat excavada molt parcialment. Durant la intervenció arqueològica es pogué documentar que el seu subsòl estava molt malmès i pràcticament no hi havia restes d'època romana. La tercera hipotètica *insula* estaria on actualment hi ha el presbiteri de la basílica i el pati anomenat “del campaner”. És en aquest darrer àmbit on hi ha possibilitats que en futures intervencions es puguin trobar restes del *forum* de la ciutat.

L'altre equipament públic destacat que s'ha conservat de la ciutat romana és el complex d'edificacions d'uns *balnea* públics descobert l'any 1964, destruït en bona part l'any 1969 i excavat després en diferents campanyes en el sector on hi havia el mas dels Xammar. Relacionat amb unes instal·lacions d'aquesta mena disposem d'un document epigràfic interessant. No massa lluny del sector de can Xammar, a uns 50 m de distància, en unes excavacions efectuades l'any 2002 a l'immoble del núm. 10 del carrer de sant Cristòfor, es trobà una inscripció fragmentada que corresponia a una placa honorífica de marbre (Cela, García Roselló, Pera 2003: 41). Pel tipus de lletra capital es

data en el període d'August, en concret de la darrera dècada del segle I aC.

El fragment de placa estava reaprofitat com un element de construcció d'un mur construït el segle III dC, és de marbre de Luni-Carrara i té la següent inscripció:

[PECVNI o ARE]A PRIVATA

[BALINEVM PVB]LICVM · FECIT

[- - - IL]VRONENS(*ium*)

...amb el finançament privat (o en un terreny privat), va edificar els banys públics. El consell ? dels Iluronenses... (IRC I, 215. Pl. XVII).

La inscripció commemora el pagament o la cessió d'uns terrenys particulars per part d'un notable de la ciutat per construir-hi uns banys públics per als Iluronenses, potser en un moment que es desenvolupava un programa d'edificació de monuments públics a la ciutat. Tal com hem comentat amb anterioritat, aquesta troballa és el segon document epigràfic trobat al jaciment que fa referència a *Iluro*.

Desconeixem si aquesta inscripció es refereix concretament a les termes de can Xammar, o a unes altres. Fins al moment només coneixem el conjunt arqueològic de can Xammar. Les campanyes d'excavació dels anys 1969, 1972, 1987, 1994 i 2002 posaren al descobert la planta d'un edifici i d'una sèrie de dependències annexes, que alguns investigadors han interpretat com les restes de les termes públiques de la ciutat (Gusi 1976) (AV 1990). L'any 1969 es realitzà la troballa més espectacular, consistent en diverses cambres de les quals tres estaven pavimentades amb mosaics, restes de dues piscines, diverses conduccions d'aigües i desguassos. Altres proves de la sumptuositat de l'edifici són diversos carreus de pedra, de fragments de cornises motllurades, i de muntants i llinxes de grans dimensions, així com de fragments de marbre procedents de paviments i aplacats de parets, fragments d'*opus signinum* i d'estucs amb restes de políromia.

La realització d'uns rebaixos l'any 1972 al carrer Baixada de les Espenyas, va permetre documentar dos grans conductes que procedien de l'edifici romà de can Xammar i es dirigien cap el carrer d'El Rierrot. Aprofitant les obres, es realitzaren alguns sondeigs que a més de proporcionar importants dades cronològiques, permeteren descobrir noves estructures. Les restes excavades a la cantonada del carrer de la Palma amb la Baixada de Les Espenyas cal també

relacionar-les amb aquest edifici. L'any 1987 s'excavà de nou el sector i es descobriren unes dependències subterrànies de difícil interpretació (AV 1992). Si bé l'actuació arqueològica de l'any 1994 no proporcionà noves restes constructives, fou molt útil per poder situar exactament les restes aparegudes en campanyes anteriors així com per revisar la cronologia.

Les excavacions de l'any 2002 al carrer d'en Xammar i de l'any 2003-2004 als immobles contigus núm. 2-4-6 del carrer d'en Xammar permeteren documentar un nou tram, d'uns 24 m de llargada, d'un conducte d'aigua relacionat amb l'edifici de les banys –que actualment es pot contemplar a la seu del Col·legi d'Aparelladors de Mataró i del Maresme–. També es localitzà un espai annex a l'edifici de can Xammar, el qual hem interpretat com la palestra del complex públic. D'aquest espai, destinat a practicar-hi exercicis gimnàstics, hem identificat dos límits d'un porxo amb columnes d'uns 2,5 m d'amplada. D'aquest pòrtic fins al moment s'han trobat 8 bases de columnes, de forma quadrangular, que emmarcaven un espai descobert del qual fins al moment hem calculat una superfície mínima d'uns 350 m².

L'edifici termal, situat en el quadrant sud-oriental de la ciutat, ocupava una gran superfície que, com a mínim afectava a quatre *insulae*, tot i que no sabem, però, si les ocupava totalment. Les termes tenien una àmplia sala de recepció pavimentada amb un gran mosaic, des de la qual s'accedia als vestidors i al *caldarium*, al *tepidarium* i al *frigidarium*. Un passadís comunicava aquesta sala amb les latrines, una sala semicircular pavimentada també amb mosaic. Era un edifici luxós, amb un sistema complex de canalitzacions per procurar aigua calenta a les piscines i les sales. Les parets estaven decorades amb estucs pintats i amb aplacats de marbre procedents de diverses pedreres de la Mediterrània. Els terres estaven pavimentats amb magnífics mosaics i algunes sales degueren acollir majestuoses escultures.

L'any 2002 foren trobats en les excavacions del carrer d'en Xammar diversos fragments d'una escultura de marbre que representa la deessa Afrodita, la Venus romana. L'escultura estava abocada a l'interior d'una fossa que s'havia utilitzat com a abocador de deixalles durant el segle VI dC, en un indret on anteriorment hi havia hagut els banys públics. L'escultura, esculpida en marbre blanc i a mida natural, era de la l'escola d'Afrodísia (a l'actual Turquia), una de les més prestigioses de l'antiguitat. Molt possiblement es tracta d'una còpia romana del segle I dC d'un model grec d'època hel·lenística. Els diversos fragments recuperats permeten refer-ne l'aspecte originari, que representa una Venus dreta, amb el cos nu parcial-

ment cobert, des de la zona pública fins a mitja cama, per un vel que sosté amb la mà esquerra. A l'esquerra de la deessa s'hi representa un dofí, el qual simbolitza el seu origen marí (Rodà 2005) (Cela, Garcia Roselló, Pera 2003: 40). La iconografia d'aquest personatge de la mitologia clàssica sovint s'associava amb ambients, edificis o dependències relacionats amb l'ús de l'aigua, com pot ser el cas dels banys públics de la ciutat romana.

Una altra infraestructura destacada per la seva funcionalitat i mides és la cisterna pública d'època republicana localitzada al nord de la ciutat, delimitada a partir de excavacions fetes al carrer de sant Francesc d'Assís l'any 2004 i als immobles núm. 16 del carrer de Sant Francesc d'Assís (1979-1980) i núm. 15 del mateix carrer (2001). De la informació obtinguda en les tres excavacions es desprèn que era un dipòsit de mides considerables –13 m d'amplada, per 35 m de llargada i com a mínim una profunditat de 2,60 m–, el qual estava revestit interiorment –murs i paviment– amb *opus signinum*.

Si se situen les restes d'aquest dipòsit en el plànol general del jaciment on hi ha, a més, la retícula urbana teòrica, hom s'adona que encaixa dins d'una de les *insulae* proposades, ocupant-ne un xic més del terç superior. La seva ubicació, en una *insula* que donava al *cardo maximus*, denota la importància que aquesta instal·lació degué tenir per a la ciutat. El dipòsit amidava un terç d'un actus, una superfície, per tant, de 455 m² i tenia una capacitat de 1183 m³. Podia arribar a contenir uns 12.000.000 de litres d'aigua. En situar amb exactitud la cisterna en el plànol de la ciutat, observem que per encaixar-la cal modificar la retícula urbana teòrica d'*Iluro* proposada inicialment l'any 1997. Així, aquesta illa tindria una planta rectangular de 35 x 39 m.

El *macellum* de la ciutat fou delimitat a partir de les excavacions realitzades en els darrers anys al voltant de la plaça Xica (immobles núm. 10 i 12 del carrer de Sant Cristòfor, carrers de Sant Cristòfor i d'en Xammar). Es tractava d'un edifici porticat de caire públic i monumental, que tenia una planta rectangular (35 m de llarg per 22,5 m d'ample) i ocupava gairebé tota una *insula*. Construït cap al 80-70 aC, disposava d'un pòrtic amb columnes que tancava pels quatre costats un gran espai central obert. Per sota del pòrtic hi havia un passadís subterrani –criptopòrtic– d'uns 4 m d'amplada i d'una altura de 3,5 m, utilitzat molt probablement com a magatzem. Sabem que, pocs anys després de la construcció de l'edifici, es va enfonsar el sostre del criptopòrtic, segurament a causa d'un incendi, i que aquest espai soterrat no es va tornar a utilitzar. El *macellum* estava situat en una *insula* de la

part baixa de la ciutat, contigua al *cardo maximus*, si bé l'edifici no tenia façana a aquest carrer. Dins de l'illa, al costat oest de l'edifici s'hi situaven botigues, magatzems, tavernes i tallers que s'obrien al *cardo maximus*. Les restes d'algunes d'aquestes dependències comercials foren localitzades i excavades, entre els anys 1988-90 i 1998-2000, a l'immoble núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor (Cerdà *et alii* 1997).

L'accés directe a l'edifici del mercat havia de ser des dels *decumani*, en els quals hi tenia façana, possiblement pel situat més al sud, teòricament més proper a una de les entrades de la ciutat i a l'hipotètic monument commemoratiu ubicat al mig del *cardo maximus*, els fonaments del qual es trobaren en les excavacions de l'immoble núm. 55-57 del carrer de Barcelona. Un *cardo* secundari separava l'*insula* on se situava el *macellum* de les *insulae* que acollien les termes de can Xammar. La concentració d'aquests equipaments i edificis públics en el sector sud de la ciutat, suggereix un caràcter monumental per a aquest sector. La situació exacta de les restes del *macellum* i de les *tabernae* contigües encaixen perfectament en la retícula teòrica proposada l'any 1997, en una *insula* de planta quadrada de 35 x 35 m.

Una altra qüestió fonamental per a conèixer l'estructura urbana i l'entitat de la ciutat romana és la situació i les característiques dels espais públics i la seva relació amb els diferents usos i els diversos aspectes de la vida urbana, tals com les activitats institucionals, les relacions socials, l'economia, zones residencials, etc. Observem que moltes de les instal·lacions relacionades de forma directa amb algun tipus d'activitat econòmica i comercial es localitzen preferentment al sector sud del *cardo maximus*, tot i que n'hem trobat de forma més dispersa en altres àrees de la ciutat. Un sector evident és el relacionat amb el *macellum* i els seus voltants, on a part d'aquest monumental edifici, centre neuràlgic de bona part de l'activitat econòmica i, sobretot, comercial de la ciutat, s'hi situaven una sèrie de comerços i indústries en una zona de *tabernae* que l'arqueologia està documentant.

Un exemple evident són les restes localitzades durant les excavacions de l'immoble núm. 43-45 del carrer d'en Pujol. Les més antigues són un conjunt de *dolia* i de fosses interpretat com un magatzem romà d'època republicana. Aquest magatzem fou amortitzat en època d'August en construir-se dues estances, una relacionable amb una taberna, a la qual s'accediria des del *cardo maximus*, i una altra que els seus excavadors han identificat com un possible *thermopolium* (Cela *et alii* 1994: 52 i 56), si bé també podria ser interpretada com una *caupona* o una *popina*. La taberna deixà de funcionar cap el tercer quart del segle I

dC i, després d'un període d'abandonament, durant la primera meitat del segle II dC, s'instal·laren noves activitats artesanals relacionades amb la producció ceràmica i amb la metal·lúrgia.

Molt a prop d'aquestes instal·lacions, a l'altra voreira del *cardo maximus* i al costat del *macellum* (immoble núm. 12 del carrer de Sant Cristòfor) es localitzaren les restes d'una possible *cella vinària*. L'anàlisi de les façanes del *cardo maximus* en aquest sector del carrer suggereix que alguns dels espais que el delimitaven podien haver funcionat també com a *tabernae*. En el costat nord-est, la façana de la *cella vinària* que donava al *cardo maximus* estava pràcticament oberta i dividida en dos accessos per un pilar. A l'interior aparegué un forat per encabir un petit *dolium* que es situava molt a prop del carrer, i en una fase posterior, cap a la segona meitat del segle I dC, es varen col·locar altres *dolia*. És possible que el celler, que devia contenir una producció considerable de vi, elaborat en les dependències interiors de l'establiment, disposés també d'una botiga per vendre el producte a peu de carrer.

Finalment, un altre element interessant a tenir en compte és el petit forn localitzat a l'excavació del carrer d'en Pujol, núm. 51, que ocupava parcialment una vorera del *cardo maximus*. Aquest forn podia haver servit per a coure pa o altres productes alimentaris. Aquesta finalitat, junt amb la modèstia de les restes, encaixaria molt bé amb la implantació de petits negocis alimentaris situats a les vies per atreure els vianants.

Aquest conjunt d'evidències arqueològiques es pot relacionar de forma directa amb l'epigrafia. A *Iluro* es coneix l'activitat d'un pistor, el llibert *Publius Sicinius Germanus* o *Germanianus* (IRC I 106, datada en el segle I dC). Així, tant les instal·lacions com les inscripcions mostren la presència d'un sector dedicat a l'elaboració i distribució d'aliments, tan fonamental en tota ciutat romana.

A *Iluro* també observem que aquesta concentració i ordenació en zones concretes d'activitats determinades també es produí amb les zones residencials de les famílies benestants que fixaven la seva residència en *domus* senyorials. Aquesta possible concentració de *domus* la detectem al llarg de l'eix que conformava el *decumanus maximus*.

A part de la ja esmentada *domus* de la Plaça Gran, també dita "dels dofins" pel mosaic d'una de les estances, decorat amb aquests animals marins –vegeu capítol corresponent–, comptem amb les restes localitzades recentment (2008) a l'excavació de l'anomenada "illa de can Cruzate", situada entre les places

Gran i de l'Ajuntament. En el sector excavat, aproximadament una tercera part de l'illa, s'han localitzat les restes d'una nova *domus* que feia cantonada al dos carrers principals d'*Iluro* –el *cardo maximus* i el *decumanus maximus*– i que molt possiblement ocupava una illa sencera. Se n'ha pogut documentar l'atri, del qual s'ha conservat un enorme *impluvium* de 15 m² (3,5 x 4,3 m), voltat per un porxo de 1,10 m d'ample. A partir de l'atri es distribuïen i s'organitzaven una sèrie de passadissos i diverses estances senyorials. Cal destacar l'excel·lent estat de conservació de les restes trobades. Les parets de l'*impluvium*, que en alguns punts assoleixen més de mig metre d'altura, conserven, a l'igual que el paviment, tot l'arrebossat original que l'impermeabilitzava. A cada angle dels murs hi ha les empremtes de les columnes que sostenien el sostre del porxo. Es tractava, per tant d'un atri tetràstil. El paviment del porxo, d'*opus signinum*, estava fet amb petites pedres de color negre. En una de les dependències annexes a l'atri s'hi ha conservat part del paviment, un mosaic fet amb teselles blanques i negres amb motius decoratius geomètrics. També s'han recuperat en altres estances de la casa els estucs que en revestien les parets, que ens mostren una decoració de motius geomètrics pintada amb colors vius –vermell, negres, groc i verd–. La *domus* estigué habitada durant els segles I i II dC. A finals del segle II dC algunes de les estances deixaren d'estar en ús, si bé l'abandonament definitiu de la casa ha de situar-se en el segle IV dC.

També disposem de les notícies de Maria Ribas sobre la descoberta d'unes estances pavimentades amb mosaics en l'immoble núm. 15-19 del carrer Baixada de Sant Simó –can Cisternes– (Ribas 1952). En aquest indret s'hi han realitzat l'any 2005 alguns sondeigs que han confirmat l'existència de restes arqueològiques d'època romana força ben conservades, tot i que no ha estat possible esbrinar-ne l'entitat. En qualsevol cas l'immoble i les restes es troben situats en l'eix de l'antic *decumanus maximus*.

Fora d'aquest eix, dues *insulae* per sota del *decumanus maximus*, es trobaren les restes d'una altra *domus* benestant construïda en època d'August, en les excavacions de l'immoble núm. 15 del carrer de La Palma. Es localitzà un ampli sector d'un porxo d'un peristil. El porxo, de 5 m d'amplada, estava pavimentat amb un *opus spicatum* de petites rajoles rectangulars d'argila, i les columnes estaven estucades i pintades de color vermell. La seva paret de tanca feia façana en la cruïlla entre un *cardo* i un *decumanus minor* (Cela, Garcia Roselló, Pera, 2003).

A manera de resum exposem alguns dels aspectes de tipus urbanístic que estimem bàsics referents a *Iluro*, que s'aporten com a novetats en el present treball

respecte de la proposta de l'any 1997, actualitzant dades, analitzant hipòtesis o plantejant interrogants que caldrà seguir investigant. Són els següents:

- La hipotètica trama urbana plantejada l'any 1997 en general cal considerar-la vàlida. *Iluro* fou concebuda com una ciutat *ex novo* de planta rectangular que s'ordenava urbanísticament a partir d'una retícula ortogonal, sempre adaptada a les necessitats del territori on s'assentà. La mesura bàsica de planejament era l'*actus* de 120 peus romans.
- La reinterpretació de la retícula urbana d'*Iluro* que es presenta en aquest treball, a l'igual que les d'anteriors propostes i versions, no es limita només al període republicà de la ciutat. Si bé l'estructura bàsica i original havia de ser planificada en el moment de la fundació, l'urbanisme de la ciutat experimentà nombroses variacions en el temps i acabà essent el resultat de les transformacions que es produïren.
- Es confirma l'amplada dels carrers: el *cardo maximus* tenia una amplada d'uns 9-9'20 m i la dels *cardines* i dels *decumani* secundaris era de 5'80-5'90 m. Tenim dubtes raonables que l'amplada del *decumanus maximus* fos la mateixa que la del *cardo maximus*, tal com es va plantejar l'any 1997.
- Només coneixem un dels límits de la ciutat romana, el de ponent. Els altres seran quasi bé impossibles de determinar degut a les reurbanitzacions produïdes en la vil·la de Mataró a partir del segle XVI, que comportaren notables transformacions topogràfiques i importants destruccions en el jaciment arqueològic.
- Els dos vials principals de la ciutat no seguien els eixos de la retícula urbana. Mentre que el *decumanus maximus* podia estar més o menys centrat, amb un lleuger desplaçament cap el nord, el *cardo maximus* estava descentrat, cap a ponent. El *cardo* que tenia una posició centrada en la retícula urbana és el primer situat a llevant del carrer que fins ara s'ha vingut considerant el *cardo maximus*.
- Els indicis de què disposem fins al moment semblen evidenciar que el *forum* de la ciutat no estava en la intersecció dels dos carrers principals.
- La xarxa ortogonal de carrers delimitava les *insulae* de la ciutat. L'estudi de l'any 1997 proposava una trama homogènia d'*insulae* de planta quadrada de 35 m de costat. La realitat arqueològica ens permet concretar l'entramat i les mides d'algunes de les illes de cases. Constatem que la forma i dimensions de les *insulae* conegudes és diversa però amb variacions petites. Mentre algunes mides d'*insulae* no varien respecte a la proposta del 1997, i es confirma la seva planta quadrada, altres les hem hagut de modificar, i passen a tenir una planta rectangular i superfícies desiguals, tot i que amb diferències no excessivament substancials –vegeu planimetria annexa de la nova proposta de la *forma civitatis*–. Aquestes possibles variacions de la proposta teòrica inicial a partir de posteriors actualitzacions ja era un fet contemplat i assumit pels autors del treball del 1997 (Cerdà *et alii*, 1997: 257).
- Fins al moment només podem intuir o constatar l'existència de dos grans àmbits urbans, formats per la unió de dues o més *insulae*. Es tracta de l'espai del *forum*, situat al nord de la ciutat, que com a mínim ocuparia dues *insulae*, potser tres, i del complex constituït pels edificis i les dependències dels banys públics, al sud de la ciutat, al qual atribuïm un enorme espai que ocuparia quatre *insulae*, o part d'elles.
- Des del punt de vista urbanístic, el sector del jaciment que planteja més problemes de coneixement hores d'ara és el situat a l'oest del *cardo maximus*. Aquest desconeixement ve condicionat essencialment per la migradesa d'intervencions arqueològiques efectuades en aquest sector. Efectivament aquest espai delimitat pel *cardo maximus* a l'est i el sistema defensiu que tancava la ciutat a l'oest és una estreta franja urbana de no més de 65 m d'amplada, de difícil encaix i comprensió dins d'una proposta de trama urbanística coherent. Tal com comentàvem la manca de centralitat del *cardo maximus* planteja importants problemes d'ubicació i de restitució de les *insulae* situades al seu costat oest. L'espai disponible fa inviable l'existència de dues línies d'*insulae* amb la forma i les mides que es proposaven en l'estudi del 1997, ja que les restes de la fortificació se situen més o menys a la meitat de la darrera hipotètica *insula*. En no posseir dades arqueològiques concloents per poder comprovar els traçats dels *cardines* situats a l'oest del *cardo maximus*, se'ns fa difícil intentar establir una proposta de retícula urbana en aquest sector de la ciutat.

En aquest treball hem intentat aprofundir un xic més en el coneixement de la *forma civitatis* d'*Iluro*, esbrinar les possibles dimensions, característiques i evolució. Entenem, però, que tot i avançar un xic més en aquest empeny, segueix essent una proposta teòrica, que, com hem vist, té encara moltes llacunes de coneixement. Requereix, per tant, una constant revisió, per modificar-la quan sigui necessari a mida que s'obtinguin noves dades arqueològiques.



Il·lustració. Fase 1. Sitja de l'excavació de Dom Magí de Villalonga, 8-10-12 (1999-2000)



Il·lustració. Fase 1. Sitja de l'excavació de la plaça de can Xammar (1999)



Iluro. Fase 1. Excavació de la Baixada de Sant Simó, 13(1989)



Iluro. Fase 2. Estructures defensives de l'excavació del carrer d'en Palau, 22 (2002)



Iluro. Fase 2. Estructures defensives de l'excavació del carrer d'en Palau, 22 (2002)



Iluro. Fase 2. Atuell ceràmic amb representació d'una escena ritual trobat a l'excavació del carrer d'en Palau, 32-34 (1993-1995).



Iluro. Fase 2. *Macellum*. Excavació del carrer de Sant Cristòfor (2002)



Iluro. Fase 2. *Macellum*. Excavació del carrer de Sant Cristòfor (2002)



Iluro. Fase 2. *Macellum*. Excavació del carrer de Sant Cristòfor, 10 (2000)



Iluro. Fase 2. Vas ritual trobat en l'excavació del carrer de Sant Cristòfor (2002)



Iluro. Fase 2. Domus de la Plaça Gran (1982).



Iluro. Fase 2. Domus de la Palaça Gran (1983).



Iluro. Fase 2. Dipòsits per fermentar vi trobats a l'excavació del carrer Baixada de Sant Simó, 13 (1998).



Iluro. Fase 2. Dipòsits per fermentar vi trobats a l'excavació del carrer Baixada de Sant Simó, 13 (1998).



Iluro. Fase 3. Xarxa de clavegueram públic. Carrer de Na Pau (2002).



Iluro. Fase 3. Xarxa de clavegueram públic. Carrer de Sant Cristòfor, 12 (1989/1990) i carrer d'en Pujol, 47 (2000).

BIBLIOGRAFIA

- A.V. 1981. *Atlante delle forme ceramiche, I, ceramica fina romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo impero)*. Roma.
- A.V. 1985. *Atlante delle forme ceramiche, II, ceramica fina romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo impero)*. Roma.
- A.V. 1990. *Conspectus Formarum Terrae Sigillatae Italico Modo Confectae*. Bonn.
- A.V. (coord. E. Sánchez Campoy). 1995. *Memòria dels treballs arqueològics als jaciments de Can Company i Turó de Can Joan Capella (La Roca del Vallès)*. Autopista Granollers-Mataró. Servei d'Arqueologia de la Generalitat/G.I.S.A./Museu de Granollers. Barcelona.
- ADSERIAS, M.; BURÉS, L.; RAMÓN, E. 1994. L'evolució del sector sud-occidental de Tarraco (segle II aC -V dC): Excavacions en un solar del carrer de Pere Martell. *XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, vol 2. Tarragona. Pàg. 15-16.
- AGUAROD, C. 1991. *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Institución Fernando El Católico. Saragossa.
- AQUILUE, X. (ed.). 2012. *Empurries. Municipium emporiae*. Ciudades romanas de Hispania, 6. Roma.
- AQUILUE, X.; MAR, R.; NOLLA, J.M.; RUIZ DE ARBULO, J.; SANMARTÍ, E. 1984. *El fòrum romà d'Empurries*. Barcelona.
- AQUILUE, X.; GARCIA ROSELLÓ, J.; GUITART, J. (Ed.). 2000. *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Actes de la taula rodona celebrada a Empúries els dies 4 i 5 de juny de 1998. Mataró.
- ALONSO, N. 1999. *De la llavor a la farina. Processos agrícoles protohistòrics a la Catalunya Occidental*. Monographies d'Archéologie Méditerranéene, 4. CNRS. Lattes.
- ÁLVAREZ, J., CARRASCO, A. 1988. *Memoria de las excavaciones realizadas en la Cadira del Bisbe. Campañas 1981-1982*.
- AMELA, L. 2003. *Las clientelas de Cneo Pompeyo Magno en Hispania. Instrumenta*, 13. Barcelona.
- ARASA, F. 2001. *La romanització a les comarques septentrionals del litoral valencià. Poblament ibèric i importacions itàliques en els segles II-I aC. Serie de Trabajos Varios*, 100. València.
- ARCELIN, P.; TRUFFEAU-LIBRE, M. (dir). 1998. *La quantification des céramiques. Conditions et protocole. Bibracte*, 2. Actes de la taula rodona celebrada a Glux-en-Glenne els dies 7-9 d'abril de 1998. Centre Archéologique Européen du Mont Beubray.
- ARXÈ, J.; BACARIA, A.; BASTIT, C.; CABALLERO, M.; PRATDESAVA, M. 1986. Últimes intervencions a Iluro (Mataró, Maresme). *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*. Generalitat de Catalunya. Barcelona. Pàg. 73-82.
- ASENSIO, D. 2001-2002. Àmfores importades, comerç i economia entre els pobles ibèrics de la costa catalana (segles VI-II aC): un exercici de quantificació aplicada. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 12. Lleida. Pàg. 67-86.
- ASENSIO, D.; BELARTE, M.C.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1998. Paisatges ibèrics: tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori de la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple, *Actas del Congreso Internacional: Los Iberos, Principes de Occidente*. Barcelona. Pàg. 373-385.
- ASENSIO, D. FERRER, C. FRANCESC, J. GUÀRDIA, M. SALA, O. 2000-2001. Resultats de la campanya de 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola, Vallès occidental). *Pyrenae*, 31-32. Barcelona.
- ASENSIO, D.; FRANCÉS, J.; FERRER, C.; GUÀRDIA, M.; SALA, O. 2001. Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietània. Actes de la Taula Rodona *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*. Ullastret. Pàg. 227-251.
- ASENSIO, D.; CELA, X.; MIRÓ, C.; MIRÓ, M.T.; REVILLA, E. 2009. Montjuïc, focus de poder a la Laietània i centre comercial i redistribuïdor a la Mediterrània. *XI Congrés d'Història de Barcelona*. Barcelona.
- BALAGUER, V. *Historia de Catalunya y de la Corona de Aragón*.
- BALIL, A. 1952. El poblado layetano de Puig de Olorde. *Archivo Español de Arqueología*, XXV. Madrid. Pàg. 379-380.
- BANÚS, J. 1991. Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme): Les sitges núms. 36 i 37. Noves aportacions sobre la fase final del poblat, *Laietania*, 6. Mataró. Pàg. 57-83.
- BANÚS, J. 1994. La porta meridional del poblat ibèric de Burriac. Noves aportacions a partir de la campanya de 1991, a *Actes de la X Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 23-32.
- BARBERÀ, J. 1968. La necròpolis de Cabrera de Mar. Colecció Rubio de la Serna. *Ampurias XXX*. Barcelona. Pàg. 97-150.
- BARBERÀ, J. 1969-70. La necròpolis ibèrica de Cabrera de Mar (Excavación 1968-1969). *Ampurias*, 31-32. Barcelona. Pàg. 169-189.
- BARBERÀ, J. 1986-1989. La vaixela fina d'importació al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona). *Empúries*, 48-50. Barcelona. Pàg. 86-93.
- BARBERÀ, J. 1990. Puntualitzacions sobre el poblat ibèric de la Penya del Moro. *Miscel·lània d'estudis santjustencs*, núm 2. Sant Just Desvern. Pàg. 13-26.
- BARBERÀ, J. 2000. *El poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat): les excavacions realitzades des del 12 d'abril de 1972 fins el 31 de desembre de 1990*. Ed. Wintethur. Barcelona.
- BARBERÀ, J.; PASCUAL, R.; CABALLÉ, M.; ROVIRA, J. 1960-1961. El poblado preromano del turó de "Can Olivé" Cerdanyola (Barcelona). *Ampurias, XXII-XXIII*. Barcelona. Pàg. 183-221
- BARBERÀ, J.; PASCUAL, R.; CABALLÉ, M.; ROVIRA, J. 1962. El poblado preromano del turó de "Can Olivé" Cerdanyola (Barcelona). Segunda y última etapa de las excavaciones. *Ampurias, XXIV*. Barcelona. Pàg. 147-159.
- BARBERÀ, J.; PASCUAL, R. 1969-1970. El poblado prerromano de la Muntanya de San Miquel en Vallromanes-Montornés (Barcelona). *Ampurias XXXI-XXXII*. Barcelona. Pàg. 273-283.

- BARBERÀ, J.; SANMARTÍ-GREGO, E. 1975. XIV Congreso Nacional de Arqueología. Vitoria.
- BARBERÀ, J.; MATA, E. 1978. La Peña del Moro de Sant Just d'Esvern (Barcelona). Resum de les campanyes de 1972 a 1976. *Informació Arqueològica*, 27-28. Barcelona. Pàg. 56-61.
- BARBERÀ, J.; PASCUAL, R. 1979-80. Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona), a *Ampurias*, 41-42. Barcelona. Pàg. 203-242.
- BARBERÀ, J.; SANMARTÍ-GREGO, E. 1982. *Excavacions al poblat ibèric de la Peña del Moro de Sant Just Desvern, 1974-1975, 1977 i 1981. Monografies arqueològiques*, 1. Barcelona.
- BARBERÀ, J.; DUPRÉ, X. 1984. Els laietans, assaig de síntesi, *Fonaments*, 4, Barcelona. Pàg. 31-87.
- BARRAL, X. 1978. *Les mosaïques romanes de la regio Laietana*. Barcelona.
- BARRIAL, O.; FRANCÉS, J. 1991. Noves excavacions al poblat ibèric del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola del Vallès, El Vallès occidental). *Araona*, 9. Sabadell. Pàg. 9-34.
- BATISTA, R.; MARTÍN, R. 1959. Campaña de excavaciones en el poblado ibérico de la Torre dels Encantats (Arenys de Mar), *Ampurias*, XXI. Barcelona. Pàg. 273-275.
- BELARTE, C.; SANMARTÍ, J. 1997. Espais de culte i pràctiques rituals a la Catalunya protohistòrica. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 18. Castelló. Pàg. 7-32.
- BELTRAN d'HEREDIA, J. COMAS, M. 2009. Instal·lacions vinícoles vinculades a domus: els exemples de Barcino i Baetulo. *El vi tarraconense i laietà:ahir i avui. Documenta*, 7. Tarragona. Pàg. 151-165.
- BELTRAN LLORIS, A. et alii. 1984. *Colonia Victrix Iulia Lepida Celsa (Velilla de Ebro, Zaragoza). La arquitectura de la casa de los delfines*. Zaragoza.
- BENDALA, M. 2003. De Iberiam in Hispaniam. El fenómeno urbano. *De Iberiam in Hispaniam. La adaptació de los modelos ibéricos a los modelos romanos*. Alacant. Pàg. 17-35.
- BENITO, N.; BURJACHS, F.; ESPADALER, M.M.; DEFAUS, J. M.; MOLINA, M. 1986. Les excavacions al 1986 al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme) durant l'any 1984. Resultats preliminars i noves dades estratigràfiques, a *Tribuna d'Arqueologia*, 1984-1985. Generalitat de Catalunya. Barcelona. Pàg. 12-23.
- BERGUEDA, E. 1975. *El poblado ibérico de Santa Cruz de Olordre (Molins de Rei)*. Molins de Rei.
- BERNI, P.; REVILLA, V. 2006. Los sellos de las ánforas de producción tarraconense: representaciones y significado. *La producció i el comerç de les ànfores de la Provincia Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual. Monografies del Museu d'Arqueologia de Catalunya*, 8. Barcelona. Pàg. 95-111.
- BLANCH, R.M.; GRANADOS, O.; MIRÓ, C.; MIRÓ, M.; REVILLA, E.; VILASECA, A. 1994. Un gran magatzem laietà al Mons Iovis: les sitges del port (Montjuïc, Barcelona). *III Congrés de Història de Barcelona*. Barcelona. Pàg. 119-126.
- BLAZQUEZ, C. 2001. Diccionario de cecas y pueblos hispánicos. *Colección textos universitarios*, 35-36. Madrid.
- BONAMUSA, J. 1970. La via romana de Parpers. *Memòria d'Activitats de l'any 1970*. Secció Arqueològica del Museu de Mataró. Mataró (inèdit). Pàg. 4-5.
- BONAMUSA, J. 1974. Els orígens de Mataró. *Mataró*. 27-X-1974. Mataró.
- BONAMUSA, J. 1977. Restes d'un sepulcre romà al Camí del Mig. (Mataró). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, 1. Museu de Mataró. Mataró. Pàg. 1-2.
- BONAMUSA, J. 1980. Els orígens de Mataró. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, 10. Museu de Mataró. Mataró. Pàg. 314-320.
- BONET i GARÍ, LI. 1979. Descobrimet del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar), *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Mataró i el Maresme*, 8-9. Mataró. Pàg. 227-229.
- BOSCH, J.; ENRICH, R.; LLORENS, J.M.; MATARÓ, M.; PÀMIES, A.; PARDO, J.; RUEDA, J.M.; SERRAT, I. 1986. Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental), *Tribuna d'Arqueologia 1984-85*. Barcelona. Pàg. 121-132.
- BOSCH, M. 1998. La gorgona de Mataró. Un altar funerari monumental a la via Augusta dins del territori d'Illuro. *Laietania*, 11. Mataró. Pàg. 127-141.
- BOSC i GIMPERA, P. 1919. *Prehistòria catalana*. Barcelona.
- BOSC i GIMPERA, P. 1932. *Etnologia de la Península Ibérica*. Barcelona.
- BOTET i SISÓ, J. 1908. *Les monedes catalanes*. Barcelona.
- BOUDARD, M. 1859. *Essai sur la numismatique ibérienne précédé de recherches sur l'alphabet et la langue des ibères*. París.
- BURCH, J.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, L.; SAGRERA, J.; SUREDA, M.; VIVÓ, D. 2000. La fundació de Gerunda. Dades noves sobre un procés complex de reorganització d'un territori. *Empúries*, 52. Barcelona. Pàg. 11-28.
- BUSQUETS, F. 2004. La via de Parpers: passat, present i futur. *Fonts*, 17. Argentona. Pàg. 19-29.
- CAMPO, M. 2000. Moneda, organització i administració del nord-est de la Hispania Citerior (del 218 a l'inici del segle I aC)". *IV curs d'història monetària d'Hispania. Moneda i administració del territori*. 23 i 24 de novembre de 2000. Barcelona.
- CAMPO, M. 2002. La producció d'Untikesken i Kese: funció i circulació a la ciutat i al territori. *VI curs d'història monetària d'Hispania. Funció i producció de les seques indígenes*. 28 i 29 de novembre de 2002. Barcelona.
- CAMPO, M. 2005. Emissió i circulació monetàries al nord-est de la Hispania Citerior al final de la república. *IX curs d'història monetària d'Hispania. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. 24 i 25 de novembre de 2005. Barcelona.

- CANTOS, 2001. Inèdit. *Memòria de l'actuació arqueològica a les termes de ca l'Arnau. (Cabrera de Mar, el Maresme). Gener de 2001.* Cabrera de Mar.
- CARRERAS C. (2009c). Del Mugal a Xantem: noves visions del comerç romà de vi de la Tarraconense. *El vi tarraconense laietà: ahir i avui.* Pàg. 167-178.
- CARRERAS CANDI, F. 1903. Excursió als orígens de la riera d'Argentona, *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XIII. Barcelona. Pàg. 241-251.
- CASAS, J. 1929. *Assaigs de paleontologia lingüística catalana.* Barcelona.
- CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA, J.M.; TREMOLEDA, J. 1995. *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est.* Sèrie monogràfica núm. 15. Girona.
- CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J. 1999. *La vil·la romana de Vilauva. Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la Comarca del Pla de l'Estany.* Banyoles.
- CELA, X.; REVILLA, D.; ZAMORA, D. 2002. L'hort dels Vidals. Un *tugurium* del segle I dC al territori d'Iluro. *Laietania*, 13. Mataró. Pàg. 159-175.
- CELA, X.; ZAMORA, D.; X. REVILLA, V. 2002. El jaciment de l'Hostal (Cabrera de Mar). *Laietania*, 13. Mataró. Pàg. 49-67.
- CELA, X.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; PERA, J. 2003. *Fem arqueologia, descobrim la ciutat.* Catàleg de l'exposició. Mataró.
- CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J. 1987. Proposta per a una metodologia d'estudi de la romanització d'un territori: el *territorium* d'Iluro. *III Sessió d'Estudis Mataronins.* Mataró. Pàg. 7-15.
- CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1994. Iluro, oppidum civium romanorum: estado de la cuestión *Actes XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, La ciutat en el món romà*, Tarragona, 1993. Vol. 2. Tarragona. Pàg. 97-99.
- CERDÀ, J. A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. 1997. *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (Hispania Tarraconensis).* *Laietania* 10. Mataró.
- CLARIANA, J.F. 1977. Sobre la fundació d'Iluro. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, 3. Museu de Mataró. Mataró. Pàg. 57.
- CLARIANA, J.F. 1978. Noves troballes de restes romanes en el Camí del Mig. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, 5-6. Mataró. Pàg. 167-169.
- CLARIANA, J.F. 1984. Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro. *Faventia*, 6/1. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra. Pàg. 89-111.
- CLARIANA, J.F. 1988. Sobre alguns problemes científics plantejats en l'arqueologia d'Iluro. *Actes de la IV Sessió d'Estudis Mataronins.* Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 21-38.
- CLARIANA, J.F. 1989. Les vies de comunicació del Maresme a l'antiguitat: estat de la qüestió. *Actes de la V Sessió d'Estudis Mataronins.* Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 7-32.
- CLARIANA, J.F. 1990. Aproximación a la red viaria de la comarca del Maresme, *La red viaria en la Hispania romana.* Saragossa. Pàg. 113-129.
- CLARIANA, J.F. 1991. L'urbanisme i evolució d'Iluro: noves aportacions. *Actes de la VII Sessió d'Estudis Mataronins.* Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. 21-47.
- CLARIANA, J.F. 1996. *Iluro ciutat romana.* Grup d'Història del Casal. Mataró.
- CLARIANA, J.F. 1996 b. El forn d'àmfores del campin "Costa de Levante" (Mataró). *XIII Sessió d'Estudis Mataronins.* Mataró. Pàg. 161-168.
- CLARIANA, J.F. 1994 a. Apunts sobre la Iluro romana a *Actes de la X Sessió d'Estudis Mataronins.* Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 47-74.
- CLARIANA, J.F. 2002. D'Iluro a Iluro: d'ibers a romans. Algunes consideracions. *Actes de la XVIII Sessió d'Estudis Mataronins.* Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 19-52.
- CLARIANA, J.F.; JUHÉ, E. 1977. Noves dades sobre el programa decoratiu de la domus de la Plaça Gran (Mataró). *Comunicacions presentades a la XIII Sessió d'Estudis Mataronins.* Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 133-159.
- CLARIANA, J.F.; VELLVEHÍ, J. 1999. Ara d'altar –Museu de Tolosa– (segles I-II dC). *Felibrejada*, 47. Grup d'Història del Casal. Mataró.
- CODEX SCCL, 1995. Can Balençó, *Autopistes i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19.* Barcelona. Pàg. 57-88.
- COLOMINES, J. 1945-1946. El poblado prerromano del Turó de la Rovira. *Ampuriàs*, VII-VIII. Barcelona. Pàg. 203-214.
- COLOMINES, J. 1994. *Onomasticon Cataloniae.* Sub voce Alaró i Alarona. Ed. Curial. Barcelona.
- COLL, R. 1988. *El poblat ibèric de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, El Maresme): història de la investigació i estat de la qüestió.* AECC. Premià de Mar.
- COLL, R.; PREVOSTI, M.; MONTLLÓ, J.; CAZORLA, F. 1997. *Història i salvaguarda d'un jaciment ibèric: la Cadira del Bisbe.* Catàleg de l'exposició. AECC. Premià de Mar.
- COLL, R.; CAZORLA, F.; BAYES, F. 1994. El santuari ibèric de la cova de Les Encantades del Montcabrer (Cabrera de Mar, el Maresme). Estudi preliminar. *Laietania*, 9. Mataró. Pàg. 35-86.
- COLL, R.; MONTLLÓ, J. 1999. *El poblament ibèric al Maresme. L'oppidum de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt). Desenvolupament urbanístic i seqüència cronològica. Informe preliminar de la campanya de 1999.* Premià de Mar. Inèdit.
- COLL, R.; MONTLLÓ, J.; BOSCH, M. 2003-2004. El poblat ibèric de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, el Maresme). Vuit anys de recerca. *Fonaments*, 10-11. Barcelona. Pàg. 161-211.

- COLL, R. 2004. *Història arqueològica de Premià*. Ed. Clavell. Premià de Mar.
- COMAS, M. 1985. *Baetulo. Les àmfores*. Museu de Badalona. Badalona.
- COMAS, M. 1987. Importació i exportació de vi a Baetulo: l'estudi de les àmfores. *El vi a l'antiguitat. Actes del 1r. Col·loqui d'Arqueologia Romana*. Badalona. Pàg. 161-173.
- COMAS, M. 1998. La producció i el comerç del vi a Baetulo. Estat de la qüestió. *Actes del 2n. Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat, II*. Badalona. Pàg. 219-232.
- COMAS, M. 2001. Les esteles funeràries ibèriques de Badalona. *Carrer dels Arbres, 12*. Badalona. Pàg. 7-14.
- COMAS, M.; MARTÍN, A.; MATAMOROS, D.; MIRÓ, J. 1998. Un tipus d'àmfora Dressel 1 de producció laietana. *Jornades Internacionals d'arqueologia romana. Homenatge a Josep Estrada. Documents de treball*. Granollers. Pàg. 372-378.
- COMAS, M.; PADRÓS, P.; VELAZA, J. 2001. Dos nuevas estelas ibéricas de Badalona. *Palaeohispanica, 1*. Saragossa. Pàg. 291-299.
- COMAS, M.; CARRERAS, C. 2006. Les àmfores de la Laietània. Estat de la qüestió. *La producció i el comerç de les àmfores de la Provincia Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual. Monografies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, 8*. Barcelona. Pàg. 177-188.
- COSTA, F. 2015. *El Camí real de Parpers*. Mataró.
- CUADRADA, C. 1988. *El Maresme medieval: hàbitat, economia i societat. Segles X-XIV*. Premi Iluro 1987. Mataró.
- CUYÀS, J. 1976. *Història de Badalona*. Museu Municipal de Badalona. Badalona.
- DE SEGARRA, J.M. 1905. Descobriments arqueològics de Puig-Castellar, terme de Santa Coloma de Gramenet. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 18*. Any 5. Barcelona. Pàg. 88-91.
- DELGADO, A. 1871. *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*. Sevilla.
- DURAN, M.; HUNTINGFORD, E. 1998. *El poblament ibèric de Les Maleses (Montcada i Reixac, Sant Fost de Campcentelles i Badalona)*. Montecatano 1. Montcada i Reixac.
- ERRO, J. B. 1806. *Alfabeto de la lengua primitiva de España*. Madrid.
- ESTRADA, J. 1955. *Síntesis histórica de Granollers y sus alrededores*. Museu de Granollers. Granollers.
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1983. *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea (Epigrafia Romana del Maresme)*. Accésit Premi Iluro 1980. Mataró.
- FERRER, C.; RIGO, A. 2003. *Puig Castellar. Els ibers a Santa Coloma de Gramenet. 5 anys d'intervenció arqueològica (1998-2002)*. Monografies locals, 2. Santa Coloma de Gramenet.
- FONT I CUSSÓ, J. 1956. *Butlletí del Centre Excursionista de Badalona*. Gener-febrer. Badalona. Pàg. 23-30.
- GALLEMI, F.; GURRERA, M.; REDOLAR, I. 1995. *Memòria dels sondeigs, delimitació i excavació arqueològica d'urgència a "Les Piques"*. Mataró, El Maresme. Mataró. Inèdit.
- GARCÍA-BELLIDO, M. P.; BLÁZQUEZ, C. 2001. Diccionario de cecas y pueblos hispánicos. *Colección Textos Universitarios*. Madrid. Pàg. 35-36.
- GARCIA ROSELLÓ, J. 1990. La romanització en el territori d'Iluro (II). *Cingles*. 73. Mataró. Pàg. 329-331.
- GARCIA ROSELLÓ, J. 1993. *Turó dels Dos Pins. Necròpolis ibèrica*. Ed. AUSA. Sabadell.
- GARCIA ROSELLÓ, J. 1995. Una aproximació al coneixement de la ciutat romana d'Iluro (Mataró). *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 52. Mataró. Pàg. 4-29.
- GARCIA ROSELLÓ, J. (coord.) 1999. *Iluro. Una ciutat per descobrir*. Mataró.
- GARCIA ROSELLÓ, J. (coord.) 2012. *Vil·la romana de Torre Llauder. De re rustica iluronensium*. Mataró.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; MIRÓ, J.; PUJOL, J. 1991. La porta meridional del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions*. Manresa. Pàg. 199-213.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; ARXÈ, J.; BACARIA, A.; BANÚS, J.; CERDÀ, J.A.; PERA, J. 1993. Intervencions a Iluro (1982-1989), Mataró. *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya*. Barcelona. Pàg. 147-153.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; ZAMORA, D. 1993. La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica, a *Laietania 8*. Mataró. 147-178.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; GURRI, E. 1996-1997. Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. XXXVI*. Girona. Pàg. 397-424.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; PUJOL, J.; CELA, X.; ZAMORA, D. 2000. Burriac. Un centre d'intercanvi i comerç a la Laietània ibèrica, *Saguntum, Extra 3. III reunió sobre economia en el món ibèric*. València. Pàg. 357-367.
- GARCIA ROSELLÓ, J.; MARTÍN, A.; CELA, X. 2000. Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (Hispania Tarraconensis), *Empúries, 52*. Barcelona. Pàg. 29-54.
- GARCÍA SINNER, A. (en premsa). Una primera aproximación a las emisiones de la ceca de Iluro.
- GARCÍA SINNER, A. (2012). La ceca de Iluro. Estado de la cuestión. *La moneda de los iberos. Iluro y los talleres layetanos*. Pàg. 72 i seg. Premià de Mar.
- GARCÍA SINNER, A. (inèdit). *Iluro. Moneda e identidad en la Laietania republicana (siglos II-I a.C.)*. (tesi doctoral de 2014).
- GASULL, P.; BLANCH, R.; GONZÁLEZ, A.; LORENCIO, C.; MAYORAL, F.; XANDRI, J.; YLL, E. 1995. *El poblament ibèric de Castellruf*. Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya, 16. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Barcelona.

- GILL, E.; RIGO, A. 1992. El jaciment ibèric de Can Calvet (Santa Coloma de Gramenet). Un assentament de l'Ibèric Ple situat a la plana, *Puig Castellar*, 4 Santa Coloma de Gramenet. Pàg. 37-51.
- GIMÉNEZ BLASCO, J. 2007. *Posant portes a la mar. Muralls i defensa al Mataró dels segles XVI-XIX*. Col. Caps de Bou. Mataró.
- GIMÉNEZ BLASCO, J. 2013. *La província marítima de Mataró. Economia i conflictes socials (1750-1870)*. Premi Iluro 2012. Mataró.
- GIMÉNEZ ESGLEAS, D. 2002. Observació i estudi geològic del fons marí a la costa del Maresme. *L'Atzavara*, 10. Mataró. Pàg. 65-72.
- GÓMEZ MORENO, M. 1925. Sobre los iberos. El bronce de Ascoli. *Homenatge a Ramon Menéndez Pidal*. Madrid.
- GÓMEZ MORENO, M. 1943. La escritura ibérica y su lenguaje. *Boletín de la Real Academia de la Historia CXLL, II*. Madrid.
- GRANADOS, O. 1977. El poblado layetano del Turó de la Rovira. En torno al iberismo en el llano de Barcelona. *Cuadernos de Historia y arqueología de la ciudad, XVII*. Barcelona. Pàg. 33-46.
- GRANADOS, O. 1978. Excavaciones en el poblado de Santa Creu de Olorde. *Informació Arqueològica*, 26. Barcelona. Pàg. 38-39.
- GRANADOS, O. 1982. Cerámicas de importación hallados en los silos del Port (Barcelona) *Helike*, 1. Elx. Pàg. 163-181.
- GRANADOS, O.; MAZAIRA, L.; MIRÓ, M.T.; ROVIRA, C.; i SALGOT, D. 1986. Montjuïc des del context del món ibèric laietà antic. 6è. *Col·loqui d'arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà. Pàg. 211-218.
- GRAU, M.; GUITART, J.; PERA, J.; JIMÉNEZ FERNÁNDEZ, M.C. 2000. La ceràmica de vernís negre de Baetulo (Badalona, El Barcelonès). *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Actes de la taula rodona celebrada a Empúries els dies 4 i 5 de juny de 1998. Mataró. Pàg. 71-84.
- GUIRAL, C., MOSTALAC, A. 1993. Influencias itálicas en los programas decorativos de cubicula y triclinia de época republicana y altoimperial en Espanya. Algunos ejemplos representativos. *Espacio, tiempo y forma. Serie I, Prehistoria y Arqueología*, 6. UNED. Madrid.
- GUITART, J., 1976, *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia*. Badalona.
- GUITART, J. 1994. Un programa de fundacions urbanes a la Hispània Citerior de principis del segle I aC. *Actes del XIV Congrès Internacional d'Arqueologia Clàssica. Vol. 1*. Tarragona. Pàg. 205-213.
- GURRERA, M.; GALLEMÍ, F. 1994. El jaciment de Can Soleret (Mataró, El Maresme). Un límit de propietat rural privada en època romana. *Laietania*, 9. Mataró. Pàg. 161-180.
- GUSI, F. 1976. La Topografia urbanística de Iluro. *Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme*. Mataró. Pàg. 35-39.
- HEISS, A. 1870. *Description generale des monnaies antiques de l'Espagne*. Paris.
- HILL, George F. 1931. Notes on the ancient coinage of Hispania Citerior. *Numismatic notes and monographs*, 50. New York.
- IBAÑEZ, G.; MARTÍNEZ, A. 1991. *Sitges ibero-romanes a la base oriental del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelonès)*. Col·lecció Fites i Documents, 1. Santa Coloma de Gramenet.
- ILLA, J. 1973. Les vies de comunicació antigues. *Memòria d'Activitats de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró-Any 1973*. Inèdita. Mataró.
- ILLA, J. 1976. Topònims del Maresme i consideracions històriques a l'entorn dels mateixos. *Miscel·lànies Arqueològiques de Mataró i el Maresme, I*. Mataró. 25-26.
- IZQUIERDO, P. 2007. Barcino i el seu litoral: una aproximació a les comunicacions marítimes d'època antiga a la Laietània. *La formació del cinturó industrial de Barcelona. Biblioteca Històrica, 1*. Barcelona. Pàg. 13-21.
- IZQUIERDO, P. 2009. Els ports del litoral tarraconense i el seu paper en el comerç del vi. *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui. Documenta*, 7. Tarragona. Pàg. 179-191.
- JÁRREGA, R. 1995. Les vies terrestres de l'Alt Maresme en època romana. *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. Barcelona. Pàg. 239-245.
- JÁRREGA, R. 1996. La fundació de la ciutat romana d'Iluro. Consideracions sobre unes hipòtesis. *Actes de la XII Sessió d'estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 55-77.
- JÁRREGA, R. 2000. El poblament rural i l'origen de les "villae" al nord-est d'Hispània durant l'època romana republicana (segles II-I aC). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 21. Castelló. Pàg. 271-301.
- JIMÉNEZ FERNÁNDEZ, M.C. 2006. *Baetulo. La ceràmica de vernís negre*. Badalona.
- JUNYENT, E.; BALDELLOU, V. 1972. *Una vivienda ibérica de Mas Boscà*. Instituto de Arqueología y Prehistoria de Barcelona. Barcelona.
- LAMBOGLIA, N. 1952. Per una classificazione preliminare della ceramica campana. *Atti del 1º Congresso Internazionale de Studi Liguri*. Bordighera. Pàg. 139 a 206.
- LAUBENHEINER, F. 1985. *La production des amphores en Gaule Narbonnaise sous le Haut Empire*. Paris.
- LAUBENHEINER, F. 1989. Les amphores gauloises sous l'empire: recherches nouvelles sur leur production et leur chronologie. *Amphores romaines et histoire économique, dix ans de recherches*. Roma. Pàg. 105-138.
- LEPP, A. 1984. *Informe de la campanya de 1984 al Turó Gros de Céllecs (Órrius)*. Barcelona. Inèdit.
- LEPP, A. 1985. *Informe de la campanya de 1985 al Turó Gros de Céllecs (Órrius)*. Barcelona. Inèdit.
- LEPP, A. 1986. *Informe de la campanya de 1986 al Turó Gros de Céllecs (Órrius)*. Barcelona. Inèdit.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1989. *Las Cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*. Diputació de Barcelona. Barcelona.

- LÓPEZ MULLOR, A.; ROVIRA, J.; SANMARTÍ, E. 1982. *Excavaciones en el poblado laietano del Turó del Vent, Llinars del Vallès. Campañas 1980 y 1981*. Monografies Arqueològiques, 3. Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona.
- LÓPEZ MULLOR, A.; MARTÍN, A. 2008. Tipologia i datació de les àmfores tarraconenses produïdes a Catalunya. *La producció i el comerç de les àmfores de la Província Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual. Monografies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, 8*. Barcelona. Pàg. 33 a 94.
- LLADÓ, J. 1957a. La romana lluro fué levantada en el area de la llduro ibérica. *Mataró*, 6-VII-1957. Mataró. Pàg. 1-2.
- LLADÓ, J. 1957b. llduro-lluro-Mataró. *Mataró*, 6-VIII-1957. Mataró. Pàg. 1-2.
- LLADÓ, J. 1957b. llduro. *Mataró*, 6-VIII-1957. Mataró.
- LLAMAS, A. 2003. *Guías submarinas. Barcelona y Tarragona*. Ed. Anthias. Barcelona.
- LLORENS, Ma. M.; RIPOLLÉS, P.P. 1998. Les encunyacions ibèriques de Lauro. *Estudis*, 7. Granollers.
- LLEONART, R.; GASULL, M.A.; GIRIBES, M.; COSTA, M. 1970. La via romana de Parpers. *Memòria d'Activitats de l'any 1970*. Secció Arqueològica del Museu de Mataró. Mataró (inèdit). Pàg. 6.
- LLOVET, J. 1982. Mataró a *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Volum 6. Barcelona. Pàg. 377-402.
- MALUQUER DE MOTES, J. 1965. Una vasija excepcional del poblado de Mas Boscà, *Pyrenae*, 1. Barcelona. Pàg. 129-138.
- MALUQUER DE MOTES, J.; HUNTINGFORD, E.; MARTÍN, R.; PALLARÉS, R.; RAURET, A.M.; VILA, M.V. 1982. *Catàleg Provisional dels poblats ibèrics del Principat de Catalunya*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- MARABINI, M.T. 1973. *The roman thin valled pottery from Cosa. Memoirs of American Academy in Roma, vol. XXXII*. Roma.
- MARTÍ, C. 1982-1983. Notícia sobre les darreres actuacions arqueològiques a la Plaça gran de Mataró. La intervenció de l'any 1981. *Laietania* 2-3. Mataró. Pàg. 289.
- MARTÍ, C. 1982-83. La circulació monetària del poblats ibèric de Burriac i el seu hinterland a la llum de les últimes troballes de la campanya d'excavacions de 1983, *Laietania* 2-3. Mataró. Pàg. 152-184.
- MARTÍ, C. 2004. Las monedas del yacimiento romano republicano de Ca l'Arnau-Can Mateu (Cabrera de Mar, Barcelona). *Actas del III encuentro peninsular de numismática antigua. Osuna (Sevilla)*, Febrero-Marzo 2003. *Anejos de Archivo Español de Arqueología XXXIII*. Sevilla. Pàg. 355-365.
- MARTÍ, C. 2008. La seca ibèrica d'Ilturo: historiografia i dades recents. Altres qüestions sobre numismàtica ibèrica del nord-est peninsular. *Laietania*, 18. Mataró. Pàg. 37-76.
- MARTÍ, C. 2009. La circulació i l'ús de moneda "ibèrica" a la Laietània. Estat de la qüestió. *Ús i circulació de la moneda a l'Hispania Citerior. XIII Curs d'història monetària d'Hispania*. Barcelona. Pàg. 29-41.
- MARTÍN, A. 2000. Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme, Barcelona). *Il coloquio internacional de arqueología en Gijón. Termas romanas en el occidente del Imperio*. Gijón 1999. Gijón. Pàg. 157-162.
- MARTÍN, A., 2000, *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Pau Ferrer (Cabrera de Mar), juny de 1997*. Inèdit. Cabrera de Mar.
- MARTÍN, A. 2002. El conjunt arqueològic de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar, Maresme): un assentament romano-republicà. *Tribuna d'Arqueologia 1998-1999*. Barcelona. Pàg. 211-228.
- MARTÍN, A., COLL, R. 1996. *Memòria de l'actuació arqueològica duta a terme en el poblat ibèric de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, El Maresme)*. Premià de Mar. Inèdita.
- MARTÍN, A.; RIGO, A. 1987. Montpalau. *Inventari del Patrimoni Arqueològic*. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MARTÍN, A.; GARCIA ROSELLÓ, J. 2007. La vall de Cabrera de Mar. Focus inicial de la producció vitivinícola a la Laietània. *Studies on the rural world in the roman period, 2. Pottery workshops and agricultural productions*. Girona. Pàg. 69-82.
- MARTÍNEZ FERRERAS V. et alii (2005). L'évolution des premières amphores romaines produites à Cabrera de Mar (Catalogne) d'après leur caractérisation archéométrique. *Actes du Congrès de Blois (SFEACAG)*. Pàg. 391-401.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J.1992. *La Campaña de Catón en Hispania*, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- MARTÍNEZ HUALDE, A. 1970. Excavación de un nuevo habitáculo en el poblado de Puig Castellar, *Puig Castellar, 2ª época, 11*. Santa Coloma de Gramenet. Pàg. 263-268.
- MARTÍNEZ HUALDE, A. 1989. *Carta arqueològica de Santa Coloma de Gramenet*, El Puig Castellar, 4a època, 1. Santa Coloma de Gramenet. Pàg. 57-73.
- MARTÍNEZ HUALDE, A.; VICENTE, J. 1966. *El poblats ibèric del Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958*. Memòria XXIV de la Secció històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- MATAMOROS, D. 1991. Els ancoratges antics de Vilassar de Mar/ Cabrera de Mar i de Mataró (El Maresme). *Laietania*, 6. Mataró. Pàg. 85-98.
- MAYER, M.; RODÀ, I. 1995. La presencia de militares en la zona norte del conventus Tarraconensis (Hispania Citerior). *La Hierarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire*. Paris. Pàg. 319-322.
- MAYET, F. 1975. *Les céramiques a Parois Fines dans la Péninsule Ibérique*. Publicacions du Centre Pierre. París.
- MICHELET, H. 1824. *Portulan de la mer Méditerranée*. Marsella.
- MIRÓ, J. 1980. Els materials de procedència submarina del Museu Municipal de Mataró. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme*, 11-12. Mataró. Pàg. 381-392.

- MIRÓ, J. 1988. *La producció de ànforas romanes en Catalunya. Un estudi sobre el comerç del vi de la Tarraconense (sigles I a.C.-I d.C.)*, BAR Int. Series 488. Oxford.
- MIRÓ, J. 1991. Un conjunto de ánforas tardo-republicanas de un silo del poblado ibérico de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona), *Saguntum* 24. València. Pàg. 53-67.
- MIRÓ, J.; PUJOL, J.; GARCIA ROSELLÓ J. 1988. *El dipòsit del sector occidental del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*, *Laietania* 4. Mataró.
- MIRÓ, M.T. 1991. Les estructures defensives del poblament ibèric de la Cadira del Bisbe de Premià de Dalt (Maresme), *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles IV-III aC)*. Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Manresa. Pàg. 241-244.
- MONTERRAT, P. *Flora de la Cordillera Litoral Catalana*. Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró.
- MOREL, J.P. 1981. *Céramique Campanienne. Les Formes*. Roma.
- NIETO, X.; RAURICH, X. 1998. El transport naval del vi de la Tarraconense. *2n Col·loqui internacional d'arqueologia romana. El vi a l'antiguitat*. Badalona. Pàg. 113-137.
- NOLLA, J.M. 1987. Una nova àmfora catalana: la tarraconense 1. *Actes del 1r. Col·loqui d'Arqueologia Romana. El Vi a l'Antiguitat*. Badalona. Pàg. 217-223.
- NOLLA, J.M.; SAGREGA, J. 1990. "El Portal" de levante de la ciutat de Gerunda. *Archivo Español de Arqueología*, 63. Madrid. Pàg. 276-283.
- NOLLA, J.M.; CASAS, J. 2009. *Arqueologia urbana a Girona. L'excavació Cuina de casa Pastors. Estudis Arqueològics*, 8. Girona.
- NOLLA, J.M.; PALAHÍ, Li.; SAGREGA, J.; SUREDA, M.; CANAL, E.; GARCIA, G.; LLOVERAS, M.J. i CANAL, J. 2008. *Del forum a la plaça de la catedral. Evolució historicourbanística del sector septentrional de la ciutat de Girona*. Girona.
- NOLLA, J.M.; PALAHÍ, Li.; VIVÓ, J. 2010. *De l'oppidum a la civitas. La romanització inicial de la Indigècia*. Girona.
- OLESTI, O. 1994. Les actuacions pompeianes a Catalunya: reorganització del territori i fundació de noves ciutats. *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Volum. II. Tarragona. Pàg. 316-317.
- OLESTI, O. 1995. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Premi Iluro 1994. Mataró.
- OLESTI, O. (1996-97). Els primers productors d'àmfores vinícoles al Maresme (segle I aC). *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXVI, Girona. Pàg. 425-448.
- OLESTI, O. 1988. Els inicis de la producció vinícola a Catalunya: el paper del món indígena. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç a la Mediterrània occidental. Monografies badalonines*, 14. Badalona. Pàg. 246-257.
- OLESTI, O. 2000. Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el s. II-I aC: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral. *Empúries*, 52. Barcelona. Pàg. 55-86.
- OLESTI, O. 2010. Los veteranos de Ceneo Pompeyo y Quinto Cecilio Metelo Pio en la Hispania Citerior. *Dialéctica histórica y compromiso social*. Vol. 2. Pàg. 1007-1028.
- OLESTI, O. 2010. Urbanització, integració i gestió del territori al nord-est de la península Ibèrica en època republicana (segles II-I aC). *Studies on the rural world in the roman period, 5. Time of changes in the beginning o the romanization*. Girona. Pàg. 11-59.
- OXE, A. CONFORT, H. KENRICK . 2000. *Corpus Vasorum Arretinorum*. (2ª edició). Bonn.
- PALAHÍ, Li. 2010. La romanització al nord-est peninsular i els orígens de la vil·la. 61-87. *Studies on the rural world in the roman period, 5. Time of changes in the beginning o the romanization*. Girona.
- PALLÍ, F. 1985. *La Via Augusta en Catalunya. Monografies Faventia*, 1. Barcelona.
- PASCUAL, R. 1962. Centros de producción y difusión de un tipo de ánfora. *Crónica del VII Congreso Nacional de Arqueología*. Barcelona-Saragossa. Pàg. 334-345.
- PASCUAL, R. 1981. Exploración submarina entre Llavaneras y Mataró (Barcelona). *Ampurias*, 43. Barcelona. Pàg. 217-251.
- PELLICER, J.M. 1887. *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense. Región Layetana*. Ed. Feliciano Horta. Mataró.
- PERA, J. 1997. Ileso i Sigarra en el marc de la romanització de la Citerior. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7. Lleida.
- PÉREZ ALMOGUERA, A. 1996. Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana. *Archivo Español de Arqueología*, 69. Madrid. Pàg. 37-56.
- PÉREZ ALMOGUERA, A. 2001. Iltir/iltur=oppidum. Los nombres de lugar y la ciudad en el mundo ibérico. *Faventia* 23/1. Universitat Autònoma de Barcelona. Pàg. 21-40.
- PÉREZ-SALA, M.; GARCIA ROSELLÓ, J. 2002. El jaciment arqueològic del Mas Català. Un assentament rural d'època ibèrica situat a la vall de Cabrera de Mar. *Laietania*, 13. Mataró. Pàg. 5-48.
- PÉREZ-SALA, M.; CELA, X. 1995. *Memòria de l'excavació d'urgència realitzada al camí de Can Segarra-Can Bartomeu (Cabrera de Mar)*. Cabrera de Mar. Inèdit.
- PLANA, R.; PENA, MJ. 1995-1996. Ampúrias: cuestiones agrarias y jurídicas de finales de la república. *Studia Historica, Historia antigua*, 13-14. Salamanca. Pàg. 89-104.
- PONS GURI, J.M. 1938. Notes per a l'arqueologia del Maresme, *Butlletí C.E.C.*, núm. XLVIII. Barcelona. Pàg. 513-514.
- PONS GURI, J.M. 1966. Diplomataris del Monestir de Sant Pol de Mar. *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita*, 22. Arenys de Mar. Pàg. 2-48.

- POU, J. 1992. *Memòria de la intervenció d'urgència al Camí de Can Segarra-Can Bartomeu*. Cabrera de Mar-Maresme. Mataró. Inèdit.
- POU, R.; MARTÍ, M. 2005. Les restes del neolític antic al carrer d'en Xammar (Mataró, el Maresme). *Laietania*, 16. Mataró. Pàg. 9-23.
- PREVOSTI, M. 1981. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Premi Iluro 1980. Mataró.
- PREVOSTI, M. 1991. "The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the Roman Period" a *Archeological Monographs of the British School at Rome*, 2. Londres. Pàg. 135-141.
- PREVOSTI, M. 1994. Les excavacions del Castell de Burriac patrocinades per "Autopistes". *La restauració del Castell de Burriac. El Col·leccionable de la Fundació Burriac*, 4. Cabrera de Mar. Pàg. 5-7.
- PREVOSTI, M. 1995. Introducció geogràfica i històrica. *Autopistes i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. Barcelona. Pàg. 19-27.
- PREVOSTI, M. 2006. Tanagrina i restes romanes republicanes trobades en el cim de Burriac. *Pyrenae*, 27. Barcelona. Pàg. 301-310.
- PUERTA, C. 2008. Els contextos augustians de la cisterna romana del carrer de Sant Francesc d'Assís (Mataró). *Contextos ceràmics i cultura material d'època augustal a l'occident romà*. Barcelona. Pàg. 112-145.
- PUERTA, C.; MUÑOZ, V. 2012. La vil·la romana de Torre Llauder. Noves aportacions a l'estudi del jaciment arqueològic. *Rev. Auriga*, 63. Barcelona. Pàg. 7-11.
- PUJOL, J.; GARCIA ROSELLÓ, J. 1982-83. El grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme). *Laietania*, 2-3. Mataró. Pàg. 46-145.
- PUJOL, J.; GARCIA ROSELLÓ, J. 1994. El poblament ibèric dispers al Maresme central: L'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro. *Laietania*, 9. Mataró. Pàg. 89-129.
- PUJOL I CAMPS, C. 1887. El dinero ibérico de Iluro. *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro. Antigua ciudad de la España Tarraconense, región layetana*. Mataró.
- RAMALLO, S. F. 1985. *Mosaicos romanos de Cartago Nova (Hispania Citerior)*. Murcia.
- RAMÓN, J. 1995. *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*. Col·lecció Instrumenta 2. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- REVILLA, V. 1995. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.-III d.C.)*. Cuadernos de Arqueología, 8. L'estaquiro. Barcelona.
- REVILLA, V. 2004. El poblamiento rural en el noreste de Hispania entre los siglos II a.C. y I a.C.: Organización y dinámicas culturales y socioeconómicas. *Torres, atalayas y casas fortificadas. Explotación y control del territorio en Hispania (s. II a.C. – s. I a.C.)*. Casa de Velázquez. Madrid. Pàg. 176-202.
- REVILLA, V. 2004b. Ánforas y epigrafía anfórica en Hispania Tarraconensis. J. Remesal (ed) *Epigrafía anfórica. Proyecto amphorae. Col. Instrumenta*, XVII. Barcelona. Pàg. 159-196.
- REVILLA, V. 2015. Tipologías del hábitat, formas de ocupación del territorio y economía en la zona central de Cataluña. *Villas, farms, rural settlements. A regional approach. Circa Villam studies on the rural world in the roman period*, núm. 7. Montpelier. Pàg. 171-197.
- REVILLA, V.; MIRET, M. 1995. El poblament romà al litoral central de Catalunya. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 16. Castelló. Pàg. 189-210.
- REVILLA, V.; ZAMORA, M.D. 2006. Organizació i dinàmica del poblament al territori d'Iluro (Mataró, Barcelona) entre els segles II aC i VI dC. *Rhythms and cycles of countryside romanization. Studies of the rural world in the roman period*, 1. Girona. Pàg. 42-66.
- RIBAS I BERTRAN, J. 1924. El poblat ibèric d'Ildure. *Pensament Marià de la Costa de Llevant, any XVIII núm. 649*. Mataró.
- RIBAS, M. 1934. *Origen i Fets Històrics de Mataró*. Impremta Minerva. Mataró.
- RIBAS, M. 1948. Les comunicacions romanes d'Iluro. *Museu*. Mataró. Pàg. 66-70.
- RIBAS, M. 1952. *El poblament d'Iluro*. Institut d'Estudis Catalans. Premi Rubió i Lluch 1949. Barcelona.
- RIBAS, M. 1957a. La actual Mataró es de origen ibero-romano. *Mataró*. 13-VII-1957. Mataró. Pàg. 1-2.
- RIBAS, M. 1957b. La ciudad ibero-romana Iluro fue fundada el siglo II antes de J.C. – I -. *Mataró*. 10-VIII-1957. Mataró. Pàg. 1-2.
- RIBAS, M. 1957c. La ciudad ibero-romana Iluro fue fundada el siglo II antes de J.C. – II -. *Mataró*. 17-VIII-1957. Mataró. Pàg. 1-2.
- RIBAS, M. 1957d. Punto final. *Mataró*. 20-VIII-1957. Mataró.
- RIBAS, M. 1964. *El origen de Mataró*. Premi Iluro 1963. Mataró.
- RIBAS, M. 1973. Algunos datos interesantes sobre las monedas de Ilduro. *Pyrene* 9. Barcelona.
- RIBAS, M. 1980. Troballes de restes romanes en una casa de la Plaça Gran de Mataró. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 11-12. Mataró. Pàg. 372-380.
- RIBAS, M.; LLADÓ, J. 1977-78. Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró), *Pyrenae*, 13-14. Universitat de Barcelona. Barcelona. Pàg. 153-180.
- RIPOLL, E.; BARBERÀ, J.; MONREAL, L. 1964. *Poblado prerromano de San Miquel en Vallromanes-Montornés (Barcelona)*. *Excavaciones Arqueológicas en España*, 28. Madrid.
- RIPOLLÉS ALEGRE, P.P. 1998. Les encunyacions ibèriques de Lauro. *Estudis*, 7. Granollers.
- RIUS, J. 1866. *Memorias históricas de la ciudad de Mataró*. Mataró.
- RODÀ, I. 2005. Estàtua de Venus trobada a Mataró. *Laietania*, 16. Mataró. Pàg. 177-183.

- ROLLAND, H. 1952. Observations sur les mosaïques de Glanum. *Archivo Español de Arqueología*, 25. Madrid.
- ROUILLARD, P. 1981. La céramique grecque de Burriac (Cabrera de Mar-Barcelona) conservée au Musée de Mataró, a *Laietània*, 1. Mataró. Pàg. 7-14.
- ROULAND, 1979. *Pouvoir politique et dépendance personnelle dans l'Antiquité romaine. Genèse et rôle des rapports de clientèle*. Latomus, 166. Brussel-les.
- SAMM (1977). *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Mataró.
- SANMARTÍ, J. 1987. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- SANMARTÍ, J. 1990. La difusion des amphores massaliètes sur la côte centrale de Catalogne, *Etudes Massaliètes*, 2. Lattes. Pàg. 171-178.
- SANMARTÍ, J. 1993. Les ceràmiques de vernís negre del poblat de la Torre dels Encantats (Arenys de Mar, Maresme). Campanya del 1957, *Estudis Universitaris Catalans. Homenatge a Miquel Tarradell*. Barcelona. Pàg. 475-497.
- SANMARTÍ, J. 1998. El món ibèric de la plenitud a la dissolució (segles II-I aC). *II Curs d'història monetària d'Hispania. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona. Pàg. 9-26.
- SANMARTÍ, J. 2001a Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període Ibèric Ple (segles IV-III aC). Actes de la Taula Rodona *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*. Ullastret. Pàg. 23-38.
- SANMARTÍ, J. 2001b. La formació i desenvolupament de les societats ibèriques a Catalunya. *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 23. Tarragona. Pàg. 101-132.
- SANMARTÍ, J. 2006. *Els laietans, la Laietània: un poble i un estat de la Ibèria antiga*. Acte acadèmic Premi Iluro de monografia històrica. 48a. Convocatòria. Mataró.
- SANMARTÍ, J.; GILI, E.; RIGO, A.; DE LA PINTA, J. 1992. *Els primers pobladors de Santa Coloma de Gramenet. Dels orígens al món romà*. Història de Santa Coloma de Gramenet, 1. *Puig Castellar*, 4. Santa Coloma de Gramenet.
- SANMARTÍ, J.; ÀLVAREZ, R.; ASENSIO, D. 1995. La ceràmica àtica del yacimiento del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona) conservada en el Museu Municipal Joan Pla i Gras, *Verdolay*, 7. Múrcia. Pàg. 187-197.
- SANMARTÍ, J. SANTACANA, J. 2005. *Els ibers del nord*. Ed. Dalmau. Barcelona.
- SANMARTÍ-GREGO, E. 1994. Dos punyals celtibèrics procedents del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona), *Lauro*, 6. Granollers. Pàg. 3-8.
- SAULCY, Louis Felicien de. 1840. *Essai de classification des monnaies autonomes de l'Espagne*. Metz.
- SERLAT, J. i ROCA, A. 1970. La via romana de Parpers. *Memòria d'Activitats de l'any 1970*. Secció Arqueològica del Museu de Mataró. Mataró (inèdit). Pàg. 4-5.
- SERRA, J. 2002. Els condicionants geomorfològics de les praderies de posidònia del Maresme. *L'Atzavara*, 10. Mataró. Pàg. 7-10.
- SERRA-RAFOLS, J. De C. 1928, *Forma conventus tarraconensis. Baetulo-Blanda*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- SERRA RÀFOLS, J. De C. 1932. Llocs d'habitació ibèrics de la Costa de Llevant, *AIEC 1927-31.VOL. VIII*. Barcelona. Pàg. 54.
- SERRA RÀFOLS, J. De C. 1942. El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en época anterromana, *Ampurias*, IV. Barcelona. Pàg. 232-235.
- SERRA-RAFOLS, J. De C., 1957a. Iluro, Mataró, Burriac. *Mataró*, 12-XI-1957. Mataró. Pàg. 1-2.
- SERRA-RAFOLS, J. De C., 1957b. Iluro, Mataró, Burriac. *Mataró*, 14-XI-1957. Mataró.
- SERRA-RAFOLS, J. De C., 1957c. Iluro, Mataró, Burriac. *Mataró*, 23-XI-1957. Mataró.
- SERRA RÀFOLS, J. De C. 1968. Notes sobre la indústria del ferro a Catalunya abans de la romanització, *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 5. València. Pàg. 14-18.
- SESTINI, D. 1818. *Descrizione delle medaglie ispane appartenenti alla Lusitania, alla Betica e alla Tarragonense che si conservano ne museo Hedervariano*. Florència.
- STYLOW, A.U. 1995. Apuntes sobre las tribus romanas en Hispania. *Veleia*, 12. Vitòria. Pàg. 105-123.
- TOJIÑO DE SAN MIGUEL, V. 1787. *Derrotero de las costas de España en el Mediterraneo y su correspondiente en Africa*. Madrid.
- TREMOLEDA, J. 2006. Les instal·lacions productives d'àmfores tarraconenses. *La producció i el comerç de les àmfores de la Província Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual. Monografies del Museu d'Arqueologia de Catalunya*, 8. Barcelona. Pàg. 113-150.
- TRIAS, G. 1967-1968. *Cerámicas Griegas de la Península Ibérica*. València.
- UNTERMANN, J. 1990. *Monumenta Linguarum Hispanicarum II*. Wiesbaden.
- VELASCO, A. 1982. Informe preliminar del poblado ibérico del Turó de les Maleses, *Puig Castellar*, 4. Santa Coloma de Gramenet. Pàg. 138.
- VELAZA, J. 1991. *Lexico de inscripciones ibéricas (1976-1989)*. Barcelona.
- VELAZQUEZ, L. J. 1752. *Ensayo sobre los alfabetos de las letras desconocidas que se encuentran en las más antiguas medallas y monumentos de España*. Madrid.
- VELLVEHI, J. 1996. Notes sobre el topònim Iluro per a un estat de la qüestió dels noms de Mataró. *Actes de la XII Sessió d'estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. Pàg. 167-179.

- VICENTE, J., et alii., 1986. *La ciudad celtibérica de La Caridad (Caminreal, Teruel)*. Teruel.
- VICENTE, J., et alii., 1991, *La Caridad (Caminreal, Teruel), La casa urbana hispanorromana*. Saragossa. Pàg. 81-129.
- VILLARONGA, L. 1972. Sistematización del bronce ibérico emoporitano. *Acta Numismática II*. Barcelona.
- VILLARONGA, L.1973. Sistematización del numerario ibérico del grupo ausetano. *Acta Numismática*, 3. Barcelona. Pàg. 25-51.
- VILLARONGA, L. 1973. *Las monedas hispano-cartaginesas*. Barcelona.
- VILLARONGA, L. 1974. Sistematización del numerario ibérico (II). Grupo centro catalán. *Acta Numismática IV*. Barcelona. Pàg. 15-63.
- VILLARONGA, L. 1977. The aes coinage of Emporion. *BAR supplementary series* 23. Oxford.
- VILLARONGA, L. 1978. Las monedas ibéricas de Ilerda. Barcelona.
- VILLARONGA, L. 1982. Les seques ibèriques catalanes: una síntesi. *Fonaments*, 3. Barcelona. Pàg. 135-183.
- VILLARONGA, L. 1983. *Les monedes ibèriques de Tàrraco*. Tarragona.
- VILLARONGA, L. 1994. *Corpus nummum hispaniae ante avgvsti aetatem*. Madrid.
- VILLARONGA, L. i BENAGES, J. (2011). *Ancient coinage of the Iberian Peninsula*. Barcelona.
- VIVES ESCUDERO, A. 1980. *La moneda hispánica*. Madrid 1926 (reimpressió 1980).
- ZAMORA, M.D. 1996. *Les ceràmiques de vernís negre del poblat ibèric del Turó d'en Boscà (Badalona). Aproximació a la interpretació històrico-arqueològica del poblat*. Arqueoanoia. Edicions, 2. Igualada.
- ZAMORA, M.D. 2006-2207. *L'oppidum de Burriac. Centre del polític de la Laietania ibèrica. Laietania*, 17. Mataró.
- ZAMORA, D.; GUITART, J.; GARCÍA ROSELLÓ, J. 1991. Fortificacions a la Laietània litoral: Burriac (Cabrera de Mar) i el Turó d'en Boscà (Badalona), Cap a un model Interpretatiu de l'evolució del poblament ibèric laietà, *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions*. Manresa. Pàg. 337-353.
- ZAMORA, D.; PUJOL, J.; GARCÍA, J., CERDÀ, J.A. 1994. Troballa d'una nova sitja del grup de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme). *Pyrenae*, 25. Barcelona. Pàg. 181-204.
- ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCIA ROSELLÓ, J.; CELA, X. 2001. El poblament a la Laietania central i septentrional durant el període ibèric Ple. Una proposta d'organització territorial). *Actes de la Taula Rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*. Ullastret. Pàg. 203-225.
- ZAMORA, D., GARCIA ROSELLÓ, J. 2005. El jaciment ibèric del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar): l'assentament rural i la torre. *Laietania*, 16. Mataró. Pàg. 65-143.
- ZOBEL DE ZANGRONIZ, J. 1878-1880. *Estudio histórico de la moneda antigua española desde su origen hasta el imperio romano*. Madrid.

Resumen

Del yacimiento arqueológico de la ciudad romana de *Iluro*, situado en el subsuelo del centro histórico de la actual ciudad de Mataró (el Maresme), en la costa central de Barcelona, ya se tenían referencias que se remontan al siglo XVI. Pero es a partir de la década de los años 90 del siglo XX, con las actuaciones arqueológicas realizadas por el Área de Intervención Arqueológica del Ayuntamiento de Mataró, cuando se han obtenido una mayor y fiable cantidad de datos.

La actual comarca catalana del Maresme formaba parte de la antigua Layetania ibérica, una comunidad indígena que hacia el siglo III a.C. había alcanzado tales cotas de progreso y de notoriedad política en la zona del noreste peninsular, que se había convertido en un verdadero estado, totalmente consolidado en el territorio y con unas formidables expectativas de desarrollo. El poder político layetano tenía su centro en un pequeño valle situado en la zona central y costera de su territorio: el valle de Cabrera de Mar, donde el *oppidum* de Burriac ejercía la capitalidad.

Con la pacificación de la Layetania, después de la segunda guerra púnica y tras un corto período de conquista romana, se produjeron una serie de cambios profundos que transformaron un poder soberano en un poder tutelado, entrando en el nuevo orden globalizado que Roma extendía en aquellos territorios que ocupaba. Se abría una nueva

etapa histórica, de casi dos siglos, de lentas pero trascendentales transformaciones –la romanización–, que tuvo como uno de los hitos culminantes la fundación de la ciudad romana de *Iluro*.

En la Layetania, los hechos fundamentales que caracterizaron la romanización fueron la colonización de la llanura litoral de manera generalizada, la implantación de una fiscalidad romana, posiblemente a partir de un catastro –que comportaba el uso de la moneda–, la introducción de un nuevo modelo de explotación económica del territorio, basado en la industria vitivinícola y la creación de nuevos núcleos urbanos para controlar el nuevo modelo socioeconómico y territorial. Estos centros urbanos fueron el de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar) primero, situado a unos 800 metros del *oppidum* de Burriac y el de *Iluro*, más tarde.

Iluro se erigió en la llanura litoral, en un promontorio natural de unos 35 metros de altura, encajado entre dos rieras, a unos 600 metros de la línea de costa. Las fuentes documentales que nos proporcionan más información sobre *Iluro* son las arqueológicas, ya que las fuentes escritas antiguas y la epigrafía son muy escasas.

Para el análisis arqueológico del yacimiento hemos utilizado la información proporcionada por un total de 33 excavaciones, la mayoría de ellas efectuadas en

los últimos treinta años. Del período de estudio (siglo I a.C.) hemos establecido cuatro fases evolutivas de *Iluro*.

La primera fase se documenta a partir de los conjuntos arqueológicos más antiguos de época romana hallados en el yacimiento, que se fechan entorno del 100 a.C. Es una fase pre-urbana que interpretamos como los restos de un posible pequeño asentamiento o establecimiento rural, uno de tantos que en aquel período debieron ocupar de forma sistemática la llanura litoral.

A este asentamiento rural se superpuso un núcleo urbano romano con un urbanismo bien planificado. En esta segunda fase incluimos el momento de fundación de la ciudad, que situamos entre los años 80 y 70 a.C., así como los primeros años (segundo cuarto del siglo I a.C.) de la ciudad republicana.

Durante la tercera fase (50-25 a.C.), se desarrollan una serie de importantes reformas que afectaron a las construcciones públicas y privadas de la etapa anterior. La obra pública más importante que se ha documentado y que datamos a partir de mediados del siglo I a.C., es la construcción de una red de cloacas en las calles de la ciudad, tanto en los *cardines* como en los *decumani*. En ocasiones, la construcción de algunas de estas cloacas implicó la reurbanización de la misma calle. Se documentan también las primeras ocupaciones de espacios urbanos que hasta entonces estaban sin edificar. En definitiva, fue un período de crecimiento urbanístico y de transformación de la fisonomía urbana.

La cuarta fase la situamos en el último cuarto del siglo I a.C. Durante el principado del emperador Augusto *Iluro* experimentó una profunda transformación urbanística, que significó la superación de la vieja ciudad republicana. Estos cambios se concretaron en programas de construcción de edificios y de espacios públicos, o en reformas de los que ya existían, en programas de monumentalización y de embellecimiento y en planes de construcción de equipamientos y de infraestructuras básicas. Corresponde a este período el final definitivo del elemento indígena, que hasta entonces aún mostraba algunas de sus características culturales propias de su ancestral identidad.

La fundación de *Iluro* representó la culminación del proceso de la romanización en la Layetania. Su fundación, simultánea a otras como *Gerunda* (Girona), *Emporiae* (Empúries) o *Baetulo* (Badalona) respondía a una nueva concepción del territorio que afectó a buena parte de la zona nordeste de la provincia Citerior. *Iluro* fue clave en la consolidación de una nueva actividad productiva basada en la elaboración y la comercialización del vino, implantándose así un nuevo modelo económico ligado a la reorganización territorial.

En su etapa republicana, *Iluro* se convirtió en un gran centro de producción y de comercialización vitivinícola, y para ello se dotó de infraestructuras suficientes para poder alcanzar esta finalidad, como el *macellum*, un edificio de grandes dimensiones estratégicamente situado en el eje principal de la ciudad, donde se realizaban las transacciones económicas y comerciales, no solo las que se generaban en la misma ciudad, sino también en el territorio.

Una actividad económica de esta envergadura no era posible si no se disponía de una zona portuaria adecuada, que requería una importante organización administrativa, fiscal y comercial, y una compleja infraestructura que permitiese la exportación del vino a gran escala. Una zona portuaria de esta relevancia tuvo que promocionar a *Iluro* como un importante centro económico y comercial de la provincia. Así, las mercancías llegadas por vía marítima podían ser distribuidas hacia otros lugares gracias a la inmejorable ubicación de la ciudad, bien conectada a partir de la Vía Augusta y otras vías secundarias.

Las reformas acaecidas en época de Augusto cambiaron el aspecto de la ciudad, pero también abrieron paso a una nueva concepción de organización territorial, jurídica y económica. La implantación en el territorio del sistema de las *villae* a finales del siglo I a.C., o poco después del cambio de la era, modificó substancialmente las estrategias económicas que habían funcionado hasta entonces, iniciándose así nuevos modelos que caracterizarían la etapa del alto imperio.

